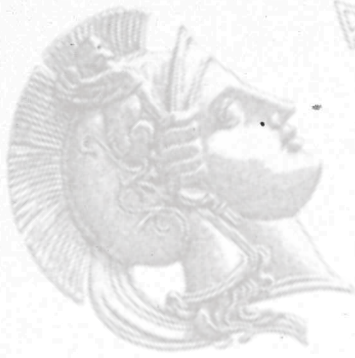

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπιτομὴς, παρατηρήσεις.

1. Ἐπιτομὴ Συγγίου Κασοπέτου
2. Ἐπιτομὴ τῶν δραματικῶν ἢ νεοτατικῶν τῶν Ἀπερσίων
3. Ἐπιτομὴ φρασιῶν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Περὶ ἰσοπέρας

ἰσοπέρι... Ἐπιπέρα

ἢ ἀνακαταπέρι ἢ ἡ ἀνακαταπέρι ἢ ἡ ἀνακαταπέρι.

ἢ ἡ ἀνακαταπέρι ἢ ἡ ἀνακαταπέρι ἢ ἡ ἀνακαταπέρι

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ

ΤΟΥ ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΟΥ

ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ.

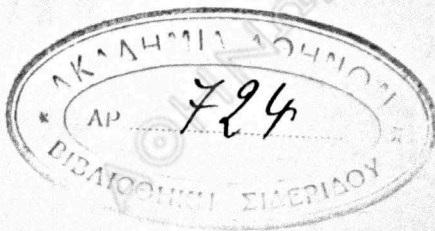
Ἐπεξεργασθεῖσα

ΚΑΤΑ

ΠΑΓΑΝΕΛ

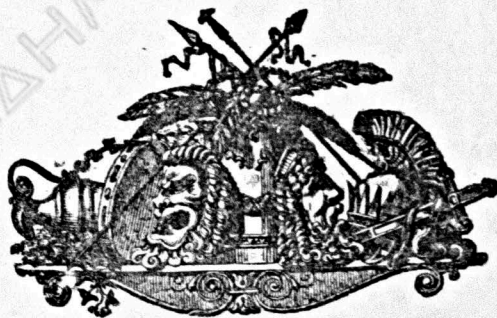
ΥΠΟ

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗ.

Είκοσ δὲ παντὶ καὶ λόγῳ καὶ μηχανῇ
πατρίδος ἐρωτᾶς ἐκπονεῖν σωτηρίαν

ΕΥΡΗΣΙΑΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ,

ΟΔΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ, ΑΡΙΘ. 226.

1861.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΥΣ

ΣΚΕΨΙΤΕΡΜΕΝΗ

Εκδόσεις

ΑΤΑ

ΠΑΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΥΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

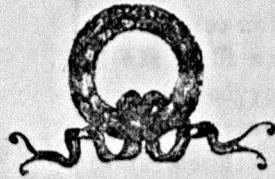

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΥΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΥΣ Κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ Κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

1881

ΝΙΚΟΛΑΩ. ΝΟΜΙΚΩ.,

ΑΝΔΡΙ ΦΙΛΟΓΕΝΕΣΤΑΤΩ.

ΚΑΙ

ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΙ,

ΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ

ΔΑΝΕΘΕΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΑΥΤΗΝ

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

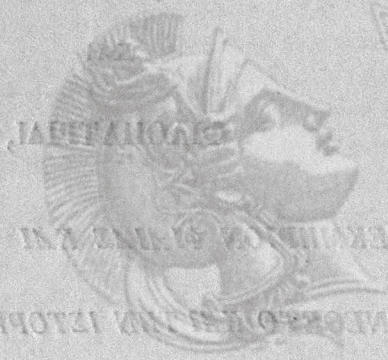

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΜΠΕΥΣ

ΑΝΑΦΟΡΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΝΑΦΟΡΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Τ. Ω. ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ.

ΤΗΝ ιστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐμελλε νὰ διαδεχθῆ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν μου (1) ἡ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, ἄλλου ἥρωος Μακεδόνας, κοινῶς γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον *Σκευτέρμπεης* (2). Δημοσιεύων τὰς δύο ταύτας ιστορίας ἐφρόνου, ὡς καὶ σήμερον φρονῶ, ὅτι ἀπένεμον ἀξίαν λόγου ὑπηρεσίαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, διότι ιστορίαν πλήρη τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Φρεαρίτου κατὰ Δρωῦζεν ἐπεξεργασθείτης, οὐδεμίαν εἶχον νὰ ἀναγνώσωσιν οἱ ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· ἡ δὲ τοῦ Γ. Καστριώτου, καίτοι ἐκδοθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς μὲν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἀνωνόμως, πρό τινων δὲ ἐτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Βρετοῦ, εἶναι διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐκδόσεων ἐκείνων ἀγνωστος τοῖς πλείστοις τῶν ὁμογενῶν. Καὶ ὅμως, κατὰ τὰς ἐνεστῶσας μάλιστα περιστάσεις, οὐδεμίαν μελέτη διδακτικωτέρα πρὸς ἡμᾶς ὅσον ἡ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων τῶν δύο ἐκείνων Ἑλλήνων. Ὁ μὲν Ἀλέξανδρος συμπυκνῶν εἰς ἓν καὶ μόνον κράτος τὰς διεστῶσας ἑλληνικὰς πολιτείας, καὶ συγχωνεύων τὰς ἀπαισίους πατρωνυμικὰς διακρίσεις τῶν Ἀργείων καὶ Θηβαίων, τῶν Μακεδόνων καὶ Ἀχαιῶν, τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ Ἀθηναίων, τῶν Θεσσαλῶν καὶ Ἰώνων, διατρανοὶ διὰ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ ἀνδραγαθημάτων πόσον ἰσχύει ἡ ἔνωσις· ὁ δὲ Γ. Καστριώτης, ἐσαχτιὰν τινα τῆς Ἑλλάδος κυβερνῶν καὶ εὐαριθμούς ὁδηγῶν στρατιώτας ἐναντίον τοῦ ἀκαθέκτου ἐκείνου χειμάρρου ὅστις ὑπὸ Μουράτην καὶ Μωάμεθ παρ' ὀλίγον κατέκλυε σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, ἀποδεικνύει ἐπὶ ὁλόκληρον καὶ ἐπέκεινα τριακονταετηρίδα (3) ὅτι ἀκαταγώνιστος ἡ ὁμοιοῦσα φιλοπατρία. Ὁ Γ. Καστριώτης ἀπέδειξε πρὸς τοῦτους ὅτι ὁ Φιλοποίμην δὲν ἦτο τῶν Ἑλλήνων ὁ ἔσχατος, καὶ ὅτι, ὡς ὀρθῶς λέγει καὶ ὁ ἱστορικός, οὗ τινος τὰ ἔχνη πατῶ κατὰ τὴν ἀφήγησίν μου, ὁ Ἕλλην στρατηγὸς τῆς 1Ε' ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρξε αὐτελευταῖος μὲν ἀντιπρόσωπος τῶν ἡμιθέων τῆς ἀρ-

χαίας, ἔξοχος δὲ πρόδρομος τῶν ἡρώων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ».

Ἄλλὰ λόγοι ἀδιάφοροι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῷ ἀναγνώστῃ μὲ ἠνάγκασαν νὰ ἀναβάλω τῆς δευτέρας ταύτης ιστορίας τὴν ἐκδοσιν. Τὴν ιστορίαν τοῦ Γ. Καστριώτου πολλοὶ εἰς πολλὰς γλώσσας συνέγραψαν, οἱ πλείους δὲ πρότυπον εἶχον τὸν Βαρλέτιον, συμπολίτην καὶ σύγχρονον τοῦ Καστριώτου αὐτοῦ, ἐξιστορήσαντα λατινιστὶ τὰ κατὰ τὸν ἥρωα τῆς Ἡπέρου (1)· τελευταῖος δὲ τῶν ἄλλων ἦλθεν ὁ Γάλλος Παγανέλ, ὅστις ἐξέδοτο τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ τὸ 1854 ἔτος, ὅτε ἐξεστηκῶς ἐβλεπε τὴν *χριστιανικὴν Εὐρώπην ἐξορμωμένην παυστρατιᾷ εἰς βοήθειαν τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἀπίστων ὅς ἀνευδῶτως κατεπολέμησεν ἄλλοτε*. Τοῦτον λοιπὸν ἔλαβον κατὰ προτίμησιν ὡς ὁδηγόν, οὐ μόνον ὡς νεώτερον τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐμενῆ τοῦ ἀνδρός προαίρεσιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Σημειωτέον δὲ ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου μετεφράσθη καὶ γερμανιστὶ. Ἄλλὰ καθόσον προέβαινον ἐπιειθόμεν ὅτι καὶ ἀδέξιος ἦτο ἐνίοτε ὁ συγγραφεὺς περὶ τὴν ἀφήγησιν ἢ τὴν φιλοσοφικὴν ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων, καὶ εἰς ἱστορικὰ πλημμελήματα ὑπέπιπτεν, ὡς ὑπέδειξά τινα ὑπὸ τὸ κείμενον. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθην νὰ ἐπεξέλθω καὶ ἄλλας συγγραφάς, νὰ προσθέσω, νὰ ἀφαιρέσω, νὰ μεταβάλω, καὶ νὰ μετασκευάσω οὕτως εἰπεῖν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον, ὡς συνέβη παραδείγματος χάριν ἐν τῷ βιβλίῳ Δ', τῷ διαλαμβάνοντι περὶ πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ δὲν ἀξίω μὲν ὅτι τὸ ἔργον ἐγένετο τέλειον, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι κατέστη ἐναχοῦ ἀκριβέστερον, ἴσως δὲ καὶ εὐληπτότερον. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ὅμως, πλὴν τινων γεωγραφικῶν ὀνομάτων, οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν ἐτόλμησα νὰ ἐπιφέρω, διότι ἐν αὐτῇ πρόκειται περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς ἀνω Ἡπέρου, καὶ, ὡς γνωστὸν, ὀλίγον ἐξηρευνήθησαν ἄχρι τοῦδε τὰ τῆς χώρας ἐκεῖνης.

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν μόνος ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, καθόσον ἐγὼ γινώσκω, ἀκμάσας τὴν 1Ε' ἑκατονταετηρίδα, παρενέριε ὀλίγα ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ περὶ τοῦ Γ. Καστριώτου (2), ὃν καὶ αὐτός

(1) Marini Barletii Scodrensis de vitâ et gestis Scanderbegi Epirotorum Principis. Ὁ Biemmi συνέγραψεν ἰταλιστὶ τὴν ιστορίαν τοῦ Γ. Καστριώτου (Brescia 1742) ἀρυσθεῖς, ὡς φαίνεται, ἐξ ἄλλων πηγῶν. Κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον ἀξίεται ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης χρονικὸν περὶ τοῦ Γ. Καστριώτου μεταφρασθὲν ἰσπανιστὶ ἐκ τοῦ Πορτογαλλικοῦ καὶ ἐκδοθὲν τὸ 1592 ἔτος ἐν Μαδρίτη. Ἐν τῇ ἡμετέρῃ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἰταλικὴ ἱστορία τοῦ Γ. Καστριώτου, Il flagello de' Turchi ἐπιγραφομένη, ἣ, ὅμως δὲν εἶδον διὰ τὴν συσάφισιν τῶν βιβλίων.

(2) α Λαόνικου Χαλκοκονδύλου Ἀθηναίου ἱστορία τῶν Ἀγαρηνῶν βασιλείων ἤγων τῶν Ὀτουμάνων. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἔχω ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκδοσιν τῆς Βόννης.

(1) Πανδ. τόμ. Ζ'. σελ. 350.

(2) Ἦτοι Μήγας Ἀλέξανδρος ἡ λέξις τουρκικῆ.

(3) Κατὰ τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ἐπανῆλθιν εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ Γ. Καστριώτης τὸ 29 ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀπέθανε δὲ τὸ 63 ἄρα ἐκυβέρνησε τὴν Ἡπειρον ὑπὲρ τὰ τριάκοντα καὶ τρία ἔτη. Καὶ ὅμως λέγει ἐν σελ. 94 ὅτι α εἰκοσιτέσσαρα ἔτη ἐκυβέρνησεν ἐνδόξως αὐτήν. « Ὅθεν ἡ ἡ πρώτη ἢ ἡ δευτέρα χρονολογία εἶναι ἐσφαλμένη. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑποπίπτει καὶ ὁ ἄμμερ.

ἐπικαλεῖ α Σκεντέρην Ἰβάνεω παῖδα, ὃς παῖς ὢν ἐς τὰς θύρας ἀφικόμενος τοῦ βασιλέως (τοῦ Μουράτου)... ἀπέδρα ἐς τὴν πατρίαν αὐτοῦ χώραν. » Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων συμπεραίνομεν ὅτι οὔτε ὁ μεγαλεπήβολος Μουράτης, οὔτε ὁ μεγαλεπήβολώτερος αὐτοῦ υἱός, καίτοι πολλὰ ἀγωνισθέντες, καὶ στήθη ἀπειράριθμα στρατιωτῶν ἀποστείλαντες, καὶ αὐτοπρὶσώπως ἐκστρατεύσαντες, κατώρθωσαν νὰ καταβάλωσι τὸν νέον Ἀλέξανδρον.

Δὲν ἔσφαλεν ἄρα ὁ Μουράτης περιβαλὼν αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχαίου ἥρωος τῆς Μακεδονίας. Κάτοχος ὢν ὡς ἐκεῖνος ὄλων τῶν ἀρετῶν ὅσαι κοσμοῦσι τοὺς ἐξόχους στρατηγοὺς, μηδ' αὐτῆς τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ ἐμπειρίας ἐξαιρουμένης, καὶ ὡς ἐκεῖνος δι' ἐλκρίττου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν κατατροπώσας μυριάδας ἐχθρῶν, ὁ Γ. Καστριώτης δὲν περιῆλθε μὲν Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν ἕνεκα κατακτήσεων, ἐνδοξότερὴν τι ὅμως ἔπραξεν ἀφιερῶσας ὄλον αὐτοῦ τὸν βίον καὶ ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν υπεράσπισιν τῆς ἰδίας πατρίδος. Ἀναγκασθεὶς, παῖς ἔτι, ν' ἀπαρνηθῆ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἀνατραφεῖς μεταξὺ πλοῦτου καὶ τρυφῶν καὶ ἀσιατικῆς πολυτελείας, ἀπολαύων δὲ καὶ τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν τότε μοναρχῶν Μουράτου τοῦ Β', καὶ λατρουόμενος ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, κατεφρόνησε ταῦτα πάντα, προτιμήσας νὰ ζῆσῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ στρατιώτης τῆς ἐλευθερίας. Καὶ πότε τοῦτο; ὅτε τὸ μὲν Κράτος τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὰ νικηφόρα ὄπλα τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἔπνεε τὰ λοισθία ἢ πολυπαθῆς πόλις τοῦ Κωνσταντίνου, ἢ δ' ἔσπερία Εὐρώπῃ σπαρασσομένη ὑπὸ ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ πολέμων οὐδ' ἐσκέπτετο καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χριστιανῶν. Τότε ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἡπειρον ἄνευ χρημάτων καὶ ἄνευ στρατοῦ, ἀήττητον ὅμως περιβεβλημένος πνοοπλίαν, διακαῆ λέγω ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, ἀνεδείχθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν χρόνου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ τρομερώτερος ἀντίπαλος τῶν δύο τρομερωτέρων ἡγεμόνων τῆς Τουρκίας.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Γ. Καστριώτης καὶ τοιαῦτα ἐνδοξὰ παραδείγματα κατέλιπε πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους· νὰ μὲν τὰ παραδείγματα ταῦτα συνεκαρποφόρησαν μετ' ἄλλων, καὶ ἕκτοτε ἐπὶ τετρακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδὲ μία ἐκατονταετηρὶς παρῆλθε χωρὶς νὰ διακηρύξωσι καὶ ἐμπράκτως οἱ πατέρες ἡμῶν ὅτι

Ἕλληνας τράχηλος ζυγὸν δὲν ὑποφέρει!

ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔργον ἔτι καὶ νῦν μένει κατὰ τὸ πλεῖστον ἀτελέ· ἀπεδείχθη δὲ σήμερον ὅτι εἰς ἡμᾶς

καὶ μόνους ἀπόκειται ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ· διότι καθὼς τὴν ΙΕ' ἐκατονταετηρίδα οὐ μόνον ἀνάλητος ἀλλὰ καὶ χαίρουσα ἴσως εἶδεν ἡ Δύσις καταπεσόν τὸ κράτος τῶν κατ' αὐτὴν αἰρετικῶν Ἑλλήνων, οὔτω καὶ κατὰ τὴν ΙΘ', ὅτε ἀνακηρύττεται ἡ ἱερότης τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνῶν, τα σιδηρᾶ ἡμῶν δεσμὰ, κατ' ἀντίφασιν ἐπονείδιστον ἀναξίαν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐκατονταετηρίδος, σφυρηλατοῦνται ἄσυμπαθέστερον καὶ ἐμπεδοῦνται.

Εἰς ἡμᾶς ἄρα, ἐπαναλαμβάνω, ἀπόκειται ἡ δημιουργία τῆς τύχης ἡμῶν αὐτῶν· ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἐμφορηθῶμεν βαθύτατα τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τὸ ὀδηγήσαν ὑπὸ Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν τροπαιοῦχα τὰ ὄπλα τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς Ἀσίας, καὶ τὴν ἀδάμαστον φιλοπατρίαν ἢ τὴν ἀπάρνησιν τῶν ἰδίων συμφερόντων ὑπὲρ τῶν κοινῶν τοῦ Γ. Καστριώτου, ἧτις πρὸ πάσης ἄλλης ἀρετῆς ἀπέδειξεν αὐτὸν σωτήρα καὶ εὐεργέτην τῆς πατρίδος. Οἱ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ ψυχῷ τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν θέλωσι νὰ μὴ κατακρίνωνται ἐπὶ ἀγνωμοσύνη καὶ ξενηλασία, πρέπει νὰ ἔχωσιν ἀδιακόπως κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Μακεδὼν, ὁ Ἡπειρώτης, ὁ Θεσσαλός, ὁ Ἴων, ὁ Θραξ, ὁ Κρῆς, ὁ Ἐπτανήσιος, οἱ κάτοικοι ἐνὶ λόγῳ τῶν δούλων χωρῶν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, δὲν ἔχυσαν τὸ αἷμα οὔτ' ἐθυσίασαν τὰς περιουσίας αὐτῶν ἵνα ἐντρυφῶσιν ἐκεῖνοι ἐν ἀμίλλαις πονηραῖς περὶ ὑπουργικῶν καὶ βουλευτικῶν καὶ γερουσιαστικῶν ἀξιωματικῶν καὶ μισθῶν· οὐδὲ πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι τὰ ταπεινὰ καὶ μικροπρεπῆ ταῦτα αὐτοὺς μὲν ἐξευτελίζουσι τὴν δὲ πατρίδα ἐλαττοῦσιν. Ἄνευ κοινῆς ὁμοφροσύνης καὶ ἐθνικῆς συμπράξεως καὶ ἀφιλοκερδίας τοιαύτης, ὥστε τὰ μὲν ἴδια νὰ νομιζόμεν κοινὰ, ὡς ἔλεγε περὶ τοῦ Ἀριστείδους ἡ γυνὴ αὐτοῦ, τὰ δὲ κοινὰ ἴδια, τὴν μὲν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ὡς μικρὰν καὶ πενιχρὰν καὶ εἰς μικρὰ καὶ πενιχρὰ δαπανωμένην δὲν θέλει παύσει καταφρονούσα καὶ ἐξυβρίζουσα ἢ ἄλλη Εὐρώπη, ἢ δὲ δούλη θέλει ἐξακολουθεῖ σενάζουσα ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ὁ ἄλλως πράττων ἢ φρονῶν ἐχθρὸς εἶναι τῆς πατρίδος.

Τὴν ἐνίσχυσιν τοιοῦτου ἐθνικοῦ καὶ πανελληνίου φρονήματος καταδιώκων ἐκδίωκα καὶ τοῦ Γ. Καστριώτου τὴν ἱστορίαν. Εἶθε ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς ἀναπτέρωσσι τὸ παρὰ πολλοῖς μαρνανθὲν τοῦτο φρόνημα, καὶ ἐμψυγήσῃ καὶ εἰς τὰ στήθη τῶν υἱῶν τὴν εὐγενῆ ἐκείνην τῶν πατέρων φωνήν, ἧτις τὸ 1821 ἔτος Ἕλληνας ἀνεκήρυττε πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὀμιλοῦντας!

N. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΤΩ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἐποφίε τῆς Ἡ' ἑκατονταετηρίδος. — Πρόσδος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπιφόδος ἐπέκτασις τῆς μουσουλμανικῆς ἐξουσίας. — Ἀπρονουσία καὶ ἀπάθεια τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπῃ κυβερνήσεων ἐνώπιον τοῦ κινδύνου. — Ἀντίστασις πρὸς τὰς τουρκικὰς εἰσοδὰς εἰς χώρας σχεδὸν ἀγνώστου. — Εἰδήσεις περὶ Ἀλβανίας. Σελ. 1.

BIBLION A'

1440—1444.

Κατάκτησις Μακεδονίας ὑπὸ Μουράτου Β'. — Πρώτη αὐτοῦ ἐμφάνισις ἐν Ἠπειρῷ. — Ὁ Ἰωάννης Καστριώτης, ἡγεμὼν Κροίας, Σβετιγράδιου καὶ τῶν κοιλάδων τῆς Διόρης βιάζεται νὰ δώσῃ ὁμήρους τοὺς τέσσαρας υἱούς. — Ἐπιφανεῖς ἀρεταὶ τοῦ Γεωργίου. — Ὁ Μουράτης ἀνατρέπει αὐτὸν ἐν τῷ ἰσλαμισμῷ. — Πολεμικὴ ἔμπειρία τοῦ νέου ἡγεμονοπαίδος. — Διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ ἐπνομαζέται Σκεντέρμπεης. — Θάνατος τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου. — Ὁ Μουράτης σφετερίζεται τὸ κράτος αὐτοῦ. — Ἀδμηονία τοῦ Σκεντέρμπεη. — Αἰτήσις ἄλβανῶν ἀρχηγῶν. — Ἐπανάστασις αὐτοῦ. — Κηρύττει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας, νικᾷ τοὺς Τούρκους, ἀνακτᾷ τὰ φρούρια καὶ συγκαλεῖ ἐν Δισοῦ πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας καὶ ὀπλαρχηγούς τῶν περὶ ἑαυτῶν. Σελ. 20.

BIBLION B'

1444—1450.

Ἀμυντικὴ καὶ ἐπιθετικὴ συμμαχία. — Ὁ Σκεντέρμπεης ἀναγορεύεται ἀρχιστράτηγος. — Τεσσαράκοντα χιλιάδες ἰππέων εἰσβάλλουσιν ὑπὸ τὸν Ἄλφονσον εἰς Ἀλβανίαν. — Ἠττῶνται ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. — Ἀνακωχὴ Μουράτου καὶ Οὐγγρων. — Ὁ σουλτάνος παραιτεῖται τοῦ θρόνου. — Ὁ Βλαδίσλαος παρασπονδῇ. — Ὁ Μουράτης ἀναλαμβάνει τὰ σκῆπτρα. — Μάχη περὶ Βάραν. — Προτάσεις τοῦ Σουλτάνου περὶ εἰρήνης πρὸς Σκεντέρμπεην. — Ἀπόρριψις αὐτῶν. — Ὁ Σκεντέρμπεης νικᾷ δύο πασάδες, τὸν Φεζούρ καὶ Μουσταφᾶν, κηρύττει πόλεμον πρὸς τοὺς Ἐνιτοὺς, τρέπει εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν αὐτῶν, καταστρέφει τὸν νέον στρατὸν τοῦ Μουσταφᾶ, καὶ συνθηκολογεῖ μετὰ τῆς ἐνέτικῆς πολιτείας εἰρηρικὰς ὑποβαλλούσης προτάσεις. Σελ. 30.

BIBLION Γ'

1450—1452.

Στάσις τῶν Γενισάρων. Ὁ Μουράτης ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἀναλαμβάνει καὶ δεύτερον τὰ σκῆπτρα. — Ἐκστρατεύει εἰς Ἀλβανίαν καὶ πολιορκεῖ τὸ Σβετιγράδιον ἀδάσματος τῶν κατοίκων ἀνδρία ἀλίσκεται διὰ προδοσίας τὸ φρούριον. — Ἀναχωρήσαντος

σελ. I.

α.

τοῦ Σουλτάνου εἰς Ἀδριανούπολιν, ὁ Σκεντέρμπεης πολιορκεῖ τὸ Σβετιγράδιον, ἀλλὰ μὴ ἔχων πυροβολικὸν ἀποτυχάνει. — Νέα ἐμφάνισις τοῦ Μουράτου μέγας στρατός Κροίας πολιορκεῖ φονικαὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν Τούρκων ὁ Μουράτης ἀναχωρεῖ καὶ ἀποθνήσκει. — Ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον Μωάμεθ τοῦ Β'. — Γάμος Σκεντέρμπεη. — Νέα κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατεία καὶ νέοι θρίαμβοι. — Πολιορκία ὑπὸ Σκεντέρμπεη τοῦ ἄλβανικοῦ Βελιγραδίου. — Ἀποτυχία τῶν Ἀλβανῶν στρατηγῶν Ταουσίου καὶ Μουῦάκη. — Ἀποστασία τοῦ Μωυσῆος. Σελ. 42.

BIBLION Δ'

1453.

Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως. — Γενναῖα ἄμυνα. — Ἐνδοξος θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. — Ἐκπόρθησις τῆς πόλεως. Σελ. 56.

BIBLION Ε'

1453—1454.

Γενικὸς φόβος. — Ἀκαταγώνιστος εὐστάθεια τοῦ Σκεντέρμπεη. — Ἀποβάλλει τὰς περὶ εἰρήνης νέας προτάσεις τοῦ Μωάμεθ. — Ὁ Μωυσῆς διακαί στρατὸν τουρκικόν. — Ἠττα, μετόπισθα καὶ ἐπιστροφή αὐτοῦ. — Ὁ Χάμιζας λειποτακτεῖ. — Ὁ Ἰσάπασα ἐν Ἠπειρῷ. — Ὁ Χάμιζας ἀναγορεύεται πασᾶς Ἀλβανίας. — Νέα νίκη τοῦ Σκεντέρμπεη. — Ὁ Μωάμεθ πολιορκεῖ ὁ ἐν Σερβίᾳ Βελιγραδίον. — Τέλος Οὐνιάδου. — Θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου. — Λύπη τοῦ Σκεντέρμπεη. — Διο πασάδες, ὁ Οὐμούρ καὶ ὁ Σινάν, στέλλονται ἐπὶ τὰ ἄλβανικὰ ὄρια. — Πρόσκακος διακοπὴ τοῦ Πολέμου. — Ὁ Σκεντέρμπεης ἐν Ἰταλίᾳ. Σελ. 65.

BIBLION ΣΤ'

1462—1464.

Ἄλωσις Τραπεζοῦντος. — Ἐκστρατεία Μωάμεθ εἰς Βλαχίαν. — Νέον σχέδιον πολέμου κατὰ Σκεντέρμπεην. — Ἀλλεπάλληλος ἀποστολὴ στρατηγῶν. — Ἠττα τοῦ Σινάμπασα, τοῦ Χουσεῖμπεη, τοῦ Γιουσεῖμπεη καὶ τοῦ Κρατζάμπεη. — Ἐπιστολὴ τοῦ σουλτάνου πρὸς Σκεντέρμπεην. — Ἀπάντησις. — Διετής ἀνακωχή. — Κατακτήσεις Μωάμεθ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ. — Ὁ πάπας Πίος Β' προσκαλεῖ τοὺς χριστιανοὺς εἰς ἱερὸν πόλεμον. — Ἀπάθεια τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Σκεντέρμπεης ἀναλαμβάνει τὰ ὄπλα. — Ἀφίξις τουρκικοῦ πρεσβευτοῦ εἰς τὸ ἄλβανικὸν στρατόπεδον, καὶ ἀποτυχία αὐτοῦ. — Ὁ πάπας ἀναγγέλλει τῷ Σκεντέρμπεη τὴν προσεχῆ αὐτοῦ μετὰδρασιν εἰς Ἀλβανίαν. — Εἰσοδος εἰς Μακεδονίαν τοῦ Σερμετέπασα μετὰ δεκατεσσάρων χιλιάδων ἰππέων ἠττᾶται ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. — Θάνατος Πίου τοῦ Β'. Πένθος Σκεντέρμπεη. — Εἰσοδὸς εἰς Ἠπειρον τοῦ Βαλαδᾶν Βαδέρα. — Ἠττα Ἀλβανῶν. Τραῦμα Σκεντέρμπεη. — Αἰχμαλωσία καὶ θάνατος τῶν ὀκτὼ κυριωτέρων αὐτοῦ στρατηγῶν. — Ἐνδοξος νίκη κατὰ τὴν Ἄνω Διόρην. — Εἰσοδος τοῦ Γιακούβ Ἄρναουτ εἰς Ἠπειρον. — Νίκη Σκεντέρμπεη. Σελ. 74.

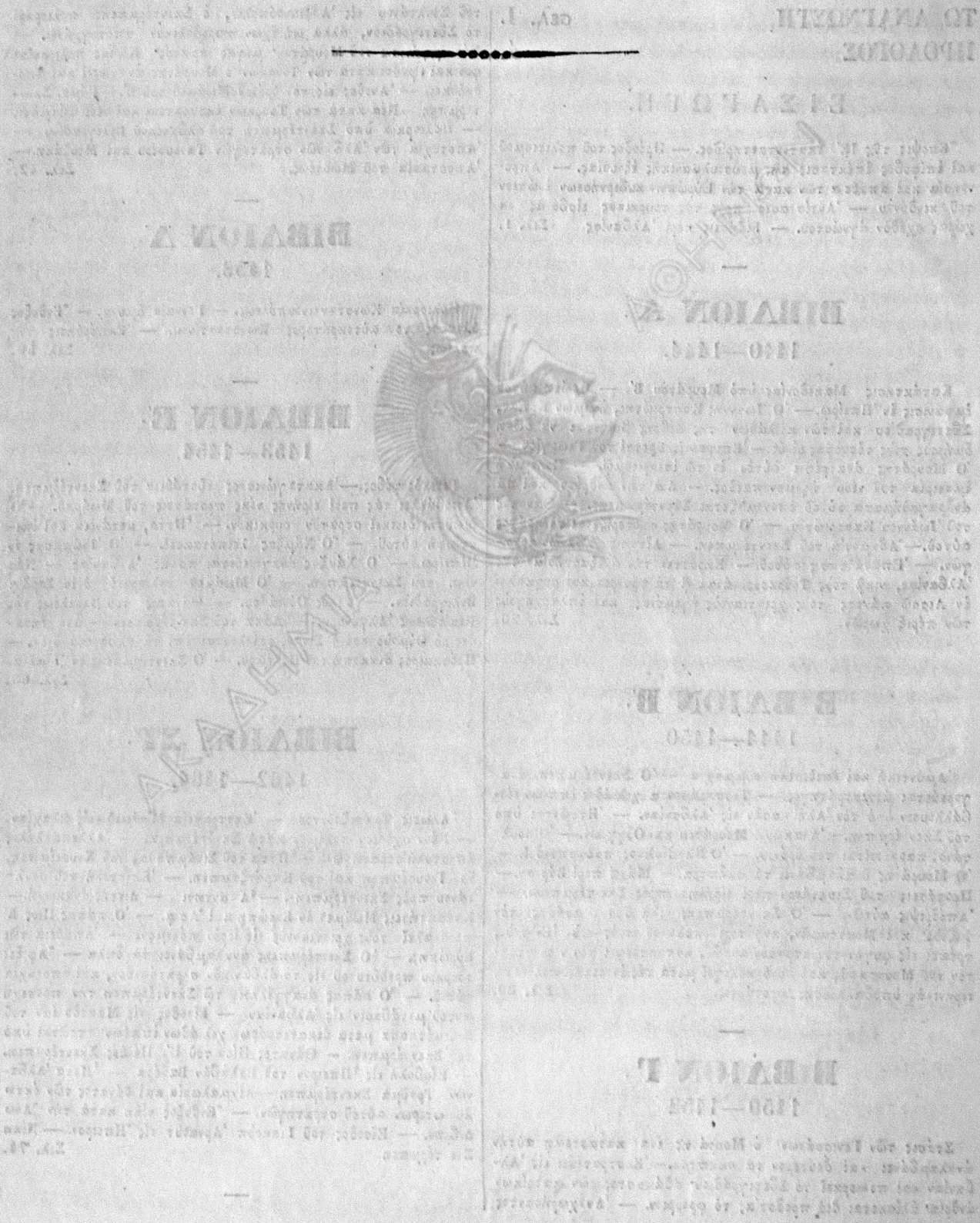
ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ΄.

1464—1481.

Εισβολή Μωάμεθ εις Ἡπειρον. — Ἀπόπειρα δολοφονίας Σκεντέρμπεη. — Ὁ Βαλαθάν μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἰππέων, καὶ ὁ Σουλτάνος μετὰ ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδων πιζῶν πολιορκοῦσι τὴν Κρούην. — Γενναῖα ἀντίστασις. — Ὁ Μωάμεθ ἀποχωρεῖ. — Ἀποκλεισμός τῆς πόλεως ὑπὸ Βαλαθίν. — Ἐξασθένεισι τῆς Ἀλβανίας. — Ὁ Σκεντέρμπεη ἐν Ῥώμῃ. — Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Κρούην. — Θάνατος Βαλαθάν. — Ἀποχώρησις μέρους τοῦ

τουρκικοῦ στρατοῦ. — Στάσις ἐν τῷ ἀλβανικῷ στρατιπέδῳ. — Ὁ Σκεντέρμπεη καταπαύει αὐτήν. — Ἐπάνοδος Μωάμεθ τὸ 1466 ἔτος εἰς Ἀλβανίαν καὶ ἀναχώρησις αὐτοῦ. — Δύο πασάδες μετὰ δακρυκτῶ χιλιάδων στρατιωτῶν φρουροῦσι τὰ τουρκικὰ ὄρια. — Ἀσθένεια Σκεντέρμπεη καὶ θάνατος αὐτοῦ. — Πένθος Ἀλβανίας. — Θρίαμβος τῶν Τούρκων. — Θάνατος Μωάμεθ. Σελ. 87.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ.	Σελ. 102.
ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.	» 103.
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.	» 104.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

ΕΙ ΠΟΤΕ οί ἥρωες Οὐνιάδαι, καὶ Μαθηταὶ Κορβίνοι, καὶ Βλαδίσλαοι, καὶ Καπιστράνοι, καὶ Κωνσταντῖνοι Παλαιολόγοι, καὶ Καστριῶται, καὶ Σοβιέσκαὶ ἐξηγγείροντο τοῦ προαιωνίου αὐτῶν ὕπνου, καὶ ἀναβαίνοντες εἰς τὴν γῆν, οἱ ἀτρόμητοι οὗτοι τῆς Πίστεως πρόμαχοι, ἔβλεπον τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην ἐξορμωμένην πανστρατιᾷ εἰς βοήθειαν τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἀπίστων οὓς ἀνευδότης κατεπολέμησαν, ὅποια τις ἑκστασις κατελάμβανεν αὐτούς; Τὴν σταυροφορίαν ταύτην δὲν ἤθελον ἄρα ἐκλάβει ὡς ὄνειρον ἀνεξήγητον, ὡς ὀπτασίαν μυστηριώδη;

Καὶ τῶντι ὅποια ἀλλοιώσις! ὅποια μεταμόρφωσις τῆς γενικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης!

Καὶ τὴν μὲν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα θριαμβεύων ὁ ἰσλαμισμὸς, διαρκῆς ἦν ἀπειλὴ καὶ πάγκοινος κίνδυνος· τότε τὸ πλήρωμα τῶν χριστιανῶν οὐ μόνον τὸν πολιτισμὸν ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξίν εἶχε νὰ ὑπερασπίσῃ· τὴν ΙΘ' ὁμῶς, αὐτὸς οὗτος ὁ ἰσλαμισμὸς κατέστη ἀσφαλείας ἐχέγγυον, καὶ γενικῆς ἰσορροπίας ὄρος. Ὁ Σταυρὸς ἄρα σκέπει τὴν Ἡμισέληνον.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἐποχὴν ἡ Δύσις ἐφοβείτο τοὺς Βαγιαζίτας καὶ Μωάμεθ καὶ Σολιμάνας· σήμερον ὁμῶς ἀντ' αὐτῶν φοβεῖται κράτος χριστιανικόν, γιγάντειον μὲν ἐν τῇ γεννήσει, ἐξασθενῆσαν δὲ μετὰ μικρὸν ὑπὸ τοῦ κληρονομικοῦ συστήματος ὁ ἀπρονοήτως παρεδέχθη Βλαδίμιρος ὁ Α', διανεμών τὸ Κράτος τοῖς δώδεκα αὐτοῦ υἱοῖς, ἀλλ' ἀναγεννηθὲν ἀπὸ τοῦ 1462 μέχρι τοῦ 1505 ἔτους ὑπὸ Ἰβάν τοῦ Γ', συγκαταλεχθὲν τελευταῖον τῶν ἄλλων μετὰ τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, τὸ δὲ 1682, ἀφείν ἀκάθεκτον, ὑπὸ τὴν ἀνδρικὴν χεῖρα γυναικὸς δικαίως ἐπονομασθείσης Μεγάλης, καὶ ἔκτοτε ἀδιακόπως χωροῦν ἐπὶ τὰ πρόσω.

Τὸ θέατρον ἄρα μένει τὸ αὐτό, τὸ δράμα μόνον ἀνεκαινίσθη καὶ τὰ πρόσωπα μετηλλάγησαν.

Τὰ ἀπρηχαιωμένα πάθη, αἱ προαιωνιαὶ ἀντιζηλίαι παρεδόθησαν εἰς τὴν λήθην, καὶ ὡς ἐπὶ Φιλίππου Αὐγούστου καὶ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοκάρδου ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία συνεμάχησαν τείνασαι πρὸς ἀλλήλας τὰς χεῖρας.

Καὶ πρὸ πολλοῦ μὲν ἡ θύελλα ἐβρέμετο ἐντὸς τῶν σπλάγχων τῆς Εὐρώπης, ἄπορον δὲ πῶς δὲν ἐξεβρόαγη ταχύτερον.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ σάλπιγξ τοῦ πολέμου ἐτήμηγε, καὶ ἐλάλησεν, ὡς λέγουσιν οἱ Ἄραβες, ἡ πυρῖτις.

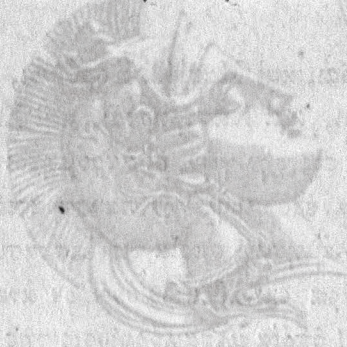
Ἐνωθήτωσαν λοιπὸν πάντων ἡμῶν αἱ καρδίαι, καὶ κοινὴ ἔστω ἡ εὐχή· καταπεμφθήτωσαν αἱ εὐλογίαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς σημαίας τῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ τοὺς φυλάσσοντας τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην τῆς δόξης καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας στρατοὺς κατὰ τε θάλασσαν καὶ ξηρὰν, τοὺς μεγαλύναντας διὰ πράξεων γενναίων τε καὶ φιλανθρώπων τὸ ὄνομα τῆς Γαλλίας!

Εἶθε προκύψοι τάχιον ἐκ τῆς γιγαντείου ταύτης πάλης εἰρήνη διαρκής! εἶθε ἰδρυθεῖη ὁ συνταραχθεὶς κόσμος ἐπὶ βάσεων στερεωτέρων, ἵνα συστήσωσιν ἐκ νέου οἱ λαοὶ σχέσεις φιλίας καὶ εὐμενείας, ἐγγυωμένας παγκόσμιον εὐδαιμονίαν!

Μετὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἀξιωμακρινήματα γεγονότα, ἄλλα νέα ἐπικεῖνται.

Καὶ ἀνοίγεται μὲν πρὸ τοῦ ἱστοριογράφου στάδιον ἀχανές, οὗ τινος τὰ ὄρια οὐδεὶς δύναται νὰ προϊῶ, ἄλλὰ δὲν εἶναι ἔργον ἐμοῦ, δὲν ἔχω τοῦλάχιστον δυνάμεις νὰ διατρέξω αὐτό. Ὅθεν ἐγκύψας ἰδίως εἰς ἓν τῶν λαμπροτέρων ἐπεισοδίων τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἐπιχειρῶ νὰ σχεδιογραφήσω τὴν ἀρρενωπὸν εἰκόνα τοῦ τελευταίου μὲν ἀντιπροσώπου τῶν ἡμιθέων τῆς ἀρχαίας, ἐξοχωτέρου δὲ προδρόμου τῶν ἡρώων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ ἀδιασείστου ὑπερμάχου τοῦ κινδυνεύοντος χριστιανικοῦ πληρώματος.

Φύσει μέγας τὸ ἦθος, μέγας τὴν στρατιωτικὴν ἀρετὴν, μέγας δὲ καὶ ἐκ τῶν θαυμασίων ἀνδραγαθημάτων τῆς σχεδὸν μυθώδους αὐτοῦ ἀνδρίας, ὁ Σκεντέρμπεης ἀνήκει τῇ ἀθανάτῳ φάλαγγι τῶν ἐνδόξων τοῦ Πλουτάρχου ἀνδρῶν, πλεονεκτῶν μάλιστα ἐκείνων, ὡς ἔχων πίστιν μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, δόξης δὲ χριστιανικῆς ἀκτῖνας περὶ τὸ μέτωπον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

"Εποχή τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. — Πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπιφέρειδος ἐπέκτασις τῆς μουσουλμανικῆς ἰσχύος. — Ἀπρονουσία καὶ ἀπάθεια τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην κυβερνήσεων ἐνώπιον τοῦ κινδύνου. — Ἀντίστασις πρὸς τὰς τουρκικὰς εἰσβολὰς ἐκ χώρας σχεδὸν ἀγνώστου. — Εἰδήσεις περὶ Ἀλβανίας.

Μεταξὺ τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἐχούσης μὲν εἶτι τὰ ἦθη βλάβορα ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν ἀδάμαστον, καὶ τῆς ΙΣΤ' ὅτε καθιστῶθη ἡ περὶ τὴν ἔρευναν ἐλευθερία καὶ ἤρξατο ἡ ἐποχὴ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θρησκευτικῆς τολμηρίας, ἡ ΙΒ' ἑκατονταετηρίς ἀνακύπτει ὡς τις τῶν μᾶλλον ἀξιωμανημονεύτων περιόδων τῆς ἱστορίας. Καὶ ἔργα νοῦς, καὶ ἄνδρες, καὶ γεγονότα, πάντα ταῦτα ὑπῆρξαν ἰσχυρὰ, γόνιμα, δραματικά. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τῆς ἐπιστήμου μεταβάσεως, μεταξὺ φωτὸς λαμπροῦ, καὶ σκοτίας βαθυγνόφου, καὶ ἔργων ἀνδρείας τερπαιτείων, καὶ πολυδακρύτων συμφορῶν, ὁ κοινωνικὸς βίος ἀναπτύσσεται καὶ ἐξαπλοῦται καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ὑπερεκχέεται, διότι μέγα τι παρασκευάζεται καὶ ἐγγίζει νὰ γεννηθῇ. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συνταρχθεὶς ἐκ βάθρων σείει τοῦ μεσαιῶνος τὰ δεσμὰ, καὶ συντριβὼν αὐτὰ ὄρμα ἀκατάσχετος πρὸς νέας τύχας.

Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους πόσοι πόλεμοι ἐγένοντο, μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν τούτων ναυαγίων, ἕως οὗ ἕκαστος λαὸς ἀνεύρη τὴν οἰκίαν θέσιν! Μόλις ἐγνωρίσθησαν ἀσφαλῆ τινα ὄρια διαχωρίζοντα αὐτοὺς, καὶ αἴρνης ἐξέτάθησαν τὰ τοῦ κόσμου.

Καὶ μετὰ μικρὸν ἡ Εὐρώπη, ὡς πωρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ, ἔδραμε δι' ἀγνώστων ὠκεανῶν πρὸς γοήτιδας νέας χώρας· τὰ δὲ βλέμματα τοῦ ἰσπανοῦ μονάρχου περιεπλανήθησαν, ὡς εἰς ἀπέραντα πελάγη, κατὰ τὰ νέα αὐτοῦ κράτη. Χάρις τῇ θρησκείᾳ, τῇ ἐμπορίᾳ καὶ τῇ πολιτικῇ, νεαὶ ὁδοὶ ἠνεώχθησαν, καὶ σροίγων χυμὸς ἀναπτύξεως ἀνείλιξε πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Χριστοφόρος ὁ Κολόμβος διεῖρρηξε τὸ περὶπέλαγμα, τὸ τέως κρύπτον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου μέρος τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ κατοικίας.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀνεκκλύπτετο ἄλλος κόσμος ἀσυγκρίτως εὐρυχωρότερος, ὁ τῆς τυπογραφικῆς καταστάσεως τὸν ἀνθρώπινον νοῦν κύριον ἐκυτοῦ. Ἡ θαυμασιὰ αὕτη τέχνη ἦν γνωστὴ ἀπὸ τοῦ 926 ἔτους ἐν τῇ Σινικῇ, ὅπου δὲν μεταχειρίζοντο χαρκατῆρας κινητοῦς, ἀλλὰ σκινίδας, ἐφ' ὧν ἐχαράσσοντο ἀνάγλυφα καὶ ἀνεστραμμένα τὰ γράμματα· ἡ δὲ τύποισις ἐγένετο, ὡς καὶ σήμερον, πιεζούσης τῆς χειρός (1). Καὶ τῶντι, τσαχτύτῃ ἡ πλῆθὺς τῶν στοιχείων ἐξ ὧν σύγκειται τὸ σινικὸν ἀλφάβητον, ὥστε, ἵνα γίνῃ χρῆσις τῶν ἡμετέρων τρόπων, ἀπαιτεῖται ἀπέραντος

στοιχειοθῆκη καὶ ἐκτόγχειρ στοιχειοθέτης. Τῶν Εὐρωπαίων ὁμοίως ὁ νοῦς, χωρῶν ἀδιακόπως ἐπὶ τὰ πρόσω, ἐφευρε τοὺς κινητοῦς χαρακτῆρας ἀντὶ τῶν σκινίδων· ἡ δοξα δὲ αὕτη ἀνήκει τῷ ἐκ Μαγουντίας Ἰωάννῃ Γουττεμβέργῃ, πρὸς ὃν ὁ Ἰωάννης Φάουστος ἢ Φούστος, πλούσιος χρυσοχόος, ἐχορήγησεν ἱκανὸν ἀργύριον ἵνα συστήσῃ τυπογραφεῖον. Καὶ ἐπὶ τέλος ὁ ἐν Γερουσίᾳ Πέτρος Σέφφερ, μεταχειρισθεὶς ἀντὶ μολύβδου μέταλλον στερεώτερον, κατασκευάσας μελάνην (1) κατάλληλον εἰς τύποισιν καὶ ἐφευρῶν τὰς μήτρας (2), ἐτελειοποίησε τὴν ἀνακάλυψιν.

Καὶ ἐγένετο λοιπὸν ἐκποδῶν πᾶν κώλυμα περὶ τὴν διάδοσιν τῶν ιδεῶν, οὔτε ἀπειλεῖ πλέον θάνατος τῆς διανοίας τοῦ καρπούς, ἀλλ' οὔτε νέον Ὀμάρην φοβούμεθα (3) ἡ συνείδησις ὁμοίως τῶν ἀνθρώπων ἀνελαθεν ἐνώπιον τῆς θείας προνοίας εὐθύνῃ ἴσῃ πρὸς τὸ εὐαργέτημα.

« Πολλοὶ συγγραφεῖς παρετήρησαν, λέγει ὁ Κ. Βιλλεμαῖν (4), τὴν εὐτυχῆ σύμπτωσιν τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας μετὰ τῆς εἰς τὴν Δύσιν μεταναστάσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ τυπογραφία ἐφευρέθη ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν μᾶλλον ἦν ἀναγκαία, καὶ βεβαίως διότι ἦν ἀναγκαία.

» Καὶ ἀληθῶς, πᾶσι σχεδὸν αἱ λεγόμεναι συμπτώσεις, ὧν ἕνεκα ἐφευρέθησαν τσαῦτα θαυμάσια, ὑπῆρξαν καρποὶ τῶν ἀγώνων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, προσκληθείσης ἰδίως εἰς τὴν θεραπείαν ἀνάγκης τινός. Πάντα ὅσα εἶπομεν περὶ τοῦ ἀξιωμανημονεύτου τούτου γεγονότος εἰσὶν ἀληθέστατα. Τὸ ψήφισμα τοῦ Πάπᾳ Νικολάου Ε' ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, εἶναι τὸ ἀρχαιότερον τῶν γνωστῶν μνημείων τῆς τυπογραφίας, χρονολογίαν ἔχον αὐτὴν τὴν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀληθὲς δὲ καὶ τοῦτο ὅτι Ἕλληνας τις, ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ὀνόματι Ἰωάννης Λάσκαρης, εἰργάσθη περὶ

(1) Οἱ ἀρχαῖοι χρωμαῖοι ὑγροῦ τινος παρεφέροντο πρὸς τὴν ἡμετέραν μελάνην, ἐγγαφοῦν ἐπὶ παπύρου ἢ περιγραμνῆς δια καλῆμου ἰσχυροῦς, οὗ τινος ἡ ἀρα, δίχα ὡς καὶ σήμερον ἐτηρημένῃ, ἐβάπτετο ἐντὸς ἐκείνου. Κατισκοιῶντο δὲ ἐξ ἀνθρώπων συντετριμμένων καὶ μμιγμένων μετὰ γλοιώδους τινος ὕλης. Ὁρα Πλάτων, Βιβ. ΑΓ' Κεφ. 25.

(2) Ὡστε, ἐνὸς πρώτων ἐχαράσσοντο τὰ στοιχεῖα ἐν πρὸς εἶ, διὰ τῶν μητρῶν ἐχωνεύοντο.

(3) Γνωστὸν ἐστὶ ὁ δευτέρος εὗρος καλῆς ἢ διέδοξος τοῦ Μωάμεθ, ἐξάδελφος τοῦ Ἀβδάλλα, παρὰ τοῦ προφῆτου, προσέταξε νὰ παρασθῇ τῷ πυρὶ ἡ περιουσία τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθήκης, εἰπὼν αὐτὴν ἄχρηστον μὲν εἶ τὰ βιβλία συνεφόντου πρὸς τὸ Κοράνιον, ἐπικίνδυνον δὲ εἰ ἔκιν ἐναντία. Ἡ πράξις οὕτη ἀμφισβητήθη ἐσχάτως, καὶ ὁμοίως μετὰ αὐτῶν τινὰ σέψιν ἐν φαίνεται εἶσι ἀμφισβητήσεως. Ὅτι δὲ μᾶλλον ἀξιοκατάκριτος ἡ ἀμάθεια τοῦ αἰῶνος ἢ ὁ χαρακτῆρ τοῦ Ὀμάρ, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εὐγενεῖς διαγωγῆς καὶ τῆς μετροπαθείας τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλῆμ. Ὅποια διαφορὰ μετὰ τοῦ φιλαρθροῦ τούτου μακροῦ καὶ τοῦ μετὰ ὀκτώ ἑκατονταετηρίδας θρηωδούς κατακτετοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως!

(4) Παλὸν χρόνον μετὰ τὴν μουσουλμανικὴν τῆς Ἀλεξανδρείας πυκαίαν, δὲν κατέφαγεν ὑπερφορὰ πυρᾶ, ἀναβθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σαδονρόλα κατὰ τὸν ὄμφαλόν αὐτὸν τῆς Ἰταλίας, ἐν τῇ ἀγορῇ τῆς Φλωρεντίας, τὰ φιλολογικὰ καὶ τεχνικὰ χριστουργήματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῆς νεωτέρας Ἰταλίας.

(4) Lascuris ou les Grecs du XV s. ἐπίο.

(1) Ἴδε τὴν πρῶτην περιγραφὴν τῆς σινικῆς τυπογραφίας ἐν τῷ φιλολογῷ 121 τῆς 11 αὐτῶν ἔργων, σελ. 89.

τὸ τέλος τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ἐν τινι τῆς Φλωρεντίας τυπογραφίῳ. Ὁ Ἕλλην οὗτος, βρέφος ἔτι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, μετακομίσθη εἰς Εὐρώπην, ὅπου ἐγένετο ὀνομαστός ἐνεκα τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς παιδείας. Λαυρέντιος δὲ ὁ ἀπὸ Μεδίκων ἐξαπέστειλεν αὐτὸν πολλάκις εἰς Ἀνατολὴν πρὸς συλλογὴν ἀρχαίων χειρογράφων· ἀλλὰ καὶ Λοδοβίκος ὁ ΙΒ', καὶ Φραγκίσκος ὁ Α' ὠνόμασαν αὐτὸν πρέσβυν ἐν Ἑνετία, καὶ Λέων ὁ Γ' προσέλαβε σύμβουλον. Ἦν δὲ καὶ ποιητὴς ὁ Ἰωάννης Λάσκαρης ἐξυμνήσας διὰ στίχων τῆς τυπογραφίας τὴν ἐφεύρεσιν. Ἄλλ' αὐτοὶ, ὑπὲρ τὸ δέον ὄζοντες μυθολογίας, μνημεῖα εἰσὶ περιέργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐδ' ἔχουσι τὴν ἀξίαν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.»

Καὶ τίς, πλὴν τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς τοῦ κατέχοντος πάντα τὰ μυστήρια τοῦ νοῦς τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ ἀντιπροσωποῦντος μετὰ τοσαύτης λαμπρότητος τὴν φιλολογοῦσαν τῆς Γαλλίας, ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ κάλλιον περὶ τῆς Ἑλλάδος αὐτῆς;

Ἡ φιλολογία τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ὡς καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἑκατονταετηρίς, διαίρεται εἰς δύο ἴσα μέρη· τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιρροή τῆς νέας ἀνακαλύψεως, ὥστε ἡ ἐποχὴ αὐτῆς ἀποτελεῖ μᾶλλον ὄρον *χρονολογίας*· διὸ, χρονολογοῦντες τὰ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, προτιμότερον νὰ λέγωμεν· «*Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς τυπογραφίας καὶ Μετ' αὐτῆς*».

Ὡς ἡ τυπογραφία (1), οὕτω καὶ ἡ πυρίτις ἦν πρὸ αἰῶνων παρὰ τοῖς Σίναις γνωστὴ (2). Τὸ 1322 ἔτος, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Καϊ-Φούγκ, ἐγένετο χρῆσις κανονίων κατὰ Μογγόλων. Ἄλλ' ὡς ἡ πρώτη οὕτω καὶ ἡ δευτέρα αὕτη πανώλεθρος δύναμις ἔμεινε νηπιάζουσα. Μετὰ τινα δὲ χρόνον καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τοὺς πρὸς Ἀραβίας πολέμους, καὶ οἱ Γάλλοι τὸ 1338 ἐν Πουϋ-Γιλλιῶμη, καὶ τὸ 1346 ἐν τῇ κατὰ Κρεσὺ ἀξιοθρηνήτῳ μάχῃ, καὶ οἱ Ἰσπανοὶ τὸ 1343 ἔτος μετεχειρίσθησαν πυρίτιδα. Τὸ 1418, τὸ Κορίαλλον (Cherbourg) πολιορκούμενον ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, ἐξεσφενδόνισε σφαῖρας πεπυρακτωμένας κατὰ τῶν παραπηγμάτων τοῦ στρατοπέδου· καὶ μετ' οὐ πολὺ Ῥῶσοι, Πολωνοὶ, Σουηκοὶ παρεδέχθησαν τὰ πυροβόλα, τελειοποιηθέντα ἐπὶ Λοδοβίκου τοῦ ΙΑ'.

Ὁ ἀναμίξας πρῶτος ἐβδουμηκονταπέντε μερίδας ἄλατος νιτρικοῦ μετὰ δεκαπέντε καὶ ἡμισείας ἀνθράκων, καὶ ἑννέα καὶ ἡμισείας θείου, δὲν προσεῖδε βεβαίως ὅτι τὸ μίγμα τοῦτο ἔμελλε νὰ ἀλλοιωσῇ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν, νὰ καθυποτάξῃ τὴν φυσικὴν

δύναμιν εἰς τὴν γενναιότητα, νὰ ἀνυψώσῃ κατὰ τὴν Δύσειν τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν, νὰ σώσῃ τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος, καὶ νὰ ἐκδιασθῇ τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς εἰς τὸν πολιτισμὸν (1).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὡς εἰ ἐσήμηνεν ἡ ὥρα τῆς συνεξοικειώσεως πάντων τῶν μελῶν τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, καὶ ἄλλο μέγα μυστήριον ἀνεκαλύπτετο. Τὴν ἐφελκυστικὴν ιδιότητα τοῦ μαγνήτου δὲν ἠγνόουν οἱ ἀρχαῖοι, διότι τῆς μαγνητικῆς βελόνης ποιοῦνται μνεῖαν καὶ τὰ ἀρχαιότατα τῶν σινικῶν ὑπομνημάτων· καὶ ὅμως οὐδεμία ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἐγένετο. Μετὰ τὴν ΙΒ' μόνον ἑκατονταετηρίδα ἐφάνη ἡ πυξίς, ἧς ἄγνωστος ὁ ἐφευρετής· τὴν δὲ ΙΔ' ἡ χρῆσις ταύτης κατέστη κοινοτέρα, καὶ πάγκοινος κατὰ τὴν ΙΕ'. Ἐνήργησε δὲ ἐπὶ τὴν ναυτικὴν ὕσον καὶ ἡ πυρίτις ἐπὶ τὸν πόλεμον· διότι χάριτι εὐτελοῦς τινος μηχανῆς, τεμαχίου τινὸς μαγνήτου, οὐδεὶς πλέον ὠκεανὸς ἀπρόσιτος, οὐδεμία χώρα ἄγνωστος. Ἄλλοτε τὰ πικράλια ἦσαν τῶν ναυτιλλομένων οἱ ποδηγοὶ ἢ καὶ οἱ μάρτυρες τῶν ναυαγιῶν· ἀλλὰ μετὰ τὴν εὑρεσιν τοῦ μαγνήτου ἀπεμακρύνθησαν αὐτῶν, καὶ διέστρεξαν ἀσφκλῶς ὁδοὺς βεβαίως ἐν μέσῳ ἀχανῶν ὠκεανῶν. Ὅθεν καὶ προϊόντα, καὶ πλοῦτη καὶ ἀνταλλαγὰ ἐπολυπλασιάσθησαν.

Ἡ Ἀστρονομία κατέστη ἐπιστῆμη ἐμπορικῆ. Ἡ φυσικὴ διεύθυνε τὴν ναυπηγίαν· ὁ ἄνεμος, τὰ ὕδατα, ἡ ἀντίθετος ἐνέργεια τῶν δύο τούτων δυνάμεων, κατεμετρήθησαν, καὶ ἡ ἐπιστῆμη πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς νόμους αὐτῆς. Τὰ πλοῖα, ἔν' ἀντικρούσωσι τὰς τρομερὰς τῶν πυροβόλων πληγὰς, ἀλίπλαγκτοι ἐγένοντο ἀκροπόλεις, μεταφέρουσαι εἰς ἀπωτάτας χώρας ὀλοκλήρους ἀποικίας, καὶ πρὸς κατασκευὴν τῶν κολοσσιαίων τούτων κτιρίων ἀνεζητήθησαν πρὸς τὰ ἀρκτικώτερα δάση ξύλα κατάλληλα. Οἱ λαοὶ τῆς Νορβηγίας καὶ τῆς Λευκῆς θαλάσσης εἶδον ἐκθαμβοὶ καὶ ἀποροῦντες ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τῶν ἐπισκέψεων τούτων, τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἐπανάληψιν· καὶ τὸ δένδρον τῇ βοήθειᾳ οὐ τινος ὁ εὐρωπαῖος ἔμελλε νὰ παραλλάξῃ τὸ Εὐέλπι ἀκρωτήριον ἢ νὰ διαβῇ τὸν Μαγελλάνδειον πορθμὸν, κατέπεσεν ὑπὸ τὸν πέλεκυν τῶν ὑλοτόμων τοῦ Ἀρχαγγέλου.

Τότε, πρὸς ἐν τῶν περάτων τῆς Εὐρώπης, εἰς χώρας ἀτελευτήτους, ὅπισθεν ὀχυρωμάτων παγερῶν, ἀναριθμητοὶ λαοὶ, μόλις ἐμφανισθέντες, διεῖρξον, ὡς τὸ κέλυφος οἱ ἀστιδεῖς, τὰ ἄγρια αὐτῶν δεσμά· καὶ εἴτε ἐσωτερικῶς ἀγωνιζόμενοι, εἴτε πρὸς ξένους παλαιότες, εἴτε ἐνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Τατάρων, εἴτε κατ' ἐπενέργειαν τῶν κατακτήσεων τοῦ Ταμερλάνου, παρεσκευάζοντο λεληθότως εἰς βίον κοινωνικόν. Ὡς ὁ πεπυρακτωμένος χαλκὸς, οὕτω καὶ αὐτοὶ προσεδόκων τὴν χεῖρα τὴν μέλλουσαν νὰ διαπλάσῃ αὐτούς. Οὕτως ἡ Ῥωσία, ἀπαλλαγείσα τοῦ ταταρικοῦ ζυγοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἰβάν, προβαίνει ὁσημέραι πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐνδοξοῦ αὐτῆς

(1) Ἄμα μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν ταύτην, τὰ ἐνετικά πειστήρια ἐγένοντο γνωστὰ κατ' ἅπαντα τὸν σοφὸν κόσμον· εἰ δὲ καὶ ἄλλα ἔθνη ἐτελειοποίησαν μετὰ ταῦτα τὴν τυπογραφίαν, ἡ Ἑνετικὴ ὅμως ἐξηκολούθησε στέλλουσα σφαῖρας βιβλίων εἰς τὴν Γενουήν, τὴν Λομβαρδίαν ἄπασαν, τὴν Ῥωμανίαν καὶ τὴν Τυρρηνίαν· καὶ ἐλέγετο ὅτι τὸ ἐν Βισσάνῳ τυπογραφεῖον τοῦ Ῥιμονδίνου περιεῖχε χιλίους ὀκτακοσίας ἐργάτας. (Daru, Histoire de la République de Venise, tom. III.).

(2) Ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἡ κεραμικὴ ἦν γνωστὴ ἐν τῇ Σινικῇ. 2,698 ἔτη π. Χ. ἐκεραμεύοντο οἱ Σίνοι, ἡ δὲ λεγομένη πορσελάνα ἐφευρέθη παρ' αὐτῶν μετὰ τὸ 185 π. Χ. καὶ τοῦ 87 στωτηρίου ἔτους.

μεταρρυθμιστοῦ· καὶ πρὶν ἢ παρέλθωσι διακόσια ἔτη, σπληνίζομένη ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Εὐξείνου, γενήσεται κοινωὸς, διὰ τῆς κληθείσης Σουηκίας καὶ τῆς ἐξοσθενισθείτης Πολωνίας, τῆς γενικῆς τῆς Εὐρώπης πολιτικῆς.

Καὶ αὐταὶ αἱ ζωηρότεραι φαντασίαι δὲν προέβλεπον τότε, ὅτι ἐμελλε μονάρχης Ῥώσος νὰ ἀνεγείρῃ ἐπὶ τοῦ Νεῦα, πρὸς τοὺς μυχοὺς τοῦ Φιννικοῦ κόλπου, νέαν μητρόπολιν, ὑποδεχομένην κατ' ἔτος πολυάριθμα πλοῖα ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς γῆς, ἢ ὅτι ἐξελκύνοντες ἐκεῖθεν ἰσχυροὶ στρατοὶ, ἐν μὲν Πολωνίᾳ ἤθελον ἀναδειξοῦν βασιλεῖς, τὴν δὲ Γερμανίαν συνδράμει κατὰ τῆς Γαλλίας, διαμελίσει δὲ τὴν Σουηκίαν, κατακτήσει δις τὴν Ταυρίδα, καταστρατηγήσει ἀπασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, πέμψει στόλους τροπαιοφόρους εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ συνταράξει ἐπὶ τέλους τὸσούτον τὴν Εὐρώπην, ὥστε ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἐπιλανθανόμεναι ἀρχαίων ἀντιπαθειῶν χάριν τῆς γενικῆς ἰσορροπίας, ἤθελον συνενώσῃ τοὺς τε ἀγῶνας καὶ τοὺς στρατοὺς αὐτῶν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ δὲν ἦσαν ἐν Εὐρώπῃ πολλοὶ ἡγεμόνες ἀληθῶς ἀπόλυτοι. Πρὸ Καρόλου τοῦ Β' οἱ βασιλεῖς οὐδὲ ν' ἀποβλέψωσιν ἐτόλμων πρὸς τὸν δεσποτισμὸν. Τὰ στέμματα τῆς τε Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοσνίας ὡς καὶ τὰ τῆς Ἄρκτου ἐδίδοντο ἐτι κατ' ἐκλογὴν· καὶ ἡ ἐκλογὴ, ὡς γνωστὸν, προϋποθέτει συμβόλαιον μεταξὺ ἡγεμόνος καὶ ἔθνους. Οἱ δὲ μονάρχαι τῆς Ἀγγλίας οὔτε νὰ κατασκευάσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ διαφθείρωσιν νόμους ἰσχυρὸν ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Βουλῶν. Ἐν μὲν Καστιλλίᾳ ἡ Ἰσαβέλλα ἐσεδάσθη τὰ προνόμια τῶν Κορτές· ἐν δὲ Ἀραγόνῃ ὁ καθολικὸς Φερδινάνδος δὲν ἰσχυρε νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δικαιονόμου (1), ἀξιούντος τὸ δικάζειν τοὺς βασιλεῖς. Μόνη ἡ Γαλλία, ἀπὸ Λοδοβίκου τοῦ ΙΑ' μεταρρυθμισθεῖσα, ἐγένετο κράτος καθαρῶς μοναρχικόν, τούτέστιν εὐδαιμον μὲν ὁσάκις βασιλεὺς οἷος ὁ ΙΒ' Λοδοβίκος, διὰ τὴν πρὸς τὸν λαὸν ἀγάπην ἐπανορθοῖ τὰ μετὰ τῶν ξένων διαπραχθέντα σφάλματα, χειριστὸν δὲ πάντων ἀσθενοῦ ἢ πονηροῦ τυχόν ἡγεμόνος (2). Ἐκτοτε οὐδέποτε πλέον ἀνέκυψεν ἡ τιμαριωτικὴ δύνχμις· καὶ ἐν μὲν Ἀγγλίᾳ ὑπεχώρει ἐνώπιον τῆς μικτῆς κυβερνήσεως, ἐν δὲ Πολωνίᾳ ἐσώζετο ὑπὸ ἀλλοίαν μορφήν ὁ θρόνος ὁμοῦ αὐτῆς ἔκειτο ἐν Γερμανίᾳ.

Μικρὸν μετὰ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης καὶ μετὰ σύγχρονον ἀγωνίαν, κατέπεσεν αἱματόφυρτον τὸ Κράτος τῶν Ἑλλήνων, περὶ δὲ τὸ τέλος αὐτῆς, τὸ 1484 ἔτος, ἐγεννήθη ὁ Λούθηρος. Καθ' ἑλὴν τὴν διάρκειαν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ Οἶκος τῆς Αὐστρίας εἰργάσθη μετ' ἀνευδότητος ἐπιμονῆς εἰς τὴν ἀδιάκοπον ἀνύψωσιν τοῦ θρόνου ἐκείνου, ἐφ' οὗ νὰ καθήσῃ ἐμελλε μετὰ μικρὸν ὁ εὐτυχῆς ἀντίχλος Φραγκίσκου τοῦ Α', Κάρολος ὁ

Πέμπτος, κρατῶν διὰ μὲν τῆς μιᾶς δέσμην σκήπτρων, διὰ δὲ τῆς ἄλλης τὰς κλεῖς τοῦ Νέου Κόσμου, ὡς τις προάγγελος τῆς παγκοσμίου μοναρχίας.

Καὶ τότε ὡσαύτως, διὰ τῆς ταπεινώσεως τῶν μεγιστάνων ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν χεῖρα Λοδοβίκου τοῦ ΙΑ' (1), ἡ Γαλλία ἐδαδίζε πρὸς τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην ἐνότητα τὴν μέλλουσαν νὰ ἀναδείξῃ ὅσον οὐπω αὐτὴν τοσούτω ἐπίφοβον εἰς πᾶσιν τὴν Εὐρώπῃ· ὁ υἱὸς δὲ αὐτοῦ Κάρολος ὁ Η', ἐκόμιζεν εἰς τὸ ἴδιον βασιλεῖον ἀντὶ τοῦ ἐνδόξως μὲν κατακτηθέντος, τάχιον δὲ ἀπολεσθέντος στέμματος τῆς Νεαπόλεως, τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ἃ ἐμελλον μετὰ μικρὸν νὰ ὑποκύψωσι καὶ οἱ τελευταῖοι τοῦ τιμαριωτισμοῦ ἀντιπρόσωποι.

Ἡ δὲ Ἀγγλίη, σπαρσασομένη ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ Λευκοῦ καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Ῥόδου, ἤρξατο μόλις νὰ ἀναπνεῖ ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Ζ', ὅστις, μιμούμενος Λοδοβίκον τὸν ΙΑ', ἐθώπευε τὸν λαὸν ἵνα ταπεινώσῃ τοὺς βαρόνους.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς τσαυτῆς βραδρότητος, ἡ Ἰταλία ἐσώζεε τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς πολιτισμοῦ· ἡ Ἐνετία μετὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν παλατιῶν, τοῦ γιγαντείου ναυστάθμου, τῶν εὐρυχωρῶν λιμένων ὅθεν ἐξώρμουν κατ' ἔτος μυριάδες πλοίων (2), καὶ μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῆς, δεσποζόντων καθ' ἅπαντας σχεδὸν τοὺς λιμένας (3), ἀπὸ τῶν μυχῶν τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν ἄκρων τοῦ Εὐξείνου, προεξήρχεν ἐν δυνάμει· ἡ δὲ Φλωρεντία, ὑπολαμβάνουσα πάντοτε ἐαυτὴν δημοκρατουμένην ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Μεδίκων, τῶν ἐνδόξων τούτων πολιτῶν καὶ πεπαιδευμένων ἐμπόρων, ἐπορίζετο διὰ τῶν αὐτῶν πλοίων τὰ ὑράσματα τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς Ἑλλάδος, συνεκρότει ἀκαδημίαν πλατωνικὴν τῇ παρακλήσει τοῦ σοφοῦ Μαρσιλίου Φισίνου, καὶ ἀνήγειρε διὰ τοῦ Βρουνελλέσκη τὸν θόλον τῆς Ἀγίας Μαρίας, ἧς ἀπέναντι ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἤθελε νὰ οἰκοδομήσῃ τὸν ἴδιον τάφον (4). Τὰ Μεδιόλινα, ἡ Μόδενα, ἡ Φερόρα, ἡ Μάντουα, τὸ Οὐρβίνον, ἡ Βολωνία, ἦσαν γλυκίσκι τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων πατρίδες· ἡ Λομβαρδία ἐδείκνυε θαύματα γεωργίας, ἀγροῦς ὠραίους ὡς κήπους καὶ χωρικοὺς εὐτυχεστέρους καὶ αὐτῶν τῶν ὑπεραλπίων πολιτῶν· ἡ Νεάπολις ἐγοήτευε διὰ περικόμψου ἀττικῶν πνεύματος τὸν ἰσπανὸν κατακτητὴν, κατέκτα δὲ καὶ αὐτὴ τοῦτον διὰ τοῦ ἐπαγωγοῦ οὐρανοῦ ὑφ' ὃν κείται. Συγχρόνως ἡ ἐμπορία, εἰς ἣν ἀδιστακτικῶς ἐπέδιδοντο πάντες, ἐπλούτιζε τὰς πόλεις, καὶ ἡ γῆ αὐτῆ τῆς διανοητικῆς ὑπεροχῆς ἐγένετο ἡ ἀποθήκη παντός

(1) Ὅσα Σημειώσεις καὶ Ἐγγράφα (Α').

(2) Αὐτ. (Β').

(3) Καὶ ὁμοῦ· ἡ δραστηρία, ἡ στερεὰ, ἡ ὁμοιομορφία αὐτῆς κυβερνήσεως, εἶχεν ἐν ἑαυτῇ οὐσιώδες ἐλάττωμα· ἡ ἰσχύς τῶν πατριῶν δὲν ἀντεσταθεῖτο, καὶ ὁ λαὸς δὲν ἐνασχέτετο. Οὐδεὶς ἀπλοῦς πολίτης διὰ μόνης τῆς ἀξίας, ὡς πόλις ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἀνέθη ποτὲ ἐν Ἐνετίᾳ εἰς τὰ πρῶτα ἀξιώματα.

(4) Michelet, Précis de l'histoire moderne.

(1) Justiciers. Τοιοῦτον τίτλον ἔφερον ὁ πρόεδρος τῶν Ἀραγονικῶν Πολιτικῶν. Εἶχε δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ καταγγέλλειν τὸν βασιλέα ἐνώπιον αὐτῶν. Σ. Μ.

(2) Voltaire, essai sur les mœurs, tom. III.

τοῦ κόσμου. Πανταχοῦ ἐπὶ τῆς προνομιούχου ταύτης χώρας, ἠκτινοβόλουν ἐξίαι φωτός· πανταχοῦ, μεταξὺ ἡγεμόνων καὶ πόλεων, συνίστατο ἀμιλλα ἐνισχύσεων καὶ φιλολογικῶν προστασιῶν· πανταχοῦ ἡ πολιτικὴ ἀνέθετε τὰ ἀνώτατα αὐτῆς ἀξιώματα εἰς τοὺς λογίους τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ἀντιπροσώπους, τοὺς σοφοὺς, τοὺς εὐγλώττους· διερμηνεῖς τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἐνῶ ἀλλάχοῦ καὶ αὐτὸ τὸ ἀναγινώσκειν ἦν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἶδος ἐξουτελίτεως. Πρὸς τοῖς ποιηταῖς, τοῖς τεχνίταις καὶ τοῖς σοφοῖς ἀνεφαίνοντο ἄνδρες· περὶ τε τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρότατοι, οἱ Σφόρζαι, οἱ Βρῆσσιοι Μοντόναι, οἱ Πισσινίνοι καὶ οἱ Μαλατέσται· καὶ τέλος ὑπεράνω τῆς τοσαύτης καὶ τοιαύτης δόξης ἡ αἰωνία πόλις συνανεμίγη μετὰ μεγάλων καὶ πολυτίμων ἀναμνήσεων καὶ τῶν σεβασμίων ταλειῶν τῆς ὀρθοσκείας, τὴν ἠκτινοβόλον λάμψιν τοῦ ἱεροῦ θρόνου, προστάτου τῶν τεχνῶν καὶ τῆς σοφίας (1)· θέαμα καὶ τοῦτο μεγαλοπρεπές· μεταξὺ τῶν δύο τούτων φωτοβόλων πόλων, τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Πιτράρχου.

Ἡ ἱεὶ ἐκκτονταετησίς δὲν ὑπῆρξεν ὅσον καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς γόνιμος ἀδελφῶν μεγάλων· χάριτι ὅμως ἀξιολόγων ἀνακαλύψεων ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐπέδωκε ὀχυμασίως· διότι μετάρσιος γενόμενος εἰς ὕψος μέγα, ἐδύνατο μὲν νὰ περιέλθῃ πελάγη ἀχανῆ, οὐδέποτε δὲ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ.

Ἄλλ' ἤδη προσηκνύετο ἡ πολιτικὴ παρακμὴ· ἐφ' ὅσον δὲ ἡ εὐγενὴς Ἰταλία ἠθάνετο τὰς ἀρχαίας αὐτῆς καὶ πολυταράχους ἐλευθερίας καταρρέουσας, ἡ ἠπειλεῖτο ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς ἀνεξαρτησία, ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεζήτει μεταξὺ τῶν γοησιῶν τῆς φαντασίας, τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ὀνείρων τοῦ μέλλοντος παραμυθίαν. Καὶ συνεταράσσοντο μὲν ἔτι οἱ ἡγεμόνες, οἱ λαοὶ ὅμως ῥαθύμως εἶχον πρὸς ἀγῶνας ἀνωφελεῖς.

Τρεῖς μεγίστους κινδύνους διέτρεχεν ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἰταλίας· τὸν τῆς γαλλικῆς, τὸν τῆς ἰσπανικῆς καὶ τὸν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐξ ὧν ἡ τελευταία ἦν καὶ ἡ μᾶλλον φοβερὰ· διότι ταύτης γινομένης ἀπώλετο καὶ ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ, καθόσον μάλιστα τὸ σκῆπτρον, τούτέστι ἡ σπάθη τῶν σουλτάνων, δὲν ἀνεπύστετο ἀδραγῆς ἐντός χειρῶν ἀσθενῶν. Βαγιαζίτης ὁ Α', Βαγιαζίτης ὁ Β', καὶ Μουράτης ὁ Β', ἐξῆλπον τὸν πολεμικὸν ζῆλον τῶν ὠραιότερων χρόνων τοῦ ἰσλαμισμοῦ, καὶ ἤγγιζεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ τρομεροῦ αὐτῶν διαδόχου, Μωάμεθ τοῦ Β'.

Ἰσως ἀπέβαινε σωτήριος ἡ συμμαχία, ἀμυντικὴ τε καὶ ἐπιθετικὴ, δύο ἢ τριῶν ἰσχυρῶν τῆς Ἰταλίας ἐπικρασιῶν, ἀντὶ ἐλαχίστων τινῶν τεμαχίων πολιτειῶν. Ἦσαν ὅμως διηρημέναι, ἡ δὲ διχίσεις ἀναπόφευκτον ὑπέβλεπον ἀποτελεσμα ποικίλων καὶ διηρηθῶν αἰτιῶν. Ἰσως ὁ πόλεμος, τὸ φοβερὸν τοῦτο ὄργανον, ἡ καὶ δύναμις τις κατακτητικὴ ἐπέβαλλον καὶ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν τὴν αὐτὴν ἐνότητα τὴν ἐπιβλη-

θεῖσαν καὶ ἐπὶ τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Ἡ ἐνότης δὲ αὕτη ἐγένετο βεβαίως ἐπικτὴ διερχομένη διὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, καταλίοντος τὴν ποικιλίαν τῶν ἐθίμων, τῶν ἔξεων, τῶν προνομίων, καὶ κρημνίζοντος τὰς κορυφὰς ἵνα καθυποβαλῇ πάντας εἰς ἴσην ὑποταγὴν. Ἄλλ' οἱ λαοὶ ὑπομένουσι καὶ ἀγανακτοῦσιν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ, ἥτις ἀναδεικνύει λαμπρότερον τῆς ἐλευθερίας τὰ ἀγαθὰ· *maiorum periculosam libertatem quam totum servitium* (1). Καὶ λοιπὸν ἔρχεται ὄρα καθ' ἣν τὴν ἰσότητα ἐνώπιον δεσπότη, διαδέχεται ἰσότης ἐνώπιον τοῦ νόμου.

Ἄλλως τε, οὐδεὶς σπουδαῖος λόγος περικρίνει τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας· νὰ θυσιάσῃ τὸ αὐθύπαρκτον αὐτῶν, διότι ἐδόξαζον ὅτι ἕνεκ τῆς ὑποχούσης διακρίσεως δὲν ἐκινδύνευον ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος. Καὶ τῶντι, μόλις ἐπὶ Κιρόλου τοῦ Πέμπτου ἐβάνη ὁ κίνδυνος. Ἡ κατακτησις ἔρα μόνη ἠδύνατο νὰ καθυποτάξῃ τὸν τόπον ἠθέλον ὅμως ἐπιπεσεῖ ὡς μάστιξ ἐπὶ τὴν ζῶσαν γενεάν, ἵπως δὲ καὶ σῶσει τὴν ἐθνικὴν ζωὴν τιν τοσοῦτω ἀκμαζούσαν καὶ ἐν μέσῳ τῆς διαίρεσεως (2).

Καὶ ἐπειδὴ ἐκάστη πόλις τῆς Ἰταλίας ὑποδιερέετο εἰς πλῆθος ἀδελφοτήτων καὶ σωματείων, ὧν ἕκαστον εἶχε καὶ προνόμια καὶ τινα κυριαρχίαν, ἡ Ἰταλία ἠθέλεν ὑποκύβει εἰς τοιαῦτα δυστυχήματα, ὥστε εἰ, φέρ' εἰπεῖν, ἡ Φλωρεντία ὑπέτασσε τὴν Πίσαν, ἡ ἡ Ένετία τὴν Παδουήν, ἡ βιομηχανία τῶν ἐρίων καὶ τῆς μετᾶξος τῶν ἠγχιθεσιῶν πόλεων, ἐθυσιάζετο χάριν τῶν συμπερόντων καὶ τῆς ζηλοτυπίας τῶν βιομηχανίων τῆς τροπαιούχου (3).

Ταῦτα ἠθέλον συμβῆ καὶ περὶ τὰ λοιπὰ. Ένεστῶτα ὄρα καὶ μέλλοντα, πάντα ἐκινδύνευον.

Τότε, μεταξὺ τοσοῦτων ἀπικισίων πραγμάτων καὶ οἰωνῶν, ἠκούετο ἐν Φλωρεντία φωνή τις προφητικὴ, ἡ τοῦ δομινικανοῦ Σαβοναρόλα, προλέγοντος τὴν τιμωρίαν τῆς Βαβυλώνας καὶ τῆς Νινευί. « ὦ Ἰταλία, ὦ Ῥώμη! λέγει Κύριος, παραδώσω σε μετὰ μικρὸν εἰς χεῖρας λαοῦ ἐξαλειφοντός σε ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λαῶν. Ἐλεύσονται οἱ βάρβαροι, πεινῶντες ὡς λέοντες. . . Καὶ ἔσται ὁ θάνατος τοσοῦτω τρομερὴς, ὥστε οἱ νεκροθάπται περιερχόμενοι τὰς ὁδοὺς κεκοῦρονται· Τίς ἔχει νεκρῶς; Καὶ τότε οὗτος μὲν κομιεῖ τὸν πατέρα, ἐκεῖνος δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. . . ὦ Ῥώμη! λέγω σοὶ καὶ αὖθις, μετανόησον καὶ σὺ, Ένετία, καὶ σὺ, πόλις Μεδιολάνων, μετανοήσατε!»

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ τουρκικὸς χεῖμαζός ἐξωγοῦτο βικιότερος, ὁ Θεὸς ἐρύλασεν. ὑπ' αὐτὴν τῆς ἡμετελήνου τὴν σκέπην, ὑπὸ τὴν σμαδίαν τοῦ Προφήτου τὸν πρόμαχον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀνεξαρτησίας, τὸν ἐκδικητὴν τῆς πέπτως. Ὑπ' αὐτὴν ἤρξανεν ἐν σιω-

1. Ὅτι Σκμειώσεις καὶ Ἐγγραφα (Γ').

(1) Τέκνιοι, ἐν Β' ὡ Ἀγορίκιλι.
 (2) Ὁ Μακιαβέλιος αὐτὰ λέγει ὅτι ὁ φόβος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν ἐπικρατιῶν· διότι ἐκφανίζόμενοι τούτων, ἐλιττοῦνται καὶ οἱ περιστάσεις καθ' αἶς ἐκείνοι δύνανται ν' ἀναδειχθῶσι.
 (3) Cesare Cantu, Storia unive sa', tom. XIV.

πῆ ὁ μέλλων στρατιώτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ὀνόμασεν αὐτὸς ἐκυτὸν, οὐτινος ἄπας ὁ βίος ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος, πάλιν, καὶ διαρκῆς ὡς εἶπεν Ἰριάμβος τοῦ Σταυροῦ. ὅστις, ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ἐνιαυτοὺς, ἐν ζοφερᾷ τινι τῆς Εὐρώπης γωνίᾳ, στρατηλατῶν εὐαρίθμων Ἀλβανῶν, ἐξωλόθρευσε τὰ ἀνδρείοτερα τῶν Ὀθωμανῶν σίφη, κατενίκησε τοὺς ἀλλαχοῦ ἀπτήτους σουλτάνους, καὶ εὐδοκίμως ἀντεπάλαισε μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πρὸς τὸν ἀγρίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως πορθητὴν.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν ἐξαπέστειλεν ἡ θεία πρόνοια, ὠνομάζετο Γεώργιος Καστριώτης (1), γνωστότατος ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Σκεντέρμπεκ, ἥτοι ἡγεμῶν Ἀλέξανδρος. Τὸ ὄνομα δὲ ἢ μᾶλλον ὁ τίτλος, οὗτος ἐδόθη αὐτῷ ἕνεκα τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν, τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν γενναίων στρατιωτῶν, μεθ' ὧν ὁ ἀθάνατος ἐκεῖνος Μακεδὼν κατέκτησε τὴν Ἀσίαν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ διέλθωμεν τὰς διαφορὰς τοῦ δράματος σκηνᾶς, ἐπισκεθῶμεν πρῶτον τὸ θέατρον ἐφ' οὗ παρεστάθη τὸ δράμα τοῦτο.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Γεντίου (2), καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἡ Ἀλβανία διηρέετο εἰς ἀρκτῶν καὶ μεσημβρινήν· καὶ ἐκ μὲν τῆς μεσημβρινῆς συνεκροτήθη μετὰ ταῦτα ἡ Ἡπειρος, ἐκ δὲ τῆς ἀρκτῶς, ἢ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ὀνομασθεῖσα Πρεβαλιτάνα. Αἱ ἀρχαῖαι κατὰ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, καὶ ἐν γένει τὰ πλεῖστα τῶν παραλίων, εἶχον ἴδιον πολιτισμὸν, ἐνῶ οἱ Σκύπαι ἀποχωρήσαντες πρὸς τὰ ὄρη, ἐτήρησαν τὸν ἴδιον ἔθνησμον ὡς οἱ Βάσκοι κατὰ τὰ Πυρηναια. Διὸ καὶ ἔπαθον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων πολὺ ὀλιγώτερον τῶν κατὰ τὰς πεδιάδας καὶ τὰς παραλίους χώρας γειτόνων αὐτῶν. Καὶ ὅμως, μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀλαρίκου πλεῖστοι τῶν Γότθων ἀνemiχθήσαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν. Ἐντεῦθεν ἴσως προήλθον αἱ σουκικαὶ λέξεις τῆς καθομιλουμένης, ἐνῶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνας εἶχον κληροδοτήσει αὐτοῖς οὐκ ὀλίγας ἐκ τῶν ἰδίων φράσεων. Τὰς δὲ σλαυικὰς ἐδανείσθησαν παρὰ τῶν Σέρβων ἀπὸ τοῦ 640 μέχρι τοῦ 1360 ἔτους, ὅτε οὗτοι κατεῖχον τὸ Μαυροβούνιον, τὴν Ζένταν, τὴν Σκόδραν καὶ τὴν Ἀντίβαρην.

Διαρκούσης δὲ ἐν Τουρκίᾳ τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 800 ἕως τοῦ 1017 ἔτους, μόναι αἱ παράλιοι πόλεις, καὶ ἰδίως τὸ Δυρράχιον κατώρθωσαν νὰ μείνωσιν ἑλληνικαὶ ἢ ὑπέκλυψαν συνεχῶς εἰς νέους κυρίους. Μόνον περὶ τὸ 1073 ἔτος οἱ ἰθαγενεῖς ἀνέλαβον ἐπιβροχήν· καὶ τότε οἱ Νορμαννοὶ, ὑπὸ τὸν δούκα τῆς Καλαυρίας, Ροβέρτον τὸν Γουισκάρ-

δον, συνήνωσαν τὴν ἐξουσίαν τῆς ἰταλιώτιδος καὶ τῆς ἀλβανικῆς.

Συμβουλευόμενοι τὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἀλβανία ὑπῆρξεν ἀναλλοιώτως διηρημένη εἰς διάφορα μικρὰ κράτη, ἢ εἰς τμήματα, τὰ τῆς Ἡπείρου καὶ Πρεβαλιτανῆς. Ἐκραταιοῦτο ἡ ἀρκτῶς Ἀλβανία δυνάμει· ἀμέσως ἠλαττοῦτο ἡ τῆς Ἡπείρου, διότι ἡ μέτρη Ἀλβανία ἐκληροῦτο πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Πρεβαλιτανῆς. Τῆς Ἡπείρου ὅμως κυβερνωμένης ὑπὸ ἡγεμόνος ἰσχυροῦ, συνέβαινε τοῦναντίον διότι εἰ καὶ διετήρησεν ἡ ἀρκτῶς Ἀλβανία ἴδιον ἀρχηγόν, ἢ ἀντιζήλος ὅμως ἐπιβροχῆ ἐξησθένισε τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς. Οὕτω περὶ τὸ 610 ἔτος οἱ Σέρβοι κατέσχον μὲν μέγα μέρος τῆς Πρεβαλιτανῆς, ἀλλὰ δὲν εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰ δὲ περὶ τὸ 861 ἔτος οἱ Βούλγαροι ἐχειρώσαντο τὸ πλεῖστον μέρος τῆς νέας Ἡπείρου, τὸ Δυρράχιον ὅμως καὶ ἀξιολογὸς τις μῆτρα τῆς ἀνω Ἀλβανίας δὲν περιήλθον εἰς χεῖρας αὐτῶν· μόνον μετὰ τὸ 976 ἔτος, βασιλεύοντος τοῦ Σαμουὴλ ἐγένοντο κύριοι τοῦ Δυρράχου. Ἀλλὰ τὴν 11^α ἑκατονταετηρίδα ὁ Ἕλληνας αὐτοκράτωρ ἀνέκτησε τὴν Ἡπειρον, καὶ οἱ Σκυπετάροι ἐράνησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ Νικηφόρου Βουεννίου, δουλὸς Δυρράχου, πολεμήσαντος μετ' αὐτῶν τοὺς Σλαῦους τῆς Διοκλείας καὶ τῆς Δαλματίας, οὓς δὲν ἠγάπων οἱ Ἀλβανοὶ· διὰ τοῦτο καὶ ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε παρ' αὐτοῖς περισπούδαστος.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ κατασταθέντων Νορμαννῶν ἀποβλεψάντων εἰς τὴν νέαν Ἡπειρον, τὸ 1031 ἔτος Ροβέρτος ὁ Γουισκάρδος ἐκυρίευσεν τὸ Δυρράχιον. Ἐκεῖθεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βοεμουῦνδος, κατακτίσας τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Λυχνιδὸν (Ὁρχίδα), προήλασε μέχρι Σερβίων καὶ Βερόσιας ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἐπαναστρέψαντος τοῦ ἀτρομήτου τούτου τυχοδιώκτου εἰς Ἰταλίαν, ὁ Ἕλληνας αὐτοκράτωρ ἀνέκτησε τὸ Δυρράχιον. Ἐπανελθὼν δὲ τὸ 1107 ἔτος ὁ Βοεμουῦνδος, ἐνίκησε τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου· καὶ μετὰ δύο ἔτη συνομολογήσας εἰρήνην, καὶ μεταβάς εἰς Ἰταλίαν ἀπέθανεν.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται ἀνέστησαν οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀρχαίαν καὶ πολυχρόνιον τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίαν κατὰ τὰς χώρας ἐκεῖνας, καὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστιν τῶν Γκεγκιδῶν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν· ἀπ' αὐτοῦ τοῦ 1250 ἔτους ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀλβανίας ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὡς φαίνεται δὲ τὴν τότε Ἀλβανίαν συνεκρότουσαν κυρίως ἢ καθ' ἡμᾶς χώρα τῶν Μιρδιτῶν, τοῦ Δορακίου, αἱ περὶ τὴν Ἀλβανούπολιν (Ἐλβασάν) χωραὶ καὶ τινὰ μέρη τῆς μέσης Ἀλβανίας.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐκπόρθησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204 ἔτος, μεταξὺ τῆς διαλύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, εἰς τῶν Κομνηνῶν, υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ὁμομητρίου ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ τοῦ Β' καὶ Ἀλεξίου τοῦ Δ', ἐγένετο δεσπότης τῆς Ἀλβανίας. Σταλεῖς δὲ πρὸς εἰσπραξίν φόρων εἰς Ἀσίαν ἐπανάστη, ἐπολέμησε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα

(1) Ὁ Κ. Οὐίλλιαμ Τέμπλ ὀνομάζει ἐπτά ἄνδρας ἀξίους νὰ φέρωσι στέμμα βασιλικὸν· τὸν Βελισάριον, τὸν Ναρσήν, τὸν ἀπὸ Κορδύθης Γουζάλην, τὸν Γουλιέλμον Α', πρίγκιπα τῆς Ἀραυσίας, τὸν Ἀλέξανδρον δούκα τῆς Πάρμας, τὸν Ἰωάννην Οὐνιάδην καὶ τὸν Γεώργιον Καστριώτην (Σκεντέρμπεκ).

(2) Ἡγεμόνος τῆς Ἰλλυρίας, συμμαχήσας μετὰ Περσέως τοῦ τῶν Μακεδόνων βασιλέως, κατὰ Ῥωμαίων. Νικηθεὶς καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπ' αὐτῶν, μετακίμησεν εἰς Ῥώμην τὸ 168 π. Χ. — Σ. Μ.

τῆ συνδρομῇ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, καὶ μετὰ τὴν ἐξώσιν τοῦ Ἀλεξίου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὴν τε Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἠπειρον, ἀρχαίαν τε καὶ νεωτέραν, πρὸς ταύταις δὲ καὶ τὰ Ἰωάννινα, τὴν Ἄρταν καὶ τὴν Νκύπακτον. Ὑπῆρξε δὲ ἀσπονδος τῶν ἐν Βυζαντίῳ Φράγκων ἐχθρός. Δολοφονηθέντα τὸ 1205, διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀδελφός Θεόδωρος, ἐνῶ πρὸς τὸν νόthon αὐτοῦ υἱὸν Μιχαὴλ, νεώτατον ἔτι, ἐδόθη ὁ ἐλάχιστος κληρὸς τῶν πατρικῶν κτήσεων. Ὁ Θεόδωρος οὗτος κατέκτησε τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Λυχνιδόν, τὴν Λεκάην τοῦ Ὀκτολόφου (Βιτωλίων) ἢ Πριλλάπου (Περλεπέ) καὶ τὸ Δυρράχιον. Ὁ δὲ ἀνεψιός καὶ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαὴλ, κατατροπώσας πολλὰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἀσάν, ἐχειρώσατο σύμπασαν τὴν μεσημβρινὴν Ἀλβανίαν. Καὶ ὁμοῦς ὅτε ἀπεθάνε τὸ 1276 ἔτος κατέλιπε τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ υἱῷ Νικηφόρῳ Ἀγγέλῳ, μόνῃ τὴν ἀρχαίαν Ἠπειρον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων ὁ δὲ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Ἀγγελος ἐκκληρονόμησε τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τῶν ἐν Λοκρίδι κτήσεων αὐτῆς.

Ἐνῶ ἄρα ἡ Ἠπειρος εἶχεν ἰδίους ἡγεμόνας, τὸ Δυρράχιον ἐξήρτητο ἀπὸ Φιλίππου τοῦ ἐκ Τάραντος, ἅμα δὲ καὶ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, πολεμοῦντος πρὸς τοὺς Σέρβους. Ἀλλὰ περὶ τὸ 1373 ἔτος, ὁ ἐξαδελφίδους αὐτοῦ Λοδοβίκος, πρίγκιψ τῆς Νκυάρας, ἀπώλεσε τὴν πόλιν ταύτην, καὶ τὸ Δυρράχιον ἐπωλήθη ἀντὶ 6,000 δουκάτων πρὸς τὸν Γεώργιον Βάλσαν, κόμητα Λαθεάτιδος (Ζέντας).

Τὸ 1337 ἔτος ἐδέσποζε τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Αἰτωλίας, ὁ Ἰωάννης Β' (Δούκας), ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν κομήτων τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ζακύνθου, ὅστις τελευτήσας ἀφῆκεν υἱὸν Νικηφόρον καλούμενον, δωδεκαετῆ τὴν ἡλικίαν. Τούτου τὴν χώραν ἐκυρίευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος τῆ βοήθεια τῶν Τούρκων Σελζουκιδῶν. Τὸν δὲ Νικηφόρον ἐπανάστατήσαντα ὑπέταξεν ἐκ νέου ὁ Καντακουζηνός τὸ 1340 ἔτος, καὶ ὠνόμασε πανυπερσέβαστον τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρὸς πολλοὺς τῶν ἐγκρίτων Ἀλβανῶν καταστάντας ἰσχυροὺς, ὁ Καντακουζηνός ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν ἐπαρχιῶν τινῶν. Καὶ πρὸς μὲν τὸν ἐκ Σπαλάτου Γουίνην ἔδωκε τὴν περὶ τὰ Ἰωάννινα χώραν, πρὸς δὲ τὸν Μουζάκην Τόπιαν τὴν Ἄρταν. Τὸ 1346 ἔτος, ὁ τσάρος τῆς Σερβίας Στεφάνος Η' Δουσάν, καθυποταξάς προσέλαβεν ὑπὸ τὸ σκήπτρον αὐτοῦ πᾶσαν τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Πριζλούπας, φέρων πομπώδη τίτλον Καίσαρος, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Πίνδου πρὸς δὲ τὸν Συμεῶν ἢ Σινισιάν, ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας Στεφάνου, ἐδόθη Ἀλβανικὴ τις δεσποτεία. Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Στεφάνου τὸ 1356 ἔτος, διηγωνίσθη ἐνοπλῶς περὶ διαδοχῆς πρὸς Οὐρόχην Ε' τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ πρόην δεσπότης Νικηφόρος ἀνεκτίησεν τὸ πατρικὸν κράτος.

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου ἐν τινὶ μάχῃ

παρὰ τὸν Ἀχελῶν, ὁ Συμεῶν ἀνέθετο τῇ ἰδίᾳ συζύγῳ Θώμῃ τὴν διοίκησιν τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλὰ χώρα ἀδιακόπως σπαρασσομένη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, πρὸς οὓς εἶχον παραχωρηθῆ τὸ τε Ἀγγελόκαστρον καὶ πολλὰ παρακείμενα τῷ Ἀχελῷ πόλεις, ἀδύνατον ἦν νὰ κυβερνηθῆ ὑπὸ γυναικός. Ὁθεν ὁ Συμεῶν, εἰσακούσας τῶν παρακλήσεων τῶν Ἠπειρωτῶν, ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν δεσπότην Θωμᾶν. Οὗτος δὲ τυραννικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας φερόμενος, ἀπέδιωξεν ἐν ἔτει 1367 τὸν μητροπολίτην Σεβαστιανόν καὶ τοὺς πρώτους τῶν κατοίκων τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἐβίασατο τὰς παρθένους τῶν ἐγκριτοτέρων οἰκογενειῶν, ἕνα συνέλθωσιν εἰς γάμον μετὰ βαρβάρων διωργάνωσε δὲ καὶ σύστημα βεστανιστριῶν καὶ μαστιγώσεων.

Πολλάκις οἱ Ἀλβανοὶ ἐν τῷ διαστήματι τριῶν ἐτῶν ἀπέκλεισαν τὰ Ἰωάννινα ὑπὸ τὸν Πέτρον Λεόσαν. Ἀλλὰ νυμφευθέντος τοῦ ἀρχηγῶ αὐτῶν τὴν θυγατέρα τοῦ Θωμᾶ Εἰρήνην, ἀνεκοπήσαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Ἀνανεώσοντας δὲ ταύτας τὸ 1379 ἔτος μετὰ τῶν Μαλακασσιτῶν, κατετρόπωσεν αὐτοὺς ὁ Θωμᾶς, συναφθεῖσας αἰματηρᾶς μάχης περὶ τὴν λίμνην.

Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ 1380 ἔτους, διαβάντες κατὰ πρῶτον οἱ Τούρκοι τὴν Πίνδον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, ὅστις θελήσας τὸ ἐπόμενον ἔτος νὰ τύχῃ τῆς συνδρομῆς τοῦ Πάπα, ἐξώμοσε δημοσίᾳ, καὶ ὑπερόριον ἀπέπεμψε τὸν μητροπολίτην Μαίθαιον. Ἀλλὰ τὴν 23 Δεκεμβρίου 1383 ἐρονεύθη ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, μετὰ δὲ τοῦ βδελυροῦ σατράπου κατελύθη καὶ ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐξουσία.

Χαίροντες οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων ἐκάλεσαν αὐθορμητῶς ἡγεμόνα τὸν διοικητὴν τῆς Κεφαλληνίας Ἰσακόν, ὅστις σπούδας ἀπέδωκε τῷ λαῷ τὰς ἀρχαίας ἐλευθερίας· ἀλλ' ἠττηθεὶς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1399 ἔτους ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, ἐγένετο αἰχμάλωτος· λυτρωθεὶς δὲ ἀντὶ δέκα χιλιάδων ἐνεπικῶν χρυσῶν, ἐπνήληθεν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ὑπέδεχθη εὐλογῶν αὐτὸν ὁ λαός. Ἀγνοεῖται δὲ τὸ τέλος αὐτοῦ.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ Μουσουλμάνοι ἐγένοντο καθ' ἐκάστην τρομερώτεροι. Μουράτης ὁ Β', ἕννατος μονάρχης τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας, ἀνανεώσας τοὺς κατὰ τῆς Ἑλλάδος σκοποὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἠπέλπει τὸ 1431 ἔτος τὴν Ἠπειρον. Ὁ δὲ λαός προσηθείς ὑπετάχθη, καὶ τὴν 9 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους φρουρὰ τουρκικὴ εἰσῆλθεν εἰς Ἰωάννινα.

Τὸ δὲ 1356 ἔτος, μιλίς ἀποθανόντος τοῦ Δουσάν, ἀνεφάνη ἐν τῇ ἀρκτιῳᾳ Ἀλβανίᾳ ἡ οἰκογενεὶα Βάλσα, συγγενὴς, ὡς λέγεται, τοῦ ἐν Προδρηγίᾳ οἴκου τοῦ Baux (1), ἐλθοῦσα μετὰ Κρόλου τοῦ πρώτου βα-

(1) Τὸ 1393 ἔτος ἡ Μαρία τοῦ Βaux ἔφερεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Châlons τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀρμενίας, μεταδῶσα μετὰ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Nassau.

Σημ. Μετ. Βάλσα ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ ὑπέθετε κύριον ὄνομα, καὶ οὐκ ἐπίθετον οἰκογενεῖας· διὰ τοῦτο ὑποθέτομεν ὅτι ἡ λεγόμενη μετὰ τοῦ οἴκου τοῦ Baux συγγενεὶα εἶναι ἀδύνατος.

σιλέως τῆς Σικελίας. Καί πρῶτον μὲν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐκυρίευσεν τὴν Σκόδραν καὶ τὰς κάτω χώρας ἀπὸ Λαβεάτιδος μέχρι Καττάρου· μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1368 ἦταν τοῦ Οὐρόχου ὑπὸ Δυκαγίνου, βοηθηόμενος καὶ παρὰ τῶν ἀνδρείων αὐτοῦ υἱῶν Στρασιμήρου, Γεωργίου καὶ Βάλσα, κατέλαβεν καὶ τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς Λαβεάτιδος, ὅτε καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι μετέστησαν ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ Βάλσα ἀρπάσας πρὸ τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Καρόλου Τοπία τὴν πόλιν τῆς Κροΐας, ἀπέδωκε τὴν οἰκογένειαν τῶν Δυκαγίνων καὶ τῶν Σοφί.

Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ, ὁμοιοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐπληξήσαν τὸ ἴδιον κράτος. Συμμαχήσαντες δὲ καὶ μετὰ τοῦ Σπάτα καὶ ἄλλων Σκύπων ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, ἤρπασαν ἀπὸ τῶν Σέρβων κτήσεις τινάς, ἠγόρασαν παρὰ τῶν Ναυαρρικών στρατευμάτων τὸ Δυρράχιον, ἐκυρίευσαν τὴν Πουλχερόπολιν (Βεράτιον) καὶ τὴν Αὐλώνα, κατέκτησαν μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ μάλιστα τὴν Κασορίαν, ἐφόρουν τὸν Βιάγιον Ματαράγκον, κατεστάθησαν ἐν Ἄρτῃ, καὶ ἐδήλωσαν τὴν χώραν τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας κόμητος Καρόλου Τόκκου.

Καὶ ὅμως, καὶ τοὶ πολλαίκις ἠττηθέντος τοῦ Τόκκου, οἱ Αἰτωλοὶ, ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλβανικὴν κυδέρνησιν, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον μάλιστα (1376) ἡ δημοκρατία τῆς Ῥαγούσης ἀποκατέστησεν εἰρήνην μεταξὺ Βαλσῶν καὶ Τόκκου, νυμφευθέντος τὴν ἀδελφὴν ἐκείνων Αἰκατερίνην. Υἱὸς δὲ τις τοῦ Τόκκου, ὁ Κάρολος Β', ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ δεσπότης, καὶ κατέκτησε τὸ Ἄγγελόκαστρον. Ἄλλ' ἀποθανόντος τοῦ Καρόλου (1430) μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, διότι ἐπὶ δύο ἀπογόνων αὐτοῦ τὸ κράτος περιήλθεν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς. Μετὰ τὸν ἐν Σκόδρᾳ θάνατον τοῦ Γεωργίου Βάλσα (1379), ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ τὴν Πουλχερόπολιν (1383). Ὁ δὲ Βάλσα καὶ ὁ Ἰωάννης, υἱοὶ τοῦ Δυκαγίνου, ἔπisan ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης.

Ἐν δὲ ἔτει 1386, ὁ Γεώργιος Στρασιμήρος Βάλσα, υἱὸς τοῦ Στρασιμήρου, μαχόμενος ἐκ νέου πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς, ἀπώλεσε τὴν Κασορίαν, τὴν Πουλχερόπολιν, τὴν Κροΐαν καὶ τὸ Δυρράχιον. Ἄλλ' ὁ σουλτάνος ἐπώλησεν αὐτῷ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν ἀφείκει καὶ τὴν Σκόδραν· τὸ δὲ Δυρράχιον δοθέν ἀντὶ ὑποθήκης τοῖς Ἑνετοῖς, κατεκτίθη μετὰ τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βάλσα. Καὶ ὅτε τὸ 1421 ἔτος ὁ Γεώργιος, παρευθεὶς πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ, τὸν δεσπότην τῆς Σερβίας Στέφανον, ἀπέθανεν, οἱ Ἑνετοὶ κατέσχον τὴν Βουδβαν, τὸ Ὀλκίνιον (Δουλιτσίον) καὶ τὴν Σκόδραν.

Ἐνῷ δὲ παρήκμαζεν ὁ οἶκος τῶν Βαλσῶν, δύο ἄλλοι ἀλβανικοὶ, ὁ τῶν Ἀριανιτιῶν, τῶν καὶ Κομνηνῶν ἐπικαλουμένων, καὶ ὁ τῶν Καστριωτῶν ἐκραταιοῦντο. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τόπια καὶ οἱ Σπανοὶ ἐκραταιοῦντο ἐπίσης· διότι ἀπὸ τοῦ 1436 ἔτους Τόπιᾶς τις, Δέπας τοῦνομα, ἦν στρατηγὸς τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ Αἶγας ἢ Ἄωος (Βοϊούσα) ἦν τὸ ὄριον τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Καὶ πλὴν τῶν ἐνετικῶν πόλεων, οἱ Καστριῶται ἐξουσίαζον πᾶσαν τὴν προσάρκτιον χώραν (1).

Τῶν ἱστορικῶν τινες, ἐκτείνοντες τὰ ὄρια τῆς ἐπικρατείας τοῦ Σκεντέρμπεη μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν στομιῶν τοῦ Καττάρου, φέρουσιν αὐτὰ πρὸς ἀνατολὴν μέχρι Σερβίας ὥστε ἡ ἔκτασις αὐτῆς καταντᾷ μείζων καὶ τῆς τοῦ ἀρχαίου βασιλείου τῆς Μακεδονίας. Πράγματι ὅμως περιελάμβανε τὴν Κροΐαν (2), τὸ Ἀλέσσιον (3) καὶ τὸ Δυρράχιον μετὰ τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς Μουζάκης τοῦ παρατεινόντος τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ βαθυρρόου Ἄψου (4). Ὁ ποταμὸς οὗτος καταρρέει ἀπὸ τῶν Κανδαουῶν ἢ Καυλονίων ὄρεων, συνεννοῦται μετὰ τοῦ Ὀσσόου, καὶ προσλαμβάνων πλῆθος ἄλλων ὑδάτων, διατρέχει τὸ τμήμα τῆς Τομορίσσας, προχωρεῖ πρὸς Πουλχερόπολιν, καὶ συμβάλλων τὰς βράς μετ' ἄλλου ἐρχομένου ἐκ Μοτχοπόλεως, διανύει τὴν Μουζάκην ὑπὸ τὸ ὄνομα Βερατίου ἢ Καυλόρου μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, εἰς ἣν ἐκβάλλει πέντε λεύγας πρὸς ἄρκτον τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀπολλωνίας. Ἄλλ' οὔτε τὸ φρούριον τῆς Πουλχεροπόλεως (5) τὸ ὑπὸ Μουράτου ἀλωθὲν ἐν ἔτει 1440 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Κορώνου, τοῦ τελευταίου αὐτοῦ κυρίου, ἀνῆκε τῷ Σκεντέρμπεη. Ἄρα τὸ οὕτω λεγόμενον βασίλειον αὐτοῦ συνεκροτεῖτο ὡς ἕγγιστα ἐκ τοῦ εὐτελοῦς πασαλικίου τῆς Κροΐας.

Ἡ Κροΐα ἐθεμελιώθη ἐν ἔτει 1338 ὑπὸ Καρόλου Τοπία, κυρίου Σκουρίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βράχος καὶ τὰ ἀφθονα ὕδατα τῆς Κροΐας ἀνεδείκνυον τὴν θέσιν περιμάχητον ὡς πολεμικὴν, ἀνήγειρον ἐπ' αὐτῆς φρούριον, κατασταθὲν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων τὸ τελευταῖον προπύργιον τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸ ἔνδοξον θέατρον τῶν ἡρωϊκῶν τοῦ Σκεντέρμπεη ἀνδραγαθημάτων.

Ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη εἰς ὕψος 1,200 περίπου ποδῶν, κάτωθεν κρημοῦ περιζωννύοντος τὴν κορυφὴν ὄρους 1,900 ἢ 2,000 ποδῶν ὕψος ἔχοντος. Μεταξὺ δὲ αὐτῆς καὶ κατωτέρου τινὸς τοίχου ὑπάρχει κλιτύς καὶ χεῖμαρρος ἐκρέων πλήθων ἐξ ἄντρου ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ κατωτέρου κρημοῦ, ἀρδεύει πικρακειμένην εὐφορον κοιλάδα. Ἐκ τούτου ὠνομάσθη

(1) Ami-Boué. La Turquie d'Europe, tom. IV.

(2) Οἱ μὲν Σκυπητᾶροι προφέρουσιν αὐτὴν Κροΐαν, ὅ ἐστι μαθηματικῶς μετρηθὲν πηγή ἢ βρύσις, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἔγραφον ὡς ὁ Ἀκροπόλις, Ἱστορ. σελ. 50 καὶ Χρονικῶν σελ. 136, ἐπὶ ἐν Ἀλβανῷ φρούριον τῆς Κροΐας, καὶ οἱ Τούρκοι Ἀκ-σε-ράϊ, ἦτοι Λευκὸν παλάτιον.

(3) Λεσός. Ἀλωθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', ἀνέκτησε μετὰ ταῦτα τὸν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἦν καὶ διατήρησεν ἐπὶ πολὺ δημοκρατικῶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἑντίας.

(4) Ἐργένης. Cæsar, Bell. Civ. III.

(5) Ὅρα τὰς Σημεώσις (Δ').

ἄλβανιστί Κροῖα ἢ πηγή. Δύο δὲ λεύγας μακρὰν πρὸς ἄρκτον ὁ Κοκορολιστός (ποταμὸς ὁσμύρης) ἔχει ὁμοίαν ἀρχήν (1).

Οἱ ἀρχαῖοι ὠνομάζον Ἀλβανίαν (2) ὄρεινήν τινα χώραν, σχεδὸν ἀγρῖαν, ἀρδευομένην ὑπο τοῦ Κύρου (Κούρ), κειμένην δὲ πρὸς τὴν Ἄνω Ἀσίαν μεταξὺ Ἰσθμίας καὶ τῆς ὑπεραντοῦ ἐκείνης ἀλμυρᾶς λίμνης τῆς μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ἐκτεινομένης, τῆς Κασπίας θαλάσσης. Καὶ αὐτὴ μὲν ἀλωθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ στερηθεῖσα τοῦ ἰδίου ὀνόματος, μετακαλέσθη Κιοβαν, οἱ δὲ κάτοικοι ἠττηθέντες κατεφυγόν εἰς Ἑλλάδα πρὸς τὸν κόλπον τῆς Ἑνετίας, καὶ ἐκάλεσαν Ἡπειρον τὴν νῆαν αὐτῶν πατρίδα, αποτελέσαντες σήμερον μέρος τῆς Κάτω Ἀλβανίας. Ἐντεῦθεν οἱ κάτοικοι αὐτῆς λέγονται ὅτε μὲν Ἀλβανοί, ὅτε δὲ Ἡπειρώται.

Ὁ δὲ Μάγιος Παταβίνος, ἀποδίδων τοῖς Ἀλβανοῖς καταγωγὴν ἀσιατικὴν, ἀνακρῖνται αὐτοὺς τέκνα τοῦ Καυκίσιου. Τοιαύτη προϋπῆρξε καὶ τοῦ Αἰνείου Συλβίου ἡ γνώμη· ἀλλ' οὐδέτερος αὐτῶν αἰτιολογεῖ τὴν δόξαν ταύτην, ἣν ὁμοῦς ἐπιβεβαίωσι ἡ ταυτότης τῶν ὀνομάτων τῶν τε ἐν τῇ μακεδονικῇ Ἰλλυρία καὶ τῇ Ἡπειρῷ διαφόρων σκυπηταρῶν λαῶν, καὶ τῶν κατὰ τὴν Μαιώτιδα καὶ Κασπίαν καὶ τὴν χώραν τὴν ἀπὸ τοῦ Κοζεῖνου μέχρι τῆς Ἀρμενίας ἐκτεινομένην κατοικησάντων ἄλλοτε (3).

Ἄλλ' οἱ Σκυπητάρου, εἰ καὶ ὠνομάσθησαν ὑπὸ μὲν τῶν Εὐρωπαϊῶν Ἀλβανοί ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων Ἀρβανῖται, καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ Τούρκων Ἀρναοῦται, δὲν ἀναγνωρίζουσιν ὁμοῦς τὰς διαφόρους ταύτας ὀνομασίας· σύγκεινται δὲ ἐκ τεσσάρων μεγάλων οἰκογενειῶν τὴν αὐτὴν ἐχουσῶν καταγωγὴν τὴν τῶν Γκεγκῶν καὶ Μιρδιτῶν ὁμιλοῦντων ὁμοίαν γλώσσαν, τὴν τῶν Τοξιδῶν, τῶν Ἰαπυδῶν καὶ τῶν Χαμιδῶν. Ἐξ αὐτῶν παρήχθησαν πλείστοι κλάδοι πλάγιοι, καὶ ἀνεφύησαν παρὰ τὸν Ἀδριανὸν αἱ ἀπειράριθμοι φυλαὶ τῶν τριακοσίων ἑτερογλώσσων ἐθνῶν ὅσα περὶ τὴν Μαιώτιδα, τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸ ὄρο-

πέδιον τῆς μικρᾶς Ταταρίας μέχρι τῆς Κασπίας ἀπκριθμεῖ ὁ Τιμοσθένης.

Οὗτος βεβαίωσι (1) ὅτι τὰ τριακόσια ταῦτα ἔθνη ἐλάλουν, κατὰ Στράβωνα, τριακονταεπενέα διαφόρους γλώσσας, καὶ παρεγίνοντο συνεχῶς εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς ἐν Κολχίδι πόλεως Διόσκουριάδος, ὅπου οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο διερωκνεῖς, γὰρ τῶν ἰδίων ὑποθέσεων, τριάκοντα πρὸς τοὺς ἑκατόν (2).

Κατὰ τὴν κοινῇ παραδεδεγμένην γνώμην, αἱ Ἀλβανικαὶ Πύλαι (Δεμίρ Καπού), ἦσαν αὐτὴ ἡ δίοδος τοῦ Δερβέν, κατὰ τὴν Κασπίαν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, καὶ ἡ περὶ τῆς Κασπίας σιωπῆ τῶν περιγραφῶν τὰ κατὰ τὴν δίοδον ταύτην, καὶ ἡ θέσις τῶν Ἀλβανικῶν Πυλῶν ἦν ῥητῶς ὀρίζει ὁ Πτολεμαῖος παρὰ τὸν Κάσιον (Κοῖσου), καὶ ἡ διαβεβαίωσις τοῦ γεωγράφου τούτου ὅτι αἱ Διδουροὶ γείτονες τῶν Τούσκων, κατώκουν πλησίον τῶν Σαρματικῶν Πυλῶν, καὶ ἡ πέραν τῆς ἐπαρχίας τῆς Καρμαμαρίας ἐπικτασις τῶν δύο φυλῶν Διδῶν καὶ Τοβσῶν, ὁμῶρον ἔτι στενοῦ τινος διαβαίνοντος δια τῆς χώρας Οὐμα-Καν, παρὰ τὰ ὄρια τοῦ Δαγεστάν, πάντα ταῦτα ἐμφαίνουσιν ὅτι αἱ Σαρματικαὶ ἢ Ἀλβανικαὶ Πύλαι, ὧν ἡ θέσις ἀμφισβητεῖται ἄχρι τῆς σήμερον, ἔκειντο ὅπου λέγει ὁ Πτολεμαῖος (3).

Μικρὸν μετὰ τὴν πολύκροτον ἐκείνην τοῦ Ἰάσωνος ἐκστρατείας (1350 π. Χ), σμήνη βαρβάρων ἐξήλασαν ἐκ τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ταταρίας καὶ τῶν περιχώρων τῆς Ἰρκανίας θαλάσσης, τὰ μὲν ἵνα κατακλύσωσι τὴν Ἰταλίαν, τὰ δὲ ἵνα προβῶσι πρὸς τὴν Δύσιν, τρεπόμενα περὶ τὸν Εὐξείνιον, ὅπου τὰ ἔχνη αὐτῶν ἐξηλείφθησαν κατὰ τὰ ὄρια τῆς Δακίας. Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν οἱ κάτοικοι τῆς Κολχίδος, καταδιώκοντες τὸν εἰσβαλόντα εἰς τὴν χώραν αὐτῶν παράβολον ξένον, ἰδρύσαντο ἀποικίας ἐν τε Κρήτῃ καὶ Ἰταλίᾳ καὶ περὶ τὴν Ἀδριατικὴν, ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς μακεδονικῆς Ἰλλυρίας, καὶ ἀνήγειραν τὸ Κολχίσιον. Αὕτη κατὰ Πουκβίλ (4) ἡ περίοδος καθ' ἣν οἱ Σκυπητάρου Ἀλβανοὶ ἢ Ἀλβανοὶ ἦλθον εἰς Εὐρώπην ὅπου ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν, γενόμενοι, κατὰ τὰς περιστάσεις, ποτὲ μὲν ὑπήκοοι, ποτὲ δὲ πολέμιοι τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ὡσεὶ δὲ ἐλησμονήθησαν ἐπ' αἰῶνας ἀναφαίνονται ὅτε ὁ Θουκυδίδης, ἐξιστορῶν τὰ κατὰ Σιτάλην, τῶν Θρακῶν βασιλέα, στρατεύσασμενον ἐπὶ Μακεδονίαν, λέγει ὅτι συνθηροῖζοντο τὰ ἄγρια ταῦτα πλήθη ἐν τῇ Δοθήρῳ (Παλαιοχώρῳ), καὶ παρεσκευάζοντο ὅπως κατὰ κορυφὴν εἰσβαλοῦσιν εἰς τὴν κάτω Μακεδονίαν ἧς ἦρχε Περδίκκας (5).

Ἐντεῦθεν ἀναγνωρίζομεν τὴν λεληθυῖαν ὑπαρξίν τῶν Σκυπητάρων, οὗς ὁ Πτολεμαῖος ὀνομάζων Ἀλβα-

(1) Ὁρα καὶ Marini Barletii S. odrensis sacerdotis, de vitâ et gesis Scanderbegi, Epirotarum principis. "Hicor. « Μαρίνου Βαρλετίου ἱερέως ἐκ Σκόνδρας, περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἀνδραγαθειῶν Σκέντέρμπετ, ἡγεμόνος Ἡπειρωτῶν ».

(2) Albania dicitur ab Albanis populis asiaticis, qui a Tartaris expulsi istie condecorunt. Ἀλλὰ κατὰ τίναν ἐποχὴν; ἐρωτᾷ ὁ Κ. Πουκβίλ (Voyage de la Grèce, τόμ. Γ'). Καὶ νεώτερός τις δὲ συγγραφεὺς, τὰ αὐτὰ λέγων δὲν λύει τὸ ζήτημα. Albania prese nome dagli Albani d'Asia, che scacciati da Tartari vi vennero in questa parte di Macedonia, che è situata fra il fiume Boiana che Plinio chiama Burana, la Cimara o scogli di Acrocerauni, mar jonio e le montagne Camoli e Stacci. Ma sotto nome d'Albania scorre ancora Epiro, paese che comincia da Vallonia, dagli antichi detta Avlon navale, sino al golfo di Arta o Ambracis, dove abitano Chaoni e Tesproti, popoli feroci. (L u c c a r. lib. III. p. 86.—Ἄνω Κομνηνὴ—Gott. Stritt., Serv. c. XIII).

(3) Ὁ Πουκβίλ (Voyage de la Grèce, τόμ. III) ἀναφέρει μὲν τὰς συμπτώσεις ταύτας καὶ ἄλλας, ἃς θανίκεται παρὰ τῶν Ἀρμενίων γεωγράφων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ πολλῆς πιπιότητος.

(1) Πλίσιος, Hist. natur. βιβ. ΣΤ'.

(2) Pouqueville, Voyage de la Grèce, Tom. III.

(3) Malte-Brun, Précis de la Géographie universelle.

(4) Voyage de la Grèce, tom. III.

(5) Θουκυδίδης, βιβλ. Β'. § 98—99.

νοῦς λέγει οἰκοῦντας κατὰ τὴν Β' ἑκατονταετηρίδα τὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γενούτου (Σκούμβη ἢ Τόδη) Ἀλβαρόπολιν· τούτων οἱ ἀπόγονοι διστηρήθησαν ἐκεῖ (1). Ὁ Πτολεμαῖος ἀποκαλύπτει, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ὄνομα τῶν Σκυπητάρων καλῶν αὐτοὺς Σκιριτῶνας· θέτει δὲ τὰς φυλάς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὄριου τῆς Μακεδονίας, πρὸς τὴν Λαβεάτιδα λίμνην, τὴν καθ' ἡμᾶς Ζένταν, ἣν ὁμοῦς δὲν ὀνομάζει. Ὁ δὲ Πλίνιος (2), διακρίων εἰς δώδεκα φυλάς αὐτὸν τοῦτον τὸν λαόν, καλεῖ Σκιριτᾶρι. Καὶ οὐδεμίαν μὲν προστίθησι σαφέστεραν εἰδήσιν, λέγει ὁμοῦς ὅτι τὸ Καλιχίνιον ἢ Δουλιτζίνιον κεῖται πλησίον αὐτῶν.

Παράτηρητέον ὅτι αἱ φωναὶ Σκιριτᾶροι καὶ Σκυπητᾶροι εἰσὶ σχεδὸν ὁμοίαι, καὶ ὅτι σήμερον λέγονται ἀδιαφόρως ἀμφοτέρω. Αἱ κυριώτεραι δὲ φυλαὶ αἱ διασωθεῖσαι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν εἰσὶν ἡ τῶν Κολερινῶν ἢ Κολασινῶν, ἡ τῶν Σολάρων ἢ Σκυπητᾶρων, ἡ τῶν Ἐπειτῶν ἢ Σπαχῶν, καὶ ἡ τῶν Γραβακῶν ἢ κατοίκων τῆς Γραβίας.

Μετὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ Πτολεμαῖον, οὐδεὶς ἄλλος ὁμίλησε περὶ αὐτῶν. Ταῦτιςθέντες βεβαίως μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, οἱ Σκυπητᾶροι συμπαραλήθησαν ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τῶν Μακεδόνων ἢ τῶν Ἰλλυριῶν, κατὰ τὴν θέλησιν τῶν κατακτητῶν, ἀδιακόπως μεταβάλλοντων τὰς τοπογραφικὰς διαίρεσεις. Ἀλλ' οἱ Ἀθηνοὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰς ἀυθαίρετους ταύτας διατάξεις, μηδὲ προσέχοντες εἰς τῶν αὐτοκρατοριῶν τὰς πτώσεις, διετήρουν ὑπερηφάνως ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων αὐτῶν ὀρέων τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν.

Ἡ Ἀλβανία ἢ τὸ κατὰ Τούρκους Ἀγραουλικ, συγκροτεῖται, ὡς καὶ ἡ Ἠπειρος, ἐξ ὀρέων ἐν εἰδει ἀμφιθεάτρου, ὑπερκειμένων ἀλλεπαλλήλως ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς ἐλληνικῆς σειρᾶς τῆς συνενούσης τὴν Πίνδον μετὰ τοῦ Σκάρδου, καὶ διχωρίζουσας τὸ Ἴόνιον ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὰ δὲ δύο ὑψηλότερα ὄροπέδια τοῦ ἀμφιθεάτρου τούτου εἰσὶν, ἔσθην μὲν τὸ τῆς Δυχνίτιδος, πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Δρίλωνος (Δρίνου), ἐκεῖθεν δὲ τὸ τῆς Λαβεάτιδος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κοιλάδος τοῦ Βοϊάνα.

Ὅτε οἱ Τούρκοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, οἱ μαχημώτεροι καὶ ἐτοιμώτεροι εἰς ἀμυναν λαοὶ κτέφυγον, μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ μὲν εἰς τὰ Καυκάσια, οἱ δὲ εἰς τὰ ἀλβανικὰ ὄρη. Ἰδοὺ διὰ τί ἡ τελευταία αὕτη χώρα ἐγένετο τὸ ἀσυλον τῶν ἀνδρειοτέρων κατοίκων τῆς εὐρωπαϊκῆς, ὅπως καὶ ὁ Καύκασος τῶν μάλλον ἀτρομήτων πολεμιστῶν τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας.

Ἡ Ἀλβανία εἶναι πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὅ,τι καὶ ἡ Λομβαρδία πρὸς τὴν Ἰταλίαν· ἀνάγκη γὰρ κατέχη τις τὴν κεφαλὴν ἐν ὑπερασπίσει εὐδοκίμως τὰς δύο ταύτας χερσονήσους. Ἐντεῦθεν, κατὰ τοὺς Τούρκους, τὸ ἐπίκαιρον τῆς Ἀλβανίας, τοῦ προμαχώνος τούτου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκτεινομένη πρὸς ἄρκτον μέχρι τῆς Μοισικῆς σειρᾶς, ἡ Ἑλλάς εἶναι εὐρύχωρος χερσονήσος ἐκ τριῶν ἄλλων συγκειμένη· ἡ μὲν πρώτη ἢ ἡ μεσημβρινωτέρα, ὅρια ἔχουσα τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, περιλαμβάνει τὴν Πελοπόννησον· ἡ δὲ δευτέρα, ἢ ἀρχαία Ἑλλάς, κειμένη ἐντὸς γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Ἀμβρικιακοῦ κόλπου, καὶ ληγουσῆς εἰς τὸν Πελασγικὸν ἢ καὶ τὸν Θεσμαϊκὸν, περικλείει πρὸς μὲν τὸ Αἰγαῖον τὴν Ἀττικὴν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν· πρὸς δὲ τὸ Ἴόνιον, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν· καὶ ἡ τρίτη, περιοριζομένη ὑπὸ τῆς Μοισικῆς σειρᾶς, περιέχει πρὸς μὲν τὸ Ἴόνιον τὴν Ἠπειρὸν μετὰ τῆς Ἀλβανίας, πρὸς δὲ τὸ Αἰγαῖον τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην. Ἀπασα δὲ ἡ χώρα καλεῖται Ρουμελιὸν ἢ Ῥωμανία, ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς κρατησάντων τὸ πρῶτον αὐτῆς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἔφερον ἔτι τίτλον αὐτοκρατόρων Ῥωμαίων (1).

Περὶ τὸ 1010 ἔτος, τὸ βασίλειον τῶν Βουλγάρων περιεῖχε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Σερβίαν, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β' (2) διέβηξεν ἐπὶ τέλους τὸ φύρμα τοῦτο λαῶν, ὧν τὰ λείψανα δισκορπίσθησαν ἐπὶ τῆς τουρκικῆς χώρας. Ἐν δὲ ἔτει 1185 οἱ Βλάχοι, ἡ κυριολεκτικώτερον εἰπεῖν, οἱ Κουτσόβλαχοι, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἰστρου, καὶ οἱ μείναντες ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ Βούλγαροι, ἐπαναστατήσαντες ἀθρόοι ἐθεμελίωσαν τὸ βλαχοβουλγαρικὸν βασίλειον, νῦν μὲν ὑποτελες, ἄλλοτε δὲ σύμμαχον τῶν Βυζαντινῶν, καὶ κατακτηθὲν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τὰ μέσα τῆς 14' ἑκατονταετηρίδος (3).

Ἀπὸ δὲ τῆς Ἄνω Μακεδονίας, ὡς ἀπὸ κεντρικοῦ τινος σημείου, ἄρχονται τέσσαρες ἢ πέντε σειραὶ ὀρέων· ἡ μὲν, τείνουσα πρὸς ἄρκτον, ἀπολήγει εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου παρὰ τὴν Ὀρσοβαν, ὅπου βράχοι συστέλλονται τὸ κύτος τοῦ ποταμοῦ, ἐνοῦσιν αὐτὴν μετὰ τινος κλάδου τῶν ὀρέων τῆς Τρανσυλβανίας· διὸ τὸ σύστημα τῶν Καρπαθίων ἐνοῦται μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ Αἴμου· ἡ δὲ δευτέρα, ἢ καὶ ἀξιολογωτέρα, κατευθύνεται πρὸς ἀνατολὰς, χωρίζει τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ τῆς Ῥουμελίας, πληροῖ βράχων ἀποκρήμων τοὺς αἰγιαλοὺς τοῦ Εὐξείνου, καὶ παρατείνει κλάδον λόφων πρὸς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν

(1) Félix de Beaujour, Voyage militaire dans l'empire ottoman. Tom. I.

(2) Ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος ὡς ἐξορύξας τοὺς ὀφθαλμοὺς δεκαπέντε χιλιάδων σιγμακῶν Βουλγάρων, πλὴν ἑνὸς πρὸς ἑκάτον ἰ.α. ὀδηγήσας τοὺς τυφλωθέντας εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν.

(3) Malte-Brun καὶ Huot, P. cis de la Géographie universelle, ou description de toutes les parties du monde, etc, Tom. IV, édit. de 1812.

(1) Ἀλβανον, Ἀλβανόπολις. Ὁ Πτολεμαῖος, ὁμίλησας περὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὀνομάζει τοὺς Σκιριτῶνας, ἦτοι πηθητάς, χρώμενος οὕτω λέξει ἐμφανούσῃ τὴν εὐκίνητικὸν λαὸν καλουμένου ὑπὸ τῶν Τούρκων Αἰγες ὀρεινάι. Φαίνεται δὲ ὅτι τὴν λέξιν ταύτην παραδέχεται ὁ γεωγράφος ὡς συνώνυμον τῆ τῶν Σκυπητᾶρων.

(2) Πλίν. βιβλ. Γ', κεφ. 22.

Ἑλλάσποντον. Ἡ σειρὰ αὕτη εἶναι ὁ *Αἴμος* τὸ δὲ *Ἐμπεδάγ*, ἡ ἀνατολικὴ ἄκρη τῶν *Balkariów* τῶν Τούρκων. Ὡς ὁ Αἴμος, τρίτη τις σειρὰ, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ὄροπέδιου τῆς Ἄνω Μακεδονίας, ἐκτείνεται πρὸς τὸ νοτιοανατολικόν· εἶναι δὲ ἡ *Ροδόπη* τῶν ἀρχαίων, ἢ τὸ *Δεσποτοδάγ* τῶν Τούρκων· ὑψηλὴ δὲ τις πεδιάς συνδέει τὰ βάρθρα αὐτῆς μετὰ τῶν τοῦ Αἴμου· ἐπὶ τούτου τοῦ ὄροπέδιου ῥεῖει ὁ Ἑβρος. Τετάρτη τις σειρὰ, ἦττον γνωστὴ, ἢ τῶν ὄρέων τῆς Βοσνίας καὶ Δαλματίας, τὸ Ἄλβον ἢ Ἄλβανον τῶν ἀρχαίων, ὑπερτείνει πρὸς δυσμὰς· καὶ τέλος ἀπὸ πέμπτης σειρᾶς ὑπερτεινούσης πρὸς τὸ νοτιοδυτικόν καὶ μεσημβριαν, ἀναφύονται πάντα τὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς κυρίως λεγομένης Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἰρχιπελάγους (1).

Καὶ ἡ μὲν Ἡπειρος εἶναι ὄρεινὴ μέχρι τῆς παραλίας· ἡ δὲ Θεσσαλία σχηματίζει λεκάνην, ἐξωσμένην κυκλοτερῶς ὑπὸ ὄρέων, ἐφ' ὧν ἐκείντο παλαι, ὡς ἐπὶ βάρθρων πελωρίου ἀμφιθέατρον, πόλεις πέντε πρὸς τοὺς ἐβδομηκοντα.

Εἰσβάλλει δὲ εἰς τὴν λεκάνην τοῦ Ἀδρίου ὁ διπλοῦς Δρίλων τῆς Ἀλβανίας, οὗ τινος ὁ μεσημβρινὸς βραχίων, ἢ ὁ Μέλας Δρίλων δέχεται καὶ τὰ ὕδατα τῆς Λυχνίτιδος. Ἀπὸ δὲ τῆς Πίνδου, ὁ Ἄωος ἢ, ὡς λέγεται σήμερον, ἡ Βοῖουσα (ὑδωρ διαρκές), καταβαίνει ὡσαύτως εἰς τὸν Ἀδρίαν.

Καὶ πρὸς μὲν τὸν κόλπον τοῦ Δρίλωνος τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας ἔχουσι μικρὰν τὴν κλίσιν πλησίον ὅμως τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἀνιψοῦνται ἀποτόμως· παμμεγεθεῖς δὲ βράχοι, ὡς εἰ χεῖρ γίγαντος ἐξεσφενδόνισεν αὐτούς, κείνται διεσκορπισμένοι ἢ ἐπ' ἀλλήλων σεσωρευμένοι· νέφη γνοφώδη καλύπτουσι τὰς κορυφάς, ἀστραπὴ συνεχεῖς φωτίζουσι τὰς πλευράς αὐτῶν, καὶ θάλασσα ἀμείλιχος βαρυηχοῦσα ἀενάως, ἐξεμεῖ ἀδιακόπως νανάγια κατὰ τῶν βυθουκρήμων ἐκείνων ἀκτῶν. Ταῦτα εἰσι τὰ πάλαι μὲν *Ἀκριακεράνγια*, νῦν δὲ βουρὰ τῆς *Χειμάρας* καλούμενα.

Ἡ δὲ Μακεδονία, περιζωσμένη ὑπὸ ὄρέων πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, πρὸς ἄρκτον, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς τὸ νοτιοδυτικόν, σχηματίζει πρὸς τὸ νοτιοανατολικόν, μετὰ τὸ *Θερμαϊκοῦ* καὶ *Στρυμονικοῦ* (*Κοντέσσας* ἢ *Ὀρφατοῦ*) κόλπου χερσόνησον τρία ἔχουσαν ἀκρωτήρια, ὧν τὸ κυριώτερον ὁ Ἄθως, ὁ πελώριος, ἐκείνος βουνὸς ὃν ὁ ἀρχιτέκτων Δεινοκράτης ἐπεχείρησε νὰ μεταβάλῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὀρη δὲ πολυάριθμα διακροῦσι τὴν φυσικὴν ταύτην λεκάνην εἰς κλιμακωτοὺς ἐπιπέδους οὐχ ἦττον πολυάριθμους, χωριζομένους ὑπὸ πολλῶν στενῶν. Ἀλλὰ καὶ ὠραῖοι καταβράχια, ὡς λέγουσιν

(1) Ὁ Malte-Brun χράται μὲν τῇ φράσει *σειρὰ ὄρέων* χάριν τῶν ἀναγκαστῶν πρὸς οὓς εἶναι αὕτη συνήθης, θεωρεῖ ὅμως τὴν πρὸς μεσημβριαν τοῦ Ἰστρου χερσόνησον ὡς ὄγκον, ἔχοντα μὲν ὑπερκείμενα πολλὰ *σειρὰ δία*, διατεμένον δὲ διὰ πλείστων αὐλώνων καὶ καταβαίνοντα κλιμακῶδόν. (Précis de la Géographie universelle.)

οἱ κάτοικοι, καὶ ναοὶ ἄγνωστοι τέρπουσι τὰς ὄψεις τῶν περιέργων, ὅσοι ποτὲ εἰσδύουσιν εἰς τὰ ἐνδότερα.

Οὐδὲ γενικὸν ὄνομα ἐδόθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στρυμῶνος (Καρασοῦ) σειρὰν· ἐνίοτε μόνον ἢ πρὸς ἄρκτον ὑψηλοτέρα καλεῖται *Ἀργένταρον* (ὁ Ὀρθόλος τῶν ἀρχαίων). Πρὸς δὲ τὸ δυτικοβόρειον, ὁ *Σκάρδος*, ὅστις ἄλβανιστὶ καὶ τουρκιστὶ λέγεται *Σκαρδάγ*, σώζει τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος. Ἡ δυτικὴ ὅμως σειρὰ, ἢ μετὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀλβανίαν, δι' οὐδενὸς εἴτε ἀρχαίου εἴτε νεωτέρου ὀνόματος γνωρίζεται· τοῦτο δὲ ἴσως διότι εἶναι χώρα μικρὰς μᾶλλον ἔχουσα σειρὰς. Πάντες οἱ ὄρεινοὶ οὗτοι τόποι συνενεοῦνται πρὸς μεσημβριαν μετὰ τῆς ἀρχαίας Πίνδου (Μέτσοβον), τῆς προσφιλοῦς ταύτης κατοικίας τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Μετὰ τὴν δὲ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας, πρὸς δυσμὰς, κεῖται ὁ Ὀλυμπος (1), τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο τῶν θεῶν ἐνδιαίτημα, καὶ ἐνδότερον τὸ Βούρινον (Βέρμιον) καὶ τὸ *Βεργεδίσιον* (*Βεργετώσιον*) ἢ *Ξηρολίβαδον* καταβαίνουσι ἀπὸ δυσμῶν πρὸς τὴν κεντρικὴν πεδιάδα, ἐνῶ ἡ Κερκυνητὶς ἢ πιθανῶς ὁ *Βεργίσιος* τῶν ἀρχαίων, φέρεται ἀπὸ τοῦ βορειοανατολικοῦ πρὸς μεσημβριαν.

Πρὸς τὸ κέντρον τῆς Μακεδονίας κεῖται ἡ ἐμπορικὴ Θεσσαλονίκη (2), ἧς τὸν λιμένα κατασκεύασε Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, ἐπιδεικνύουσα ἔτι τὸν ἰππόδρομον καὶ τὰς ἀψίδας, ἐξ ὧν μία, ἡ ἀνεγερεθείσα εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, σώζεται σχεδὸν ὁλόκληρος, καὶ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς αὐτῆς ναοὺς, μάλιστα τὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πάντας τουρκισθέντας, καὶ ἄλλα πολὺτιμα μνημεῖα μαρτυροῦντα τὴν ἀρχαίαν τῆς πόλεως λαμπρότητα.

Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τοῦ Πηνιεύ (Σαλαμβρίας), περιζωσμένην ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ὄρέων τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου, τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Πηλείου, καὶ βρῖθουσαν ἐνδύξων ἀναμνήσεων, βλέπομεν τὸ περικαλλές τῆς Θεσσαλίας ἀμφιθέατρον. Ἐκεῖ καὶ ἡ λιπαρὰ τῶν Τευπῶν κοιλάς ἦν ἐψαλεν ὁ Βιργίλιος, καὶ ἡ περιώνυμος Λάρισσα, τὸ θέατρον τοῦτο τοῦ θανάτου τοῦ Ἀκρίσιου, ὃν ἀκουσίως ἐφόνευσεν ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Περσεύς, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ κατοικία τοῦ Φιλίππου, ὁ τάφος τοῦ Ἰπποκράτους καὶ τὸ καταφύγιον τοῦ Πομπηίου· ἐκεῖ καὶ τὰ Φάρσαλα ὅπου οἱ ἀετοὶ τῆς Ῥώμης, παλαίσαντες πρὸς ἀλλήλους ἐξεδίκησαν τὸν τυραννοῦμενον κόσμον.

Ἡ ἀπὸ Ἀλβανοπόλεως πρὸς Δυρράχιον ὁδὸς χωρι-

(1) Ἀεῖποτε σχεδὸν εἰ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης σφάλουσι περὶ τὴν ἑλληνικὴν ὀνοματολογίαν. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς κακίξει τοὺς νεωτέρους ὅτι διαστρέψαντες τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ Ὀλύμπου, ὀνομάζουσι αὐτὸν *Olimbos*, μὴ ἐνθυμηθεῖς, διότι φαίνεται ὅτι ἐσπούδασε τὴν ἑλληνικὴν, ὅτι τὸ Π, προσηγουμένου τοῦ Μ, προφέρεται ὡς τὸ Β τῶν Λατίνων. Σ. Μ.

(2) Ἐκαλεῖτο Ἰέρμη μέχρι Κισσάνδρου, ὅστις μετωνόμασεν αὐτὴν Θεσσαλονίκην ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναίκος αὐτοῦ, ἀδελφῆς δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἴδὲ Σημειώσεις καὶ Ἐγγραφα. (Κ').

ζομένη από τῆς ὁδοῦ τῆς Τυράννας παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων *Γραβάτς*, πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Πανυάσου (Σπιρνάτσα), τρέπεται πρὸς δυσμὰς, καὶ συνεννοῦται παρὰ τὸ χωρίον Σέρασον μετὰ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Καβαΐας εἰς Δυρράχιον (1), παρεξερχομένη τοὺς περὶ τὸν ὄρμον τῆς *Πέτρας* λόφους.

Ἐνταῦθα, ἐπὶ τῶν λόφων τούτων, περὶ τὸν ὄρμον αὐτὸν, ὁ Καῖσαρ στρατεύσας εἰς Ἑλλάδα, διεχάραξε γραμμὰς ὄχυράς ἀποληγούσας ἐκατέρωθεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ δεκαπέντε χιλιάδων βημάτων ἔκτασιν ἐχούσας, ἵν' ἀποκλείσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Πομπηίου καὶ διακόψῃ τὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Δυρραχίου ὅπου εἶχε τὰς ἀποθήκας. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ γραμμαὶ αὐταὶ ἦσαν λίαν ἐκτεταμέναι, ὁ Πομπηῖος παρεδίασατο αὐτάς. Ὁ δὲ Καῖσαρ θεωρῶν πάντοτε ἀναγκαῖον νὰ χωρίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου, ἐξήτει νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸν ὀμφαλὸν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Πομπηῖος, πεπειθῆσθαι ἔχων εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδίου ἵππικου, δὲν ἔμεινεν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὅθεν ἐδύνατο ν' ἀντιπαρπαχθῆ εὐδοκίμως πρὸς στρατὸν μᾶλλον ἐξησκημένον, ἀλλὰ παρηκολούθησε τὸν Καῖσαρα μέχρι τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδος, ὅπου κατεστρατηγήθη ὑπὸ τοῦ στρατηγικωτάτου ἀντιπάλου.

Διὰ δὲ τῶν στενῶν τῶν Ἀγραφῶν μεταβαίνομεν εἰς τὴν Ἡπειρον.

Ἡ Ἀλβανία διαίρεται εἰς τρία· εἰς Ἄνω Ἀλβανίαν μέχρι Ἀλβανοπόλεως, ἢ μᾶλλον μέχρι Γαβαρίου καὶ Καβαΐας· εἰς Μέσην Ἀλβανίαν μέχρι τῶν ὄρεων Ταμόρου καὶ Σκράπαις, καὶ εἰς Κάτω Ἀλβανίαν ἢ εἰς τὴν Ἡπειρον ἐκτεινομένην μέχρις Ἀκαρνανίας. Ἐννέα δὲ ἢ δέκα σειραὶ ὄρεων φρουροῦσιν ὡς ἄλλοι προμαχώνες τὴν Ἀλβανίαν, ἐξ τῆς Ἡπειρον, καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες τὴν Μέσην καὶ τὴν Ἄνω Ἀλβανίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀλβανικὴ χώρα στερεῖται πλάτους, πάντες σχεδὸν οἱ ποταμοὶ αὐτῆς εἰσὶ μικροί· τοιαύτη δὲ ἡ λιτότης τῶν ῥεϊθρῶν καὶ τοσοῦτον ὄρθεια ἢ κλίσις αὐτῶν, ὥστε ἐν ὥρᾳ θέρους οἱ πλεῖστοι ἢ πάσχοσι μεγίστην ὑδάτων ἐλάττωσιν, ἢ ὅλως ξηραίνονται.

Μεῖζων δὲ πάντων τῶν ποταμῶν τούτων εἶναι ὁ Δρίλων, συγκροτούμενος ἐκ τε τοῦ *Μέλανος* καὶ τοῦ *Λευκοῦ* Δρίλωνος ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἀπορρέει ἐκ τῆς Λυχνιτίδος. Ἄλλ' οὐχ ἤττον καὶ ὁ Βοϊάνας, διώρυξ δι' οὗ ἐκρέει ἡ Λαβεῆτις, εἶναι ἄξιος λόγου, διότι τὰ μικρὰ πλοῖα ἀναβαίνουνσιν αὐτὸν μέχρις Ὀβοσίου, δύο λεύγας ἀνωτέρω τῆς Σκόδρας. Ὁ Γένυσος ὅμως, ὁ Ἄψος, ὁ Ἄσως, ὁ Καλάμας, ὁ Δωροῦ, ὁ Ἄρχθος (ποταμὸς τῆς Ἄρτας), ὁ Ἀχελῶος, (Ἄσπρος), ἔτι δὲ καὶ ὁ Σουχαρίκας, ὁ Μάτις, ὁ Ἴσμος ἢ Ἄψος τῆς Τυράννας, ὁ Δέολος, ὁ Γλενίτσας, ὁ Σουσχίτσας,

(1) Αἱ κατὰ τὸ 1700 ἔτος συμβῆσαι παραχαλὶ κατέστρεψαν τὸ Δυρράχιον· τότε ἡ Γαλλία θέλουσα νὰ συνεννοῖται μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Οὐγγαρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔστειλεν ἐκεῖ πρόξενον. Ἐν ἐπιστολῇ γεγραμμένην τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1716 ὁ πρόξενος Isnard λέγει ὅτι ἐκ τῶν σωζομένων ἑρεπίων φαίνεται ὅτι ἡ πόλις τοῦ Δυρραχίου εἶχε πολλοὺς κατοίκους, ἐνθ' ὅμως τότε ἔμεινον διακόσιοι.

ὁ Ἀργυπόταμος, ὁ Μαυροπόταμος, αἱ συμβολαὶ τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ Ἄωου, καὶ ἰδίως ὁ Τόπλιτσας (θερμὸς ποταμὸς) ὁ Τιταρήσιος (Σκραντόπορος), ὁ Τσάρκοβος, ὁ Λεοκνίτσας καὶ ὁ Δεπνίτζης, εἰσὶ ποταμοὶ μικροῦ λόγου ἄξιοι.

Πρὸς δὲ τὰ βορειοανατολικά τῶν Ἰωαννίνων ὄρη, αἱ χιόνες τῆς Πίνδου τρέφουσι τὰς πηγὰς τριῶν ποταμῶν, τοῦ Ἀχελῶου, τοῦ Ἄωου καὶ τοῦ Ἀράχθου.

Τοὺς Ἀθαμάτας, ἀρχαίους κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων, διεδέχθησαν οἱ Βλάχοι.

Τὸ ὑψηλότερον τῶν ὄρεων τῆς Μέτης Ἀλβανίας εἶναι ὁ Τόμαρος, ὑψηλότερον μὲν τοῦ Ἀσνάου (Νεμέρσκας), ἴσον δὲ τῆς Πίνδου. Μεμονωμένους καὶ περιφέρειν ἔχων ὀκτῶ ἢ ἐννέα λευγῶν, ὁ Τόμαρος πόσω μᾶλλον εἶναι ἀξιολύμαστος, ὅσον ἡ περὶ αὐτὸν χώρα μόλις ἔχει δύο χιλιάδων ποδῶν ὕψος. Ὅθεν εὐκόλως διακρίνεται ἡ κορυφὴ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τῆς κοιλάδος τοῦ Ἴσμου, τριακονταδύο λεύγας μακρόθεν κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς ἄρκτον καὶ ἀνωθεν τοῦ Γαβαρίου. Διακρίνεται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ τῆς λεκάνης τῆς Λυχνιδου, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ὑψώματος τῆς Ὀρεστίδος (Καστορίας)· δὲν φαίνεται ὅμως ἀπὸ τῆς Πίνδου πρὸς τὰς νοτιοδυτικὰς τῆς Μακεδονίας κοιλάδας, οὔτε ἀπὸ τοῦ Ἀσνάου πρὸς τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ὁ μὲν μικρὸς Τόμαρος ἔχει ὡς ἐγγίστα 4,102 ποδῶν ὕψος, ὁ δὲ μέγας 5,102. Ἐν ὥρᾳ δὲ σφοδροῦ καύσωνος ἐξαλείφεται πᾶν ἔχνος χιόνος (1).

Ἡ Μέση καὶ ἡ Ἄνω Ἀλβανία παριστάνονται ἔχουσαι τινὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας. Ἡ σειρά τοῦ Σκάρδου ἢ Σκόδρου (*Tsâr-dâr* ἢ *Γλιουβοτῖρ*), ὕψος ἔχουσα 3,000 μέτρων, φαίνεται διαγράφουσα μέγα ἡμικύκλιον ἵνα περιλάβῃ τὰς εὐρυχώρους λεκάνας τῶν δύο Δριλῶνων καὶ τοῦ Μοράκκα. Ἄλλ' οἱ χάρται εἰσὶν ὀλίγον ἀκριβεῖς, διότι καὶ πρὸς τὸν αἰγιαλὸν καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ γῆ εἶναι ἐξ ἴσου ὀρεινῆ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ μερισμὸς τῶν ὑδάτων ῥυθμίζει ἐν γένει τὴν φύσιν τῶν κλιμάτων, αἱ περὶ τὴν λεκάνην τοῦ Ἀδρίου χῶραι, ἤγουν ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Δαλματία, μετέχουσι τῆς γλυκειᾶς θερμότητος τῆς Ἰταλίας· συμβαίνουνσιν ὅμως καὶ ἄκρατοι ξηρασίαι καὶ αἰονίδιαι πνοαὶ βορείων πνευμάτων (2).

Ἡ Κάτω Ἀλβανία ἢ ἡ ἀρχαία Ἡπειρος ἔχει ἴδιον κλίμα· εἰ καὶ ἐκτείνεται πρὸς νότον τοῦ 40 παραλλήλου, εἶναι ὅμως πολὺ ψυχροτέρα τῆς Ἑλλάδος.

Ἄν ἐξετάσωμεν ἐπιμελῶς τὸ τραχὺ τῆς χώρας τῶν ἀτρεμήτων Μιρδιτῶν, συμπολιτῶν καὶ συνόπλων τοῦ Σκεντέρμπεη· ἂν μελετήσωμεν τὰς περιγραφὰς τῶν στενῶν τῆς Κανδαουίας χώρας συνεχομένης πρὸς τὴν τῶν Μιρδιτῶν, θέλομεν ἰδεῖ τὴν Ἀλβανίαν συγκροτουμένην ὑπὸ δύο οὕτως εἰπεῖν κλιμακωτῶν ἐπιπέδων, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἀναφυόμενος ἐκ τῶν κόλπων τῆς θαλάσσης εἶναι ὅλως ἀπόκρημνος, ὁ δὲ ἕτερος, τὴν ρίζαν ἔχων τέσσαρας ἢ πέντε

(1) Ami-Boué, La Turquie d'Europe, tom. II.

(2) Malte-Brun, Précis de la Géographie universelle.

λεύγας μακρὰν αὐτῆς, ὑπερτείνεται μέχρι τῶν ὑψηλῶν ὀρέων ὅπου κεῖνται αἱ λίμναι τῆς Λυχνιδίου καὶ τῆς Μαλίκης. Τὸ Ὀλκίνιον καὶ ἡ Βάρη (Ἀντιβάρη) μετὰ τῶν ἀποκρήμων παρὰ τῶν ἀναγγέλλουσιν ὅτι τὸ πεδῖον τῆς Σκόδρας ἀρχεται ὑψόμενον πρὸς ἀρκτον δὲ τῆς ὁμωνύμου λίμνης ἡ Ποδγορίτσα καὶ ἡ Γούρη προμηγύουσι καὶ δεύτερον βαθμὸν ἀνυψώσεως. Τὰ δὲ ἀπρόσιτα τοῦ Μαυροβουνίου ὕψη, καὶ οἱ γραφικοὶ τοῦ κόλπου τοῦ Καττάρου κρηνοὶ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μεσημβρινῆς Δαλματίας σύγκεται ἐξ ὄροπεδίων ὑψηλῶν. Τὰ ὄρη τῆς αὐστριακῆς Δαλματίας, βυθιζόμενα ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἔχουσι τὰς ἀπορροφὰς ἀκτὰς τιτανώδεις καὶ ὡς νήσους ἐπιμήκει· ἀνώτερον δὲ, μεταξὺ Βοσνίας καὶ Δαλματίας τουρκικῆς, κεῖνται τὰ *Albarica* ὄρη τοῦ Πτολεμαίου ἢ τὸ *Albion* τοῦ Στράβωνος, νυν δὲ *Βιτοράγα*, *Ραδοῦσσα*, *Πλαρίτσα* καὶ *Ραρίτσα* καλούμενα. *Μουζάκιον* φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἐγχώριον ὄνομα τῆς Μέσης *Albarias*, ἣν βρέχουσιν ὁ *Εργένης* ἢ *Βερατίνος*, ἥτοι ὁ ἀρχαῖος *Ἄψος* καὶ ὁ *Ἀρτάνης*. Ὅπισθεν δὲ τῶν χωρῶν τούτων κεῖται ἡ μεγάλη κοιλάς τοῦ *Mélaros* *Δρίλωνος* ἢ τοῦ *Δρίνου* τῶν Ῥωμαίων, ἣς τὴν ὑψηλοτέραν λεκάνην, τὸ κοινὸν τοῦτο κέντρον τῆς Ἀλβανίας καὶ Μακεδονίας, κατέχει ἡ μεγαλοπρεπὴς Λυχνιδία λίμνη.

Ἡ κοιλάς τοῦ Δρίλωνος ἀνήκει εἰς τὴν *Αρω* *Albariar* ἢ δὲ Σκόδρα, ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενη, ἄγνωστον διὰ τί, *Ισκενδερία* ἢ Ἀλεξάνδρεια, κεῖται μετὰ τὴν *Βοϊάνα* καὶ *Δρινάσσου*.

Οἱ *Γέγιδες* ἢ ἐρυθροὶ Ἀλβανοὶ, κατοικοῦσι τὰ ἐνδότερα, ἀπὸ τῶν πηγῶν τῶν δύο Δριλώνων μέχρι τῆς τοῦ Μοράκκα ὀνομάζεται δὲ οὕτως ὁ *Βοϊάνας* πρὶν ἢ εἰσερῶσθαι εἰς τὴν Λαβεάτιδα λίμνην.

Ἀναβαίνοντες δὲ τὴν τουρκικὴν ἡπειρον, βλέπομεν τὰ ὄρη περιζωννόμενα πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῆς λεκάνης τοῦ Ἰστροῦ, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Σερβικῆς πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς Προποντιδος, τοῦ τε Θετταλικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ πελάγους· καὶ πρὸς νότον, ὑπὸ τοῦ Ἐβρου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος, τοῦ Ἀξιοῦ (1) καὶ τοῦ Ἀλυάκμωνος· ἐνῶ πρὸς δυσμὰς, πλὴν τῆς μεγάλης Ἐρζεγοβινεῖου κοιλάτῃος καὶ τῆς Σκόδρας, ὑπάρχουσι μόναι αἱ πρὸς τὰς ἐκβολὰς τῶν ἡπειρωτικῶν καὶ ἀλβανικῶν ποταμῶν μικραὶ λεκάναι τοῦ Ἀχελώου, τοῦ Ἀράχθου, τοῦ Ἀώου, τοῦ Γενύσου, τοῦ Δρίλωνος, τοῦ Λοροῦ, τοῦ Δόμη καὶ τοῦ Ἰσμου, ἐξ ὧν μείζονες εἰσὶν αἱ τοῦ Ἀράχθου, τοῦ Λοροῦ, τοῦ Δρίλωνος καὶ τοῦ Ἰσμου.

Ἀνωθεν τῶν πεδιάδων τούτων πρὸς τὰ ἐνδότερα, εἰς ὕψος ἑλαττον τῶν 800 ποδῶν, κεῖνται οἰονεὶ κλιμακῆδόν καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι λεκάναι ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ, καὶ Ἐρζεγοβινῇ καὶ Σερβίᾳ καὶ Κροατίᾳ

(1) Ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ ἄνω Ἀξιοῦ κεῖται ἡ πόλις Σ κ ο π ί α, ἥτις ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν αὐτοκρατορῶν ἐθεωρεῖτο ὡς κλεις τῆς Μακεδονίας. Ὁ Χιτῆ Κάλφας (σφῆς Τούρκος τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος) βεβαίως ὅτι ἀρχαῖος τις Ἑλλῆν συγγραφεὺς ὀνομάζει ἕνεκα τοῦ κάλλους αὐτὴν ε Νέων μνηστῆν τῆς Ἑλλάδος, κ.

καὶ Ἄνω Μοισία καὶ Θράκη καὶ Μακεδονία καὶ Θετταλία.

Ὁ δὲ *Λευκὸς Δρίλων* συγκροτεῖται ἐκ τριῶν χειμάρρων, τοῦ Ἀλυάκμωνος, τοῦ Βρέλα (Πηγῆ) καὶ τοῦ Δρίνου. Οὗτος, ἐξερχόμενος ἐκ τῶν ὀρέων τῶν συνενούντων τὰς κορυφὰς τοῦ Γλιέβου μετὰ τοῦ Κουριλο-Πλανίνα, ῥεεῖ εἰς τὴν ψαμμώδη καὶ βαθεῖαν κοιλάδα τὴν διαχωρίζουσαν τὰ ὄρη ταῦτα (1).

Καὶ ὑπὸ τὴν ἐθνογραφικὴν δὲ σημασίαν τὸ ὄνομα τῆς Ἀλβανίας ἔχει φυσικὴν τινα ἔννοιαν. Εὐρωστοὶ, Ῥωμαεῖοι, μελινωποὶ, φλογερόν ἔχοντες τὸ βλέμμα καὶ θηριώδεις τὰς κλίσεις οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὀφείλουσι τὰς ιδιότητας ταύτας εἰς τὸ τραχὺ καὶ πετρῶδες τῆς ἰδίας πατρίδος. Τὸ κάλλος αὐτῶν, ἀρρενωπὸν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ ἑτέρῳ τῶν φύλων, εἶναι ἐξάκουστον ἀναπᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ πατροπαράδοτος αὐτῶν ἀνδρὶα διετηρήθη ἀεὶποτε ἀκμαία· αὐτοὶ ἠνδραγάθησαν καὶ ὑπὸ τὸν Πύρρον καὶ τὸν Σκεντέρμπεη, καὶ αὐτοὶ, πλανηθέντες ὑπὸ ξένην σημαίαν, ὑπῆρξαν ἡ ἀληθῆς δύναμις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Κατὰ τὰ φαινόμενα, ἡ ἀλβανικὴ φυλὴ κατάγεται ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν. Ὁ Κ. Χαν, πρόεδρος τῆς Αὐστρίας ἐν Σύρα (2), θεωρεῖ αὐτοὺς ἀπογόνους τῶν Ἰλλυριῶν καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν, πρώτων κατοίκων τοῦ τόπου. Ἴσως ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεγάλην Τυρρῆνοπελασγικὴν οἰκογένειαν ἥτις, κατὰ τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς παραδόσεις, κατόκησε μὲν τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν, ἐξαφανίζεται δὲ πανταχοῦ κατὰ τὰς πρώτας ἱστορικὰς ἐποχὰς. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ, οἰκιστὴ ποτε οὗτης τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, ἀποτελοῦσιν ἔθνος ἰδιαίτερον. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν περιέχει ἀφθονίαν λέξεων ἑλληνικῶν, τουρκικῶν, σλαβικῶν καὶ ἰταλικῶν. Καὶ ὅμως οὔτε σλαβικὴ οὔτε ἑλληνικὴ εἶναι· διότι ἔχει ἰδίους τύπους καὶ ἰδίαν γραμματικὴν· ἄρα ὁ λαὸς ὁ ὀμιλῶν αὐτὴν εἶναι λαὸς ἰδιαίτερος. Ἐξελθὼν ἐκ χωρῶν ἐσωτερικῶν καὶ ὄρειων, ἐγένετο ἴσως γνωστός καθόσον αἱ συμφοραὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐβίαζον τοὺς ὄρειοὺς καὶ ποιμενικοὺς λαοὺς ἵνα ὑπερασπίσωσι μόνον τὰς ἰδίας καλύβας. Καὶ βεβαίως μάταιον εἶναι νὰ ἀναζητῶμεν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, ὅπου τοσαῦτα ἔθνη συνεφύθησαν καὶ σχεδὸν συνεχωνεύθησαν, φυλὴν διαμείνασαν πρωτότυπον καὶ χμιγῆ ἀπὸ εἰκοσιν αἰῶνων. Ἡ διάλεκτος ὁμοίως τῶν Ἀλβανῶν ἀποδεικνύει ὅτι οὗτοι κατοικοῦσιν ἐν Εὐρώπῃ ἀπ' ὅτου καὶ οἱ Ἕλληες καὶ οἱ Κέλται, μεθ' ὧν συνδέουσιν αὐτοὺς πολυεπεῖς συγγενικοὶ δεσμοί. Πιθανώτατον δὲ ὅτι αἱ ἰλλυρικαὶ φυλαί, ὀμιλοῦσαι γλῶσσαν συγγενῆ πρὸς τὴν τῶν πρώτων φυλῶν τῶν *Πελασγῶν*, τῶν *Δαρδάρων*, τῶν *Γελαίων*

(1) Ami-Boué, La Turquie d'Europe. Tom. I.
(2) Albanische Studien. Ἐν τῷ σφῆ τούτῳ συγγράμματι ὁ Κ. Χαβὴν κατέθεσε τὰ διδακτικὰ πορίσματα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ πείρας περὶ τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

και τῶν *Μακεδόνων*, κατόικουν πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων τὰ αλβανικὰ ὄρη ὑπὸ διαδοχικοὺς ἀρχηγούς. Ἴσως μάλιστα ἦσαν καὶ γείτονες φυλῶν τινῶν τῆς πολυχρήμου οἰκογενείας τῆς ἐπονομασθείσης μετὰ ταῦτα *σλαυικῆς*. Στίφη Ἰλλυριῶν μετηνάστευσαν εἰς Ἴταλιαν· ἀλλ' ἐπὶ τῆς μεγάλης τῶν Κελτῶν εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν, μοῖρὰ τις τῶν ἀποίκων τούτων, ἐξ ὧν καὶ οἱ *Ἀλβανοὶ*, καθυπετάγησαν ὑπὸ φυλῶν ἐμπολέμων γερμανικῶν τε καὶ κελτικῶν, ὅπως σχεδὸν συνέβη περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ἐν Γαλατείᾳ. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἰλλυρίας, Ῥωμαῖοί τε καὶ Ἴταλοὶ, συναμείχθησαν μετὰ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων· ἀλλ' αἱ φυλαὶ τῶν ποιμένων, ἐπικαλούμεναι ἕκτοτε διὰ τοῦ Κελτικοῦ ὀνόματος *Ἀλβανοὶ*, διέσωσαν τὰς ἀρχαίας τῆς ἀρχαίας αὐτῶν γλώσσης, παραδεχθεῖσαι ἴσως τύπους καὶ λέξεις τῆς χυδαίας ἰταλικῆς (*romana rustica*) καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἰδιώματος τῶν λεγεῶνων. Ἡ προσθήκη αὐτῆ μετὰ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὴν ἰταλικὴν σχέσεων τοῦ αἰολικοῦ, τοῦ πελασγικοῦ ἴσως δὲ καὶ τοῦ ἰλλυρικοῦ ἰδιώματος, προσήγγισαν τὴν αλβανικὴν πρὸς τὴν δακωλατικὴν ἢ νεοβλαχικὴν διάλεκτον, γεννηθεῖσαν ἐκ τῆς κράσεως τῆς ἀγνώστου γλώσσης τῶν Δάκων μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατιωτικοῦ καὶ ἀγροικοῦ ἰδιώματος. Ἀμφότερα δὲ ὑπέκυψαν εἰς νέας ἀλλοιώσεις, ὅτε τὴν 21' ἑκατονταετηρίδα, πλήθη σλαυοκαρπάρθια, ὀδηγούμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ ἡγεμόνων Γότθων, ἐλθόντα κατόκησαν ἐν τῇ ἀρκτῷ Ἰλλυρίᾳ (1).

Ἄλλως τε, καὶ τοὶ ἀναγνωριζομένης ὡς ἰδιαιτέρας τῆς αλβανικῆς φυλῆς, ὁμολογουμένη ὅμως ἢ μετὰ τῶν Ἑλλήνων μεγίστη αὐτῶν συγγένεια. Καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι Ἕλληνές τε καὶ Ἀλβανοὶ θέλουσι ποτε ἀποτελέσει ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λαόν.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουσι ποιήματα, ὅμως ἐν γένει συντομώτερα τῶν σερβικῶν. Οἱ Σέρβοι μάλιστα ἀξιούσιν ὅτι παλλὰ τῶν ἐπικῶν ποιημάτων τῶν Ἀλβανῶν μετεφράσθησαν ἐκ τοῦ σερβικοῦ. Ἐν αὐτοῖς ἀνυμνοῦνται κατ' ἐξαιρετον τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Μούζα ἢ τοῦ Μενθούλου Μουζάκη κόμητος Κλίτσας, ἀκμάσαντος περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 11' ἑκατονταετηρίδος, καὶ τινος ἄλλου συγγενοῦς αὐτοῦ. Οἱ Σέρβοι, πολὺν χρόνον πολεμήσαντες πρὸς ἐκεῖνον, παριστάνουσιν αὐτὸν ὡς ἄλλον τινὰ πλάνητα ἰππότην ἢ μᾶλλον ληστὴν, ὀνομάζοντες Μουζά Κεσετζέ, ἢ Μουζάν *δολοφόρον*. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν Ἀλβανῶν ἥρωες εἰσὶν ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ, ὁ Χότ, ὁ Σχάλης καὶ μάλιστα ὁ *Τζούρος Καστριάτης*, Γεώργιος Κασριώτης, Ἰσκεντέρμπεης ἢ Σκεντέρμπεης.

Ἐν δὲ τῇ Κάτῳ Ἀλβανίᾳ ψάλλονται ἔτι καὶ νῦν οἱ πόλεμοι τοῦ Ἀριανίτου Τόπια Γολέμη καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κομανοῦ καὶ Μουζάκη, ἡγεμόνων Τσκαρίας, συμμαχησάντων μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεης ἔν' ἀποδιώξωσι τῆς Ἡπείρου τοὺς Τούρκους, κατασταθέντας

ἀπὸ τοῦ 1424 ἔτους ἐν Ἰωαννίνοις. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους, περιγράφονται ἐκδρομαὶ περιωμένων ληπτῶν, καὶ ἐξαιρέτως αἱ αἱματηραὶ ἐκστρατεῖαι καὶ οἱ πολέμοι τοῦ παναλιέθρου Ἀλῆ πασᾶ.

Πράγμα σχεδὸν ἀπίστευτον! Καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες ψάλλουσι τὴν τρομερὰν μνήμην τοῦ αἰμοδόρου τούτου σατράπου! Ψάλλουσι τὴν γηραιὰν αὐτὴν τί ριν πινεῖται ἐπὶ τελους ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι! Ἴνα δὲ μὴ κατακρίνωμεν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁμολογούντες ὅτι τὰ πλήθη ἀνέχονται μᾶλλον τὴν τιμωροῦσαν ἢ τὴν ἀνακουφίζουσαν αὐτὰ χεῖρα, ἀποδώσωμεν εἰς ευγενέστ' ἄϊτια τὸν παραδοχὸν τοῦτον θαυμασμόν. Ὁ Ἀλῆς ὑπῆρξεν ἀκάθεκτος ἐχθρὸς τῶν τυράννων ἐκείνων τιμαριωτῶν, οὓς δικαίως ἐμίσησαν καὶ Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ· τοῦτο ἄρα καὶ μόνον ἀρκεῖ ὅπως βίψωσιν εἰς λήθην πάντα τὰ λοιπὰ.

Καὶ οὐ μόνον ἄσματα τραγικῆν ἔχοντα τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ βουκολικὰ καὶ ἐρωτικὰ εὐρίσκονται παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς. Συνηγοῦσι δὲ ἐνίοτε καὶ ὁ αὐλὸς καὶ ὁ ταμποῦρας (1)· τὰ δὲ ἐθνικὰ ταῦτα ἔπη, καὶ ἂν ἀπὸ μόνης τῆς ἐποχῆς τοῦ Σκεντέρμπεης χρονολογῶνται, ἔχουσιν ὅμως καὶ οὕτως ἱστορικὴν τὴν ἀξίαν.

Πλείονος ὅμως καὶ ἀνεκτιμήτου ἀξίας εἰσὶ, διὰ τὴν τῶν λαῶν καὶ τῶν γλωσσῶν τὴν ἱστορίαν, αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ σωζόμεναι, ὡς λέγεται, κατὰ τὴν Ἄνω Ἀλβανίαν. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι παρὰ τοῖς Μιρδίταις, μετὰ μακρὰν ἴσως διατριβὴν ἐν Σκόδρα, ἐνδέχεται τις νὰ συλλεξῇ λείψανα ἠθῶν καὶ ἐθίμων βερβάρων μεταδοθέντων παρὰ τῶν Ἰλλυριῶν πρὸς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν. Τὸ περὶ τῆς κατὰ *Σέττας* ἢ *Φάρας* διαιρέσεως δὲν διευκρινίσθη ἀποχρόντως εἰσέτι. Καὶ ἐνῶ ὁ χαρακτήρ τῆς διαιρέσεως ταύτης παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς χριστιανοῖς, οἵτινες μετηνάστευσαν εἰς Νεάπολιν, ἐγένετο τιμαριωτικὸς, ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ εἶναι μᾶλλον δημοκρατικὸς καὶ ἀγροτικὸς. Κατὰ πάντα τὰ ὄρη τῆς Ἄνω καὶ Μέσης Ἀλβανίας αἱ *Φάραι*, ἵνα ἐκδικηθῶσι δολοφονίαν, ἀρπαγὴν ἢ μοιχείαν, ἀλληλομαχοῦσι· διότι μόνον τὸ αἷμα θεωρεῖται ἱκανὸν ν' ἀποπλύνῃ τοιαῦτα ἀμαρτήματα· ἢ δὲ ἀρπαγὴ τῶν κτηνῶν τιμωρεῖται διὰ χρηματικῆς ζημίας. Τὰ ἀγροικὰ συμβούλια τῶν *Φαρῶν* συσκέπτονται, κρατοῦντα διὰ μὲν τῆς μᾶς πυροβολὸν ἢ μάχαιραν, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ποτήριον, εἶναι δὲ τῶν συνηπταρικῶν φυλῶν ἵνα διακρίνωται εὐχερέστερον, χαράσσουσιν ἐπὶ τοῦ δέρματος διὰ συμμέτρου ἐκκαύσεως πυρίτιδος γραφὰς ἢ καὶ ἐπιγραφάς· εἶναι δὲ τοῦτο λείψνον ἀρχαίου ἰλλυρικοῦ ἔθους.

Τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν ἄσματα ἀναμνησθσκονται μετὰ καὶ ἄλλων δεισιδαιμονιῶν, τῆς θυσίας νέας τινὸς γυναικὸς, συζύγου καὶ μητρὸς, ἣν οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ, θεμελιωταὶ τῆς νέας Σκόδρας, ἔθψαν ζώσαν ἐντὸς τῶν θεμελιῶν τοῦ φρουρίου· διότι ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τούτῳ αἱ μοῖραι ἀνέλαβον νὰ ἐπιδαψιλεύσωσι τῇ πόλει αἰωνίαν σὺδαιμονίαν. Τελευταίαν δὲ χάριν ἐξῆρτήσατο τὸ θυμὸν πρὸς τοῦ συζύγου, ἐνὸς τῶν

(1) Malte-Brun, Précis de la Géographie universelle. Ἴδε καὶ Σημειώσεις καὶ Ἐγγράφα (Ζ').

(1) Ami-Boué, La Turquie d'Europe, tom. II.

ἀδελφῶν, τὴν ἄδειν τοῦ θηλαῶσαι τὸ ἴδιον τέκνον δι' ὅπης τινος τοῦ τείχους. Καὶ δοθείσης αὐτῆς, τὸ γάλα ἔρρεε θαυμασιῶς μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀπεγλακτίσθη τὸ βρέφος· ἀλλὰ καὶ τότε ἀνέβλυσε παρὰ τὸ τεῖχος πηγὴ ὕδατος ζωοφόρου μηδέποτε στεριεύουσα.

Οἱ Σκυπητᾶροι βλέπουσιν ἔτι τὰς *Μοίρας* πλανωμένας ὑπὸ τὴν σελήνην κατὰ τὰ δάση· καὶ ὡς οἱ Σέρβοι, οἱ κατοικοῦντες τὴν ἐνδοτέραν Ἄνω Ἀλβανίαν, πιστεύουσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς μοίρας ἢ τὰς πυθίας τὰς καλουμένας *Βύλας*.

Αἱ φαρμακίδες ἢ γοήτιδες, ὄνομα τηροῦσαι ἔτι λατινικόν, ἴσως δὲ καὶ θεσσαλικόν (1), *Στριγλαί*, εἰσὶ πασίγνωστοι καὶ εἰς ἄκρον ἐπιφόβοι. Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς Ἀλβανοῖς, τοῖς τε χριστιανοῖς καὶ τοῖς μὴ, ἡ κηδεία τῶν νεκρῶν τελεῖται ἔτι καὶ νῦν ὅπως καὶ πάλαι· γυναῖκες τὴν κόμην ἔχουσαι λυτὴν συνοδεύουσι κοπτόμεναι καὶ μυρολογοῦσαι τοὺς ἀποθανόντας.

Σώζονται δὲ καὶ αἱ περὶ θηρίων ἀρχαῖαι παραδόσεις παρὰ τοῖς κυνηγοῖς καὶ τοῖς βοσκοῖς, καθ' ἃς αἱ ἀποβαλλόμεναι τῆς αἰωνίου μακαριότητος ψυχὰι μεταβαίνουσιν εἰς αὐτά. Καὶ ὁμοῦ ἐξέρχονται τῶν σωματικῶν ἐν οἷς οἰκοῦσι δι' ἐξορκισμῶν ἢ γοητειῶν (2).

Ἡ φιλία, θεωρουμένη ἱερὰ ἀνά πᾶσαν τὴν Τουρκίαν (3), τοιαύτη θεωρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν Σέρβων, τῶν Βοσνίων, τῶν Μαυροβουνιωτῶν, τῶν Σκυπητᾶρων, τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον Ἑλλήνων.

« *Ὅστις δὲν ἔχει φίλους, λέγει Ἀλβανικὴ τις παροιμία, ὁ Θεὸς παρεχώρησεν ἀπ' αὐτοῦ* ». Πάντες δὲ κέκτηνται φίλον ἢ φίλους, ὀνομάζοντες ἀδελφούς. Ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες ἔχουσι θετὰς ἀδελφάς, *ποξεστρίμας* μὲν σλαβίστι, *βλαμίας* δὲ Ἀλβανιστὶ καλουμένας· καὶ πατέρες δὲ καὶ μητέρες θετοὶ γίνονται *Πούτσχιμ* καὶ *Πομάικαι* ἐπικαλούμενοι. Συνδέονται δὲ διὰ παντός, ὁμολογοῦντες ἑαυτοὺς ἀδελφούς ἢ ἀδελφάς ἐν Θεῷ, δημοσίᾳ ἢ ἐντὸς νεοῦ, ἐνώπιον ἱερέως εὐλογοῦντος καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ ὄπλα αὐτῶν ἐάν φέρωσι. Πρὸς ταύτην δὲ τὴν κατανυκτικὴν ὁμολογίαν οἱ Ἠπειρώται προσθέτουσι καὶ τὴν καθιερωμένην ταύτην ῥῆσιν « *Τὸ σῶμά μου σῶμά σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου ψυχὴ σου* ». Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνταλλάσσουσι τὰ ὄπλα καὶ δίδουσι πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης ἀσπασμόν.

Τὸ ἀδιάλυτον δὲ τοῦ ἐκουσίου τούτου δεσμοῦ ἐρμηνεύεται ποιητικῶς ἐν τινι ἄσματι, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι δύο Σέρβοι, ἀδελφοὶ θετοὶ, ἐρώνται αἰχμαλώτου ὀθωμανίδος· καὶ ἵνα μὴ γείνωσιν ἐχθροὶ, προτι-

μῶσι νὰ φονεύσωσιν αὐτήν. Ὁμολογητέον ὁμοῦ ὅτι ἐνταῦθα ἡ ἀδελφικὴ στοργὴ ὑπερβαίνει τὰ ἀληθῆ ὄρια.

Ἐκτὸς ὁμοῦ τοῦ οἰκικοῦ αὐτῶν βίου οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἔχουσι τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρκατῆρος τῶν Σλαύων, ἀλλὰ τὸ τραχὺ καὶ θορυβώδες ἦθος τῶν Γερμανῶν τοῦ Τακίτου. Ὡς ἐκεῖνοι οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀγαπῶσι τὰς μάχας, καταφρονοῦσι τὸν θάνατον, καὶ ῥέπουσι πρὸς τὰς ἐκδικήσεις. « *Τὸ αἷμα, λέγουσιν ὡς καὶ οἱ Μαυροβουνιώται, δὲν εἶναι νερόν.* » Θέλουσιν ἄρα αἷμα ἀντὶ αἵματος, καὶ φόνον ἀντὶ φόνου, ἐκτὸς μόνον ἂν γείνη ἄλλος τις συμβιβασμός.

Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες αἰετοτε ἀπέκρουσαν τὴν θρησκευτικὴν ἀποστασίαν μετ' ἀδαμάστου σταθερότητος· καὶ τὸ εὐγενὲς αὐτῶν παράδειγμα ἐμιμήθησαν καὶ Σλαῦοι καὶ Βλάχοι· οἱ Ἀλβανοὶ ὁμοῦ τοσοῦτον ἀπεχθάνονται τὴν τυραννίαν, ὥστε καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν προσφέρουσι θύμα εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν· διὸ, ἵνα μὴ γίνωσι δοῦλοι, ἐγένοντο μουσουλμάνοι.

« *Ὁ ἔχων σπάθη, λέγουσιν, ἔχει καὶ θρησκείαν* ».

Ὁ πολυπληθέστερος λαὸς τοῦ πασαλίκιου τῆς Κροΐας εἶναι ὁ τῶν Μιρδιτῶν ἢ Ἀνδρείων (1). Πότε δὲ ἐπέλαμψεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς Ἀλβανικῆς Ἐκκλησίας τὸ ἀξιωματικῶς ἐκείνου γεγονὸς συνέβη ἐπὶ Νέρωνος, ὅτε ἐν Ῥώμῃ ἐνεδύοντο, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ ἐπτεμμένου ἐκείνου τέρατος, οἱ χριστιανοὶ δέρματα ζῶων, ἵνα διαμελισθῶσιν ὑπὸ κυνῶν, καὶ ἀνεσταυροῦντο, ἢ ἐκαίοντο ἀλειφόμενοι ῥητίνης, ὅπως φωτιζῶσιν, οἱ ἀνθρώπινοι οὗτοι δαυλοὶ, τὰς ἀγοράς! Θηριώδεις τρυφαὶ θηριωδεστάτου Καίσαρος!

Ἐν ταύτῃ λοιπὸν τῇ πόλει, ἣτις ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῆ καὶ κεφαλὴ καὶ καρδία τοῦ καθολικισμοῦ, ἐπράττοντο τοιαῦται θηριωδία. Καὶ οἱ χριστιανοὶ, ὧν οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀδελφοὶ ὑπέστησαν τοῦ μαρτυρίου τὸν θάνατον καὶ εἶδον τὴν βεβήλωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, λαθόντες μεθ' ἑαυτῶν τὰς ἱεράς γραφάς κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη τῆς μακεδονικῆς Ἰλλυρίας, διὰ τοῦτο ἴσως ἐπικληθείσης *Σωτειράς* (Macedonia Salutaris).

Ὁ Θεὸς σπόρος δὲν ἐβράδυνε νὰ βλαστήσῃ κατὰ τὴν ἐλευθέραν γῆν. Αὕτη ἡ ἀρχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Μιρδιτῶν.

Ἱστοὶ ὑπήκοοι τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ σχίσματος τοῦ διαίρεσαντος τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Σκυπητᾶροι τῆς μακεδονικῆς Ἰλλυρίας, ἔμειναν καὶ μετὰ ταῦτα θρησκευτικῶς συννηωμένοι μετὰ τῆς Δύσεως, ὅθεν οἱ πατέρες αὐτῶν παρέλαβον τοὺς θρησκευτοὺς τῆς πίστεως, καὶ ὀνομάσθησαν *Λατίνοι*. Εἰς μάτην καὶ οἱ Κατακουζηνοὶ καὶ οἱ Παλαιολόγοι, ἵνα καταπίσωσιν αὐτοὺς ν' ἀλλοτρώσῃ θρησκείαν, μετεχειρίσθησαν καὶ εἰσηγήσεις, καὶ ὑποσχέσεις, καὶ βίαν οἱ

(1) Οὐχί ἴσως ἀλλὰ βεβαίως ἡ στρίξ, στριγῆ ἢ, κατὰ τὸν Ἠσύχιον, ὁ στρίγλος, ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὄρνιθον ἀπαίσια μαντευόμενον. Ἐνεσθὲν ἐτηρήθη καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ὄνομα, κατηγορούμενον μᾶλλον ἐπὶ γριδίῳ στρυφνῶν ἰχθύντων τῶ ἦθος, δυσσιωνίστων καὶ ἄλλων. Σ. Μ.

(2) Malte-Brun, Précis de la Géographie universelle.

(3) Amé-Boué, La Turquie d'Europe, tom. II.

(1) Μιρδίτης, συγγενὲς πρὸς τὴν Μ κ ρ δ κ ε τ η ς, τὸ σημαίνον, καὶ παρὰ Σκύπης καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Πέρσαις τὸν ἀνδρείον.

ἐπίμονοι τούτων ἀγῶνες ἐναυάγησαν ἐνώπιον ἀντι-
στάσεως ἐπίμονωτέρας. Καὶ οὕτω μικρὸν κατὰ μικρὸν,
πᾶσα σχέσις μεταξὺ Μιρδιτῶν καὶ τῶν πρεσβευουσῶν
τὸ ἑλληνικὸν δόγμα φυλῶν ἐξέλιπεν.

Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως,
προστατευομένης ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχίτου αὐτῶν ἐνε-
ργείας, ὑπεβλέποντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ
ἐθεωροῦντο μᾶλλον ὡς ἀποστάται. Οἱ ἐν τῇ βασι-
λευσίᾳ ἐβλέπον ζηλοτύπως ξένον ἀρχιερέα ὀνομά-
ζοντα ἐπισκόπου κατὰ τὴν Ἄνω Ἀλβανίαν, πλὴν
τοῦ Μαυροβουνίου, ἀσπασθέντος τὰ τῆς Ἀνατολικῆς
Ἐκκλησίας. Ὅθεν οἱ Μιρδίται τὴν ἐλευθερίαν τῆς
ιδίας ὑπάρξεως ἔβριλον εἰς τὸ ἐμπόλεμον αὐτῶν.
Σεμνυνόμενοι δὲ ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ ταύτῃ, καὶ
ἠνωμένοι διὰ τοῦ διττοῦ δεσμοῦ τῆς γενναϊότη-
τος καὶ τῆς πίστεως, οἱ τε Γκέγκιδες καὶ οἱ Μιρ-
δίται ἐπρέσβευον τὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τη-
ροῦντες τὴν ἀπλότητα τῶν ἀρχαίων ἡθῶν. Καὶ
ἐν μὲν Σκόδρα εἶχον μέγιστον ναὸν ἀφιερωμένον τοῖς
Ἁγίοις Βάκχῳ καὶ Σεργίῳ, ἐν δὲ Δυρράχῳ ὁ Ἅγιος
Χαράλαμπος ἦν ὁ προστάτης τῆς πόλεως· ἡ Ἀκρό-
λισσος εἶχε θαυματουργὸν ναὸν τιμώμενον ἐπ' ὀνό-
ματι τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου, καὶ οἱ Μαρδαίται τοῦ
Μάτιος (I) ἐδόξαζον ἰδίως τὴν Θεοτόκον.

Ἡ Ἀλβανία εἶναι εὐφύλακτος κατὰ πάσης εἰσβο-
λῆς, ἀσθενέστερον δὲ μέρος ἔχει τὴν Μέσην Ἀλβα-
νίαν. Καὶ ἡ μὲν χώρα τῶν Μιρδιτῶν θεωρεῖται ὡς
ἡ πρὸς ἄρκτον αὐτῆς ἀκρόπολις, ὁ δὲ Τόμαρος, ἡ
κορυφὴ τοῦ Γράμμου, τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων, τοῦ
Ἀχελώου, τοῦ Σουλίου, τὰ Ἀκροκεραῦνια κ.τ.λ. ἐν
Ἡπειρῷ, ὡς θέσεις ὅθεν καταφρονεῖται καὶ προσβά-
λεται ὁ ἐχθρὸς. Καὶ ὁμοίως, πλὴν τῶν ὑψηλῶν ὄρεων,
ὁ ἀριθμὸς τῶν δασῶν αὐτῆς εἶναι κατώτερος τῶν
τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Σερβίας. Κατὰ τινα μάλιστα
παράλια, καὶ κατὰ τὸ κέντρον αὐτό, ἡ Ἡπειρος εἶναι
γυμνὴ δασῶν. Κηθίσταται δὲ ἀσθενὴς ἡ Μέση Ἀλβα-
νία διότι, συγκειμένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ λόφων καὶ
εὐρυτάτων κοιλάδων, ὀλίγον διακόπτεται ὑπὸ τῶν
σειρῶν τῶν ὄρεων τῶν διερχομένων διὰ τῆς λοιπῆς
Ἀλβανίας. Ὅθεν ἐὰν ὁ ἐχθρὸς, ἐλθὼν μέχρι Λυχνι-
δοῦ, περάσῃ τὸν Ἰένυστον καὶ φθάσῃ εἰς τοὺς πρό-
ποδας τοῦ Βαγόρα, θέλει εὐκόλως διαβῆ τὸ στενὸν
τὸ διαχωρίζον τὴν Ἡπειρον ἀπὸ τῆς Ἄνω Ἀλβανίας,
καὶ εἰσδύσει οὐδὲν ἥττον εὐκόλως εἰς τὰς πρὸς Πουλ-
χερόπολιν καὶ Δυρράχιον ὁδοὺς. Ἐντεῦθεν ἐγένετο
ἀνέκαθεν ἡ κατὰκτησις τῆς χώρας ταύτης· ἐντεῦθεν
ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν πολιορκιῶν ἃς ὑπέστη τὸ
Δυρράχιον καὶ τῶν περὶ τὴν Πουλχερόπολιν μαχῶν,
καὶ ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν Βουλγάρων βασιλέων, κυρι-
εύσαντες τῆς Λυχνιδοῦ, ἐγένοντο κύριοι καὶ μεγίστου
μέρους τῆς Ἀλβανίας. Οὕτω καὶ κατὰ τὸ 1082
ἔτος ὁ Νορμαννὸς δούξ Βοεμουῆδος, ἐξέτεινε τὰς
κατακτήσεις αὐτοῦ ἀπὸ Δυρράχου μέχρις Ἰωαννί-
νων, Λυχνιδοῦ, Σερβίων, Ἀλιάκμωνος καὶ αὐτῆς

τῆς Ἐδέσσης. Ἴδου διὰ τί ἡ θέσις τοῦ κατὰ τὴν
Μακεδονίαν Μοναστηρίου ἐθεωρήθη ἀείποτε καιριω-
τάτη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες διὰ τοῦτο ἰσως
καὶ ἔδραν τοῦ Ῥούμελη Βαλεσῆ ἀνέδειξαν.

Καλῶς ἄρα ὠχυρωμένη ἡ Ἀλβανία καθίσταται
καὶ δυσμάχητος καὶ εὐφύλακτος, πλὴν ἐκ θαλάσσης,
ὅπου ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ ναυτικῆς δυνάμεως.
Ἐὰν ὁμοίως ἐνωθῇ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, θέλει ἀπο-
κτῆσει ἐκεῖνο οὐ τινος ἐλαττοῦται, καὶ προσάπο-
κτῆσει πιθανῶς καὶ ἰδίους ναύτας.

Ὁ Μιρδίτας εἶναι ἄλλο φρούριον τρίγωνον καὶ
μέγα, σχηματιζόμενον ὑπὸ τῆς δυσμικῆς σειρᾶς τοῦ
μέλανος Δρίλωνος, ὑπὸ τοῦ τιτανώδους τείχους τοῦ
πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν καὶ βορειοδυτικὸν τῆς
Κροίας, καὶ ὑπὸ τῶν πρὸς μεσημβρίαν ὄρεων τοῦ
Δρίλωνος. Μόνον δὲ πρὸς δυσμὰς τὸ μέρος τοῦτο
γίνεται προσιτὸν, διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μάτιος καὶ
ἄλλων τινῶν στενῶν ὡς τοῦ τῆς Κροίας, κσιμένου
ἐπὶ ὄφρους· διότι τὰ μὲν περὶ ὅρη εἰσι μέγιστα καὶ
πολύδενδρα, ἔνδοθεν δὲ αὐτῶν ὑπάρχουσι βαθύταται
φάραγγες καὶ δάση εὐθετα εἰς ὑπεράσπισιν, καὶ κατὰ
τὴν περιφέρειαν ὁ Μέλας Δρίλων, ὁ Δρίλων αὐτὸς
καὶ ἡ κοιλάς τοῦ Ἰσμου ἀπαρτιζοῦσιν εὐρυτάτας
τάφρους, ὧν πέραν ἀνυψοῦνται νέα ὄρη ἐν εἴδει
προμαχῶν. Καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς, μεταξὺ θαλάσσης
καὶ Ἰσμου, μετεωρίζονται πολλὰ φρούρια.

Τοιαύτη ἡ δύναμις τῆς θέσεως ταύτης, μηδέποτε
διὰ τοῦτο καταληφθεῖσθαι ὑπὸ τῶν Τούρκων, σπανίως
δὲ μόνον εἰσχωρησάντων μέχρι Δίβρης καὶ Κροίας.
Τί δὲ ὑπέστησαν κατὰ τὰς πολιορκίας τῆς πόλεως
ταύτης καὶ τοῦ ἐν Δίβρῃ Σβετιγραδίου (ἱεροῦ φρου-
ρίου) θέλομεν μάθει ἐκ ταύτης τῆς ἱστορίας.

Ἡ πατρικὴ ἄρα τοῦ Σκεντέρμπεη κληρονομία ἀπο-
τελεῖ παράρτημά τι οὕτως εἶπειν τοῦ Μαυροβουνίου.

Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων μεγάλων φρουρίων
ἐκτείνεται ἡ πεδιάς τῆς Σκόδρας, ἥτις ὑπέκυψεν εἰς
τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, ἐνῶ τὰ παρακείμενα ὄρη
διατελοῦσιν ἔτι καὶ σήμερον ἐλεύθερα. Εἰ μὴ ὑπῆρχε
μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Μιρδίτα καὶ τῶν Μαυρο-
βουνίων ἡ Γκεγκιδῶν ἀντιπάθεια τοσούτῳ ἀμείλικτος·
εἰ δυνατόν ἦν νὰ συγχωνευθῶσι πάντες οἱ Γκέγκιδες
μετὰ τῶν σλαυικῶν φυλῶν τῶν διεσκορπισμένων
εἰς τὰ μεταξὺ Καττάρου, καὶ Πριεπόλεως, καὶ
Νοβιβαζάρ, καὶ Μιτροβίτσας ὄρη, ἤθελεν οὕτω συγ-
κροτηθῆ ἀξιόλογος ἐπικράτεια, πρωτεύουσαν μὲν
ἔχουσα τὴν Σκόδραν, ἐπιφοβὸς δὲ πρὸς τὰς γείτονας
ἐπαρχίας.

Ἡ δὲ Ἡπειρος τεμνομένη ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ
πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν ὑπὸ σειρῶν ὄρεων, συγκοι-
νωνούντων διὰ στενῶν καὶ αὐλώνων ἀπὸ ἀνατολῶν
πρὸς δυσμὰς, εἶναι ὅλως εὐθετος εἰς πόλεμον ἐνέ-
δρας καὶ αἰρνιδίων ἐπιδρομῶν.

Περὶ τῆς Σκόδρας καὶ ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ,
φαίνονται ἴχνη πολλῶν ὀχυρῶν, ὅπου συνέδρασαν
τὴν 11ῃ ἑκατονταετηρίδα ἀξιωματικῶν γεγονότα
ἐπὶ τε Σκεντέρμπεη, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ
μέχρι τῆς πτώσεως τῆς πόλεως ἐκαίνης συμβάσεως τὸ

(1) Ποταμὸς περὶ οὗ λέγει ὁ Τίτ. Αἰθίος (B. XL: II, XXI)
Matis Dyrrachii non longè à L'iso.

1479 ἔτος. Ἐν μέσῳ τῆς λίμνης, ἐπὶ τινος νήσου, σώζονται ἔτι τὰ λείψανα τοῦ φρουρίου τοῦ Μάρκοβιτς μετὰ τῶν τετραγώνων αὐτοῦ πύργων, Γκέλμπαση ὑπὸ τῶν Τούρκων καλουμένου. Ἐν Δριβαστῶ, (Δέργος τουρκιστί) ἐπὶ τοῦ Κιρίου, σώζονται καὶ ἄλλοι τινὸς τείχους ἔχνη· παρὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ἐφ' οὗ τοῦτο κείται, ὑπάρχει μικρὰ πόλις τὸ πάλαι ὄχυρὰ, ἧς τὰ τείχη ἀνηγέρθησαν μὲν ὑπὸ τῆς Ἑλένης, συζύγου τοῦ Σέρβου Κράλη Συμεὸν Νεμανία, ἀνεσκάφησαν δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1478 ἔτος. Ἀλλὰ σήμερον ἀντὶ τῆς πόλεως ταύτης, πληθούσης πάλαι ἀνδρῶν μαχιμῶν, μόλις σώζεται χωρίον ἄσχημον. Ὡς καὶ ἐπὶ Σκεντέρμπεη, γηραιὰ τις ἔπαυλις ὑπέρεκειται καὶ σήμερον πρὸς νότον τοῦ Ἀλεσσίου (1).

Περίεργος τρώντι ὁ λαὸς οὗτος ὅστις εἰ καὶ ἀσυνάρτητος, διατηρεῖ ὅμως μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας καὶ μετὰ τοσαύτας ἀλλεπαλλήλους κατακτήσεις τῶν τε Βουλγάρων, καὶ Σέρβων, καὶ Βυζαντινῶν, καὶ Ἰταλῶν, καὶ Νορμαννῶν τὴν ἰδίαν ἐθνότητα.

Ἐν Ἀλβανία ὁ βίος εἶναι τραχύς, ἀλλὰ καὶ ἡ τραχύτης αὐτὴ δὲν στερεῖται ἀξίας· διότι μὴ μεταφυτευθέντων ἐκεῖ μήτε τῶν πλεονεκτημάτων μήτε τῶν ἐλλείψεων τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται κατὰ τινα ἀνώτερος. Ἀντὶ δὲ Κράτους, ὑπάρχουσι φυλαὶ καὶ οἰκογένειαι· καὶ ὡς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, τοὺς αἰῶνας τῶν πατριαρχῶν, οὕτω καὶ σήμερον ἡ οἰκογένεια ἡγεμόνα ἀπόλυτον καὶ ἀδιαφιλονείκητον ἔχει τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πολιτισμὸς δὲν εἰσεχώρησεν ἔτι εἰς τὰς χώρας ταύτας, ὁ χαρακτήρ δύο ἐπαρχιῶν διαφέρει, ὅσον ἀλλαχοῦ οὐδὲ μετὰξὺ δύο ἐθνῶν ἀπαντᾶται τοιαύτη διαφορά. Διαχωριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Γενύσου, οἱ Γκέγκιδες, ἀρκτῶοι Ἀλβανοί, δὲν ὁμοιάζουσι τοὺς Τόξιδας ἢ Δόσκους ὡς ὁ Στράβων καλεῖ αὐτοὺς (2), τοὺς μεσημβρινοὺς δηλαδὴ Ἀλβανούς. Ὅμιλοῦσι μὲν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν αὐτὴν διάλεκτον. Διαιρεῖ δὲ πρὸ πάντων αὐτοὺς ἀρχαία ζηλοτυπία. Καὶ οἱ μὲν Τόξιδες, καθὼς γείτονες τῶν Ἑλλήνων, ἀγαπῶσιν αὐτοὺς· οἱ Γκέγκιδες ὅμως μισοῦσιν ἀπὸ καρδίας καὶ τούτους καὶ ἐκείνους.

« Ἐν Ἀσίᾳ ὁ Κκύκασος, λέγει ὁ Λαμαρτίνος (3), ἐν Εὐρώπῃ ἢ Ἀλβανία, φαίνονται ἀνταποκρινόμενοι γεωγραφικῶς καὶ ἠθικῶς ἀπὸ τῶν μυθῶν τῶν δύο μεγάλων κόλπων τῆς Μεσογείου, οἵτινες συμμιγνύουσι τὰ ὕδατα αὐτῶν διὰ τοῦ βέβυματος τοῦ Βοσπόρου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ μὲν Ἀλβανοὶ εἰς Κιρκάσιοι τῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ Κιρκάσιοι Ἀλβανοὶ τῆς Ἀσίας. Ὡστε νομίζει τις ὅτι οἱ δύο οὗτοι τῶν ὁρέων σωροὶ ἐγέννησαν τοὺς αὐτοὺς ἀνδρας, τὰς αὐτὰς γυναῖκας καὶ τὰ αὐτὰ ἦθη. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν, ὡς ἐκ τῶν χιόνων τῶν κορυφῶν αὐτῶν, ἐκρέουσιν ἀπὸ πέντε ἤδη ἑκατονταετηρίδων,

διὰ τῆς συνεχῆς κράσεως τῶν τριῶν αἱμάτων, τὸ κάλλος καὶ ἡ καρτεροφυχία τῆς φυλῆς τῶν Ὀθωμανῶν Ἀγαπῶντες τὰ ὄπλα, τὰς μάχας, τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν περιπλανήσεις, τὰς ἐπικινδύνους ληστείας, τὰς στρατιωτικὰς συμπλοκάς ἐν τοῖς στρατοπέδοις τῶν σουλτάνων τῆς τε Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποτροπιάζονται τὴν πειθαρχίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, καὶ προτιμῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐκ τῶν προσωπικῶν ἀνδραγαθημάτων, τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὀθωμανικῶν στρατοπέδων, τὰς ἐκ τοῦ συστάδην συγκρούσεις ἐπὶ τῶν θυμοδόρων ἵππων τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Τρανσυλβανίας, τὸν πολιτισμὸν τὸν ἀναβιβάζοντα τοὺς δούλους ἀπὸ τῆς δουλείας εἰς τὸν βαθμὸν πασᾶ ἢ βεζύρου, καὶ τὴν θρησκείαν τὴν δαφιλεύουσαν γυναικωνίτας καὶ δούλους εἰς τοὺς ἥρωας. Τὸ δὲ πνεῦμα αὐτῶν εἶναι ποιητικὸν ὡς καὶ τὰ ἦθη· τὰ δημοτικὰ ἄσματα, καὶ μάλιστα τὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἀνακαλοῦσι τὴν μνήμην τῶν ὀμηρικῶν μᾶλλον ἢ τῶν θηλυπρεπῶν ἄσμάτων (1) τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Συμμιγνύουσιν, ὅπως καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς, τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν ἐν πολέμῳ χορὸν. Καὶ ὁσάκις ἀπρακτῶσι, διότι ὁ βίος αὐτῶν ποτὲ μὲν εἶναι ἄπονος ποτὲ δὲ πλήρης ἐνθέρμου ἐνεργείας, ἐξαπλοῦνται ἀναληγῆτως ἐπὶ τῆς παραλίας ἢ ἐπὶ τῶν διωμάτων τῶν οἰκιῶν, καὶ ψάλλουσι, συνηχούσης ἀγροίκου λύρας, τὰ ἴδια ἄθλα, ἢ χορευοῦσιν ὡς γυναῖκες, ἀρμοζόμενοι πρὸς τὸν ἐμπόλεμον ἢ τὴν θηλυδρίαν τόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων.

» Ἡ κυβέρνησις τῶν Ἀλβανῶν ἦν τιμαριωτικὴ ὡς αἱ ἀνατολικαὶ κυβερνήσεις, μεμορφωμέναι ὑπὸ τῆς φύσεως κατὰ τὸν τύπον τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας, ἢτοι κυβερνήσις προστατεύουσα συγχρόνως τὴν τε ἐλευθερίαν καὶ τὴν δουλείαν, ἐν ἧ ὁ μὲν πατὴρ εἶναι ἀρχηγός, ἡ οἰκογένεια φυλὴ, οἱ ὑπὲρταὶ δούλοι, ἡ ἐξουσία, καθοσιουμένη ὑπὸ τῆς γεννήσεως καὶ τῶν πρωτοτοκείων, ἱερὰ καὶ ἀναμφισβήτητος ὡς ἡ τοῦ πατρὸς ἰδιότης, ἡ δὲ πρόσκαιρος καὶ εὐμετάβλητος ὁμοσπονδία τῶν φυλῶν πρὸς ἀλλήλας, ποτὲ μὲν συμμαχοῦσάν κατ' ἄλλων φυλῶν, ποτὲ δὲ διαιρουμένων ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας, συγκροτεῖ τὸ Κράτος. Ἐκάστη πόλις, ἐκάστη ἐπαρχία, ἕκαστον χωρίον, ἀνεγνώριζον ἓνα ἡγεμόνα, ἓνα κύριον, κυβερνῶντα δεσποτικῶς κατὰ τὰ ἦθη καὶ τὰς παραδόσεις· αὕτη δὲ ἡ ὑποταγὴ τῶν πόλεων, τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν χωρίων εἰς τιμαριώτας ἡγεμόνας, κατ' οὐδὲν ἡλάττου τὸ αἴσθημα τῆς γενικῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ πάθος τῆς φιλοπατρίας, τῶν ἰσχυροτάτων τούτων ἐλατηρίων τῶν Ἀλβανῶν ».

Ὁ Ἀλβανὸς εἶναι ἀνεξάρτητος ὡς καὶ ὁ Γερμανὸς τοῦ Τακίτου.

(1) Θηλυπρεπὴ τὰ ἄσματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὰ ἄσματα ὧν τὸ φιλελευθερον καὶ ἠρωϊκὸν εἰσαύμασεν ἡ Γαλλία καὶ ἡ λοιπὴ Εὐρώπη ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Fauriel καὶ Marcellus! Ὅπως ἀξιοκαταφρόνητος καταντᾷ καὶ αὐτὴ ἡ παιδεία, ἔστω καὶ ὅποια ἡ τοῦ Λαμαρτίνου, ὁσάκις ἐνδίδῃ εἰς τὸ πάθος ἢ τὴν ἰδιοτέλειαν! Σ. Μ.

(1) Ami-Boué, La Turquie d'Europe, tom. IV.
 (2) Δόσκους ὀνομάζει ὁ Στράβων, ΙΑ', φυλὴν τινα τῶν Μαιωτῶν. Σ. Μ.
 (3) Histoire de la Turquie, tom. III.

Πανταχοῦ, καὶ ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν χωρίῳ, ὑπάρ-
χουσι τρεῖς φυλαὶ διακεκριμέναι, μηδέποτε συμμα-
χοῦσαι· εἰσὶ δὲ ἢ τῶν στρατιωτῶν, ταύτέστιν ἢ τῶν
εὐγενῶν, ἢ τῶν ἐργατῶν καὶ ἢ τῶν χωρικῶν. Ἐπειδὴ
δὲ δουλικὸν θεωρεῖται τὸ ἐργάζεσθαι, μόνος ὁ πό-
λεμος παρέχει τιμὴν καὶ πλοῦτον. Ἐνεκα τούτου
ἢ Ἀλβανία ἐδῶκεν ἀνάγκην στρατιώτας τῷ σουλ-
τάνῳ, τῷ πασᾷ τῆς Αὐγούπτου καὶ ταῖς ἡγεμονίαις
τῆς Ἀφρικῆς· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ Εὐρώπῃ κατέρυγεν
εἰς τὴν Ἀλβανίαν· διότι καὶ ὁ Πάπας, καὶ ἡ Νεά-
πολις, καὶ ἡ Αὐστρία, καὶ ἡ Γαλλία αὐτῇ, ἐπὶ
Ἑρρίκου τοῦ Δ', προσέλαβον Μιρδίτας (1). Οἱ ἄγριοι
ἐκεῖνοι Στρατιῶται οὗ; ἐστρατολόγει ἢ Ἐνετία κατὰ
τάς ἐν τῇ ἀνατολῇ κτήσεις αὐτῆς, καὶ μετεχειρί-
ζετο εἰς ὑπεράσπισιν τούτων, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ
Ἀλβανοί. α Οὗτοι, λέγει ὁ Βραντόμ, εἰσήγαγον παρ'
ἡμῖν τὸ ἐλαφρὸν ἵππικὸν καὶ τον τρόπον τοῦ πράτ-
τειν ὡς αὐτοί α.

Ὁ Κομμίν, μάρτυς τοῦ τρόμου ὃν διέσπειρον παν-
ταχοῦ κόπτοντες κεραλᾶς, παριστάνει αὐτοὺς α ἐν-
δεδυμένους ὡς οἱ Τούρκοι, πλὴν τῆς κεραλῆς, μὴ φε-
ρούσης τὸ πανίον ἐκεῖνο το καλούμενον τουλπάνι (2),
τραχιεῖς, κοιμωμένους ὡς καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐν
ὑπαίθρῳ καθ' ὄλον τὸ ἔτος . . . Οἱ Ἐνετοὶ ἔχουσι
πίστιν εἰς αὐτοὺς . . . Εἰσὶ δὲ ἄνδρες καὶ ἀκατα-
μάχητοι α.

Φρουρουμένη λοιπὸν ὑπὸ τῶν ὀρέων καὶ τῆς ὄχυρᾶς
αὐτῆς θέσεως ἢ Ἀλβανία, ἀπέλαυε βαθείας εἰρήνης,
ὅτε θύελλα τρομερὰ ἐνέσκηψεν εἰς αὐτήν.

Εἶπομεν ἤδη ὀλίγα τινα περὶ τοῦ ἀμειλίχτου ἐχ-
θροῦ τοῦ κινδυνεύσαντος ἢ νὰ καταστρέψῃ, ἢ, τὸ
δεινότερον, νὰ υποδουλώσῃ αὐτήν.

Τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἢ ἀρχὴ ἀναβαίνει εἰς τοὺς
ἀρχαιοτάτους χρόνους. Τούρκος, ὁ πρῶτος ἀρχηγός
εἶναι πιθανῶς ὁ Ταργίτας τοῦ Ἡροδότου (3) καὶ
ὁ Θεργαμᾶ τῆς Γραφῆς (4)· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο τῶν
Τούρκων ἰδιοποιήθησαν λαοὶ τινες ἀνευδικαιώματος.
Ἄλλοι ἐξ ἐναντίας, καταγόμενοι ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης,
παρεδέχθησαν ἐπικλήσεις μὴ δεικνύουσας τὴν κατα-
γωγὴν αὐτῶν.

Ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Πομπόνιος Μέλας (5) ὡς καὶ ὁ
Ἡρόδοτος, παρ' ᾧ ἀναγινώσκωμεν Τυργίους, οὗ;
οἱ ἀντιγραφεῖς μετέπλασαν εἰς Ἀμυργίους (6).
ἐξ ὀνόματος μόνον ἐγνώριζον τοὺς Τούρκους. Οἱ δὲ
Βυζαντινοὶ ποτὲ μὲν Πέρσας ποτὲ δὲ Οὐγγρους ὀνο-
μάζουσι τοὺς Τούρκους, εἰ καὶ ποτὲ δὲν ὑπῆρξεν
ἐλάχιστη συγγένεια μεταξύ Περτῶν, Τούρκων καὶ
Οὐγγρων. Καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης δὲ ἀπορεῖ ἐὰν ἀπὸ

τῶν Πάρθων ἢ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν κατάγονται. Ὁ δὲ
Φραντζῆς πατέρα τῶν Ὀθωμανῶν ὀνομάζει τὸν Ἰσαὰκ
Κομνηνὸν, ὅστις νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐμί-
ρου τῶν Σελτζουκιδῶν, ἐγέννησε τὸν Σουλταῖμάν,
πατέρα τοῦ Ἐρτογρούλου (ἄνδρος εὐθέως) καὶ πάππου
τοῦ Ὀθμάν. Κατὰ δὲ τὸν Αἰνείαν Σύλβιον, τὸν
Χιον Αεονάρδον καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς, οἱ Τούρκοι
κατάγονται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Τεύκου καὶ τοῦ Ἐκτω-
ρος. Ὁ δὲ Πύλλος Γιόβιος δὲν ἀμφισβάλει ὅτι οἱ
Τούρκοι εἰσὶ Τάταροι ἐλθόντες ἐκ τῶν περὶ τὸν Βόλγαν
μερῶν (1). Ἀλλὰ καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι δίσχυρίζοντό
τινες ὅτι τὸ ὄνομα Τούρκος ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ
ποταμοῦ Τερέκ (2). Οἱ Τούρκοι, Τουκού καλούμενοι
κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν Σινῶν, ἀνεχώρησαν ἀπὸ Ἀλταῖ
(Ἀλτουνδάγ) ἢ Χρυσῶν Ὄρους καὶ διεσκορπίσθησαν
εἰς τὰς εὐρείας καὶ εὐρύρους πεδιάδας τῆς Ἄνω Ἀσίας
(τοῦ σημερινοῦ Τουρκιστάν), τὰς συνορευούσας, πρὸς
ἀνατολὰς μὲν μετὰ τοῦ Κατάι, δηλαδὴ τῆς ἀρκτικής
Κίνας, πρὸς δυσμὰς δὲ μετὰ τῆς μεγάλης Ἰμνης
τοῦ Ἀρὰλ καὶ τοῦ Κοβαρσαῦ ἢ Καρίζμ, πρὸς ἄρκτον
μετὰ τῆς Σιβηρίας, καὶ πρὸς μεσημέριαν μετὰ τῆς
Θιβέτης καὶ τῆς Μεῖ, ἄλλης Βουχαρίας (Χανάταν τῆς
Βουχάρας).

Ἐν πιστεύσωμέν τινα τῶν πρώτων ἐγγωρίων
παραδόσεων, ἧς αἱ παρὰ τοῦ Ἡροδότου διδόμεναι
εἰδήσεις περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Σκυθῶν ἀποκαλύπτουσί
τινα ἔχον, ὁ Ὀγοῦζ Χάν, υἱὸς τοῦ Καρὰ Χάν, ἐθε-
μελίωσε διὰ τε κατακτήσεων καὶ νόμων τὴν δύναμιν
καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν Τούρκων. Ἡκμασεν ἄρα ὅτε
καὶ ὁ Ἀβραάμ.

Ἀποπτύσας τὴν εἰδωλωλατρείαν ἵνα ἀσπασθῇ
ἀγνοτέραν θρησκείαν, ὁ Ὀγοῦζ Χάν ἐπολέμησεν ἐπὶ
ἑβδομήκοντα ἔτη πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πόλεμον
πολιτικὸν καὶ θρησκευτικόν. Ἀπὸ Καρακούμ, ὅπου
διέτριβε τὸν χειμῶνα ὁ Καρὰ Χάν, καὶ ἀπὸ τῶν
ὀρέων τοῦ Οὐρτάγ καὶ τοῦ Κουρτάγ τῶν θερινῶν
τούτων κατοικιῶν, ὀρμηθεὶς πρὸς νότον, ἦλθεν
εἰς Ἰάσιον, πόλιν ἐπιφανῆ τοῦ Τουρκιστάν καὶ ἑδρὰν
τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ὅπου καταστάθη. Αὐτοὶ
οὗτοι οἱ Χάναι Οἰσθέκκι ἐλάσσαντες εἰς Μολδαυίαν,
ἐδῶκαν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς ἐπαρχίας ταύτης τὸ
ὄνομα τῆς ταταρικῆς μητροπόλεως.

Ὁ Ὀγοῦζ ἐπαναστάς κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς Καρὰ
Χάν, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ καθυπέταξεν ἅπαν τὸ μέρος
τοῦ Τουρκιστάν τὸ ἀπὸ Ἀρτέλας καὶ Σιλεμ μέχρι
Βουχάρας. Οἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ υἱοί, θανεισθέντες τὰς
ἐπικλήσεις τῶν ἡγεμόνων τῶν τόπων ἐκείνων, ὀνο-
μάσθησαν Χάναι τῆς Ἡμέρας, τῆς Σελήνης, τοῦ
Ἀστέρος, τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ὄρους, τῆς Θαλάσσης.

Καὶ ποτε σταλέντες εἰς θῆραν ὑπὸ τοῦ Ὀγοῦζ
ὅπως ἀνεύρωσιν οἰώνισμά τι τῆς τύχης αὐτῶν, ἐκό-
μισαν ἐπανελθόντες τόσον καὶ βέλῃ τοῖα. Καὶ πρὸς
μὲν τοὺς Χάνας τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ὄρους καὶ τῆς
Θαλάσσης ὁ Ὀγοῦζ ἐδωρήτατο τὰ βέλῃ, πρὸς δὲ

(1) Σημειώσαντες ὅτι οἱ μὲν ὑπεριτάκοντες τὰς χριστιανικὰς
ταύτας δυνάμεις Ἀλβανοί, ἦσαν ὅλοι χριστιανοί, οἱ δὲ πρῶτοι,
μωταουλιῶται. Σ. Μ.

(2) Ἐπιπέθεον ἐπλάσαν οἱ Εὐρωπαῖοι τὸ turban. Σ. Μ.

(3) Ἡρόδ. Α' β.

(4) Γέν. Ι' γ'.

(5) Turcaeque vastas sibi'as occupant.

(6) Σχόλιος Ἀμυργίους, Σέλας ἐκάλειον Σ', 64. Ἐκεῖ ἢ περὶ
τῆς μεταπλάσεως τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς εἶναι τοῦ ἡμῶν συγ-
γραφέως, δὲν μοὶ φέρεται ἄξιον πίστεως. Σ. Μ.

(1) Comentarîi delle cose del Turcîi di Paolo Giovinio, c. 1.

(2) Engel, Schlegeler, Histoire de la Bulgarie.

τοὺς τρεῖς ἄλλους τὸ τόξον, ὃ καὶ συντρίψαντες διέ-
νεμιον πρὸς ἀλλήλους. Ἐντεῦθεν ὠνόμασε τοὺς μὲν
πρώτους *Οὐτσὸκ* ἦτοι *Τριβελεῖς*, τοὺς δὲ ἄλλους
Βοζὸκ ἢ *Καταστροφεῖς*. Καὶ ἐκείνοι μὲν διώκησαν
τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ στρατοπέδου, οὗτοι
δὲ τὴν δεξιάν. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν διαίρεσιν
ταύτην εἰς πτέρυγας δύο παρεδέχθησαν κατὰ τὴν
σύνταξιν τῶν ἰδίων στρατῶν καὶ Τούρκοι καὶ Μογγό-
λοι καὶ Τάταροι.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ὀγούζ, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ
διμερήθησαν τὸ βασίλειον· καὶ πρὸς μὲν τοὺς
Τριβελεῖς, τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος,
ἐκληρώθησαν αἱ τουρκικαὶ φυλαὶ τῆς ἀνατολῆς,
πρὸς δὲ τοὺς *Καταστροφεῖς*, τοὺς ἀρχηγούς τῆς
δεξιᾶς πτέρυγος, αἱ τῆς δύσεως· τέσσαρες δὲ υἱοὶ
γεννηθέντες, ἐξ ἐκάστου τῶν ἡγεμόνων τούτων ἐγέν-
νοντο οἱ πατέρες τῶν εἰκοσιτεσσάρων κυριωτέρων
τουρκικῶν φυλῶν.

Ὁ ἀριθμὸς τέσσαρα θεωρεῖται ἱερός παρὰ τοῖς
ὀπαδοῖς τοῦ ἰσλαμισμού (1).

Οἱ τέσσαρες στύλοι τοῦ Κράτους, ἢ οἱ βεζύραι
τοῦ *Καρονγαμέ* Μωάμεθ τοῦ Β', ὠρίσθησαν κατὰ
μίμησιν τῶν τεσσάρων βεζυρῶν τοῦ Γεγκίς Χάν.
Ἄλλὰ καὶ πάντων τῶν θεμελιωδῶν θεσμοθετημάτων
βάσις εἶναι ὁ ἀριθμὸς τέσσαρα. Ὅθεν καὶ οἱ εἰκοσι-
τέσσαρες βένδες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Βαχαριτῶν καὶ
Τσερκεσιῶν Μζμελοῦκων, ὑπῆρξαν μέχρι τῆς
ἐπ' ἐσχάτων ἐξολοθρευσεως αὐτῶν, ἐξακλούθησις τῶν
εἰκοσιτεσσάρων πατριαρχῶν ἢ πατέρων τῶν Τούρκων.

Παραλείποντες τοὺς τρεῖς Χάνας τῆς ἀριστερᾶς
πτέρυγος καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν, φέρε ἀκολου-
θήσωμεν τοὺς χάνας τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, τοὺς
Καταστροφεῖς. Κατοικοῦντες τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν
Τουρκιστάν, εἰσέβαλον μετὰ ταῦτα εἰς τὰς πρὸς
δυσμᾶς χώρας μεταξὺ Ἰαζάρτου καὶ Ὀξου, καὶ προή-
λασαν κατακτῶντες ἐπὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἴστρον.

Κατὰ δὲ τοὺς ἀρχαιότερους ἱστορικούς τῶν Ὀγου-
ζῶν καὶ Σελζουκιδῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἡ γενεαλογία
τῶν ἡγεμόνων τῶν λαῶν τούτων ἀνέρχεται μέχρι
τῶν τριῶν Χανῶν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Ὅθεν οἱ
μὲν Ὀγούζαι κατάγονται ἀπὸ τοῦ Χάνου τοῦ Ὀρους,
οἱ δὲ Σελζουκίδαι ἀπὸ τοῦ τῆς *Θαλάσσης*, καὶ οἱ
Ὀθωμανοὶ ἀπὸ τοῦ Χάνου τοῦ *Οὐρακοῦ*.

Οἱ δὲ Ὀγούζαι, κατοικοῦντες τὸ Τουρκιστάν καὶ
τὴν μεταξὺ τοῦ Ἰαζάρτου (Τανάιδος τῆς Ἀσίας) καὶ

τοῦ Ὀξου χώραν, ἐμάχοντο συνεχῶς πρὸς τοὺς
Χοσρόκ τῆς Περσίας καὶ τοὺς καλίφας τῆς Ἀρα-
βίας. Καὶ τριακόσια ἔτη μετὰ τὸν Μωάμεθ ὁ Σαλούργ
καταγόμενος ἀπὸ τοῦ Δάγ-Χάν (Κυρίου τοῦ δρους)
ἐνηγκαλίσθη τὸν ἰσλαμισμόν, δύο χιλιάδων οἰκογε-
νειῶν μιμηθεισῶν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ. Ἐκτοτε
ἐπωνομάσθη Τσανάκ ἢ Καρὰ Χάν. Ἴνα διακρίνεται
δὲ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ἔτι Τούρκων, ὠνό-
μασεν αὐτὸν *Τουρκομάνον*.

Μετὰ δὲ ταῦτα, ὅτε οἱ Τουρκομάνοι ἦλθον εἰς
ἐγκατασταθῶσιν οἱ μὲν ἐν τῇ δυτικῇ Ἀρμενίᾳ, οἱ
δὲ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίῶν τῆς Κασπίας,
διηρέθησαν εἰς Τουρκομάνους δυτικούς καὶ Τουρκο-
μάνους ἀνατολικούς. Ἡ δὲ χώρα ἐν ἣ καὶ σήμερον
κατοικοῦσιν ὀνομάζεται χώρα *Τουρκομάνων*. Τὸ
439—1047 ἔτος ἡ ἐξουσία μετέβη εἰς τὸν Ταγματῆ,
χάνην τῆς Σαμαρκάνδης, καὶ μετὰ μικρὸν ὁ υἱὸς τοῦ
Ταγματῆ, Σεμσουλ-Μουλχβεν-Ιλικ-Χαν-βεν-Ταγματῆ,
συνεδέθη διπλῆ συγγενεῖα μετὰ τῆς βασιλευούσης
οἰκογενείας τῶν Σελζουκιδῶν.

Ἀποφύγοντες τὰς ἀλλοτριὰς τῆς ἡμετέρας ὑπο-
θέσεως λεπτομερείας, καταδεικνύομεν μόνον ὅτι ἐπὶ
τῶν ἐρεπίων τῆς τῶν Σελζουκιδῶν ἐξουσίας ἀνη-
γέρθη τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἡ γένεσις τοῦ κράτους τούτου χρονολογεῖται ἀπὸ
τῆς ἀρχῆς τῆς 11' ἑκατονταετηρίδος καθ' ἡμᾶς, ἢ τῆς
11' τῆς Ἐγείρας (1) ἢ ἡ ἱστορία ὁμῶς τῶν προγόνων
τοῦ θεμελιωτοῦ Ὀθμάν, ἀρχεται μίαν σχεδὸν ἑκα-
τονταετηρίδα ταχύτερον ἐπὶ Σουλεϊμάν τοῦ πάπου
αὐτοῦ, ὅτε ἡ φυλὴ τούτου μετηνάστευσεν ἀπ' ἀνατο-
λῶν πρὸς δυμᾶς, ἐπὶ τῶν κατακτήσεων τοῦ Γεγκίζ
Χάν, μάστιγος μὲν τῆς Ἀσίας τρόμου δὲ τῆς Εὐρώπης.

Εἶχε δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρτογρούλ ἀδάμαστον τὴν
ἀνδρίαν, ἔτι δὲ καὶ τὸ μεγαλεπήβολον καὶ ἐπιχειρη-
ματικὸν δι' ὧν διαστέλλονται οἱ θεμελιωταὶ τῶν
ἐπικρατειῶν (2).

Ἐκατὸν ἔτη μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἐρτο-
γρούλ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τριάκοντα δὲ μετὰ τὴν
ἀναγνώρισιν τοῦ Ὀθμάν ὡς ἡγεμόνος ἀνεξαρτή-
του, καὶ τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τῆς Ὀρχάν,
ὅτε ὁ μὲν Κάρολος ὁ ὠραῖος ἀπέθνησκεν ἐν Παρι-
σίῳ, ὁ δὲ Λοδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἀνηγορεύετο αὐ-
τοκράτωρ Ῥωμαῖος, καὶ ὁ Ἀνδρόνικος ἐθθρονισθεὶς ὑπὸ
τοῦ ἰδίου ἐγγόνου ἐβρίπτετο εἰς τὴν φυλακὴν, νόμοι
ὠφέλιμοι καὶ θεσμοθεσίαι διαρκεῖς ἐσπερέωσαν τὸ
γεννώμενον κράτος.

Ταῦτα δὲ τὰ εὐεργετήματα ὀφείλονται τῷ βεζύρῃ
Ἀλαδδίνῳ, ἀδελφῷ τοῦ Ὀρχάν, ὅστις ἀπέθανε βαθύ-
γηρος, ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος παρὰ πάντων.
Καὶ ἦν μὲν δίκαιος ἡγεμὼν καὶ γενναῖος πολεμιστῆς,
ἀλλὰ καὶ Νουμάς τῶν Ὀθωμανῶν.

Μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μουράτου τοῦ
Α', ἤρξατο καὶ λαμπρὰ σειρὰ κατακτῆσεων ἐν Εὐρώ-
πῃ, νέα ἐποχὴ δυνάμεως καὶ δόξης· ἀναδειχθεὶς

(1) Οἱ ἄμμοι διάδοχοι τῶν προφητῶν ἦσαν τέσσαρες καλίφαι,
Ἐβουβίκερ, Ὀμάρ, Ὀσμάν καὶ Ἄλδς, τέσσαρες δὲ ἦσαν καὶ οἱ
ἐβδόδοι ἱμάμαι, Ἐβου-Χανιφῆ, Ἴβν-Μαλικ, Σαφίης καὶ Ἀνθε-
λῆς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τῶν οὐκῶν οἱ μαθηταὶ τέσσαρες ἦσαν
κατὰ μίμησιν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Καὶ γυναῖκας τέσσα-
ρας ἔχουσι τὴν ἄδειαν νὰ νομφεῶνται νομίμως οἱ Μωαμεθνοὶ,
καθὼς καὶ ὁ προφήτης αὐτὸς τέσσαρας ἔγημε, τὴν Καδιτζά,
Φατιμά, Ἀσίε καὶ Μαρίαν, αἷ καὶ ἀρίστας τῶν γυναικῶν ἀνεκί-
ρωξε. Καὶ ὁ ἄκαρτος δὲ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσάτπου, τέσσαρας ἔσχε
συζύγους τὴν Φαιδόμπη (Φατιμά), τὴν Ἀρτουστῶνην, τὴν Ἀρτσπαν
καὶ τὴν Πάρμουν. Ὁρα Ἡρόδ. Γ'. 60. 88. (Hammer, Histoire
de l'empire ottoman, tom. I.)

(1) Ἡ Ἀραβικὴ λέξις Ἐ γ ε ῖ ρ α ἢ μάλλον Ἰ γ ρ ε τ σημαίνει
ἀποχώρησιν, μετοικεσίαν, οὐχὶ δὲ φυγὴν, ὡς συνήθως μεταφράζεται.

(2) Hammer, Histoire de l'empire ottoman, tom. I.

νικητής εις τριάκοντα και επτά μάχας, αφήρσεν από των Ἑλλήνων πᾶσαν τὴν Θράκην, και καθυποτάξας τὴν Ἀδριανούπολιν ἰδρύσατο ἐκεῖ τὴν ἑδραν αὐτοῦ. Καὶ συνεμάχησαν μὲν κατ' αὐτοῦ Σέρβοι, και Βούλγαροι και Οὐγγροι· ἀλλὰ καταστρατηγήσας αὐτούς τὸ 1389 ἔτος κατὰ τὰ πεδία τῆς Κασσοβίας, ἔπασε θύμα χειρὶς δολοφόνου. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι θεωροῦσιν ἀτιμῶν φονέα τὸν Μιλόσχην Καβίλοβιτς, οἱ δὲ Σέρβοι σωτῆρα και μάρτυρα.

Ἐπικληθεὶς *Χουδαβεγκιάρ* ἢ κύριος, και *Γαζης* ἢ νικητής Μουράτης ὁ Α', ἐξηκολούθησεν ἀξίως τὸ πατρικὸν ἔργον.

Ὁ Βαγιαζίτ-ἰλδερὶμ (κεραυνός) διαβεχθεὶς αὐτὸν, ἀπέκτεινε τὸν ἴδιον ἀδελφόν (1). Καὶ ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη ἡ Ἀσία και ἡ Εὐρώπη ἔτρεμον ὑπὸ τὰ βήματα τοῦ ἐκπορητοῦ· ἀλλὰ τασχύτη δυζα και ἀλαζονεία ἦσαν ἀξίαι τιμωρίας· διὸ ἡ θεία πρόνοια ἀνέδειξε τὸν Τιμούρ (Ταμερλάν).

Τὸ ἐμπόλεμον πνεῦμα, τὸ πάθος τῶν κατακτῆσεων, ὁ ἐνθεομανὴς ζήλος τοῦ καθυποτάξαι τὰ πάντα εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ὑπηγόρευσαν τὴν σύστασιν τιμαριωτισμοῦ τουρκικοῦ και τὴν συγκρότησιν τοῦ σώματος τῶν Γενισσάρων (νέου στρατοῦ). Ἀπὸ δὲ τοῦ 1327 ἔτους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀθμᾶν, συμμορίαὶ ἑνοπλοὶ ἤρπαζον πάντα τὰ τέκνα τῶν ἐν Βιθυνίᾳ χριστιανῶν. Ἡ βδελυρὰ αὕτη πειρατεία, ἐξ ἧς τῶν Γενισσάρων ἡ ἀρχὴ, ἔπαυσε τὸ 1691 ἔτος ἐπὶ Σολεϊμάνου τοῦ Β', διαδόχου τοῦ Μωάμεθ Δ'. Ἐκτοτε ἡ νεοσυλλεξία ἐγένετο ἐντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἀτόπως λοιπὸν ἀπεδόθη ἡ συγκρότησις τοῦ φοβεροῦ τούτου τάγματος εἰς Μουράτην τὸν Α' (2).

Ὁ δὲ Μωάμεθ Α', νικήσας τὸ 1413, τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Μουσᾶν ἐστήριξε τὸ συνταραχθὲν κράτος, διωργάνωσε τὸ ναυτικόν, και ἤρισε πρὸς τὴν παντοδύναμον τότε Ἐνετίαν περὶ τῆς κυριαρχίας τῶν θαλασσῶν. Καὶ αἱ ἠθικαὶ και αἱ φυσικαὶ αὐτοῦ ἀρεταὶ ἦσαν ἐπίσης ἀξιοσημειώτοι. Εὐεργετικὸς, φιλάνθρωπος και γενναῖος, ἐδείχθη ἀγαθὸς και πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτούς· ἀλλὰ και τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγένετο προστάτης. Δι' ὅλης δὲ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὑπῆρξε πιστὸς σύμμαχος τοῦ Ἑλλήνου αυτοκράτορος, ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τῶν ἀποστατῶν Τουρκομάνων, ἔνδοξον στήριγμα τοῦ θρόνου τοῦ Ὀθμᾶν, και, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τῶν τούρκων ἱστοριογράφων, ἄλλος Νῶε σώσας τὴν κιβωτὸν τοῦ Κράτους, παρ' ὀλίγον ἀνατραπείσας ὑπὸ τῶν συνεχῶν κυμάτων τοῦ ταταρικοῦ κατακλυσμοῦ (3).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ συνετοῦ τούτου μονάρχου ἐγεννήθη ὁ ἔως τῆς φιλολογίας και τῆς ποιήσεως, και ἐτιμήθησαν αἱ τέχναι.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν περὶ τὸ 1300 ἔτος ὁ Ὀθμᾶν ἐγένετο ἀνεξάρτητος, ὅποσον προέκοψεν ἐν

δυνάμει ἡ Τουρκία! Ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἀναλαβόντες τίτλον σουλτάνου ἀντὶ Ἐμίρου, ἐξέτειναν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ. Ἡ Θράκη, ἡ Σερβία, ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία ὑπέκυπταν ἤδη εἰς τὸν ζυγὸν αὐτῶν, και ἡ Κωνσταντινούπολις αὐτῆ συνεπιέζετο ὑπὸ τῶν πέριξ κατακτῆσεων. Ἀλλ' αἴφνης τὸ 1402 ἔτος μέγας κίνδυνος συνετάραξε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅτε ὁ Τιμούρ κατέστρεψε Βαγιαζίτην τὸν Α'.

Βραχεῖα ὅμως ὑπῆρξεν ἡ κρίσις αὕτη· διότι ὁ Μωάμεθ Α', βοηθούμενος και ὑπὸ τοῦ βεζύρου Ἰβραήμ Χάν, ἀνέστησεν ὑπερηφάνως τὴν τουρκικὴν σημαίαν, ἐτίμησε πρῶτος τῶν σουλτάνων τὰ κατὰ θάλασσαν τουρκικὰ ὄπλα, και διηγωνίσθη πρὸς τὴν παντοδύναμον Ἐνετίαν ὑπὲρ τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης.

Αἰσθανθεὶς δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνέθετο τὸν κληρονόμον τοῦ στέμματος εἰς τὴν πίστιν τοῦ μεγάλου βεζύρου Βαγιαζίτ πασᾶ, και κάτωθεν ἐπιστολῆς μετακλιούσης ἐν τάχει υἱὸν προσφιλεῖ, ἐχάραξεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸ περσικὸν τούτο δίστιχον·

« Ἐν παρέλθῃ ἡ νύξ ἡμῶν, λαμπρὰ ἡμέρα διαδέξεται αὐτήν· ἐν μαρυνθῇ τὸ ῥόδον ἡμῶν, ῥοδωνία γλυκύπνους βλαστήσῃ ἀντ' αὐτῆς ».

Τοσοῦτω δὲ κατελύπησε τὸν στρατὸν ἡ εἰδήσις τῆς νόσου τοῦ μονάρχου, και τοσαύτην ἠσθάνθη οὗτος εὐγνωμοσύνην, ὥστε πρὶν ἢ χωρισθῇ διὰ παντός ἀπ' αὐτῶν, ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ και αὔθις τοὺς ἰδίους συστρατιώτας.

Και τὴν ἐπιούσαν ἐξέπνευσεν.

Οἱ δύο πιστοὶ βεζύροι Ἰβραήμ και Βαγιαζίτης, συνεφώνησαν νὰ τηρήσωσι μυστικὸν τὸ γεγονός μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ διαδόχου, διοικούντος τότε τὴν Ἀμάσειαν, και προσατατεύοντος τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὄρια κατὰ τῶν ἐπιδραμῶν τοῦ Καρὰ Γιουλούκ Βενδέρη, ἡγεμόνος τουρκομάνου ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Λευκοῦ Προβάτου.

Ἐν τοσοῦτω, συνελθὸν κατὰ τὰ εἰθισμένα τὸ Συμβούλιον ἐψηφίσαστο ἐκστρατεῖαν εἰς Ἀσίαν, ἐπιταχθέντων τῶν στρατευμάτων νὰ συνέλθωσι κατὰ τὴν ἀρχαίαν Μυσίαν.

Πρὶν ἢ δ' ἀπέλθωσιν οἱ τε Γενισσαροὶ και οἱ Σπαχίδες ἐζήτησαν νὰ ἰδῶσι και τελευταῖον τὸν ἡγεμόνα· και παραλλάξαντες ὑπὸ τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει παλάτιον, ἀνευφήμησαν ἐνθουσιωδῶς τὸ ἐπὶ τοῦ θρόνου πτώμα τοῦ κυρίου αὐτῶν.

Και μετὰ τινὰς ἡμέρας, τὸ 1421 ἔτος (824), ὁ μέλλων ἀντίπαλος Ἰωάννου τοῦ Οὐνιάδου και τοῦ Σκεντέρμπεκ, Μουράτης ὁ Α', εἰσῆρχετο μόλις δεκαοκταετής εἰς Προῦσαν. Καὶ ἀνέβαινεν εἰς τὸν θρόνον ἀγνὴς ἔχων τὰς χεῖρας, μὴ παραδοὺς τῷ δῆμιῳ τοὺς ἰδίους ἀδελφοὺς, μηδ' ἐξαποστείλας αἰσχωρῶς αὐτοὺς πρὸς τοὺς αυτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Μετὰ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, τοῦ δοξάσαντος τὴν τε βασιλείαν και τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ἀρχεται και ὁ ἀξιωμακμόνευτος ἀγὼν ἃν πρόκειται νὰ σχεδιαγραφήσωμεν.

(1) Hammer, Histoire de l'empire ottoman, tom. I.

(2) Ὅτε τὸ 1360 ἔτος διέβη τὸν πατέρα αὐτοῦ, οἱ Γενισσαροὶ ὑπῆρχον πρὸς τριάκοντα και τριῶν ἑτῶν ἑπὶνεγκει δὲ τινὰς μεταρρυθμίσεις περὶ τὴν πειθαρχίαν και τὴν ὀργάνωσιν.

(3) Hammer, Hist. de l'emp. ottoman, tom. I.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΗ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄.

1440—1444.

Κατάλοιποι Μακεδονίας ὑπὸ Μουράτου Β΄.— Πρώτη αὐτοῦ ἐμφάνις ἐν Ἠπειρῷ.—Ὁ Ἰωάννης Καστριώτης, ἡγεμὼν Κροίας, Σβετιγρადίου καὶ τῶν κοιλιάων τῆς Δίβρης θάλλεται νὰ δώσῃ ἀμύρους τοὺς τέσσαρας υἱούς.—Επιφανεῖς ἀρεταὶ τοῦ Γεωργίου.—Ὁ Μουράτης ἀνατρέπει αὐτὸν ἐν τῷ Ἰσλαμισμῷ.—Πολεμικὴ ἐμπειρία τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος.—Διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ ἐπονυμάζεται Σκεντέρμπεκ.—Θάνατος τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου.—Ὁ Μουράτης σφετερίζεται τὸ κράτος αὐτοῦ.—Ἀθιμονία τοῦ Σκεντέρμπεκ.—Αἰτίας ἀλβανῶν ἀρηγῶν.—Επανάστασις αὐτοῦ.—Κυριότεν τὴν ἀνίστησιν τῆς Ἀλβανίας, καὶ τοὺς Τούρκους, ἀνακτῆ τὰ φρούρια καὶ συγκαλεῖ ἐν Δισσῷ πάντας τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας καὶ ὀπλαρχηγούς τῶν περὶ χωρῶν.

Τὴν ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδα ἡ Ἀλβανία ἤμαζεν ἔτι ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας, ὧν πρῶτος καὶ ἰσχυρότερος ἦν ὁ Ἰωάννης Καστριώτης, ἐξ ἀρχαίου γένους τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Ἠμαθίας (1), ὀνομαστοῦ διὰ τὴν ἀνδρίαν. Νομφευθεὶς δὲ οὗτος τὴν Βοϊσάβην, θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Τριβαλλῶν, ἔσχεν ἐξ αὐτῆς ἐννέα τέκνα, πέντε μὲν θυγατέρας τέσσαρας δὲ υἱούς. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ὠνομάζετο Ῥεποζιμ, ὁ δὲ δευτέρος Στανίας, ὁ τρίτος Κωνσταντῖνος, καὶ ὁ τέταρτος Γεώργιος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἐπικληθεὶς Σκεντέρμπεκ κατέστη περίφημος.

Κατὰ τὰ ἀδόξενα τότε, τὴν γέννησιν τοῦ νεωτέρου ἡγεμονόπαιδος προσηγγέλιον σημεῖα μαρτυροῦντα τὴν μέλλουσαν δόξαν τοῦ παιδίου. Ἐλέγετο ὅτι ἐνῶ ἡ μήτηρ ἔφερεν αὐτὸν ἐν γαστρὶ, εἶδε κατ' ὄναρ ὅτι ἐγέννησεν ὑπερμεγέθη δράκοντα κατακαλύπτοντα πᾶσαν τὴν Ἠπειρον, περιάγοντα τοὺς αἰμοδόρους ὀδόντας περὶ τὰ τουρκικὰ ὄρια, καὶ καταδροχθίζοντα πλήθη ἀπίστων, ἐνῶ ἡ ἀπέραντος καὶ πολυέλικτος αὐτοῦ οὐρά κατεβυθίζετο ἐντὸς πελάγους χριστιανικοῦ, πρὸς τὴν Ἑνετίαν. Οὕτω καὶ τὴν μητέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάδα ἐπισκέψατο θεοί, ὁ Ζεὺς αὐτὸς, κοιμωμένην· οὕτω καὶ εἰς τὴν κοιτίδα Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ ἦλθε πελώριον ἔρπετόν, ὑφ' ἃ, ὡς ἐπιστεύετο ἐν Ῥώμῃ, ἐκρύπτετο Θεός.

Τὸ ὄνειρον τοῦτο ἐνέπλησε χαρὰς τὸν Ἰωάννην Καστριώτην, ὅστις εὐλόγει ἤδη τὸν υἱὸν τοῦτον ὡς ἀτρό-

(1) Μογλένης σήμερα καλουμένη· εἶχε δὲ ὄρια πρὸς μὲν τὸ δυτικὸβόρειον τὸν Ἀζιὸν καὶ τὸν Ἐρέγγονα, πρὸς δὲ δυσμὰς τὴν Λυγκαστίδα, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸν Ἀλιάκμονα. Πρωτεύουσα αὐτῆς ἦν ἡ πόλις Εὐδισσα, νῦν δὲ Βαδινά καλουμένη.

μητον πρόμαχον τῆς πατρῴας γῆς καὶ πίστεως, καὶ φοβερὸν ἀντίπαλον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὡς προσηγγέλλοντα συγχρόνως εἰδῶς πρὸς τὴν ἰσχυρὰν Ἑνετίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἕτερον σημεῖον ἐμφαντικώτερον ἐπεθεδίου τὰς προσφιλεῖς ταύτας ἐλπίδας· ὁ Γεώργιος, ὡς ἐλέγετο, ἐγέννηθη φέρων ἐπὶ τοῦ δεξιῦ βραχίονος τύπον ξίφους, οἰωνὸν ἀνχυριβολῶν πολεμικῆς ἀρετῆς.

Καὶ τῶνόντι, ἐξ αὐτῆς ἔτι τῆς νεαρᾶς ἡλικίας ἠγάπα τὰ ὄπλα τοῦ πατρὸς, τὰ τόξα, τὰ βέλη καὶ τὴν σπάθην. Καὶ ὅτε ἐπαίξε μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἢ ἄλλων ὀμηλικῶν ἔχαιρεν ἐπιδιδόμενος εἰς μάχας. Ἦν δὲ ὠκυποδώτερος, καὶ γενναϊότερος καὶ βρωμαλιότερος πάντων, καὶ παλαιῶν ἐνίκαι. Καὶ οὐ μόνον παίζων ἀλλὰ καὶ λαλῶν ἐδείκνυεν ἀδάμαστον ψυχῆς ἐνέργειαν, νουν ἰσχυρὸν καὶ πεποικίσεις ἀκλονήτους. Ἄλλὰ καὶ τὴν μνημὴν εἶχε τεραστίαν, ἴσην πρὸς τὴν φιλομαθίαν. Διὸ καὶ ἐθεωρήθη ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας ὡς μέλλον ἥρωος τῆς Ἀλβανίας.

Ἐν τούτοις Μουράτης ὁ Β΄, κυριεύσας τῆς Θράκης καὶ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἔστρεψε περὶ τὸ 1423 ἔτος τὰ ὄπλα κατὰ τῆς Μακεδονίας.

Μόλις δὲ οἱ Τούρκοι διεβήσαν τὸν Ἀζιὸν, καὶ παραδόντες τῷ πυρὶ τὰ χωρία εἰσήλασαν εἰς Δίβρην. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Μιρδῖται ἀντεπαλαίσασι ἀνδρείως πρὸς τοὺς αἰμοδόρους τούτους ξένους· μετ' ὀλίγον δὲ ὁλόκληροι φυλαί, καὶ πόλεις μάλιστα, κατακλυθεῖσαι πανταχόθεν ἠναγκάσθησαν ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς σπαγὴν ἢ καὶ δουλείαν, ἢ νὰ ἐξομώσωσι. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν ἐνέδωκαν, καὶ ἴσως, εἰ παρετίετο ἡ δοκιμασία, ἢ ἐξομώσις ἐγένετο γενικωτέρα· ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια ἠλέησε τοὺς τυραννομένους· διότι ἡ φωνὴ ἐνός καὶ μόνου γενναίου στρατιώτου ἐξήγειρε πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὁ πρὸ μικροῦ ἐγκαταλελειμμένος, καὶ ἐρημος ἐκεῖνος τόπος ἐβρίθε σήμεραν ὑπερασπιστῶν. Καὶ οἱ Μιρδῖται θέλουσι πνεύει αὐρὰν ἐλευθερίας, ἐνόσω καὶ ὁ ἥρωος πνεύει τὸν κέρα τοῦ κόσμου τούτου.

Ἄλλ' αἱ ἐνδοξαὶ αὐταὶ ἡμέραι ἦσαν ἔτι μακράν. Ὁ Ἰωάννης Καστριώτης, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπικαλεσθῆ εἰρήνην, ἔτυχε μὲν αὐτῆς, ἀλλὰ παραδούς ἀμύρους τοὺς τέσσαρας υἱούς.

Δάκρυα θερμὰ ἔρρευσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Βοϊσάβης ὅτε ἀπεχωρίσθησαν τῶν τέκνων αὐτῶν. Καὶ ὅτε ὁ Καστριώτης κλύογησε τὰ προσφιλῆ ταῦτα θύματα, α Θεέμου, ἀνεφώνησε, παράτεινον τὸ ἔλεός σου ἐπ' αὐτά· εὐδόκησον ὅπως μεταξὺ τῶν ἀπίστων μείνωσι πιστὰ εἰς τὸν θεῖόν σου νόμον. Καὶ σὺ, φίλτατε Γεώργιε, προσέθετο νεύσας πρὸς αὐτὸν μετὰ πλείστου πόθου καὶ θλίψεως, μὴ ψεῦστον τὴν ἐλπίδα ἡμῶν.

Ἐνῶ δὲ ἐπενοήφορει ἡ Κρόϊα καὶ ὠδύρευτο ὁ λαός, ἀναστάς τις ἀνεκραζέε προφητικῶς· «Σοὶ, Γεωργίω τῷ Καστριώτῃ, ἔσται ἰσχύς, ἀνδρία καὶ εὐτυχία, τῷ δὲ Μουράτῃ ὄλεθος καὶ συμφορά, διότι θέλει θρέψῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ λέοντα ἀκροβόρον!»

Μόλις δὲ παρεδόθησαν οἱ τέσσαρες ἡγεμονόπαιδες καὶ ὁ σουλτάνος περιέτεμεν αὐτούς.

Ἄλλ' ἐνῶ οἱ μὲν τρεῖς πρῶτοι ἐβίουν ἀκατονόμαστοι, ὁ δὲ Σκεντέρπεης ἐβασεν εἰς τὸ ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ὁ σουλτάνος θαυμάζων τὴν εὐφροσύνην τοῦ παιδός, διέκειτο εὐνούστατος πρὸς αὐτόν, διδάχθέντα καὶ ἐμαθόντα μάλιστα ταχέως τὴν ἑλληνικὴν, τὴν τουρκικὴν, τὴν ἀραβικὴν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν σλαβονικὴν. Ἄλλης ὁμοῦ φύσεως ἐπιδόσεις, οἷαι ἡ ἐπιδειξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ξίφους, τοῦ τοξοῦ καὶ τοῦ δόρατος, ἡ πωλοδαμνικὴ τέλημ, ἡ ἀκατάσχετος πρὸς πάντα τὰ τοῦ πολέμου ῥοπή, ἡ πρὸ τῶν κινδύνων χαρὰ, αὐταί, λέγω αἱ ἀρεταὶ τοῦ νέου Ἠπειρώτου ἐμέλλον νὰ ἐρελκύσωσιν ἐτι μᾶλλον τὴν προσοχὴν στρατηγοῦ οἷος ἦν ὁ Μουράτης. Ἀναδεικνύμενος νικητὴς κατ' ὅλας τὰς γυμναστικὰς παιδιὰς, ὑπέτρεφεν οὕτω τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος αὐτοῦ, καὶ παρεσκευάζετο πρὸς ἐπιφανεστέρους θριάμβους.

Ἀναγορευθεὶς κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ διοικητὴς ἐπαρχίας, ἐστρατήγησε πέντε χιλιάδων ἰππέων πρὸς τὰ ὄρια τῆς Ἀνατολῆς ἕνεκα δὲ τῆς σπανίας ἀνδρίας καὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ, ἠξιώθη γενικῆς ἀνεπιφθόνου ἐπιδοκιμασίας. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀπέδωκεν αὐτῷ ὁμοφώνως τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐστρατείας, ὁ δὲ Μουράτης ἐνέπλησε δώρων, προσαγορεύσας συγχρόνως Σκεντέρπεϊν ἡ ἡγεμόνα *Ἀλέξανδρον*. Ἄλλ' ἡ προσηγορία αὕτη ἐμελλε ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὸ κράτος τῶν Τούρκων (1).

Τοιοῦτου ἀναδειχθέντος τοῦ Σκεντέρπεϊν, ἐπειδὴ μετὰ μικρὸν συνέβησαν νέαι ταραχαὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἐδόθη αὐτῷ στρατὸς καὶ ἐντολὴ ἵνα καθυποτάξῃ τοὺς ἀποστάτας. Οὗτος δὲ κατατροπώσας ταχέως αὐτούς, πολλὰς μὲν καὶ ἀξιολόγους ὀχυρὰς πόλεις, πλείστας δὲ ἄλλας χώρας κατέκτησε, καὶ ἐξέτεινεν ἐπὶ πολὺ τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν. Καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πεδιάδων ἐν αἷς ὁ Κωνσταντῖνος κατετρόπωσε τὸν Λικίνιον τὸ 324, καὶ οἱ Γότθοι κατέστρεψαν τὸ 378 τὸν Οὐχλέντιον, ἐπανήλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, καθέδραν ἀπὸ τοῦ 1366 ἔτους τῶν σουλτάνων, ἄγων πλῆθος μὲν αἰχμαλώτων, καὶ σημαίας, καὶ πλοῦσια λάφυρα, τὴν δὲ στρατιάν, χάρις τῇ ἐμπειρίᾳ αὐτοῦ, σφιγῶσαν καὶ σχεδὸν ἀθικτον.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ πυρρὴ καίτοι ἐφευρεθεῖσα, δὲν εἶχεν ὁμοῦ μεταβάλλει εἰσέτι κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τὴν τέχνην τοῦ πολέμου ὄθεν ἡ σωματικὴ ῥώμη, σύμμαχον ἔχουσα τὴν ψυχικὴν ἀνδρίαν, ἐξηκολούθει πρωταγωνιστοῦσα κατὰ τὰς μάχας ἐπεκράτει δὲ καὶ τὸ ἔθος τῶν μονομαχιῶν, ὁποῖον βλέπομεν αὐτὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι, τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, τῇ Αἰνείαδι καὶ τῇ Ἐλευθερωθείσῃ Ἱερουσαλὴμ. Ἐγίνοντο δὲ μονομαχίαι οὐ μόνον ἐν πολέμῳ μετὰ ἀντιπάλων, ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Πολυλάκις ξένος, ἐρχόμενος εἰς πόλιν τινὰ, προεκάλει τοὺς μᾶλλον γενναίους, παροτρύνων δι' ἐρεθισμῶν, γελοίων

μὲν σήμερον, ἀνδρῶν δὲ νομιζομένων τότε, καὶ προστατευόμενος ὑπὸ τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς τιμῆς, οὐδὲν ἐφοβείτο εἰ ἐνίκη, οὔτε παρὰ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ οὔτε παρὰ τῶν οικείων αὐτοῦ, διότι πανταχοῦ ἐτιμᾶτο ὁ θριάμβος.

Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σκεντέρπεϊν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἡρχκλειὸς τις Σκύθης, ὑπολαβὼν ἐν μίσῳ δημοσίας τελετῆς, προεκάλεσεν εἰς μονομαχίαν πάντας τοὺς περὶ τὸν Μουράτην μεγατᾶνας προέτεινε δὲ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸ στάδιον οἱ δύο παλαισταὶ ὅπως γυμνοί, μόνον ἐγχειρίδιον φέροντες, καὶ ἐντὸς χώρου στενοῦ. Ἄλλὰ τὴν θυρώδη ταύτην πρότασιν οὐδεὶς τῶν Τούρκων ἐτόλμησε νὰ δεχθῇ. Μάτην ὁ σουλτάνος προσέφερε πλοῦσιαν ἀμοιβὴν πάντες ἴσταντο ἀκίνητοι οὐχὶ ὑπὸ φόβου ἀλλ' ὑπὸ περιφρονήσεως. Ὁ δὲ Σκύθης, γαυρῶν ἐπὶ τῷ τρόμῳ ὃν ὑπέθετεν ὅτι ἐμπνέει, ἐκόμπαζεν. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρπεϊν ὀργισθεὶς προβαίνει εἰς τὴν παλαιστράν, ὀρμᾶ κατὰ τοῦ τρομεροῦ ἀντιπάλου, δράσεται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τῆς ὑψωθείσης δεξιᾶς τοῦ βαρβάρου, καὶ βυθίσας τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸν λαμῖον αὐτοῦ, ἐβρίψε νεκρὸν κατὰ γῆς.

Καὶ ἀμέσως ἀνεβόησαν πάντες ὑπὸ θαυμασμοῦ, ὁ δὲ νικητὴς ἐλθὼν ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Μουράτου τὴν κεφαλὴν τοῦ γίγαντος.

Τὴν γενναϊότητα ταύτην τοῦ Σκεντέρπεϊν ἔστεψε μετὰ μικρὸν νέα ἐπιτυχία κατ' ἄλλην τινὰ περίπτωσιν ἀξιοτέραν αὐτοῦ. Ἐνῶ ἦν μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐν τῇ κατὰ τὴν Βιθυνίαν Προύσῃ, δύο πλοῦσιοι Πέρσαι ὧν ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Ἰάϊος ὁ δὲ Ζάμπας, ἐλθόντες πρὸς τὸν Μουράτην ἐζήτησαν νὰ καταταγῶσιν μεταξύ τῶν δοροφόρων αὐτοῦ· εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἀνδρίας αὐτῶν, προέτειναν νὰ μονομαχήσωσιν ἑξήποισι μετὰ δύο ἐκ τῶν γενναϊοτέρων Τούρκων. Τὴν πρότασιν ταύτην ἀκούσας ὁ σουλτάνος εἶπε πρὸς τὸν Σκεντέρπεϊν· « Ἴνα τί ἀργῆς, υἱέμου, σὺ ὁ πάντων μεγαθυρότερος; Σοὶ μόνῳ ἀνῆκει ἡ τιμὴ τοῦ νέου τούτου θριάμβου. Σπεῦσον λοιπὸν νὰ δοξάσῃς καὶ αὐτῆς τὸν ἀήττητόν σου βραχίονα ».

Καὶ παρευθὺς ὁ Σκεντέρπεϊν ἀσπασθεὶς κατὰ τὸ ἔθος τοὺς πόδας τοῦ σουλτάνου ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὸν ἵππον, ἵν' ἀντιπαραταχθῇ ἀλληλοδιαδόχως καὶ πρὸς τοὺς δύο. Καὶ ἰδὼν ὀρμῶντα πρῶτον τὸν Ἰάϊον, ἀντεξώρμησε καὶ αὐτός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν λόγχη τοῦ Πέρσου ἐμπηχθεῖσα εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ ἡπειρώτου, συνετρίβη ἐνῶ ἠγωνίζετο νὰ κατακυλίσῃ αὐτόν, ὁ δὲ Σκεντέρπεϊν δὲν κατέφερε λαθῶν, ὡς ἐτεχνάζετο, πληγὴν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀντιπάλου, ὑπετράπησαν ἀμφοτέροι, καὶ παλινδρομήσαντες μετὰ γυμνῶν τῶν ξιφῶν ἵτοιμάζοντο νὰ συμπλακῶσι. Τότε ὁ Ζάμπας ἀθετῶν τὰ συντεθειμένον, προεξήλασε κατὰ τοῦ Σκεντέρπεϊν πᾶλλον τὸ δόρυ· οὗτος δὲ, κοῦφος ὡς ἄνεμος, ἐβύθησε τὸν σίδηρον αὐτοῦ εἰς τὸν λαμῖον τοῦ ἐπιδοῦλου, καὶ ἐξεκύλισεν αἱματόφυρτον τούτου ἰδὼν ὁ Ἰάϊος ἀφῆκε κορυγὴν μαινάδα, καὶ ἐπιδραμῶν κατὰ νώτου ἐπέπιε κατὰ τοῦ Σκεντέρπεϊν ἡ ῥομφαία αὐτοῦ ἐγγίζει

(1) Κατὰ τὸ Κοράνην, τὰ ὀνόματα εἰσὶ προσητὰ τῆς εἰμαρμένης.

σχεδόν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνταγωνιστοῦ· ἀλλ' οὗτος, ἀντιμέτωπος γενόμενος ἐν ἀκαρεῖ, ἀποκρούει τὴν πληγὴν· λυσσῶντες τότε διαγωνίζονται ἐκάτεροι, καὶ ἐπὶ πολὺ ἡ μάχη φαίνεται ἀμφίβροπος. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης ἐμπήγει βαθίως τὸ δόρυ παρὰ τὸν τράχηλον τοῦ βαρβάρου, καὶ διχοτομεῖ αὐτὸν μέχρις ἰσχύων. Καὶ μετὰ μικρὸν ὁ ἵππος τοῦ Πέρσου περιέφερε φρουασσόμενος τὰ καθημαγμένα λείψανα τοῦ ἀναβάτου.

Τὴν ἀνδρίαν ταύτην τοῦ Ἡπειρώτου θαυμάζων ὁ Μουράτης παρελάμβανεν αὐτὸν εἰς πάσας τὰς ἐκστρατείας, καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Προύσης, καὶ εἰς τὴν τῆς Ὀθρείας, καὶ εἰς τὴν τῆς Νικομηδείας, τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἣ ὁ μὲν Ἀννίβας ἐθανάτωσεν ἑαυτὸν, ἐγεννήθη δὲ ὁ Ἀρρίανός, φιλόσοφος, ἱστορικός, πολεμιστὴς καὶ ὑπάτος, καὶ καθωρῆτε μετὰ λαμπρῶν μνημείων ὁ Οὐσπεκσιανός. Κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῆς Ὀθρείας ὁ Σκεντέρμπεης, ἀνθὺς πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος, ἔστησε τὴν σημαίαν, καὶ, ἀξίως ἐφάμιλλος τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ, εἰσπηδήσας μόνος εἰς τὴν πόλιν, ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῆ. Τοιαῦτα πολυμάχας καὶ ὁ Μακεδὼν κατὰ τὰς Ἰνδίας, περὶ τὴν μητρόπολιν τῶν Ὀξυδρακῶν, ἐχειρώσατο αὐτήν.

Ἐκ δὲ τῆς Ἀσίας ὁ σουλτάνος ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν νέον στρατηγόν.

Ἐνταῦθα ἄρχονται αἱ δεινὰ τοῦ Σκεντέρμπεη δοκιμασίαι, πάλιν, λέγομεν, ἀμείλιχος μετὰ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ· διότι, ἐνόσφ μὲν ἐμάχετο πρὸς ἀπίστους, οὐδεὶς ἔλεγχος ἀνεχαίτιζε τὴν χεῖρα αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε προσετάχθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ χριστιανῶν, αὐτὸς ὁ πιστεύων ἐνδομύχως εἰς Χριστὸν, καὶ ἔτι μᾶλλον προσηλούμενος ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων, ἠσθάνθη ταρασσομένην τὴν συνείδησιν, καὶ ἀναβλέψας εἰς οὐρανὸν ἐξητήσατο τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ. Πῶς νὰ νικήσῃ τοὺς χριστιανούς, καὶ νὰ μὴ χυθῆ τὸ αἷμα αὐτῶν, ἢ πῶς νὰ μὴ χυθῆ τὸ αἷμα αὐτῶν καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐμπειστημένων αὐτῷ στρατευμάτων; Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε, μετὰ πολυωδύνης σκέψεις, νὰ συμβιβασθῇ, ὅσον ἐνεστί, τὸ καθήκον μετὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ (1)· καὶ ὁσάκις ἐστράτευε κατὰ τῶν χριστιανῶν εἴτε ἐν Ἑλλάδι, εἴτε ἐν Οὐγγαρίᾳ, κύχεται πρὸς Θεὸν νὰ χαλιναγωγῆ κατὰ τὰς μάχας τὴν βραχδαίαν αὐτοῦ φύσιν, ὅπως διατηρῆ μὲν τὴν τιμὴν τοῦ στρατοῦ, σώζῃ δὲ καὶ τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου. Καὶ εἰ μὲν ἔβλεπεν ὅτι ὁ στρατὸς τῶν χριστιανῶν ἦν ἀσθενὴς πρὸς ἀντίστασιν, διευκόλυνεν ἐπιτηδεῖως τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ· εἰ δὲ ἦν ἀδύ-

νατον, αἰχμαλωτεύων αὐτοὺς ἐδείκνυτο ἥπιος καὶ συνετελεῖ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Ἄλλοτε δὲ, καὶ τοὶ ὦν βέβαιος περὶ τῆς νίκης, παρητεῖτο αὐτῆς, καὶ ἐνέπιπτεν ἐκουσίως, ἀλλ' ὡς ἐκ τύχης, εἰς δυσχερείας, ἀφ' ὧν ἀπηλλάττετο διὰ στρατηγμάτων καὶ ἀνευ αἰματοχυσίας. Αἱ ἐπιτυχίαι αὐταὶ μᾶλλον τῶν φονικῶν νικῶν ἐμεγάλυνον τὴν δόξαν αὐτοῦ παρὰ τῷ στρατῷ, οἱ δὲ χριστιανοὶ πρῶτον τότε πύλόγουν τὸ ὄνομα στρατηγοῦ τούτου. Ἐξ ὄλων τῶν περὶ τὸν Μουράτην στρατηγῶν, πρὸς οὐδένα ἄλλον προσήρχοντο τόσοι ἐθέλονται· ἡγαπᾶτο δὲ καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν, διότι πάντες ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς φίλον ἔτοιμον νὰ καταδειξῇ τὴν ἀξίαν καὶ νὰ μετριάσῃ τὰ σφάλματα αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀπέβλεπε πάντοτε λαφύρων, διεκρίνετο καὶ κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων στρατηγῶν, καὶ ἐθαυμάζετο διὰ τὴν ἀφιλοκερδεῖαν.

Τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα ἐλάμπρυνεν ἔτι μᾶλλον τὸ ἦθος αὐτοῦ· διότι καὶ κάλλος ἀφρένων, καὶ σῶμα ἡγεμονικόν, καὶ εὖρος ὤμων, καὶ βλέμμα ἔμπυρον, καὶ εἶδος μεγαλοπρεπές, κατήγγελλον ἄνδρα γεννηθέντα ἵνα ἄρχῃ. Μυσταξ μὲλας ἐσκίαζε τὰ χεῖλη αὐτοῦ, τὴν δὲ ἡμέραν τῆς μάχης ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίον, καὶ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος καὶ ἐν ὥρᾳ θερούς, ἦν γυμνός. Καὶ ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν Κροΐᾳ, ἦν ἤδη ἀνὴρ ἀγγίλους, εὐθύς, προσηλής, ἀδάμαστος τότε φρόνημα καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ διαφερόντως εὐρωστος.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου ὁ Μουράτης, ὡς ἄλλος νόμιμος κληρονόμος, ἀπέστειλεν εἰς Ἀλβανίαν μετὰ στρατοῦ ἕνα τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, τὸν Σουαλὴν, ἵνα καταλάβῃ τὴν χώραν. Καὶ ἐντός τινων ἡμερῶν, εἴτε στερουμένη μαχίμου δυνάμεως, εἴτε φοβουμένη μὴ κακοποιήσῃ ὁ σουλτάνος τοὺς τέσσαρας υἱοὺς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, πᾶσα ἡ χώρα μετὰ τῆς Κροΐας παρεδόθη πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Ἡ δὲ Βοϊσάβη μετὰ τῆς θυγατρὸς Μαμίσης ἐξωρίσθη εἰς Ἡμαθίαν. Ἐκ τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Καστριώτου, οἱ τρεῖς πρῶτοι εἶχον ἀποδιώσει πρὸ πολλοῦ καὶ μόνος ἐπέζη ὁ Σκεντέρμπεης.

Ἄλλὰ πῶς νὰ πολιτευθῇ πρὸς τοῦτον ὁ Μουράτης; Σφραγισθεὶς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καὶ βιάσας ν' ἀρνηθῆ τὸ πάτριον δόγμα, δὲν ἔδωκεν αὐτῷ δικαίωμα ν' ἀποπειραθῆ ἵνα ἀνακτήτῃ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτοῦ; Νὰ ἐξορίσῃ λοιπὸν αὐτόν; Ἄλλὰ πῶς ἀφοῦ ἡγαπᾶτο μὲ εἰς ἄκρον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, μόνος δὲ ἐξ ὄλων τῶν λοιπῶν στρατηγῶν ἦν ἰκνὸς νὰ συνετελέσῃ εἰς τὴν εὐδωξίαν τῶν μεγάλων αὐτοῦ κατακτητικῶν σχεδίων; Ἐπρεπεν ἄρα καὶ διὰ νέων δειγμάτων εὐνοίας νὰ προσοικειωθῆ ἔτι μᾶλλον αὐτόν. Πρὶν ἢ ἀποφασίσῃ τὸ πρακτέον, ἠθέλησε νὰ συνημιλήσῃ κατ' ἰδίαν μετὰ τοῦ νέου, νὰ μαντεύσῃ ἐκ τοῦ βλέμματός, ἐκ τῆς φωνῆς τοὺς λογισμούς, ἢ καὶ νὰ ἐξιχνεύσῃ τὰ μυστήρια τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Ὅθεν μετεπέμψατο αὐτόν εἰς τὰ βασίλεια· ὁ δὲ ἡπειρώτης ἐνόησεν ἀμέσως τὸν σκοπὸν τῆς συνευτεύξεως.

(1) « Βιάζεται τις νὰ μειδιάσῃ, λέγει ὁ Γιββων διὰ τὴν πανουργίαν ἢ τὴν εὐπιστίαν τοῦ ἱστορικοῦ (Μαρίνου Βαρλετίου), λέγοντος ὅτι ὁ Σκεντέρμπεης ἰφειδετο τῶν χριστιανῶν κατὰ τὰς μάχας, ἐνῶ ἐπέπιπτεν ὡς κεραυνὸς κατὰ τῶν ἰχθύων τῶν Μουσουμάνων ». Τὸ μειδιάμα ὅμως τοῦτο τοῦ Γιββωνος προκαλεῖ ἄλλο μᾶλλον ἠτιολογημένον· διότι ὁ ἄγγλος ἱστορικός δογματίζει μετ' ἀλαζονείας περὶ ζητήματος εἰς ὃ, ἢ ὀλίγον ἐνέκυψιν ἢ δὲν ἐπίστευεν ἕνεκα τῆς σκεπτικῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας

Και πρῶτον μὲν ἐξέφρασε λύπην διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ὑπέδειξεν ὅτι δυνατόν ἦν νὰ δοθῇ αὐτῷ ἡ πατρικὴ ἡγεμονία, ἢ ἄλλη τις τῶν αξιολογωτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους, εἴ ποτε ἐδυσφόρει ἐπὶ τῇ ἐνεστώσῃ αὐτοῦ καταστάσει. «Τὸ κατ' ἐμὲ, προσέθηκε, καὶ λέγω τοῦτο εἰλικρινῶς, ἐπεθύμουν νὰ μείνης εἰσέτι μετ' ἐμοῦ ἕως οὗ ἐνεργήσωμεν τὰ μεγάλα σχέδια ὅσα ἐμελετήσαμεν, καὶ τελειώσωμεν ἐνδόξως τοὺς πολέμους οὓς ἐπεχειρήσαμεν· τιμαὶ δὲ καὶ πλοῦτη θέλουσιν ἀμείψαι τὰς ὑπηρεσίας σου.»

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, εἰ καὶ ἐγίνωσκε τὸν ἄωρον μὲν ἀλλὰ φυσικὸν τῶν ἰδίων ἀδελφῶν θάνατον, παραφερόμενος ὅμως ὑπὸ ἐμψύτου κατὰ τῶν Τούρκων μίσους, συνεμερίζετο τὰς πεποιθήσεις τῆς φρουρασιό- μένης Ἀλβανίας, πιστευούσης ἀτόπως, διότι γενναία ἦν τοῦ Μουράτου ἡ ψυχὴ, ὅτι διέρθειρεν αὐτοῦς. Ἴσως δὲ καὶ αἰσθανόμενος ἐξαπτομένην τὴν φιλοπαι- τριαν αὐτοῦ, ἠτοιμάζετο νὰ ὁμώσῃ ὅσον ἐκδικήσεως μὲν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, μίσους δὲ κατὰ τοῦ ληστεύσαντος τὴν οἰκογένειαν καὶ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ εὐνοία, αἱ εὐεργεσίαι τοῦ σουλτάνου, κατέσταλλον ἐνίοτε τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας ἐκρήξεις.

ὑπὸ τοιούτων αἰσθημάτων συνταρασόμενος, ἀλλὰ γαλήνιος τὴν ὄψιν ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν μονάρχην·

« Πάτερ μου, οἱ ἀδελφοί μου δὲν ζῶσι πλέον, ἐγὼ δὲ ἐξῆσα καθ' ὅλην μου τὴν νεότητά μακρὰν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πατρίδος μου, καὶ ἡ ἀγαθότης σου, μεγάλου σου σουλτάνε, μοὶ ἐχρησίμωσεν ἀντὶ πατρὸς καὶ πατρίδος. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τοῦ πολέμου οὐδὲν ἄλλο ἔμαθον μέχρι τῆς σήμερον. Δίδου μοι λοιπὸν πάντοτε μάχας, διότι ἐν ταύταις ἔγκειται τὸ μέλλον μου· πᾶσα δὲ ἄλλη φιλοδοξία μοὶ εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος.»

Ἐξέλαβε τάχα τὴν ἀπόκρισιν εἰλικρινῆ ὁ σουλτάνος; ἀμφισβάλλομεν. Ἀλλ' εἴτε διότι ἐπέκειτο σπουδαιοτάτῃ ἐκστρατεία καθ' ἣν ἀναγκάσιος ἦν ὁ Σκεντέρμπεης, εἴτε διότι φύσει γενναῖος ἐπεθύμει νὰ ὑποβάλλῃ τὴν πίστιν τοῦ νέου καὶ εἰς νέας δοκιμασίας, εἴτε διότι πεπειθὸς εἰς τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦ ἡπειρώτου στρατηγοῦ ἠλπίζεν ὅτι ἤθελεν ἀπαλλαγῆ αὐτοῦ, εἴτε ἐπὶ τέλους διότι ἠσθάνετο ἀγάπην πρὸς νέον οὗ τινος ἡ δόξα ἐγεννήθη ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ, ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς στελλομένης στρατιᾶς κατὰ τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου, τοῦ ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βραγκοβιτσιδῶν.

Ἡ Ἄνω αὕτη Μοισία ὅσον ἐρεῖ πρὸς ἄρκτον μὲν τὴν Οὐγγαρίαν, πρὸς δυσμὰς δὲ τὴν Ῥωσίαν, πρὸς ἀνατολὰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ Βλαχίαν, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ῥουμέλην. Ἀπαλλαγείσα μετὰ πολλὰς περιπετείας τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ὑπὸ τοῦ Τσουδομίλ τὸ 1151, καὶ γενι- μένη τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα ἰσχυρὸν κράτος ὑπὸ τὸν μέγαν βασιλέα Στέφανον Δουσάν, κατέκτησε μέρος τῆς Θράκης, πᾶσαν σχεδὸν τὴν Μικεθονίαν, καὶ πλείστας πόλεις τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας. Τυχῶς ὅμως παρήκμασεν, οἱ δὲ Τούρκοι, κυριεύ-

σαντες αὐτῆς, διήρσαν εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας, τὸ Βελιγράδιον, τὴν Σεμενδρίαν, τὴν Κρουσεβαχίαν καὶ τὴν Νοβι-βαζάρ.

Ἐν τασούτῳ, τὸ νέον δεῖγμα τῆς εὐνοίας, τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην, ἐξῆψε τὸν γεννηθέντα πρὸ πολλοῦ φθόνον κατὰ τῆς δόξης τοῦ ἥρωος τῆς Ἠπειροῦ· διότι ἠγαπάτο μὲν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συναδέλφων, κατετρέχετο δὲ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Μουράτην αὐλικῶν. Ἴνα δὲ ἀπολέσωσι τὸν ξένον, ἦνωσαν πάντες τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν, καὶ νῦν μὲν ἐζύμνου ἐνώπιον τοῦ Μουράτου τὰς μεγαλοδωρίας τοῦ Σκεντέρμπεη δι' ἧς ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἄλλοτε δὲ κατεδείκνουν τὴν πρὸς αὐτὸν μεγίστην τῶν στρατιωτῶν εὐνοίαν, ὑποστημνόντες μάλιστα οἱ ὁ ἡπειρώτης ἐθήρουν ἐν τῷ κρυπτῷ τὴν πάτριον κληρονομίαν, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Καὶ δὲν ἐπίστευε μὲν ἐκεῖνος τὰς διαβολὰς, ἠσθάνετο ὅμως ἀνησυχίαν τινὰ· διότι ἡ πρὸς ἀλλήλους θέσις ἀμφοτέρων ἦν ἀληθῶς ἀκροσραλή.

Τοῦτο ἐνόησας ὁ ἡπειρώτης, καὶ συμφέρον θεωρῶν νὰ δισκαδέσῃ τὰς ὑποψίας τοῦ τυράννου, διεζήγαγε σφοδρότερον εἴπερ ποτὲ τὸν πόλεμον, ἀσυμπαθέστερος φανείς ἐξ ἀνάγκης πρὸς τοὺς χριστιανούς. Καὶ θριαμβεύων κατὰ πᾶσαν μάχην, ἐπανήρχετο εἰς Ἀδριανούπολιν φέρων πλοῦσι λαφύρα πρὸς τὸν σουλτάνον. Τέλος συγκροτήσας μάχην μεγάλην, κατετρόπωσε πᾶσας τὰς δυνάμεις τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας, ἐκυρίευσεν πλεῖστα φρούρια, ἀπέδιωξεν αὐτὸν ἐκτὸς τοῦ κράτους, καὶ καθυπέταξε σύμπασαν τὴν ἡγεμονίαν.

Καὶ ἔχαιρε μὲν ὁ Μουράτης, ἀλλ' ἡ χαρὰ αὐτοῦ δὲν ἦν ἀμικτος ὑπονοιῶν· διὰ τοῦτο, ἀνίκανος νὰ κακουργήσῃ καὶ ἔνεκα συμφέροντος καὶ ἔνεκα κινδύνου, δὲν συγκατένευε μὲν νὰ βιάσῃ τὰς χεῖρας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Σκεντέρμπεη, ἴσως ὅμως καὶ δὲν ἐπότιζε διὰ πολλῶν θαυμάτων τὸν τάρον τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ εἴ ποτε ἐμάνθανεν ὅτι ἐφρονεῖτο μετὰ θριάμβων. Ἀλλ' ὁ ἡπειρώτης ἐπανήρχετο πάντοτε φέρων νέους στεφάνους δόξης, καὶ πλείονα εὐνοίαν παρὰ τῶν στρατιωτῶν. Μάχην οἱ περὶ τὸν σουλτάνον, προσδοκῶντες συνδρομὴν παρὰ τῆς τύχης ἐτέλουν συνεχῶς ἱπποτικῶς καὶ γυμνικῶς ἀγῶνας· ὁ ἀντίπαλος αὐτῶν σκεπόμενος ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἐζήρχετο ὑγιᾶς. Προβλέπων ὅμως ὅτι ὅσον ἐπιμόνως καὶ ἐν ἀπέβασιν ὁ Μουράτης τὰς σκευωρίας ταύτας, ἤθελον ἐπὶ τέλους ὑπερισχύσει, ἐσκοπεῖτο πῶς νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ, πῶς νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐλευθερίαν ὑπὲρ ἧς ἠσθάνετο ἀναφυεγομένην τὴν καρδίαν, καὶ πῶς, ἀναπνέων τὸν ἀέρα τῶν πατρῶν ὀρέων, νὰ καταθέσῃ ἀπροκαλύπτως πρὸς Θεὸν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἰδίας πίστεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου, πολλοὶ τῶν ἐγκριτοτέρων τῆς Ἀλβανίας, ἀκούοντες τὴν φήμην τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἤλθον κρυφίως καὶ ἐξώρ- κισαν αὐτὸν ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πατρίδος, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀπελευ-

θέρωσιν τῆς πατρίδος γῆς. « Ἡ φωνή σου, ἔλεγον, ἔσται σύνθημα, καθ' ἣ Ἄλβανία σύμπασα θέλει ἐξεγεροθῆ ὡς εἰς ἄνθρωπος ».

Ἐκείνος ὁμως, καί τοι ἐπαινῶν τὴν ἀνδρίαν καὶ εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, προέ-
τρψε νὰ συγκρίνωσι τὰς ἀσθενεῖς αὐτῶν δυνάμεις
πρὸς τὸ μέγα τῶν Τούρκων κράτος. « Ἀχρις ὥρας,
ἔλεγεν, ἡ ἐξουσία αὐτῶν ὑπῆρξεν ὅπως οὐδ' ἀνεκτὴ
φοβήθητε ὁμως τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀποτυχίας καὶ
προσεξάτε, μὴ χάριν προσκαίρου ἐλευθερίας κατα-
στρίψητε τῆς πατρίδος τὸ μέλλον. Ἄφετέ μοι νὰ
φροντίσω περὶ τῆς ἀνακουρίσεως τοῦ ζυγοῦ τῆς
Ἄλβανίας ».

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας συλλέξας
νέον στρατὸν καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ
ἀπεδίωξεν ἀπάσας τὰς τουρκικὰς φρουράς. Ὁ δὲ
Μουράτης, ὀδηγῶν στρατὸν πολυάριθμον, μετέβη
μόνος εἰς τὴν Σερβίαν. Μόλις δὲ ἤλθε καὶ ἐθριάμ-
βησε· διότι ὁ δεσπότης μὴ δυνάμενος ν' ἀντισταθῆ
πρὸς δυνάμεις τοσοῦτῳ μεγάλας, κατέφυγεν εἰς
Οὐγγαρίαν. Κατὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐκστρατείαν
ὁ Σκεντέρμπεης ἀκολουθῶν τὸν σουλτάνον συνετέ-
λεσεν εἰς τὴν αἰτίαν ἐκβάσιν, διπλασιάζας τὴν μεγά-
λην αὐτοῦ δραστηριότητα ἔν' ἀποδείξῃ μάλιστα
ἐπιβούλους τὰς ἐνεργείας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Ἐφθασε τέλος πάντων ἡ ὥρα ἢν τοσοῦτον ἐπόθει,
μετ' αὐτοῦ δὲ ἐπόθει καὶ ἡ Ἄλβανία.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς
Ῥώμης Εὐγένιος ὁ Δ', ἀνὴρ οὐ τινοῦ ὁ βίος ὑπῆρξε
πολυκύμαντος, ὅστις ὁμως μόλις περὶ τὰ ἔσχατα
ἀνεγνώρισε τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων ἐπι-
θυμιῶν (1). Ἐβλέπε δὲ ἀδημονῶν τὴν Σερβίαν
στενάζουσαν δούλην ὑπὸ τοὺς ἀπίστους.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Οὐγγροὶ, ἀποθανόντος τὸ 1439
ἔτος τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀλβέρτου τοῦ Αὐστρια-
κοῦ (2), ἤσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ν' ἀντιτάξωσιν εἰς
τὰς προόδους τῶν Τούρκων φραγμὸν ἰσχυρόν. Ὅθεν
στρέψαντες τὰ βλέμματα πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ περι-
φήμου Ζαγγελῶν, Βλαδίσλαον τὸν ΣΤ', βασιλέα τῆς
Πολωνίας, ἐπέθηκαν καὶ δευτέρον διάδημα ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς τοῦ νέου μονάρχου. Ὁ Ἰωάννης Κορβίνος (3)
Οὐνιάδης, ὁ ζῶν οὗτος τῆς Οὐγγαρίας προμαχῶν
κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπέσπασε τὸ ξίφος ὑπὲρ τοῦ
Βλαδίσλαου, ὅστις, ἀμείβων τὴν ὑπηρεσίαν, ὠνό-
μασεν αὐτὸν βοεβόδαν Τρανσυλθανίας. Ὁ δὲ Εὐγένιος
ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν νέον βασιλέα τὸν καρδινάλιον

(1) « Ὁ Γερβίη! ἀνεφώνησε, πόσον συμφερότερον ἦν εἰς σὲ
νὰ μὴ γείνης μήτε καρδινάλιος μήτε πάπας, ἀλλὰ νὰ ζήσης καὶ
ν' ἀποθάνῃς μοναχὸς ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου σου! »

(2) Συνελθὼν εἰς γάμον τὸ 1421 ἔτος μετὰ Ἐλισάβετ τῆς θυ-
γατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Σιγισμούνδου, ἔδωκε τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀψβούργου
δικαιώματα ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας.

(3) Ὁ ἔνδοξος οὗτος στρατιώτης κατήγετο πρὸς μητρὸς μὲν
ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς πατρός
δὲ ἀπὸ τῶν ἐγκριτοτέρων πατρικίων τῆς Ῥώμης. Τὸ οἰκόσημον
τῶν Οὐνιάδων ἦν κόραξ κρατῶν διὰ τοῦ ῥάμφους χρυσοῦν θα-
κτύλιον.

Ἰουλιανὸν Καισαρίνην ἵνα προτρέψῃ αὐτὸν ὅπως συν-
δράμῃ τὸν δεσπότην. Καὶ συγκατετέθη μὲν ὁ Βλα-
δίσλαος, δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἱποπο-
τικῆς ταύτης ἐκστρατείας· ἀλλ' ὀλεθρία ὑπῆρξεν ἡ
συγκατάθεσις· διότι μετὰ τὴν παραβίβασιν ὄρκου
εἰσέημου, ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ μετὰ μικρὸν καὶ ὁ
θάνατος αὐτοῦ. Ἐζήτησε λοιπὸν τὴν βοήθειαν τῶν
ἱπποτῶν τοῦ τευτονικοῦ τάγματος ἀλλ' οὗτοι ἠρνή-
θησαν προφασισθέντες ὅτι τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἶχον
ἐξασθενήσει αἱ τελευταῖαι κατὰ τὴν Πρωσσίαν καὶ
τὴν Λιβονίαν ἐκστρατείας. Οἱ Πολωνοὶ ὁμως καὶ οἱ
Βλάχοι ἐχορήγησαν στρατὸν ἰσχυρόν, διατηρηθη-
σόμενον μάλιστα ἐπὶ ἕξ μῆνας ἰδίᾳ αὐτῶν δαπάνῃ.
Προσῆλθον δὲ καὶ πλείστοι ἐθελονταὶ Γερμανοὶ.

Ὁ δὲ Βλαδίσλαος διαβάς τὸν Ἰστρὸν μετὰ τοῦ
στρατοῦ, προσέβαλε καὶ ἐξεπόρθησε τὴν Σορίαν (Ulria
Sardica τῶν Ῥωμαίων καὶ *Τριαδίτσαρ* τῶν Βουλ-
γάρων), ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ μεταξὺ Οἴσου
(Ἰσμερ) καὶ Νισάδας.

Τὰς παρσκευὰς ταύτας μαθὼν ὁ Μουράτης ἐπο-
λιόρησε τὸ Βελιγράδιον· ἀλλὰ μετ' ἐπιμόνους ἐπτὰ
μηνῶν ἀγῶνας ἐβιάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ὁ Οὐ-
νιάδης ὑπερσπεύζετο αὐτό. Καταφλεγόμενος ὁμως
ὑπὸ ἐπιθυμίας ἐκδικήσεως, συγκροτεῖ στρατὸν ἐξ
ὀκτῶ μυριάδων ἀνδρῶν, εἰσελαύνει πρὸ τῶν χριστι-
ανῶν εἰς Μοισίαν, στέλλει εἰς Οὐγγαρίαν, ὑπὸ τὸν
Σκεντέρμπεην καὶ τὸν πασᾶν τῆς Ῥούμελης Καρά-
μπεην, εἴκοσι χιλιάδας, αὐτὸς δὲ διοικῶν τὸ λοιπὸν
τοῦ στρατοῦ ἀκολουθεῖ τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην ἐμπρο-
σθοφυλακίαν.

Οἱ δὲ δύο στρατηγοὶ ἐλθόντες εἰς Βουλγαρίαν
κατεστρατοπεδεύσαντο περὶ Μοράβαν (1), ἀπέναντι
τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ τριάκοντα καὶ πέντε χιλιά-
δων ἀνδρῶν δυνάμει ἔχοντες.

Καὶ ὁ Οὐνιάδης, εἴτε ἀγανακτῶν διότι εὐρίσκετο
τοσοῦτῳ πλησίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, εἴτε
φοβούμενος διὰ τὸν στρατὸν τὴν ὀλεθρίαν δυσεντερίαν,
εἴτε ὑποπτεύων ὅτι ὑπῆρχε συνεννόησις τοῦ Σκεν-
τέρμπεη μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἀφείκε τὸν
Βλαδίσλαον ἐν τῷ στρατοπέδῳ διέβη τὸν Μορά-
βαν, καὶ ἤλθε μετὰ μυρίων ἀνδρῶν ἵνα περισκοπήσῃ
τὰ τῶν Τούρκων.

Ἐπέκειτο λοιπὸν μάχη γενικὴ. Ὁ δὲ Σκεντέρ-
μπεης βλέπων ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ
τοὺς πιστοτέρους τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα τὸν
ἀνεψιὸν Χάμζην, ὃν ἠγάπα διὰ τὰς ἀνδραγαθίας
αὐτοῦ ὁ στρατός, καὶ διεκοίνωσε τὸ σχέδιον. Πάντες
δὲ ἐνέκριναν ὁμοθυμαδὸν αὐτό, καὶ ὤμοσαν ν' ἀπο-
θάνωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος.

Μόλις δὲ ἐγένοντο ταῦτα, καὶ ὁ Οὐνιάδης ἐπέ-
πεσε κατὰ τῶν Τούρκων. Καὶ ἐκλονήθησαν μὲν οὗτοι
κατ' ἀρχὰς ἀπροσδοκῆτου οὔσης τῆς ἐφόδου· ἀλλὰ

(1) Ποταμὸς τὰς μὲν πηγὰς ἔχων ἐν Βουλγαρίᾳ τὰς δ' ἐκβο-
λάς ἐν Ἰστρῷ· ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλος ὁμώνυμος πηγῶν πρὸς
τὰ ὄρια τῆς Βοημίας, διερχόμενος τὴν Μοραβίαν καὶ ἐκβάλλων
εἰς τὸν Ἰστρὸν.

μετὰ μικρὸν συναελθόντες ἀντετάχθησαν ὡς συνήθως ἀτρόμητοι. Παράδοξως ὁμοίως ὁ ἀήττητος Σκεντέρμπεης ὑποχωρεῖ, πρῶτον τότε τρέψας τὰ νῶτα μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ πασᾶς κατεπτοῦθη, καὶ μετ' οὐ πολὺ σύμπας ὁ στρατὸς ἐπεδόθη εἰς φυγὴν. Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ αἱματοχυσία· οἱ ἐχθροὶ πιπτοῦσι σωρηδὸν ὑπὸ τὸν σίδηρον τοῦ Οὐλιάδου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ τέσσαρες χιλιάδες αἰχμάλωτοι μαρτυροῦσι τὸ μέγεθος τῆς ἤττης· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Καραμπέης μετὰ διέφυγε τὸν θάνατον σωθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκύποδος αὐτοῦ ἵππου.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης συλλαβὼν φεύγοντα καὶ δεσμεύσας τὸν Ρεῖζ ἐφέντην τοῦ Μουράτου, ἠπέιλησεν αὐτὸν διὰ θανάτου εἰ μὴ ὑπέγραψεν ἀμέσως πρόσταγμα ἐν ὀνόματι τοῦ σουλτάνου πρὸς τὸν φρούραρχον τῆς Κροΐας, ἵνα παραδώσῃ τὸ φρούριον τῷ Σκεντέρμπεη.

Καὶ ὑπήκουσε μὲν ὁ ταλαίπωρος Ὀθωμανός· ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐφρονεῖται αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτόν, κατὰ τὰ βάρβαρα ἦθη τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς χώρας ἐκείνης.

ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τριακοσίους ἀνδρας, πάντας σχεδὸν Ἀλβανούς ἐξηρτημένους ἀπὸ τῶν νευμάτων αὐτοῦ, ἐξεστράτευσεν εἰς Ἡπειρον, καὶ ἔφθασε τὴν ἐβδόμην ἡμέραν εἰς τὴν Ἄνω Διβρην (1), πρὸς τὰ ὄρια τῶν Τριβαλλῶν, ἐβδομηκότα μίλια ἀπὸ τῆς Κροΐας, τούτεστιν εἰς τὰ ὄρη τὰ παραλλήλως κείμενα πρὸς τὸν Δρίωνα καὶ τὸ Ἴονιον πέλαγος. Τὰ ἀπόκρημα καὶ δυσπρόσιτα ταῦτα ὄρη σχηματίζουσι τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίης ἢ τῆς Ἰλλυρίας τῶν Ῥωμαίων, καὶ κατέρχονται βαθμηδὸν πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῶν ῥέοντος Δρίωνος. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Καστριώτου, διακριθέντες ἀνεκάθεν διὰ πίστεως ἁδικεῖς-ρου πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, καὶ δι' ἀκαθάρτου μίσους κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδὲν δὲ ἄλλο πόλισμα ἢ φρούριον, πλὴν τοῦ Σβετιγραδίου, ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς χώρας ταύτης καὶ τῆς Μακεδονίας. Διὸ οἱ κάτοικοι, ἀνδρῶν ἔχοντες ἀκαταγώνιστον, καὶ ὄχουσι μὲν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, ἢ διασκορπίζόμενοι κατὰ τὰς κοιλάδας, ἀπέκρουον τὰς ἐπόδους τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ θέσις ἄρα αὕτη ἦν ἀναγκαιοτάτη πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην. Ὄθεν ἐλθὼν παρ' αὐτὴν διὰ νυκτός, κατὰ τὰ προσχεδιασθέντα, μετεκατέσχετο κυρίως τοὺς ἐγκριτοτέρους τῶν πολιτῶν, εἴτινες ἰδόντες τὸν υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, ἐπεδόθησαν εἰς ἀνεκλάλητον ἀγαλλίαν· οἱ μὲν, ἐκστατικοὶ ἐνώπιον τοιοῦτου περιωνύμου στρατηγοῦ, ἴσταντο ἀκίνητοι καὶ σιωπηλοὶ, οἱ δὲ κατησπάζοντο κλαίοντες τὰς χεῖρας

ἢ περιεπτύσαντο τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι πάλλοντες τὰ ξίφη, ἐκάλουν τὴν πατρίδα εἰς τὰ ὄπλα, καὶ προσηγόρευον τὴν ἀνατέλλουσαν ἐλευθερίαν· πάντες δὲ προσήνεγκον μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ζῶην καὶ περιουσίαν καὶ τέκνα.

Ὅπως δὲ προλάβῃ πᾶσαν αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν καὶ διακοφῇ τὴν μετὰ τῆς Κροΐας συγκοινωνίαν τῶν Τούρκων, ἐφρόντισε νὰ στείλῃ πανταχοῦ φρουράς· μετὰ δὲ ταῦτα διετάξε τὰ περὶ νέων στρατιωτικῶν δυνάμεων, καὶ αὐξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων αὐτοῦ ἱππέων δι' ἑτέρων τριακοσίων Διβριῶν, προέταξεν αὐτοὺς νὰ ἐλλοχῆσταιν ἐντὸς τῶν παρὰ τὴν Κροΐαν διασῶν.

Τὴν δὲ νύκτα, ἣν δὲ τέλος φθινοπώρου, παραλαβὼν τινὰς ἐνόπλους φέροντας ἐνδυμα ὀδαιπόρου, διευθύνθη εἰς Κροΐαν· καὶ ἐλθὼν πρὸ τῆς πόλεως ἐστειλεν εἰς αὐτὴν τὸν ἀνεψιὸν Χάμζαν καὶ δύο Ἀλβανούς, ἵνα καταστήσῃ οὕτω πιθανώτερον καὶ ἐπισημότερον τὸν ὑποτιθέμενον αὐτοῦ διορισμόν. Ὁ δὲ Χάμζας εὐρυκὴς ὢν καὶ ἀνδρείος, καὶ ὁμιλῶν ὡς ἄλλος Τούρκος τὴν τουρκικὴν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ παρουσιασθεὶς ὡς γραμματεὺς τοῦ Σκεντέρμπεη, ἀνήγγειλε τῷ φρουράρχῳ ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ, ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου φρούραρχος Κροΐας, ἐμελλε νὰ φθάσῃ ὅσον οὐπω μετὰ τῶν περὶ αὐτόν.

Πιστεῖσθε, ὁ Ὀθωμανός τοὺς λόγους τούτους, ὑπέδεχθη τὸν Σκεντέρμπεην ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ σουλτάνου, καὶ ἀποσπραγίσας ἠσπάζθη εὐσεβάστως τὸ αὐτοκρατορικὸν πρόσταγμα. Καὶ ἀμέσως ἦ τε φρουρά καὶ οἱ προὔχοντες τῆς πόλεως ἐλθόντες προσεκύνησαν τὸν νέον φρούραρχον.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο προξενος πανδήμου ἀγαλλίσεως· οἱ μὲν Τούρκοι, οὐδ' τσοάκις ὁ Σκεντέρμπεης ὠδήγησεν εἰς τὴν δοξάν, ἔθεοποίησαν αὐτόν καὶ ἠγάπων τὴν εὐπροσηγορίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλευθεριότητα· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Κροΐας ἔχαιρον καὶ ἠπόρουν συγχρόνως λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· « Πάραδοξος πολιτικὴ ἢ τοῦ Μουράτου, ἐμπιστεύοντος τῷ νομίμῳ δεσπότῃ τῆς χώρας ταύτης τὴν διοίκησιν αὐτῆς. Προτίθεται λοιπὸν νὰ δώσῃ ὄπλα τοῖς ἀντιπάλοις, ἢ ἐξονειδίξει τὸν Σκεντέρμπεην καὶ ἡμᾶς πιστεύων ὅτι τοσοῦτον ἀπεκτινῶθημεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὥστε ἡ δοκιμασία αὕτη καθίσταται ἀκίνδυνος; » Ἄλλὰ καὶ οἱ προσβύτεροι ἀνεπόλουν μετ' ὑπερηφανίας τὰ ἐνδοξα σημαῖα τα συνοδεύσαντα τὴν γέννησιν τοῦ νέου ἡγεμόνος. « Ἡ θέσις πρόνοια, ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς, ἀπερασσε λοιπὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς προφητείας ταύτας; »

Ταχέως ὁμοίως ὁ ὑποτιθέμενος διοικητὴς διεσκέδασε πᾶσας τὰς ἀμφιβολίας· διότι συγκαλέσας τοὺς προκρίτους, ἀπεκαλύψε τὸ σχέδιον, καὶ συνεφώνησαν περὶ πάντων. Περί δὲ μέσας νύκτας εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐλλοχεύοντες Ἀλβανοὶ, κατέλαβον τὰς ἀξιολογωτέρας τῶν θέσεων καὶ κλείσαντες τὰς πύλας προέλαβον τὴν φυγὴν τῶν Ὀθωμανῶν. Στρατιῶται δὲ καὶ πολῖται ἀνέμενον πάντες ἐν σιωπῇ τὸ σύνθημα.

(1) Δέγεται ὅτι τὸ ὄνομα Δίβρη παράγεται ἀπὸ τοῦ αἰλυνοῦ δ ὁ β ρ ο σημαίνοντες τὸ κελὸν, ἕνεκα τῆς εὐφραδίας τοῦ τόπου. Ὡς καὶ πάλαι οὕτω καὶ σήμερον ἡ χώρα αὕτη διαιρεῖται εἰς Ἄνω καὶ Κάτω Δίβρην, σίπρ καὶ πόστ ἀλκανισί. Ἡ Κάτω Δίβρη καίται πρὸς ἄρκτον τῆς Ἄνω. Ὁρα Rouquerville, Voyage de la Grèce, καὶ Barletius, Historia de vita et g. s. s. Scanderbegi Epirotarum principis, lib. I.

Αἰφνης ἀντήχησε πανταχοῦ ἡ φωνή· ἐλευθερία, ἐλευθερία! (1), καὶ ἀμέσως ἀθρόοι ὄρμησαν κατὰ τῶν Τούρκων οἱ χριστιανοί. Καὶ πρῶτος μὲν ἐθανατώθη ὁ διοικητής· πολλοὶ δὲ κατεσφάγησαν ἐνῶ ἔκοιμῶντο, καὶ πλείστοι ἄλλοι, εἴτε ἀνθιστάμενοι εἴτε παραδιδόμενοι, ἐφονεύοντο ἀνηλεῶς· τὸ αἷμα ἔρρεε πανταχοῦ ἐν ποταμηδόν, διότι οὔτε παρακλήσεις, οὔδὲ τὸ ἄσυλον αὐτὸ τῶν ἱερῶν ναῶν ἴσχυε κατὰ τῆς φιλεκδικίου ὁρμῆς τῶν Ἀλβανῶν, ὧν τὴν ἀδυσώπητον μανίαν ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τῶν θυμάτων οἱ γογγυσμοί. Οἱ δὲ ἐπιζήσαντες Τούρκοι ἀπελπισθέντες ἦλθον πρὸς τὸν Σκεντέρμπεη, ὅσως κρατῶν τὸ ξίφος γυμνὸν προσέταττεν ὡς ἀρχηγὸς καὶ ἐνήργει ὡς στρατιώτης, καὶ προσπεσόντες ἐπεκαλοῦντο ἔλεος. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς ἤλεψε τοὺς ταλαιπωρούτους· οἱ Ἀλβανοὶ ὅμως ἦσαν ἀκάθεκτοι· ὅθεν μόνις μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἀνεβλήθη ἡ περὶ αὐτῶν ἀπόφασις ἐπὶ τὴν αὔριον.

Κυριεύσας οὕτω πάσης τῆς πόλεως καὶ προνοήσας περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς, ἔστειλεν εὐθύς εἰς τὴν Κάτω Δίερην τὸν ἀνεψιὸν Χάμζαν ἵνα φέρῃ τὰ εὐαγγέλια τοῦ θριάμβου. Παρήγγειλε δὲ καὶ τοῖς φίλοις αὐτοῦ νὰ ὀπλισθῶσι πάντες ἀμέσως καὶ νὰ ἐξολοθρευθῶσι τὰς ἐχθρικὰς φρουράς, πρὶν ἢ ὁ Μουράτης, ὅστις κατεγίνετο εἰς τὸν πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς πόλεμον, μάθῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Τὴν δὲ πρῶταν τῆς ἐπιούσης διεκηρύχθη κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σκεντέρμπεη ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ πρὸς πάντας τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ καταθέτοντας τὰ ὄπλα, καὶ ἐχορηγεῖτο τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν κατοίκων, τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν καὶ ὑπουργιῶν· ὅτι ὅμως ἔμελλον νὰ τιμωρηθῶσι μετὰ μεγίστης ἀυστηρότητος οἱ ἐμμένοντες τῇ πλάνῃ αὐτῶν.

Δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, ὅστις ἔφερον εἰσέτι τὰ ἴχνη τῆς βαρβαρότητος τοῦ μεσαιῶνος, ἐγένετο ἡ ἀπαίσια αὕτη πρότασις πρὸς τὰς συνειδήσεις· « Ἀπόπτυσον τὴν θρησκείαν σου ἢ σὲ φονεύω » (2). « Ἄλλως τὸ μεταξὺ ἀγερώχων μουσουλμάνων καὶ τυραννουμένων χριστιανῶν μῖσος ἐξασθενεῖ τὸ φρικῶδες τῆς προτάσεως ταύτης. Πόσον ὅμως πρέπει νὰ φριξώμεν διὰ τὰς ἀξιοθρηνητῶν καὶ ἀδικαιολογήτων πράξεις εἰς ἃς

βραδύτερον, ἀκμάζοντος τοῦ πολιτισμοῦ, παρεξέτραπησαν πρὸς ἀλλήλους οἱ χριστιανοί!

Εὐάριθμοι ἦσαν οἱ δεχθέντες ταύτην· οἱ δὲ λοιποὶ, ἐλπίζοντες ν' ἀποφύγωσι τὸν θάνατον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· ἀλλὰ πάντες σχεδὸν ἐσφάγησαν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο αὐτόχειρες. Ὀλίγοι τινὲς, σωθέντες ὡς ἐκ θαύματος, ἐπεκαλέσθησαν ἐκ νέου τὸ ἔλεος τοῦ Σκεντέρμπεη.

Οὗτος δὲ ἐνδίδων εἰς τὴν αἴτησιν ἀφῆκεν αὐτοῖς καὶ ζωὴν καὶ ἐλευθερίαν· ἀλλὰ καὶ πάλιν ὀλίγοι ἐσώθησαν· διότι μόνις ἐξελθόντες τῆς Κροΐας, συνελήθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ἐθανατώθησαν. Πρὸς δὲ τοὺς βαπτισθέντας ἐχορηγήθησαν ἀξιόλογοι ἀμοιβαί, καὶ ἡ πόλις ἐπανηγύρισε δημοσίᾳ τὸ εὐτυχὲς τοῦτο γεγονός. Ἀλλὰ διὰ τὴν ὑποψίαν μὴ δὲν ἦν εἰλικρινὴς ἡ ἐξώμοσις, ἐφυλάσσοντο ἐπιμελῶς, ἕως οὗ ῥιζώθη ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸ νέον θρησκειμα.

Τῆς δὲ πόλεως ἀπαλλαγείσας οὕτω τῆς δουλείας, πάντα μὲν τὰ σύμβολα τῆς ἡμισελήνου καὶ τὰ τοῦ Μουράτου ἀπετεφρώθησαν, πάντα δὲ τὰ σημεῖα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας κατεστράφησαν, καὶ ἀνεστήθη ἡ ἀρχαία κυβερνήσις.

Ὁ Σκεντέρμπεης ἤγε τότε τὸ εἰκοστὸν καὶ ἔννατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἀνηγγέλθη διὰ ταχυδρόμου ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἐπαναστάσις ἀνὰ πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, ἀνέστη σύμπασα, πλὴν τριῶν ἢ τεσσάρων πόλεων, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὀθωμανῶν ἦν ἀνώτερος, καὶ ὅλαι αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ κατεσφάγησαν. Καὶ μετὰ μικρὸν μέγας ἀριθμὸς ἐθελοντῶν ἐλθόντες ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Σκεντέρμπεη· οὗτος δὲ παραλαβὼν πάντα τὸν στρατὸν μετέβη εἰς τὴν Κάτω Δίερην, ἀλωθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Χάμζα, καὶ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν μεγάλην σειρὰν τῶν ὀρέων ὅπου ἐστρατοπέδευσε, ἀπέστειλε δύο χιλιάδας ἐπιλέκτων στρατιωτῶν εἰς τὰ παρὰ τὸ Σβετιγράδιον καὶ τὸν Τόμορον ὄρια ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν, ἅμα δὲ καὶ ἀποκρούωσι τοὺς ἐξωθεν ἐρχομένους· διότι αἱ ἀπὸ Μακεδονίας καὶ Θράκης πρὸς τὴν Ἑπείρον ὁδοὶ ἦσαν εὐδιάβαται. Τότε ὁ Μωῦσης Γολέμης, ἀνὴρ ἐπιφανὴς ἐν Ἀλβανίᾳ διὰ τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους, ἐλθὼν συνετάχθη μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, τῶν δυνάμεων τούτου ἐνισχυομένων καθ' ἐκάστην διὰ τῆς προθύμου συνδρομῆς τῶν πόλεων καὶ τῶν προϋχόντων, οἵτινες ἀμιλλώμενοι ἔφερον αὐτῷ στρατιώτας, χρήματα καὶ πολεμφοῦδια.

Ἦντα λοιπὸν ἔδαινον κατ' εὐχὴν· ὑπελείπετο ὅμως τὸ δυσκολώτερον, ἡ παντελής, λέγω, ἐξωσις τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Ἀλβανίας· ἀλλὰ καὶ αἱ θέσεις ἃς κατεῖχον ἦσαν ὄχυρα, καὶ αἱ φρουραὶ πολυάριθμοι, καὶ ἡ πρὸς πόλεμον τῶν χριστιανῶν παρασκευὴ πάντη ἄνισος πρὸς τὴν τῶν ἐχθρῶν. Ταῦτα πάντα ἀναλογισάμενος ὁ Σκεντέρμπεης, προσέταξε τοὺς ὑπασπιστάς νὰ συναθροίσωσι στρατιώτας ὅσον ἔνεστι πλείονας, καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς Κροΐαν, ὅπου προσκληθέντες ἔμελλον νὰ συνέλθωσι πάντες οἱ συγγενεῖς

(1) « Libertas in omnium erat ore, libertatis nomen undique resonabat. » Barletius, Historia de vitâ et gestis, etc.

(2) Ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει, καὶ δικαίως, φρικῶδη τὴν πρότασιν ταύτην γενομένην πρὸς τινὰς ὀπαδοὺς ψευδοῦς θρησκείας παρ' ὀπαδῶν θρησκείας ἀληθοῦς· ἀλλ' ὅποιον ὄνομα νὰ δώσωμεν πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως, οἵτινες κατὰ τὴν ἸΕ' ἑκατονταετηρίδα εἶπον πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς· « Ἡ ἀπαρνήθητι τὸ δόγμα ὑμῶν καὶ ὁμολογήσατε τὸ ἡμέτερον, καὶ ἐπὶ ταύτῃ μόνον τῇ συμφωνίᾳ σώσωμεν ὑμᾶς ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ τῆς σφαγῆς, ἢ ἐγκαταλείπομεν ὑμᾶς τε καὶ τὸ κράτος ὑμῶν εἰς τὴν θρησιδιάν τῶν βαρβάρων. » Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι καὶ σήμερον ἀναιδέεις λέγοντες καὶ γράφοντες ὅτι ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς ἡμῶν εἰς τὸ filioque ἀπωλέσαμεν καὶ ἐλευθερίαν καὶ κράτος. Σ. Μ.

αὐτοῦ, κύριοι τῶν πόλεων τῆς Ἡπείρου. Δεσπόζει δὲ ἡ Κροΐα ἀνωθεν ἀποτόμων βράχων τὸ περιώνυμον πεδῖον, ὅπου ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος συναντηθέντες κατεσκόπουν ἀλλήλους πρὶν ἢ ἀποφασισθῆ ἡ τύχη τῆς Ῥώμης.

Καὶ προπορευθεὶς ἦλθε καὶ ἀνέμενε τὸν στρατόν.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ ἠθέλησε νὰ συσκαρῆθῃ μετὰ καὶ ἄλλων περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἐπιχειρήματος, ἀφ' οὗ ἐξαρτήτο τῆς πατρίδος ἡ τύχη.

Συνελθόντων λοιπὸν τῶν στρατευμάτων, δώδεκα περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, συγκαλεσάμενος τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν εἶπε· « Γενναῖοι συσρατιῶται! Δὲν ἀπορῶ σήμερον βλέπων τὴν προθυμίαν ὑμῶν, διότι, ὅσκις ἀναμιμνησκόμενος τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας τοῦ ἔθνους τούτου, τῆς ἀκαταγωνίστου φιλοπατρίας, τῆς ἀκλονήτου πίστεως ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα μου, προέβλεπον ὅτι τοιαῦτα ἐμέλλετε νὰ πράξετε. Ὡς οὐδέποτε ἐδίστασα περὶ τῆς ἐμῆς προαίρεως, οὕτω οὐδέποτε ἐδίστασα καὶ περὶ τῆς ὑμετέρας. Τὴν αὐτὴν ἔχομεν καὶ ἀφοσίωσιν καὶ ἀντιπάθειαν καὶ καρδίαν· εἴμεθα πάντες μία ψυχή.

» Πολλάκις ἐνῶ ἐραινόμεν ὑπηρετῶν τοὺς φυσικούς ἡμῶν ἐχθρούς, ἐπακαλέσθητε τὴν συνδρομὴν μου· ἄσμενος δὲ ἀναπολῶ τὴν ἐμπιστοσύνην ὑμῶν ἐκεῖνην. Ἄλλ' ἴσως, ὅτε τὸ δύσκαλον ἀναλογιζόμενος τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέπεμπον μετὰ θλίψεως ὑμᾶς, ἐνομιζετε ὅτι ἐπιλήσιμων ἐγενόμην καὶ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τιμῆς. Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔπαυσα σκεπτόμενος καὶ πράττων ὑπὲρ τῶν συμφερόντων ὑμῶν καὶ ἐμοῦ, ταύτων ὄντων, διότι προέκειτο περὶ πραγμάτων, ἅτινα πρῶτον πρέπει νὰ ἐνεργῶνται καὶ εἶτα νὰ λέγωνται, ἐνῶ μάλιστα μείζονα εἶχετε ἀνάγκην χαλινοῦ ἢ κέντρου. Μὴ νομίζετε δὲ ὅτι δυσπιστία φερόμενος ἀπέκρυφα τοὺς σκοπούς καὶ τὴν ἀπόφασιν· ἀλλὰ διότι ἐγίνωσκον ὅτι ὁ ἔρος τῆς ἐλευθερίας παραφέρει μᾶλλον ἢ ἀναχαιτίζει· ἐγίνωσκον ὅτι ἅμα τυχόντες καὶ ἐλαχίστης εὐκαιρίας ὅπως ἀνακτήσῃτε αὐτήν, ἠθέλετε καταφρονήσει μυρίουσ θανάτους· Ἐγίνωσκον ὅμως καὶ τοῦτο, ὅτι στρατοὶ ὀλόκληροί ἤθελον ἐπιπέσει καθ' ὑμῶν, ὅτι μίᾳ μόνῃ ἀποτυχίᾳ ἤθελε δικαιωνίσει τὰς ἀλύσεις ὑμῶν, καὶ ὅτι τὸ αἶμα ἠθελε βρούσει εἴπερ ἄλλοτε παταμηδόν. Βεβαίως ἐδύνασθε νὰ ἐλέξῃτε ἄλλον ἐλευθερωτὴν ἐκ τῶν ὑμετέρων συμπολιτῶν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐράτισεν ὑμᾶς ἵνα περιμείνητε τὴν ἐλευθερίαν παρ' ἐμοῦ, οὐχὶ δὲ νὰ ζητήσῃτε αὐτὴν μόνοι. Θυμᾶζω δὲ καὶ τὴν κριτερίαν μεθ' ἧς ἄνδρες γενναῖοι ὡς ὑμεῖς, ζήσαντες ἀνεξάρτητοι, ὑπεμείνητε τὸν ζυγὸν τῶν βαρβάρων. Ἄλλ' ἀνέκει μοι ἄρα ὁ τίτλος τοῦ ἐλευθερωτοῦ; Βεβαίως οὐχί· διότι τὴν ἐλευθερίαν δὲν ἐκόμισα ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' εὖρον παρ' ὑμῖν. Μόλις ἐπάτησα τὸ προσφιλές· τοῦτο ἔδαφος, μόλις ἤχησε τὸ ὄνομά μου, καὶ σπεύδοντες ἐδράμετε ὡς εἰ ἐπανήλθον οἱ πατέρες, οἱ ἀδελφοὶ καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν ἀπὸ τοῦ ἄδου. Δὲν ἔδωκα ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ὄπλα, ἀλλ' εὖρον ὑμᾶς ἐνόπλους· δὲν κατέκτησα ἐγὼ τὴν πόλιν καὶ τὰς ἐπρχίας ταύτας, ὑμεῖς μοι

ἔδωκατε αὐτάς· τὴν ἐλευθερίαν εὖρον κεχαρκαγμένην καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ ἐπὶ τῆς λόγχῃς, καὶ ἐπὶ τοῦ ξίφους ἐκάστου ὑμῶν· ὑμεῖς, κηδεμόνες πιστοὶ ἀπέδωκατέ μοι τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων μου. Συμπληρώσατε λοιπὸν τὸ ἔργον ὅπερ ἐπεχειρήσατε μετὰ τσαυτῆς δόξης καὶ ἐπιτυχίας. Ἴδού ἀεκτήσῃτε τὴν Κροΐαν, ἀπεδιώξατε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τῶν κοιλάδων τῆς Δίβρης, καὶ ἅπασα ἡ Ἡπειρος ἐξανέστη· ὑπολείπονται ὅμως καὶ τινα ὄχυρά. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ποσότης καὶ ἡ δύναμις τῶν ἐν αὐτοῖς ἐχθρῶν εἰσὶν ἄξιαι λόγου, μεγίστης ἐμπειρίας καὶ ἀνεκδοῦς ἐπιμονῆς· ἔχετε ἀνάγκην· ἀλλὰ περὶ τούτων θέλομεν κρίνει εὐστοχώτερον ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ τὸν οἰκτρον κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας. Ἄνυψώσατε λοιπὸν τὰς σημαίας καὶ χωρεῖτε κατ' αὐτοῦ· χωρεῖτε δὲ ὄντες βεβαῖοι περὶ τῆς νίκης, καὶ ἡ τύχη βοηθήσει ἡμᾶς (1) ».

Καὶ ταῦτα εἰπὼν διέγραψε τὸ σχέδιον καθ' ὃ ἔπρεπε πρῶτον νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὸ παρὰ τὴν Κροΐαν φρούριον τῆς Πετρελλῆς, κείμενον ἐπὶ κρημνοῦ, καὶ περιέχον πολλὰ μὲν ἐφόδια, ἰσχυρὰν δὲ φρουράν.

Ἐπεισημιούντες ἤκουσαν πάντες τοὺς λόγους τούτους, καὶ πᾶσα ἡ συνέλευσις ἐνέκρινε νὰ ἐξωσθῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τῶν φρουρίων ὅσα κατεῖχον. Καὶ δύσκολον μὲν ἦν τὸ ἐπιχειρήμα, διότι χιῶν πυκνὴ ἐκάλυπτε τὴν γῆν, καὶ πεπηγότα ἦσαν τὰ ὕδατα· εἰ καὶ τὸ θέατρον τῆς ἠπειρωτικῆς ἐπαναστάσεως ἔκειτο ὑπὸ τὸν αὐτὸν σχεδὸν παράλληλον τῆς Ῥώμης, μεταξὺ τῆς 42° καὶ 43° μοίρας πλάτους, τὰ περὶ αὐτὸ ὅμως ὑψηλὰ ὄρη καθίστων αὐτὸ ψυχρὸν ὡς τὸ κλίμα τῆς Ἐλβετίας (2)· ἀλλὰ τίνα ποτὲ ἐμπόδια ἀνεχαιτίσαν λαὸν ἀπόφασιν ἔχοντα νὰ συντρίψῃ δεσμὰ δουλείας;

Ὁ στρατὸς τοῦ Σκεντέρμπεη συνεκροταῖτο τότε ἐκ δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, ἑπτὰ μὲν πεζῶν ἄνω δὲ ἰππέων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν συμμάχων. Τὰ δὲ εἰσοδήματα, χάρις εἰς τὰς ἐκουσίας συνεισφοράς, συνέκειντο ἐκ διακοσίων καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων δουκάτων, πλὴν τῶν ἀξιολόγων εἰσοδημάτων τῶν ἀλικῶν, τῶν μεταξὺ τοῦ ὄρους Σελίτα καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου κειμένων, τῆς ἀρχαίας ταύτης Πέτρας ὅπου ὁ Καῖσαρ ἐπολιόρκησε τοὺς Ῥωμαίους γερουσιαστάς (3).

Τὸν δὲ Χάμζαν, ἀπελθόντα μετὰ τριῶν χιλιάδων ἰππέων εἰς πολιορκίαν τῆς Πετρελλῆς, περικολλούθητε καὶ ὁ Σκεντέρμπεης. Εἰς δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἐπιτηδεῶν τούτου ὀπαδῶν ὃν εἶχε φέρει εἰς Οὐγγαρίαν, εἰσελθὼν οἰοῖται οἰκεία βουλήσει εἰς τὸ φρούριον, ἐξεβχίωτε τὸν φρουράρχον ὅτι ὁ Μουράτης, μὴ φροντίζων ἢ περὶ τῆς κατὰ τὴν Οὐγγαρίαν ἤττης

(1) Marino, Barletius, B. d. 4.

(2) Sismondi, Histoire des républiques italiennes du moyen âge, tom. VII.

(3) « Ex altera sanctum Nicolaum a Petra notissima tellus vel infamis potius Senatus olim romani obedioues. Barletius, Historia de vita et gestis, etc.

αυτοῦ καὶ τοῦ πρὸς πολλοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας ἀγῶνας, οὔτε ἐνθυμεῖται τὴν Ἀλβανίαν· ἐνῷ ὁ Σκεντέρμπεης, εἰ μὲν παραδοθῶσι θέλει ἀμείψαι θαυμάσιως πάντας, εἰ δὲ οὐ, θέλει φρονεῖσαι αὐτοῦ ἀντι-λεῖως. « Εἰς σὲ ἀρχ, εἶπεν ἐπὶ τέλους, ἀπόκειται νὰ ἐκλεξῆς ἢ βασιανιστήρια τρομερὰ καὶ βεβαιοὺν θάνατον, ἢ ζῶν καὶ πλουσίας ἀμοιβάς. Ἐάν, φρονίμως ποιῶν, προτιμήτῃς τὸ τελευταῖον, ἐπειδὴ ἔχω τινὰ πίστιν παρὰ τῷ Σκεντέρμπεη, μὴ ἀμφισβῆσαι ὅτι βεβασία εἶναι ἡ συνθηκολογία ».

Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ὁ φρούραρχος ἐθεώρησε πολὺ ἀναγκαῖον ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων τοῦ καθήκοντος, οὔτε ἡ φρουρὰ ἐδείχθη πολλὰ αὐστηρὰ, ἐγένετο διαπραγματεύσεις ἐντονος, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἐξῆλθον φέροντες καὶ ὄπλα καὶ ἀποσκευάς. Ὁ δὲ Χάμιζας, ἵνα προλαβῇ ἐνδεχόμενον κίνδυνον, συνώδευσεν αὐτοῦς μετὰ τινῶν ἰππέων μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Ἡπείρου.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ τὸ ψῦχος ἐγένετο εἰ καὶ πρὸ τῆς ὥρας ὀρμύτατον· χιῶν ἐμάστιξε τὰ πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀνεμὸς παγερός ἀπελίθου τὰ σώματα· καὶ ὁμοίως, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σκεντέρμπεη, οὐδαίς· πλὴν τῆς φρουρᾶς εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον. Τοιαύτη δὲ ἦν τοῦ ἀνδρός τούτου ἡ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνέργεια, ὥστε χρ' ἦς ἐπικηλθὲν εἰς Ἡπειρον μέχρι τῆς τελείας τῶν Τούρκων ἐξώσεως δὲν ἐκοιμήθη πλέον τῶν δύο ὥρων τὴν νύκτα Ὁρεζίν ἔχων παραπλησίαν τῆς τοῦ περιωνύμου Παπυρίου Κύρσωρος, τοῦ ἀπονύφαντος τὸ 319 ἔτος π. Χ. τὸ ὄνειδος τοῦ Κανδίου (1), ἔπινε μετριῶς μηδέποτε γενόμενος ἀκρατής, καὶ ὑπέμενε μετὰ καρτερίας τὴν πείναν· ἦν δὲ καθ' ὅλα ἀθλητικὸς ὁ ἐξοχος ἐκεῖνος ἀνὴρ· διὰ μιᾶς μόνης πληγῆς τοῦ ξίφους αὐτοῦ ἀπέτεμνε κεφαλὴν, καὶ διὰ μιᾶς μόνης ἐδιχοτόμησε πολλάκις σῶμα ἐχθροῦ.

Ἐπὶ τοιοῦτον ἀρχηγὸν ὑπηρετῶν τίς ποτε στρατιώτης ἐτόλμα νὰ ἀγανακτήσῃ διὰ κίνδυνον ἢ διὰ κόπον; Μικρὸν μετὰ τὴν Πετρελλαν ἠλώθη καὶ ἡ Πετράλβια. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπορεύθησαν κατὰ Στελλουσίω, μικροῦ φρουρίου ὀχυρωθέντος ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ ὑπερκαμμένου εὐφόρου κοιλάδος, εἰκοσιπέντε μὲν μίλια ἄνω οὐτῆς τῆς Πετράλβης, τεσσαράκοντα δὲ τῆς Πετρελλῆς, καὶ πενήκοντα περίπου τῆς Κρούας. Ἐπειδὴ δὲ ὅτε ἐβῆσεν ὁ στρατὸς ὁ ἥλιος ἦν περὶ τὴν δύσιν, ἡ ἔφοδος ἀνεβλήθη ἐπὶ τὴν αὐριον.

Τὴν δὲ πρώτην πρέσβεις ἐστάλθην ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν, πρὸς οὓς ἐδόθη ἀόριστος ἀπάντησις, τῆς φρουρᾶς διχονοοῦσας· διότι τῶν μὲν ἀξιωματικῶν

πολλοὶ ἤξιον νὰ παραδοθῶσιν ἄμέσως· ὁ δὲ φρούραρχος Δεσθρότας καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ, ἐπιμένον ν' ἀντισταθῶσι μέχρι τέλους. Ὀλίγον ὁμοίως διήρκεσεν ἡ διαφωνία· διότι οἱ πρῶτοι, πολυκριθότεροι τῶν ἄλλων, δεσμεύσαντες τὸν φρούραρχον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ παρεδῶκαν τοῖς χριστιανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ προδότες δὲν ἦν δυνατόν νὰ συμβιώσωσι πλέον μετὰ Τούρκων, ἐπετραπή αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσιν ἐν Στελλουσίῳ (1) ὅπου καὶ ἐβαπτίσθησάν τινες.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις ταύτας ἐν μόνον φρούριον ὑπελείπετο ἐν τῇ ἄνω Δίβρη, ὀχυρότερον πάντων καὶ ἀξιολογώτερον, τὸ τοῦ Σβετιγρადίου, ἢ τῆς Ἀγίας πόλεως, κείμενον ὡς αετοῦ φωλεὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους. Τοιαῦτα καταγῶγια ἠσπάζοντο τὰ ἦθη τῆς εποχῆς ἐκεῖνης.

Ἐδραμε λοιπὸν ἀμέσως πρὸς τὸ Σβετιγρადιον ὁ Σκεντέρμπεης, καὶ ἀναγγέλλας πρὸς τὴν φουράν τὴν τύχην τῶν ἐν Στελλουσίῳ, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐβραβεύθησαν, οἱ δὲ ἐμελλον νὰ τιμωρθῶσι διὰ τὴν μωρὰν αὐτῶν ἀντίστασιν, προσεκάλεσεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ. Ἐπέδειξε δὲ, πρὸς μείζονα πιστοποιήσιν, καὶ τὸν Δεσθρόταν μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταλαντεύθη ἐπὶ πολὺ ὁ φρούραρχος μετὰ τῆς αἰσχύνης τῆς ἀναμικτού παραδόσεως καὶ τοῦ φόβου τῆς τιμωρικῆς· ἐπειδὴ δὲ ἠπόρει ὁποῖαν ἀπάντησιν νὰ δώσῃ, περιέφερε τὸ βλέμμα ἐπὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς· ἵνα μαντεύσῃ τὴν γνώμην αὐτῶν. Καί τις τούτων λαβὼν τὸν λόγον ἐξήγειρε τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, καὶ παρώρμησε τοὺς περιστάτας εἰς πόλεμον. Τότε πάντες ὠρκήσθησαν ἢ νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν. Ὅθεν ἐπικηλθὸν ἄπρακτοι οἱ πρέσβεις, ἐνῷ οἱ Τούρκοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν τῆς ἀμύνης, ἀποδιώξαντες εἰς τὰ προάστεια πάντας τοὺς χριστιανοὺς μετὰ τινῶν ἄλλων κατοίκων ἐχόντων, ὡς ὑπωπτεύοντο, συμπαιθείας πρὸς τοὺς Ἀλβανούς.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, μαθὼν τὴν μεγαλορόμο-σύνην τοῦ τούρκου ἀξιωματικοῦ, εἶπε γελῶν « Ἐάν τὰ ἔργα ἀποθῶσι σύμψωνα πρὸς τοὺς λόγους αὐτοῦ, βεβασίως εἶναι ἀνδρείος. Θεοῦ εὐδοκούντος ὁμοίως, θέλωμεν σταίλει καὶ αὐτὸν ἵνα μακαρισθῇ, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται αἱ μακάριαι ψυχαὶ τῶν ἐν Στελλουσίῳ ».

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔφερεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς οὓς παρουσίασε τὸν σταυρὸν προσέταξε δὲ νὰ κατατομήσωσι τοὺς μὴ προσκυνήσαντας αὐτὸν, μεθ' ὧν ἦν καὶ ὁ Δεσθρότας. Ἀλλ' ἡ βαρβαρότης αὐτῆ οὐ μόνον δὲν ἐπέστηεν ἀλλὰ καὶ κρήθισεν ἔτι μάλλον τοὺς προασιπistas τοῦ Σβετιγρადίου.

Συμβουλίου δὲ γενομένου ἵνα συζητηθῇ τὸ σχέδιον τῆς ἐφόδου, οἱ μὲν ἐρόνουν καλὸν ν' ἀναβληθῇ τὸ ἐπιχείρημα μέχρις ἔαρος, διότι τὸ ὄρος, κατακλυζόμενον τότε ὑπὸ χιόνων καὶ πάγων, ἦν ἀπρόσιτον, οἱ δὲ ἤξιον νὰ ἐπιπέσῃ ἀμέσως κατὰ τοῦ φρουρίου

(1) Fourches Caudines, πόλις ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἰταλίαν Νεαπόλιν, παρ' ἣν καίτοι στενὸν ὄπου αἱ Ῥωμαῖοι, ἡττηθέντες οἰσχυρῶς τὸ 331 ἔτος π. Χ. ὑπὸ τῶν Σαμαντῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπεβλήθωσιν εἰς τὸν ζυγόν· ὅθεν καὶ τὸ στενὸν ὠνομάσθη Fourches, ἦτοι δίκρανα. Ταύτης τῆς ἡτις τὸ ὄνειδος ἀπέβησεν ὁ Παπύριος Κύρσωρ, ὡς λέγει ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς, νικήσας κατὰ κράτος τοὺς Σαμανίτας περὶ τὸ Κανδίον καὶ κατακτίσας τὴν Αὐακερίαν. Σ. Μ.

(1) Ἐν τῇ κατὰ Δίβρη καλεῖται δὲ σήμερον Στάλλαι κατὰ Βουκβίλ· ἴσως ἢ ἀρχαία Οἰνέα.

ἀπόπασμα ἐπιλέκτων μετὰ πυροβολικοῦ, καὶ ἀναβαθρῶν καὶ ἄλλων μηχανῶν. « Μήπως πρέπη, ἔλεγον οὗτοι, νὰ περιμείνωμεν ὡς τὰ μικρὰ πτηνὰ τὴν θερμὴν τοῦ ἔαρος ἵνα κινήθωμεν; Ἐπιπέσωμεν κατὰ τοῦ φρουρίου πρὶν ἢ προφθάσῃ ὁ Μουράτης εἰς βοήθειαν. »

Ἄλλ' ὁ Μωῦσῆς προέτεινε μέσσην τινὰ γνώμην νὰ ἀποκλείσωσι τούτεστι τὸ Σβετιγράδιον καθιστῶντες ἀδύνατους τὰς τε εἰσόδους καὶ τὰς ἐξόδους. Καὶ γενομένης ταύτης δεκτῆς ὡς μᾶλλον συνετῆς, ἀνετέθη ἡ ἐνέργεια τοῦ σχεδίου εἰς τὸν προτεινάντα, πρὸς δὲ ἐδόθη· καὶ ἐπὶ τούτῳ τρεῖς χιλιάδες ἵππῶν τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ὀπλορηγῶν ἐπέμενον ζητοῦντας νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Τουρκικὴν ἵνα κυριεύσωσι τινὰ φρούρια μετεφέρθη, εἰς Κροΐαν ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη, αἰσθανομένου τὴν ἀνάγκην νὰ συναγάγῃ πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ἵν' ἀποκριθῇ ἐνδεχομένην τῶν Τούρκων εἰσβολῆν εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Ἐντὸς λοιπὸν μηνὸς ἀπληθευρώθη ἡ πατρις. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, σπουδάζων ν' ἀποτίσῃ δημοσίᾳ πρὸς Θεὸν τὸν φόρον τῆς ἰδίας εὐγνωμοσύνης, προσέταξε νὰ τελεσθῇ μετὰ πομπῆς ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων ὥστε μετὰ πολυτελεῖς καταθλίψει ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐπανηγυρίζε καὶ αὖθις ἐν θριάμβῳ τὰς ἐορτὰς αὐτῆς. Κατὰ τὴν πανηγυριν ταύτην, ὁ Χάμζας (1) καὶ ἄλλοι πολλοὶ Τούρκοι ἐκ τε τῶν ἐλθόντων ἐξ Οὐγγαρίας μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν Κροΐᾳ διαμενόντων, ἀπέπτυσαν πασιφανῶς τὰ τοῦ Μωάμεθ καὶ ἀνεγεννήθησαν διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Οὐνιάδης μετὰ τὴν ἐν Σλαβίτσα μάχην εἰσέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν διὰ τῶν στενῶν τοῦ Αἴμου. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀλβανῶν ἀρχόντων καὶ τῶν γειτόνων δεσποτῶν, ἐκπληροῦντες ἀρχαῖον ἔθος ἐπανηλθάνοντο μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους, προστήνεγκον τῷ Σκεντέρμπεη πλοῦσι δῶρα. Ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἐπανηγυρίσθη ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία.

Τούτων δὲ τελομένων ἦλθε ταχυδρόμος παρὰ τοῦ Μωῦσῆος ἀναγγέλλων ὅτι ἐξεληθῶσιν ἐκ Πετρέλλης καὶ Στελλουσίτου καὶ Πετράλθης αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ, καὶ ἐνωθεῖσσι κατὰ τὴν Μακεδονίαν μετ' ἄλλων πολεμίων δισκαροπισμένων εἰς τὰ ὄρη, καὶ μετὰ ἐπικουρικῶν στρατευμάτων νεωστὶ ἐλθόντων, ἠπέλουν ἔροδον. Ὅθεν ἡ θέσις τοῦ Μωῦσῆος καθίστατο κρίσιμος· διότι, εἰ μὲν ἐχώρει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἠλευθεροῦτο τὸ Σβετιγράδιον, εἰ δὲ ἔμενον ὅπου ἦν, ἀπεκλείετο πανταχοῦθεν ἐκ τε τῆς ἐχθρικῆς φρουρᾶς καὶ τῶν στρατευμάτων, κυρίων ὄντων τῆς πεδιάδος. Ὅτε ἡ εἰληθὴς αὐτῆ ἐφθασεν ὁ Σκεντέρμπεης ἐγένετο ἀναπηδήσας δὲ ἀμέσως εἰς ἵππον καὶ περὶ κολουθούμενος ὑπὸ τινῶν ὀπλορηγῶν καὶ ἑκατὸν περίπου ἵππῶν ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ· ἀλλὰ μόνη ἡ εἰληθὴς ὅτι ἤρχετο ὁ Σκεντέρμπεης ἀπέδιωξε τὸν ἐχθρόν. Ἀγανακτήσας δ' ἐκεῖ-

νος ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ δειλίᾳ δι' ἣν ἐστερήθη νίκης ἀξιολόγου, εἰσέβαλε μετὰ χιλίων ἵππῶν τοῦ Μωῦσῆος εἰς Μακεδονίαν, καὶ δρώσας τὴν χώραν, ἀπέγαγε πλουσίαν λείαν, ἱκανὴν εἰς ἐφόδιον τοῦ στρατοπέδου καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα.

Ἐν τούτῳ ἡ φήμη τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκεντέρμπεη διεδόθη μέχρι Μουράτου· καὶ παρωξύνθη μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς ἄκρον μαθὼν τὴν ἐκουσίαν ἦσαν τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ, καὶ τὰς πρὸς τὸν φρούραρχον τῆς Κροΐας ψευθεῖς ἐπιστολάς, καὶ τὸν φόρον τοῦ ταλαιπώρου γραμματέως, ὅτε ὅμως ἤκουσε τὴν ἐπανástασιν ὀλοκλήρου τῆς Ἀλβανίας, καὶ ὅτι πλὴν ἐνός μόνου φρουρίου, ὅπερ καὶ αὐτὸ δυσκόλως ἀντέτεχε, πᾶσα ἡ λοιπὴ χώρα ἀπέσεισε τὸν ζυγόν, ἡ ὀργὴ μετεβλήθη εἰς ἀνησυχίαν.

Τί ἄρα νὰ πράξῃ; Ἡττηθεὶς ἐν Οὐγγαρίας παρὰ τῶν χριστιανῶν, καταπολεμούμενος ἐν Ἡπείρῳ ὑπὸ τοῦ πολυμηχάνου Σκεντέρμπεη δὲ καὶ οἱ Τούρκοι ἐθεώρουν μέγαν, ἔπρεπεν ἄρα, ἵνα καταστρέψῃ αὐτόν, νὰ ἐνδώσῃ αἰσχροῦς εἰς τὴν ἀνθρώπῳ τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας, ἢ ἐκστρατεύων κατὰ τούτου νὰ δώσῃ καιρὸν τῷ ἠπειρώτῃ στρατηγῷ ὅπως παρασκευάσῃ ἐν ἀνέσει τὰ τῆς ἐπαναστάσεως;

Ταλαντευόμενος οὕτω τὴν γνώμην, συνεχάλεσε συμβούλιον ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ μετείχον τῶν αὐτῶν διαταγμῶν. Ἐπὶ τέλος ὅμως, εἴτε θεωρῶν προτιμότερον νὰ διεξαγάγῃ ἐν πρώτοις τὰ τῆς Οὐγγαρίας, εἴτε λυσῶν κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐκδικηθῇ πρὸ πάντων αὐτόν, προέτεινε πρὸς τοὺς ἐν Οὐγγαρίας συμμάχους δεκαετὴ ἀναχωρῆν, ἀποδοῦς καὶ τὴν Μοισίαν, ἐπαρχίαν τότε τῆς Σερβίας.

Καὶ ὁ μὲν Οὐνιάδης ὅστις, νοσοῦντων ἢ ἀπόντων τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν, ἦν σχεδὸν μόνος, ἐδέχθη τὴν πρότασιν καὶ ὑπέγραψε τὴν συνθήκην, ὁ δὲ Μουράτης ἐχάρη σφόδρα. Μαθὼν ὅμως μετὰ μικρὸν τὴν ἀληθῆ κατὰστασιν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ, μετάνοησε, διότι εὐκόλος ἀπέβαινε ἡ ἤττα ἐχθρῶν πολλὰ πασχόντων· ἀλλὰ καὶ ἐδάκρυσε ἀναπαλήσας ὅτι εἰς αἴσθημα ἀγανακτήσεως ἐνδοῦς ἔσπευσε νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην, ἐμετοίριζε δὲ τὴν ἀδμιονίαν αὐτοῦ μόνη ἡ ἐλπίς τῆς ταχείας τοῦ Σκεντέρμπεη τιμωρίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μὲν Οὐγγαρία ἀπεποιεῖτο νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ δεσπότη εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ, ὁ δὲ χειμῶν ἦν δριμύτατος, ἀνέβαλε τὴν κατὰ τῆς Ἡπείρου ἐκστρατείαν.

Ἡ ἀναβολὴ δὲ αὕτη ὠφέλιμος ἀπέβη τῷ Σκεντέρμπεη· διότι ἐμπειρὸς ὢν περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ὅσον καὶ περὶ τὴν τῶν πολεμικῶν, ἐστερέωσεν ἐντὸς μικροῦ τὴν τάξιν κατὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία· καὶ δικαιοσύνη μὲν δέχθη τὴν αὐθαριεσίαν, οἱ δὲ νόμοι ἐπισχύθησαν, πάντες ἠσθάνθησαν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς, καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀνένηψεν ὡς ἐκ θαύματος.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνη τῶν ἐνεσώτων ἡ βελτίωσις, ἀπῆρτετο καὶ τῶν μελλόντων ἡ ἐξασφάλισις, καθόσον ἤγγιζε τὸ ἔαρ, καὶ μετ' αὐτοῦ πάλιν ἀκάθεκτος καὶ τρομερὰ. Ὅθεν ἔχων περὶ αὐτόν τὸν Χάμζαν

(1) Οὐχὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Σκεντέρμπεη ἀλλ' ἄλλος, Τούρκος τῆν Ἡρακλείαν. Σ. Μ.

BIBLION B'.

1444—1450.

καί τινες ἄλλοις ἦλθε πρὸ τοῦ Σεβειραδίου μετὰ ἑξ̄ χιλιάδων· ἀλλ' ἡ φρουρά, τρωσάσα ὄλον αὐτῆς τὸ θῆρος, κατερρόνησε καὶ υποσχέσεις καὶ ἀπειλὰς, στερουμένων μάλιστα τῶν χριστιανῶν καὶ πυροβολικοῦ καὶ παντός ἐπιτηδείου εἰς πολιορκίαν. Διὸ μὴ θέλων νὰ θυσιάσῃ ἐπὶ ματαίῳ τὸν στρατὸν, ἀρῆκε μέρος τοῦτου τῷ Μωῦσῃ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς δῆμοισιν τῆς χώρας ὅπως λιμοκτονήσῃ τὴν πόλιν.

Τότε πολλοὶ τῶν κατοίκων, οὓς ὁ φρούραρχος εἶχεν ἀποδιώξει εἰς τὰ προάστεια, ἔλθοντες κρυφίως πρὸς τὸν Σκεντέρμπεκ, « τί ζητεῖς, εἶπον, Κύριε; Οἱ ἐχθροὶ σου ἔχουσιν ἄφθονα τὰ ζωαρχῆ· ἡμᾶς ἄρα λιμοκτονεῖς· καὶ ὁμοίως δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἱ αἰτιοὶ τῆς ἀντιστάσεως, οὐδὲ πρέπει ν' ἀμφισβῆλλῃς, ὅτι εἴ ποτε τύχωμεν εὐκαιρίας θέλομεν σοὶ ἀνοίξει τὰς πύλας τοῦ φρουρίου. Ἄρες λοιπὸν ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς καὶ πιστοὺς ὑπακούους σου, καὶ τράπητι κατὰ τῶν ἄλλοσύνων. »

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σκεντέρμπεκ ὤρμησε πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς (1), εἰς μέρος κατοικοῦμενον ὑπὸ Τούρκων, καὶ καταλαβὼν τὴν εὐρορον καὶ πολυάνθρωπον ἐκείνην χώραν ἤνωσεν αὐτὴν μετὰ τοῦ λοιποῦ κράτους. Ὑπέρθε δὲ εὐκόλος ἡ κατάκτησις, διότι ἐρχομένου τοῦ Σκεντέρμπεκ πᾶσαι αἱ φρουραὶ ἐγένοντο ἄφαντοι, καὶ πανταχῆθεν τὰ πλήθη συνέβρεον ἀγαλλόμενα, καὶ ἐνθουσιῶντα προσηγόρευον τὸν ἐν μέσῳ σημαίας ἐρυθρᾷ, δικέφαλον ἀετὸν, ἔμβλημα ὄντα ἐλευθερίας καὶ δόξης.

Καὶ βέβαιος μὲν ἦν περὶ τῆς προαιρέσεως πάντων· ἀλλ' ὁ προσηγγίζων κίνδυνος δὲν ἦν μικρὸς, καὶ μόνον δι' ἀτρότων ἀγώνων ἦν δυνατὸν νὰ προλάβῃ αὐτόν. Ἐπισκεπτόμενος ἄρα πάντα τὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις, διατρέγων τὰ ὄρη, τὰς κοιλάδας, τὰ πεδία καὶ τὰ στενά, καταμετρῶν τὰ βάρη τῶν ποταμῶν, καὶ συνεχῶς ἐπανερχόμενος εἰς Κρόϊαν ὅπως ἐπισπέυσῃ τὸ τέλος τῶν ὄχυρωμάτων, διπλασιάζων ἐν λόγῳ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἐσκεπτετο νοηθήμερον πῶς παλαιῶν νὰ στεριθῇ ὀλιγωτέρων ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐφρόνει ὡσπερ ὁ Φάβιος ἐτιζοῦ τὸ στρατὸν εἶναι ἡ ἐνέργεια, εἰσέβαλλε συνεχῶς εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀκραίως οὕτω διατηρῶν τὰς δυνάμεις τῶν ἰδίων στρατιωτῶν.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Μουράτης συνήθριζεν ἀταράχως τὰ ἐλακτώτερα τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, φρονῶν ὅτι εὐκόλως ἔθελε καταστρέφει τὸν ἐπαναστάτην καὶ τὴν ἐπανάστασιν ἐν μιᾷ μόνῃ ἐκστρατείᾳ. Ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεκ μαθὼν διὰ τῶν παρ' ἐκείνῳ κατασκοπῶν τὰς μεγάλας παρασκευὰς, διανοήθη νὰ συνίθῃ μετὰ τῶν γειτόνων δεσποτῶν καὶ ἡγεμόνων συναρχίαν ἀμυντικὴν τε καὶ ἐπιθετικὴν. Καὶ ὅπως ἀποφύγῃ πᾶσαν ἐπίδρα πρὸς πρωτεύον, ὥρισε τόπον συνεντεύξεως τὴν Αἰσὸν πόλιν ἐνετικὴν καίμην μετὰ τῶν Κροῖα καὶ Σλόδρας.

(1) Τριβαλλοὺς ἐννοεῖται πολλοὺς εἰ Βαλκανικῆ τοῦ Σέρβου.

Ἀμυντικὴ καὶ ἐπιθετικὴ συμμάχια. — Ὁ Σκεντέρμπεκ ἀναγορεύεται ἀρχιστράτηγος. — Τεσσαρῶν χιλιάδων ἰππέων ἐπέβαλλον ὑπὸ τὸν Ἄλῃ πρὸς εἰς Ἀλβανίαν. — Ἡττώται ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεκ. — Ἀνακαλῆ Μουράτης καὶ Οὐγγρων. — Ὁ σουλτάνος παρακαλεῖται τοῦ θρόνου. — Ὁ Βλαδιολαὸς παρακαλεῖται. — Ὁ Μουράτης ἀναλαμβάνει τὰ σκήπτρα. — Μάχη περὶ Βέρνα. — Πρωτεύον τοῦ σουλτάνου περὶ εἰρήνης πρὸς Σκεντέρμπεκ. — Ἀπέβρεψεν αὐτόν. — Ὁ Σκεντέρμπεκ καὶ δύο πασάδες, τὸν Φεζὺρ καὶ Μουσταφᾶν, κερττεὶ πόλεμον πρὸς τοὺς Ἑταίους, τρέπει εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν αὐτῶν, καταστρέφει τὸν νέον στρατὸν τοῦ Μουσταφᾶ, καὶ συνδικολογεῖ μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας εἰρηναίαν ὑποβαλλομένην προτάσει.

Ὁ δὲ πρῶτος ἐλθὼν εἰς τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως ἦν ὁ Ἀσιαμνήτης Τόπιος ὁ Κομνηνός (1), στρατηγὸς μέγα ἔχων τὸ ὄνομα καὶ εὐγενῆ τὴν καταγωγὴν, μετὰ πολλῶν πεζῶν καὶ ἰππέων. Οὗτος, ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Α', ἐδοξίσθη ἀμυνόμενος ὑπὲρ πατρίδος· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐνῶ ὁ Μουράτης ἠγωνίζετο νὰ καταβάλῃ ἐν Ἀσίᾳ τὸν ἀποστατήσαντα ἡγεμόνα τῆς Καρμανίας, ἐξήγησε μετὰ τοῦ συμμάχου Ἰωάννου Καστριώτου, πατρὸς τοῦ Σκεντέρμπεκ, τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἠπειρὸν καὶ Ἀργυρόπολιν, καὶ συνεκρότησεν ἐπανάστασιν ἰσχυράν ἣν μόλις κατέρπειεν ὁ τρομερὸς Τουραχάνης. Μετὰ τὴν ἄλυσιν ὁμοίως τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Καρὰ Εὐρενόζη καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς χώρας, ἠναγκάσθη νὰ γείνη ὑποτελής. Σήμερον δὲ, μόλις ἤκουσε τὴν φωνὴν τοῦ Σκεντέρμπεκ καλοῦσαν εἰς ἐκδίκησιν, καὶ τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μέρος αὐτοῦ ἀνεβῆρπίσθη σφοδρῶς, διότι εἰς μόνος λογισμὸς ἀνέφλεγεν ἀδιακόπως αὐτόν, πῶς νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ὑπ' αὐτόν Ἠπειρὸν ἀπὸ τοῦ Ἀἰῶος μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸ ἐπίθετον Μέγας, τὸ δοθὲν πρὸς τὸν ἐνδοξον τοῦτον πρόμαχον τοῦ σταυροῦ.

Μετὰ δὲ τὸν Ἀσιαμνήτην Τόπιον ἦλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας, δεσπότης τῆς ἀρκτώσεως Ἀλβανίας μέχρι Δυβῆρχιου. Τὸ Δυβῆρχιον ἦ ἡ Ἐπίδαμνος ἦν ἐπὶ Ῥωμαίων τὸ κυριώτερον ὄριον τῆς μετὰ τὸ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας συγκοινωνίας· ἐντεῦθεν ἤρχετο ἡ ἰωραία Ἑγνατία ὁδός, ἣς τὰ Ἴχνη ἀπαντῶσαν μεταβαίνοντες ἀπὸ Δυβῆρχιου εἰς Θεσσαλονικίαν δια τῆς εἰς Λυχνιδὸν ἀγούσης (2). Φλεγόμενος δὲ ὑπ' ἀκρατῆτος ὀργῆς κατὰ τοῦ Τουραχάνου ἐρημώσαντος τὴν Μουζᾶκην, κατατομήσαντος πλῆθος Τοξιδιῶν καὶ Σέρβων περὶ Αὐλῶνα (3) κατὰ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν,

(1) Καὶ οὗτος Γολέμης, ὅπως λαθάνων λέγει ὁ Βασιλείος, καὶ μετ' αὐτόν ὁ Σισμάνης. Τὸ ἐπίθετον Κομνηνός ἐκλερουόμενον ὁ Ἀσιαμνήτης Τόπιος παρὰ τῆς μητρὸς.

(2) Félix de Beaujour, Voyage militaire dans l'empire ottoman.

(3) Οἶαιον κόλπον.

βδελυρά τρόπαια ἐκ χριστιανικῶν κεφαλῶν, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο υἱοὺς καὶ τὸν ἀνεψιὸν Τανούσιον, οὗ τινος ὁ πάππος Κάρολος Τόπιαις, εἶχε καταβάλλει τὰ θεμέλια τῆς Κροΐας καὶ Πετράλβης, ὅτε Ἰωάννης ὁ Καστριώτης ἐκυρίευσεν τῆς Ἠπείρου.

ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν τριῶν τούτων ἀρχηγῶν ἐξεστράτευσάν αἱ μοῖραι αὐτῶν ἐξαπλωθεῖσαι μέχρι Τυράννης τῆς Μικρᾶς, πατρίδος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἣν ἀνεκαίνισεν οἰκτεῖρων τὰ ἐκ τοῦ πολέμου δεινὰ τῆς Ταυλαντίας (Μέσης Ἀλβανίας), παθούσης ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν τῆς Ἑλλάδος.

Τὸν ἀρχηγὸν τοῦτον, σεβαστὸν διὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα, συνώδευον οἱ ὑποκείμενοι αὐτῷ δεσπότες Στουρίας, Χεράβης, (Κράβους), Φάρκης (Φούρκας), Χειμάβης καὶ Βλίχας, τεταγμένοι ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Βᾶλς Γεωργίου Στρεζίου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δύο τούτου ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Βόϊκος ἦσαν νεώτατοι τὴν ἡλικίαν, ἔμειναν ἐν τοῖς ἰδίῳις κτήμασι, μεταξὺ Κροΐας καὶ Ἀλεσίου.

Ἦσαν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ὁ Νικόλαος καὶ Πάυλος Δουκαγίνος (1), δεσπότες τῆς εὐφόρου χώρας τῆς ὑπὸ Λοδρίνου ἀρδευομένης, οἱ τε Μουζάκιαι, σύμμαχοι τοῦ Καστριώτου, ὁ Λέκκας Ζαχαρίας, δεσπότης τῆς πέραν τοῦ Δρίνου ἄνω Ζαδρίμας, τῆς μέθοι τῆς ἄνω Μοισίας ἐκτεινομένης, ὁ Πέτρος Σπᾶν δεσπότης Δριβαστοῦ, ὅστις ἤξιον ἐπαξίως ἐκυτὸν ἀπόγονον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀλέξιος Βολδάρ, Οὔρος καὶ Μίρος καὶ Λέκκας Δουμανὸς, οἷς ὑπέκειντο οἱ Παῖνες καὶ Πελαγονίαι καὶ Σκάρδοι, καὶ πολλαὶ πόλεις κείμεναι παρὰ τὴν Δριβαστὸν καὶ τὸ Βᾶλς (2), ὁ τοῦ Μαυροβουνίου δεσπότης, Στέφανος Κζέρνοβιτς μετὰ τῶν υἱῶν, καὶ πλείστοι ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἢ ἀπεσταλμένοι τῶν πόλεων. Πάντες δὲ οὗτοι οἱ ἠπειρώται, μᾶλλον στρατηγοὶ ἢ ἡγεμόνες ὑπνηκῶν πιστῶν ταῖς οἰκογενεαῖς αὐτῶν, φαίνονται σπανίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ· διότι μετὰ τὴν γιγάντειον πάλην τοῦ Σκεντέρμπεη μεθ' οὗ συνηγωνίσθησαν τὸν ἐσχάτον ἀγῶνα, ἐξηφανίσθησαν καὶ αὐτοὶ διὰ παντός (3).

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐνετία, ἣτις χάριν τῶν ἐν Ἠπείρῳ κτήσεων αὐτῆς ἐμερίμνα ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας, ἔστειλεν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν συνέλευσιν, τοὺς φρουράρχους τῆς Σκόδρας καὶ τοῦ Ἀλεσίου, καὶ ἄλλων πόλεων καὶ φρουρίων.

Τὴν δὲ ταχθεῖσαν ἡμέραν, συνελθόντων πάντων ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ, ὁ Σκεντέρμπεης ἐξέθετο τοὺς λόγους τῆς διαχωγῆς αὐτοῦ, καὶ τὴν θρησκευτικὴν

ἄμικ δὲ καὶ πολιτικὴν ἀνάγκην τὴν ἐξεγείρασαν αὐτὸν κατὰ τοῦ ἀδυσωπήτου ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος. Καὶ ἀναπολήσας τὴν ἀπεχθὴ τυραννίαν τῶν Τούρκων, τὰ παθήματα τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἱερωτέρου τῶν ἀγῶνων δόξαν, παρώρμησε τοὺς πάντας εἰς πόλεμον· « Ἄμικ, εἶπεν ἐπὶ τέλους, ὡς ἀντηχήσωσι κατὰ τὰ ὄρη αἱ σάλπιγγες τῶν ἀπίστων, δειχθῶμεν ἄξιοι στρατιῶται τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ».

Τὸν λόγον τοῦτον ἐπευφήμησαν πάντες ὁμοφώνως, καὶ ὁμοφώνως ἀνέθεντο αὐτῷ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν. Τότε ἀναστὰς πρῶτος ὁ Ἀριαμνῆτης προσηγόρευσε τὸν Σκεντέρμπεην ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας, εἰπὼν ὅτι αὐτῷ θελεῖ ἀποδίδει τοῦ λοιποῦ τὸν φόρον ὃν ἀπέτιε τῷ Μουράτῃ. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο ἐμιμήθησαν καὶ πάντες οἱ παρόντες, ὑποσθέντες ἔρανον στρατιωτῶν ἢ χρημάτων. Μόνη ἡ Ἐνετία ἀπέσχε μὴ θέλουσα νὰ φανῇ ὑποτελής· μετὰ ταῦτα ὁμοῦ συνετέλεσε καὶ αὕτη διὰ προσφορᾶς χρημάτων. Καὶ ἐπικαλεσθέντες δημοσίᾳ καὶ διὰ λιτανειῶν τὴν θεῖαν ἀρωγὴν ἀπεχωρίσθησαν.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, σπεύδων νὰ συμπληρώσῃ τὸ γενικὸν σύστημα τῆς ἀμύνης, μετεπέμψατο εἰς Κροΐαν τὸν Μωῦσῆν, χερωσάμενον ἤδη τὸ Σβετιγράδιον. Ἐφερε δὲ αὐτὸς μεθ' ἑαυτοῦ πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, ἀφείκει τὸ λοιπὸν τοῦ στρατεύματος ἐν τῷ ἀλωθέντι φρουρίῳ καὶ περίξ αὐτοῦ. Καὶ συγχρόνως ταχυδρόμοι ἐσάλησαν πενταχοῦ ἵνα ἐπισπεύσωσι τὴν ἐκστρατείαν τῶν συμμάχων, καὶ τὴν ταχίστην τούτων μεταβάσιν εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον.

Ἐν τούτῳ, μαθόντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας ὅτι τεσσαράκοντα χιλιάδες ἰππέων ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶν, στρατηγὸν ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων τῆς Τουρκίας, ἐχώρουν πρὸς αὐτὴν, ἐκυριεύθησαν ὑπὸ φόβου· γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροντες κατέφευγον εἰς τὰς πόλεις, καὶ οἱ ναοὶ κατεκλύζοντο ὑπὸ τῶν πιστῶν· ἐνόμιζέ τις ὅτι ὁ ἐχθρὸς πρὸ τῶν πυλῶν ἤδη θύει καὶ ἀπολλύει. Μετὰ μικρὸν ὁμοῦ ἡ ἀδάμαστος τοῦ Σκεντέρμπεη σταθερότης ἀνεξωπύρησε τὸ θάρρος τῶν δειλιώντων. Καὶ ὅτε ἔφθασαν αἱ ἐπικουρίαι πρὸ τῆς Κροΐας, ἀπέπεμψέ τινας, ἐνῶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤξιον νὰ γίνῃ καὶ νέα στρατολογία, εἰπὼν ὅτι πολὺς ὁ συρφεύσας στρατός· ἔπραττε δὲ τοῦτο ὅπως μὴ μείνῃ ἄνευ νεωτέρων δυνάμεων ἐν περιπτώσει ἤττης. Συνεκρότισε δὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὀκτῶ χιλιάδων ἰππέων καὶ ἑπτὰ χιλιάδων πεζῶν.

Τοσαύτη δὲ ἦν ἡ ὁρμὴ τῶν στρατιωτῶν, ὥστε ἄμικ δούς τὸν συνήθη μισθὸν καὶ ἀκούσας τὴν θεῖαν λειτουργίαν, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ τὸ ἑσπέρας, κατακαηνώσας ἐν τινι πεδίῳ τῆς Κάτω Δίβρης, ὀγδοήκοντα περίπου μίλια ἀπέχοντι τῆς Κροΐας, παρὰ τοὺς πρόποδας ὄρους δασυτάτου, προσέταξε τὸν Γνέον Μουζάκην καὶ τὸν Χάμαζην νὰ ἐλλογήσωσι μετὰ τριῶν χιλιάδων ἰππέων, νὰ κινηθῶσι δὲ μετὰ τὴν ἐνῆρξιν τῆς μάχης, ὅτε, πάσας ἀντασιαντες τὰς ἡνίας, νὰ ἐρομηθῶσι κατὰ τῶν νώτων τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκεῖνος δὲ, ὅπισθεν ἔχων τὸ ὄρος, κατέλαβε τὰ ἄκρα τῆς πεδιάδος, ἀφείκει πρὸ

(1) Τὰ ὀνόματα Δουκαγίνος καὶ Μουζάκης σώζονται καὶ σήμερα ἐν ταῖς δύο ταύταις ἐπαρχίαις.

(2) Balesium, Pline, lib. III. « Situm in radicibus montis Sardonici Maranai (Μαυροβουνιον Montenegro) vulgò appellant. Juxta ager et locus quidam quem And supra Scodram (Sipre Scodre) appellant distans à Scodra XII, à Drivasto V, à Dayno XV. MP. (Barlet. lib. III.)

(3) Sismondi, Histoire des républiques italiennes du moyen âge, tom. VII.

αὐτῶν τόπον ἰκανόν ὅπως παραταχθῆ ὁ ἐχθρὸς εἰς μάχην. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς Κροϊαν στενά ἀφῆκεν ἐλεύθερα, σκοπὸν ἔχων νὰ κλείσῃ αὐτὰ μετὰ τὴν πρόσδοτον τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τινὰ λεκάνην σχηματισμένην ἐκ βαθυσκίων ὁρέων κειμένων κατ' ἀμφίθετρον. Ἦν δὲ καιριωτάτη ἡ διάταξις αὕτη· διότι ὁ χριστιανικὸς στρατὸς, κατέχων θέσεις ἀποτόμους καὶ ὑψηλάς, ἐμελλε νὰ κεραινοβολήσῃ πᾶν τὸ ὑπο τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Μετὰ μικρὸν δὲ ἐφάνησαν καὶ οἱ ἐναντίοι· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ὁ Σκεντέρμπεης προσέταξε νὰ σβέσωσι τὰ φῶτα καὶ νὰ παύσῃ πᾶς θόρυβος. Διὸ τοσοῦτον ἠῤῥῆσε τῶν Τούρκων ἡ τόλμη, ὥστε ἀνάψαντες μεγάλα πυρὰ προεκάλουν ὑβριστικῶς τὸν μικρὸν στρατὸν τῶν χριστιανῶν.

Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπιούσης προβλέπων ὅτι πιθανὸν ἦν νὰ παραταθῆ ἡ συμπλοκή, παρευρέθη εἰς τὸ ἄριστον τοῦ στρατοῦ· καὶ πορισθεὶς εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς στρατιωτικῆς τοῦ ἐχθροῦ παρατάξεως, παρεσκευάσθη πρὸς μάχην. Καὶ τὸν μὲν Μωῦσῆν διώρισε διοικητὴν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, δύναμιν ἐχούσης χιλίων μὲν καὶ πεντακοσίων ἰππέων, ἰσαριθμῶν δὲ πεζῶν· τῷ δὲ Τανουσίῳ ἀνέθετο τὴν ἀριστεράν, ἐξ ἴσης δυνάμεως συγκροτουμένην· ἄλλος δὲ τις στρατηγὸς ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων, ὁ Οὐρανοκόντης, ὠνομάσθη διοικητὴς τῆς ὀπισθοφυλακίας ἢ τοῦ ἐπικουρικοῦ ἐπιλέκτου σώματος (1). Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναφλεγόμενοι ὑπὸ ἀκρατήτου ὀρμῆς οἱ στρατιῶται πιθανὸν ἦν νὰ σκορπισθῶσιν, ὁ στρατηγὸς ἀπηγόρευσε τὴν ἔσροδον πρὶν ἢ ἐξελάσσωσι πρῶτοι οἱ ἐναντίοι.

Ὁ δὲ πασῶν καταφρονῶν τοὺς εὐαριθμούς πολεμίους, ἀνεφώνησε πλήρης χαρᾶς καὶ καγχάζων « Ἴδετε τοὺς ἀπονενομημένους τούτους χριστιανούς, πῶς ἠτοιμάσθησαν ἐπιτηδείως εἰς ὄλεθρον! » καὶ ἀνυπόμονος νὰ κατασυντρίψῃ τὸν ἐχθρὸν προεξώρμησε καρτερικῶς. Ἀλλ' ὁ Μωῦσῆς καὶ ὁ Τανουσίος ἐπιπεσόντες αἴφνης κατ' ἀμφοτέρων τῶν κεράτων, διέσπασαν αὐτὰ, ἐνῶ ὁ μὲν Σκεντέρμπεης ἐκδραμῶν προσέβαλεν εὐθαρσῶς τὸ κέντρον, τὸ δὲ ἐλλοχεῦον σῶμα ἐκπληθήσαν ἐξ ἀφάνους ὠρμησεν ἀλαλάζον κατὰ τῆς ὀπισθοφυλακίας καὶ ἀνέτρεψεν αὐτήν.

Ἀλλ' οἱ ἄριστοι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, συγκροτοῦντες βαθεῖαν καὶ πεπυκνωμένην φάλαγγα, ἐξηκολούθουν ἀνθιστάμενοι μετὰ θάρρους· ἦν δὲ τοσοῦτος ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ὥστε ἡ ἀνδρεία τοῦ Σκεντέρμπεη ἐνκαύγει βεβαίως πρὸ τοῦ ἀδικαιίστου τούτου βράχου, εἰμὴ ὁ Ἀἰδίν Μουζάκης καὶ ὁ Οὐρανοκόντης, συνδραμόντες ἐπιτηδείως, διευκόλυνον τὴν νίκην. Ὁ Ἀλῆς, εἰ καὶ γενναῖος, ἐνέκλινεν ἤδη, ὅτε ἐλθόντος τοῦ Μουζάκη ἡ ἀντίστασις κατέστη πάντη ματαία· τότε ὑποχωρήσας καὶ δούς τὰ νῶτα ἔφυγε προτροπάδην, ἐνῶ τὰ δύο κέρατα μιμηθέντα τὸ κέντρον ἐτρέπησαν καὶ αὐτά.

Καὶ ἦν ὁ θρίαμβος μέγας καὶ πολὺς· διότι δύο μὲν πρὸς ταῖς εἴκοσι χιλιάδες ἐχθρῶν ἐφρονεύθη-

σαν (1), δύο δὲ ἄλλαι ἐξωγρήθησαν, καὶ εἰκοσιπέντε σημαῖαι ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, τέσσαρες μόνον ὄρας διακρεσάσης τῆς μάχης. Ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν οἴτινες, λέοντας ἔχοντες ἀρχηγούς ὡς λέοντες ἐπολέμησαν, εὐαριθμοὶ μὲν οἱ πεσόντες, πολλοὶ δὲ οἱ τραυματισθέντες.

Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς μάχης ἐπέτρεψε τοῖς στρατιώταις νὰ διανυκτερεύσωσιν ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ, ἵνα ἀναπαυθέντες ὑπομείνωσι καρτερικώτερον τοὺς πόνους τῆς μελετωμένης ἐκστρατείας, καὶ τῇ ἐπαύριον συνεχάρη αὐτοῖς οὕτω « Στρατιῶται! Εἰ ἤμην πλούσιος ἤθελαν σπεύσει νὰ ἀνταμείψω κατ' ἀξίαν τὴν ὑμετέραν ἀνδρίαν· ἀλλὰ τίς ἀμοιβὴ ἐνδοξωτέρα τῶν λαφύρων τῶν ἠττηθέντων; Ἴδου πρὸ ὑμῶν ἡ πολεμία χώρα ἧς κατεσφάζατε τοὺς προμάχους· δράμετε λοιπὸν ἐκεῖ ἵνα συλλέξητε ἀρθόνους τοὺς καρπούς τῶν ὑμετέρων θριάμβων· τοῦτο ἔστω ὁ μισθὸς ὑμῶν· ἔστω ὅμως καὶ ἴσος πρὸς πάντας, ὡς ἴση ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀνδρεία. Οἱ πεζοὶ λαβέτωσαν τοὺς ἵππους τῶν πεσόντων, καὶ οὕτως ἔσσεθε τοῦ λοιποῦ πάντες ἰππεῖς. Ἀγωνεῖτε λοιπὸν, φίλοι συστρατιῶται· ἀκολουθήσατέ μοι καὶ ὁ Θεὸς βοηθήσει ἡμᾶς. »

Τῶν λόγων τούτων τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ὑπῆρξεν ἀμφίβολον· πάντες ἐπελάθοντο τῶν πόνων μὴδ' αὐτῶν τῶν τραυματιῶν ἐξαιρουμένων. Καὶ εἰσβαλόντες εἰς Μακεδονίαν, εἰς τὴν πλουσίαν ταύτην χώραν, ἐσκύλευσαν αὐτήν, καὶ, πλὴν τῶν γυναικῶν, τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ὑποταγέντων, παρέδωκαν καὶ κόμας καὶ χωρία καὶ τὰ δένδρα αὐτὰ εἰς τὸν σίδηρον καὶ τὸ πῦρ· Σύροντες δὲ κατόπιν δούλους, ἵππους, ποιμνία καὶ πλῆθος λαφύρων ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀναπαυθέντες μίαν μόνην νύκτα ἐπορεύθησαν εἰς Κροϊαν ἐν θριάμβῳ ἐπευφημούμενοι ὑπὸ τῶν λαῶν. Ὁ Σκεντέρμπεης ἐπεκαλεῖτο σωτὴρ τῆς πατρίδος, τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογεῖτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ πολλὰς ἡμέρας διήρκεσεν ἡ κοινὴ αὕτη ἀγαλλίασις. Ἐστάλησαν δὲ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀρχηγούς τῶν συμμάχων ἐπιστολαὶ θαυνοστόλιστοι, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, ὡς καὶ τινες τῶν ἐχθρῶν σημαίων, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνηρτήθησαν μετὰ παρατάξεως εἰς τὰ ἱερὰ τεμένη.

Ἐν τοσοῦτῳ Εὐγένιος ὁ Δ', ἀδικόπως μελετῶν γενικὴν συμμαχίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν γινόμενα· ἡ ἀλβανικὴ ἐπανάστασις, οἱ θρίαμβοι τοῦ Σκεντέρμπεη, ἡ κατὰ Οὐγγαρίαν ἤττα τοῦ Μουράτου, αἱ ἐπίμονοι παρακλήσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, πάντα ταῦτα συνέτρεχον τὸν ζῆλον αὐτοῦ. Καὶ καταπίσας τὸν Βλαδίσλαον νὰ δεχθῆ τὴν ἡγεμονίαν τῆς νέας ταύτης σταυροφορίας, ἐδώρησατο αὐτῷ διὰ τὰς δαπάνας τῆς ἐκστρατείας, τὴν διετῆ πρόσδοτον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀξιολογωτάτην οὖσαν τῷ καιρῷ ἐκεῖνω.

(1) Ὑπερβολικὸς φαίνεται ὁ ἀριθμὸς οὗτος· τοιαῦτα δὲ ὑπερβολαὶ ἀπαντῶνται καὶ ἄλλαι ἐν τῷ ἀξιολόγῳ τοῦ Βαρλετίου συγγράμματος.

(1) Οἱ Triarii τῶν Ῥωμαίων.

Ἰδοὺ δὲ καὶ τὸ σχέδιον τῶν συμμάχων· ὁ Καρχαμένογλου· Ἀλήμπεης, ἀδιάλλακτος τῶν Τούρκων ἐχθρὸς, ἀνυπόμονος· νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ, συνεμάχῃ μετὰ τῶν χριστιανῶν, καὶ ὑπέσχετο νὰ ἐξεγερῇ καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ὑποταγεῖς τοῦ σουλτάνου ἡγεμόνας· πάντες δὲ οὗτοι ἐμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ χώρας τοῦ Μουράτου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μεγίστη αὐτῆ ἐπανάστασις τὸν μὲν κατὰ τὴν Εὐρώπῃ στρατὸν ἠνάγκασε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀσίαν, ἡ δὲ Ἑλλάς ἀπηλλάττετο αὐτοῦ, στόλος χριστιανικὸς ἐκ νῶν ἐβδομήκοντα ἐκυρίευσεν ἀπόντος τοῦ Μουράτου τοῦ στενοῦ τῆς Καλλιπόλεως καὶ ἐφρασε πάσης τὰς διόδους· ἐνῶ δὲ ἐμάχετο ὁ σουλτάνος μετὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ, οἱ ἐν Εὐρώπῃ σύμμαχοι εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θράκην, καὶ ἀνέκτων τὴν ὑποδουλωθεῖσαν ἑλληνικὴν χώραν.

Οὐαὶ τῇ ἡμισελήνῳ εἶποτε ἐτελεσφόρει τὸ σχέδιον τοῦτο (1)!

Τὰς ἀξιολόγους ταύτας τῶν χριστιανῶν προπαρσκευὰς φοβηθεὶς ὁ Μουράτης, ἐπεμψε πρὸς τοὺς Οὐγγρῶν λόγους εἰρήνης· καὶ τοι δὲ ἀντιτείνοντος σφοδρῶς τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ῥώμης, τοῦ καρδινάλιου Ἰουλιανοῦ, ὠμολογήθη τὴν 12 Ἰουλίου 1444 ἐν Σεγεδίνῳ, παρὰ τὸν Τιβίσκον, δεκαετὴς ἀνακωχῆ. Ὁ σουλτάνος ὑπεχρῶθη ν' ἀποδώσῃ τῷ μὲν Γεωργίῳ Βράγκοβιτς τὴν Σερβίαν μετὰ τῶν δύο τούτου υἱῶν, τῷ δὲ Σκεντέρπερ τὸ πατρικὸν αὐτοῦ κράτος· ἀφροῦντο δὲ ἀπ' αὐτοῦ, πλὴν τινος μέρους τῆς Βουλγαρίας, καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ κατακτήσεις. Ὁ δὲ Βλαδίσλαος, ἵνα κυρώσῃ ἐπισημότερον τὰς συνθήκας ὤμοσε, τὴν δεξιὰν θείας ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, μὰ τὸ ἀθάνατον σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, νὰ τηρήσῃ αὐτὰς ἀκριβῶς (2). Ἀλλὰ καὶ ὁ Μουράτης ὤρκισθη ἐπὶ τοῦ Κοραζίου.

Μόλις δὲ ὑπεγράψῃ ἡ συνθήκη, ἐξ ἧς προσεδόκα αὐτός μετὰ τηλικαύτης θυσίας βίον εἰρηνικόν, καὶ ἀπαισία τις ἀγγελία, ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ Ἀλλαεδδίν, κατέβαλεν αὐτόν. Τότε, εἰ καὶ ἀκαίως ἔτι τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν δόξαν, πληγεὶς δεινῶς τὴν καρδίαν καὶ δυσφορῶν ἐπὶ τοῖς κόποις τοῦ ἐμπολέμου βίου, ἀπεστράφη τὰ ἐγκόσμια μεγαλεῖα· διὸ παραιτηθεὶς τοῦ θρόνου (3) ὠνόμασε διάδοχον τὸν δευτερότοκον υἱὸν Μωάμεθ, δεκατετραετῆ τὴν ἡλικίαν, δοὺς αὐτῷ ὑπουργοὺς γκράσαντας ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἔρμον Μαγνησίαν, μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ πιστῶν, τοῦ Ἰσάκ πασα καὶ τοῦ μεγάλου οἰνογούου Χαμζάμπεη. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ τηρήσῃ καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πρώην θέσεως, ἰδιοποιήθη τὰ εἰσοδήματα τῶν ὠραιοτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Καρίας, τῆς Μαιονίας καὶ τῆς Ἰωνίας.

Πλησίον ταύτης τῆς Μαγνησίας, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Σιπόλου καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐρμου, ἐκτείνεται ἡ πεδιάς ὅπου Σκιπίων ὁ Ἀσιατικὸς ἐνίκησε τὸ 190 ἔτος π. Χ. τὸν Μέγαν Ἀντίοχον, καὶ καθυπέταξεν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν πάσας τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πορρωτέρω, ἐνταῦθα μὲν κεῖνται τὰ Θυάτειρα, ἐκ τῶν πρώτων πόλεων τοῦ χριστιανισμοῦ, παρ' ἣν ὁ Βαλέντιος καὶ ὁ Προκόπιος ἤρισαν περὶ τοῦ κράτους, ἐκεῖ δὲ, ὑπὸ τὸν Ὀλυμπον, ἡ Προύσα ἦν ἀνήγειρεν ὁ Ἀννίβας, καὶ ἀπωτέρω ἡ ἐν Βιθυνίᾳ Αἰβύσσα ὅπου ἀπέθανεν ἑκουσίως. Ὅπόσαι καὶ ὁποῖαι ἀναμνήτεις ἱστορικαὶ συσσωρεύονται περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον! Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀπεχώρησεν ὁ Μουράτης μετὰ τὴν ἀνακωχὴν· αὐτῆ ὅμως οὐχὶ δέκα ἔτη, κατὰ τὰ συνθετημένα, ἀλλ' οὐδὲ δέκα ἡμέρας διήρκεσε. Μόλις ἐκυρώθη ἡ συνθήκη, καὶ ὁ Φραγκίσκος Κονδολιμέρης, καρδινάλιος Φλωρεντίας, ἀνεψιὸς τοῦ Κυγενίου καὶ διοικητὴς τοῦ παπικοῦ στόλου, ἀνήγγειλε τῷ Βλαδίσλαφ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν εἰσβολὴν πολυαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ· ἐμήνυε δὲ συγχρόνως, ὅτι ὁ Μουράτης μεταπεμφθῆμενος ἐξ Εὐρώπης πάντα τὸν στρατὸν αὐτοῦ, πλὴν τινῶν ἀσθενῶν ταγματῶν ἐσκηνωμένων ἐν Θράκῃ, κατέλιπε τὰς τε πόλεις καὶ τὴν λοιπὴν χώραν ἀνευ φρουρᾶς. Αὐτὸς δὲ, ὁ Κονδολιμέρης, διαπλεύσας μετὰ τοῦ στόλου τὸ Αἰγαῖον, διευθύνετο εἰς Καλλιπόλιν, ὅπως καταλαβὼν τὸν πορθμὸν ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν Εὐρώπην. « Εἰς σέ λοιπὸν, ἄνδρες τῶν Οὐγγρῶν ἡγεμόν, καὶ τοὺς σοὺς συμμάχους ἀπόκειται, ἔλεγεν ἐπὶ τέλους ὁ Κονδολιμέρης, νὰ ἐπιπέσιτε κατὰ τῶν ἐν τῇ Δύσει Τούρκων, καὶ ν' ἀπαλλάξῃτε τοὺς χριστιανούς ἀπὸ ταύτης τῆς μάστιγος· ἡ εὐκαιρία εἶναι σπανία· μὴ ἀφήτε νὰ παρέλθῃ εἰς μάτην ».

Ἡ ἐν Βοῦδῃ (1) ἐξουσία ἐφάνετο μετανοοῦσα διὰ τὴν συνθήκην, ὅτε ἐρῆσαν ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων Ἰωάννου Παλαιολόγου, δι' ὧν ἤρῳα τὸν βασιλέα τῶν Οὐγγρῶν ποῖον ἦν τὸ σχέδιον τῆς προσηγοῦς ἐκστρατείας ἵνα συναρμόσῃ καὶ αὐτὸς τὰς ἰδίας παρασκευὰς. Ἐλεγε δὲ ὅτι μετέβῃ εἰς Λακωνίαν ὅπως εὐρίσκηται πλησιέστερον τῶν συμμάχων καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου, καὶ ἐδίσταζε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐγένετο μετὰ τοῦ σουλτάνου συνθήκη· ἀπκριθῶν δὲ τὰς συμφορὰς ἔσαι ἐκ ταύτης ἤθελον προκύβει, ἔλεγεν ὅτι τῆς ἐνδόξου συμμα-

(1) Τὴν μητρόπολιν ταύτην τῶν ἡγεμόνων τῆς Οὐγγαρίας καταλαμβάνοντες οἱ Τούρκοι τὸ 1530 ἔτος, κατεῖχον μέχρι τοῦ 1688, ὅτε ἀνέκτισεν αὐτὴν ὁ δούξ τῆς Λοθαρηγίας· ἔκτοτε δὲ ἀνήκει τῇ Αὐστρίᾳ. Ὁ μέγας βασιλεὺς Ματθίας Κορβίνος ἀνήγειρεν ἐν Βοῦδῃ μετὰ καὶ ἄλλων ἀξιολόγων καταστημάτων καὶ βιβλιοθήκην, ἐν ἣ ἀπέθετο πεντήκοντα χιλιάδας βιβλίων, ὧν τὸν ἀριθμὸν ἐπέβησαν ἀδικακῶς τριάκοντα ἀντιγραφεῖς· τριακόσιαι δὲ ἄλλαι ἀντιγραφεῖς ὑπ' αὐτοῦ μεσοβόμενοι ἀντιγράφησαν ἐν Ἰταλίᾳ τοῖς δοκιματέροις τῶν συγγραφέων. Ὅτε οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν ταύτην ὁ καρδινάλιος Ῥομαῖνός προσέστηγεν αὐτοῖς εἰκοσι χιλιάδας δουκῶν ἵνα φρεσθῶσι τῆς βιβλιοθήκης, ἀλλ' οἱ κληταὶ κατέστρεψαν αὐτὴν. Καὶ ἀνεκαίνισθη μὲν μετὰ ταῦτα, δὲν ἔπαυσε φρεσθῆσαι ὅμως καὶ ὅσαι αἱ ζημίαι.

(1) Le Beau, Hist. du Bas-Empire, liv. CXVIII.

(2) Cantemir, Hist. de l'agrandissement et de la décadence de l'empire ottoman.

(3) Ἠθέλησεν, ὅπως λέγουσιν οἱ Ἀσιατοὶ, νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ προσκεφαλίου τῆς ἀναπαύσεως.

χίας πρωταίτιος και κέντρον ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ Βλαδίσλαος. Εἰ δὲ ἀπεσκίρτα σήμερον ὀλόκληρος ἡ εὐθύνη τῶν ἐπιχειμένων δεινῶν ἀνήκεν αὐτῷ και μόνῳ· δι' ὃ ὁ χριστιανικὸς κόσμος αὐτὸν και μόνον ἤθελε καταραστῆ ὡς παριδόντα ἀρμοδιωτάτην εὐκαιρίαν ἵνα καταστρέψῃ τὸν ἐχθρόν. Κατέλυε δὲ τὸν λόγον ὁ Ἕλλην ἡγεμῶν ἐξαιτῶν νὰ μάθῃ τί διενεοίτο ὁ Βλαδίσλαος, ὅπως ρυθμίσῃ τὴν ἰδίαν διαγωγὴν, και ἀποφύγῃ τὴν ἄβυσσον εἰς ἣν παρέσυρεν αὐτὸν ἡ εὐπιστία.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐπηύξησε τὴν ἀμηχανίαν τοῦ Βλαδίσλαου, ἣν εἶχον προκαλέσει αἱ ἐπιμονοὶ παρενοχλήσεις τοῦ καρδινάλιου Ἰουλιανῶ, προτρέποντος αὐτὸν ἀδιακόπως νὰ παραβῆ τὴν συνθήκην. Ἀπορῶν δὲ τί νὰ πράξῃ, συνεκάλεσε τὸ συμβούλιον και τοὺς μεγιστᾶνας τοῦ βασιλείου, πρὸς οὓς ἐξέθετο τοὺς δισταγμοὺς αὐτοῦ.

Τότε ὁ καρδινάλιος ἠγωνίσθη ν' ἀποδείξῃ διὰ σοφιστικωτάτων ἐπιχειρημάτων ὅτι ὁ Βλαδίσλαος οὐ μόνον ἠδύνατο ἀλλὰ και ὄφειλε ν' ἀθετήσῃ τὸν ἴδιον ὄρκον· διότι, ἔχοντας αὐτοῦ ἀρχαιότερας συνθήκας μετὰ τοῦ Πάπα, τοῦ τε δουκὸς τῆς Βουργουνδίας Φιλίππου, τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουησίων και πάντων τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἧς ἦν ἀρχηγός, οὐδεμία ἄλλη μεταγενεστέρα μετὰ τοῦ Μουράτου, προσβάλλουσα τὰς πρώτας, ἴσχυε. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ ὁ Μουράτης δὲν ἐξετέλεσεν ἐντὸς τῆς τεταγμένης προθεσμίας τὰ συντεθειμένα, οὗτος πρῶτος παρεσπόνδησε.

Τοιαῦτα εὐλογοφανῆ μὲν ἀλλὰ παράλογα λέγων ὁ καρδινάλιος, δὲν ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ ὅτι ὁ Πάπας ἀπέλυε τὸν Βλαδίσλαον τοῦ ὄρκου αὐτοῦ. Ἱστορικοὶ δὲ τινες ἀξιοῦσιν, εἰ και ἄνευ ἀποδείξεως, ὅτι και τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπεστήριξεν, ὅτι πάντα θεμιτὰ κατὰ τῶν ἀπίστων.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐνθερμον τῶν καρδινάλιων δημηγορίαν ἤκουσαν οἱ περιεστώτες μετ' ἐνθουσιασμοῦ, παρασυρθεὶς και ὁ Βλαδίσλαος ὤμοσεν ἐπιπορκήσας ν' ἀφιεώσῃ πάντας τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους, και τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς κατὰ τὴν Εὐρώπην Ἑλλάδος.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ὁ Μουράτης, τηρῶν τὴν συνθήκην, ἀπέδωκε τῷ δεσπότη τῆς Σερβίας τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὰ τε φρούρια και τοὺς αἰχμαλώτους. Κατεστρέφετο ἄρα πᾶν τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ καρδινάλιου, και ὁ Βλαδίσλαος ὅστις, ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν ἰδίαν ἐπιπορκίαν εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἀπιστίας τοῦ σουλτάνου, ἐλυπήθη μαθὼν τὴν ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκπλήρωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως εὐκολώτερον παρκατούμεθα τῶν καλῶν ἢ τῶν κακῶν ἀποφάσεων, ὑπέκυψε και αὐτὸς εἰς τὸν κοινὸν τοῦτον νόμον τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅθεν διαβάς τὸν Ἰστρον, ἦλθεν εἰς Βάρναν, παρὰ τὸν Εὐξείνιον, ὅπου ἦν τὸ γενικὸν τῶν συμμάχων στρατόπεδον.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ ἐνδοξα τοῦ Σκεντέρμπεη κατορθώματα, ὁ τρόμος ὃν ἐνέπνεε τοῖς ἐναντίοις,

ἢ βαθεῖα πείρα ἣν εἶχε τῆς πολιτικῆς και τῆς δυνάμεως αὐτῶν, τὸ ἀδιάλλακτον αὐτοῦ μῖσος κατὰ τῆς ἡμισελήνου, ἡ ἐντελής ἀφοσίωσις εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν χριστιανῶν, ὑπέσχοντο ἰσχυρότατον βοήθημα. Ὅθεν δις προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Βλαδίσλαος νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν συμμάχων.

Ταύτην λαβῶν τὴν πρόσκλησιν ὁ ἥρωες τῆς Ἡπειρου συνεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς και ἐζήτησε τὴν γνώμην αὐτῶν. Καὶ ἀπεφάνθησαν μὲν πάντες ὑπὲρ τῆς συμμαχίας, τινὲς ὅμως δὲν συγκατετίθεντο εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Ἀλβανίας ἐξοδὸν τοῦ Σκεντέρμπεη, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς τὸ ἰσχυρότερον τῆς χώρας προπύργιον.

Τότε ὁ Παῦλος Δυκαγῖνος ὑπολαβὼν εἶπε τάδε· « Μὴ ἀπατάσθε· και ἂν ὀλόκληρος ἡ Ἀλβανία λάβῃ τὰ ὄπλα, ὁ Σκεντέρμπεης μόνος ἔσεται ὠφελιμώτερος τοῖς συμμαχοῖς. Καὶ χάριν μὲν τῆς ἐσωτερικῆς ἀμύνης ἐκλέξατε πάντα ἄλλον στρατηγὸν δόκιμον και γενναῖον· ὀδηγὸς ὅμως τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων εἰς και μόνος ὑπάρχει, ὁ ἥρωες πρὸς ὃν ὀφείλει ἡ πατρις τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν. Εἶπατε πρὸ μικροῦ νὰ βοηθήσῃτε τοὺς συμμαχοὺς διὰ πέντε ἢ ὀκτὼ χιλιάδων στρατιωτῶν· ἀλλ' ὁποῖος θέλει φανῆ ὁ μικρὸς οὗτος ἀριθμὸς; Ἀνάγκη ἄρα στρατοῦ ὀλοκλήρου. Ἴνα δὲ μὴ κατακρίνατε ὅτι λέγω ἀλλὰ δὲν πράττω, κηρύττω ἐνώπιον πάντων ὅτι ἔτοιμος εἰμὶ νὰ μετᾶσχω τοῦ ἱεροῦ τούτου πολέμου μετὰ πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν ».

Ταῦτα ἀκούσασα ἡ συνέλευσις ἔδωκε πληρεξουσιότητα τῷ Σκεντέρμπεη ἵνα πράξῃ τὰ εἰκότα. Οὗτος δὲ ἐπέστειλε τὴν ἐπιούσαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Οὐγγρων, ὅτι ἀπήρχαστο ὅσον οὕτω πρὸς αὐτὸν, φέρων και τοὺς δεκαπεντακισχιλίους νικητὰς τοῦ Ἀλήπασα. Ἦλθε δὲ ἐκ τῶν πρώτων ὁ Δυκαγῖνος μετὰ πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν ἐτοιμῶν εἰς πόλεμον· και γενομένης πάσης τῆς παρασκευασίας ἐνθουσιῶντος τοῦ στρατοῦ, ὁ Σκεντέρμπεης ἐπεκαλέσατο κατὰ τὴν συνθήκην τὴν θεῖαν ἀντίληψιν και ἐξεστράτευσεν.

Τὰ τῶν συμμάχων ὅμως δὲν ἦσαν ὅλως εὐχάριστα· διότι ὁ Μουράτης, ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν περιδεῶν αὐτοῦ ὑπηκόων, κατέλιπε τὸν μονήρη βίον και διηλλάγη πρὸς τὴν Καραμανίαν. Ἐπανεληθῶν δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην τῇ συνδρομῇ αἰσχροκερδῶν ἐμπόρων γενουησίων, προήλασε δρομαῖος ἐπὶ τὴν Οὐγγαρίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ ἀλβανικὸς στρατὸς ἐπετάχυνε τὴν πορείαν, και φθὰς εἰς Μοισίαν εὗρε τὸν Κράλην τῆς Σερβίας, Γεώργιον τὸν Βράγκοβιτς, ὃν πρὸ μικροῦ ὁ Οὐνιάδης και ὁ Βλαδίσλαος προστατεύσαντες κατὰ τοῦ σουλτάνου ἀνετίθασαν εἰς τὸν ἴδιον θρόνον, ἀνθιστάμενον εἰς τὴν διάβασιν. Κείμενος ὡς περ ὄριον μετὰξὺ Τούρκων και χριστιανῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν πρὸς τούτους ποτὲ δὲ πρὸς ἐκείνους κλίνων, ὁ Βράγκοβιτς συνέχευε, κατὰ τὰ συμφέροντα, τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ τοῦ Κορνήσιου. Τὴν ὥραν μάλιστα ταύτην συνετάσσετο τῷ Μουράτῃ γαμβροῦ αὐτοῦ γενομένῳ ἐπὶ θυγατρὶ, χολῶν ἴσως και πρὸς τὸν Βλαδίσλαον παραχωρήσαντα

τῷ Ἰωάννῃ Οὐνιάδῃ φρούριά τινα τῆς Σερβίας ὡς τρόπαιον τῶν κατὰ τοῦ Κρακμάνογλου θριάμβων. Ἐπειδὴ δὲ μάτην παρεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Σκεντέρμπεης, οἱ Ἄλβανοὶ ἀπεράσισαν νὰ ἐκβιασθῶσι τὴν διάβασιν.

Ὁ δὲ Βλαδίσλαος, κύριος ὢν τῆς Βάρνης, καὶ ἀγνοῶν ἔτι τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μουράτου καὶ τὴν δύσκολον τοῦ Σκεντέρμπεη θέσιν, ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑπερασπίσῃ τὴν μητρόπολιν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μαθὼν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ διατρέχοντα, τοσοῦτον ἐταράχθη, ὥστε νοσήσας ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἡμέρας τινὰς ἐν Βάρνῃ· ἡ βραδυτὴς αὕτη ἐκείνῃ μὲν ἀπέβη ὀλεθρία, τοῖς δὲ πολεμίοις ὠφέλιμος.

Τὸ φρούριον τῆς Βάρνης κεῖται ἐπὶ τῆς προσπόρου παραλίας κόλπου ἐκ δύο σχηματιζομένου ἀκρωτηρίων ὑπερτεινόντων εἰς τὴν θαλασσαν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς ἄρκτον τῆς πόλεως, τοῦ ὑπὸ τὸν Αἶμον, κεῖται ἡ κώμη Μικρόπολις, ἐπὶ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ, πέντε μίλια ἀπέχοντος τῆς Βάρνης, ὁ Γαλατᾶς γαῖαι δὲ τελευτώδεις ἦσαν μεταξὺ Βάρνης καὶ Γαλατᾶ. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἔμαθεν ὁ οὐγγρικός στρατὸς τὴν αἰφνιδίαν ἐπάνοδον τοῦ Μουράτου, ὅστις παρακάμψας μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων τὸν Ἑλλησποντον ὅπου ἔπλεεν ὁ παπικός στόλος, μετεβίβασθη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ὑπὸ πλοίων γενουησιῶν, λαβόντων ἀνά ἓν δουκάτον δι' ἕκαστον στρατιώτην. Καὶ οὕτω ἐλθὼν μετὰ σπουδῆς, κατεστρατοπεδεύσατο τέσσαρα μίλια ἀπὸ τῶν οὐγγρικῶν σκηνῶν. Τότε ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Ἑρλάου καὶ Βραδίνου προέστρεψαν τοὺς στρατηγοὺς νὰ ὀχυρωθῶσι διὰ χαρακωμάτων καὶ τάφρων, καὶ νὰ περιμείνωσι νὰ κινηθῇ πρῶτος ὁ ἐχθρὸς· ἀλλ' ὁ Οὐνιάδης, προτεινάς γνώμην ὑπὲρ συνάψεως μάχης, κατέπεισε καὶ τὸν νέον καὶ ὀψοκίνδυνον βασιλέα. Ὅθεν τὴν 9 Νοεμβρίου 1444, οἱ δύο στρατοὶ ἀντιπαρετάξαντο. Τὸ μὲν ἀριστερὸν κέρας τῶν χριστιανῶν, συγκεκροτημένον ἐκ Βλάχων καὶ ἐκ πέντε λόχων οὐγγρικῶν, ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν τελευτῶν· τὸ δὲ δεξιόν, ὅπερ παρετίετο πρὸς τὴν πόλιν, ἦν πάντῃ εὐκαθαίρετον· διὸ πᾶσαι τῶν Οὐγγρων αἱ δυνάμεις συνῆλθον περὶ τοῦτο. Ἐνταῦθα ἐκυματιζέτο ἡ μέλαινα τῆς Οὐγγαρίας σημαία περιφρουρουμένη ὑπὸ τοῦ σημαιοφόρου Φράγκου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἑρλάου, καὶ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ὧν ἐστρατήγει ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανός.

Ἡ δὲ ὀπισθοφυλακία, συγκειμένη ἐκ τε πολωνικῶν λόχων ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Βλαδισλάου, καὶ τῶν ταγματῶν τοῦ Λάσκου Βύθριτς, καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βραδίνου, ἐφύλασσε τὰ νῶτα τοῦ στρατοῦ, τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια. Καὶ ἐν τῷ κέντρῳ ἴστατο ὁ βασιλεὺς μετὰ πεντήκοντα ἰππέων, ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦν ἔφερε Στέφανος ὁ Βΐθωρ. Ἀρχιστράτηγος δὲ παρὼν πανταχοῦ ἦν ὁ Οὐνιάδης.

Τοῦ δὲ τουρκικοῦ στρατοῦ τῆς μὲν δεξιᾶς πτέρυγος ἐστρατήγει ὁ τῆς Ρούμελης βεγλέρβης Τουραχάνης, τῆς δὲ ἀριστερᾶς ὁ τῆς Ἀνατολῆς Καρατζᾶς·

διότι κατ' ἔθος ἀμετάθετον, εἰ μὲν ὁ πόλεμος ἐγένετο ἐν Εὐρώπῃ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ἢ διοίκησις ἀντίθετο τῷ πρώτῳ, εἰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ τῷ δευτέρῳ. Ὁ δὲ Μουράτης κατεῖχε τὸ κέντρον μετὰ τῶν γενισσάρων, τάφρον κεχαρκαωμένην ἔχων πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ χεῖλους αὐτῆς λόγγην ἀφ' ἧς ἐκρέματο, ὡτπερ ἔκκλησις πρὸς τὴν θείαν δίκην, ἡ συνθήκη ἦν παρεβιάσατο ὁ Βλαδίσλαος. Ὅπισθεν δὲ ἐτέθησαν αἱ ἀποσκευαὶ καὶ αἱ κάμηλοι.

Ἀίφνης δὲ, ἐνῶ ἐπέκειτο ἡ συμπλοκὴ, περὶ τὴν αὐγὴν, λαυρὸς ἀνεμος πνεύσας ὥσανε ἀπαίσιος οἰωνός, ἔσχισε πλὴν τῆς τοῦ βασιλέως πάσας τὰς λοιπὰς σημαίας τοῦ οὐγγρικοῦ στρατοῦ.

Τότε ὁ Οὐνιάδης ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς ἀριστερᾶς τῶν πολεμίων πτέρυγος, παρέσπασε καὶ διεσκόρπισεν αὐτὴν καὶ συγχρόνως οἱ Βλάχοι, ἐξορησάμενοι ἀκατάσχετοι, ἀνέστρεψαν τὴν δεξιάν καὶ διαβάντες ξιφῆρεις τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον προήλασαν μέχρι τῆς σκηνῆς τοῦ σουλτάνου.

Ταύτην τὴν ἤτταν ἰδὼν ὁ Μουράτης, καὶ μὴ ἐλπίζων νὰ σώσῃ τὸν στρατὸν ἄλλως εἰ διὰ τῆς φυγῆς, ἠτοιμάζετο νὰ στρέψῃ τὰ νῶτα, ὅτε ὁ Καρατζᾶς, ἀρπάσας στιβαρῶς τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου αὐτοῦ ἀνέκραξε· « Κύριε! μὴ ἐγκαταλείπεις τὸν στρατόν σου· πέσον εἰ δέον, ἀλλὰ πέσον ἐνδόξως ». Τὴν εὐγενῆ ταύτην τόλμην θελήσας νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἀρχηγὸς τῶν γενισσάρων Γιαζιτζῆς Τογάν, κατεκόπη ὑπὸ τινος Οὐγγρου.

Ταύτην τοῦ Καρατζᾶ τὴν ἐπίπληξιν αἰσθανθεὶς ὁ Μουράτης εὐχαρίστησεν αὐτὸν, καὶ ἀνεφώνησεν· « Ὁ Ἰησοῦ! ἐάν ἦς Θεὸς, ὡς ἀξιοῦσιν οἱ χριστιανοὶ, τιμώρησον τὴν ἐπιουρίαν τῶν ὀπαδῶν σου ».

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀντέστη μετὰ καρτερίας, εἰς τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν τοῦ Οὐγγρου μονάρχου.

Ὁ δὲ Βλαδίσλαος, ὑπακούων τῷ Οὐνιάδῃ, ἔμενεν ἕως τότε μετὰ τῶν ἐπικούρων. Ἄλλ' ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανός, ὡς κκοποῖόν τι δαιμόνιον προκαλοῦν τὴν καταστροφὴν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ, μεμψόμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων Στριγωνίας καὶ Βραδίνου τὴν ἀπραξίαν τοῦ νέου μονάρχου ἦν καὶ οὗτος ἀπεδοκίμαζε δυσφορῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ἠρέθισεν αὐτὸν ὥστε, ἀνασειάσας πάσας τὰς ἡνίας ἔδραμε διὰ τῶν γενισσάρων μέχρι τοῦ κέντρον τῶν πολεμίων ὅπου ἐξήστραπτεν ἡ ἀδαμαντοκόλλητος τοῦ Μουράτου κίδαρις· καὶ ἐκεῖ ἀνορθωθείς καὶ ὑψώσας τὸ ξίφος ἠτοιμάζετο νὰ κατασφάξῃ τὸν σουλτάνον, ὅτε ὁ ἵππος αὐτοῦ, πληγωθεὶς δεινῶς ὑπὸ βραεῶς πελέκεος, κατεκύλισε τὸν ἀναβάτην. Εἰς μάτην οὗτος, μεμονωμένος ὢν καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀντεπάλαιεν-γέρων γενισσαρος, Χοτζᾶ Κίσρ ὀνομαζόμενος, ἀποτεμῶν τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐμπήξας ἐπὶ τῆς λόγγης ἀνεκράυγασεν ὡς ἄλλος Στέντωρ· « Γκιουρρα, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς ὑμῶν! »

Καὶ ὡς εἶδον αὐτὴν οἱ Πολωνοὶ, οἱ Οὐγγροὶ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν συμμαχῶν καταταραχθέντες ἐφυ-

γον προτροπάδην (1). Οἱ δὲ Τούρκοι, καταδιώκοντες ἀνευδότης αὐτοὺς κατέσφαζον ἀνηλεῶς. Ἔπεσαν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανός, ὅστις εὐρέθη κρατῶν εἰσέτι τὴν ῥομφαίαν, καὶ οἱ δύο ἐπίσκοποι. Καὶ ἐκ μὲν τῶν χριστιανῶν ἐφρονεύθησαν χιλιάδες δέκα, ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων, καὶ τοὶ νικητῶν, πολλῶ πλείονες· διὸ ὁ Μουράτης οὐ μόνον δὲν ἐχάρη, ἀλλὰ καὶ σιωπηλὸς καὶ κατηφής περιέφερε τὸ βλέμμα εἰς τὸ καθημαχμένον ἐκείνο θέατρον. « Πρὸς τί τοσαύτη μελαγχολία μετὰ τοιαύτην νίκην; » ἠρώτησεν ὁ βεζύρης. « Δὲν βλέπεις, ἀπεκριθὴ ὁ σουλτάνος, ὅλους τούτους τοὺς πιστοὺς καιμένους ἀψύχους; Οὐαὶ μοι εἴ ποτε οἱ θριάμβοί μου ἠγοραζόντο ἀντι τοσοῦτου αἵματος! »

« Παράδοξον! ἀνεφώνησεν ἐξετάζων τοὺς πεσόντας καὶ τοὺς τραυματίας, πάντες εἰσι νέοι· οὐδὲ εἷς ἔχει τὸ γένειον ὑπόλευκον.—Ἐὰν ὑπῆρχε μετ' αὐτῶν καὶ τις γέρον, εἶπεν ὁ Ἀτάμπεης, δὲν ἤθελεν ἀποτρέψει αὐτοὺς ἀπὸ τοιοῦτου μωροῦ ἐπιχειρήματος; »

Ἀνηγέρθη δὲ καὶ στήλη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅπου ἐκηδέθη ὁ ἀτυχὴς Βλαδίσλαος· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ τεθεῖσα ἐντὸς μέλιτος ἐστάλη εἰς Προῦσαν, καὶ περιεφέρθη καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν. Τοιαῦτα ἐπραξάν καὶ οἱ Πάρθοι πρὸς τὸν Κράσσον (2).

Ἀπεκόπη δὲ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἡ χεὶρ ἡ ὑπογράψασα τὴν ἀθετηθεῖσαν συνθήκην· καὶ συγγρόνως εἰκοσιπέντε οὐγγρικοὶ θώρακες σταλέντες τῷ ἡγεμόνι τῆς Αἰγύπτου, ἀνήγγειλον αὐτῷ ὁποίους ἄνδρας κατέβαλεν ὁ σουλτάνος.

Ὁ δὲ Οὐνιάδης, πλείστα μὲν ἀλλὰ μάταια ἀνδραγαθήματα διαπραξάμενος ὅπως ἀρπάσῃ ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν κεφαλὴν τοῦ Βλαδίσλαου, καὶ ὀδηγήσας ἀσφαλῶς τὸν στρατὸν πέραν τοῦ Ἰστρου, ἐγένετο ὑποχείριος τοῦ δεσπότης τῆς Μολδαβίας Βλάδ Γ' (ρακουλ), συμμάχου τῶν Τούρκων. Πολλάκις καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Τρανσυλθανοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐξαγοράσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ δεσπότης ἠρνεῖτο ἕως οὐ φοβηθεὶς μὴ, ἐκπληροῦντες τὴν ἀπειλὴν ἐρημώσωσι τὸ κράτος, ἐπέδωκεν· ἀλλὰ καὶ τότε ἀπῆτησε τὴν ἀπόδοσιν πόλεων τινῶν.

Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη τῶν χριστιανῶν ἦττα, ἡ ἀπαθνηκτίσασα τὸ πεδίου τῆς Βάρνης, ἐστερέωσε τὰς ἐν Εὐρώπῃ τῶν Τούρκων κατακτήσεις, ἅμα δὲ καὶ ἤνοιξε τὴν ὁδὸν πρὸς λαμπροτέρους τῆς ἡμισελήνου θριάμβους· διότι μετὰ δέκα ἔτη ἡ καθέδρα τοῦ τελευταίου τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτορος, τοῦ ἐνδοξοῦ ταφέντος ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἰδίου κράτους, μετέβη εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἐν Σερβίᾳ ἔτι ὦν ἔμαθε τὴν καταστροφὴν τῶν συμμάχων. Ὅθεν ἐξαγριωθεὶς κατὰ τοῦ Κράλη ἐμποδίσαντος αὐτὸν νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν, ἐδήλωσε τὴν Σερβίαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀλβανίαν, καθ' ἧς ὁ σουλτάνος

ἐνδεχόμενον ἦν νὰ στρέψῃ πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Πλείστους δὲ Οὐγγυροὺς καὶ Πολωνοὺς φυγόντας ἐν Βάρνῃ τὸν θάνατον ἐσοήθησε διὰ χρημάτων καὶ τροφίμων, καὶ ἀπέστειλε διὰ θαλάσσης εἰς Ῥαγούσκην, ὅθεν μετέβησαν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα.

Παραδόξως ὅμως ὁ Μουράτης, ὡςνεὶ ἀπῆντησε τεῖχος, ἀνέστειλε τὴν πρόσδον τῶν ὄπλων αὐτοῦ, ἐνῶ μετὰ τὴν νίκην τῆς Βάρνης ἡ Εὐρώπη ἅπασα ἔτρεχε μέγαν κίνδυνον· τῆς Οὐγγαρίας αἱ πόλεις ἦσαν ἀνοικταί, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βλαδίσλαου καὶ τοῦ Οὐνιάδου τὴν αἰχμαλωσίαν, οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὸν νικητὴν. Ἀλλ' οὗτος ἐφαίνετο ὅτι οὐδὲ περὶ αὐτῆς τῆς Ἀλβανίας ἐφρόντιζε πλέον. Δὲν παρελθὲν ὅμως πολὺς χρόνος καὶ ἀνελαθεὶν ὅλην τὴν πρὶν δραστηριότητα· διότι, οἱ μὲν Μακεδόνες ἐδέοντο νὰ λυτρώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀδιακόπων εἰσβολῶν τοῦ τρομεροῦ Ἡπειρώτου, ὁ δὲ πενθερὸς, ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας, ἐπεκαλεῖτο ἐκδικησὴν κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἀλλ' ὁ σουλτάνος πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν ἐγραψεν εἰς Ἀδριανουπόλεως τὴν 15 Ἰουλίου 1445 ἐπιστολήν, ἧς ἰδοὺ ἡ ἀρχή· « Μουράτης κτλ. Σκεντέρμπεη, τῷ ἀγνώμονι αὐτοῦ θετῷ υἱῷ πᾶσαν ἀπκρνεῖται πρόσρησιν. »

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπρηθίμει ἐν τῇ ἐπιστολῇ τὰς πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην εὐεργεσίας, καὶ καταδείκνυσε τὴν ἀγνωμοσύνην τοῦ εὐεργετηθέντος· ἔπειτα δὲ ὑπέσχετο νὰ συγχωρήσῃ αὐτὸν, καὶ νὰ παραχωρήσῃ μάλιστα τὴν Κροΐαν μετὰ τινῶν ἄλλων πόλεων αἰτινες ἀνήκον τῷ πατρὶ τοῦ ἀποστάτου, ἀλλ' ἐπὶ δυσὶν ὅροις· ν' ἀποδώσῃ πᾶσας τὰς χώρας ὅσας κατακτήσας ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν συμμάχων αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ διὰ χρημάτων τὰς γενομένας ζημίας. Καταλήγων δὲ περιέγραφε τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἰσχύν τοῦ ἰδίου κράτους, καὶ ἀνεμνησάκετο τῆς ἡττης τῶν Οὐγγυρῶν καὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν.

Ἐδῶκε δὲ πρὸς τὸν Ἀϊραδὶν, πιστὸν καὶ μυστικὸν αὐτοῦ ὄπαδόν, πληρεξουσιότητα νὰ συναλλαγῇ μετὰ τοῦ Ἡπειρώτου· ἀλλ' οὗτος, καὶ τοὶ καταφρονήσας τὸ ὑπεροπτικὸν τοῦ σουλτάνου πρόσταγμα, ἐκοινοποίησεν ὅμως αὐτὸ πρὸς τὸ συμβούλιον, οὗ τινος τὰ πλείστα τῶν μελῶν γνώμην ἔδωκαν ν' ἀπορρίψθῃ, ἐνῶ οἱ ἦττον γενναῖοι ἔκλινον εἰς συμβιβασμόν. Ἀποδείξαντος ὅμως τοῦ Σκεντέρμπεη τὸ ἄτοπον τῆς τοιαύτης διαλλαγῆς, αἱ μὲν προτάσεις ἀπερρίφθησαν ὁμοφώνως, τὸν δὲ πρέσβυν ἐδεξιώσαντο μετὰ πολλῆς φιλοπροσύνης, προσκαλέσαντες μάλιστα νὰ μείνῃ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐτελέσθησαν ἑορταί, συμπόσια καὶ πανηγύρεις. Ἐχὼν δὲ τὴν πεποίθησιν ὁ Σκεντέρμπεης ὅτι δὲν θέλει παύσει ὦν φοβερὸς, ἔδειξε τῷ Ἀϊραδὶν τὰ ὀχυρώματα τῆς Κροΐας, τὰς ὀπλοθήκας καὶ τὰ ἐφόδια, καὶ ἐδήλωσεν αὐτῷ τὸν τε ἀριθμὸν τῶν στρατευμάτων, τὴν ἀδάμαστον τούτων ἀνδρίαν, τοὺς πόρους αὐτοῦ καὶ τὴν πίστιν τῶν συμμάχων. Εἶτα ἐνεχειρίσεν αὐτῷ ἀναχωροῦντι ἐπιστολήν, ἧς ἰδοὺ ἡ ἀρχή·

(1) « Chacun tascha, en fuyant, de garantir la prison de son âme. » Lavardin, Hist. de Georges Castriot, etc.

(2) Florus, Abrégé de l'hist. romaine, liv. LII, chap. XII.

« Ἐκ τοῦ πρᾶ τὴν Κροίαν ἡμετέρου στρατοπέδου, τὴν 12 Αὐγούστου 1445. Γεώργιος Καστριώτης ὁ ἐπονομασθεὶς Σκεντέρμπεης, στρατιώτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡγεμῶν τῶν Ἑπαιρωτῶν, Μουράτη τῷ ἡγεμόνι τῶν Τούρκων, χαίρειν. »

Εἰς τὸ ἀλαζονικὸν τοῦ σουλτάνου ὕψος ἀπεκρίνατο μετριοφρόνως ὁ Σκεντέρμπεης θεωρῶν, ὡς ἔγραφεν, εὐτελὲς καὶ δουλικὸν τὸ ὑβρίζειν τὸν ἐχθρὸν, ἔστω καὶ ἀδιάλλακτον. Προσέθετο δὲ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μουράτου διήγειρε τὸν οἶκτον μᾶλλον ἢ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. « Τί παραδοξώτερον, ἔλεγεν, ἀνθρώπου ἠττηθέντος, ἀξιοῦντος νὰ ὑπαγορεύσῃ ὄρους τῷ νικητῇ, καὶ μάλιστα ὄρους οἴου; οὐδὲ ν' ἀκούσῃ συγκατανεύει ἀνὴρ ἐλεύθερος; Βεβαίως αἱ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ σουλτάνου ὕβρεις ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐρεθίσωσι καὶ τὸν ἀνεκτικώτερον τῶν ἀνθρώπων· αὐτὸς ὅμως ἀπαξιῶν νὰ παραδειγματισθῇ ἀπ' αὐτοῦ ἡρώτα, ποῖαι ἦσαν αἱ εἰςργασίαι αὐτοῦ, ὡς κατακρίνεται. παρεγνώρισεν ἀχαρίστως; Μὴ ἄρα ἦσαν ἡ ἐκπόρθησις τῆς πατρικῆς χώρας καὶ ἡ διαρπαγὴ τῆς νομίμου αὐτοῦ κληρονομίας; Αὐτὸς μᾶλλον ἐδικαιοῦτο νὰ κατακρίνῃ τὸν Μουράτην ἐπὶ ἀγνωμοσύνη, διότι τὰς πολυαριθμοὺς ὑπηρεσίας, τοὺς θριάμβους, τὰς κατακτήσεις, ἀντήμειψε διὰ δουλείας καὶ διὰ δυσπιστίας προμηνοῦσης ἐπιβουλῆν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἄλλως ὀλίγον, ἔλεγεν, ἐφρόντιζε περὶ τῶν ὕβρεων ὅσας ἐπεδαφίλειεν αὐτῷ, καθόσον οὐδεὶς εὐσυνείδητος καταδίκασεν αὐτὸν σπεύσαντα νὰ ἀναλάβῃ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ πατρὸς, νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως καὶ ν' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ Μουράτης αὐτὸς δὲν ἤθελε διστάσει νὰ ὁμολογήσῃ, εἴ ποτε συνεβουλεύετο τὸν ὀρθὸν λόγον. »

Καταλύων δὲ τὴν ἀπάντησιν προέτρπε τὸν Μουράτην νὰ παύσῃ ἀπειλῶν καὶ γαυριῶν ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν Οὐγγρῶν νίκῃ, διότι ἕκαστος ἔχει ἰδίαν φύσιν καὶ ἰδίαν καρδίαν. Προσέθετο δὲ ὅτι τὸ κατ' αὐτὸν, ὁποιοῦνδήποτε ἦν τὸ πεπρωμένον ὑπὸ Θεοῦ, θέλει τηρήσει ἀεὶποτε γαλήνην, εὐστάθειαν καὶ ὑπομονήν, οὐδὲ θέλει ζητήσῃ παρὰ τῶν ἐχθρῶν συμβουλὴν, ἢ εἰρήνην παρὰ τῶν Τούρκων· ἀλλὰ πίστιν ἔχων εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν, θέλει ἀπαύστως καταδιώκει νίκην καὶ θρίαμβον.

« Ὅτε ὁ Μουράτης ἐπεχείρισε τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπεμειδία καὶ ἐφαίνετο ἀτάραχος· ὅτε ὅμως ἔφθασεν εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην τὴν προαναγγέλλουσαν « τὸν θρίαμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν ἦτταν τῆς ἡμισελήνου », ἐξέμάνη διὰ μιᾶς. « Ἐπιθυμοῦμαι λοιπὸν, ταλαίπωρε, ἀνέκραξε, θάνατον ἔνδοξον; Ἔστω· θέλομεν σ' εὐχριστήσῃ. Ναί, μέγιστε τῆς Ἀλβανίας βασιλεῖ, θέλομεν ταρασταθῇ καὶ ἄνευ τῆς προσταγῆς σου εἰς τὴν κηδεῖαν σου, ὅπως μὴ παραπονηθῆς ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ὅτι δὲν ἔλαβες ἐν τούτῳ τὰς ὀφειλομένας τιμὰς. »

Καὶ ἀληθῶς, τοιαύτη ἦν ἡ ὀργὴ τοῦ Μουράτου ὥστε εἴ ποτε παρεσύρετο παρ' αὐτῆς, ἤθελεν ἐκσφεν-

δονίσει ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑπείρον, κατὰ τινὰ ἔντονον ἔκφρασιν, τὴν *τρικυμῖαν πάντων τῶν ἀγόνων αὐτοῦ* (1). Ἄλλ' ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας ἐκάλεε τὴν προσοχὴν τοῦ σουλτάνου ἀλλαχού, γράφων συνεχῶς ὅτι ὁ Οὐνιάδης, συναθροίσας τὰ λείψανα τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ προσθεὶς νέας ἐπικουρίας συνεκρότησε δύναμιν ἀξιόμαχον. Ὅθεν, εἴτε διότι δὲν ἤθελε νὰ ἐλαττώσῃ τὰς πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν δυνάμεις, εἴτε διότι ἐνόμισεν ἀρκετὸν νὰ περιστείλῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν Σκεντέρμπεην, ἔστειλεν ἐννέα μόνον χιλιάδας ἵππέων εἰς τὴν Ἑπείρον.

Τὴν στρατιάν δὲ ταύτην ὀδηγῶν ὁ Φιζούρπασας, ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῆς Τουρκίας, ἔφρεν αὐτὴν λάθρα εἰς Μακεδονίαν, ὅθεν ἐμελλε νὰ εἰσελθῇ εἰς Ἀλβανίαν διὰ στενῆς, πολυδένδρου καὶ πετρώδους εἰσόδου, τῆς κοιλάδος τῆς Μοκρένης, ὅπου καὶ ἐλάχιστος ἀριθμὸς ἀνδρῶν ἔρκει νὰ ἐμποδίσῃ στρατὸν ὀλόκληρον. Κατὰ τὴν βύρειον ἐξοδὸν τοῦ στενοῦ τούτου, πρὸς τὴν λίμνην τῆς Λυχνιδίου, ἀρχεται ἡ χώρα τῶν Δασσαριτίων, ἐπαρχία ἰλλυρικῆ, ἢ τὸν νομὸν τῆς Ὀχρίδος ἀποτελοῦσα σήμερον.

Καὶ ἦν μὲν δραστήριος καὶ συνετὸς ὁ πασᾶς· ἀλλὰ καὶ ὁ Σκεντέρμπεης φροντίσας νὰ μάθῃ ἐγκαίρως τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἀπέκρουσε προλαβὼν τὴν μελετωμένην αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν δι' ἄλλης μᾶλλον αἰφνιδίας· διότι, λαβὼν πεζοὺς χιλίους πρὸς τοὺς πεντακοσίους καὶ χιλιάδας ἵππέων δύο, παρέταξεν αὐτοὺς προσηκόντως, καὶ ἀνέμεινε τὸν ἐχθρὸν. Ὅτε δὲ οὗτος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀδιέξοδα ἐκεῖνα στενά, τὸ πεζικὸν ὀρμησάν ἐξ ἀφανοῦς ἐπέπεσε κατὰ τῆς πρώτης φάλαγγος. Καὶ ἐδέξαντο μὲν γενναίως οἱ Τούρκοι τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ὡς προσβαλλόμενοι πανταχόθεν, καὶ κατὰ μέτωπον καὶ κατὰ πλευρὰν καὶ κατὰ νῶτα, οὐδεμίαν εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας. Ἀπελπισθέντες ἄρα, οἱ μὲν προετίμησαν νὰ πέσωσι μαχόμενοι, οἱ δὲ, ὑπὲρ τοὺς ἑπτακοσίους, κατέθεσαν τὰ ὄπλα. Τούτους οἱ Ἀλβανοὶ ἠθέλησαν νὰ φονεύσωσιν ὅπως ἔπραττον οἱ Τούρκοι πρὸς τοὺς χριστιανούς· ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης δὲν συγκατένευσε.

Τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ἦτταν ἰδὼν ὁ Φιζούρπασας, ἀνέκραξεν· « Ὁ ἐμπειρος στρατηγὸς δὲν καταστρέφει τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐπιμένων μωρῶς, ἀλλὰ σώζει τὰ λείψανα. » Καὶ περιφρονῶν τοῦ τε σουλτάνου τὰς προσταγὰς καὶ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ἔδωκε τὰ νῶτα μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Τότε τὸ ἵππικὸν τῶν Ἀλβανῶν καταδιώξαν ἀνευδύτως τοὺς φεύγοντας, κατέσφαξεν αὐτούς.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δευτέρα κατὰ τῶν Τούρκων νίκη τοῦ Σκεντέρμπεη, μεθ' ἣν ἐμελλε ταχέως νὰ ἐπέλθῃ καὶ τρίτη.

Ἄλλος τις πασᾶς, ὁ Μουσταφᾶς, εἰσβαλὼν εἰς Ἀλβανίαν μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἵππέων καὶ μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ ἠττηθέντος στρατοῦ, καὶ κατασκοπήσας τὴν χώραν, κατεσκήνωσεν ἐπὶ ἀποτόμου ὑψώματος περιχαρᾶκῶς αὐτό. Θεὶς δὲ σκο-

(1) Barletius, Historia de vitâ et gestis, etc.

πιάς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν περίξ ὀρέων, προσέταξε νὰ ἀνάπτωσι πυρὰ ὁσάκις φανῇ ὁ ἐχθρὸς, παραγγείλας καὶ τοῖς προσκόποις, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, νὰ ἐπανέρχονται ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον ἵνα μὴ συμβῇ προδοσία. Ἐκεῖνος δὲ ὀρμήσας εἰς τὴν χώραν, ἔφερε πανταχοῦ πῦρ, σίδηρον καὶ αἰχμαλωσίαν. Διὸ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων κατέφευγον περίφοβοι εἰς τὰς πόλεις.

Ταύτην μαθὼν τὴν εἰσβολὴν ὁ Σκεντέρμπεης, ἦλθε μετὰ τεσσάρων χιλιάδων ἰππέων καὶ χιλίων πεζῶν εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Μοκρένης. Ἐνῶ δὲ ἐταλαντεύετο τὴν γνώμην ἀπορῶν εἴ ποτε ἔπρεπε νὰ προσβάλῃ ἢ νὰ πολιορκήσῃ τὸν ἐχθρὸν, αὐτόμολός τις Ἄλβανὸς ἐλθὼν ἔδωκεν αὐτῷ ἀκριβεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐναντίων. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας ἡ θέσις τοῦ Μουσταφᾶ δὲν ἦν ἀπόρητος ὡς ἐνομίζετο. Μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας μαθὼν ὑπὸ τῶν κατασκόπων ὅτι ἐπέστη καιρὸς ἐνεργείας, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κοιλάδος, καὶ θέλων νὰ ἐπιπέσῃ αἰφνης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπέσπευσε τὴν πορείαν τοῦ στρατεύματος. Μόλις δὲ ἐπλησίασε καὶ πάντα τὰ πυρὰ ἠνάφθησαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐφοδὸς ἦν ἀπροσδόκητος, μεγίστη προσεγένετο ταραχὴ καὶ σύγχυσις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατοπέδῳ· ταύτας δὲ ἠύξησαν αἱ κραυγαὶ τῶν μετὰ σπουδῆς ἐρχομένων καὶ λεγόντων· « Ὁ Σκεντέρμπεης αὐτὸς ἔρχεται μετὰ πολυχρίθμου στρατοῦ ». Ἐν τοσοῦτῳ πλείστοι λόγοι τοξοτῶν ταχθέντες κατὰ τὰς εἰσόδους τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, προσετάγησαν νὰ τοξεύωσι κατὰ πάντων τῶν ἐξερχομένων καὶ τῶν εἰσερχομένων.

Δοθέντος δὲ μετὰ μικρὸν τοῦ σημείου τῆς μάχης ἀκράτητοι οἱ Ἄλβανοὶ ἀφῆκαν ὀπισθεν αὐτῶν καὶ τάφρους, καὶ βράχους, καὶ ἀμάξας, καὶ ῥίψαντες τὰ ἐκκρόβαλα ὄπλα ἐμάχοντο παλαιότες διὰ ξιφῶν καὶ σιδηρῶν ῥοπάλων· τὸ ἔδαφος κατεκαλύθη ὑπὸ πτωμάτων. Ἐπὶ τέλους οἱ Τούρκοι, εἰ καὶ ὡς συνήθως ἀνδρεῖοι, ἐνέδωκαν. Ὁ Μουσταφᾶς αὐτὸς, φυγὼν διὰ τινος μεμκρυσμένης ἐξόδου, ἐσώθη τῇ βοήθειᾳ ἵππου ὠκύποδος. Κατέπαυσε δὲ εὐθὺς πᾶσα ἀντίστασις, καταθέντων τὰ ὄπλα τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' οἱ Ἄλβανοὶ, ἀναπολοῦντες τὰς προσφάτους ὀμότητας τῶν Τούρκων, κατέσφαξαν πάντας, πεντάκις χιλίους ὄντας, πλὴν τριακοσίων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἔμπλεοι ἦσαν τραυμάτων. Ἐκ δὲ τῶν νικητῶν ἔπесαν ἐβδομήκοντα μόνον.

Ἡ εἰδήσις τῆς ἀπροσδόκητου ταύτης ἥττης κατέλυθη τὸν σουλτάνον· καὶ ὅμως ἐγκρατῆς γενόμενος ἐαυτοῦ ἔδειξεν ἀταραξίαν, ἥς μετὰ μικρὸν ἐγνώσθη τὸ αἴτιον. Εἰδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι μετ' ἀδιάκοπον σειρὰν θριάμβων ὁ Μουράτης ἀπέθετο τὰ σκήπτρα. Ἐρημώσας τὸ 1426 ἔτος τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἀνήκουσαν τοῖς Ἐνετοῖς, εἶτα καθυποτάξας τὴν Πελοπόννησον, ἐπιβαλὼν φόρον τῷ αὐτοκράτορι τῶν Ἑλλήνων, κυριεύσας τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐκβιάσάμενος τὴν πρὸς Ἐνετοὺς εἰρήνην, τὸ δὲ 1434 κατατροπώσας τὸν ἀποστατήσαντα Καραμάνογλου, διαβάς τὸν Ἴστρον ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν

πολέμου καθ' ὃν ἐδοξάσθη ὁ Οὐνιάδης, πολιορκήσας, εἰ καὶ ματαίως, τὸ Βελιγράδιον, ὑποτάξας τὴν Σερβίαν ἦν ἀπέδωκε μετὰ τὴν εἰρήνην, καὶ συνδιαλλαγῆς ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ συγγενοῦς Καραμάνογλου, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἀναπαύσεως, καὶ ὡς ἄλλος Διοκλητιανὸς ἀπεχώρησεν. Ἄλλ' ἀναγκασθεὶς ν' ἀπρρηθῆ τὸν ἥρεμον βίον ἵνα θριαμβεύσῃ, ὡς καὶ ἐθριάμβευσεν, ἐν Βάρνη, δὲν ἀπρηνήθη καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην. Ὅθεν χαίρων ὅτι ἔσωσε τὸ κράτος, ἠτοιμάζετο ν' ἀποχωρήσῃ καὶ δευτέρον εἰς Μαγνησίαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους τόπους ὅπου ὁ Θεμιστοκλῆς ἐζήτησε πάλαι καὶ ἄσυλον καὶ ἄρτον (1). Ἰδοὺ διὰ τί ἠσθάνετο εἰδὸς τι εἰρήνης ἐσωτερικῆς, διαδεχθείσης τὸν ἀρειμάνιον αὐτοῦ ζῆλον. Καὶ ὅμως νέαι μέριμναι ἐπέκειντο· ὁ βίος αὐτοῦ ἐφαίνετο καταδικασθεὶς εἰς τὸ ἄρχειν.

Ὁ δὲ ἀκάματος Σκεντέρμπεης καταβαλὼν τοὺς Τούρκους ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Ὁ Λέκκας Δυκαγίνος, υἱὸς τοῦ Παύλου, βλέπων ὅτι ὁ Λέκκας Ζαχαρίας, δεσπότης τῆς Δαίνης καὶ τῶν περίξ αὐτῆς, ἦν ἄκλιτος, διενόηθη νὰ σφετερισθῇ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Καὶ δὴ δολοφονήσας αὐτὸν κατέσχε μέρος τῆς χώρας, καὶ ἐμφανισθεὶς πρὸ τῆς Δαίνης ἀπήτησε ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι, ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τῷ κακουργήματι, ἀπεβαλλόν τὴν πρότασιν, καὶ ὑπεσχέθησαν τῇ Βόζῃ, μητρὶ τοῦ Λέκκα Δυκαγίνου νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν τε καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς. Καὶ ἀνεκούφισε μὲν ἡ ὑπόσχεσις τὴν θλίψιν τῆς πρεσβυτίδος, ἀλλ' οὐσα λίαν προβεβηκυῖα καὶ ἀποστρεφόμενη τὸν πόλεμον, μετέβη εἰς Σκόδραν, ὑπαγομένην τότε τοῖς Ἐνετοῖς. Οὗτοι δὲ τοσαύτας ἐπεδαψίλευσαν αὐτῇ δεξιώσεις, χάριν βεβαίως συμφέροντος, ὥστε ἡ γραῖα εὐγνωμονοῦσα ἐδωρήσατο αὐτοῖς τὴν ἰδίαν ἐπικράτειαν.

Κατὰ τινὰ ὅμως προϋπάρχουσαν συνθήκην μεταξὺ τοῦ Λέκκα Ζαχαρίου καὶ τοῦ Σκεντέρμπεης, εἴ τις τούτων ἀπέθνησκεν ἄκλιτος, ὁ ἐπιζῶν ἔπρεπε νὰ διαδεχθῇ τὸν ἀποθιώσαντα· ἀλλ' ἡ συνθήκη αὕτη ἦν ἰσχυρὰ; Οἱ δύο ἡγεμόνες εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διατάξωσι τὰ τῶν ἰδίων ἐπικρατειῶν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν κυβερνωμένων καὶ πρὸς ζημίαν τῶν πλαγιῶν αὐτῶν; τὸ ζήτημα τοῦτο ἔπρεπε νὰ λυθῇ.

Ὁ Σκεντέρμπεης, μαθὼν ὅτι οἱ Ἐνετοὶ κατέσχον τὴν Δαΐναν, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἀρπαγῆς, ἐδημοσίευσεν τὴν πρὸς τὸν Ζαχαρίαν συνθήκην, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς πόλεως, καὶ ἀποκλείσας προτεκάλεσεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεποιήθη, ἀπεφάσις νὰ ὑποτάξῃ αὐτὴν δι' ἀποκλεισμοῦ μὴ θελήσας νὰ παροξύνῃ τοὺς κατοίκους· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς πᾶσαν βλάβην.

Ἡ δὲ Γερουσία τῆς Ἐνετίας μαθοῦσα τὸν κίνδυνον ἐστρατολόγησεν ἀμέσως Ἄλβανούς, Δαλματοὺς καὶ Ἰταλοὺς, καὶ συνεκρότησε στρατὸν ἐνισχυθέντα μετὰ μικρὸν καὶ ὑπὸ δύο ἀρχηγῶν Ἄλβανῶν, τοῦ

(1) César Cantù, hist. universelle.

Λέκκα Δουσιάνου καὶ Πέτρου Σπανοῦ, συμμάχων πρὸ μικροῦ ὄντων τοῦ Σκεντέρμπεη κατὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἄλλοτε, εὐγνωμοσύνῃ πολλὴν ὀφείλοντες τῇ Ἐνετίᾳ συνεμάχουν μετ' αὐτῆς, ἦσαν δὲ καὶ γείτονες πολλῶν τῆς δημοκρατίας κτήσεις, κατέλιπον τὸν Σκεντέρμπεη. Καὶ οὕτω ἅπας ὁ στρατὸς, στρατηγούντος τοῦ διοικητοῦ τῆς Σκόδρας Δανιὴλ Ἰουριτς, συνεκρατήθη ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ὁ δὲ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἐκ δεκαεσσάρων χιλιάδων, διηρέϊτο εἰς δύο μοίρας· καὶ ἡ μὲν, ἐκ πέντε χιλιάδων συγκεϊμένη, ἐπολιόρκει τὴν Δαΐναν, ἡ δὲ, ἐξ ἑπτὰ χιλιάδων ἰππέων καὶ δύο χιλιάδων πεζῶν, ἠτοιμάσθη νὰ συνάψῃ μάχην μετὰ τῶν Ἐνετῶν.

Καὶ τοὶ δὲ ἔχων πολλὴν τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ἀνδρίαν τῶν ἰδίων στρατιωτῶν, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, ἐφαίνετο ὁμῶς δισταζῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς μάχης, εἴ ποτε ἤθελον δειχθῆ ἀγωνιζόμενοι πρὸς χριστιανούς ὅσον γενναῖοι καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους. Ὅθεν δημηγορήσας ἐνθέρμως μετέδωκεν αὐτοῖς τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὸ καταφλέγον τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Ἀπέναντι τοῦ χριστιανικοῦ στρατοπέδου ἔβρεεν ὁ Δρίλων, ἔχων μὲν ὡς καὶ ὁ Γένουσιος τὰς πηγὰς ἐπὶ τῶν Κανδαουίων ὄρεων, πρὸς τοὺς πρόποδας τῆς ἑλληνικῆς σειρᾶς, βέων ὁμῶς διὰ τῆς λίμνης τῆς Λυχνιδου κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς ἄρκτον εἶτα δὲ πρὸς δυσμὰς, καὶ συμβάλλων τὰς βόας μετὰ τῶν τοῦ λευκοῦ Δρίλωνος, ὅστις καταβαίνων ἀπὸ τοῦ Σκάρδου καὶ ὄρμῶν πρὸς νότον, μεταβάλλει καὶ τὸ βεῖθρον ἐκεῖνου. Περικάμφας δὲ μέγαν ἀγκῶνα, ἐκβάλλει εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, πρὸς τοὺς μυχοὺς κόλπου ὁμωνύμου (1). Ἐνταῦθα ἦν πάλαι τὸ ὄριον τὸ διαχωρίζον τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ τῆς Δύσεως.

Τοῦτον λοιπὸν τὸν ποταμὸν διαβάς ὁ Σκεντέρμπεης, οὐδὲ κἄν φυλακὴν ἀφῆκεν ὀπισθεν αὐτοῦ, ποσοῦτον ἦν βέβαιος περὶ τῆς νίκης· καὶ ἐπιθυμῶν ἀκράτως νὰ ἔλθῃ εἰς χεῖρας πρὸ τῆς νυκτός, ἐστρατοπέδευσε περὶ μεσημβρίαν ἐν ἐπικαίρῳ χωρίῳ, παρατάξας ἐν σπουδῇ τὸ εὐάριθμον αὐτοῦ στρατεύμα. Καὶ κατὰ μέτωπον μὲν, πρὸ τῶν σημαίων, ἔταξε τοὺς τοξότας μετ' ἄλλων ἐλαφρῶν· ἕκαστον δὲ τῶν δύο κεράτων συνεκρότησεν ἐκ δύο χιλιάδων ἰππέων καὶ ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ πεζῶν, καὶ κατὰ τὸ κέντρον ἔθετο τοὺς λοιποὺς τῶν ἰππέων καὶ τῶν πεζῶν.

Τῶν δὲ Ἐνετῶν ἡ παράταξις ἦν τιαυτή· πρὸ μὲν τῶν σημαίων παρετείνετο γραμμὴ λογχοφόρων ἰσχυρά· ἐκ δεξιῶν δὲ, ὅπου ἴστατο ὁ Δανιὴλ Ἰουριτς, παρετάχθη πολυάριθμον σῶμα δαλματικοῦ ἰππικοῦ, ἐνισχυομένου καὶ ὑπὸ ἀξιολόγου ἰταλικῆς χωροφυλακῆς· καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἦσαν οἱ ἐν Ἠπείρῳ στρατολογηθέντες· ἦρχε δὲ τῆς μὲν ἀριστερᾶς ὁ ἐκ Σκόδρας Κάλλας Οὐινόης, μέλλων νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν Μωῦσῃν καὶ τοὺς Διβρίους, τοῦ δὲ κέντρον ὁ ἀδελφός

(1) Félix de Beauvoir, Voyage militaire dans l'empire ottoman.

αὐτοῦ Ἀνδρέας μετὰ Σίμωνος τοῦ Βολκαθάνου. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς φάλαγγας διεσπάρησαν ἀναμιξ στρατιῶται παντοίων ὄπλων, παραβιασθείσης ἀτόπως τῆς ἐν πολέμῳ τάξεως τῆς ἀπαιτούσης ἐνότητά ἐν ποικιλίᾳ. Οὕτως ἔχων ὁ ἐνετικὸς στρατὸς συνέκειτο, ὡς εἶπομεν, ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ὡς ἑγγίς α.

Ἡρξάντο δὲ τῆς μάχης πρῶτον οἱ ἐνετοὶ λογχοφόροι ἐπιπεσόντες μετὰ πολλῆς τῆς ὀρμῆς, ἦν γενναίως ἀντέκρουσαν οἱ ἄλβανοὶ τοξόται· ἀλλ' ἐπανελθόντων ἐκείνων καὶ ἐμπλακέντων δεινῶς, ἀδύνατος κατέστη τοῖς Ἀλβανοῖς ἡ χρῆσις τῶν βελῶν· ἦν ἄρα κρίσιμος ἡ ὥρα, ὅτε ὁ Σκεντέρμπεης ἰδὼν τὸν κίνδυνον ἔδραμε μετὰ σώματος ἰππέων καὶ συνέτρεξε τοὺς τοξότας, ὅπως ὑποχωρήσαντες μικρὸν ἐπαναλάβωσι τὴν χρῆσιν τῶν ἰδίων ὄπλων.

Οἱ δὲ ἄλβανοὶ λογχοφόροι, φοροῦντες θώρακας πυκνοτέρους, ἠγωνίζοντο καρτερικώτερον πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ἐνῶ αἱ δύο πτέρυγες συρράχγισαι μετ' ἀλλαγμῶν συνέστησαν πάλιν στυγεράν καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀμφίβροπον.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ Σκεντέρμπεης ὀδηγῶν ἱκανὰ τάγματα ἐπέπεσε κατὰ τῆς δεξιᾶς τῶν ἐναντίων καὶ ἔφερε πανταχοῦ τὸν σίδηρον. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς πολυκριθμοτέρας μοίρας τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ὅτε οἱ Δαλματοὶ, συνελθόντες αἰφνης ὤρμησαν φοβεροὶ κατὰ τῶν Ἀλβανῶν· ἀλλ' ὅλοι αὐτῶν οἱ ἀγῶνες συνετέλεσαν εἰς παράτασιν τινὰ τῆς ἀντιστάσεως· διότι μετὰ μικρὸν οἱ λογχοφόροι τῶν Ἐνετῶν ἀντὶ ἐφόδου ἠμύνοντο.

Ἐν τοσοῦτῳ τὰ δύο κέντρα ἴσταντο ἐκατέρωθεν ἀκίνητα, παρατηροῦντα τὴν συμπλοκὴν τῶν δύο πτερυγῶν, ἀκάθεκτον μὲν ἀλλ' ἀβεβαίαν. Εὐτυχῶς ὁμῶς ὁ Τανούσιος, βλέπων πρὸς δεξιὰν τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Σκεντέρμπεη, ἐνθουσιᾷ, καὶ παραλαβὼν ἀπὸ τοῦ κέντρον ὅπου ἴστατο πεζοὺς τε καὶ ἰππεῖς, προξελαύνει κατὰ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ἐχθροῦ, διασπᾷ τὴν τάξιν τῶν Δαλματῶν ἐλθόντων εἰς βοήθειαν, ἐξωθεῖ αὐτοὺς πρὸς δεξιὰ, καὶ ὄρμῶν κατὰ τοῦ σκόδρικοῦ ἰππικοῦ, βιάζει αὐτὸ εἰς τροπήν. Εἰς μάτην φάλαγγες τινες τοῦ κέντρον ἀγωνίζονται νὰ συντρέξωσιν αὐτό· διότι κατατροπωθεῖσαι καὶ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Τανουσίου φεύγουσιν ἐπίσης, καὶ καταλείπουν τοὺς δύο ἀρχηγούς Ἀνδρέαν καὶ Βολκαθάνην, ἀλωθέντας μετ' οὐ πολὺ μετὰ καὶ ἄλλων ἀξιοματικῶν.

Ὁ πρὸς ἀριστεράν οὗτος θρίαμβος ἐδιπλασίασε τὸ θάρρος τοῦ Σκεντέρμπεη· ἐνισχυθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Διβρίων, καταπονηθέντων μὲν ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κόπου, ἀλλ' ἀναπτρωθέντων παρὰ τοῦ ἐπιτιμήσαντος αὐτοῦ Μωῦσῆος, προξεπήδησε μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς κατὰ τῆς δεξιᾶς ὥστε ἐφάνη αὐτῇ συντριβεῖσθαι. Ἡ ἥττα κατέστη τότε γενικὴ, καὶ ὁ Ἰουριτς, καταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων καὶ κινδυνεύων ν' ἀπολέσῃ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ἐλευθερίαν, ἀφῆκε τὸ πεδῖον τῆς μάχης παρακολουθούμενος ὑπὸ παντός τοῦ στρατοῦ. Προστάξας δὲ ὁ Σκεντέρμπεης νὰ καταδιωχθῶσι μὲν οἱ φεύγοντες μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Σκόδρας,

νά μὴ φονεύωνται ὅμως οἱ ζωγράφουμένοι, διότι ἀπεστρέφετο τὴν ἄνευ ἀνάγκης ἐκχυσιν τοῦ χριστιανικοῦ αἵματος.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀπαίσιαι ἀγγελίαι διαδίδονται ταχύτερον τῶν αἰσίων, ἢ εἰδησις τῆς ἥττης τῶν Ἐνετῶν ἔφθασεν ὅσον οὖπω εἰς τὴν πόλιν· ὅθεν κατέλαβε πάντας θλίψις καὶ ἀδημονία, εἰς ἃς προσετέθη μετὰ μικρὸν καὶ ταπεινώσις· διότι οἱ νικηταὶ ἐλθόντες πρὸ τοῦ φρουρίου ὠνείδιζον καὶ προεκάλουν τοὺς ἥττηθέντας, καὶ ἐξέθετον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους. Τὸ δὲ ἐσπέρας ἐπανῆλθον εἰς τὸ ἐν Δαΐνῃ στρατόπεδον.

Ὁ Σκεντέρμπεης ἐνόμιζεν ὅτι ἡ νίκη αὕτη ἤθελε καταβάλλει καὶ τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ· ἀλλ' οὗτοι ἀντίσταντο μετὰ μεζζονος καρτερίας. Ἐκεῖνος ὅμως, εἰ καὶ φύσει ὄξύς καὶ ὀργίλος, ἀπέπεμψεν ἄνευ λύτρων τοὺς αἰχμαλώτους κρατήσας μόνους τοὺς δύο ἐγκριτοτέρους, τὸν Ἀνδρέαν καὶ τὸν Βολκαθάνην, πρὸς οὓς ἐφέρθη μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης.

Ἐν τοσοῦτῳ, ἐπειδὴ ὁ μὲν δούξ (1) τῆς Βοσνίας Στέφανος ἐδήλου τὴν περὶ Δριβαστὸν χώραν, ὁ δὲ Μουράτης ἔπνεεν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, οὗτος ἐπιθυμῶν νὰ τελειώσῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἔριδα, ἀπεφάσισε νὰ μεταβάλλῃ τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμόν. Ὅθεν ἐπισκεφθεὶς τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως Βαλέζης τοῦνομα, κειμένης μετὰ Σκόδρας καὶ Δριβαστοῦ, καταστραφείσης, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Ἀτίλλα, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ ἀνοικοδομήσῃ αὐτὴν, καὶ θέτων ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἰσχυράν, ἱκανὴν νὰ ἐπιχειρῇ συνεχεῖς ἐπιδρομάς, νὰ στερῇ τὴν Δαΐναν πάσης βοήθειας, καὶ νὰ λαφυραγωγῇ τὴν ἐνετικὴν χώραν. Ἐγένετο δὲ ἡ ἀνέγερσις μετὰ θαυμασίας ταχύτητος, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου τὸ φρούριον ἐπέδεικνύετο φοβερόν. Τὴν δὲ ἐν αὐτῷ ἀξιόλογον φρουρὰν διώκει ὁ τε Χάμζας, ἀνεψιὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἠπείρου, καὶ ὁ Μαρῖνος Σπανός, γενναῖος καὶ ἰσχυρὸς ὀπλαρχηγὸς τῆς Ἀλβανίας, ὀδηγίας ἔχοντες ῥητὰς καὶ ἀκριβεῖς. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Χάμζας, νέος ἔτι καὶ τολμητίας, ἔθετο κατὰ νοῦν παρακούων τὰς συνετάς τοῦ Σπανοῦ παραινέσεις, νὰ κυριεύσῃ ἐξαίφνης τῆς Δριβαστοῦ· ἀλλ' ὀδυνηρὰ ἀποτυχία, πρόδρομος οὕτως εἰπεῖν τῶν μελλόντων αὐτοῦ δυστυχημάτων, ἐτιμώρησε τὸ μωρὸν ἐπιχείρημα.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ὀργισθεὶς διὰ τε τὴν ὀλεθρίαν ταύτην παράβασιν τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀπευκαΐας λεηλασίας εἰς ἃς ὁ Χάμζας παρεξεστράπη, ἐπέπληξεν αὐτὸν σφοδρῶς. Καὶ ἀποδοκιμάσας μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἀπάνθρωπον ἐρήμωσιν τῆς χώρας καὶ τῶν φιλησύχων οἰκογενειῶν, ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τὸ αἷμα τῶν συστρατιωτῶν οὓς ἐθυσίασεν ἀσυνέτως. Ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἐσκόπει νὰ τιμωρήσῃ καὶ δι' ἔργων τὸν τολμητίαν εἰ καὶ συγγενῆ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπικαλεσαμένων τῶν τε ἀρχηγῶν καὶ

τῶν στρατιωτῶν τὴν ἐπεικείαν αὐτοῦ, συγκαταβάς συνεχώρησε τὸν παραβάτην.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Μουσταφᾶς ἐπανεβλῶν διὰ Μακεδονίας μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἰππέων, κατεστρατοπεδεύσατο ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Ἠπείρου. Αἱ ὀδηγίαι ὅμως αὐτοῦ ἦσαν διάφοροι ἢ πρότερον· διότι ἵνα μὴ συμβῇ νέα τις καταστροφή, προσετάχθη ῥητῶς ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν συμπλοκὴν, νὰ μὴ πράξῃ δὲ καὶ μηδεμίαν βλάβην, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς ὑπηκόους καὶ τὰ ὅρια τοῦ κράτους.

Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀπὸ τινῶν ἡμερῶν ὁ Μουσταφᾶς, ὅτε ὁ Σκεντέρμπεης ἀφῆκε τὸ ἐν Δαΐνῃ στρατόπεδον ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἡ ταχεῖς αὕτη ἀναχώρησις, καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τοῦ πρὸ τοῦ φρουρίου χριστιανικοῦ στρατοῦ, διηρέθησαν τὸν τοῦρκον στρατηγὸν ὅπως ἔλθῃ εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ἐναντιῶν. Ἀλλὰ πῶς νὰ παραβῇ τὰς ὀριστικὰς προσταγὰς τοῦ ἀδυσωπήτου αὐτοῦ κυρίου; διότι καὶ νικήσας ἐδύνατο νὰ στερηθῇ τῆς ἰδίας ζωῆς· οὐδὲ ἦν ἄμοιρος ἡ τουρκικὴ ἱστορία πολλῶν τοιούτων παραδειγμάτων. Ἐγραφε λοιπὸν τῷ σουλτάνῳ τὰ περὶ τῶν δυσχερειῶν καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐβεβαίωτο ὅτι ἄφρευκτος ἦν ὁ θρίαμβος εἰ ἐδίδετο ἡ ἄδεια τῆς προσβολῆς. Τοιαῦτα αὐτοῦ λέγοντος ἐχορηγήθη ἐπὶ τέλους ἡ ἄδεια.

Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης μόλις μαθὼν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πασᾶ, ἔστειλε πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν πρὸς τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας ἵνα περιστέλλωσιν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχηγὸς παρετήρησεν ὅτι οἱ ἐναντιοὶ ἠτοιμάζοντο νὰ προσβάλλωσιν αὐτόν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σκεντέρμπεη ὀδηγίας. Οὗτος δὲ ἀνταπέστειλεν ἐκ Δαΐνης ταῦτα· « Μὴ συμπλακῆς μετὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸ τῆς ἐλεύσεώς μου· ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν θέλω ἔλθῃ μετὰ δυνάμεως ἀξιολόγου. Ἐν τοσοῦτῳ προφυλάχθητι ἐντὸς τῶν δασῶν ἢ ἐπὶ τῶν ὀρέων. « Καὶ μετ' οὐ πολὺ, παραδοὺς τῷ Χάμζα τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας, καὶ παραγγείλας ν' ἀποκλείσῃ μὲν στενότερον τὸ τεῖχος, νὰ μὴ μακρυνθῇ δὲ διόλου ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, παρέλαβε πεντακοσίους ἰππεῖς καὶ χιλίους πεντακοσίους πεζοὺς λογάδας, καὶ ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῆς μοίρας ἦν ἠπέλπει ὁ Μουσταφᾶς.

Μόλις δὲ ἀνεχώρησε καὶ μαθόντες οἱ ἐν Σκόδρα τὸν σκοπὸν τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιπέσωσιν αἰφνης κατὰ τῆς Βαλέζης, ἥ· ἡ φρουρὰ παρηνόχλει ἀδιακόπως αὐτοὺς καὶ ἐδήλου τὴν χώραν. Ὅθεν ἐκστρατεύσαντες μετὰ πασῶν τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ μετὰ πυροβολικοῦ ἦλθον εἰς Βαλέζην. Ἐθαύμαζον δὲ μὴ βλέποντες μήτε προφυλακὰς, μήτε σκοποὺς, μήτε περιπόλους, καὶ φοβούμενοι ἐνέδραν ἔπεμψαν προσκόπους ἵνα ἀνιχνεύσωσι τὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἄλλ' οὗτοι, μαθόντες ἐγκαίρως τὸν σκοπὸν τῶν πολεμίων, καὶ συνειδότες ὅτι ἀδύνατον ἦν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς ἀριθμὸν κατὰ πολὺ ἀνώτερον ὀπισθεν τειχῶν μόλις πρὸ μικροῦ ἀνακαινισθέντων, καὶ πάντῃ ἀνικάνων ν' ἀνθέξωσιν εἰς προσβολὴν πυρο-

(1) Ἐρῶεκ ἀντὶ Ἐρζόγ ἦτοι δούξ, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας τῆς καλουμένης Ἐρζεγοβίνης.

βολικοῦ, ἀνεχώρησαν διὰ νυκτός ὑπὸ τὸν Μαρῖνον Σπανόν, καὶ ἦλθον εἰς τὸ πρὸ τῆς Δαΐνης στρατόπεδον.

Ἐκ τούτου προήρχετο ἡ τόση σιωπή. Οἱ δὲ ἐπελθόντες ἀνέτρεψαν τὴν πόλιν, καὶ παρέδωκαν τὰ χαρακώματα τῷ πυρὶ, εὐχρῆστατον ἔργον διαπραξάμενοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐδεμίαν παρῆχε δόξαν τοῖς στρατιώταις, πολλοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐκστρατεύωσι κατὰ τῆς Δαΐνης, ἀπόντος μάλιστα τοῦ Σκεντέρμπεη. Τὸ συμβούλιον ὅμως ἀπέρριψε κατὰ πλειοψηφίαν τὴν αἴτησιν, διότι οὐτ' ἐντολὴν οὔτε δυνάμεις ἀποχρώσας εἶχον.

Ἐν τούτῳ ὁ Μουσταφᾶς ἠγωνίζετο νὰ καταβάλλῃ τοὺς παρενοχλοῦντας αὐτὸν εὐαριθμούς ἀνδρείους· οὗτοι ὅμως, νῦν μὲν διαμένοντες ὀπισθεν τῶν ἰδίων χαρακωμάτων, ἄλλοτε δὲ περιφερόμενοι, κατεγέλων ἐχθροῦ μὴ τολμώντος νὰ προσβάλῃ, ἀλλὰ μῆτε νὰ καταδιώξῃ αὐτούς. Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ πασᾶς περιωρίσθη εἰς τὴν οὐρῶσιν τοῦ στρατοπέδου καὶ τὴν δῆωσιν τῆς πέριξ χώρας.

Ἐλθόντος ἐπὶ τέλος τὸν Σκεντέρμπεη ὁ Μουσταφᾶς ἀνυπόμονος προελάσας κατεστρατοπεδεύσατο ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Ὀρόστης, ἡμίσειαν μὲν λεύγαν ἀπὸ τῶν Ἀλβανῶν, πέντε δὲ περίπου ἀπὸ τῆς Κροΐας. Ἄπας δὲ ὁ τῶν χριστιανῶν στρατὸς συνέκειτο ἐκ τεσσάρων χιλιάδων ἰππέων καὶ δύο χιλιάδων πεζῶν.

Ἐνῶ δὲ ἐπέκειτο ἡ συμπλοκή, Τούρκος τις ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων, ὡς ἐφαίνετο, διότι ἔφερεν ὄπλα πολυτελῆ καὶ ἀνέβαινεν ἵππον μεγαλοπρεπῆ, προβάς μόνος προεκάλεσεν εἰς μονομαχίαν τὸν ἀνδρειότερον τῶν Ἀλβανῶν· ἐκαλεῖτο δὲ Καραγούσης. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν πάντες κατεφρόνησαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκλαβὼν τὴν ἀδιαφορίαν ἀντὶ φόβου, ἐξύβριζε τοὺς ἐναντίους ἀποκαλῶν δειλοὺς, ὁ Σκεντέρμπεης μῶλις κρατῶν ἑαυτοῦ, διότι ἀνεφλέγετο ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας νὰ τιμωρήσῃ ἰδίᾳ χεῖρὶ τὸν αὐθάδη, ἔφερε τὸ βλέμμα πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν. Τότε ὁ Παῦλος Μάνεσης ἐλθὼν ζητεῖ τὴν ἀδειαν τοῦ ἀρχηγοῦ ἵνα μονομαχήσῃ, καταβαίνει εἰς τὸ στάδιον, ἐμπήγνυσιν εἰς τὸν δεξιὸν τοῦ Τούρκου ὀφθαλμὸν τὴν λόγχην, κατακυλιεῖ ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ ἀποπλίζει αὐτόν, καὶ ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν προσφέρει αἰμοσταγῆς τρόπαιον τῷ Σκεντέρμπεη. Οὗτος δὲ χαίρων ὑπεσημῆνατο τὸ εἰς ἔφοδον. Ἐπήρχετο δὲ ὑπερηφάνως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ὁ πασᾶς θαυμάζων ἐπὶ τῇ τσαούτῃ τόλμῃ τοῦ εὐαριθμοῦ τῶν ἐναντίων στρατοῦ, ἔστειλε κατ' αὐτοῦ ἴλας τινὰς κακῶς συντεταγμένας, ἀς ἠκολούθησε μετὰ μικρὸν καὶ σύμπα· ὁ στρατὸς, ἐν ἀταξίᾳ καὶ κατὰ τμήματα. Ἰδὼν ὅμως μετὰ μικρὸν τὸ εὐσταθὲς τῶν πολεμίων καὶ ὅτι συνετρίβοντο οἱ στρατιῶται αὐτοῦ κατὰ τῆς συμπαγοῦς ἐκείνων φάλαγγος ὡς ἄγρια κύματα κατὰ κρημνοῦ, καλεῖ περὶ ἑαυτὸν τοὺς πιστοὺς, καὶ εἰσβάλλει ἀνδραίως εἰς τὰς πυκνοτέρας τάξεις τῶν χριστιανῶν· πλῆθος ἀτρόμητον πατεῖ τὰ ἴχνη αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν τραπέντων, αἰσχυρόμενοι ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ δειλίᾳ, ἐπινέρονται εἰς τὴν μάχην.

Ἄλλ' ὁ Μωῦσῆς, ἀντιταχθεὶς εἰς τὸν χειμαρρῶν

τοῦτον ἔθουε καὶ ἀπόλλυεν, ἐνῶ ὁ Παῦλος Μάνεσης, συρράγεις λάβρος μετὰ τῆς ἐχθρικής ἐφεδρείας, κατέκοπτεν αὐτήν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ πασᾶς καὶ ἐκμανεὶς ἔθετο τμήμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τρομεροῦ τούτου ἀντιπάλου· καὶ εὐθύς πολλοὶ τῶν Τούρκων ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ συμφορᾷ καὶ ἀμιλλώμενοι τίς νὰ κερδήσῃ τὴν ἀμοιβήν, ἐπέπεσαν ἀκατάσχετοι κατὰ τοῦ Μωῦσέως. Καὶ τρομερὰ μὲν ὑπῆρξεν ἡ ἔφοδος, ἀλλ' ἀκαταγώνιστον καὶ τὸ ξίφος τοῦ ἥρωος Ἀλβανοῦ. Αἱ τάξεις τῶν ἐχθρῶν κατελύθησαν, αἱ θέσεις ἐγκατελείφθησαν, οἱ ἵπποι ἐφρονεύθησαν, καὶ οἱ στρατιῶται ἐπνίγησαν ἐντὸς ποταμοῦ αἵματος.

Τότε ὁ Μουσταφᾶς ἐπιχειρῶν καὶ τελευταῖον περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα, εἰσδύει ἐκ νέου εἰς πυκνὴν φάλαγγα τῶν χριστιανῶν, καὶ ἀγωνίζεται νὰ συλλάβῃ ζῶντα ἢ νεκρὸν τὸν Σκεντέρμπεην, ὅστις διεκρίνετο κρατῶν σπάθην καὶ γυμνὴν ἔχων ὡς εἶθιζε τὴν δεξιάν. Ὀνειρον λαμπρὸν μὲν ἀλλὰ γελοῖον! διότι, ζωγρηθεὶς αὐτὸς ἀπ' ἐναντίας μετὰ δώδεκα ἐκ τῶν διασημοτέρων ἀξιωματικῶν καὶ ἀφοπλισθεὶς, περιεφέρθη ἔριππος καθ' ὄλον τὸ στρατόπεδον, παρακολουθούτων δεσμίων καὶ πεζῶν τῶν μετ' αὐτοῦ συναιχμαλωτευθέντων. Δέκα χιλιάδες πτωμάτων τουρκικῶν ἔκειντο ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ δεκαπέντε σημαῖαι ἐκυριεύθησαν παρὰ τῶν νικητῶν· τῶν δ' αἰχμαλωτευθέντων ὁ ἀριθμὸς ὑπῆρξεν ἐλάχιστος, ἐνῶ πολλὰ ὑπῆρξαν τὰ λάφυρα, διότι ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ εὕρισκοντο ὅλα τὰ ἀρπαγέντα κατὰ τὴν πέριξ χώραν. Ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν ἔπεσαν περὶ τοὺς τριακοσίους.

Ὁ θρίαμβος οὗτος ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς στρατιώτας· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὰς ζημίας τῆς Ἀλβανίας, ἔφερε μετὰ μικρὸν ἀνάπαυσιν τὸν στρατὸν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν χώραν, καὶ ἐλαφυραγώγησε καὶ τῷ πυρὶ παρέδωκε καὶ κατηδάρισε κώμας καὶ χωρία. Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ νύξ εἶχεν ἤδη προκόψει.

Καὶ ὅμως ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῆς Βαλέζης βραθυτάτη ἦν ἡ σιωπή· οὔτε ἄσματα, οὔτε πυρὰ, ἀλλ' οὐδ' ἡ ἐλάχιστη ἐνδειξις χαρᾶς ἀνήγγειλε τὴν νίκην. Ὁ Σκεντέρμπεης δὲν ἐκοιμήθη δι' ὅλης τῆς νυκτός· καὶ τὴν ἐπαύριον, ἀφείς ἰππέων μὲν χιλιάδας δύο, πεζῶν δὲ μίαν ἵνα φυλάττωσι τὰ ὄρια, ἐπορεύθη μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν λαφύρων εἰς Δαΐναν. Καὶ ἐκεῖ μαθὼν λεπτομερέστερον παρὰ τοῦ Μαρῖνου Σπανοῦ τὰ τῆς καταστροφῆς, τσοῦτον ὠργίσθη ὥστε παραλαβὼν τὸ ἱππικὸν ὄλον διέβη τὸν Δρίλωνα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῆς Σκόδρας. Ἦν δὲ τότε ὦρα θέρους. Τὰ δένδρα κατεκόπησαν, αἱ ἀμπελοὶ ἀνεσπάσθησαν, πολλὰ χωρία ἐκάησαν καὶ πᾶς ὁ ἀνθίστάμενος ἐφρονεῖτο.

Οὕτω λοιπὸν ἐρημωθείσης τῆς χώρας ταύτης, ἡ ὀργὴ τοῦ Ἡπειρώτου ἐξερράγη καὶ κατ' ἄλλων τοῦ ἐνετικοῦ κράτους τόπων, καὶ μῶλις οἱ ἄλλοι, ἢ χιῶν καὶ οἱ πάγοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ κατασκηνώσῃ πλησίον τῆς Δαΐνης. Ὁ στρατὸς ὅμως μισῶν τὴν

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ΄

1450—1452.

ἀργίαν, ἐζήτει νὰ προσβάλῃ ἀμέσως τὸ φρούριον· ἀλλ' ὁ ἀρχηγός, ἰδὼν ὅτι ταχέως ἤθελε βιάσει αὐτὸ ὁ λιμὸς νὰ παραδοθῇ, προετίμησε νὰ περιμενῇ.

Μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας ἦλθον πρέσβεις παρὰ τοῦ σουλτάνου, κομίζοντες λύτρα εἰς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν. Δανεμῶν δὲ ταῦτα ὁ Σκεντέρμπεης (25 χιλιάδας δρουκάτων) πρὸς τοὺς μᾶλλον διακριθέντας τῶν περὶ αὐτὸν, ἀπέπεμψε φιλοφρόνως τοὺς αἰχμαλώτους.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐνετία ἐπέστειλεν αὐτῷ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον τάδε· « Ἡ μὲν Δαΐνα νὰ μείνῃ κτήμα τῆς δημοκρατίας, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου νὰ λάβῃ εἰς ἀντάλλαγμα ἄλλην εὐρείαν χώραν παρὰ τὸν Δρίλωνα, ἐκτεινομένην πρὸς τὴν Σκόδραν. »

Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρότασις ἦν συμφέρουσα, προσλαβὼν καὶ τοῦ Συμβουλίου τὴν γνώμην, συγκατετέθη. Καὶ εἰπὼν πρὸς τοὺς πρέσβεις πόσον ἐλυπεῖτο βιασθεῖς ὑπὸ τε τῆς τιμῆς καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὴν Δημοκρατίαν, προσεῖθηκεν ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ Ἐνετία θέλει εὐρεῖ αὐτὸν ὑπέρμαχον.

Ὅθεν καταλυθείσης τῆς πολιορκίας, ἠνεψύχθησαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως· καὶ ἀσπασθέντες ἀδελφικῶς ἀλλήλους οἱ τε πολιορκηταὶ καὶ οἱ πολιορκηθέντες, συνειργάσθησαν εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν ὀχυρῶν ὅσα περιεζώνουν τὴν πόλιν. Ὁ Ἀγδρέας καὶ ὁ Βολκαθάνης ἀνέκτησαν τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, καὶ τὰ λαφυραγωγηθέντα κτήματα τῶν ὑπηκόων τῆς Δημοκρατίας, ὡς καὶ τὰ φρούρια καὶ οἱ ἀλωθέντες τόποι ἀπεδόθησαν. Ταχυδρόμοι ἀνήγγειλαν καθ' ὅλην τὴν Ἡπείρον τὴν εἰρήνην, καὶ ἀγῶνες ἵππικοί, καὶ ἄλλαι τελεταὶ χαρμύσουνοι ἐμαρτύρησαν τὴν κοινὴν ἀγαλλίαν διὰ τὸ γεγονός.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ἐνώσας τὸν παρὰ τὴν Δαΐναν στρατὸν μετὰ τοῦ ἄλλου τοῦ νικήσαντος ἐσχάτως τὸν ἐχθρὸν, ἔδραμε πρὸς λαφυραγωγίαν εἰς τὰ τουρκικὰ ὄρια. Αἱ ἐκδρομαὶ αὗται ἦσαν ἀναγκαιοτάται· διότι, μὴ θέλων νὰ ἐπιβάλῃ φόρους τῷ ἰδίῳ λαῷ, ἀντὶ μισθοῦ ἔδιδε λάφυρα τοῖς στρατιώταις (1)· ὁ δὲ καὶ ἐδιπλασίαζε τὸν φιλοπόλεμον τούτων ζῆλον.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπέλυσε μέρος τοῦ στρατοῦ, καὶ τοποθετήσας ἰκανὴν δύναμιν ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας, ἐπανῆλθεν εἰς Κροΐαν. Ἐκεῖ ἦλθον μετὰ τινὰς ἡμέρας πρέσβεις τῆς Δημοκρατίας κομίζοντες πλοῦσια δῶρα, καὶ διπλώματα ἀποδεικνύοντα αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ πολίτας τῆς Ἐνετίας· ὠνομάζετο δὲ συγχρόνως καὶ διοικητὴς πασῶν τῶν ἐν Ἡπείρῳ κτήσεων αὐτῆς καὶ γενικὸς ἀντιπρόσωπος. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ὄνομα τοῦ Σκεντέρμπεη καταγράφη ἐν τῇ Χρυσῇ Βίβλῳ, μετὰ τῶν πρωτίστων εὐγενῶν τῆς ἐνετικῆς πολιτείας.

Στάσις τῶν Γενισσάρων· ὁ Μουράτης ἵνα καταστείλῃ αὐτὴν, ἀναλαβάνει καὶ δεῦτερον τὰ σκῆπτρα. — Ἐκστρατεύει εἰς Ἀλβανίαν καὶ πολιορκεῖ τὸ Σβετιγράδιον· ἀδάμαστος τῶν κατοίκων ἀνδρῶν· ἀλίσκεται διὰ προδοσίας τὸ φρούριον. — Ἀναχωρήσας τοῦ Σουλτάνου εἰς Ἀδριανούπολιν, ὁ Σκεντέρμπεης πολιορκεῖ τὸ Σβετιγράδιον, ἀλλὰ μὴ ἔχων πυροβολικὸν ἀποτυχάνει. — Νέα ἐμφάνισις τοῦ Μουράτου· μέγας στρατός· Κροΐας πολιορκία· φονικαὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν Τούρκων· ὁ Μουράτης ἀναχωρεῖ καὶ ἀποθνήσκει. — Ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον Μωάμεθ τοῦ Β΄. — Γάμος Σκεντέρμπεη. — Νέα κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατεία καὶ νέοι θρίαμβοι. — Πολιορκία ὑπὸ Σκεντέρμπεη τοῦ ἀλβανικοῦ Βελιγραδίου. — Ἀποτυχία τῶν Ἀλβανῶν στρατηγῶν Τανουσίου καὶ Μουζάκη. — Ἀποστασία τοῦ Μωούσεως.

Ὁ δὲ Μουράτης δὲν ἀπῆλαυσε ἐπὶ πολὺ τῆς ἡσυχίας ἣν καὶ δεῦτερον ἐπεπόθησε, διότι καὶ δεῦτερον τὸ κράτος ἐξεζήτησε τὸν σωτήρα αὐτοῦ. Οἱ Γενισσαροὶ, οὓς μόνον χεῖρ σιδηρᾶ ἴσχυε νὰ δαμάσῃ, καταφρονούντες τῆς ἐξουσίας τοῦ νεανίου ἡγεμόνος ἀπεστάτησαν, καὶ παραδόντες τῷ πυρὶ πάσας τὰς παρὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀδριανουπόλεως οἰκίας, ἀρχὴν ἐποιήσαντο τῶν ἀταξίων αἰτινας κατεθροῦβησαν τὴν πόλιν ἐκείνην· ἀλλὰ μὴ ἐπιτυχόντες νὰ φρονέωσι τὸν ἀρχηγὸν τῶν εὐνούχων ὄντινα ἰδίως ἐμίσει, ἐδήλωσαν τὴν πόλιν καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τινα λόφον. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάναγκες ἦν νὰ κατασταλῇ τὸ ταχύτερον ἡ στάσις, ὁ μέγας βεζύρης Χαλίλ, ὁ Ἰσάκπασας καὶ ὁ Βεγλέρμπεης Οὐζγούρ, οἵτινες ἐβασίλευον ἀντὶ τοῦ νέου σουλτάνου, ἐπνύξθησαν μετὰ σπουδῆς τὸν μισθὸν τῶν ἀποστατῶν, προσθέντες ἡμισυ ἄσπρον τὴν ἡμέραν. Καὶ ὅτε εἶδον ἐπανεληθῆσαν πρὸς ὦραν τὴν εὐταξίαν, ἔστειλαν πρέσβυν πρὸς τὸν Μουράτην τὸν Σαρουτζέπασαν ἵνα παραστήσῃ τὸν κίνδυνον, καὶ παρακαλέσῃ αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὐθις χάριν τῆς κοινῆς σωτηρίας τὰς ἡγίας τῆς κυβερνήσεως. Ὁ Μουράτης εἰσέηκουσε τῶν αἰτήσεων, καὶ ἐπανελθὼν ἐπανεφέρει τὴν τάξιν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ἀδριανούπολιν, ὁ Χαλίλ ἔφερεν εἰς θήραν τὸν νέον σουλτάνον· ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εὐρε τὸν πατέρα αὐτοῦ βασιλεύοντα ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Καὶ ἀπεχώρησε μὲν ἀγογγύστως εἰς Μαγνησίαν ὁ Μωάμεθ, ἀλλ' ἔτρεψε μῖτος ἀκάθεκτον κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, δις ἐντὸς ἔτους καταβιάσας αὐτὸν τοῦ θρόνου. Τὸν Σαγανόζπασαν, μεγίστην ἔχοντα ἐπιρροὴν ὑπὸ τὸν νέον σουλτάνον, διεδέχθη ἀμέσως ὡς μέγας βεζύρης ὁ Χαλίλ (1).

Ὁ δὲ Μουράτης ἀναλαβὼν τὴν ἐξουσίαν ἀφ' ἧς δὲν ἐμελλε πλέον νὰ μακρυνθῇ, ἔστρεψε τὰ βλέμματα πρὸς τὰς μεσημβρινὰς πόλεις τοῦ ἀρχαίου ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινοῦ κράτους, τούτεστι πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀλβανίαν. Καὶ μετὰ τὴν πυρπό-

(1) Bellum seipsum alit. Tit. Liv. lib. XXXIV.

λυσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Τουρκαῆνου ἐλθὼν πρὸς ἄρκτον διὰ τῆς Ἀχαΐας ἐπολιόρκησε τὰς Πάτρας, τὴν δευτέραν ταύτην τῆς Πελοποννήσου μητρόπολιν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, ἧτις διασείσασα, ὡς γνωστόν, τὸ 224 ἔτος τὸν μακεδονικὸν ζυγόν, ἐτήρησεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ τριακονταπέντε ἔτη τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν, προσμάχησεν ἐπιπολὺ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου, καθυπετάγη ὑπὸ Μουρμάτου. Ταύτην λοιπὸν ἦλθε νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ ὁ Μουράτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγένετο συνθήκη δι' ἧς ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐκκηρύχθη ὑποτελής τῶν Τούρκων, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια.

Τὸ δὲ προσεχὲς ἔαρ, πνέων ἐκδικήσιν κατὰ τοῦ ἀποστάτου Σκεντέρμπεη, κατατροπώσαντος τοὺς διασημοτέρους τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀλβανίαν. Καὶ συγκροτήσας στρατὸν φοβερὸν ἐκ δεκαπέντε μυριάδων, ὧν ἐννεμήκοντα μὲν χιλιάδες ἦσαν ἱππεῖς, ἐξήκοντα δὲ πεζοί, καὶ συμπαραλαβὼν πᾶν τὸ περὶ αὐτὸν πλῆθος, τῶν τε τυχοδιωκτῶν καὶ τῶν δούλων οὐς προέτασσε πάντοτε κατὰ τὰς μάχας, ἦλθεν εἰς Ἡπειρον. Καὶ ἡ μὲν Ἀλβανία ἐθροισθῆται ἅπασα· ὁ Σκεντέρμπεης ὅμως ἀναλογισάμενος ἀταράχως τὸν κίνδυνον, παρεσκεύασεν ἀμέσως τὸ ἀμυντικὸν αὐτοῦ σχέδιον ἐνέδραι, προσβολαὶ ἀδιάκοποι ἀπὸ τόπων δυσβάτων καὶ ὄρειων, ἰδοὺ τὸ εἶδος τοῦ ἀγῶνος ἢ ἐξελεξάτο· διότι μάχη γενικὴ πρὸς τοσοῦτο πλῆθος ἦν ἀδύνατος.

Ἀνυπόμονος λοιπὸν ἀνέμενε τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ἔμαθεν ὅτι πέντε χιλιάδες ἱππέων ἐλθόντων περὶ λύχνων ἀφ' ἧς περιέζωσαν τὸ Σβετιγράδιον, καὶ ὅτι τὴν ἐπιούσαν, 14 Μαΐου 1449, καὶ ὁ Μουράτης αὐτὸς ἦλθε πρὸ τοῦ φρουρίου.

Ἀναχωρήσας ἀμέσως ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς Κροΐας μετὰ τεσσάρων χιλιάδων ἱππέων καὶ χιλίων πεζῶν, ἔφθασεν ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων δύο λεύγας μακρὰν τοῦ Σβετιγράδιου, ἐνέπηξε τὰς σκηνὰς μεταξὺ δασῶν καὶ ὄρειων, ὠχυρώθη, ἐτοποθέτησε, κατασκευάσας τάφρους καὶ χαρακώματα, τὰς φυλακὰς, ἔστειλε προσκόπους, παρεσκεύασεν ἐνέδρας, ἐπέβαλε σιωπὴν καὶ ἀπηγόρευσε τὰ πυρά. Εἶτα διελθὼν μετὰ τοῦ Τανουσίου καὶ τοῦ Τοπιά δάση καὶ κοιλάδας, ἀνέβη εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατέναντι τοῦ Σβετιγράδιου, ὅθεν κατεσκόπει τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀνεκάλυπτε τὰ ἀσθενέστερα αὐτοῦ μέρη.

Ἐπειδὴ δὲ μεγάλου διαδοθέντος τρόμου κατὰ τὴν Ἡπειρον, ἐροεῖτο μὴ ἡ ἠθικὴ αὐτῆ ἐπιδημία παραλύσῃ πάντας τοὺς ἀγῶνας, βουλὴν ἔθετο νὰ διασκεδάσῃ αὐτόν. Ὅθεν ἐνδυθεὶς ὡς ἀπλοῦς ἱππεύς, καὶ ὑπὸ δώδεκα μόνον ἀνδρῶν παρακολουθούμενος, ἐπεσκέφθη τὸ φρούριον, διέτριψεν ὀλίγον ἐν τῇ μητροπόλει Κροΐας, διέτρεξεν ἅπασαν τὴν χώραν, ἀνεπέρωσε τὸ θάρρος καὶ μετέδωκε πρὸς πάντας τὴν ἑαυτοῦ ἀφοσίαν.

Μόλις δὲ ὑπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ πολλοὶ πρέσβεις τῶν συμμάχων ἡγεμόνων καὶ δεσποτῶν ἐλθόντες ἐζήτησαν νὰ ἴδωσιν αὐτόν· ἦλθον

δὲ κομίζοντες προτάσεις βοηθείας καὶ συνδρομῆς· Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης εὐχαριστήσας αὐτοὺς, εἶπε· « Μὴ μακρύνετε τὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὑμῶν ἐυκολύνοντες οὕτω τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν· ὅταν δὲ νομίσω ἀναγκαῖον νὰ συνάψω μάχην μεγάλην, θέλω ζητήσῃ τὴν γενναίαν ὑμῶν ἀντίληψιν. Ἐν τοσοῦτῳ ἔστε ἔτοιμοι, ἀλλὰ μένετε εἰς τὰ ἴδια. »

Ὁ δὲ Μουράτης, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ ἐφοδὸν θέλων νὰ μεταχειρισθῇ τὴν παιθῶ, ἐπεμψεν εἰς τὸ φρούριον πᾶσαν καταγόμενον ἐξ Ἀλβανῶν καὶ ὀμιλοῦντα τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Οὗτος ἐλθὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας ὅπου ὁ φρούραρχος Περλάτης ὑπεδέχθη αὐτόν, ἐξέθετο ἐπιτηδείως ἐνώπιον τῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν τὰς προτάσεις τοῦ σουλτάνου· ἀλλ' ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξεν ὄλως ἀρνητικὴ. Ταύτην μαθὼν ὁ Μουράτης καὶ πεισθεὶς ὅτι μόνη ἡ δύναμις ἴσχυος νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀδάμαστον φρουρὰν, προσέταξε τὴν ἐφοδὸν.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ πυροβολικὸν ἦν σπάνιον, οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἦσαν πάντῃ ἀποροὶ κανονίων, οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον δύο μεγάλα καὶ τινα μικρότερα. Ἀκωλύτως λοιπὸν οὗτοι προσέβαλον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τὸ τεῖχος, καὶ διαβρῆξαντες αὐτὸ ἠτοιμάσθησαν εἰς ἐφοδὸν. Οἱ Γενίσαρχοι καὶ ἐν σῶμα Ἀζαπιδῶν (1) ἔμελλον πρῶτοι νὰ εἰσβάλωσιν.

Ἄλλ' ὁ Περλάτης ἦν ἄγρυπνος· οἱ στρατιῶται, καλῶς προασπιζόμενοι ὑπὸ μεγάλου τινὸς προχώματος, κατεσπάραττον διὰ βελῶν καὶ λίθων τοὺς ἀναβαίνοντας. Καὶ ὅμως Τούρκοι τινες κατορθώσαντες νὰ φθάσωσι μέθοι τῶν ἐπάλλεξων ἠτοιμάσθησαν νὰ εἰσπηδήσωσιν· ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ κατέκοψαν τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς τολμητίας.

Ὁ δὲ σουλτάνος φουάττων διὰ τὴν ἀποτυχίαν, προσέταξε καὶ νέαν ἐφοδὸν ὑπὸ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν· μετὰ μικρὸν ὅμως καταγίγῃ πυρός καὶ χεῖμαρὸς ἐλαίου ζέοντος καὶ ῥητίνης περιφλεγούς ἀνεχαίτισαν τὴν ὀρυμνὴν, καὶ ἐβιάσαντο αὐτοὺς νὰ τραπῶσι πρὸς ἄλλο μέρος μᾶλλον εὐπρόσιτον· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὁ Περλάτης μετὰ τῶν Διθρίων κατεκρήμνισεν αὐτοὺς ἀναβαίνοντας. Οὗτοι ὅμως ἐνθυμούμενοι τὸ πρόσαγμα τοῦ Μουράτου, τὸ καταδικάζον εἰς θάνατον πάντα ὑποχωροῦντα πρὸ τῆς νίκης ἢ πρὸ τοῦ ἀνακλητηρίου, ἐζηκολούθουν παλαίοντες, ἕως οὗ ὑπεσημάνθη ἡ ἀνάκλησις. Ἐγένετο δὲ τοῦτο διότι νέρος κανιορτοῦ ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Σκεντέρμπεη.

Πέντε χιλιάδας ἱππέων ὀδηγῶν ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, ἤρχετο δραμαίως εἰς βοήθειαν τοῦ Σβετιγράδιου· οἱ ἀλαλαγμοὶ αὐτῶν ἐνέπλησαν τοὺς μὲν πολιορκουμένους χαρὰς, τοὺς δὲ παλιορκοῦντας τρόμου. Ὁ δὲ Μωῦσῆς μετὰ τριῶν χιλιάδων πεζῶν καὶ δύο χιλιάδων ἱππέων, ἔμεινεν ἡμίσειαν λεύγαν μακρὰν ἐν τινι θέσει ἐπικαίρῳ, ὅθεν κατὰ ῥητὴν μόνον ἐπιταγὴν ἔπρεπε νὰ μακρυνθῇ.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Μουράτης ἀντέταξεν ἱππικὸν

(1) Πεζοὶ οὗ· συνεισέφερον αἱ ἐπαρχίαι ἐν πολέμῳ.

καταπολύ ανώτερον τὸν ἀριθμὸν· ἀλλ' ἰδὼν μετὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν ὅτι ἐνέδιδον οἱ ὑπ' αὐτὸν, ἔστειλεν εἰς βοήθειαν τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, προλαμβάνων τὴν διαίρεσιν τῆς ἰδίας δυνάμεως, ἀπεχώρησε πρὸς τὸν Μωῦσῆν, καθόσον μάλιστα εἶχε κατορθώσει ὅ,τι ἐπεθύμει, ἦτοι ἀντιπερισπασμὸν.

Τὴν δὲ ἐπαύριον ἦλθε νὰ κατασκοπήσῃ τὴν θέσιν τῶν Τούρκων· καὶ ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἡσύχαζον μετέβη εἰς τὴν Ἄνω Δίβρην, ὅπου κατεσκήνωσε πέντε λεύγας μακρὰν τοῦ ἐχθροῦ, ἐκλέξας θέσιν ἀπρόσιτον· εἶχε δὲ ἐκεῖ, πλὴν τῆς ἀσφαλείας, καὶ νομὴν ἄφθονον, καὶ τὸ καιριώτατον, ἦν γείτων τοῦ Σβετιγρადίου. Ὅθεν κατ' ἐκάστην, ὡς λέων διψῶν αἷμα, περιεφέρετο περὶ τὸν ἐχθρόν.

Τὴν 22 Ἰουνίου ἀναβάς εἰς λόφον μετὰ τοῦ γενναίου Τανουσίου καὶ πεντήκοντα ἄλλων ἰππέων, εἶδε θέαμα ἀπροσδόκητον· εἶδεν ἀνθρώπους καὶ ἵππους, νεναρκωμένους ὑπὸ τοῦ καύσωνος, καὶ κειμένους ἀναμιξί ἐπὶ τοῦ χόρτου· αἱ σημαῖαι ἦσαν διεσπαρμέναι ἄνευ φρουρῶν, καὶ πανταχοῦ ἡ σιωπὴ ἦν βαθεῖα καὶ ἀδιάκοπος. « Ἴδετε, φίλοι μου, ἀνεφώνησε, τὸν φοβερὸν ἐκείνον κύριον τῆς Ἀνατολῆς, τὸν τρόμον τῶν ἐθνῶν, τὸν κοσμήσαντα τὸσάκις τὰ βασιλεία αὐτοῦ διὰ τῶν οὐγγαρικῶν λαφύρων, τῶν θησαυρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ πλοῦτου τῆς Πελοποννήσου· ἴδετε αὐτὸν ἐκνευρισθέντα ὑπὸ τοῦ κόπου καὶ βαθέως κοιμώμενον. Ἴδου αὐτὸς ἠττηθεὶς ὑπὸ τῆς μικρᾶς τοῦ Σβετιγρადίου φρουρᾶς, καὶ μᾶλλον πολιορκούμενος ἢ πολιορκῶν. Εἰσὶν ἄρα οὗτοι στρατιῶται ἢ ἀγγέλαι κτηνῶν ἀκαθάρτων; ὦ! πόσον ἦν εὐχάριστος εἰ πάντες οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες παρίσταντο κατὰ τὸ θέαμα τοῦτο! Ἀλλὰ σπεύσωμεν πρὸ τῆς νυκτός· ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὑψώσωμεν τὰς σημαίας, καὶ ὀπλίσωμεν τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ὁ ἐχθρὸς ὁ τοσοῦτον ἀνέτως ἀναπαυόμενος μὴ ἐγερθῆτω πλέον! »

Τοιαύτην δὲ εἶχεν ἀνυπομονήσαν, ὥστε οὔτε ἐπέτρεψε τοῖς στρατιώταις νὰ δειπνήσωσι. Λαθόντες δὲ ἕκαστος μιᾶς ἡμέρας τροφὴν ἀνεχώρησαν ἐν μέσῳ πυκνῆς οὐμίχλης, καὶ ἐλθόντες πλησίον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ἔστειλαν δύο τῶν γενναιοτέρων ἵνα κατασκοπήσωσι τὰ κατ' αὐτό. Ὁ Μωῦσῆς αὐτὸς, ἐνδυθεὶς στολὴν τουρκικὴν καὶ σλαυονικὴν σπάθην κρεμάσας εἰς τὴν πλευρὰν, ἠθέλησε νὰ ἐπισκεφθῆ ἴσως τὸ στρατόπεδον, διασκεδασθείσης μάλιστα τῆς οὐμίχλης καὶ τῆς σελήνης· βοηθούτης τὸ ἐπιχειρήμα. Ὅτε δὲ ἐδόθησαν τῷ Σκεντέρμπεῃ αἱ δέουσαι πληροφορίαι, παρῶρμησε τὸν στρατὸν διὰ δημηγορίας, καὶ ἐπικαλεσάμενος, ὡς συνήθως, τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ἐβάδισε κατὰ τῶν ἀπίστων. Καὶ ἐντὸς μικροῦ, τὸ ἀπέραντον καὶ εἰρηνικὸν αὐτῶν στρατόπεδον, μετεβλήθη εἰς θέατρον σφαγῆς καὶ αἵματος.

« Οἱ περιτεταγμένοι παραδίδοντες τὸ πνεῦμα ἐστέναζον ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων χριστιανῶν, καὶ μεταξὺ ρευμάτων αἵματος ἐβορβόρουζον κοπτόμενοι οἱ λάρυγγες αὐτῶν, τοσοῦτω ἐνθέρμως ἐπέ-

θύμει ἕκαστος νὰ δεῖξῃ τῷ ἡγεμόνι κεφαλὰς κευωρισμένας ἀπὸ τῶν κορμῶν, ὡς ἐγγυήσεις βεβαίας τῆς πίστεως καὶ ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀνδρείας καὶ γενναιότητος αὐτοῦ » (1).

Ὅτε δὲ ὁ Μουράτης ἀνανήψας ἠθέλησε ν' ἀντιτάξῃ τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, δὲν ἦν πλέον ὦρα, διότι ὁ Σκεντέρμπεης εἰδοποιηθεὶς ἀνεχώρησεν. Ἐφανεύθησαν δὲ ἐκ μὲν τῶν Τούρκων χιλιάδες δύο καὶ ἐτραυματίσθησαν ἑξακόσιοι, ἐκ δὲ τῶν Ἀλβανῶν τεσσαράκοντα μόνον ἔπεσαν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ καταστροφὴ αὕτη κατέβαλε τὸν σουλτάνον, ὁ παστὰς τῆς Ρούμελης, ὅπως διασκεδάσῃ τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ μελαγχολίαν, ἐπεχείρησε τρεῖς ἐφόδους κατὰ τοῦ τείχους· ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἀπεκρούσθησαν.

Ταῦτα βλέπων ὁ Μουράτης ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τοῦ φρουρίου διὰ παντὸς τρόπου· καὶ ἀποστείλας τὸν φιζούρπασαν μετὰ δώδεκα χιλιάδων ἰππέων καὶ ἑξ ἑκατῶν πεζῶν πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην, προσέταξεν αὐτὸν νὰ ἐμποδίσῃ πάντα ἀντιπερισπασμὸν. Οἱ κατάσκοποι ὅμως καὶ οἱ πολυἀριθμοὶ αὐτόμολοι ἐκοινοποίησαν τῷ Ἠπειρωτῇ τὸ σχέδιον τοῦτο.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ φθορὰ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἦν ἀδιάκοπος· διότι ἐνῶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἀντιπαλαίοντες πρὸς τοὺς Γενισσάρους ἀπεδεκκᾶτιζον αὐτοὺς διὰ συνεχῶν ἐξόδων, ὁ ἀκαταγώνιστος Σκεντέρμπεης ἐπιπίπτων ἔξωθεν νυχθήμερον, ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ περιχαρᾶσκονται. Κατὰ τὰς νυκτερινὰς αὐτῶν ἐκδρομὰς μετεχειρίζετο ἄνδρας ἔχοντας ὡς καὶ αὐτὸς ἔκτακτον ῥώμην, καὶ προσέτασσε νὰ φορῶσι χιτῶνας ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος ὅπως διακρίνωσιν ἀλλήλους. Ἴδου διὰ τί καὶ μεταξὺ τοῦ σκότους ἐγένετο τοσαύτη σφαγή. Πολλάκις δὲ καὶ συνενούμενοι οἱ στρατιῶται τὴν ὦραν τῆς συμπλοκῆς μετὰ τῶν πολιορκουμένων, εἰσῆρχοντο εἰς τὸ φρούριον φέροντες βοήθειαν.

Τοιαῦτα συνέβαινον συνεχῶς παρὰ τὸ Σβετιγρადιον, ὅτε πρῶτον τινα ἠκούσθησαν αἱ σάλπιγγες τοῦ ἐχθροῦ ὑποσημαίνουσαι τὸ εἰς ἔφοδον· καὶ μετὰ μικρὸν τὸ ὄρος ὅλον κατεκαλύφθη ὑπὸ πολεμιστῶν διψόντων αἷμα καὶ λάφυρα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἡ τύχη ἐφάνη κλίνουσα πρὸς τὴν ἡμισέληνον· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος Περλάτης, σπεύδων πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχε κίνδυνος ἀντέκρουε τὸν ἐχθρόν. Ἐν τοσοῦτῳ ἤχησεν ἡ τρομερὰ αὕτη φωνή· « Ἴδου ὁ Σκεντέρμπεης! »

Τότε ὁ Φιζούρπασας ὀρμήσας πρὸς αὐτὸν ἀνέκραξε· « Δὲν θέλεις περάσει ἄνευ μάχης. »

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ὡς εἰ ἐδειλίασε βλέπων τοσοῦτον μέγαν ἀριθμὸν ἐχθρῶν, ὑπεχώρησε μικρὸν

(1) « Parquoy les circonciz rendans les âmes, gémissoient souz la main de nos chrestiens. et avec larges ruisseaux de sang craquetoient leurs gorges qu'on couppoit (si ardent estoit le désir d'un chacun de faire monstre à son prince des testes séparées des troncs, comme zages certains de leur foy donnée, et remarques de leur prouesse et vertu). Jacques de Lavardin, H.st. de Jean Castriot, surnommé Scanderbeg, roi d'Albanie.

μετὰ τῶν ἐννέα χιλιάδων στρατιωτῶν, κατὰ νοῦν ἔχων νὰ ἐκλέξῃ πεδίων μάχης μᾶλλον εὐθετον. Ἐπῆρχε δὲ ἐκεῖ πλησίον καὶ ὁ Μουζάκης μετὰ χιλίων καὶ πεντακοσίων, ἑτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν στρατὸν ὑποχωροῦντα ἐν ἀποτυχίᾳ. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ κατάλληλον μέρος, παρέταξε τὸν στρατὸν καὶ προήλασε μετὰ γενναϊότητος.

Ὁ δὲ Φιζούρπασας, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰς τέσσαρας χιλιάδας τῶν ἰππέων οὓς ἔφερε κατὰ τῶν χριστιανῶν, παρέταξε τὸν στρατὸν κατὰ μίαν μόνην γραμμὴν, εὐρὴ μὲν μέτωπον ὀλίγον δὲ βάθος ἔχουσαν, καὶ προσέταξε τοὺς ἰππεῖς, περιδρακμόντες μέγαν κύκλον νὰ πέσωσι κατὰ τῶν νότων τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἄλλ' οὕτως ἐνοήσας τὸ κίνημα, ἀντέταξε τῷ Φιζούρπασα τὸν Μωῦσῆν μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ· καὶ δοὺς αὐτῷ ἐντολὴν ν' ἀποφύγῃ μάχην γενικὴν προακροβολιζόμενος μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ, παρέλαβε δύο χιλιάδας ἰππέων, μεθ' ὧν τραπίεις ταχέως πρὸς δεξιὰ, ἦλθεν εἰς συνάντησιν τῶν τεσσάρων χιλιάδων ἔχθρῶν προλαβὼν δὲ κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ τοὶ ἀντισταμένους μετὰ πολλῆς καρτερίας. Ἐντεταίετο δὲ συγχρόνως καὶ τῷ Μουζάκῃ νὰ μεταβῇ ἀμέσως πρὸς τὸν Μωῦσῆν μετὰ τῶν χιλίων καὶ πεντακοσίων αὐτοῦ ἰππέων, ὅπως ἀναπληρώσῃ τοὺς ἀποσπασθέντας.

Ταύτην λαβὼν τὴν ἐπιταγὴν ὁ Μουζάκης ἐπέπεσεν ὀρμητικῶς κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ πασᾶ. Ἐπειδὴ δὲ μεγάλη ἦν ἡ ἀπόστασις ἢ διαχωρίζουσα τοὺς μαχομένους, ἀντὶ μίᾶς τρεῖς συνήφθησαν μάχαι· ἡ τοῦ Μωῦσεως μετὰ τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἐναντίου στρατηγοῦ, ἢ τοῦ Μουζάκη μετὰ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ ἡ τοῦ Σκεντέρμπεη μετὰ τοῦ ἀποσπασμάτος.

Συνέβη δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τοῦτο· ἐνῷ ὁ Μωῦσῆς, προσέχων εἰς τὰς διαφόρους σκηνὰς τοῦ δράματος, ἀνέστελλε τὴν ὀρμὴν τῶν ὑπ' αὐτόν, ὁ Φιζούρπασας ἐμυκτηρίζων ἀσυστόλως τοὺς χριστιανούς καὶ κατεγέλα αὐτῶν ὡς δειλῶν. « Ποῦ εἶναι, ἀνέκραζεν, ὁ ἀτρόμητος τῶν Ἀλβανῶν βασιλεὺς; ποῦ ἐκρύβη; τοῦτον μόνον ζητῶ, οὐχὶ δὲ τὴν μοχθηρὰν ταύτην ἀγέλην τῶν ληστῶν; Ἄς ἔλθῃ, ἄς τολμήσῃ νὰ φανῇ ἐνώπιόν μου, καὶ ἡ χεὶρ μου θέλει ἐκδικηθῆ. »

Ἄλλὰ ταχέως ἔμαθεν ὁ ἀλαζὼν πασᾶς ποῦ ἦν ὁ Σκεντέρμπεης· διότι τὰ ὑπ' αὐτόν στρατεύματα τραπέντα ἀτάκτως, ἀνήγγειλον ὅτι ἐδιώκοντο ὑπὸ τοῦ ἡπειρώτου ἡγεμόνος, ἐρχομένου ἀκαθέκτως ὡς χεῖμαρρος. Τοῦτον ἰδὼν καὶ ὁ Φιζούρπασας ἐγένετο ἔξω φρενῶν καὶ ἠπειλεῖ διὰ τε νεύματος καὶ φωνῆς. Οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀλβανῶν καταφρονούντες τῶν ὕβρεων παρεκάλουν τὸν Σκεντέρμπεην νὰ καταφρονήσῃ ἐπίσης αὐτῶν· οὗτος ὁμως προεκπεδήσας ἀκατάσχετος ἔδραμε πρὸς τὸν ἔχθρῶν, καὶ ὡς ἐκ μαγείας ἀμφότεροι ἔστησαν ἀκίνητοι· αἱ φωναὶ πᾶσαι ἐτίγησαν, ἡ συμπλοκὴ καὶ ὁ θόρυβος κατέπαυσαν καὶ σιωπῇ ἐπεκράτησε βαθυτάτη. Αἰφνης ἠκούσθησαν ἀλαλαγμοὶ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἀλαλαγμοὶ ση-

μαίνοντες ὅτι ὁ Φιζούρπασας κατεκυλίσθη ἀπένους. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης μὴδὲ νὰ σκυλεύσῃ τὸν ἠττηθέντα καταδαχθεὶς, ἐπανῆλθε πρὸς τοὺς οἰκίους, ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν ἔχθρῶν καὶ ἀνεπέσσε τὴν μάχην. Μάτην οἱ Τούρκοι ἠγωνίζοντο νὰ λάβωσι τὸ πτώμα τοῦ ἰδίου στρατηγοῦ· οἱ Ἀλβανοὶ ἤρπασαν αὐτό, ἐνῷ ἐκεῖνοι καταβληθέντες ἐτράπησαν. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην τέσσαρες μὲν χιλιάδες ἔχθρῶν ἐφονεύθησαν, λαφύρων δὲ πολὺς ἀριθμὸς, καὶ μάλιστα ἰππων, ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν.

Ἐνῷ δὲ συνεκροτεῖτο ἡ μάχην ὁ Μουράτης ἐπέχειρσε νέαν ἐφοδὸν κατὰ τοῦ τείχους· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχε πεσόντων ἑπτὰ χιλιάδων Τούρκων, καὶ τραυματισθέντων πολλῶν.

Αἱ δύο αὗται ἤτται κατεθουρῶσαν τὸν σουλτάνον· ἔπρεπεν ἄρα νὰ κατασχυρῇ λύων τὴν πολιορκίαν, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ πολιορκῶν ματαίως μικρὸν φρούριον; Ἀμικχανῶν τί νὰ πράξῃ ἔστειλε πολλὰς ἴλας ἵνα κατασκοπῶσι τὸν Σκεντέρμπεην, ὠχύρωσε τὰ ἀσθενῆ τοῦ στρατοπέδου μέρη διὰ πυροβόλων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ τείχους, ἔθεσε συμπληρώσας τὸν στρατὸν τοῦ Φιζούρπασα πρὸ τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἀπαγορεύσας αὐστηρῶς πᾶσαν μετὰ τῶν χριστιανῶν συμπλοκὴν συνεκάλεσε συμβούλιον.

Αἱ γνώμαι ἦσαν διηρημέναι· οἱ μὲν ἤξιον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ πολιορκία μετὰ μαζίνου ἀστηρότητος, οἱ δὲ ἐπέμενον νὰ λυθῇ καὶ νὰ διασκορπισθῇ ὁ στρατός, φέρων εἰς τὴν Ἀλβανίαν πῦρ καὶ σιδήρον, καὶ ἄλλοι ἔλεγον προτιμότεραν τὴν κατὰ τῆς Κροΐας ἐπίθεσιν, φρονούντες ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως ἤθελε φέρει καὶ πάσης τῆς ἄλλης χώρας τὴν ὑποταγὴν. Ἐλεγον δὲ ὅτι ὅπως ὑπερασπίσῃ αὐτὴν ὁ Σκεντέρμπεης ἤθελε κλεισθῇ ἐν τῷ φρουρίῳ, καὶ τότε ἡ Ἀλβανία πᾶσα βεβαίως κατεβάλλετο. Ἄλλὰ καὶ ἄλλη γνώμη προήχθη ἐν μέσῳ· τὸ μὲν Σβετιγρᾶδιον ν' ἀποκλεισθῇ μόνον, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ νὰ καταδιώξῃ ἐπιμόνως τὸν Σκεντέρμπεην ἕως αὐτῶν συλλάβῃ αὐτόν νεκρὸν ἢ ζῶντα. Καὶ ἀντέτεινε μὲν εἰς ταῦτα ὁ Μουράτης· ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν ἐξέφραζε γνώμην, πάντες ἐνόμιζον ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀδριανούπολιν. Αὐτὸς ὁμως διενεήθη νὰ κατορθώσῃ, εἰ δυνατόν, διὰ προδοσίας ὅ,τι δὲν ἀπέκτησε διὰ τῶν ὄπλων. Καὶ ἀπέβαλε μὲν αἰεποτε μετὰ περιφρονήσεως ἢ ἐν Σβετιγρᾶδιῳ φρουρὰ τὰς λαμπράς τοῦ ἔχθρου προτάσεις, ἐκ τῶν κατοίκων ὁμως εὐρέθη τις αἰσχρὸς πλεονέκτης, ὅστις ἀνέλαβε νὰ προδώσῃ τὴν πόλιν.

Κατὰ τινὰ πατροπαράδοτον δεισιδαιμονίαν οἱ Δίβριοι ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ φρουρὰ, δοξάζοντες ὅτι τὸ μίγμα τοῦ σώματος μεταδίδεται καὶ εἰς τὴν ψυχὴν, ἐθεώρουν θανασίμως ἀμαρτάνοντα τὸν τρώγοντα ἢ τὸν πίνοντα ὅ,τι ἤγγισε θνησιμαίον. Ὁ προδότης λοιπὸν, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιτύχῃ ἄλλως τοῦ σκοποῦ, ἐσοφίσθη νὰ ρίψῃ κρυφίως κύμα ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἐξ οὗ ἔπινον οἱ κάτοικοι τοῦ Σβετιγρᾶδιου, ὅπερ κείμενον ἐπὶ κορυφῆς ἀποτόμου βράχου, ἐν μόνον εἶχε φρέαρ ἀρχαιότατον. Ἀνεκκαλυφθέντος δὲ τοῦ

πτώματος, οί Διόριοι φρυάττοντες ἐπὶ τῷ ἐγκλήματι, οὐ μόνον δὲν ἤθελον νὰ μείνωσι πλέον ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν τὴν μὲν πόλιν νὰ παραδώσωσι τῷ πυρὶ, αὐτοὶ δὲ νὰ ἐξορμήσωσι μαχόμενοι. Μάτην οἱ κάτοικοι καὶ ὁ Περάτης ἠγωνίσθησαν νὰ μεταπέσωσιν αὐτούς· παρελθούσης τῆς πρώτης παραφοράς ἐξήλθον ἔνσπονδοὶ ἐν τάξει, καὶ φέροντες τὰ τε ὕπλα καὶ τὰς σκευὰς διέβησαν ὑψηρῶς διὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν, τοσοῦτον ὁ Μουράτης ἐφοβεῖτο τὴν εἰς τὸν Σκεντέρμπεην πίστιν αὐτῶν.

Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Βαχλέτιον καὶ τοὺς ἀντιγράψαντας αὐτόν, ὁ μέλλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως πορθητῆς, ὁ νέος Μωάμεθ, ἰδὼν τότε μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν Σβετιγραδίῳ, ἀπέδειξε τὴν θηροῦδὴ φύσιν καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ, ἀπαιτήσας τὴν παρὰ τὰς σπονδὰς σφαγὴν τῶν γενναίων Διορίων· ἀλλ' ὁ σουλτάνος, πιστὸς εἰς τὰ συντεθειμένα, ἀπέκρουσε τὰς ἀπανθρώπους τοῦ υἱοῦ προτάσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μωάμεθ, μετὰ τὴν δευτέραν τοῦ πατρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον, διέτριβεν ἐν Μαγνησίᾳ, περιττὸν νὰ ἐπαυξήσωμεν διὰ συκοφαντιῶν τὰς ἀληθεῖς αὐτοῦ ὁμότητες.

Ὁ δὲ ἄτιμος προδότης τῆς ἰδίας πατρίδος, δὲν ἀπήλασεν ἐπιπολὺ τῶν καρπῶν τοῦ ἰδίου ἐγκλήματος· διότι εἰ καὶ ἀντεμείφθη πλουσίως διὰ χρημάτων, ἐγένετο ὅμως μετὰ μικρὸν ἄφαντος. Ἴσως ὁ Μουράτης, φοβούμενος τὴν προδοσίαν ἐν τῇ νεωστί ἀλωθείᾳ ἐκείνῃ πόλει, ἐξηράνισεν αὐτόν. Ἴσως δὲ καὶ Ἀλβανὸς τις ἐκδικούμενος ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν πρέπουσαν δικαιοσύνην.

Τὴν ἀπροσδόκητον ἀγγελίαν τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου λαθῶν ὁ Σκεντέρμπεης, ἐλυπήθη καιρίως, καὶ ἐγκλεισθεὶς ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ἐμελέτα τιμωρίας καὶ παραδειγματισμούς. Ἀλλ' ὅτε ὁ Περάτης, ὀδηγῶν τὴν ἄτρομον φρουρὰν, ἦν ἐνίκησε μόνῃ ἡ δεισιδαιμονία, καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν ὀδυραμένων πολιτῶν, παρουσιάσθη περίλυπος ἐνώπιον αὐτοῦ ὅτε οἱ ἀρειμάνιοι ἐκεῖνοι στρατιῶται καὶ τὸ κκαταεθλιμμένον ἐκεῖνο πλῆθος ἐπέσαν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ἡ ἀγανάκτητις κατευνάσθη. Καὶ τοῖς μὲν πολίταις ἔδωκε συνδρομὰς καὶ γαίας, τοὺς δὲ Διορίους συνήνεσε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, μὴ ἐμπιστευθεὶς τοῦ λοιποῦ αὐτοῖς τὴν υπεράσπισιν πόλεως. Ἀλλὰ καὶ τὸν Περάτην, καὶ τοὶ καταστάντα σφοδρὰς ἐπιπλήξεως ἄξιον, διότι δὲν ἐφρόντισε νὰ φυλάττηται αὐστηρῶς τὸ μόνον φρέαρ τοῦ τείχους, καὶ νὰ δικοπῇ πᾶσα συνενόησις μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, οὐ μόνον συνεχώρησε διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ ἀρετὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσεν ἐνώπιον πάντων τῶν ἀξιωματικῶν, καὶ παρεμβήσας καὶ ἀντήρμειψεν ἦν δὲ ὁ Περάτης ἐξ Ἠμαθίας, σχῆμα ἔχων ἱερέως καὶ τίτλον ἠγουμένου.

Ἀλλ' ἐνῷ ἀλωθέντος τοῦ Σβετιγραδίου πάντες ἐνόμιζον ὅτι ὁ χειμᾶρρος ἐκεῖνος τῶν βαρβάρων ἠτοιμάζετο νὰ κατακλύσῃ τὴν Ἠπειραν, ἀπροσδόκη-

τως ὁ τουρκικὸς στρατὸς, καὶ τοὶ ἐπικαίρου οὔσης ἐπὶ τῆς ὥρας τοῦ χρόνου πρὸς πόλεμον, ἀνεχώρησεν εἰς Ἀδριανούπολιν. Καὶ πολλαχῶς μὲν ἠρμυνεύθη τότε ἡ κατεσπευσμένη αὕτη ἐπ' ἀνοδος· οἱ μὲν ἔλεγον ὅτι συνεταράσσετο ἡ Οὐγγαρία, οἱ δὲ ὅτι ἐφωπλιζέτο ἡ Περσία, καὶ ἄλλοι ὅτι ὁ κίνδυνος ἤρχετο ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος· ὁ ἀληθὴς ὅμως λόγος ὑπῆρξεν ἡ ἀπίστω τριῶν καὶ ἐπέκεινα μυριάδων ἀνδρῶν πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ εὐτελοῦς ἐκεῖνου φρουρίου. Ἀνεχώρησε δὲ ὁ Μουράτης τὴν 31 Ἰουλίου συγκαλύψας τὴν ὑποχώρησιν διὰ πομπῆς καὶ παρατάξεως.

Τοῦτο μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης, πηρέλαθεν ἰππέων μὲν χιλιάδας οὐκ ὀλίγας, πεζῶν δὲ τρεῖς, καὶ τρέχων κατόπιν τοῦ ἐχθροῦ, κατέκοπτε τοὺς στρατιώτας, ἐπέπιπτε κατὰ τῶν μεμονωμένων σωμάτων, ἠεροβουλίζετο νῦν μὲν μετὰ τῆς πλευρᾶς, ἄλλοτε δὲ μετὰ τῆς ὀπισθοφυλακίας, καὶ κατετάρασσεν ἀδιακόπως τὴν πορείαν τοῦ σουλτάνου, ἦν ἤθελεν οὗτος νὰ τελέσῃ ἐν θριάμβῳ.

Ὁ δὲ Μουράτης ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ καταδιώξει, ἧς ἔνεκα ἐφονεύοντο πολλοὶ τῶν περὶ αὐτόν, προσέταξε τὸν παῖσάν τῆς Ραύμελης νὰ μείνῃ μετὰ τριάκοντα χιλιάδων ἰππέων ὅπως υπερασπίσῃ τὸν ἀναχωροῦντα στρατόν. Ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης προβλέπων ὅτι δυνατόν ἦν νὰ εὐρεθῇ μετὰ τῶν δύο ἐχθρικοῶν μοιρῶν, ἦλθε μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ εἰς κοιλάδας ἀσφαλεστάτας εἰπὼν· « Προτιμῶ νὰ καταστήσω γνωστὸν τὸν τόπον τοῦτον διὰ τῆς ἀναχωρήσεως ἢ διὰ τοῦ σταυροῦ μου. Ἐνοεῖ δὲ ὅτι συμφερότερον ἦν ν' ἀποχωρήσῃ ἢ νὰ πέσῃ, διότι συνθήεια ἦν τότε ἐν Ἠπειρῷ νὰ ἀναστηλώσῃ σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπου τις ἀπέθνησκε, καὶ μάλιστα ὅτε οὗτος ἦν ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων.

Οὕτω κατέληξεν ἡ πομπῶδῶς προαγγελθεῖσα τουρκικὴ ἐκστρατεία. Ἐνῷ δὲ τῶν 23 μυριάδων ἰππέων καὶ τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων Γενισσάρων ἠδύνατο ὁ Μουράτης νὰ κατερημώτῃ τοὺς ἀγρούς, νὰ καταλάβῃ τὰς πόλεις, νὰ μεταβάλλῃ τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς εἰς τουρκικὰ τεμένη, νὰ υποβάλλῃ εἰς περιτομὴν τοὺς νέους χριστιανούς, καὶ νὰ θυσιάσῃ τοὺς ἐγκαρτεροῦντας τῷ ἰδίῳ δόγματι αἰχμαλώτους, ἠρέσθη εἰς τὴν ἄλωσιν εὐτελοῦς τείχους, ἧς οὐδ' ἤθελεν ἐπιτύχει ἄνευ τῆς δεισιδαιμονίας τῆς ἀπτήτου φρουρᾶς αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἐπανεβλῶν εἰς Κρόϊαν ἀπέλυσε τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, καὶ παρήγγειλε νὰ συνέλθῃ μετὰ μῆνας δύο ἵνα πολιορκήσῃ τὸ Σβετιγραδίον. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τοσοῦτῳ ἀναγκαῖον ἦν νὰ παρατηρῇ τὰ κινήματα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ διηγεμαζόντων ἐχθρῶν, ἀπέστειλεν εἰς τὰ ὄρια πεζοὺς μὲν χιλίους, ἰππέων δὲ χιλιάδας δύο.

Ἀπάλλαξις οὕτω πρὸς καιρὸν τῶν πολεμικῶν φροντίδων ἐτρέπη ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν· καὶ τὴν μὲν δικαιοσύνην, πολλὰκις διακοπέισαν καὶ διὰ τοῦτο δυσκόλως ρυθμιζομένην, ἐστήριξε διὰ συντετῶν κανονισμῶν, τὴν δὲ ἐμπορίαν ἐνίσχυσε, καὶ ἀνακαίνισας τοὺς κατεστραμμένους ναοὺς ἐπαπέδωκεν

εις τὴν θρησκείαν, τὴν πρώτην ταύτην ἀνάγκην τῶν λαῶν. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ ἀνδρική τοῦ Σκεντέρμπεη χεὶρ ἐθεράπευε τὰ τραύματα τῆς Ἡπείρου, ἐκάλει ταύτην συγχρόνως εἰς νέαν ζωὴν.

Ἄλλὰ πάντα ἦσαν ἐνὸς καὶ μόνου ἔργον· εἰς μόνος ἦν τὸ θεμέλιον τῆς ὅλης οἰκοδομῆς· ὅθεν εἴ ποτε ἐκλονεῖτο ἐκεῖνο, κατέρρεε καὶ αὕτη ἐν ἀκαρεῖ. Διὸ τὸ ἔθνος, εὐγνωμονοῦν μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν, ἀνησύχως ὁμῶς ἔχον περὶ τῶν μελλόντων, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ταῦτα ἐξασφαλίζόμενα διὰ γόνων τοῦ φιλάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος. Ἄλλὰ πῶς νὰ καταπίσῃ αὐτόν; φιλῶν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὸν πολεμικὸν βίον, ὑπερβαλλόντως δραστήριος, καὶ αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην τῆς ἀδιακόπου πικρῆς αὐτοῦ πανταχοῦ τοῦ κράτους, ἀπέκρουε πάντα δεσμὸν περιστέλλοντα τὴν ἀδάμαστον ταύτην ἐνέργειαν. Καὶ ποτε τολμήσαντές τινες τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ὁμιλήσωσι περὶ γάμου, « Τί λοιπὸν ζητεῖτε, ἤκουσαν αὐτὸν λέγοντα χαριέντως, νὰ ὑποβληθῶ εἰς ζυγὸν γυναικὸς, ἐγὼ ὁ συντρίψας τὸν ζυγὸν τῶν τυράννων; » Μετὰ μικρὸν δὲ ἀναλαβὼν τὸ σοβαρὸν αὐτοῦ ἦθος, ἀντέταξε δυσκολίας πηγὴν ἐχούσας τὴν εἰς τὸ ἴδιον καθῆκον ἀφοσίωσιν. Γενικῆς ὁμῶς οὔσης τῆς περὶ τούτου εὐχῆς, ὑπεσχέθη νὰ εἰσκούσῃ αὐτῆς ἅμα ἀλωθέντος τοῦ Σβετιγρადίου, ὅπου μετέβη τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1449 μετὰ μυρίων μὲν πεζῶν ὀκτῶ δὲ χιλιάδων ἰππέων.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν φρουρὰν τοῦ τείχους συνεκρότουσαν ἄνδρες λογάδες μετὰ πυροβόλων, κατεσκεμήσεν αὐτὸς τε καὶ ἡ χωροφυλακὴ μακρὰν ὀπωσοῦν τοῦ φρουρίου, ἐνῶ τὸ περικλινὸν φυλασσόμενον ὑπὸ χαρῶν προέβη πλησιέστερον. Ἦσαν δὲ μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, μόνου τότε χριστιανοῦ ἡγεμόνος πολεμοῦντος πρὸς τοὺς ἀπίστους, καὶ πολλοὶ ξένοι συνασπισταί. Ἐκ τούτων οἱ μὲν Ἴταλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ ἔφερον πυροβόλα καὶ ἀκόντια, οἱ δὲ Δαλματοὶ ἦσαν ἐπιτήδαιοι περὶ τὴν ξιφομαχίαν, καὶ οἱ Γάλλοι, οἱ σταθεροὶ οὗτοι τῶν κινδύνων καὶ τῆς δόξης φίλοι, διεύθυνον τὸ πυροβολικόν· τῶν δὲ Ἀλβανῶν τὸ προσφιλέσθαι ὄπλον ἦν τὸ τόξον.

Προέκειτο δὲ οὐ μόνον νὰ πολιορκήσωσι στενωῶς τὸ τεῖχος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιτηρώσιν αὐστηρῶς μὴ ἔλθῃ τις ἐξωθεν βοήθεια· καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ Στρέσας καὶ ὁ Τανούσιος, διοικοῦντες ἰσχυρὰ σώματα, διέκοψαν ἐντελῶς πᾶσαν συγκοινωνίαν. Τούτων δὲ γενομένων ὁ Σκεντέρμπεης προέτεινε τοῖς πολιορκουμένοις νὰ παραδοθῶσι, κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καθ' οὓς καὶ οἱ χριστιανοὶ πρὸ μικροῦ. Ἐκεῖνοι ὁμῶς ἀπεκρίναντο ὅτι· « Φρούριον δι' ὃ ἐχύθη τοσοῦτον αἷμα, δι' αἵματος πάλιν πρέπει νὰ ἐξαγορασθῇ. Ἄς βρούσῃ ἄρα πρῶτον ὅσον ἔβρουσε καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ ἔπειτα ἀποτείνετε προτάσεις. Θέλετε δὲ ἰδεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι αἱ δεισιδαιμονίαι δὲν ἀφοπλίζουν ἡμᾶς ὡς τοὺς Διβρίους ».

Καὶ ἀληθῶς ἐτήρησαν τὸν λόγον αὐτῶν· διότι τὴν 23 Ὀκτωβρίου, ἤτοι ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἑναρ-

ξιν τοῦ ἐπιχειρήματος, καθ' ἣν ἔπεσαν περὶ τοὺς πεντακοσίους χριστιανοὺς, ὁ Σκεντέρμπεης, στρατὸν μὲν ἔχων ἀνδρειότατον, οὐχὶ δὲ καὶ πυροβολικὸν ἱκανὸν νὰ διαρρήξῃ τὸ τεῖχος, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν.

Συνέτεινε δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Μουράτης ἠτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἡπειρον μετὰ πλειόνων δυνάμεων, καὶ ὅτι σύμπας ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς προσετάχθη νὰ παρευρεθῇ ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν 15 Μαρτίου. Καὶ ἔλυπεῖτο μὲν νὰ παραιτήσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ θέσιν τοσοῦτῳ ἐπίκαιρον μεταξὺ τῆς Ἡπείρου, ἦν ὁμῶς ἀναγκαῖον νὰ διατηρήσῃ ἀκμαῖον καὶ ἀκέραιον τὸν στρατὸν ἐν ἀντιταχθῇ εἰς τὸν ἐπικείμενον μέγαν κίνδυνον.

Ἐπὶ τούτῳ ἐπανελθὼν εἰς Κροΐαν διέταξεν ἀμέσως τὰ τῆς ἀμύνης· διότι ἀπὸ τοῦ φρουρίου τούτου, καὶ φύσει ἄλλως τε καὶ τέχνῃ ὄχυροῦ, ἐξήρητο ἡ σωτηρία συμπάσης τῆς χώρας. Ὅθεν ἐφοδιάσεν αὐτὸ ἐπὶ ἕν ἔτος καὶ ἐπέκεινα, εἰσκομίσας τροφὰς καὶ ἄλλα πρὸς πόλεμον ἀναγκαῖα· καὶ ἐπειδὴ τὸ πυροβολικὸν ἦν ἀνεπαρκές, ἠύξησεν αὐτὸ τὸ κατὰ δύναμιν καὶ ἀνέθετο τοῖς Γάλλοις· πάντας δὲ τοὺς ἀπολέμους, οἷον γυναῖκας, παιδιά καὶ πρεσβύτας, ἀπέστειλεν εἰς χώραν ἐνετικὴν, ἀναπληρώσας δι' ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν. Ἐπεκύρωσε δὲ καὶ τὸν ἀτρόμητον φρούραρχον Οὐρανοκόντην, μηδενὸς ὄντος ἀξιωτέρου τοιαύτης ἐμπιστοσύνης.

Ἄλλὰ καὶ τῆς Πετράλης καὶ τῆς Στελλουσίας καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τὴν αὐτὴν ἔσχε πρόνοιαν· καὶ διατρέξας τὴν Ἀλβανίαν ἐξελέξατο χωρία εὐθετα ὅπως συντρέχῃ τὴν Κροΐαν. Οὐδὲ καταγιγίδες, οὐδὲ χιόνες, οὐδὲ πάγοι ἐκώλουν αὐτόν, ἀλλὰ φέρον ἐνδύμα ποιμένος, ἤρχετο καὶ ὑπ' αὐτὰ τοῦ Σβετιγρადίου τὰ τεῖχη ἵνα παρατηρῇ πῶς νὰ πορθῆσῃ τὸ φρούριον. Ἐπεσκέφθη δὲ παρκαλουθούμενος ὑπὸ δέκα μόνον ἀνδρῶν καὶ τοὺς γείτονας ἡγεμόνας, καὶ τοὺς διοικητὰς τῶν ἐνετικῶν πόλεων, οὓς καὶ ἐδοκίμασε νὰ πείσῃ περὶ τοῦ ἀπειλοῦντος καὶ αὐτοὺς μεγάλου κινδύνου, ὃν διὰ μεγάλης ἐπίσης ἐνεργείας ἦν δυνατόν ν' ἀποκρούσῃ. Καὶ ταῦτα πράττων εἶχε τὸ ἦθος χάριεν καὶ ἱλαρὸν, ὥστε οὐδεὶς ἐμάντευε τὰς μερίμνας τῆς ἀδαμάστου ἐκείνης ψυχῆς, μεταδίδούσης τὴν ἰδίαν γαλήνην καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Τὴν 5 Ἀπριλίου 1450 ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τούρκων, ἤτοι οἱ Ἀκιντζίδες, ἐστρατοπεδεύσατο περὶ τὴν Κροΐαν, ἐντολὴν ἔχουσα νὰ διακόψῃ πᾶσαν μετὰ τῶν ἐξω συγκοινωνίαν τῶν ἐν τῷ φουρίῳ. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ἵνα λιμοκτονήσῃ τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἔκοψε τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς εἰσβολῆς πάντα τὸν χόρτον τῶν ἀγρῶν, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς ὄρος, ἐπὶ τέσσαρα μὲν μίλια ἀπέχον τῆς Κροΐας, εὐκαίρον ὁμῶς ὀρηκτῆριον. Φθίνοντος δὲ τοῦ μηνὸς ἦλθε καὶ ὁ σουλτάνος ὀδηγῶν στρατὸν πολυάριθμον ἐκ δεκαῆξ μυριάδων μαχητῶν πλὴν τῶν ὑπηρετῶν, καὶ πλῆθος ἄλλο δημοσίων λειτουργῶν καὶ πολεμικῶν ἀποσκευῶν. Τῶν πολιορκητικῶν πυροβόλων, συρομένων ὑπὸ καμήλων, ὁ ἀριθμὸς ἦν πολὺς· καὶ ὁμῶς

ἐπιύξησεν αὐτὸν διὰ δέκα ἄλλων μεγίστης ὀκλής, ἀσυνήθους καὶ σήμερον, κατασκευασθέντων ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ.

Καὶ εὐθὺς ἔστησε δύο σειρὰς πυροβόλων, μίαν μὲν πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τοῦ τείχους τοῦ πρὸς Τυράνναν, ἑτέραν δὲ κατὰ τῆς μόνης τοῦ φρουρίου πύλης, πάντων τῶν ἄλλων χωρίων ὄντων ἀποτόμων καὶ ἀπροσίτων. Ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἐκεραυνοβολεῖτο ἀδιακόπως τὸ τεῖχος, καὶ διαβόητος ἐπὶ τέλος αὐτοῦ ἐγένετο ἔφοδος. Ἡ ὄρμη ὑπῆρξεν ἐκατέρωθεν ἀκατάσχετος· διότι οἱ μὲν ὑπερασπιζόντες τὸ τεῖχος ἠμύναντο ὑπὲρ τῆς ὅλης πατρίδος, οἱ δὲ πολιορκηταὶ ἠγωνίζοντο ν' ἀποπλύνωσι τὸ αἶσχος τῶν πρὶν καταστροφῶν, ὑποσχεθέντος μάλιστα τοῦ σουλτάνου καὶ πλουσίας ἀμοιβάς. Ἄλλ' ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι προσανέβαινον ἀλαλάζοντες, ἠκούσθη αἴφνης φωνὴ πρὸς τὰ ἀπώτερα τοῦ στρατοπέδου καλοῦσα τοὺς στρατιώτας εἰς τὰ ὄπλα, διότι ὁ Σκεντέρμπεης εἰσβάλων μετὰ πέντε χιλιάδων ἱππέων κατέκοπτε πᾶν τὸ προστυχόν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ σουλτάνος ἔστειλε κατὰ τῶν χριστιανῶν ἕνα τῶν γενναιοτέρων στρατηγῶν, τὸν Σερεμέτην, μετὰ τετρακισχιλίων ἱππέων. Οἱ Ἄλβανοὶ ὄμως, μετὰ σφαγὴν ἀνελεήμονα, ἀπεχώρησαν ἐν θριάμβῳ.

Κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην ὁ Σκεντέρμπεης διέτριψεν ὑπὲρ ποτε μεγίστους κινδύνους· διότι περιπλακεῖς μεταξὺ τῶν ἐχθρικῶν φαλάγγων, ἐπάλασε μόνος, ἀγνοούντων τῶν περὶ αὐτὸν ποῦ εὕρισκετο. Ἡσθάνετο δὲ ἑαυτὸν καταπεπονημένον καὶ ἀσθενῆ, ὁ ἵππος ἐκλονεῖτο καὶ ἡ ἀσπίς αὐτοῦ πολλάκις διαβράχαισα συνετρίβη, ὅτε διπλασιάσας τὰς δυνάμεις ἐξέφυγε τὸν ἐχθρὸν, καὶ ἐξέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος μὴδὲ κἄν τραυματισθεῖς. Ὁ Θεὸς ἔσκεπεν αὐτὸν ὡς ἄλλον Μακαβαῖον.

Μάτην ὁ Μουράτης ἐπανελάμβανε τὰς ἐφοδούς· διότι εἰδοποιούμενος ἐγκαίρως ὁ ἦρωσ ἠπειρώτης εἶτε διὰ πυρῶν ἀναπτομένων ἐπὶ τῶν ὄρεων, εἶτε ὑπὸ κατασκόπων, εἶτε διὰ τῆς ἰδίας ἀκαταγωνίστου δραστηριότητος ἀπεσκέδαζε πάσας τὰς προσβολάς. Καὶ νῦν μὲν ἐκυρίευε τῶν ἐφοδίων τῶν πολεμίων, ἄλλοτε δὲ εἰσχωρῶν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ἔφερε πανταχοῦ πῦρ καὶ σίδηρον. Ὅθεν ἠλίσκοντο ὑπὸ ἀθυμίας οἱ πολιορκηταί, καὶ ἠπόρουν περὶ τοῦ πρακτέου, εἰ καὶ ἐβοηθούντο, ὦ τοῦ αἰσχους! ὑπὸ ἐμπόρων ἐνετῶν, οἵτινες εἰς μόνον τὸ ἀργύριον ἀποβλέποντες, καὶ μυκτηρίζοντες καὶ πατρίδα καὶ θρησκείαν, ἐχορήγουν προθύμως καὶ ἀφθόνως πᾶν ἀναγκαῖον.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ σουλτάνος εἰ καὶ μεγαλόφρων, δὲν ἠσχύνθη νὰ καταφύγῃ εἰς τρόπον χαμερπῆ· ἐνθυμούμενος ὅτι διὰ τῆς προδοσίας ἐγένετο κύριος τοῦ Σβετιγραδίου, ἐνόμισε δυνατὸν νὰ δουλώσῃ καὶ τὴν Κροΐαν διὰ τῆς διαφθοράς. Ἄλλὰ τοῦ Οὐρανοκόντου ἡ ἀρετὴ ἦν ἀκλόνητος ὅσον καὶ ἡ ἀνδρεία· ὅθεν μικροῦ δεῖν οἱ πρεσβευταὶ ἐπανήρχοντο κεκομμένοι τὰς βίνας καὶ τὰ ὦτα, καὶ ἐνδεεῖς ὀφθαλμῶν.

Ἀποτυχούσας λοιπὸν καὶ ταύτης τῆς ἀποπειράς ὁ Μουράτης ἀπεφάσισε νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ

πρώην ὑπηκόου. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀπεχώρει μετὰ πᾶσαν εὐτυχῆ συμπλοκὴν εἰς τὰ δάση, ἢ καὶ εἰς τὰ πεδία τοῦ ποταμοῦ Ἰσμῶνος, μάτην ἐπὶ δύο ἡμέρας ὁ ἀποσταλὴς Γιουσοῦφ, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τινῶν κατοίκων τῆς Δίβρης, ἀνεζήτηε αὐτὸν κατὰ τε τὰ στενὰ καὶ τὰ ὄρη. Συναντήσας ἐπὶ τέλους αὐτὸν κατὰ τὸ πεδῖον τὸ καλούμενον Ἐρουθρὸν, μακρὰν τοῦ ποταμοῦ περὶ τὴν μίαν λεύγαν, πρόετεινε παρὰ τοῦ σουλτάνου νὰ μείνῃ μὲν ὁ Σκεντέρμπεης κύριος τῆς Ἀλβανίας, νὰ τελεθῇ δὲ φόρον ἐτήσιον. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐ μόνον ἀπέβαλεν ἀγανακτῶν πάσας τὰς προτάσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπιπεσὼν ἐκ νέου λάβρος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ κατεπολέμησεν αὐτόν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀτυχήματα ταῦτα προσέβαλον τὴν ὑγείαν τοῦ σουλτάνου, καθίστατο δὲ καὶ δύσκολος ἡ πολιορκία ἕνεκα τῶν ὑετῶν, οἵτινες, ἀρξάμενος ἤδη τοῦ φθινοπώρου κατέκλυζον τὸ στρατόπεδον, ἀπεφάσισε νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ παραλαβὼν τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀπολέσας ἱκανὸν ἔτι ἀριθμὸν ἀνδρῶν κατὰ τὴν διὰ τῶν ὄρεων διάβασιν.

Σφάλλουσιν ἄρα δύο ἱστορικοὶ (1) λέγοντες ὅτι τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας προῦκάλεσεν ἐκστρατεία οὐγγρική· διότι τὴν μὲν πολιορκίαν τῆς Κροΐας ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔαρ τοῦ 1450 ἔτους, ἢ δὲ περίφημος κατὰ τὸ πεδῖον Κόσσοβον μεταξὺ Οὐγγρων καὶ Τοῦρκων μάχη, ἡ διαρκέσασα τρεῖς ἡμέρας ἐκεῖ ὅπου ἐτελεύτησε τὸ 1389 Μουράτης ὁ Α', ἤρξατο τὴν 14 Ὀκτωβρίου 1448. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ Βλάχοι αὐτομολήσαντες πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ὑπεχρέωσαν τὸν μέγαν Οὐνιάδην νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν τάξει εἰς τὰ ἴδια χαρακώματα. Ὡσανεὶ δὲ ἔπαθε σκοτοδινίας ἐνεκα τῆς ἀποτυχίας ταύτης καὶ ἀμφιβάλλων περὶ ἑαυτοῦ, ἀφῆκε τὸ στρατόπεδον καὶ ἦλθεν εἰς Οὐγγαρίαν. Διασκορπισθεῖς δὲ τότε ὁ χριστιανικὸς στρατὸς κατεκόπη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Οὐγγρων ἔπесαν χιλιάδες δεκαπέντε, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐνίκησαν ἀποβαλόντες μυριάδας τέσσαρας.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Σβετιγραδίου καὶ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κροΐας, ὁ Μουράτης ἐκάνομισε τὴν τάξιν τῆς διαδοχῆς τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου· διότι ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου τὸ 1449 ἔτος, ὁ Δημήτριος, εἰ καὶ νεώτερος τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου τοῦ δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου, διεφιλονίκει τὰ σκήπτρα· ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐπτάκις πέμψας πρὸς τὸν Μουράτην τὸν πρωτοβεστιάριον Φραντζῆν, ἔτυχε τῆς ἐπινεύσεως τοῦ σουλτάνου. Τῇ εὐδοκίᾳ ἄρα Τοῦρκου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ ἕβδομος καὶ τελευταῖος τῶν Παλαιολόγων, ἵνα ταφῇ τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὴν τέφραν αὐτοῦ τῇ συνεργείᾳ ἄλλου Τοῦρκου.

Τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτου Μωάμεθ ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Τουργατῆρ ἡγεμόνος

(1) Χαλκοκονδύλης, βιβ. Ζ', καὶ Sismondi (Hist. des républiques italiennes du moyen âge, tom. X.,

ἐκ τῶν Τουρκομάνων, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας, περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1450, καθ' οὓς ἐτελείσθησαν πανηγύρεις καὶ ἑορταὶ ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀνεχώρησεν εἰς Μαγνησίαν. Ἐνα μῆνα δὲ μετὰ ταῦτα ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν συμποσίῳ ὑπὸ οἴνου γενόμενος ἀπόπληκτος, ἡλικίαν ἄγων τεσσαράκοντα καὶ ἑννέα ἐτῶν, ἐξ ὧν ἐβασίλευσε τριάκοντα (1).

Ὁ χαρακτήρ τοῦ σουλτάνου τούτου, δις ἀποβιβάσας τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν μεταξὺ θριάμβων ἵνα μονάσῃ, καὶ δις ἀναλαβόντος αὐτὴν ἵνα ἐκπληρώσῃ μέγα καθήκον, δὲν εἶναι βεβαίως ἀνάξιος μελέτης. Ἦν δὲ καὶ ἐπισιτικός, δίκαιος καὶ οἰκτιρῶν, καὶ ἐτήρει ἀκριβῶς τοὺς ὄρκους· ἀλλὰ καὶ ἐτιμῶρει ἀδυσωπῆτως τοὺς ἀθετοῦντας αὐτοῦ· ἀνήγειρε τέμνη, ξενῶνας, πτωχοτροφεία, σχολεῖα καὶ νοσοκομεία, καὶ κατ' ἔτος ἔστελλε δύο μὲν χιλιάδας καὶ πεντακοσίους χρυσοὺς πρὸς τοὺς ἐν Μέκκῃ, Μεδίην καὶ Ἱερουσαλὴμ εὐσεβεῖς, χιλίους δὲ πρὸς τοὺς ἐκγόρους τοῦ προφήτου. Ἐκ τῶν πρώτων δὲ φροντιδῶν αὐτοῦ ὑπῆρχεν ὁσάκις ἐκυρίευσεν τινος πόλεως, ἢ ἀνεγερτικῶν, σχολεῖου, πτωχοτροφείου καὶ ξενῶνος. Τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει μέγα τέμενος κατεσκευάσθη ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸ παρῆκεινον σχολεῖον, ἐν ᾧ διώρισεν διδασκάλους ἀδρῶς μισθουμένους. Ἀλλὰ καὶ ἐν Προύσῃ ὑποκόμησεν τέμενος ἐν μέσῳ ἄλλου κυπαρίσσω, ὑπ' ἧς ἐτάφησαν αἱ γυναῖκες, τὰ τέκνα καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Καὶ ἦν μὲν εὐσεβὴς οὐχὶ ὁμοῦ καὶ φίλος τῶν διωγμῶν. Τοιαύτη καὶ τῶν χριστιανῶν ἡ ἰδέα. « Ὁ Θεὸς, ἔλεγον οἱ Ἕλληνας, ἀνταμείβει αὐτὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ στέλλων παντός εἶδους εὐτυχίας, διότι ἐν τῷ ἄλλῳ πᾶσα ἀνταπόδοσις ἕνεκα τῆς θρησκείας αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατος. » Εἰ δὲ ποτε ἐδοκίμαζέ τι ἀτύχημα ἐν τῷ πολέμῳ, « ὅταν, ἔλεγεν, ὁ πλάστης εἶναι ἐναντίος, τί δύναται τὸ πλάσμα; » Ὅθεν ἀπέδιδεν αὐτὸ εἰς τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἰδίους.

Ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὸ μεγαλεῖον εἶχε σπάνιον· καὶ ἀποδείξεν τὸ πρὸς τὸν Παλαιολόγον πολίτευμα αὐτοῦ· διότι οὔτε ἡ ἀπουσία, οὔτε τὰ δυστυχήματα τοῦ ἀτυχοῦς τούτου αὐτοκράτορος, οὐδ' αἱ πρὸς τὸν σουλτάνον ὕβρεις, ἰσχυρὰν ποτε νὰ καταπίσωσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν τελευταίαν ὥραν τοῦ Βυζαντίου (2).

Πρῶτος τῶν ἄλλων ὀθωμανῶν μοναρχῶν κατεσκευάσεν μακροτάτας γεφύρας, ἐξ ὧν μία ἐστηρίζετο ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐβδομήκοντα μᾶς ἀψίδων τὸν ἀριθμὸν· τὰ δὲ διόδια τῆς ἐν Ἀγκύρῃ ἐδωροῦντο τοῖς ἐν Μεδίην καὶ Μέκκῃ πτωχοῖς.

Γεννηθεὶς μεταξὺ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἀνέδειξε καὶ ἐτήρησε μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας ἀξιολύματον θάρρος. Πολυάριθμοι ὑπῆρξαν αἱ πρὸ αὐτοῦ κατακτηθεῖσαι χώραι κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, ἐξ ὧν πολλαί, οἷον ἡ Σμύρνη, ἡ Ἐφεσός, ἡ

Νικαία καὶ τὸ Ἰκόνιον, ἀνήκον ἄλλοτε τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Κυριεύσας δὲ καὶ ἱκανῶν ἄλλων ἀπέδωκε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν ὑποσχεθέντας νὰ τελῶσιν ἐτήσιον φόρον. Καὶ ὁ μὲν τῆς Σινώπης καὶ τῆς ἐν Παφλαγονίᾳ Γερμανικοπόλεως ἡγεμὸν Ἰσμαήλ, ἐθίδε ποσὸν χαλκοῦ ἰσοβαρῆς τῷ δίδοντι, ὁ δὲ τῆς Βλαχίας βελῶν μὲν χιλιάδας τρεῖς, ἀσπίδων δὲ τέσσαρας.

Ἐξ ὧν ὁμοῦ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μουράτου ἢ μᾶλλον διαθρύπτουσα τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ ἦν ἡ Θεσσαλονίκη, πόλις ἐλληνικὴ πωληθεῖσα ἄλλοτε τοῖς Ἑνετοῖς. Ἡ πρωτεύουσα αὐτῆ τῆς Μακεδονίας ἦν ἐξάκουστος καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἐμπορία ἦνθει, καὶ πλοίων ἄπειρον πλῆθος πανταχόθεν συρρέοντων, ἐκ τῆς Ἀραβίας καὶ Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, κατέκλυον αὐτῆς τὸν λιμένα.

Καὶ δὲν κατέστησε μὲν αὐτὸς τὸ σῶμα τῶν Γενισσάρων, ἐβελτίωσεν ὁμοῦ αὐτὸ, καὶ καθυπέβαλεν ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν. Τῆς στρατιωτικῆς τοῦ σουλτάνου τάξεως ὁ Καλκοκονδύλης κατέλιπε περίεργον περιγραφὴν (1). Οὐκ ὀλί-

(1) Ἰδὲ αὐτῆ· « Αἱ μὲν οὖν θύραι ὧ δέπτη ἔχουσαι· περὶ πάσαις τῷ βασιλεῖ ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους καὶ ἐνίοτε ἀμφὶ τοὺς μυριάδας ἀπὸ γὰρ τούτων φρουρὰν τε φαίνει ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι, καὶ αὐτὴς ἐτέραν ἐς τὴν χώραν ἐκείνην καθίστασι. Παρεγέναντο δ' αὐτῷ τῆδε· παιδας λαθῶν αἰμαλωτῶνος ὅσους ἂν τύχῃ ἀνδραποδισάμενος, κατατίθειται ἐς τὴν Ἀσίαν παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὡστε τὴν φωνὴν ἐκμαθεῖν ἕνα ἕκαστον· καὶ ἐπὶ δύο ἢ τρία ἔτη φωνῆς ὅσα ἂν δυναθῶσιν, αὐτὴς συλλέγει ἀφ' ὧν κατέθετο ἐς διαχιλίους καὶ πλείους τούτων. Ἄγει δ' αὐτοὺς ἑμπάντας ἐς τὴν Καλλιόπολιν, καὶ καθίστασιν αὐτοὺς ἐς τὰ πλοία, ταυτίζεσθαι τε καὶ διαπορθμεύειν ἐς τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης τοὺς βουλομένους διαβαίνειν. Ὁβολὸν δ' ἔχει ἕκαστος ἐναυθῆ, καὶ χιτῶνα τοῦ ἐνικυτοῦ. Μετ' οὗ παλὺν δὲ χρόνον μεταπέμπονται ἐς τὰς θύρας αὐτοῦ, παρέχων τε μισθὸν, ὅσος ἂν ἱκανὸς εἴη ἐς τὸ ἀποζῆν αὐτοῦ, ἐνίοτε ἄλλοις δὲ πλείω παρέχεται. Καὶ εἰς δεκαδόχμους τε καὶ πεντηκοντάρχας καὶ ἐνομοτίας καὶ λόγους τεταγμένους τε καὶ δικακρυμένους στρατεύονται κατὰ τὰ συσσιτία τε καὶ τῷ δις μηνῶς εἶναι σὺν τῷ δεκαδόχμῳ ἐς τὴν σκηνὴν. Σκηνῶσι δὲ οὗτοι ἀμφὶ τὸν βασιλέα, ἐς τὸν ἑαυτοῦ χώρον ἕκαστος ἐχόμενος τοῦ ἐτέρου. Ἐκτός μὲν τοι τούτων οὐδεὶς ἔξεισι σκηνῶν, πλὴν τῶν τοῦ βασιλέως παιδῶν καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κοιτῶνος. Σκηνὴ δὲ ἐρυθρὰ αὐτῷ. Ὅτε μὲν δύο, ὅτε δὲ καὶ τρεῖς ἴδρυνται αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ἀπὸ πύλου ἐρυθροῦ χρυσοπέκτοι, καὶ σκηναὶ ἕτεραι ἀμφὶ τὰς πεντεκαίδεκα, πάσαι ἐντός τῶν νεηλίδων. Ἐκτός δὲ σκηνῶσιν οἱ λοιποὶ τῶν θυρῶν ἄνδρες, οἱ τε ἀμουραχόροι καὶ αἰνοχῆοι οἱ λεγόμενοι πρὸ αὐτῶν σαραπτάριοι, καὶ σηματοφόροι οἱ λεγόμενοι ἑμουραλάμιοι, καὶ οἱ τῶν θυρῶν πρυτανεῖς, βεξῆριδες οὕτω καλούμεναι, τοῦ βασιλέως ἀγγελιαφόροι. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι τε ὄντες, καὶ ὡς πλείους ἐπαγόμενοι θεράποντες, πληθὺν παρέχονται ἄπλετον. Μετὰ δὲ σουλτικάριδες ἐνεῖσι τῶν βασιλέως θυρῶν ἀμφὶ τῶν τριακοσίων, οἱ ἵππεῖς ὄντες ἀπὸ τῶν νεηλίδων ἐπὶ ταύτην παραγίνονται τὴν χώραν. Μετὰ δὲ τούτους κερπίτιδες οἱ ἐπιλύδες καλούμενοι, ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου καὶ δὴ καὶ Αἰθῶνας αὐτῷ ἐς τὰς θύρας παραγινόμενοι, καὶ ἀρετῆ· ἀντιποιούμενοι ἐναντι βασιλέως, μιμισθωμένοι αὐτῷ ὁ μὲν πλείονος, ὁ δὲ ἐλάττωρος. Τούτων δὲ ἔχονται ἀλοφατῆριδες οἱ μισθῶται καλούμενοι, ἀμφὶ

(1) Ὁ Καλκοκονδύλης (αὐτόθι) λέγει ἄβου καὶ τριάκοντα. » Σ. Μ.

(2) Cibbon, Hist. de la décadence et de la chute de l'empire romain.

γοι δὲ στρατηγοὶ διεκρίθησαν ἐπὶ τῷ αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἐβύρθησαν ἐπίσης, καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ἐδόξασαν διάφοροι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, καὶ ἄλλοι περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων καὶ τὴν θεολογίαν δόκιμοι. Ἀπέθανε δὲ ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν τὴν 5 Φεβρουαρίου 1451, τρυφήσας, ὡς εἶδομεν, ὑπερβαλλόντως. Ταύτην τὴν εἰδησιν λαβὼν τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Μωάμεθ, τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας, καὶ προσκαλούμενος συγχρόνως ὑπὸ τοῦ Χαλίλ νὰ ἐπιβῆ εἰς δυνατὸν Πήγασον ἵππον πτερόεντα καὶ νὰ μεταβῆ εἰς Θράκην, ἀνέβη δρομαῖον ἵππον ἀραβικὸν ἀνακράζων « ὁ ἀγαπῶν με ἀκολουθήτω μοι ». Ἐχων δὲ ἔμπροσθεν μὲν τοὺς οἰκείους δούλους τοξότας καὶ ὠκυδρόμους, ὅπισθεν δὲ τοὺς ξιφηφόρους καὶ ἀκοντιστάς ἱππεῖς, διεπέρασε τὸν πορθμὸν καὶ ἦλθεν εἰς Καλλιπόλιν, ὅπου ἀνέμενεν ἡμέρας δύο ἵνα συναθροισθῶσιν οἱ ἀκόλουθοι, ἀναγγεῖλας καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν εἰς τὴν Χερρόνησον διάβασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἀπῆρεν ἀπὸ Καλλιπόλεως πλήθη πολλὰ συνέρρεον προσκυνοῦντες αὐτῷ. Ἐξῆλθε δὲ εἰς προὔπαντησιν καὶ ἅπασα ἡ τάξις τῆς ἡγεμονίας, οἱ τε βεζύριδες καὶ σατράπαι καὶ ἑπαρχοὶ καὶ δήμαρχοι, καὶ οἱ μύσται καὶ οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ ἐν ἐπιστήμῃσι καὶ τέχνῃσι ἀσχολούμενοι καὶ μέρος πολὺ τοῦ συρφετώδους λαοῦ, καὶ καταβάντες τῶν ἵππων πάντες, πεζοὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα ἐβάδιζον. Καὶ ἐλθόντες ἄχρις ἡμίσεως μιλίου, ἀθροοὶ στάντες κοπετὸν μέγαν μετὰ δακρύων ἀνήγειραν. Τότε καὶ αὐτὸς καταβὰς τὰ ὅμοια ἔπραττεν. Ἐπειτα δὲ ἀσπασάμενοι οἱ μεγιστάνες τὴν χεῖρα αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν. Τῇ δὲ ἐπαύριον, παραστάσεως γενομένης μεγάλης κατὰ τὸ ἔθος, καὶ καθισθέντος τοῦ Μωάμεθ ἐν τῇ καθέδρᾳ τῆς πατρικῆς, ἔσταντο ἀπέναντι πάντες οἱ σατράπαι, ὅτε Χαλίλ-πασκας καὶ ὁ Ἰσαάκπασκας οἱ δὲ ἡγεμόνες βεζύριαι

τοὺς ὀκτακοσίους. Τούτων δὲ αὖθις ἔχονται οἱ σπαχίδες καλούμενοι, ἀμφὶ τοὺς διακοσίους. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ τῶν ἀρχόντων παῖδες, ὧν τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ κοιτῶνος ἐκβαλὼν εἰς ταύτην αὐτοὺς καθίστησι τὴν χώραν, τοὺς δὲ ἐπιλεξάμενος ἐνταῦθα ἔχει ὡς ἀνδρῶν παιδας ἀγαθῶν γενομένους.

« Καὶ αἱ μὲν θύραι, ὡς ξυελόντι μοι φάναι, οὕτω τετάχεται: δύο δὲ ὑπὸ βασιλείᾳ εἰς ξύμπασαν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν καθίστανται στρατηγοὶ, ὁ μὲν τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ τῆς Ἀσίας. Καὶ τούτων ἑκατέρφω ἔπονται τὰ τε στρατεύματα καὶ οἱ ἄρχοντες, ὅποι ἂν ἐξηγῶνται, ἐπειδὴν ἐπαγγεῖλη αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς. Ἐπονται δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ὑπαρχοὶ παρ' αὐτοῖς σημαιοφόροι καλούμενοι: ἐπειδὴν γὰρ εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπὸ βασιλείᾳ καθίστηται, σημαία τε θωρεῖται αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ὡς στρατηγῷ γενομένῳ καὶ πολλὰν ἄρχοντι πόλεων. Τούτῳ δ' αὖ τῷ ὑπάρχῳ ἔπονται οἱ τῶν πόλεων ἄρχοντες ὅποι στρατεύονται. Χωροῦσι δὲ ἅπαντες κατὰ ταῦτα ἐπόμενοι τοῖς σφετέροις αὐτῶν ἄρχουσι τε καὶ στρατηγοῖς, ἐπειδὴν εἰς τὸ βασιλείᾳ παραγένωνται στρατόπεδον. Αὕτη σχεδὸν ἡ τῶν στρατευμάτων αὐτῷ διάταξις. Οἱ μὲν τοὶ ἱπποδρόμοι τάσσονται καὶ οὗτοι εἰς τοὺς σφῶν αὐτῶν ὑπάρχους: οἱ δὲ ἀξάπιδες ὑφ' ἐνὶ ἄρχοντι ἐπόμενοι, εἰς ταῦτ' ἠγνόμενοι στρατεύονται. » Χαλκοκονδύλ. βιβ. Β'.

Σιαχὴν ὁ εὐνοῦχος καὶ ὁ Ἰβραήμ ἦσαν αὐτῷ προσεγγίζοντες κατὰ τὴν συνθήειαν. Τότε ὁ σουλτάνος ἠρώτησε τὸν Σιαχὴν τὸν αὐτοῦ μεσάζοντα (1). « Τί ὅτι ἀπομακρόθεν ἴστανται οἱ μεσάζοντες τοῦ μοῦ πατρὸς; κάλεσον αὐτούς, καὶ εἰπέ τῷ Χαλίλ ἐστάναι ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἀπελάθτω ἐν Προύσῃ σὺν τοῖς λοιποῖς τῆς ἐφῆς ἄρχουσι, ταφῇ δοῦναι τὸ σῶμα τοῦ ἐμοῦ πατρὸς. Ἐχέτω δὲ καὶ τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων τὴν φροντίδα ». Ταῦτα ἀκούσαντες, παρευθὺς δραμόντες ἠσπάσαντο τοῦ ἡγεμόνος τὴν χεῖρα, καὶ ὁ μὲν Χαλίλ ἔμεινε μεσάζων, ὁ δὲ Ἰσαὰκ λαβὼν τὸ πτώμα τοῦ ἡγεμόνος σὺν πλείστοις ἄρχουσι καὶ οἰκονομίᾳ πολλῇ εἰς Προύσαν ἀπῆλθε, καὶ ἔθαψεν αὐτὸ ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ δουληθέντι βωμῷ, πλείστα νομίσματα κενώσας ἐν χερσὶ πενήτων ἐν τῇ κηδεῖᾳ (2).

Οὕτω λοιπὸν παριῶν ἐπὶ τέλους ὁ Μωάμεθ ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἦν τοσοῦτον ἐπόθει, ὅπως καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον τὴν ἐξουσίαν, ἀνείλεν ὕδατι ἐπιστομίσας τὴν ἐμπροῆν (3) τὸν ἔτι γαλαθινὸν αὐτοῦ ἀδελφόν, γόνον νόμιμον τοῦ Μουράτου, ἐνῶ αὐτὸς ἦν υἱὸς δούλης. Καὶ ὅμως, φοβούμενος τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπιούσαν τὸ ἔγκλημα, θανατώσας τὸ ὄργανον αὐτοῦ, τὸν Ἀλῆν υἱὸν τοῦ Βρενόζῃ (4), ἰσχυροτάτου καὶ περιφανοῦς Ὀθωμανοῦ. Ἰδοὺ τὰ ἐγκαίνια τῆς βασιλείας Μωάμεθ τοῦ Β' (5)!

(1) Μεσάζοντας ὀνομάζουσι τινες τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν τοὺς βεζύρις ἐρμηνεύοντες τὴν λέξιν, ὡς λέγουσι καὶ τοὺς Γενισα-σάρους νεήλυδας. Σ. Μ.

(2) Δούκας, Κεφ. Κγ'.

(3) Χαλκοκονδ. βιβ. Ζ'.

(4) Βρενόζῃν κατὰ Χαλκοκονδύλην καὶ Ἐδρενέζ κατὰ Δούκας. Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς διαφωνοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περὶ τὴν γραφὴν τῶν ξένων κυρίων ὀνομάτων. Σ. Μ.

(5) Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι μήτηρ τοῦ δευτέρου τούτου υἱοῦ τοῦ Μουράτου ἦν « ἡγεμονίς ἐκ Σερβίας. » ἦν, προστίθησι μετὰ μικρὸν, βία συνέλεξε ὁ Μωάμεθ μετὰ τινος δούλου Ἰσαὰκ τοῦνομα. καὶ ὅτι ἐπιθυμῶν νὰ πράξῃ ταῦτα καὶ πρὸς τὴν ἑτέραν μητριάν, « τὴν ἡγεμονίδα τῆς Σερβίας, » ἀλλὰ φοβούμενος μήπως, τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ μὴ ἔτι παγιωθεῖσθαι, ἐξεγερθῶσι κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐκείνης οἱ Οὐγγροὶ, ἔπεμψεν αὐτὴν πρὸς τούτων. Πρόδηλον ὅμως ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει σύγχυσις, εἰς ἣν καὶ ἄλλοι ὑπέπεσαν (« Ἴδε καὶ τὴν τῆς Τουρκίας ἱστορίαν ὑπὸ Henri Mathieu, τόμ. Α' σελ. 111, ἐκδ. τοῦ 1857), ἀντιγράφοντες ἀταλαιπώρως τὸν γάλλον μεταφραστὴν τοῦ Hammer. Ὁ γερμανὸς ἱστοριογράφος, ἐπόμενος τῷ τε Χαλκοκονδύλῃ (βιβλ. Ζ') καὶ τῷ Δούκα (βιβλ. Κγ'), λέγει ὅτι ὁ ἀναιρεθεὶς ἀδελφὸς ἦν υἱὸς τῆς « Σπενδέρου θυγατρὸς » ἢ Σπεντιάρ τῶν Τουρκομάνων, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ δεῦτερος τῶν ἀνωτέρω δύο βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἡγεμόνος Σινώπης. Καὶ ταύτην « τὴν Σπενδέρου θυγατέρα », ἤρμοσαν ἀνδρὶ μέγιστα δυναμένῳ ἐκ ταῖς θύραις, τοῦνομα Ἰσαὰκ, ὃν στρατηγὸν ἀπέδειξε τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιλοφρονεῖτο αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα ». Τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος Τριβαλλῶν (Σερβίας) γυναῖκα τοῦ Μουράτου καὶ μητριάν αὐτοῦ « ἔπεμψε τῷ πατρὶ χαρίζομενος, καὶ χώραν ἐπέδιδου ὅσην ἐκτίθετο. »

Οὐδὲν ἦπτεν πλανᾶται ὁ συγγραφεὺς ὅτε ἐξιστορῶν τὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ νέου σουλτάνου (τὴν ἐξιστορῶσιν ταύτην περιλίπομεν ὡς περιττὴν ἐνταῦθα) λέγει ὅτι « Κωνσταντῖνος ὁ Ἀράγας (ὁ τελευταῖος τῶν ἡμετέρων αυτοκρατόρων) παρῆσι δ'

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, καταδιώξας τὸν ἐχθρὸν καταλιπόντα τὴν πολιορκίαν τῆς Κροίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, μεταξὺ πλήθους λαοῦ καὶ ἐπευφημιῶν καὶ πανδήμου ἀγαλλιᾶσεως. Πρῶτος πάντων ὁ Οὐρανοκόντης, ὁδηγῶν τὴν ἀτρόμητον φρουρὰν ἦλθεν εἰς προὔπαντησιν τοῦ Σκεντέρμπεη· μόλις δ' ἐφάνη καὶ δρυμῶν οὗτος ἐνηγκαλίσθη αὐτὸν περιχαρῶς, καὶ τὴν Ἐμαθίαν χάριν αὐτοῦ ἀνέδειξε δουκίαν· ἀντήμειψε δὲ δαφιλῶς καὶ πάντας τοὺς συμπολεμήσαντας.

Ἐν τοσοῦτῳ πλήθος ξένων συνέβρευσεν πανταχόθεν ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωσι τὸ ἐνδοξὸν θέατρον τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων πράξεων· διότι σύμπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος συνηθιάνετο τὴν χαρὰν τῆς Ἡπείρου. Ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Ε', ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας, ὁ δούξ τῆς Βουργουνδίας ἔστειλον πρέσβεις πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην φέροντας ἄφθονα βοηθήματα, ὅπως ἀνακουφισθῶσι τὰ δεινὰ τοιοῦτου πολέμου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγονίας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας Ἀλφόνσος Ε' ὁ μεγαλοπρεπὴς, πρὸ πολλοῦ θαυμάζων καὶ ἀγαπῶν τὸν ἥρωα τῆς Ἡπείρου, οὐ μόνον χρυσόν, ἀλλὰ καὶ μοδίων σίτου χιλιάδας τριακοσίας, καὶ ἑκατὸν ἄλλας κριθῆς ἐπεδαφίλευσεν αὐτῷ.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἀδιακόπως ἄγρυπνος καὶ προνοητικὸς, ἐπανελάβε μετὰ τινῶν ἡμερῶν ἀνάπαυσιν τὴν συνήθη αὐτοῦ δραστηριότητα. Ἐπεμελήθη δὲ πρὸ πάντων τὰ περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως, διότι ἡ πρόοδος τῆς ἐξολοθρευτικῆς ἐφευρέσεως τοῦ πυροβολικοῦ, ἀπῆτει καὶ τρόπους ἀντιστάσεως εὐστοχωτέρους.

Ἐνῶ δὲ ἠλπίζεν ὅτι οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, καταγινόμενοι περὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυστυχημάτων καὶ ἀντιπερισπώμενοι ὑπὸ πολλῶν ἄλλων μεριμῶν ἰδιωτικῶν τε καὶ δημοσίων, δὲν ἤθελον ἐνθυμηθῆ τὴν περὶ γάμου ὑπόσχεσιν, ἡ κοινὴ εὐχὴ ἐπανελήθη παρὰ πάντων. Βιασθεὶς ἄρα νὰ ἐνδύσῃ ἐνυμφεῖται τὸν Μάϊον τοῦ 1451 ἔτους τὴν ὠραίαν Δονίκην, θυγατέρα τοῦ Ἀρβιανήτου, τοῦ ἰσχυροτάτου καὶ περιφανεστάτου τῶν κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἀλβανίαν δεσποτῶν. Τότε καὶ οἱ περίξ ἡγεμόνες καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀγρῶν οἱ κάτοικοι συνέβρευσαν ἀγαλλώμενοι, καὶ ἡ Ἐνετία καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλφόνσος ἔστειλαν προθύμως πλουσιώτατα δῶρα· τὰ τοῦ βασιλέως ὅμως τοσοῦτῳ ἦσαν πολυτίμα, ὥστε ὁ Σκεντέρμπεης, μὴ ἔχων πῶς ν' ἀνταποδώσῃ τὴν χάριν, ἀπέβαλεν αὐτά. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις ἐπέμενον, ἀναγκασθεὶς ἐνέδωκεν, ἀνταποστειλάς ἄλλα, ἦττον μὲν πλοῦσια ἀλλ' ἐνδοξότερα, ὡς ἵππους, δούλους, σημαίας, πάντα ταῦτα λάφυρα τουρκικὰ. Ὁ δὲ λαὸς φιλῶν καὶ κατὰ τὰς πανηγύρεις τὰς

στρατιωτικὰς γυμνασίας, ἐπεδόθη εἰς ἀγῶνας καθ' οὓς ἀνέπτυξε καὶ ἀνδρίαν καὶ ἐμπειρίαν.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸ πολλοῦ ὁ Σκεντέρμπεης δὲν εἶχεν ἐπιθεωρῆσαι τὰ ὄρια, τὰς πόλεις καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κράτους, ἐπεχείρησεν εὐθὺς μετὰ τὸν γάμον τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην συμπαρακολουθούσης καὶ τῆς νέας ἡγεμονίδος, ἅμα δὲ καὶ πολυαριθμοῦ ἱππικῆς δυνάμεως. Στίφη λαοῦ συρρέοντα ὑπεδέχοντο αὐτὸν μετ' εὐφημιῶν, καὶ στρωνύοντες χλόη τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἐπορεύετο εὐλόγουν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν πλοῦσιοι ἔλεγον· « Δέχθητι, Σκεντέρμπεη, τὰ δῶρα ταῦτα, διότι ἡ κραταία σου χεὶρ θέλει μεταβάλλει αὐτὰ εἰς αἰδῆρον πρὸς ὑπεράσπισιν ἡμῶν. » οἱ δὲ πτωχοὶ ἀνέκραζον· « Πλὴν τῆς καρδίας καὶ τοῦ βραχίονος οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ σοὶ προσφέρωμεν. Σοὶ ἀνήκουσιν ἀμφοτέρα. »

Ἐλθὼν δὲ πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ καταλύσας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῇ Κάτῳ Δίβρη, διότι ἐκεῖθεν εἰσέβαλλον συνήθως οἱ ἐχθροὶ, ἐπίστη ὅτι ἀναγκαῖον ἦν νὰ κλεισθῇ διὰ παντός τὴν εἴσοδον ταύτην. Διὸ ἐπεχείρησεν ἀμέσως τὴν κατασκευὴν φρουρίου, ὑπερασπιζόντων ταύτην τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους τῆς Μοδρισᾶς, ὅθεν κατεσκοπεῖτο ἀπειροσ ἕκτασις τῆς περίξ χώρας. Ἡ θέσις αὕτη δύο εἶχε καὶ μεγάλα πλεονεκτήματα, πρῶτον μὲν προλαμβάνομένης ἐνταῦθα πάσης αἰφνιδίας εἰσβολῆς ἐδίδετο εἰδησις διὰ πυροβολήσεως· δευτέρον δὲ ἐχρησίμευεν ἀντὶ ἀσύλου ἰσχυροῦ πρὸς τοὺς περίξ κατοίκους.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλως αἱ προφυλάξεις αὗται ἦσαν ἀναγκασιόταται, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτου ἦν μέγας καὶ φοβερός. Μόλις εἰκοσιδύο ἐτῶν ἔχων ἡλικίαν ὁ Μωάμεθ, προανήγγελλε ποῖος ἔμελλε ν' ἀναδειχθῆ. Δις περιζωσθεὶς τὸ ζῆφος τοῦ Ὀθμάνου (τὸ 1443 καὶ 1446) διὰ τὴν παραίτησιν τοῦ πατρὸς, καὶ δις καταβάς τοῦ θρόνου, ἐβυσσοδόμειε κατὰ τῶν προτρεψάντων τὸν Μουράτην πιστῶν συμβούλων ἵνα ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τῆς ἐξουσίας. Ἡ κρυψίνια αὐτοῦ ἦν βαθυτάτη. Καὶ ποτε ἐρωτήσαντός τινος τῶν περὶ αὐτὸν βεζυρῶν, πρὸς τί ἄρα τῶσαῦται πολεμικαὶ παρασκευαί; « Ἐὰν, ἀπεκρίνατο φλεγμαίνων ὑπ' ὀργῆς, καὶ μία μόνη τοῦ πῶγονός μου θριξὲς ἐγίνωσκε τὴν αἰτίαν, ἀποσπάσας ἔρριπτον αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ. » Ἠγάλλετο δὲ καὶ ἐμειδίξ ὁσάκις κατεδίκαζεν εἰς θάνατον· ἀγκῶν εἰς ἄκρον τὴν τοξευτικὴν, ἠξίου ὅπως ἐπιδίδιδονται εἰς ταύτην καὶ οἱ στρατιῶται καὶ μάλιστα οἱ Γενίσαροι, καὶ συνεχῶς διηγεῖτο ὅτι ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἐφανισθεὶς τῷ Ἀδὰμ καὶ δοὺς αὐτῷ τόξον καὶ βέλη εἶπε· « Χρῶ τὸ ὄπλον τοῦτο, διότι εἶναι ἡ ἰσχὺς τοῦ Θεοῦ. »

Ἰδοὺ πῶς ἐξεικονίζει αὐτὸν συγγραφεὺς τις Τοῦρκος· « Ἐχει ῥίνα γρυπὴν παραπλησίαν ῥάμφει ψιττακοῦ ἐρειδομένῳ ἐπὶ κεράσων· τὸ μέλαν αὐτοῦ γένειον εἶναι πυκνὸν ὡς χρυσᾶ νήματα συμπεπλεγμένα, ὁ δὲ μύσταξ σκιάζει τὰ χεῖλη ὡς φύλλα βαρολίας τεθειμένα ἐπὶ κάλυκος ῥόδου. » Οἱ μέλανες αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ ἦσαν μικροὶ, τὸ βλέμμα ἔμυρον καὶ ἀστραπηβόλον, τὸ δὲ ἀνάστημα μέτριον καὶ

σ θ η ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου ἵνα προσαγγερίσῃ αὐτὸν ἐξ ὀνόματος τοῦ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτορος, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου, δεσποτοῦ τῆς Πελοποννήσου· διότι αὐτοκράτωρ ἦν τότε αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος Δράγκας, ὅστις, κατὰ Δούκαν, α μαθῶν τὴν ἐναλλαγὴν τῆς ἡγεμονίας ἔστειλε πρέσβεις. » Σ. Μ.

εὐρυθμον. Ἐπιτήδειος ὢν περὶ πάσας τὰς σωματικὰς γυμνασίας, τὴν τε ξιφασίαν καὶ τὸ τζιρίτιον (1) κατεδάμαζε καὶ τοὺς ἀγριωτέρους τῶν ἵππων. Ἐνδύμα δὲ εἶχε πλατεῖαν ἀναξυρίδα, καὶ κἀνδυν ἀνειμένον, καὶ κίτρινα ὑποδήματα καὶ ποικιλόχρουν κεφαλοδέσμιον κυλινδροειδές. Καὶ ἐπειδὴ ἡγάπα τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν, καὶ τὸ ἔνδυμα, καὶ τὰ ὄπλα, καὶ οἱ χαλινοὶ καὶ τὰ ἐφιππία καὶ ἡ λοιπὴ τῶν ἵππων σκευὴ ἐξήστραπτον ὑπὸ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων.

Ἀτάραχος πρὸ τοῦ κινδύνου, ἄγρυπνος, ἀκάματος, εὐσταθὴς περὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, συνετὸς ὅσον καὶ φιλόδοξος, τιμωρῶν μὲν ἀδυσωπῆτως τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀνομίαν τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀδικῶν καὶ ἀνομῶν αὐτὸς ἀνηλεῶς, κύριος ἀνκριθιμάτων δυνάμεων καὶ διοικῶν πλήθη γενναῖα καὶ ἐνθεομανῆ, συνειδησὶν μὲν ἔχων τὴν ἰδίαν θέλῃσιν, θρησκείαν δὲ τὴν λατρείαν ἑαυτοῦ καὶ ἦθη βδελυκτὰ, ἔμελλε νὰ συνταράξῃ μετὰ μικρὸν τὸν κόσμον ἐκ θεμελίων δι' ἐκπορθήσεων καὶ κακουργιῶν.

Τοιοῦτος ὁ ἐχθρὸς πρὸς ὃν εἶχε νὰ παλαίσῃ ὁ Σκεντέρμπεης, καὶ τηλικούτος ὁ φοβερὸς μονάρχης ὃν ἔμελλε νὰ καταβάλλῃ ἀδιακόπως ὁ μικρὸς ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου.

Ὡς καὶ ὁ Μουράτης οὕτω καὶ ὁ Μωάμεθ ἐμελέτα στυγερά κατὰ τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σάχης τῆς Περσίας ἠτοίμαζε μεγάλας δυνάμεις κατ' αὐτοῦ, ἀνέβαλε τὴν ἐκδίκησιν, καὶ λόγους εἰρήνης ἐπέσειλε τῷ Σκεντέρμπεη, μόνον ὄρον προτείνων τὴν ἀπότισιν ἐλαχίστου φόρου. Ἐτυχεν ὅμως, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως. Καὶ μάλιστα, ὅπως ἐπικυρώσῃ ταύτην ἐπισημότερον ὁ ἡπειρώτης, εἰσέβαλεν εἰς τὴν πολεμίαν, καὶ δρώσας αὐτὴν ἐπανεστρεψε φέρων πλοῦσινα λάφυρα, καὶ ἀφείδ δυνάμεις ἱκανὰς ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Μακεδονίαν ὀρίων. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κροΐαν συνεκάλεσεν ἀμέσως τοὺς ἐγκριτοτέρους τῆς πόλεως καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν, καὶ παραστήσας τὰς δυσκολίας τοῦ Μωάμεθ διὰ τὸν πρὸς τὴν Περσίαν πόλεμον, εἶπεν ἀρόμιον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἀνακτήσωσι τὸ Σβετιγράδιον ἢ κυριεύσωσι τοῦ Βελιγραδίου, καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Τουρκίαν δικαιοῦσιν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Πάπα, τοῦ βασιλέως Ἀλφόνσου καὶ ἄλλων ἡγεμόνων, οἵτινες ἔστελλον ἀξιόλογα βοηθήματα οὐ μόνον ὑπὲρ μόνης τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν χριστιανῶν.

Ἄλλ' ὁ Οὐρκανόκτης, ἐρμηνεύων καὶ τῶν λοιπῶν τὴν γνώμην, ἀντέταξε παρατηρήσεις, ἃς ἐνέκρινε καὶ ὁ Σκεντέρμπεης ὁμολογῆσας φρονίμους· καὶ οὕτω ἀνεβλήθη ἡ περιπόθητος ἐκστρατεία.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ σουλτάνος τελειώσας τὸν πρὸς τὴν Περσίαν πόλεμον, ἔστρεψε τὰ ὄπλα κατὰ τῆς Ἀλβανίας. Ἐδόθη δὲ ἡ περὶ τούτου εἰδησις τῷ Σκεντέρμπεη ὅτε συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Χάμζα ἦλθεν εἰς Πετράλβαν, χάριεν καὶ τερπνὸν χωρίον, ὅπου διέ-

(1) Ἔβλον μακρὸν καὶ ὄγκον ἔχον συνήθως ἐβάδου, ὁ πάλλωντες ὀρίζοντες οἱ Τούρκοι ἐξακοντίζουσι. Σ. Μ.

τριβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ καθ' ἕκαστον θέρος· τὸν δὲ χειμῶνα ἐπανερχομένη εἰς Κροΐαν, μετέβαινε, ὡς αἰεὶ οἱ Τούρκοι ἠπειλοῦν ἢ κατεπάτου τὴν Ἀλβανίαν, εἰς Κολχίνιον, πόλιν παραλίαν τῶν Ἐνετῶν. Τὸ φρούριον ἔκειτο ἐπὶ βουνοῦ, καὶ παρὰ τοὺς πόδας τούτου ἐξετείνετο εὐρύχωρος εὐφορωτάτη πεδιάς, καὶ ὑπὸ τῆς τέχνης αὐτῆς θαυμασίως γονιμοποιουμένη, περὶ ἣν ἔκειντο κοιλάδες καὶ δρυμῶνες· ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγαι στρατιωτικαὶ σκοπиаὶ ἦσαν ἐκεῖ διεσκορπισμέναι πρὸς ἀποφυγὴν πάσης αἰφνιδίας εἰσβολῆς.

Μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης τὰς μεγάλας τοῦ Μωάμεθ παρασκευάς, ἐπανεφέρει ἐν τάχει τὴν σύζυγον εἰς τὴν Κροΐαν, καὶ συναγαγὼν τὸν προχειρότερον στρατὸν ἦλθεν εἰς τὴν Κάτω Δίβρην, συνήθη τόπον τῶν κατασκοπίσεων αὐτοῦ, μετὰ μόνον πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ Μωῦσῆς, διοικῶν ἄλλο σῶμα περὶ τὰ ὄρια, προσετάχθη νὰ μὴ συμπλακῇ μόνος μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ νὰ περιμεῖνῃ ἕως οὗ συνέλθωσι τὰ δύο σώματα.

Ἀναγγεληθεὶς δὲ μόλις μετὰ δέκα ἡμέρας ἐκ Μοδρισῆς τῆς ἀφίξεως τῶν πολεμίων, ὁ Σκεντέρμπεης ἔδραμεν ἐν ζοφερᾷ τινι νυκτὶ εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν, οἵτινες, δωδεκασχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, προήλαυον μετὰ σπουδῆς ὑπὸ τὸν Χαμζάπασαν, συνώνυμον τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Σκεντέρμπεη. Καὶ ἀναβάντες τὸ ὄρος τῆς Μοκρέας, κατέλυσαν ἐν τῇ μεταξύ τούτου καὶ τῆς Μοδρισῆς κοιλάδι, ὅθεν ἐπεχείρησαν καὶ τοῦ δευτέρου τὴν ἀνάβασιν ἵνα εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πεδιάδα. Ἐχαιρον δὲ νομιζόντες ὅτι ἐλάνθανον τὴν ἄγρυπνον τοῦ Ἡπειρώτου προσοχὴν καὶ προέβαινον μετὰ θάρρους. Ἄλλ' αἰφνης ἐπίδραμὼν ἐκεῖνος ἐξ ἀφανοῦς, ὡς καταρράκτης ἐξερράγη καὶ κατεκύλισεν ἀθρόους ἀνδρας τε καὶ ἵππους. Καὶ συγχρόνως μοῖρά τις τοῦ πεζικοῦ καταδιώξασα τοὺς μέχρι τῆς κορυφῆς προελάσαντας ἐφόνευον καὶ ἵππους καὶ ἀναβάτας, ἐνῶ ὁ Χάμζας, λαβὼν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐντολήν, προεχώρησε διὰ χωρίου ἥττον ἀποκρήμνου, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν κοιλάδα κατέκοψε πᾶσαν τὴν ἐχθρικὴν προφυλακὴν, ζωγρήσας καὶ τὸν πασᾶν. Καὶ Τούρκων μὲν ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν μάχην ταύτην χιλιάδες ἐπτὰ, χριστιανοὶ δὲ τριάκοντα. Ἐγένετο δὲ κύριος ὁ νικητὴς καὶ ὄλων τῶν σημαίων καὶ τῶν ἀποσκευῶν τῶν πολεμίων. Καὶ τὰ μὲν λάφυρα ἀφῆκε πάντα τοῖς στρατιώταις, τὸν δὲ τούρκον Χάμζαν ἐδωρήσατο τῷ χριστιανῷ Χάμζα, καὶ αὐτὸς ἔδραμεν εἰς τὰ ὄρια· μικρὸν δὲ πρὸ τῶν Χριστουγέννων ἐπανῆλθεν εἰς Κροΐαν.

Ὁ ἔκτακτος οὗτος ἀνὴρ ὁ τοσοῦτῳ ἀνηλεῆς ἐν ταῖς μάχαις, προσηνέστατος ἦν πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους. Τοῦτο ἰδὼν ὁ πασᾶς καὶ θαρρῆσας προέτεινε λύτρα ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ τῶν συναιχμαλώτων. Γενουμένης δὲ τῆς προτάσεως δεκτῆς καὶ ὀρισθέντων τῶν λύτρων, δύο ἐκ τῶν πρώτων αἰχμαλώτων ἀπεστάλησαν εἰς Ἀδριανούπολιν ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὴν συγκατάθεσιν τοῦ σουλτάνου· ἀλλὰ μόλις καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου ἔτυχον αὐτῆς· διότι ὁ Μωάμεθ ἐκμα-

νείς διὰ τὴν ἤτταν κατεμέμεφετο τοῦ πασᾶ, νῦν μὲν ὡς προδότου, ἄλλοτε δὲ ὡς βραθύμου καὶ κωροῦ.

Λαβὼν δὲ ὁ Σκεντέρμπεης τὰ λύτρα, τὰ μὲν ἡμίση καὶ ἔτι πλείονα ἔδωκε τῷ ἀνεψιῷ, τὰ δὲ λοιπὰ διένειμε τοῖς τε ἐν Μοδρισᾷ μαχηταῖς, καὶ τοῖς ὑπὸ τὸν Μωῦσᾶ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χαμζάκι, ἴσος τῷ θεῖῳ τὴν μεγαλοδωρίαν, διένειμε πρὸς τοὺς συμπολεμιστὰς τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ. Ὁ δὲ πασᾶ ἀνεχώρησεν ἐπιποθῶν σφόδρα τὸν Σκεντέρμπεην, πρὸς δὲ, ὡς λέγεται, ἀπεκάλυψε πολλὰ καὶ σπουδαῖα περὶ τε τῶν ἐχθρικών σκοπῶν τοῦ σουλτάνου, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποσκευασίας αὐτῶν.

Διάδοχος δὲ τοῦ Χαμζάκισι ὠνομάσθη ὁ Δεβρέας, ὅστις φήμην μὲν ἔχων ἐμπείρου στρατηγοῦ, ἀλαζονεῖαν δὲ οὐχὶ κατωτέραν τῆς φήμης, ἐπέζητησε τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Καὶ μὲν ἐδίετασε κατ' ἀρχὰς ἀκούσας τὸν Χαμζάκισιν διηγούμενον τὰ κατορθώματα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου· ἀλλ' ἀναλαβὼν τὸ πρῶτον θάρρος, ἐξεστράτευσε πλήρης ἐλπίδων. Καὶ ἔλθων μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς εὐρύχωρον πεδίον διαχωρίζον τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ τῆς Ἡπείρου, πέραν τοῦ ὄρους Πολόγου, κατεσκήνωσεν ἄχρι τῆς ἐπιούσης, μεταξὺ τοῦ ὄρους Μοκρέας καὶ τῆς Σκοπίας, πολυχνίου κειμένου παρὰ τὴν συμβολὴν τῆς Ὀβρέσκας μετὰ τοῦ Βερβάζου. Ἡ εὐφορος τῆς Σκοπίας κοιλὰς ἦν πλήρης κεκαλλισργημένων ἀγρῶν καὶ πολυκρήμων οἰκιῶν, λόφοι δὲ περιρᾶσσοντες τὸ πεδίον, συνείχοντο πρὸς τὸ Πολόγον (1). Ἐνταῦθα ἀνέμενε τὸν τολμητιῖαν πασᾶν ἀπροσδόκητος καὶ οὐχὶ εὐάρεστος ὑποδοχῆ· διότι ὁ Σκεντέρμπεης φειδόμενος τοῦ ἐχθροῦ πολλὰ ἤδη πονήσαντος, ἔδραμε μετὰ ἐξακισχιλίων στρατιωτῶν, καὶ φθὰς μέχρι τινὸς ἀπέστειλε τὸν Μωῦσῆν ἵνα προσκοπήσῃ· αὐτὸς δὲ εἰσδύσας εἰς θάμνους κατεσκόπησε, τῆς σελήνης συνκνιλαμβανομένης, τὸν τε ἀριθμὸν καὶ τὴν διάταξιν τῶν πολεμίων.

Ταῦτα μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης καὶ θέλων νὰ ὤφελθη ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ. Ἦλθον δὲ εἰς βοήθειαν καὶ τινα νέφη ἄτινα, ἐπισκιάσαντα τὸν στρατὸν ἐπεκάλυψαν τὴν κατάβασιν αὐτοῦ. Μικρὸν ὁμῶς μετὰ ταῦτα πάντα μετεβλήθησαν· διότι ἄνεμος ἠγέρθη σφοδρὸς, φλογεραὶ ἀστραφαὶ ἐφαίνοντο πυρπολοῦσαι τὴν γῆν, μανιώδης ἐβρόντα ὁ κεραυνὸς, καὶ ἀκατάσχετος ὡς χεῖμαρρὸς κατέπιπτεν ὁ ὑετός· ἦν ἄρα ὁ οἰωνὸς ἀπαίσιος; Τοιαύτη τις πρόληψις διετάραξε τὴν φάλαγγα τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἀνήσυχοι ἠτένιζον ἀλλήλους. Ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης ἐννοήσας αὐτὴν ἐχλεύασε τοὺς δεισιδαίμονας, ἐπέπληξε μάλιστα γελῶν τὰς πρώτας τάξεις, καὶ συνταράξας τὸν σημαιοφόρον· « Προφῆτα, εἶπε, κακῶν, παρεφρόνησας; Τί σε πτοοῦσι τὰ μετεωρολογικὰ ταῦτα φαινόμενα τοῦ Μαρτίου; ἀς τρέξωμεν

κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ καλὸς καιρὸς θὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν ἡμῶν. »

Μόλις εἶπε ταῦτα καὶ κατέπαυσεν ὁ ὑετός, καὶ ἔλαμψαν οἱ ἀστέρες, καὶ ἀνεφάνη ἡ σελήνη· ὁ στρατὸς προσχώρησεν εὐχάρως, καὶ αἰφνης εἶδεν ὁ Δεβρέας ἐκείνους οὗς ἐνόμιζε μακρὰν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠκροβολίσθησαν· μετὰ μικρὸν ὁμῶς ὁ Μωῦσῆς ἰδὼν ὅτι οἱ περὶ αὐτὸν δὲν ἐδείκνυον τὴν συνήθη δραστηριότητα, ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν, ἐνθουσιᾷ αὐτοὺς, ὁρμᾷ λάβρος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ βιάζεται αὐτὸν νὰ ὑποχωρήτῃ πρὸς τὸ κύριον σῶμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πασᾶς ἐφρόνει ὅτι, ἀναπεπταμένου ὄντος πανταχόθεν τοῦ χωρίου, ὁ ἐχθρὸς δὲν ἤθελε τολμηθεῖ ριψοκινδυνῶν νέον σπουδαιότερον ἐπιχείρημα, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ νὰ συμπλακῶσι. Ταχέως ὁμῶς ἐπέισθη ὅτι ἠπατάτο· διότι ὁ συγγενὴς τοῦ Σκεντέρμπεη Μουζάκης, εἰ καὶ εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἀκροβολίζηται μόνον μετὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῶν πολεμίων, ἐνέπεσεν ἀκάθεκτος εἰς τὰς ἐχθρικές τάξεις καὶ διέσπασεν αὐτάς. Τοῦτο ἰδὼν ὁ Σκεντέρμπεης ἔδραμεν ἀκράτητος εἰς ἀναζήτησιν τοῦ πασᾶ, διότι, κατὰ τὸ γενικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὅπερ ἐφρόντιζε νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ πᾶσαν μάχην, κοπτομένης τῆς κεφαλῆς, τὸ σῶμα κατεβάλλετο ἀμέσως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δεβρέας εἶχε μεταβῆ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, ὁ Σκεντέρμπεης ἔστρεψεν ἐν τοσούτῳ τὰς πρώτας γραμμάς. Τότε ὁ ἀκάθεκτος Μωῦσῆς εἰσβάλλει ῥαγδαίως εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικών ταγμάτων, ἀρπάζει σημαίαν τουρκικὴν, καὶ ῥίπτει μετὰξὺ τῶν περὶ αὐτὸν ὡς τι παρορμητικόν πρὸς τὴν νίκην. Τὸ τρόπαιον τοῦτο ἐνθουσιᾷ πάντας, καὶ ὡς πρὸ χεῖμαρροῦ ἐνδίδουσιν οἱ πολέμιοι. Μαινόμενος καὶ ἐξω φρενῶν ὁρμᾷ ὁ Δεβρέας· ἀλλ' ἐνῶ μάτην ἀγωνίζεται νὰ συντάξῃ ἐκ νέου τὸν διασκορπισθέντα στρατὸν, ὁ ἦρωσ τῆς Ἡπείρου ὁρμᾷ λογχοφόρος, καὶ διαπεράσας τὸν τράχηλον αὐτοῦ κατεκύλισεν ἄπνουν. Καὶ ἀμέσως ὁ ἐχθρικός στρατὸς ἔδωκε τὰ νῶτα, καταδιωκόμενος ὑπὸ τε τοῦ Μωῦσέως καὶ τοῦ Μουζάκη. Τέσσαρες περίπου χιλιάδες Τούρκων ἔπεσαν κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ἐξ ὧν οἱ πλείους ἐφανεύθησαν φεύγοντες. Ὀλίγοι δὲ ἤθελον ἀποφύγει τὸν θάνατον εἴποτε εἶχεν ὁ Σκεντέρμπεης μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς τοξότας καὶ τοὺς πυροβολοφόρους. Ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν οὐδεὶς ἀπέθανεν ἢ καὶ ἐτραυματίσθη, λέγουσιν οἱ ἱστορικοὶ (1)· ἀλλ' ἡ ὑπερβολὴ αὕτη δηλοῖ ὅτι μικρὰ ὑπῆρξεν ἡ φθορὰ τῶν χριστιανῶν.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου ἐξύμνησεν ἐνθουσιῶν ἐνώπιον πάντων τῶν ἀξιωματικῶν τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μωῦσέως, καὶ ἔδωκεν ἰδιοχείρως αὐτῷ τὰ τε ὄπλα καὶ τὸν ἵππον τοῦ Δεβρέα. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ, ἀξιωματικοὶ τε καὶ στρατιῶται, μετέσχον καὶ τῶν λαφύρων καὶ τῶν αἰχμαλώτων. Νέος τις Τούρκος εὐγενὴς τὸ ἦθος λαχὼν τῷ Μουζάκῃ, ἤρω-

(1) Id loci nomen patriâ Sorbiorum linguâ sonat, nemus dei. (Gott. Sbritt., Servic., c. VI.) Ἀλλὰ σήμερον οὐδὲν ἴχνος σῶζεται τοῦ ἡφαιστείου ὅπερ ἐλέγετο ὑπάρχον ἔχει.

(1) Ὁ Βαρλέτιος καὶ οἱ κατ' αὐτὸν γράφοντες.

τησεν ἀντὶ πόσου συγκατετίθετο νὰ λυτρώσῃ αὐτόν. Τοῦ δὲ ὀρίσαντος τὰ λύτρα, ὁ αἰχμάλωτος ἔδωκεν αὐτὰ καὶ ἠτοιμάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ. « Μὴ σπεῦδε, ἀνέκραζεν ὁ Μουζάκης· ἀγνοεῖς ὅτι πᾶν ὅ, τι ἔχεις ἐπὶ σοῦ μοι ἀνήκει, ἐπειδὴ εἶσαι αἰχμάλωτός μου; Εἶναι ποτε δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῆς διὰ χρημάτων ξένων; »

Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Τούρκος δὲν ἐνέδιδεν ὁ δὲ Ἄλβανὸς δὲν ἐπέθετο, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην.

« Τῶντι, εἶπεν οὗτος, ἡ ἔρις εἶναι περιέργος, ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο ἀντιποιεῖσθε ὅ, τι μοι ἀνήκει. Καὶ σὺ μὲν, Μουζάκη, οἰκειοποιεῖσαι ἀργύριον μὴ δοθέν σοι, διότι ἠγνόουν τὴν ὑπερξίν αὐτοῦ, σὺ δὲ, αἰχμάλωτε, δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαπατήσῃς τὴν ἐπιεικειάν μου, διότι δυνάμει τοῦ δικαιώματος τοῦ πολέμου καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ σου ἄλλοις ἀνήκει. Καὶ ὅμως, εἰ καὶ ἀποποιούμαι νὰ δικάσω τὴν ἰδίαν ἐμοῦ δίκην, δὲν εἶναι τάχα δίκαιον νὰ μετριασθῇ ὑπὲρ ἐνὸς αἰχμαλώτου ἡ ἀυστηρότης τοῦ πολεμικοῦ δικαιώματος; Ναὶ βεβαίως. Ὅθεν, ἐγὼ μὲν δίδω σοι, Μουζάκη, τὸν νέον καὶ πάντα ὅσα ἔχει, ἀπόδος ὅμως καὶ σὺ αὐτῷ τὴν ἐλευθερίαν. »

Ἀπαλλαγεῖς οὕτω ἐπὶ τινὰ χρόνον τῶν Τούρκων, ἐμελέτησε καὶ αὐτὸς νὰ πολιορκήσῃ τὸ Σβετιγράδιον ἢ τὸ Βελιγράδιον· προετίμησεν ὅμως μετὰ πολλὴν σκέψιν τὸ τελευταῖον. Ἀλλὰ γινώσκων ἐκ πείρας ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ ἦσαν μὲν ἐμπειροπόλεμοι κατὰ τὰς μάχας οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὰς πολιορκίας, ἐζήτησε παρὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως Ἀλφόνσου, ἐπικουρίαν. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἤρχετο ἡ ἐπιβολή· « Οἱ στρατιῶταί μου, καθολικώτατε βασιλεῦ, ἔμαθον νὰ πολεμῶσι πρὸς ἄνδρας, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τείχη. »

Ὁ δὲ Ἀλφόνσος εἰσακούσας τῆς αἰτήσεως ἔστειλεν ἀμέσως πυροβολοφόρους μὲν πεντακοσίους, ἀκοντιστάς δὲ ἰσαριθμούς, καννόνιά τε καὶ πυροβολεῖς. Ἀλλὰ καὶ χρυσὸν καὶ τριακοσίας χιλιάδας μοδίων σίτου, καὶ πεντακοσίας ἄλλας μοδίων κριθῆς ἔστειλεν ὁ Ἀλφόνσος, συνοδεύσας ταῦτα πάντα δι' ἀπαντήσεως ἧς τὸ τέλος περιέργον. « Οἱ Ἰταλοὶ μου, ἔλεγεν, εἰσὶν εἰς ἄκρον ἐπιχειρηματῆται· πρόσεζε δὲ μὴ, πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Τούρκων, ἐπιχειρήσωσι νὰ διαταράξωσι τὴν εἰρήνην τῶν Ἄλβανῶν συζύγων. »

Μετ' ὀλίγον ὁ στρατὸς δύναμιν ἔχων χιλιάδων δεκαπέντε, ἦτοι ἰππέων μὲν πέντε πεζῶν δὲ ἑπτὰ, ἦλθε πρὸ τοῦ Βελιγράδιου, ὅπερ ἀνυψούμενον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀποτόμου βράχου ἐφρουρεῖτο ὑπὸ χιλίων ἀνδρῶν. Καὶ ἐπεθύμει μὲν ὁ φρούραρχος ν' ἀποβάλλῃ πάντας τοὺς πολίτας οἵτινες, καθὼς ἠπειρώται καὶ χριστιανοὶ, μᾶλλον ἀνησυχίαν ἢ βοήθειαν παρεῖχον αὐτῷ, ἀλλὰ δὲν ἦν πλέον ὥρα διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας πυροβολούμενον τὸ φρούριον διεβρόαγγετο πολλοχού· ἐπειδὴ δὲ τὴν τετάρτην τὰ μὲν ρήγματα ἐγένοντο μεγάλα, αἱ δὲ τάφροι παρεγεμίσθησαν σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ τείχους, ὁ

Σκεντέρμπεης ἐσήμηνεν ἀπὸ πρωΐας τὸ εἰς ἔφοδον. Προχωροῦντος δὲ μεγαθύμως τοῦ στρατοῦ, ἐφάνησαν δύο κήρυκες, οἵτινες ἐλθόντες ἠρώτησαν τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως. « Ζωὴ καὶ ἐλευθερία, ἰδοὺ πάντες οἱ ὄροι μου », ἀπεκρίθη ὁ ἠπειρώτης.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπάντησις ἐφάνη τραχυτάτη πρὸς τοὺς πολιορκουμένους, ἐζητήσαντο ἀνακωχὴν ἐπὶ ἓνα μῆνα, ὑποσχόμενοι νὰ δεχθῶσι τοὺς ὄρους ἐὰν ἐν τοσοῦτῳ δὲν σταλῇ βοήθεια πρὸς αὐτοὺς.

Ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης θεωρήσας τὴν πρότασιν παράλογον καὶ γελοίαν, « Ἔστω, εἶπε δίδω πρὸς ὑμᾶς προθεσίαν καὶ τὴν προσεχῆ νύκτα, ὅπως εὐρηγῆ ἄλλην μᾶλλον εὐπρόσδεκτον πρότασιν παρελθούσης ὅμως αὐτῆς ἡ γενικὴ ἔφοδος θέλει δεῖξει· εἴποτε ἤλθομεν ἐνταῦθα ἵνα, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, παρατηρῶμεν ὑμᾶς. »

Καὶ συνετοτάτη μὲν ἡ ἀπάντησις· ἀλλὰ κακῶς ποιήσας οὐ μόνον ὑπέβαλεν αὐτὴν εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, ἀλλὰ καὶ ἐδέχθη τὴν γνώμην τούτου ἐπιμένοντος νὰ χορηγηθῇ δεκαεξὶ ἡμερῶν προθεσίμια. Πολλάκις ὁ Σκεντέρμπεης, καὶ τοὶ ἀκαταδάμαστος κατὰ τὸν πόλεμον, ἐφάνη περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἄλλων ὑποθέσεων ἐστερημένος τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης θελήσεως ἧτις, βᾶσιν ἔχουσα τὴν ὀρθὴν σκέψιν, καθίσταται ἀρετὴ ἐκ τῶν πρώτων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐκ τῆς συγκαταβάσεως ταύτης ἐγεννῶντο ἐνίοτε ἀτοπα, ἅτινα δὲν ἐθεράπευε πάντοτε ἡ ἀξιοθαύμαστος αὐτοῦ ἀφοβία. Τοῦτο δυστυχῶς συνέβη καὶ πρὸ τοῦ Βελιγράδιου.

Ὁ Μωάμεθ, μελετῶν πρὸ πολλοῦ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὴν ὅτε ἔμαθε τὴν τοῦ Βελιγράδιου. « Τί λοιπόν! ἀνέκραζε μετ' ὀργῆς, αἰωνίως ἡ ἠπειρος θέλει ἀνατρέπει τὰ σχέδιά μου! Καὶ ἡ εὐτελής αὕτη γωνία θέλει γενεῖ αἰτία νὰ στερηθῶ βασιλεία! » Εἰς μάτην οἱ περὶ αὐτὸν παρέστησαν ἀνάξια προσοχῆς τὰ τοῦ Βελιγράδιου, καὶ παρεκίνησαν αὐτὸν ν' ἀσχοληθῇ εἰς μόνην τὴν μεγάλην κατάκτησιν. « Ἐξ ἐναντίας, ἀπεκρίθη, ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν θέλει φύγει· ἀλλ' ἐὰν στερηθῶ τὸ Βελιγράδιον, ἴσως δὲν κατορθώσω πλέον νὰ ἀνακτῆσω αὐτό. »

Καὶ ἀμέσως ἔστειλε τεσσαράκοντα χιλιάδας ἰππέων ὑπὸ τὸν Σουαλῆν εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο. « Φθάσον, εἶπεν αὐτῷ πολλάκις ὁ σουλτάνος, φθάσον πρὶν ἢ μᾶθῃ τὴν ἀναχώρησίν σου ὁ ἐχθρός. » Συναπεστάλησαν δὲ καὶ δύο δολοφόνοι οἵτινες, ἐπὶ ἀδροτάτη ἀμοιβῇ, ὑπεσχέθησαν νὰ φονεύσωσι τὸν Σκεντέρμπεην.

Κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ σουλτάνου ὁ Σουαλῆς ἦλθεν ἀπροσδοκῆτως πρὸ τοῦ Βελιγράδιου. Ἰδοὺ δὲ ποῖα ἦσαν τότε αἱ θέσεις τῶν χριστιανικῶν στρατῶν. Ὁ μὲν Σκεντέρμπεης χιλίους ἔχων πεζοὺς καὶ τρισχιλίους ἰππεῖς, ἦν ἐστρατοπεδευμένος πλησίον τῆς πόλεως παρὰ τοὺς πρόποδας ὄρους· ὁ δὲ Τανούσιος καὶ ὁ Μουζάκης μετὰ τῶν ἄλλων σωμάτων κατεῖχον εὐρύχωρον πεδῖον· ἐμπροσθοφυλακίαι ἐτάσσοντο πρὸ

αὐτῶν καὶ εἰκοσιπέντε ἄνδρες, καταλύοντες μακρὰν τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ ὑψηλοῦ ὄρους, ἐντολὴν εἶχον νὰ εἰδοποιῶσι τὸν στρατὸν διὰ μεγάλης πυρᾶς· περὶ παντὸς ἐχθρικοῦ κινήματος. Ἄλλ' εἴτε ἕνεκα προδοσίας εἴτε ἕνεκα ῥαθυμίας, τὸ σημεῖον δὲν ἐδόθη, καὶ ἀθρόοι οἱ Τούρκοι ἐπιπεσόντες κατὰ τοῦ Τανουσίου καὶ τοῦ Μουζάκη περιέζωσαν αὐτούς. Εἰς μάτην οἱ Ἄλβανοὶ ἠγωνίσθησαν ν' ἀντικρούσωσι τὸν ἐχθρὸν μέγας ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ Μουζάκης πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπεσαν ἀνδραγαθήσαντες ὑπὲρ ἄνθρωπον.

Ἐλθὼν ἐν τοσοῦτῳ ὁ Σκεντέρμπεη ἀνεχαίτισε τὴν σφαγὴν· ἤθελε δὲ φθάσει πρότερον εἰμὴ παρεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν νὰ περιμεῖνῃ ὥραν ἀρμοδιωτέραν. Ὡς λέων ἀλυσιδέτης παρασκευάζων μετὰ βρυχηθμῶν τὰς τρομερὰς αὐτοῦ ὄπλας ἐφρούαττεν ὑπὸ ἀνυπομονησίας· καὶ διαβράχεντος τοῦ κάτω χεῖλους αὐτοῦ, ὡς συνέβαιεν ὁσάκις συνεταράσσετο σφοδρῶς, ἔρρευεν αἷμα ἀφθονον. Ἐπέπεσε δὲ ὡς καταγιγίς ῥαχδαιοτάτη καθ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ Σουαλῆ, καὶ διασχίσας τὰς περὶ τὸν πασᾶν φάλαγγας ἐδράκε κατ' αὐτοῦ. Τότε οἱ δύο δολοφόνοι, κρατοῦντες ἕκαστος ἀκινάκην καὶ βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ πολυαριθμοῦ σώματος ἵππικαῦ, ἐπλησίασαν τὸν Σκεντέρμπεη. Καὶ τοῦ μὲν ἑνός, τοῦ καλουμένου Βαράχ, ἔσχισε τὴν κεφαλὴν καὶ κατεκύλισεν αὐτόν· τοῦ δὲ ἄλλου, τοῦ Ἀμάθ, ἀπετίναξε τὸν ἀκινάκην. Ἴδὼν τότε ἑαυτὸν ἀφοπλισθέντα ὁ Ἀμάθ, ὤρμησε λυσσᾶν κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, καὶ περισφίγγας ἠγωνίζετο νὰ ἀποσείσῃ αὐτόν, εἰ καὶ εἶχεν ἤδη γενεὴ ἀνάρπαστος ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου· ἀλλ' αἰφνης ἀνοίγει τὰς χεῖρας, κλονεῖται καὶ πίπτει καθημαγμένος, κοπέισης ἐπιτηδείως ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἀπαλλαγείς οὕτω τῶν δολοφόνων καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ὁρᾷ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐκδικεῖται ἀνηλεῶς τοὺς πεσόντας συστρατιῶτας.

Ἐλθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ὁ μὲν Σουαλῆς ἐτελείωσε τὴν μάχην, ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἀφείς τὸ πυροβολικὸν ἀπεχώρησεν ἡμίσειαν λεύγαν μακρὰν τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ ὄρους συμφύτου. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπωλέσθησαν πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, πάντες σχεδὸν οἱ ἐκ Νεαπόλεως σύμμαχοι. Ὁ Γεώργιος Τόπις, ἀδελφὸς τοῦ Τανουσίου, πλήρης τραυμάτων καὶ ἄπνους, παρ' ὀλίγον συναλαμβάνετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἰμὴ δραμόντες οἱ περὶ αὐτόν μετέφερον ἐπὶ ἵππου τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο πτώμα ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ. Μέγας δὲ ὑπῆρξε καὶ τῶν πεσόντων ἐχθρῶν ὁ ἀριθμὸς, διότι ὁ Μωάμεθ μαθὼν τὰ τῆς μάχης ἀνέκραξεν· « Εἰ καὶ ἐνίκησα, θεωρῶ ὅμως ἐμυτὸν ἠττηθέντα. » Οἱ δὲ στρατιῶται τῆς ἡμισελήνου φρικώδεις βαρβαρότητας διεπράξαντο· ἐκοπτον τὰς κεφαλὰς τῶν τετραυματισμένων ἀλλ' ἔτι ζώντων ἵνα παραλάβωσιν αὐτὰς ὡς τρόπαια· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸν πολὺν καύσωνα ἐσήποντο, ἐκδέροντες αὐτὰς ἐγείμιζον ἀχύρων τὸ δέσμα. Ὅσα δὲ τρομερώτερος ὑπῆρξε ζῶν ὁ νεκρὸς, τόσῳ μᾶλλον ἐξυδρίετο. Ἰδοὺ διὰ τί τὸ σῶμα τοῦ Μουζάκη διαμελισθὲν ἐρρίφθη εἰς βορὰν τῶν κτηνῶν.

Τὴν ἤτταν ταύτην μαθοῦσα ἡ Ἄλβανία ἐπένοησε μὲν πένθος μέγα, καθόσον μάλιστα ἡ κοινὴ φήμη ἐμεγαλοποιήσεν αὐτήν, οὐδόλως ὅμως ἐκλονήθη ἡ πρὸς τὸν Σκεντέρμπεη κοινὴ πίστις. Καὶ ἠκούοντο λέγοντες ὅτι πάντων ἀπολεσθέντων ἐκεῖνος μόνος ἐπέζησεν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τοῦ Σκεντέρμπεη ἀποτυχία, ὀλεθρίας προμηνύουσα τὰς συνεπειάς. Ἴσως οἱ Ἄλβανοὶ ἀπεθαζέροντο· ἴσως καὶ οἱ σύμμαχοι ἠγεμόνες ἔπαυον συντρέχοντες αὐτόν· ἴσως ἐπὶ τέλους ὁ ἐθνικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἐκεῖνος πόλεμος καθίστατο τοῦ λοιποῦ ἀνέφικτος. Τοιαῦτα ἀνελογίζετο ὁ Σκεντέρμπεης, ὅτε ἀπροσδόκητος καὶ θλιβερὰ εἰδήσις ἐδόθη αὐτῷ· ὁ ἰκανώτερος τῶν ὀπλαρχηγῶν, ὁ πιστὸς αὐτοῦ Μωῦσῆς ὁ ἐκ Δίβρης, προδίδων τὸν ἠγεμόνα, τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν ἠτομόλησε πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ὑποσχεθέντα αὐτῷ τὸ στέμμα τῆς Ἄλβανίας. Καὶ τοὶ δεινῶς πληγείς τὴν καρδίαν, ὀλίγον ὅμως ὠμίλησε περὶ τῆς ἀτίμου ταύτης λειποταξίας, καὶ πρὸς τοὺς ἀξιούντας ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐμελέτα αὐτὴν ἐπέταξε σιωπὴν. « Εἶθε, εἶπε μόνον, πᾶσα προδοσία καὶ πᾶν δυστύχημα, ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἄλβανίαν μετὰ τοῦ Μωῦσῆος! » Ἀπολύσας δὲ μετὰ ταῦτα τὸν στρατὸν καὶ ἀναγγείλας τῷ βασιλεῖ Ἀλφόνσῳ τὰ τελευταῖα συμβάντα, ἀπῆλθε πρὸς τὴν ἀδελφὴν Μανίσαν, τὴν χήραν τοῦ Μουζάκη, διώρισε κηδεμόνα τῶν ὄρφανῶν τὸν Τανουσίον, καὶ πρὸς τῆ διοικήσει ὅλων τῶν ὑποθέσεων, ἐπέτρεψεν αὐτῇ καὶ τὴν ἐπικαρπίαν τῆς ἠγεμονίας τοῦ φονευθέντος· δικαίως δὲ ταῦτα πάντα, διότι ἀξία ἦν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Σκεντέρμπεη. Μαθὼν δὲ ἐνταῦθα ὅτι ἔφθασεν εἰς Κρόϊαν πρεσβεία παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, μετέβη ἐκεῖ ἵνα ὑποδεχθῇ αὐτήν. Ἐς ἐλλε δὲ αὐτῷ ὁ Ἀλφόνσος δῶρα πλοῦσια, καὶ ὑπέσχετο νέον στρατὸν καὶ βοηθήματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Σουαλῆς εἰσῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν ἐν θριάμβῳ. Καὶ πρῶτον μὲν ἤρχοντο αἱ χριστιανικαὶ σημαῖαι καὶ οἱ αἰχμηάλωται ὀπισθόχειρες, δευτέρον δὲ τὰ ὄπλα, τὰ λάφυρα, καὶ κεφαλαὶ διασκορπιζόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ χρησιμεύουσαι ἀντὶ ἀθυρμάτων· τὸ δὲ ἐν αὐταῖς ἄχυρον ἐπωλήθη ἀντὶ πολλοῦ χρυσοῦ. Ἐκ τῶν Ἰταλῶν οἱ μὲν νεώτεροι ἐπωλήθησαν ἐπὶ δημοπρασίας, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους, καὶ τοὺς τραυματίας ὡς καὶ τοὺς Ἄλβανούς ἀνεσκολώπιταν ζῶντας. Οὐδὲ εἰς ἠρνήθη τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλοι ἀπέθανον μάρτυρες ἐνδοξαὶ ἐν ὀνόματι τοῦ δόντος τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ εὐχαρίστησαν μὲν ταῦτα τὸν Μωάμεθ· ἐχάρη ὅμως πρὸ πάντων διὰ τὴν λειποταξίαν τοῦ Μωῦσῆος, τοῦ γενναιοτέρου καὶ πιστοτέρου τῶν στρατηγῶν τοῦ Σκεντέρμπεη. Διὸ ἐδέχθη αὐτόν μετὰ πολλῆς προσηθείας ὀρίσας καὶ ἀξιόλογον σύνταξιν. Δὲν ἐδέχθη ὅμως, προφασισθεὶς τὸν χειμῶνα, καὶ τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ἀξιούντος νὰ ὀδηγήσῃ στρατὸν κατὰ τοῦ ἠγεμόνος τῆς Ἄλβανίας. Τίς νοῦν ἔχων ἐπι-

στεύεται προδότῃ ; ἵνα δὲ μὴ διεγείρῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ οὐδ' ἄλλον τινὰ ἔστειλεν εἰς Ἀλβανίαν ὅθεν ὁ χειμῶν ὄλος παρῆλθεν ἐν ἡσυχίᾳ.

Ἐν τσοῦτω ὁ Μωῦσῆς ἀναφλεγόμενος ὑπὸ φιλοδοξίας, ἐπανελάμβανε συνεχῶς τὴν αἵτησιν διεβεβαίου δὲ ὅτι ἐὰν ἐνεφανίζετο μετὰ δεκαπέντε μόνον χιλιάδων ἰππέων ἐν Ἡπείρῳ, ὁ λαὸς ὄλος, καὶ μάλιστα οἱ Δίβριοι, ἤθελον συρρέουσι ἀμέσως ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Μωάμεθ, ὅστις συνήθριζε πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς μητροπόλεως τῆς ἐλληνικῆς αυτοκρατορίας, ἐδίστασε νὰ παραχωρήσῃ τοσοῦτον ἀριθμὸν ἰππέων ἐνδοῦ, ὅμως ἐπὶ τέλους ἐδέχθη τὴν αἵτησιν, καὶ τὴν 23 Φεβρουαρίου τοῦ 1453 ἔτους, ἔτους ὀλεθριωτάτου πρὸς τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα, ὁ βδελυρὸς ἀποστάτης ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀδριανουπόλεως κατὰ τοῦ τόπου ὑπὲρ οὗ τοςάκις ἠνδραγάθησεν.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'.

1453.

Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως. — Γενναία ἄμυνα. — Ἐνδοξὸς θάνατος τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου. — Ἐκπόρθσις τῆς πόλεως.

Τὴν νύκτα τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Ἰουλίου 1261, ὁ Στρατηγόπουλος, στρατηγὸς τοῦ ἐν Νικαίᾳ αυτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου, εἰκοσιπέντε χιλιάδας Ἑλλήνων ὀδηγῶν, εἰσήλασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅθεν ἐδραπέτευσεν ἔντρομος διὰ θαλάσσης Βαλδουίνος ὁ Β', καταλυθείσης οὕτω μετὰ πενήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη τῆς λατινικῆς μοναρχίας. Τότε γέρων τις, Τορνίκης τούνομα, μαθὼν τὸν θρίαμβον καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔκλαυσε πικρῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἠπόρουν πολλοὶ, « Δὲν βλέπετε, εἶπεν, ὅτι τὸ κράτος ἀπόλυται ! Πᾶν ἀγαθὸν ἐκ τῶν ἀγρῶν ἔρχεται· ἡμεῖς δὲ ἀγροὺς δὲν ἔχομεν πλέον. Οἱ μὲν στρατιωτικοὶ θέλουσιν ἐκνευρισθῆ μετὰ τῶν ἡδονῶν τοῦ Βυζαντίου· οἱ δὲ Τοῦρκοι καταβαίνοντες ἀπὸ τῶν ὀρέων θέλουσι κατακλύσει τὴν Εὐρώπην καὶ κυριεύσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἴδου διὰ τί κλαίω. » Δύο δὲ ἑκατονταστηρίδας μετὰ ταῦτα ἐπληρώθη ἡ προφητεία αὕτη.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ὄθμᾶν μέχρι τοῦ 1452 ἔτους, ἦτοι ἐντὸς ἑκατὸν καὶ εἰκοσιῆς ἐτῶν, οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτοῦ διάδοχοι, Ὁρχάν, Μουράτης Α', Βαγιαζήτης Α', Μωάμεθ Α', Μουράτης Β' καὶ Μωάμεθ Β', κατέκτησαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Θράκην, μέρος τῆς Βουλγαρίας, τὸ ἡμισυ καὶ ἐπέκεινα τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου. « Καὶ κατὰ τὸ πολεμικὸν αὐτῶν σύστημα, καθ' ὃ

ἀνηγόρευον πρωτεύουσαν τὴν τελευταίαν κατακτηθεῖσαν πόλιν, ἀνέδειξαν μητρόπολιν τοῦ κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν » (1).

Ὅτε τὸ 1449 ἔτος ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ τελευταῖος τῶν ἐλλήνων αυτοκράτορων, Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, τὸ κράτος ὄλον συνέκειτο ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Λέσβου καὶ τῆς Ἀχαΐας· καὶ, τὸ δειότερον, οἱ διοικοῦντες τὰς ἐπαρχίας ταύτας Ἕλληγες ἠγεμόνες ἀνεγνώριζαν ἀτελῶς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐν Βυζαντίῳ μονάρχου. Τὰ ὅρια ἄρα τοῦ κράτους δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῶν τῆς βασιλευσούσης· ὥστε ἐκ τοῦ κολοσσαίου σώματος ἐσώζετο μόνη ἡ κεφαλὴ, καὶ αὕτη σχεδὸν ἄπνους. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν Σολεϊμανῶν καὶ Μουρατῶν, ἡ ἐξουσία τῶν Ὄθωμανῶν ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ ὡς θριαμβεύουσα ζώνη πᾶσαν τὴν Ἀδριατικὴν· εὐτυχῶς ὅμως δὲν μετεβλήθη ἐντελῶς εἰς πράγμα ἡ τόση φιλοδοξία. Ἡ γενναία ἀντίστασις τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βοσνίων, ἀνέστειλε τὸν χειμαρρῶν· ἡ Βενετία, κυρία οὔσα τῆς Ἀδριατικῆς, ἐξέτεινε τὴν προστασίαν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίων πόλεων καὶ τῶν νήσων· ἡ δὲ Ῥαγούσα καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν. Τὸ 1402 ἔτος ὁ Βαγιαζήτ Ἰλδεριμ ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον· ἀλλὰ φανέντος αἴφνης τοῦ Ταμερλάνου ἔδραμε κατ' αὐτοῦ, καὶ ἠττήθη ἐν Ἀγκυρᾷ, ἐκεῖ ὅπου κατετροπώθη ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ὁ Μιθριδάτης.

Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν πάντες οἱ σουλτάνοι ἐπωφθαλμίων περὶ τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, καὶ δις Μουράτης ὁ Β' προσέβαλεν αὐτήν. Ὅτε δὲ Μωάμεθ ὁ Β' ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῆς τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐλθόντας ἵνα προσαγορεύσωσιν αὐτὸν, ὠμίλησε μετὰ μεγίστης μετριοπαθείας, ἐκθειάσας τὴν εἰρήνην καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας, καὶ δι' ὄρκων ἐπιστήμων ἀναπτέρωσας τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἕλληγος αυτοκράτορος. Ἐπειδὴ δὲ κατ' αἵτησιν τοῦ Μωάμεθ ἐφυλάσσετο ἐν Βυζαντίῳ ὁ Ὁρχάνης, υἱός, ὡς ἐλέγετο, τοῦ Βαγιαζήτου, εἰς ἀπότισιν τῆς συντάξεως αὐτοῦ προσδιώρισε πλοῦσιον κτῆμα παρὰ τὸν Στρυμῶνα.

Πολὺ ὅμως δὲν παρῆλθε καὶ συμπτώματα μαρτυροῦντα τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ κατεπτόησαν τοὺς γείτονας· καταργήσας τὴν πολυτέλειαν τῆς πατρικῆς αὐλῆς, μετέφερεν εἰς τὸν στρατὸν τὰς ἑπτὰ χιλιάδας τῶν ἰσρακοτρόφων τῶν καταγινομένων ἕως τότε εἰς θήραν, καὶ ἐπνύξησε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας αὐτοῦ περιῆλθεν, ὀδηγῶν πολυἀριθμον στρατῶν, τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, καὶ καθυπέταξε τοὺς Καραμανίους. Ἐπειδὴ δὲ κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠτοιμάζετο νὰ παραβῆ ἐπιβούλως καὶ ὄρκους καὶ συνθήκας, θεμιτὴν λέγων τὴν παράβασιν ὡσάκις πρόκειται περὶ πραγμάτων συμφερόντων τῇ θρησκείᾳ τῶν πιστῶν.

(1) Βιλλεμακίον ἐν Δασκάρει.

Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀγνωστα τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔπρεπε ν' ἀποφύγῃσι μετὰ προσοχῆς πᾶσαν ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας· αὐτοὶ ὁμῶς καταδιώκοντες διὰ πρέσβειων τὸν σουλτάνον, ἤξιουν τὴν ἀπότισιν ἅμα δὲ καὶ τὴν αὐξήσειν τῆς χορηγουμένης πρὸς τὸν Ὀρχάνην συντάξεως. Αἱ ἀπαιτήσεις αὐταὶ ἐπὶ τοσοῦτον παρεδάρουν τὸ Διδάνιον, ὥστε ὁ βεζύρης Χαλίλ, φίλος τῶν χριστιανῶν ἐν τῷ κρυπτῷ, διεκoinώσε πρὸς αὐτοὺς τὴν γνώμην τῶν ἰδίων συναδελφῶν. Καὶ ἐπιοτήθησαν μὲν τὸ κατ' ἀρχάς· ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Μωάμεθ ὑπεδέχθη αὐτοὺς εὐμενῶς καὶ ὑπεσχέθη νὰ εἰσακούσῃ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν ἅμα φθάσει εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνέλαβον τὸ πρῶτον θάρρος. Ἀλλὰ μόλις διαβάς τὸν Ἑλλησποντον, τὴν μὲν σύνταξιν κατήργησε, τοὺς δ' Ἕλληνας ἀξιωματικούς ἀπέπεμψεν ἀπὸ τοῦ Στρυμῶνος.

Τὴν ἐχθρικήν δὲ ταύτην πράξιν παρηκολούθησε μετὰ μικρὸν ἄλλη ἐμφαντικωτέρα· ὀλίγον μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὸ σήμερον καλούμενον Ἰσάρι, τότε δὲ στενὸν τῶν Ἀσωμάτων, ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου, διανοήθη νὰ οἰκοδομήσῃ φρούριον, ἀπέναντι τοῦ ὑπὸ Βαγιαζίτ Ἰλδερὶμ ἀνεγερθέντος ἐπὶ τοῦ ἀσιατικοῦ αἰγιαλοῦ. Διὸ συναγαγὼν τὸ 1452 ἔτος ἕξ χιλιάδας ἐργατῶν, οὓς διεύθυνεν αὐτὸς μόνος, ἀνήγειρε τὸ φρούριον ἐντὸς τριῶν μηνῶν, ὀνομάσας αὐτὸ Βογάζ-κασέν (1). Μετεχειρίσθη δὲ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν ἄσβεστον ἐκ Φρυγίας, ξύλα ἐξ Ἡρακλείας καὶ Νικομηδείας, λίθους ἐξ Ἀνατολῆς καὶ κίονας μαρμαρίνους ἐκ νεῶν χριστιανικῶν. Καὶ οὕτω κύριος γενόμενος τοῦ στενωτέρου μέρους τοῦ πορθμοῦ, ἀπηγόρευε κατὰ θέλησιν τὴν τε ἄοδον καὶ τὴν κάθοδον τῶν πλοίων, καὶ ἀπέκλειε τὴν πόλιν. « Λαμβάνων δὲ καὶ ἐν χειρὶ χάρτην (2) καὶ μέλανα, καὶ σκιαγραφῶν τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως, καὶ δεικνύων τοῖς ἐπιστήμοσι τῶν ἐπάλλξεων πού καὶ πῶς μέλλουσι θεῖναι τὰς σκευὰς τῶν πυροβόλων καὶ τὰς ἐπάλλξεις καὶ τὰς κατορυγὰς καὶ τῆς τάφρου τὴν εἰσοδὸν καὶ τὰς κλίμακας, τὴν πᾶσαν παρασκευὴν κατεκόνιζε διὰ τῆς νυκτός, καὶ τὸ πρῶτὸν κελεύων ἐγένετο. » Καὶ ποτε μιᾷ τῶν νυκτῶν περὶ δευτέραν φυλακὴν μετεπέμψατο τὸν Χαλίλ-πασαν, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν προκαλέσαντα, ὡς εἶδομεν, τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μουράτου εἰς τὸν θρόνον. Αὐτὸς δὲ περίτρομος γενόμενος διότι καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὑπεβλέπετο ὡς ὑπερασπιζὼν τοὺς χριστιανούς, διὸ καὶ ὠνομάσθη Γκισοῦρ ὄρατηγῆ, ἤτοι σύντροφος τῶν ἀπίστων, ἠσπάζατο τὸ τελευταῖον, ὡς ὑπέθετε, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, καὶ λαβὼν δίσκον πλήρη νομισμάτων χρυσῶν ἔσπευσε πρὸς τὸν σουλτάνον· εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ καὶ προσκυνήσας προσέφερε τὸ δῶρον. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἠρώτησε· « Τί

εἰσι ταῦτα, λαλά ; Καὶ ἐκεῖνος ἀπεκρίνατο· « Κύριε, ἔθος ἐστὶ τοῖς σατράπαις, ὅταν ὁ ἡγεμὼν φωνήσῃ τινὰ τῶν μεγιστάνων παρ' ὧραν, μὴ εἰσερχεσθαι κενὸς εἰς θεωρίαν αὐτοῦ. Ἐγὼ οὖν οὐδὲν ἐκ τῶν ἐμῶν ἀλλ' ἐκ τῶν σῶν τὰ σὰ προσέφερα. » Καὶ ὁ ἡγεμὼν· « Οὐκ ἔστι μοι χρεῖα τῶν σῶν· μᾶλλον καὶ ἔτι πλείονα δωρήσομαί σοι· ἐν ἐστὶ τὸ ζητούμενον· τὸ τὴν πόλιν διδόναι μοι. » Ὁ δὲ Χαλίλ ἐπὶ τῷ λόγῳ σύντρομος γενόμενος ἀπεκρίνατο. « Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ δούς σοι εἰς χεῖρας τὸ πολλοσὸν μέρος τῆς γῆς τῶν Ῥωμαίων, αὐτὸς σοι καὶ τὴν πόλιν δωρήσεται. . . καὶ σὺν Θεῷ καὶ τῷ κράτει σου καὶ ἐγὼ καὶ πάντες οἱ δούλοι σοι συναγωνισόμεθα οὐκ ἐν πλούτῳ μόνον ἀλλὰ σὺν σῶμα καὶ αἵματι.

» Ταῦτα πρὸς ὀλίγον ἡμέρωσαν τὸν ἄγριον θῆρα· καὶ λέγει τῷ Χαλίλ· « Βλέπεις τὸ προσκεφάλαιον ; τὴν πᾶσαν νύκτα διεβίβασα ἔλκων ἀπὸ τῆς μιᾶς γωνίας τοῦ κοιτῶνος εἰς τὴν ἄλλην, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης εἰς τὴν ἐτέραν, ἀνακλινόμενος καὶ ἐξεγειρόμενος, καὶ ὕπνος τοῖς ὀφθαλμοῖς μου οὐκ ἐρχόμενος, κτλ. » (1).

Τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος πόθος κατέφλεγε τὴν καρδίαν τοῦ Μωάμεθ! ἀλλὰ καὶ προσευχόμενος συνείθιζε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸ λόγιον τοῦτο τοῦ προφήτου· « Οἱ πιστοὶ κυριεύσουσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ κατακτητὴς ἔσται ὁ ἄριστος τῶν ἡγεμόνων, καὶ ἄριστος τῶν στρατῶν ἔσται ὁ στρατὸς αὐτοῦ. » Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνόμενοι οἱ Ἀραβες τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος ἐπτάκις ὤρμησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγιοῦπ δὲ ὁ σηματοφόρος τοῦ προφήτου, ὁ τοσάκις ἐπαναλαβὼν τὸ λόγιον τοῦτο, ἀπέθανε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ταύτης τὸ 672 ἔτος.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἔστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν σουλτάνον, οὐχὶ ὅπως ζητήσωσιν τι, ἀλλ' ὅπως ὑποβάλωσιν εὐσεβάστους τινὰς παρατηρήσεις, ὁ Μωάμεθ ἀπεκρίνατο· « Ὅτε οἱ Οὐγγροὶ ἐλεηλάτουν τὰ πέριξ τῆς Βάρνης, καὶ ὁ βασιλεὺς εὐφραίνεται, καὶ τὸ τῶν Μουσουλμάνων γένος ἐδυσφόρει, καὶ οἱ καθούριδες ἐχαίροντο, τότε ὁ ἐμὸς πατὴρ περάσας μετὰ πολλοὺς τοὺς κινδύνους ὤμοσε τοῦ ποιῆσαι καταντικρὺ τοῦ φρουρίου τοῦ κειμένου πρὸς ἀνατολὴν ἕτερον φρούριον πρὸς δύσιν· ἐκεῖνος οὐκ ἔφθασε τοῦ ποιῆσαι· ἐγὼ τοῦτο μέλλω ποιῆσαι Θεοῦ ἀρωγούντος· τί με κωλύετε ; ἢ οὐκ ἔξεστι ποιῆσαι ἐν τοῖς ἐμοῖς ὁ βούλωμαι ; Ἀπέλθετε, εἶπατε τῷ βασιλεῖ· ὁ νῦν ἡγεμὼν οὐκ ἔστι τῶν πρῶτων ὁμοῖος· ἂ οὐκ ἠδύναντο ἐκεῖνοι ποιῆσαι, οὗτος ὑπὸ τὴν χεῖρα καὶ εὐκόλως ἔχει τοῦ πράξαι, καὶ ἂ οὐκ ἐβούλοντο ἐκεῖνοι, οὗτος θέλει καὶ βούλεται· καὶ ὁ ἐλθὼν ἀπὸ τοῦ νῦν ἕνεκα τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀφαιρηθήσεται τὴν δорάν » (2).

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων ἀνταπέστειλε τὴν χριστιανικὴν καὶ ἀξιοπρεπῆ ταύτην ἀπάντησιν· « Ἐπεὶ τὰ τῆς μάχης ἡρετίσω, καὶ οὔτε ὄρκους οὔτε

(1) Ἦτοι Λαιμοκοπίην, ὡς κατὰ λέξιν μεταφράζει ὁ Χαλκωνδύλης (βιβ. Η'. Ὁ δὲ Δούκας λανθανόμενος, (Κεφ. Δδ') ἐρμηνεύει Κεφαλοκόπτην, τὸ Βογάζ κασέν ὑπολαβὼν ἀντὶ Μπακισίν. Σ. Μ.

(2) Δούκ. Κεφ. Δε'.

(1) Ὁ αὐτὸς, Κεφ. Δε'.
(2) Ὁ αὐτὸς, Κεφ. Δδ'.

κολακαίαις πεισθῆναι ποιησαί σε ἔχω, ποίει ἃ βούλει· ἐγὼ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγω, καὶ εἰ θελητὸν αὐτῷ ἔστι τοῦ δοῦναι καὶ τὴν πόλιν ταύτην εἰς χεῖράς σου, τίς ὁ ἀντειπεῖν δυνάμενος; εἰ δὲ πάλιν ἐμφυτεύσει εἰρήνην ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ τοῦτο ἀσπασίως ἀποδέχομαι· πλὴν κατὰ τὸ παρὸν λάβε σου τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὅρκους· ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν τὰς πύλας τῆς πόλεως κεκλεισμένας ἔχων καὶ τοὺς ἔνδον φυλάξω ὅσον ἡ δύναμις » (1).

Τὴν 6 Ἀπριλίου (2) 1453, Παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου ἐβδομάδος, ὁ Μωάμεθ ἐλθὼν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔστησε τὴν γιγάντειον ἐκείνην γωνίαν (καννόνιον) ἀντικρὺ τῆς πόλεως τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου καὶ πρὸ τριάκοντα (1423) ἔτῶν εἶχε κατασκευάσει Μουράτης ὁ Β'. « Πρωίαν τινὰ, λέγει ὁ ἱστορικὸς Χοτζᾶ Ἐφρένδης (Σαχὰδ' Ἐδδὺν Μουχαμέτ) ἐνῶ ὁ ἀγλαὸς στρατὸς τοῦ ἡλίου ἤρχετο ἵνα κατακτήσῃ τὸ φρούριον τοῦ σκότους, ἡ τροπαιοῦχος ἐμπροσθοφυλακία τοῦ μεγάλου σουλτάνου, ἦλθε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ μετὰ μικρὸν ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς, ὅμοιος πρὸς θάλασσαν ἀχανῆ καὶ πρὸς μυρίους ἀκατασχέτους χειμαρρῶδες, ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν κατὰ ξηρὰν ».

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς, πολυάριθμον ἔχων πυροβολικόν, συνέκειτο ἐκ πλήθους πολλοῦ (3). ἦσαν δὲ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἀρνησίθρησκοι οὐκ ὀλίγοι καὶ ἄλλοι στρατιῶται ἐκ πάσης φυλῆς καὶ χώρας. Ἴδου δὲ πῶς παρέταξεν αὐτὸν ὁ Μωάμεθ· οὗτος μὲν « τὴν σκηνὴν αὐτοῦ πῆγνυσιν ἐξ ἐναντίας τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὁ δὲ στρατὸς ὡσεὶ ἄμμος θαλάσσης κατὰ τὸ Ἐξαμίλιον τῆς Χέρσου ἐκ τῆς μιᾶς θαλάσσης καὶ ἐκ τῆς ἑτέρας. Καὶ ὁ τῆς ἀνατολῆς στρατὸς ἐπήξατο τὰς σκηνὰς αὐτῶν ἐν τοῖς δεξιῶσι μέρεσι τοῦ ἀμπερᾶ (4) καὶ ἕως τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης πύλης τῆς χρυσῆς, ὁ δὲ τῆς Εὐρώπης ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ ἕως τῆς πύλης τῆς ξυλίνης τῶν ἀκτῶν τοῦ Κερατίου κόλπου. Καὶ ὁ ἀμπερᾶ περιεκυκλοῦτο ὀρυκτοῖς χαρακώμασι καὶ ξυλίνοις περισταυρώμασι, καὶ ἐξώθεν τοῦ χαρακώματος περιίσταντο οἱ ἰαννιτζάρου σὺν τοῖς ἄλλοις εὐγενέσι τοῦ παλατίου αὐτοῦ· ὁ δὲ μπασιάς ὁ τοῦ ἀμπερᾶ συγγενῆς (5) ἐλθὼν ἐσκήνωσεν ἅμα τῷ ἐμπιστευθέντι αὐτῷ στρατῷ ἄνωθεν τοῦ Γαλατᾶ (6). »

(1) Δύκ. αὐτ.

(2) Ὁ Ν. Βάρβαρος ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ λέγει τὴν 5. Περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναγνώθῃ τὴν ἐν τῷ Θ' τόμῳ τῆς Πανδώρας ἀνάκτισιν τοῦ ἡμερολογίου τούτου, καὶ τὸ ἐν τῷ Γ' τόμῳ ἀξιολογώτατον πόνημα τοῦ Μόρτμαν. Σ. Μ.

(3) Περὶ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπάρχουσι διαφωνίαι· ὁ μὲν Χαλκοκονδύλης λέγει ὅτι συνέκειτο ἐκ 400,000, ὁ δὲ Δούκας ἐκ 265,000, ὁ Φραντζῆς ἐκ 258,000, Λεονάρδος ὁ Χίος ἐκ 300,000, καὶ ὁ Ν. Βάρβαρος ἐκ 160,000 (Ἴδε Πανδ. τόμ. Γ' σελ. 114). Διαφωνοῦσιν ὡσαύτως οἱ ἱστορικοὶ καὶ περὶ τὴν δύναμιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Σ. Μ.

(4) Τοῦ σουλτάνου. (5) Ζαχαρόν-Πασσας.

(6) Φραντζ. Βιβ. Γ', κεφ. Γ'.

Εἶχε δὲ καὶ στόλον ἐκ τετρακοσίων καὶ εἴκοσι σκαφῶν, ἦτοι τριήρεις, καὶ διήρεις, καὶ μονήρεις, καὶ δρόμωνας καὶ ναῦς, καὶ πλοῖα (1), ἐφοπισθέντα τὸν χειμῶνα ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Βαλιτᾶ Ὀγλοῦ (2) ἐν τινι ὄρμῳ τοῦ Βοσπόρου ἐτι καὶ νῦν φέροντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐναυλόχει δὲ ἐν Διπλοκιανίῳ, τῷ σήμερον καλουμένῳ Βεσιχτάς, ὅθεν ὑπερνεωκληθεῖσαι διὰ ξηρᾶς ὀγδοήκοντα τριήρεις τουρκικαὶ καθευκλύσθησαν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, εἰς τὸν Κερατίον κόλπον, κατὰ τὴν θέσιν τὴν νῦν καλουμένην Κασίμ πασᾶ.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ ἑώραία αὕτη τοῦ Βοσπόρου βασιλεῖς, καθήμενη ὡς ἐπὶ θρόνου ἐπὶ τῆς ἐπταλόφου ἄκρας τοῦ Βυζαντίου, φαίνεται προορισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα δεσποζῇ δύο θαλασσῶν καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου. Περιβρεχόμενη ἄνωθεν μὲν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Εὐξείνου, κάτωθεν δὲ ὑπὸ τῶν τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου, κατέναντι δὲ αὐτῆς ἔχουσα τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν, δέχεται τὰ πλοῦσια προϊόντα τῆς Θράκης, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Περσίας, τῆς Μεσογείου, τῆς Ταυρικῆς, ἐνὶ λόγῳ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

Ἐξαισία τῶν ἡ τοποθεσία αὐτῆς· διὸ, ὡς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἦν θαυμαστὴ καὶ ἐπιζήλος. Τίς οἶδεν ἐάν οἱ Ἕλληνες καταστρέφοντες τὸ κράτος τοῦ Πριάμου, δὲν ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὴν κατάργησιν τῶν φραγμῶν οἵτινες ἀπέκλειον τὸν Ἑλλησποντον, ἢ εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἑλένης; Πόσαι περίφημοι ἐκστρατεῖαι ἐγένοντο διὰ τοῦ Βυζαντίου ἢ κατ' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς τῶν Ἀργοναυτῶν, τῆς τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μέχρι τῆς τῶν σταυροφόρων καὶ τῆς τῶν βαρβάρων κατακτητῶν!

Πρὸς βορρᾶν μικρὸς κόλπος συνεχόμενος μετὰ τοῦ Βοσπόρου, ὁ καλούμενος πάλαι Χρυσοῦν Κέρας, ὡς σχιζόμενος εἰς πλείστους κολπίσκους καὶ ὁμοιάζων, κατὰ Στράβωνα, Ἐλάφου κέρατι (3), χρησιμεύει ἀντὶ λιμένος χωρητικοῦ χιλίων διακοσίων πλοίων, ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς οἰκουμένης. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλος λιμὴν πρὸς τὴν Προποντίδα, καὶ διὰ τοῦτο ἐξώθεν καλούμενος.

Καὶ τὸ μὲν πρὸς τὴν θάλασσαν τεῖχος ἦν ἀπλοῦν, τὸ χερσαῖον ὅμως διπλοῦν, « τὸ μὲν μέγα τε καὶ

(1) Αὐτ.

(2) « Ἦν δὲ ὁ ἄνθρωπος τὸ γένος ἐκ τῶν Βουλγάρων ἔλκων, τινὸς τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας υἱός, Πάλδα ἐπονομαζόμενος. Ἐδουλώθη οὖν πρὸ καιροῦ, καὶ ἐξωμόσατο τὸ πάτριον σέβας, καὶ ἦν δούλος πατρικὸς τοῦ Μεχεμέτ. Δύκ. Κεφ. Λθ'. Σημειώσεως ἄξιον εἶναι ὅτι οἱ ταλαίπωροι Βυζαντινοὶ καταπολεμοῦντο μὲν ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ στρατοῦ καὶ στόλου τῶν Τούρκων, κατεβλήθησαν ὅμως ὑπὸ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν χριστιανῶν· διότι καὶ ὁ στόλαρχος, καὶ ὁ ἀρχιπυροβολητής, καὶ ὁ ὑπαρχρᾶσας καὶ διευθίνας τὴν διὰ ξηρᾶς διαβίβασιν τῶν τριήρων, καὶ οἱ προδόντες τὸ κατὰ τῶν τριήρων τούτων σχέδιον τοῦ Κόκου καὶ τοῦ Ἰουστινιανῦ κατὰ τῆς γαφύρας, ἦσαν ὅλοι χριστιανοί, Γενουῆται καὶ Οὐγγῆροι καὶ Βούλγαροι. Σ. Μ.

(3) Τόμ. Β', Βιβ. Ζ', 320.

ἄξιον λόγου, τὸ δὲ ἔλαττον, ἐκτός εἰς τὴν τάφρον ὑπερκείμενον· τάφρος δὲ ἔπεστιν ὠκωδομημένη λίθοις, τὸ εὖρος πλεθριαία » (1). Καὶ τὰ μὲν τείχη εἶχον ἐπάλξεις, καὶ πύργους καὶ πύλας φυλασσομένας ὑπὸ ὄχυρων προμαχώνων, παρ' ἐκάστην δὲ γωνίαν τοῦ βυζαντίου τριγώνου ἀνυψοῦτο εἶδος φρουρίου.

Πρὸς δὲ τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην, ἔκειτο ἡ πάλαι μὲν ἀκρόπολις τοῦ Μεγαδμητηρίου νῦν δὲ Σεράγεμπουροῦ καλουμένη, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ παρκειμένου ναοῦ τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητηρίου πρὸς δὲ τὴν δευτέραν γωνίαν εἰς τὴν ἐρχόμεθα παρκειθόντες τὴν πρὸς ἡπειρον παραλίαν, ἔκειτο τὸ Κυρηγέσιον (Ἀἶθ' ἀν σεράγι), καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ τὸ μέγα παλάτιον τῶν Βλαχερονῶν. Ἐκείθεν δὲ πορευόμενοι παρὰ τὸ χερσαῖον τεῖχος, φθάνομεν εἰς τὴν ἄκρην τοῦ τριγώνου, ὅπου ἔκειτο τὸ Κυκλώβιον, τὸ μετὰ ταῦτα γενόμενον γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεδι-κουλέ ἢ Ἑπταπύργιον.

Τὰ ἐσωτερικὰ τείχη καίθηται καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως τῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου οἰκοδομηθέντων ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Κωνσταντίνου, τοῦ καὶ Κύρου ἐπικαλουμένου· ἔχουσι δὲ καὶ τὴν αὐτὴν ὡς ἔγγιστα περιφέρειαν. Ὁ μὲν Χαλκοκονδύλης λέγει αὐτὴν χιλίων καὶ ἑκατὸν σταδίων, ὁ δὲ Γίλλιος δεκατριῶν χιλιάδων μιλίων ἰταλικῶν, καὶ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐννέα χιλιάδων καὶ ὀκτακοσίων ὀργυιῶν. Τὸ δὲ ἀρχαῖον Βυζάντιον, περίμετρον ἔχον τεσσαράκοντα σταδίων, παρεταίνετο ἀπὸ ξηρᾶς μέχρι τοῦ Βεζεστηρίου ἢ τῆς Μεγάλης ἀγορᾶς· ἀλλ' ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, δὲν ἦν ἴσον καθ' ὅλα τοῦλάχιστον τὰ μέρη πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν πόλιν. Ἡ ἀνάπτυξις ταύτης ἐγένετο ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου καὶ ἐπὶ Ἡρακλείου τὸ 625 ἔτος. Πύλας δὲ σήμερον ἔχει ὀκτὼ πρὸς τὰς εἴκοσι, δεκατέσσαρας μὲν πρὸς τὸν λιμένα, ἑπτὰ δὲ πρὸς τὴν ξηρὰν, καὶ ἑπτὰ πρὸς τὴν Προποντιδα (2).

Ἴδου ἐν συντόμῳ ὁποῖα ἦτο ἡ τοῦ Κωνσταντίνου ὄτε ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτου ἐπολιόρκει αὐτὴν.

Ὁ πρὸ τῶν τειχῶν πολυάριθμος τοῦ Μωάμεθ στρατός, ὁ στόλος, τὸ πυροβολικὸν κατεφόβιζον τοὺς κατοίκους· ἀλλὰ καὶ προφητεῖαι προλέγουσαι τὴν πτώσιν τῆς βασιλευούσης ἐπνύξανον τοὺς φόβους τούτους. Οἱ μὲν ἀνεμιμνήσκοντο προφητείας τινὸς τοῦ αυτοκράτορος Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὀρίζουσας τὸ τέλος τῆς αυτοκρατορίας τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην· οἱ δὲ χρησμῶν ὠσαύτως ἀπαισίων Σιβύλλης τῆς Ἐρυθραίας, καὶ ἄλλοι ἄλλων διεδίδοντο δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως χρησμοί, οἵτινες ὅμως οὐχ ἤττον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς. « Ἦσαν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀκούοντες, λέγει ὁ Δούκας (3), παρά τινων ψευδομάντεων πῶς μέλλει Τούρκους παραδοθῆναι ἢ πόλις καὶ εἰσελθεῖν ἐντός μετὰ δυνάμεως καὶ κατακόπτεσθαι τοὺς Ῥωμαίους παρ' αὐτῶν ἄχρι

τοῦ κίονος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου· μετὰ δὲ ταῦτα καταβάς ἄγγελος φέρων Ῥωμαίαν παραδώσει τὴν βασιλείαν σὺν τῇ Ῥομφαίᾳ ἀνωμόμω τινὶ ἀνδρὶ εὐρεθέντι τότε ἐν τῷ κίονι ἱσταμένῳ, λίαν ἀπερίττω καὶ πενιχρῶ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· « λάβε τὴν Ῥομφαίαν ταύτην, καὶ ἐκδίκησον τὸν λαὸν Κυρίου. » Τότε τροπὴν ἔξονται οἱ Τούρκοι, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὺς κόπτοντες, καὶ ἐξελάσουσι καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν ἄχρις ὀρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ. »

Τούτῳ τῷ χρησμῷ πιστεύοντες οἱ πολλοὶ συνέβησαν κατὰ τὴν ἄλωσιν πρὸς τὸν κίονα, ὅπου εὐρόντες αὐτοὺς συνηθροισμένους οἱ νικηταὶ κατέσφαζαν καὶ ἠχμαλώτευσαν.

Παῖας δὲ δυνάμεις εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν οἱ πολιορκούμενοι εἰς τὰς τοῦ πολιορκητοῦ; Ἑλλήνων μὲν τέσσαρας χιλιάδας καὶ ἐνεακοσίους ἐβδομήκοντα τρεῖς, ξένων δὲ μόλις δύο χιλιάδας (1)! Ἄλλοτε ἕνα ἐκπορθήσῃσι τὴν χριστιανικὴν ταύτην πόλιν, τὸ χιλιετὲς τοῦτο προπύργιον τοῦ χριστιανισμοῦ, πάντες σχεδὸν τῆς Δύσεως οἱ ἡγεμόνες συνεμάχησαν· ἀλλὰ σήμερον, βαβαὶ τοῦ αἵσχους τῶν χριστιανῶν! οὐδὲ εἰς συνέτρεξεν αὐτὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως (2).

Φρειδερίκος ὁ Γ', ὁ ἐλεεινὸς οὗτος διάδοχος τῶν Ἀψβούργ, μόνον μέλημα εἶχε πῶς νὰ ἀναδείξῃ τὴν Αὐστρίαν ἀρχιδουκίαν. Ναι μὲν Φίλιππος ὁ Ἀγαθός, ὁ τῆς Βουργουνδίας δουξ, ἐδύνατο νὰ συντρέξῃ τὸν αυτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' εἴτε ἕνεκα πρεσβυτικῆς ἡλικίας, εἴτε ἕνεκα ἄλλων ἰδιοτελιῶν ὑπολογισμῶν, ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Ἀτρομήτου ἠθέτησε πρῶτος τὴν περὶ βοήθειαν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ. Οἱ ἰταλοὶ ἡγεμόνες ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους· ἡ Ἀραγωνία καὶ ἡ Καστιλλία ἦσαν κεχωρισμένα, καὶ ἡ ἡμισέληνος ἐκυμαίνετο ἐπὶ χωρῶν τινων τῆς Ἰσπανίας. Πρὸ τινων δὲ ἐτῶν τοῦ πάπα Εὐγενίου τοῦ Δ', ζήτησαντος τὴν συνδρομὴν τοῦ αυτοκράτορος, « Οἱ Ἕλληνας, ἀπεκρίνατο οὗτος, ἦνοιξαν τὰς πύλας τῆς Εὐρώπης πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἔφεραν τὸν λύκον εἰς τὸ ποίμνιον! » Οἱ δὲ Γάλλοι, ἀδιαφορήσαντες κατὰ τὴν πτώσιν Βαλδουίνου τοῦ Β', ἠδιαφόρησαν καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· πλὴν τούτου Κάρολος ὁ Ζ', κατεγίνετο εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἰδίου βασιλείου καὶ τὴν ἐξῶσιν τῶν Ἀγγλων. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ἀνεφύοντο ἐμφύλιοι ἔριδες. Μόνοι καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην οἱ Γενουήνσιοι καὶ οἱ Ἑνετοὶ, οἱ ἔχοντες συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρὸς τούτους δὲ καὶ οἱ Πολωνοὶ καὶ Οὐγγροὶ, ὡς πρῶτοι μέλλοντες νὰ πάθωσι μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἑλλήνων, ἤκουσαν τὸ 1442 ἔτος τὴν

(1) Φρανκ. Βιβλ. Γ'. κριφ. Γ'.

(2) « Εὐκολώτερον συννενοῦνται σήμερον οἱ ἐν Εὐρώπῃ, λέγουσιν οἱ K. Michaud καὶ Roujoulat ἐν τῇ περὶ Σταυροφοριῶν ἱστορίᾳ, πῶς νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ Βυζάντιον τοῖς Τούρκοις, ἢ πάλαι πῶς νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὰ τοῖς Ἕλλησι. » Σ. Μ.

(1) Χαλκ. βιβ. Η'.

(2) Maltebrun, Précis de géographie universelle.

(3) Κριφ. Δθ'.

πρόσκλησιν τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης· καὶ πόλεμος σταυροφορικὸς ἐκηρύχθη κατὰ τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν· ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἐκυβερνάτο τόσῳ κακῶς ὥστε ἀδύνατον ἦν ν' ἐνεργήσῃ μετὰ δραστηριότητος, αὕτη δὲ κατετίχθη ὑπὸ ἐσωτερικῶν διχονοιῶν.

Μόνον τέσσαρα πλοῖα γενουήνσια, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἀνήκε Φρεδερίκῳ τῷ Γ', μόνον, λέγομεν, αὐτὰ συνέδραμον τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὰς δυσχερεῖας δὲ ταύτας ἐπηύξανον αἱ θρησκευτικαὶ διαφωνίαι καὶ ἔριδες, ἀκμάζουσαι τότε εἴπερ ποτὲ διὰ τὴν γενουμένην ἄκαιρον πρότασιν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῆς ἀγωνίας περὶ ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Μόνος ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναμετρῶν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ αὐτάς.

Ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας ἐκεραυνοβολεῖτο ἡ πόλις ὑπὸ παμμεγίστων πυροβόλων. Ἐν μάλιστα τούτων, τὸ γιγαντωδέστερον ἐξ ὧν ὅσα ἀναφέρει ἡ ἱστορία, κατασκευασθὲν ἐν Ἀδριανουπόλει ὑπὸ τινος Δάκου, Ὁρβανοῦ τοῦνομα, παρὰ τοῖς Ἑλλήσι μὲν πρότερον διατριβόντος, ἀλλὰ καταλιπόντος αὐτοῦ· χάριν μισθοῦ ἀδροτέρου, μετεφέρθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συρόμενον ὑπὸ τεσσαράκοντα ἢ καὶ πενήκοντα ζευγῶν βοῶν, καὶ ὑπὸ πλέον ἢ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν. Στῆθὲν δὲ κατέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (Τὸπ Καπουσί ἢ πύλη καννονίου) ἐξεσφενδόνιζε μέγαν λίθον τρία τάλαντα ἢ ἑξακοσίας λίτρας ζυγίζοντα, ὅστις « δαιμονία φερόμενος ῥύμη καὶ φορᾶ ὑπερφυεῖ ἐλυμαίνετο ἀνηκέστως. » Δύο ὄραι κατανηλίσκοντο εἰς γόμωσιν αὐτοῦ, ὅπερ ἐξεκνεοῦτο ἐπτάκις τῆς ἡμέρας καὶ ἅπαξ τῆς νυκτός. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μέταλλον ἦν καθαρὸν διεφράγη καὶ εἰς πολλὰ διμερίσθη κλάσματα, πολλοὺς ἀποκτείναντα, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὸν κατασκευάσαντα τὸ τηλεβόλον (1).

Ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τῆς Ξυλίνης τὰ τείχη προσεβάλλοντο ἀδιακόπως ὑπὸ τηλεβολῶν καὶ ἐλεπόλεων· συγχρόνως δὲ καὶ βροχὴ βελῶν ἐξηκοντίζετο κατὰ τῶν πολιορκουμένων, καὶ ὑπόνομοι ἀνεσκάπτοντο μετὰ δραστηριότητος.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ἡμίονον μετὰ γενναιότητος. Ἑλληνας, Γενουήνσιος, Ἐνετοί, τοῦ αὐτοκράτορος ὀδηγοῦντος, ἡμιλλῶντο τίς νὰ διαπράξῃ ἔργα ἀντάξια ἤρωος· ὅθεν οἱ εὐάριθμοι ἐκεῖνοι στρατιῶται τοῦ Σταυροῦ, ἐφαίνοντο συγκροτοῦντες στρατὸν πολυάριθμον. Καὶ βέλη, καὶ δόρατα, καὶ ζέον ἔλαιον, καὶ λίθοι ὑπερμεγέθεις, καὶ σφαῖραι πυροβόλων, καὶ πῦρ ἑλληνικόν (2) ἐξηκοντίζοντο ἀνεנדότως ἀπὸ τῶν

τειχῶν, καὶ διέσπερον τὸν θάνατον εἰς τὰς πυκνάς τῶν ἐχθρῶν φάλαγγας.

Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων διεκρίνοντο διὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν ἀνδρίαν Λουκάς ὁ Νοταρᾶς, Δημήτριος ὁ Καντακουζηνός, Νικηφόρος καὶ Θεόφιλος οἱ ἐκ Παλαιολόγων καὶ Θεόδωρος ὁ ἐκ Καρύστου· ἐκ δὲ τῶν Ἐνετῶν Κονταρίνος ὁ Κονταρίνης, Γαβριήλ ὁ Τρεβιζάνος, Ἰωάννης ὁ Λορεδάνος, Βαπτιστῆς ὁ Γρίττας, καὶ Ἰερώνυμος ὁ Μινόττος, καὶ ἐκ τῶν Γενουησιῶν ὁ Ἰουστινιανός. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Καταλάνων πρόξενος Πέτρος ὁ Ἰουλιανός, πολεμιστῆς ἀριστος, συνεμάχετο μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ ὁ ἐξ Ὁθωμανῶν βασιλόπαις Ὁρχάνης (1), πνέων ἐκδικῆσιν κατὰ τοῦ Μωάμεθ.

« Κατεσκευάσε δὲ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐλέπολιν μεγίστην ἔχουσαν τροχοὺς πολλοὺς μετὰ ξύλων χοντρῶν, πλάτος ἔχουσαν πολὺ καὶ ὕψος· ἐνέδυσε δὲ αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐκ τρίτου μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν, καὶ πύργους εἶχεν ἄνωθεν καὶ παραπετάσματα, ἀναβάθρας καὶ καταβάθρας, ἵνα οὐ δυνασώμεθα τοὺς ἔσωθεν αὐτῆς βλάπτειν. Εἶχε δὲ καὶ τὸ ἔξωθεν μέρος ἠνοιγμένον ἵνα βραδίως εἰσέρχωνται καὶ ἐξέρχωνται οἱ βουλόμενοι. Κατὰ δὲ τὸ μέρος δι' οὗ ἐμελλον εἰσεῖν ἐν τῷ ὀρύγματι, εἶχε πύλας τρεῖς μεγάλας μετὰ παρασκεπάσματα σφοδρῶς ἐνδεδυμένας, ὡς εἴπομεν εἶχον δὲ ἔσωθεν καὶ κύκλωθεν πᾶν ὄργανον καὶ τέχνην πολεμικὴν καὶ πολλὰς ὕλας καὶ ξύλα, ἵνα ῥίψωσιν ἐν τῷ τάφρῳ ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ, ὅπως βραδίως εἰσελθῶσιν. Εἶχον δὲ κλίμακας ἐχούσας τὰς βαθμίδας μηρινθώδεις ὑποχαλουμένας διὰ κάλων, καὶ αὐθις ἤρον μίαν εἰς ὕψος. Προσδεδομένης τῆς τείχεσι καὶ πάσης ἐτέρας μηχανῆς, ἣν ἠδυνήθη ἀνθρώπου νοῦς νοῆσαι, ὡς οὐκ ἤλπιζε βασιλεύς ποτε, οὐκ ἐποίησε τοῦ ἀλώσει τὸ φρούριον (2) ».

Διὰ τῆς γιγαντείου ταύτης μηχανῆς, πλείστων ἄλλων μικροτέρων καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέβαλον εἰς ἕδαφος τὸν παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύργον, καὶ σύραντες εὐθύς τὴν ἐλέπολιν ἔστησαν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος· « καὶ ἡ μάχη καὶ ἡ συμπλοκὴ νοσιαία καὶ φρικαλέα ἐγεγόνει (3) ». Τὴν ἐπελθοῦσαν δὲ νύκτα, παρόντος τοῦ τε αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκενώθησαν αἱ τάφροι, ἀνωρθώθη ὁ πρῶτος πύργος καὶ τῷ πυρὶ παρεδόθη ἡ τρομερὰ τῶν ἐναντίων ἐλέπολις. Τοῦτο ἰδὼν « ὁ ἀμυρᾶς καὶ λυπηθεὶς μᾶλλον καὶ αἰσχυνηθεὶς ἐθαύμασε τὴν ἐπιδειξίτητα τῶν ἡμετέρων καὶ ἔλεγεν

(1) Ὁρα Χαλκ. Βιβλ. Γ', κεφ. Γ', καὶ Δούκ. Βιβλ. Η'.

(2) Κατὰ Θεοφάνη, Παῦλον Διάκονον, Κωνσταντῖνον Παρφυρογέννητον, Κεδρηνὸν καὶ Ζωναρᾶν, ὁ ἐξ Ἡλιουπόλεως ἀρχιτέκτων Καλλίνικος, ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν πολιορκουμένην ὑπὸ τῶν Ἀράβων τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα, ἐπὶ Κωνσταντῖνου τοῦ Γ', ἀπεκάλυψε τοῖς Ἑλλήσι τὸ πῦρ τοῦτο· τοσοῦτον δὲ ἔθεωρετο ἄξιον λόγου, ὥστε τὴν Ι' ἑκατονταετηρίδα Κωνσταντῖνος ὁ Παρφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων, τάσσει τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ μετὰ τῶν μυστικῶν τοῦ κράτους.

(1) Ὁ συγγραφεὺς ἀμφιβάλλει περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ὁθωμανοῦ τούτου. Ὁ μὲν Ν. Βάρβαρος λέγει ὅτι ἦν μισθωτὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Χαλκοκονδύλης καὶ Δούκας μνημονοῦσιν ἀπλῶς Ὁρχάνου τινός, ἐκτός ὄντος τῆς πάλης κατὰ τὴν ἄλωσιν καὶ αἰχμαλωτευθέντος. Τὸ καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν ὅτι εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ὁρχάνης, δι' ὃν ἐχορῆγει σύνταξιν ὁ σουλτάνος, ὡς ἔρρεθη ἐν ἀρχῇ τοῦ Κεφαλαίου τούτου, Σ. Μ.

(2) Φραντ. Βιβλ. Γ', κεφ. Γ'.

(3) Δύο.

« ἔν και οἱ τριάκοντα ἑπτὰ χιλιάδες οἱ προφῆται εἶπόν μοι ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀσεβεῖς διὰ μιᾶς νυκτὸς δύνανται ποιῆσαι ἃ ἐποίησαν, οὐκ ἐπίστευον » (1). Ἄλλα και τὰς ὑπονόμους τοῦ ἐχθροῦ κατέστρεφον οἱ Ἕλληνες διὰ τινος Γερμανοῦ Ἰωάννου τοῦνομα, « ἄκρον ἡσκημένου, κατὰ Φραντζῆν, τὰς τοῦ πολέμου μηχανὰς και τὰς τοῦ ὕγρου πυρός. »

Ἐολόκληρον μῆνα διήρκει ἡ πολιορκία, καθ' ἦν γενναίως μὲν ἡμύοντο και ἐξόδους ἐποιοῦντο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἡλαττοῦτο ὅμως καθ' ἐκάστην ὁ μικρὸς αὐτῶν ἀριθμὸς. Οἱ Τούρκοι οὐδὲ σπιθαμὴν γῆς εἶχον κερδήσει, ὥστε «εἰς ταραχὴν και σύγχυσιν λογισμοῦ μεγάλην ἐπέπεσαν ὅ τε ἡγεμῶν αὐτῶν και πᾶσα ἡ βουλὴ αὐτοῦ » (2).

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τέσσαρες νῆες γενουήναιαι, λαβοῦσαι φόρτον ἐκ Χίου και ἄνεμον τυχοῦσαι ἐπιτήθειον, διευθύνθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εὐροῦσαι δὲ καθ' ὁδὸν και τινα ἀνήκουσαν τῷ αὐτοκράτορι και φέρουσαν σῖτον συμπαρέλαβον και ἦλθον ἐγγὺς τῆς πόλεως (3). Ταύτας ἰδὼν ὁ ἐχθρὸς ὤρμησε κατ' αὐτῶν μετὰ τριακοσίων τριήρων. Ἄλλ' ὡς ἦλθε μετὰ ἐπιρμένης ὀφρύος και σαλπίγγων και τυμπάνων πρὸς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος, κακῶς ἐδεξιῶθη παρ' αὐτῆς, προσβληθεὶς μετὰ ἐλεβολίσκων και βελῶν και πετρῶν· ἀλλὰ και αἱ λοιπαὶ, κρατερῶς μαχόμεναι, ἀντέκρουον τὰς ἐχθρικὰς τριήρεις. Καὶ ἐγένετο ἡ ναυμαχία πολυαίμακτος και φοβερά, και πλοῖα ἐχθρικὰ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, και τὰ λοιπὰ ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν. Ὁ δὲ Μωάμεθ βλέπων ἀπὸ τῆς παραλίας τὸν τοσοῦτον και τηλικούτον αὐτοῦ στόλον καταβαλλόμενον ὑπὸ πέντε νηῶν, και θυμῷ ληφθεὶς, και βρυχώμενος, και τοὺς ὀδόντας τρίζων, ἐκέντησε τὸν ἵππον και εἰσῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε τὰ πλείονα τῶν ἱματίων αὐτοῦ κατεβράχρησαν. Ἄλλ' ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ὁ μὲν ἐχθρικός στόλος ὑπεχώρησεν, αἱ δὲ νῆες εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα καταβιβασθείσης τῆς ἀλύσεως. Οἱ ἱστορικοὶ βεδαιουσίεν ὅτι κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην Ἀγαρηνοὶ μὲν ἐφρονέυθησαν πλείους ἢ δυοκαίδεκα χιλιάδες, χριστιανοὶ δὲ μόνον ἐτραυματίσθησαν, και αὐτοὶ εὐάριθμοι, ἐξ ὧν δύο ἢ τρεῖς ἐξεδήμησαν πρὸς Κύριον μετὰ τινος ἡμέρας. Ὁ Μωάμεθ ὀργισθεὶς εἰς ἄκρον ἠθέλησε νὰ ἀνασκολοπίσῃ τὸν δρουγγάριον ἢ κοντόσταυλον (στόλαρχον) Βαλτᾶ Ὁγλοῦν· ἀλλὰ παρακληθεὶς ὑπὸ πολλῶν ἵνα χάρισῃ αὐτῷ τὴν ζωὴν, προσέταξε και ἐρρίφθη κατὰ γῆς και ἐτανύσθη ὑπὸ τεσσάρων· «αὐτὸς δὲ οἰκειαίως χερσὶν ἔτυψε, δούς ἑκατὸν ἐν μιᾷ χρυσῇ ράβδῳ, ἧς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ καθαροῦ σταθμίου λίτραι πεντακόσαι, ἦν αὐτὸς κατεσκευάσεν, ἵνα παίζῃ αὐτὴν ὡς δοκίμιον . . . Τότε εἰς τῶν Ἀζαπίδων λίθον ἄρας και κατὰ κόρρης κρούσας ἐξώρριξε τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν αὐτοῦ » (4).

Και ἀνεπτέρωσε μὲν τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων ἡ μικρὰ αὐτῆ συνδρομὴ, ἐξήλεγεσεν ὅμως και τὴν ἀδιαφορίαν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, τῶν ἀναληγῆτων τούτων και ἀπρονοήτων και περιφιλαύτων συμμάχων. Ἐὰν ὀλίγας δυνάμεις ἔστελλον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ ναυτικαὶ μάλιστα ἐπικράτειαί, τὸ προπύργιον ἐκεῖνο τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου δὲν ἤλίσκετο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως. Πέντε μόνον πλοῖα, ἰδοὺ ὅλη ἡ βοήθεια!

Τούτων γινομένων ἦλθε πρὸς Μωάμεθ πρέσβυς τοῦ Οὐνιάδου λέγων ὅτι, παραδοθείσης τῆς βασιλείας τῷ Βλαδισλάφῳ, ἡ μεταξὺ ἐκείνου και τοῦ Μωάμεθ προσυμφωνηθεῖσα ἀνακωχὴ και τοι μὴ λήξασα ἔπρεπε νὰ ἀκυρωθῇ. Εὐρισκόμενος δὲ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, και ἰδὼν ὅτι ἄνευ βλάβης ἐξεσφενδονίζοντο κατὰ τοῦ τείχους τῆς πόλεως αἱ σφαιραὶ τοῦ μεγάλου τηλεβόλου, ἐδίδαξε τοὺς Τούρκους πῶς εὐστοχώτερον νὰ διευθύνωσιν αὐτάς. Οὐγγρος ἄρα τοῦ Εὐαγγελίου ὀπαδὸς κατεσκευάσεν τὸ μέγα κανόνιον, και Οὐγγρος τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσης ὀπαδὸς ὠδήγησε τὸν ἄσπονδον τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐχθρὸν, πῶς εὐκολώτερον νὰ διαφθείρῃ δι' αὐτοῦ τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας.

Και ὅμως ἐνόσω οἱ Ἕλληνες διετέλουν κύριοι τοῦ ἑσπερικοῦ λιμένος ἡ Κωνσταντινούπολις ἦν ἀπόρητος. Τοῦτο βλέπων και ὁ σουλτάνος διενόηθη νὰ μεταφέρῃ εἰς αὐτὸν διὰ ξηρᾶς μέρος τοῦ στόλου. Καὶ τολμηρὸν μὲν ἦν τὸ ἐπιχειρήμα, οὐχὶ ὅμως και καινοφανές, διότι και οἱ Σπαρτιαῖται ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου διεβίβασαν ὑπὲρ τὸν ἰσθμὸν τῆς Λευκάδος ἐξήκοντα ναῦς, ἵνα βοηθήσωσι τὸ ταχύτερον τοὺς ἐν Πύλῳ (1), και ὁ Ἀντίβας μετέφερον οὕτω πως τοιαύτας εἰς τὸν κόλπον τῆς Τάραντος, και ὁ Αὐγουστος εἰς τὸν τῆς Ἀμβρακίας. Ἄλλὰ και οἱ Νορμανοὶ, δις πολιορκήσαντες τοὺς Παρισίους τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα, μετεκόμισαν διὰ ξηρᾶς λέμβους ἵνα περάσωσι τὸν Σηκουάναν, και Νικήτας ὁ πατρίκιος (2) διεβίβασεν τὸν στόλον αὐτοῦ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, και οἱ Ἐνετοὶ ἔπραξαν τὸ αὐτὸ τὸ 1435 ἔτος, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀθῆσιος εἰς τὴν λίμνην Γάρδαν, και οἱ σταυροφόροι ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας ὑπερενώλησαν ἀπὸ τῆς Κίου τριήρεις εἰς τὴν Ἀσκανίαν λίμνην.

Ἐοθεν ἐξομαλύνας τοὺς ὄπισθεν τοῦ Γαλατᾶ κειμένους λόφους ἀπὸ τοῦ Διπλοκιονίου (Μπεσιχτάς) μέχρι τοῦ αἰγιαλοῦ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀνεβίβασεν ἐπὶ φαλάγγων ὀγδοήκοντα κατὰ πάντα ἐξηρημένους (3) ναῦς, ἀλείψας τὰς ὑπ' αὐτάς σανίδας μετὰ

(1) Θουκ. Δ', ἡ.

(2) Ὁ ἐπιλεγόμενος Ὀρίφας, ναύαρχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. Διεβίβασεν δὲ, οὐχὶ τὸν Ἰ' αἰῶνα, ὡς ἐσφαλμένως λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ τὸ 883 ἔτος τὸν στόλον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Πελοποννήσου, και κατεναυμάχησεν τοὺς Ἀραβίους. Σ. Μ.

(3) Ὁ μὲν Κηλοκονδύλης λέγει ἐβδομήκοντα πεντηκοντόρους τε και τριηκοντόρους, ὁ δὲ Δούκας ὀγδοήκοντα διήρεις και ὁ Ν. Βάρδαρος ἐβδομήκοντα πρὸς ταῖς δύο. Σ. Μ.

(1) Φραντζ. Αὐτ.

(2) Αὐτ.

(3) Ὁ μὲν Βάρδαρος και Φραντζῆς τέσσαρας λέγουσι τὰς ναῦς, ὁ δὲ Δούκας πέντε. Σ. Μ.

(4) Δούκ. Κεφ. Δ΄.

στέατος βοῶν καὶ κριῶν, ἵνα εὐκολύνη τὴν μεταβί-
 θασιν· καὶ οὕτω πολλῶν μὲν μελωδούντων μέλη
 ναυτικὰ, ἄλλων δὲ τυμπανίζόντων, καὶ ἄλλων οἰα-
 κοστραφούντων διήρχοντο τὴν ξηρὰν. τὰς νάπας καὶ
 τοὺς ῥύακας ἐξ οὐρίας πλέοντες, ὡς λέγει ὁ Δούκας,
 καὶ καθεικλύσθησαν εἰς τὸν κόλπον. Ἐγένετο δὲ ἡ
 μεταβίθασις ἐν μιᾷ νυκτί.

Ὅτε δὲ τὸ πρῶτ' εἶδον οἱ Ἕλληνες τὰ ἐχθρικά
 πλοῖα ἐντὸς τοῦ λιμένος, «ἐπέισθησαν ὅτι ἡ ἀπώλεια
 αὐτῶν ἦν ἀφευκτός· ὅθεν ἡ φωνὴ ἐσβέσθη ἐν τοῖς
 στόμασι, καὶ τῆς ἀπελπισίας τὸ πῦρ ἐζήθη ἐν ταῖς
 καρδίαις αὐτῶν » (1).

Τὸ κατόρθωμα τοῦτο τοῦ Μωάμεθ διεδέχθη εὐθὺς
 ἄλλο οὐχ ἤττον ὀλεθριον τῇ πόλει· συναγαγὼν ἀκά-
 τια, καὶ ἄγγεῖα μεγάλα, καὶ πίθους ξυλίλους, καὶ
 συσφίγγας διὰ δοκῶν καὶ σιδήρων καὶ δέσας διὰ
 σχοινίων, ἀνωθεν δὲ αὐτῶν προσκολλήσας σανίδας,
 κατεσκευάσε γέφυραν ἰσχυράν, πλάτος μὲν πεντή-
 κοντα, μῆκος δὲ ἑκατὸν ὀργυιῶν ἔχουσαν, καὶ ζευ-
 γνύουσαν τοὺς δύο τοῦ κόλπου αἰγιαλοὺς· ἐπιθεὶς δὲ
 καὶ κανόνιον προσέβαλλε δεινῶς διὰ τε αὐτοῦ καὶ
 διὰ τῶν τηλεβόλων τῶν τριήρων τὰ τεῖχη· ὥστε ἡ
 πόλις ἐπολιορκεῖτο πανταχόθεν.

Οὕτω δὲ κρισίμων ὄντων τῶν πραγμάτων ὁ
 Ἰουστινιανὸς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἐνετὸς Ἰάκωβος
 Κόκος ἀπεφάσισαν νὰ πυρπολήσωσι διὰ νυκτὸς
 τὰ τε πλοῖα καὶ τὴν γέφυραν· οἱ ἐν Γαλατᾷ ὅμως
 Γενουήνσιοι, οἵτινες δὲν ἐπαύοντο καταπροδίδοντες
 τοὺς Ἕλληνας, εἰδοποίησαν τοὺς Τούρκους περὶ τοῦ
 ἐπιχειρήματος. Οὗτοι δὲ παρασκευασθέντες ἀπέ-
 κρουσαν διὰ τῶν τηλεβόλων τὴν ἔροδον, κατεπόν-
 τισαν ναῦς ἑλληνικὰς, μετ' αὐτῶν δὲ πολλοὺς Ἕλλη-
 νὰς τε καὶ ξένους, ζωγρήσαντες δὲ καὶ τινὰς « νέους
 θαυμαστοὺς καὶ ὠραίους » κατὰ Φραντζῆν, ἀπηγγό-
 νισαν. Τούτους ἰδὼν ὁ Κωνσταντῖνος προσέταξε καὶ
 αὐτὸς νὰ θανατωθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων κατέναντι
 τοῦ ἐχθροῦ διακόσιοι καὶ ἐξήκοντα Τούρκοι αἰχμά-
 λωτοι.

Ἡ ἀποτυχία αὕτη διήγειρε σκάνδαλα μεταξὺ
 Γενουηνσίων καὶ Ἐνετῶν, ἐκεῖνων ἀξιούντων ἐκυτοὺς
 ἐμπειροτέρους τούτων ἐν παντὶ πράγματι· ἀλλ' ὁ
 αὐτοκράτωρ διήλλαξε καὶ αὐτοὺς, καὶ τὸν Νοταρᾶν
 πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν περιελθόντας ὡσαύτως εἰς
 ἔριδας.

Ἐν τούτῳ ὁ Μωάμεθ ἐνόησας ὅτι οἱ Γενου-
 ήνσιοι καὶ αὐτὸν ἐβοήθουν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας
 δὲν ἐπολιτεύοντο ὅλως ἐχθρικῶς, πυροβολήσας κατε-
 πόντισε παρὰ τὴν πύλην τοῦ Γαλατᾷ ναῦν ἀνή-
 κουσιν αὐτοῖς, καὶ φορτίον φέρουσιν εἰδῶν παν-
 τοίων. Ἀγανακτούντων δὲ τῶν Γενουηνσίων διὰ τὸ
 ἀδίκημα καὶ λεγόντων ὅτι κακῶς ἡμείβοντο αἱ πρὸς
 τὸν σουλτάνον ὑπηρεσίαι, καὶ ὅτι ἄνευ τῆς προθυ-
 μίας αὐτῶν ὁ ἐν τῷ κόλπῳ στόλος ἐγένετο τέφρα
 καὶ κόνις παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Μωάμεθ ἀπεκρίνατο
 μὲν προφασίζόμενος ὅτι τὴν ναῦν ἐκεῖνην ἐξέλαβεν

ἐχθρικὴν, οὐχ ἤττον ὅμως ἐξηκολούθησε τὸ κατὰ
 τῶν γενουηνσίων πλοίων πῦρ.

Καὶ ὅμως πάντες οἱ ἀγῶνες τοῦ Μωάμεθ ἀπετύγ-
 χανον· οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ εἰ καὶ εἰς ἄκρον εὐάριθμοι,
 ὡς εἶδομεν, ἀντέτασσον ὅμως μεγίστην καρτερίαν·
 καὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι διενευκτέρευον ἄγρυπνοι ἐπὶ
 τῶν ἐπάλλξεων, « καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς καὶ κλη-
 ρικοὶ καὶ τοῦ λοιποῦ καταλόγου τῆς ἐκκλησίας ἄν-
 δρες, » οὐ μόνον ἐδέοντο τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας
 τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἔργα πολέμου ἄξια λόγου
 διεπράξαντο, θυμασίαν ἀποδείξαντες φιλοπατρίαν.
 Οἱ δὲ Τούρκοι ταλαιπωρούμενοι ὑπὸ τοῦ μῆκος τῆς
 πολιορκίας ἐγόγγυζον· ἀλλὰ καὶ ὁ Μωάμεθ αὐτὸς
 κατείχετο ὑπὸ μεγίστης ἀθυμίας, ἣν ἐπνήξησε φήμη
 ψευδῆς ὅτι στόλος ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ στρατὸς ἰσχυρὸς
 ὑπὸ τὸν Οὐνιάδην, ὃν *διάβολον* ἐπεκάλουν οἱ Ὀθω-
 μανοὶ, ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως. Τοσοῦτω
 δὲ ἐφοβήθησαν, ὥστε πάντες ἔκραζον ζητοῦντες τὴν
 λύσιν τῆς πολιορκίας. Καὶ ἐλύετο βεβαίως τῇ προ-
 τροπῇ μάλιστα τοῦ φίλου τῶν Ἑλλήνων Χαλίλ-
 πασα, εἰμὴ ἀνθίστατο μετ' ἐπιμονῆς ὁ ἀντίπαλος
 αὐτοῦ καὶ τοῦ Μωάμεθ ἐπιστήθιος Σαγανόζ. Τῆς
 γνώμης ταύτης ὑπερσχυσάσης, ὁ Χαλίλ εἰδοποίησε
 κρυφίως τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἑσπέραν τὴν 27 Μαΐου.

Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐφόδου ὁ Μωάμεθ, εἴτε ὑποτασ-
 σόμενος τῷ νόμῳ λέγοντι, ὅτι πρὶν ἢ ἐξολοθρευθῆ
 ὁ ἐχθρὸς πρέπει νὰ στέλλωνται αὐτῷ λόγοι εἰρήνης,
 εἴτε ὅπως πληροφορηθῆ εἰ ἐδύνατο ἔτι ἡ πόλις ν' ἀν-
 θεξῆ, ἐμήνυσε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων
 ταῦτα· « Γίνωσκε ὅτι πάντα τὰ τοῦ πολέμου ἀπρη-
 τίσθησαν, καὶ ὅτι καιρὸς νὰ πράξῃς ὅ,τι πρὸ πολλοῦ
 συνεβουλεύσαμέν σοι, ἐγκαταλείπων μετὰ τῶν περὶ
 σὲ καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν τὴν πόλιν, καὶ ἀπερ-
 χόμενος ὅπου ἂν θέλῃς· ἐὰν ὅμως ἀντισταθῆς, σὺ
 μὲν θέλεις ἀπολέσει καὶ ζῶν καὶ περιουσίαν, ὁ δὲ
 λαὸς αἰχμαλωτευθεὶς παρ' ἐμοῦ θέλει διασκορπισθῆ
 ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς
 συγκλήτου ἀπεκρίνατο· « Ἐὰν θέλῃς νὰ ζήσῃς
 μετ' ἐμοῦ, ὡς καὶ οἱ πατέρες σου, εἰρηνικῶς, τῷ
 Θεῷ χάρις· τὸ δοῦντί σοι ὅμως τὴν πόλιν οὐτ' ἐμοῦ
 ἐστὶν οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ· πάντες
 δὲ θέλομεν ἀποθάνει αὐτοπροαιρέτως ἀφειδούντες
 τῆς ζωῆς ἡμῶν » (1). Ταύτην λαβὼν τὴν ἀπάν-
 τησιν ὁ σουλτάνος ἐκήρυξε πρὸς πάντα τὸν στρατὸν
 ὅτι ἡμέρα γενικῆς κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδου ἐσται
 ἡ 29 Μαΐου· προσέταξε δὲ συγχρόνως νὰ ἀνάψωσι
 τὴν νύκτα ἐκεῖνην καὶ τὴν ἐπιούσῃν πυρὰ καὶ φανούς,
 νὰ νηστεύσωσι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, καὶ νὰ λουσθῶσιν
 ἐπτάκις· ἀλλὰ καὶ δημηγορήσας ὑπεσχέθη ἐξ ὀνό-
 ματος τοῦ προφήτου, πρὸς μὲν τοὺς φονευθησομένους
 μεταβάσιν εἰς τὸν παράδεισον ὅπου, τρυφῶντες
 μετὰ παιδῶν καὶ ὠραίων γυναικῶν καὶ παρθένων
 ἐν τόπῳ χλοερῷ καὶ μεμυρισμένῳ ἀνθεσι, καὶ καθα-
 ριζόμενοι ἐν λουτροῖς θυμασίαις, θέλουσι τρώγει
 καὶ πίνει μετὰ τοῦ προφήτου· πρὸς δὲ τοὺς ἐπιζή-

(1) Σολὰκ Ζαδὲς.

(1) Δούκ. Κεφ. Αθ'.

σοντας μισθὸν διπλάσιον μέχρι θανάτου, καὶ τριήμερον τῆς πόλεως δῆσιον, καὶ τὰ πλοῦτη αὐτῆς, καὶ αἰχμαλώτους ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, μικροὺς τε καὶ μεγάλους. Τελευτῶν δὲ ὤμοσεν ὅτι θέλει τηρῆσαι πάντα ὅσα εἶπε. Καὶ τότε πάντες ἠλάλαξαν, ἀφέντες κραυγὴν ὡσεὶ ἦχον μέγαν θαλάσσης συνταράζαντα καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν (1).

Τὴν δὲ 28 Μαΐου μετὰ μικρὰν τινα μάχην παρέταξε τὰς μὲν κατὰ ξηρὰν δυνάμεις ἀπὸ τοῦ παλατιοῦ μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης, ὀγδοήκοντα δὲ πλοῖα ἀπὸ τῆς Εὐλοπόρτης μέχρι τῆς Πλατείας· ὁ δὲ λοιπὸς στόλος περικυκλώσας τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ἀνάκτορα ἐφθανε μέχρι Βλάγκας, ἐκάστου τῶν πλοίων ἔχοντος ἀνὰ κλίμακα ἴσπιν πρὸς τὸ ὕψος τοῦ τείχους καὶ παντοίαν ἄλλην παρασκευὴν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ σουλτάνος ἐμάχετο, ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας νέων καὶ εὐθαρσῶν στρατιωτῶν ἔχων περὶ αὐτὸν, ὅπισθεν δὲ καὶ πλαγίως ἰππέων μυριάδας δέκα καὶ ἐπέκεινα, ἐτέρως δὲ μυριάδας δέκα πρὸς τὰ κάτω μέρη μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Χρυσῆς, πέντε δὲ ἄλλας ἀπὸ τοῦ μέρους ὅπου ἴστατο μέχρι τοῦ παλατιοῦ, καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπὶ τῶν πλοίων καὶ τῆς γεφύρας.

Ταύτην ἰδόντες τὴν φοβερὰν παράταξιν οἱ ἐν τῇ πόλει ἀνέβησαν τὰς ἐλπίδας εἰς Θεὸν, καὶ μετὰ κλαυθμοῦ ἀλλήλους ἀνεθάρρουντο ἵνα ἀνδρείως ἀντισταθῶσι τοῖς ἐναντίοις κατὰ τὴν ὥραν τῆς συμπλοκῆς. Κατὰ προσταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐγένετο λιτανεῖα, αὐτὸς δὲ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἐν τέλει καὶ τοὺς δημάρχους καὶ τοὺς ἑκατοντάρχους καὶ τοὺς προκρίτους, παρέστησε τὸν κίνδυνον τῆς πόλεως, ἀνεμνήσθη τοῦ παρελθόντος μεγαλείου καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ κράτους, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν ὅτι ἦσαν Ἑλλήνων ἀπόγονοι, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν μετὰ γενναϊότητος ἀντίστασιν, ἀποταθῆς ὀνομαστὶ καὶ πρὸς τοὺς Γενουηνοὺς καὶ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, ἵσταμένους τούτους μὲν ἐκ δεξιῶν, ἐκείνους δὲ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Ἕλληνας κατηλλάγησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐνηγκαλίσθησαν μετὰ κλαυθμοῦ, « μὴτε φιλάτων τέκνων μνημονεύοντες, μὴτε γυναικῶν ἢ πλοῦτου φροντίζοντες, εἰμὴ μόνον τοῦ ἀποθανεῖν ἵνα τὴν πατρίδα φυλάξωσιν » (2). Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ προσευχόμενος μετὰ κλαυθμοῦ μετέλαβε τῶν ἀρχάντων μυστηρίων, εἶτα μεταξὺ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐζήτησε πρὸς πάντων συγχώρησιν. « Ἐν τῇδε τῇ ὥρᾳ τίς διηγῆσται τοὺς τότε κλαυθμοὺς καὶ θρήνους τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ; Εἰ καὶ ἀπὸ ξύλου ἄνθρωπος ἢ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἐδύνατο μὴ θρηνησαι » (3).

Ὅποια διαφορὰ μετὰξὺ χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων! οὗτοι μὲν ἐζήτησαν παρὰ Θεοῦ ἠδονάς, αἵμα, αἰχμαλωσίαν, ἐκείνοι δὲ βοήθειαν ἐν κινδύνοις καὶ χάριν μετὰ θάνατον.

Παρετάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἐν τοῖς πύργοις, καὶ ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς περιείρατο ἐφιππος ἐνθαρρύνων καὶ παρορμῶν τοὺς στρατιώτας, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἔσπευε πλησίον τοῦ τείχους τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰς ἄλλας πολιορκητικὰς μηχανάς. Περὶ δὲ δευτέραν ἀλεκτροφωνίαν, ἧτοι ὦραν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἤρξατο παρὰ τῶν πολεμίων ἡ μάχη ἀνευ σημείου· καὶ τὴν αὐγὴν « ὡς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἀρχὴν ἐποίουν μὴ φαίνεσθαι, τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας αὐγάζοντος, καὶ ἐκ τῶν ἀνατολῶν τὸ ῥοδοσειδῆς τῆς πρωΐας ἐνέφαινε » (1), σύμπαν τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων, πεπυκνωμένον καὶ ὡς σχοινίον τεταμένον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς πόλεως, ὤρμησε κατ' αὐτῆς. Φάλαγγες διεδέχοντο φάλαγγας, κεραυνοὶ ὀλέθρου ὡς βροχὴ ἐξέκοντιζοντο κατὰ τοῦ τείχους, καὶ λυσσῶντες ἀνεῖρπον εἰς αὐτὸ οἱ ἐχθροί. Ἄλλὰ γενναϊότερα καὶ μακροτέρως ὑπῆρξεν ἡ ἀμυνα τῶν Ἑλλήνων λίθοι, βράχοι, ὑγρὸν πῦρ, ζέον ἔλαιον, σφαῖραι πυροβόλων, βέλη, ἀκόντια, ὡς χεῖμαρρος ἐκυλίωντο κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ ἀνέτρεπαν τὰς κλίμακας, καὶ ἐξωλόθρευον αὐτοὺς. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μαχομένων, ὥστε ἐπὶ πολλὰς ὥρας, εἰ καὶ εἰς ἄκρον εὐάρημοι, κατέβαλον τοὺς πολεμίους.

Τοσοῦτος δὲ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν πεσόντων ἐναντίων, ὥστε γεμισθεῖσθαι τῆς τάφρου ὑπὸ πτωμάτων, ἠυκαλόνθη ἡ μετάβασις τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ τεῖχος. Τότε ὁ Μωάμεθ πάλλων ῥάβδον σιδηρᾶν καὶ συνοδοὺς ἔχων σείσας δύο ἀπαγγέλλοντας στίχους τοῦ Κορανίου καὶ παροτρύνοντας τοὺς στρατιώτας, ἐφόνησεν ἰδίᾳ χεῖρι τοὺς δίδοντας νῶτα τοῖς ἐχθροῖς· ἀπέστειλε δὲ καὶ τοὺς γενισσάρους κατὰ τῆς πόλεως πῦρ πνέοντας.

« Τίς διηγῆσται τὰς τότε φωνὰς καὶ τὰς κραυγὰς καὶ τῶν πληγέντων διαμρὶ τὸ οὐαί; ὅθεν ἕως τῶν οὐρανῶν ἀνέβαινον αἱ φωναὶ καὶ ὁ κρότος » (2). Ὁ ἦχος ὁμοῦ τῶν σαλπίγγων, τῶν τυμπάνων καὶ τῶν αὐλῶν τοῦ ἐχθροῦ κατέπνιγε τὰς οἰμωγὰς, ἐνῶ τὰ τηλεβόλα τῆς ξηρᾶς, τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γεφύρας ἐκπυροσκοροῦντα ἀθρόα κατεκεραυνοβόλουν πανταχόθεν τοὺς Ἕλληνας. Τότε καὶ πόλις, καὶ στρατόπεδον, καὶ πολιορκούμενοι, καὶ πολιορκηταὶ ἐγένοντο ἀφανεῖς μετὰξὺ ἀπεράντου νέφους καπνοῦ καὶ κόψεως. Καὶ ὁμοῦ οἱ Ἕλληνας, ἀκούοντες τὴν φωνὴν τοῦ ἀτρεμήτου αὐτῶν αὐτοκράτορος, γενναίως ἀντεμάχοντο ὑπὲρ πατρίδος. Τότε καὶ Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος καὶ Δημήτριος ὁ Καντακουζηνός, ἀνδρες ἄριστοι, προπηδίσαντες νικῶσι καὶ κακῶς ἀποκρημνίζουσι τοὺς Ἀγαρηνούς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ τῶν κλιμάκων· ἀλλ' ἐν τῷ μετὰξὺ τούτῳ πληγέντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (3) καὶ ἀποχωρήσαντος εἰς Γαλατᾶν,

(1) Αὐτ.

(2) Αὐτ.

(3) Ὁ μὲν Φραντζῆς λέγει ὅτι ἐπλήγη « ἐν τοῖς σκέλεσιν ἐπὶ τὸν δεξιὸν πόδα », ὁ δὲ Λοῦκας « ἐν τῇ χειρὶ ὀπισθεν τοῦ βρα-

(1) Φραντζ. Βιβ. Γ'. Κεφ. Δ'.

(2) Ὁ αὐτός. Βιβ. Γ'. Κεφ. Ζ'.

(3) Αὐτ.

οί ὑπ' αὐτὸν στρατιῶται συνεταράχθησαν, ὁ δ' ἐχθρὸς παρατηρήσας τὴν ἀταξίαν ταύτην ἐδιπλασίασε τὴν ὄρμην, καὶ διὰ μικρᾶς πύλης, τῆς Κερκοπόρτης, εὐρεθείσης δυστυχῶς ἠνεωγμένης, εἰσῆλθεν εἰς τὸ τειχος, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν νώτων τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἀπαισία εἰδήσις διαδίδεται ἐν ἀκαρεῖ καθ' ὅλην τὴν πόλιν. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ ἐπιζήσαντες εὐχάριθμοι στρατιῶται ὡς λέοντες μάχονται κατὰ τῶν ἐναντίων. Ἀλλ' ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ κρημνίζεται ὑπὸ τῶν τηλεβόλων, οἱ Τούρκοι κυριεύουσι τοῦ ἐλάσσονος τείχους καὶ οἱ Ἕλληνες ὑποχωροῦσιν εἰς τὸ δεύτερον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καταδιωχθέντες φεύγουσιν ἀτάκτως πρὸς τὴν πόλιν.

Τοῦτο ἰδὼν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκέντησε τὸν ἵππον καὶ ἦλθε πρὸς τὸ μέρος, ὅθεν εἰσέβαλε τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς ὁ Σαμφὼν ἐπέπεσε ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ ἀπεκρήμισε. Βρυχώμενος δὲ ὡς λέων καὶ τὴν ῥομφαίαν ἐσπασμένην ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ, πολλοὺς τῶν πολεμίων κατέσφαξε· καὶ τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἐκ τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἔρρεεν. Ἦνδραγάθησε δὲ παρ' αὐτὸν καὶ δὸν φραγκίσκος ὁ ἀπὸ Ἰωλῆτου καὶ Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος κρᾶζων, «Θέλω θανεῖν μᾶλλον ἢ ζῆν,» καὶ Ἰωάννης ὁ Δαλμάτης· καὶ δις καὶ τρίς συμπλακέντες μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐτρέψαντο αὐτοὺς, καὶ πλῆθος ἀπέκτειναν, καὶ ἀπὸ τῶν τειχῶν κατεκρήμισαν, καὶ τρόμον ἐνέσπειρον μεταξὺ τῶν ἀσεβῶν (1).

Εἰς μάτην ὁμως ἡ τοσαύτη τῶν Ἑλλήνων ἀνδρεία, διότι εἰσερχόμενοι ἀδιακόπως οἱ Τούρκοι διὰ τῶν ἐρειπίων, κατέκοπτον τοὺς εὐαριθμούς τῆς πατρίδος προμάχους. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ ἰδὼν πεσόντας περὶ αὐτὸν πάντας τοὺς ἀτρομήτους συστρατιώτας, καὶ μονώτατος ἀπολειφθεὶς, «βαστάζων δὲ σπάθην καὶ ἀσπίδα, εἶπε λόγον λύπης ἄξιον· οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ;» Μόλις δὲ ἀπήγγειλε τὸν λόγον τοῦτον καὶ τις τῶν ἐχθρῶν ἐπληξεν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον. Καὶ τοῦτον μὲν ἐθανάτωσεν ὁ Κωνσταντῖνος· ἀλλ' ἕτερος δραμῶν ἐκ τῶν ὀπισθεν ἔρριψεν αὐτὸν ἄπνον κατὰ γῆς ἀγνοῶν τίνα ἐφόνευσεν.

Οὕτω ἀπέθανεν ὁ μεγάλθυμος μονάρχης τὸ τεσσαρακοστὸν καὶ ἕνατον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων, παραδούς μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κράτους! Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ ἀποκοπεῖται ἀνεστηλώθη ἐν τῷ Αὐγουστείῳ, τὸ δὲ σῶμα ἐκηδεύθη τῇ προσταγῇ τοῦ σουλτάνου ὑπὸ τῶν παρευρεθέντων χριστιανῶν μετὰ βασιλικῆς τιμῆς. Δένδρον δὲ μεγαλοπρεπὲς σκιαῖζει καὶ σήμερον τὸν τάφον ὅπου κεῖται ὁ τελευταῖος τῶν Παλαιολόγων (2).

χίονος, » καὶ ὁ Χκλκοκονδύλης « εἰς τὴν χεῖρα ». Ὁ δὲ Βάρβαρος ἐν μὲ τῷ κειμένῳ λέγει ἀπλῶς ὅτι ἀπεχώρησεν, ἐν δὲ τῷ περιθωρίῳ (ὁ Μόρμανδ φρονεῖ ὅτι ἡ σημείωσις αὕτη προσετέθη ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφῆως) ὅτι ἀπεχώρησεν « ὡς τραυματισθείς. » Σ. Μ.

(1) Φρανκ. Βιβ. Γ'. Κεφ. Η'. — Δούκ. Κεφ. Δθ'.

(2) « Ὁ τάφος αὐτοῦ ἐκ λίθου ἄνευ ἐπιγραφῆς κεῖται παρὰ τὸ Βεφὰ Μειδάν καὶ τὸ τέμενος Βεφὰ ἐν τῇ γωνίᾳ οἰκίας κατοικουμένης ὑπὸ ὑποδηματοποιῶν, σκυτοτόμων καὶ ἄλλων χειρῶ-

« Ὅτε εἰσῆλθε τὸ σμῆνος τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν πόλιν, πολλοὶ εἰσέτι θάρρουντες ὡς χθὲς καὶ πρότρυτα ἐκοιμῶντο ἀμερίμνος· « ὁ πρωϊνὸς ὕπνος ἡδὺς ἦν ἐν τοῖς ὀρθακμοῖς τῶν νεῶν καὶ νεανίδων » (1). Τρεῖς ἡμέρας κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ σουλτάνου, διήρκεσεν ἡ λεηλασία τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων· ἀρπαγαί, φόνοι, ἐξανδραποδισμοί, ἱεροσυλαί, ἀτιμώσεις, πᾶν ὅ,τι ἀνόσιον καὶ στυγερόν δύναται νὰ συλλάβῃ ἡ καταχθόνιος φαντασία ἀγρίων βαρβάρων, διεπράχθη ἀκωλύτως. Αἱ σύζυγοι τῶν εὐγενῶν, αἱ παρθένοι, αἱ μοναχαὶ ἐσύροντο ἀπὸ τῆς κόμης, τὸ θεῖον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἔρριπτετο κατὰ γῆς, τὰ ἅγια λείψανα κατεπατοῦντο, μετὰ τῶν ἱεραικῶν στολῶν καὶ τῶν λοιπῶν χρυσοῦφάντων ἀμυρίων ἐσκεπάζοντο οἱ ἵπποι, καὶ ἐπὶ τῶν ἱερῶν θυσιαστηρίων καὶ βωμῶν ἐκραιπάλουν καὶ ἠτέलगαινον οἱ ἀνόσιοι ὀπαδοὶ τῆς ἡμισελήνου.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀλώσεως, στόλος χριστιανικὸς, ἐφοπλισθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου Ε' μετὰ τῶν Ἑνετῶν, Γενουησιῶν καὶ Καταλάνων, ἦλθεν εἰς Εὐβοίαν· συνέκειτο δὲ, ὡς λέγει ὁ Μονστρελὲ, ἐκ τριήρων εἰκοσιενέα, καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥαγούσης Ἰακώβου· εἰ ἔφθανεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἰ ἐστέλλετο, κατὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἡ ἐξ Οὐγγαρίας βοήθεια, βεβαίως ἐλύετο ἡ πολιορκία· ἀλλ', ὡς λέγουσι καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν Σταυροφοριῶν, «συνεννοοῦνται προθυμότερον σήμερον οἱ ἐν τῇ Δύσει πῶς νὰ σώσωσι τὸ Βυζάντιον ὑπὲρ τῶν Τούρκων, ἢ ὅτε ἐπρεπε νὰ συνεννοηθῶσι πῶς νὰ σώσωσιν αὐτὸ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων » (2). Ὅτε οἱ Σταυροφόροι ἐκλόνησαν πρώτοι τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀρπάσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπεδόθησαν εἰς πράξεις οὐχ ἥττον βαρβάρους τῶν τουρκικῶν, μάλιστα δὲ καὶ πλέον ἀξιοθρηνήτους, διότι χριστιανοὶ ἦσαν οἱ πορθηταί, οἱ δῆμιοι τῶν χριστιανῶν τοῦ Βυζαντίου· διὸ ὁ ἱππόδρομος, ὅστις πλὴν τῶν ἀνδριάντων τῶν αὐτοκρατόρων καθωραΐζετο καὶ ὑπὸ ἀγαλαμάτων θεῶν, ἡμιθέων καὶ ἡρώων, κατὰ τὴν ἄλωσιν τρεῖς μόνον περιεῖχε κοσμήματα, τὸν ὀβελίσκον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, τὸν κολοσσὸν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τὴν χάλκειον τρικάρηνον στήλην ἐφ' ἧς ἔκειτο πάλαι ὁ Δελφικὸς Τρίπους. Κατὰ κοινήν τινα πρόληψιν ἡ τύχη τῆς πόλεως ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς στήλης

νάκτων, ὑπὸ σκιᾶν ἱτέας περικεκυλωμένης ὑπὸ κλάδων ἀγρίης ἀμπέλου καὶ βουδῶν. Καὶ νῦν ἔτι ἀνάπτεται καθ' ἐσπέραν ἐπ' αὐτοῦ λόγος, ὃς τις τὸ ἔλαϊον χορηγεῖ ἢ κυδέρησις ». Μόρμ. Πολιορκ. καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἰδε Πα νδ. φυλλάδ. 225, σελ. 209. Σ. Μ.

(1) Δούκ. Κεφ. Αγ'.

(2) Michaud et Poujoulat, hist. des croisades, tom. 2 chap. 37. Ἐν τῷ Γ' δὲ κεφ. λέγουσι τὰ αξιοσημείωτα ταῦτα διὰ τὴν εἰλικρινεῖαν τῶν γραφόντων, ἅτινα μεταφράζομεν κατὰ λέξιν· « Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Λατῖνοι συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων, θῆλον καταφέρει κρινωτάτην πληγὴν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν δύναμιν. Οἱ Φράγκοι ὁμως δὲν ἀπέβαλαν π ο τ ε τὰς προλήψεις αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ». Σ. Μ.

BIBLION E'

1453—1454.

Γενικός φόβος. — Ἀκαταγώνιστος εὐστάθεια τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἀποβάλλει τὰς περὶ εἰρήνης νέας προτάσεις τοῦ Μωάμεθ. — Ὁ Μωῦσῆς διοικεῖ στρατὸν τουρκικόν. — Ἦγῃτα, μετάνοια καὶ ἐπιστροφή αὐτοῦ. — Ὁ Χάμζας λειποτακτεῖ. — Ὁ Ἰσάπασκ ἐν Ἠπειρῷ. — Ὁ Χάμζας ἀναγερύεται πασῶς Ἀλβανίως. — Νέκρῳ νίκη τοῦ Σκεντέρμπεη. — Ὁ Μωάμεθ πολιορκεῖ τὸ ἐν Σερβίᾳ Μελεγκράδιον. — Τέλος Οὐνιάδου. — Θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Νικαπόλεως Ἀλφόνσου. — Λίπη τοῦ Σκεντέρμπεη. — Δύο πρῶσάδες, ὁ Οὐμούρ καὶ ὁ Σινάν, στέλλονται ἐπὶ τὰ ἄλβανικά ὄρια. — Πρῶσκιρος διακοπὴ τοῦ πολέμου. Ὁ Σκεντέρμπεης ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ πτώσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐκλόνησε τὰ ἡμεῖς Εὐρώπης τε καὶ Ἀσίας. Ἐνῶ δὲ τρόμος πανικὸς κατέλαβε πάντας, μόνος ὁ Σκεντέρμπεης μαθὼν τὴν καταστροφὴν ἠσθάνθη διπλασιαζόμενον τὸ θάρρος αὐτοῦ. Ὁ ὑπερήφανος τοῦ Βυζαντίου κατακτητὴς ἀπέστειλε καὶ τρίτον προτάσεις εἰρήνης πρὸς τὸν μικρὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίως ἀλλὰ καὶ τρίτον ἀπεκρούσθησαν.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Μωῦσῆς ἤρχετο εἰς τὴν Ἠπειρὸν ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ἐκστρατεύσας μετὰ τεσσάρων χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑξ ἑκατῶν ἵππεων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, συνήντησεν αὐτὸν κατὰ τὴν Κάτω Δίβρην, πρὸς τὴν πεδιάδα ὅπου κατεστράφη ὁ Μουσταφᾶς. Μόλις δὲ ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοὶ, καὶ ὁ Μωῦσῆς προχωρήσας εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχαίους συστρατιώτας· « Ἀλβανοὶ! δὲν ἔχω μεθ' ὑμῶν διαφορὰν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ ὑμῶν ἄς ἔλθῃ ἵνα μονομαχήσωμεν. »

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατερρόνησεν ὁ Σκεντέρμπεης τὴν πρόκλησιν τοῦ προδότου· μετὰ ταῦτα ὅμως, παροξυνθεὶς ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνου ὕβρεων ὤρμησε γυμνὸν κρατῶν τὸ ξίφος. Ἀλλ' ὁ Μωῦτῆς μόλις εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶτε πτοηθεὶς, αὐτὸς ὁ πρὸ τῶν κινδύνων ἀτρόμητος, εἶτε ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἔτρεψε σπεύδων τὰ νῶτα.

Δοθέντος δὲ τοῦ σημείου τῆς μάχης καὶ δειχθέντος τοῦ Μωῦσέως εἶπερ ποτε γενναίου, ὁ Σκεντέρμπεης εἶπε θαυμάζων αὐτόν· « ἡ ἐπιβουλὴ πλέον τῆς πίστεως καθιστᾷ ἀνδριότερον τὸν προδότην. » Ἐπὶ τινὰ μαλιστα ὤραν ἐφάνησαν τὰ τῶν Τούρκων ἐπικρατέστερα, τοῦ Σκεντέρμπεη ἀνατραπέντος σχεδὸν ἡμίθανοῦς ὑπὸ λόγχης ἐπὶ τοῦ ἵππου· ἀλλ' ἀνανήψας ἀνορθοῦται, τρέχει κατόπιν τοῦ πληγώσαντος αὐτὸν γίγαντος, καὶ κατακόπτει πάντας τοὺς πρὸ ποδῶν, φθάνει καὶ διχοτομεῖ τὸν ἐχθρόν. Ἐκείθεν δὲ ὁρμᾷ ἀκράτητος πρὸς τὸν Μωῦτῆν· οὗτος ὅμως ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων, ἀναγκάζεται πλήρως αἰσχύνῃς, αὐτὸς ὁ μηδέ ποτε τρέψας τὰ νῶτα, νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μὲν νῆξ ἦν ζοφερά, ὁ δὲ Μωῦσῆς ἐγίνωσκε καλῶς τὸν τόπον, κατέφυγε μετὰ τσεσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, τῶν μόνων τούτων λει-

τούτης· ὁ δὲ Μωάμεθ, θέλων ἴσως ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον παρῆλθε, κατέβαλε διὰ τοῦ πελέεως αὐτοῦ τὴν μίαν τῶν τριῶν κεφαλῶν (1).

Ἐπαρθεὶς ὁ κατακτητὴς ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ νίκῃ, ἐδείχθη ὤμος καὶ ἀνελεήμων· καὶ πρῶτον μὲν ἐθκνάτωσε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πατρὸς τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ, εἶτα δὲ καὶ αὐτὸν τὸν δοῦκα, καὶ μετὰ ταῦτα πλείστους εὐκτριδάς Ἑλληνας τε καὶ Ἐνετοὺς, πρὸς τοὺς δὲ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐν Γαλατῶν Γενουησιῶν, ἀμείδιων οὕτω τὰς προδοσίας αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Οὐ μόνον δὲ οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι ἔπαθον ζημίαν ἀνεπανόρθωτον. Δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας πρὸ τῆς ὀλεθρίας τῶν Λατίνων εἰσβολῆς, ὁ Φώτιος ἀναγράφων τὰ σωζόμενα ποιήματα τῶν ἑλλήνων συγγραφέων μνημονεύει πολλῶν ἄτινα ἠρκανίσθησαν μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν ἄλωσιν. Αἱ ἱστορίαι τοῦ Διοδώρου, τοῦ Πολυβίου, Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς ἐσώζοντο ἀκέραιοι· τεσσαράκοντα τρεῖς λόγοι τοῦ Δημοσθένους, διακόσιοι καὶ τριάκοντα τρεῖς τοῦ Λυσίου, ἐξήκοντα τεσσαρὰς τοῦ Ἰσαίου, καὶ πενήκοντα τοῦ Ὑπερίδου ἐκόσμουσαν τὰς βιβλιοθήκας τῆς βασιλείδος τῶν πόλεων.

Οὕτω κατελύθη τὸ κράτος τοῦ Κωνσταντινίου χίλια καὶ ἑκατὸν καὶ εἰκοσιπέντε ἔτη διαρκέσαν. Καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος τῶν μοναρχῶν αὐτοῦ ὀνομαζόντο Κωνσταντίνοι, καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος μητέρα εἶχον Ἑλένην ἡ τύχη ὅμως αὐτῶν ὑπῆρξεν ὅλως διάφορος.

Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἑνδεκα τούτων ἑκατονταετηρίδων τὸ κράτος τοῦ Κωνσταντινίου ὑπῆρξε τὸ προπύργιον τῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν βαρβάρων μετὰ πόσης ἀνδρείας καὶ γενναιότητος ἀντέκρουσεν αὐτούς! Διὰ τὴν φιλαργυρίαν ὅμως τῶν μεγιστάνων, φυγόντων μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ ὄχλου, ὑπεδουλώθη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἡμισέληνον. Τοιαύτη ἐδείχθη καὶ ἡ Ῥώμη τὸ 410 ἔτος ὅτε ἐξεπόρθησεν αὐτὴν ὁ Ἀλάρικος.

Μόλις ἔπεσε τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις ἠσθάνθη τὸ μέγα αὐτῆς σφάλμα. Ἡ Ἰταλία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Γερμανία αὐτὴ ἔτρεμον ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα φοβούμεναι μὴ μεταβληθῶσιν εἰς πασχλίκια· ἀπὸ δὲ τῶν ἐρείπιων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἐβράδυνε νὰ προκύψῃ μακρὰ σειρὰ ἀγώνων καὶ συμφορῶν, μήπω τελευτήσασα. Καὶ τὴν μὲν 1167 ἑκατονταετηρίδα ἡ Δύσις ἐγένετο μάρτυς ἀπαθῆς τῆς ὑποδουλώσεως τῶν Ἑλλήνων, τὴν δὲ 1454, ὅτε δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονῆ ὅτι τοῦ ἀμάρζοντος αὐτῆς πολιτισμοῦ τὰ πρῶτα σπέρματα ὀφείλει εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἑλληνας, ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῶν τυράννων αὐτῶν. Περιέργως ἀνταπόδοσις χάριτος, καὶ περισσοτέρως ἐρμηνεία τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου!

(1) Αἱ λοιπαὶ δύο ἐγένοντο ἄφαντοι τὸ 1700 ἔτος, ἡ δὲ κυβερνήσις οὐδὲ κἄν ἐφρόντισε περὶ ἀνευρέσεως αὐτῶν.

ψάνων τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, εἰς μέρος ἀσφαλές. Ἐκ δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἐφονεύθησαν μὲν ὀγδοήκοντα, ἐτραυματίσθησαν δὲ ἑκατόν.

Καὶ ὁ μὲν ἥρωα τῆς Ἠπειροῦ ἐπανορθώσας οὕτω τὴν περὶ Βελιγράδιον ἦτταν ἦλθεν εἰς Κρόϊαν· ὁ δὲ Μωῦσῆς ἠττηθείς, οὐ μόνον ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὑποπτος ἐγένετο πρὸς τὸν νέον αὐτοῦ κύριον. Ὅθεν δραπετεύσας διὰ νυκτὸς μετὰ τινων πιστῶν ὀπαδῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ὅπου εἶχεν ἐπανελθεῖ, διέβη διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Κάτω Διόβρην οὐχὶ πλέον ὡς ἐχθρὸς, ἀλλ' ὡς πρόβατον ἀπολωλὸς καὶ μετανοήσας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σκεντέρμπεης διέτριβε τότε ἐκεῖ πλησίον, μετέβη πρὸς αὐτόν· καὶ ὅτε ἐπλησίασε καταβάς τοῦ ἵππου ἔλυσε τὴν ζώνην, καὶ κατὰ τὸ ἄλβανικὸν ἔθος ἔδεσε περὶ τὸν τράχηλον ὡς ζητῶν ἔλεος· ἐλθὼν δὲ ἔπεσε γονυκλινῆς πρὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. Οὗτος ὅμως ἀνεγείρας περιεπτύξατο πολλάκις αὐτόν, καὶ οὔτε κὰν μετάνοιαν νὰ ἐκφράσῃ ἐπέτρεψε. Μετὰ τινος δὲ ἡμέρας ἀπέδωκε καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, καὶ ἔτι γενναϊότερος φανεὶς ἀπέτρεψε διὰ ψηφίσματος πᾶσαν μναίαν τῆς παρελθούσης λειποταξίας.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐνόμιζεν ὅτι διὰ τῆς τσαούτης γενναιοφροσύνης ὑπεστήριξε τὴν πίστιν τῶν ἄλλων, ἰδοὺ ὁ ἐπιστήθιος αὐτοῦ ἀνεψιὸς Χάμζας, αὐτομολεῖ πρὸς Μωάμεθ παραλαβὼν καὶ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι εἰλικρινῆς ἦν ἡ ἐπιβουλὴ αὐτοῦ.

Τί δὲ παρεκίνησεν αὐτόν, ἔχοντα μάλιστα καὶ περιουσίαν οὐκ εὐκαταφρόνητον, εἰς τὴν ἀπιστίαν ταύτην; Οἱ μὲν ἔλεγον ὅτι ὑπεσχέθη αὐτῷ ὁ σουλτάνος τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀλβανίας, οἱ δὲ ὅτι ἠρέθισε τὸν φθόνον αὐτοῦ ἢ πρὸς τὸν Μωῦσῆν γενναϊότης τοῦ Σκεντέρμπεη, καὶ ἄλλοι ὅτι ἀπολέσας πᾶσαν ἐλπίδα διαδοχῆς διὰ τὴν γέννησιν κληρονόμου, ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ Μωάμεθ. Ἡ λειποταξία τοῦ Χάμζα κατελύθη τὸν ἥρωα τῆς Ἠπειροῦ, διότι σπανία ἦν ἡ ἀνδρία τοῦ λειποτακτίσαντος. Καὶ μὲν πολλοὶ πολλάκις εἶχον προτρέψῃ τὸν Σκεντέρμπεην νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, εἰς ἄκρον ὄντα φιλόδοξον καὶ ὑποκριτὴν, ἀλλ' εἰς τὴν γενναίαν τοῦ ἥρωος ψυχὴν οὐδέποτε εἰσῆρχετο ὑπόψια.

Ὁ δὲ Μωάμεθ ὑπεδέχθη τὸν Χάμζαν μετὰ πολλῆς εὐμενείας, καὶ ἠγάπησε μάλιστα διὰ τὴν σεμνότητα τοῦ ἥθους, τὴν εὐφυΐαν, τὰς πολιτικὰς, τὰς στρατιωτικὰς καὶ τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις, καὶ διὰ τὴν μετάνοιαν ἣν ἐξέφραζε περίλυπος ὁ ἀποστάτης, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπολέμησε τοὺς νομίμους αὐτοῦ κυρίου. Ὑποσχεθείς δὲ αὐτῷ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀλβανίας, ἠρώτησεν ἐὰν πεντήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν ἤρουν πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Χάμζας ἀπεκρίνατο ὅτι περιττὸς ἦν ὁ τόσος ἀριθμὸς· « Μὴ λησμονεῖς, εἶπεν ὁ σουλτάνος, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ θέλησίς μου τὴν ἀνοιξὶν πεντήκοντα χιλιάδες θὰ ἐκστρατεύσωσι· μεταχειρίσθητι ἐπιφελῶς αὐτούς ».

Καὶ τῶντι περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος ὁ στρατὸς ἦν ἔτοιμος ὑπὸ τὸν Ἰσάπασαν, προσαχθέντα παρὰ τοῦ σουλτάνου νὰ συμβουλευῆται τὸν Χάμζαν καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς πράξεις· ἐστρατήγει δὲ καὶ οὗτος πέντε χιλιάδων ἱππέων.

Τὰς φοβερὰς ταύτας προετοιμασίας μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης, κατήρτισε καὶ αὐτὸς τὸ 1455 καὶ 1456 ἔτος στρατὸν ἱκανὸν ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν εὐχερεστέραν ταύτην συγκρότησιν καὶ ἡ μεγίστη προθυμία μεθ' ἧς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας προσήλθον εἰς στρατολογίαν· διότι οὐ μόνον ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς νίκης τοιοῦτον ἔχοντες στρατηγόν, ἀλλὰ καὶ τὰ λάφυρα προσεδόκων ἀφθανώτερα διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρῶν. Συναποφασίσας δὲ καὶ τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοῦ ὑπασπιστῶν Οὐρανοκόντου καὶ Τανουσίου, μετέβη μετὰ πέντε χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑξ ἑκατῶν ἱππέων εἰς τὴν Ἄνω Διόβρην, ὅπως περιμείνῃ ἐκεῖ τὸν ἐχθρόν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ συνήθη αὐτοῦ στρατηγήματα ἦσαν γνωστὰ τῷ Χάμζα, ἐπενόησεν ἄλλο, ὃ καὶ ἐπέτυχε θαυμασίως· ἰδοὺ δὲ ὅποιον ἦν αὐτό.

Ὅτε ἐπλησίασεν ὁ ἐχθρὸς, μετακομίσας πρὸς Ἀλέσσιον διὰ γνωστῆς ὁδοῦ τὸ πεζικὸν καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ, παρστάχθη ὡς εἰς μάχην μετὰ τοῦ ἱππικοῦ· ἀλλὰ μόλις ἀντιπαρστάχθησαν καὶ οἱ ἐναντίοι, καὶ ἔτρεψε τὰ νῶτα μετὰ τσαούτης σπουδῆς, ὥστε ἡ ὑποχώρησις ἐθεωρήθη μᾶλλον φυγὴ, ἀπατηθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Χάμζα. Ὑπέθεσεν ὅτι ὁ θεῖος αὐτοῦ, εἰς ὃν ἀπέκειτο ὀλόκληρος οὕτως εἰπεῖν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀντίστασις τῆς Ἀλβανίας, εὐρεθείς ἀπέναντι στρατοῦ πολυαριθμοῦ, ἠναγκάσθη νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἰδίας ἀσφαλείας· τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην ἐφαίνετο ἐπικυροῦσα καὶ ἡ πρὸς Ἀλέσσιον πορεία τῶν Ἀλβανῶν. Καταφεύγοντες εἰς παραλίαν πόλιν πλησίον τῶν Ἐνετῶν, ἐμελλον βεβαίως νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτῶν βοήθειαν. Διὸ δὲν κατεδίωξαν οἱ Τούρκοι τοὺς φεύγοντας, ἀλλὰ διὰ τινων ἱππέων κατεσκόπουν, ὅσον δυνατὸν, τὰ ἔγνη αὐτῶν. Ὀλόκληρος δὲ ὁ στρατὸς ἐλθὼν εἰς πεδιάδα κατέλυσε πρὸς καιρὸν.

Ἐνταῦθα ὁ Ἰσάπασας καθαιρέσας τὸν Σκεντέρμπεην ἀνηγόρευσε τὸν Χάμζαν σατράπην τῆς Ἀλβανίας· ὑπεσχέθη δὲ καὶ πλουσίαν ἀμοιβὴν πρὸς ἐκεῖνον ὅστις συνελάμβανεν αὐτὸν ζῶντα ἢ νεκρόν. Καὶ ὅμως τοσοῦτος ἦν ἔτι ὁ φόβος τῶν Τούρκων, ὥστε ἀπηγορεύθη πρὸς πάντας ἀνεξαιρέτως, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἡ ἀπὸ τῶν ταγμάτων ἀπομάκρυνσις.

Μετὰ ταῦτα ὁ τουρκικὸς στρατὸς διευθύνθη πρὸς Ἀλέσσιον· δὲν ἔπραξε δὲ τὰς συνήθεις αὐτῷ ἀρπαγὰς, διότι πιθανὸν ἦν νὰ παραταθῇ ἡ ἐν Ἠπειρῷ ἐκστρατεία, καὶ τότε εἶχεν ἀνάγκην βοηθημάτων. Ἐνῶ δὲ ἤγγιζε πρὸς τὸ μέρος τῆς Μακεδονίας τὸ συνορευόν μετὰ τῆς Θράκης καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, αὐτόμολός τις ἐλθὼν ἀνήγγειλε τῷ Σκεντέρμπεη τὰ τῶν πολεμίων.

Ὁ Σκεντέρμπεης ἐνέδραυε τότε ἐντὸς δασυτάτου ἄλλου, πλησιέστατα τοῦ ἐχθροῦ, κατασκοπῶν αὐτὸν δι' εὐφυοῦς καὶ πιστοῦ ἀνδρός, τοῦ Πικ Μανουήλ, ἐπίτηδες παραμένοντος ἐπὶ ὑψηλοῦ ὄρους. Ἄμα δὲ φανέντων τῶν ἐναντιῶν, ὁ κατάσκοπος εἰδοποίησε διὰ σημάτων τὸν Ἡπειρώτην· οὗτος δὲ, εἰσελθὼν μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς στενά καὶ εἰς κοιλάδας ζοφερὰς, ἀναβαίνει μόνος εἰς ἕτερον ὄρος, καὶ βλέπει ἐκείθεν ὅλον τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον· οἱ μὲν ἐκοιμῶντο ἐπὶ τοῦ χόρτου, οἱ δὲ ἔτρωγον ὑπὸ δένδρα, καὶ ἄλλοι ἐπαιζον ἀφρόντιδες, ἐνῶ οἱ ἵπποι ἄνευ ἐπιπίων καὶ χαλινῶν ἐπλανῶντο βόσκοντες. Οὔτε πρόσκοποι ἐφαίνοντο, οὔτε σκοποὶ, ἀλλὰ πάντες ἐλογίζοντο ἐν μεγίστῃ ἀσφαλείᾳ.

Ταῦτα ἰδὼν καταβαίνει μετὰ ταχύτητος, διατάσσει τὰ τῆς ἐφόδου, διανέμει μέγαν ἀριθμὸν τυμπάνων καὶ σαλπίγγων, δίδει πυροβόλα πρὸς πολλοὺς στερουμένους ἕως τότε τοιούτων, καὶ ἐστρατεύει διὰ κοιλάδος φερούσης πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον. Καὶ ἀπαντήσας κατὰ πρῶτον σταθμὸν ἐχθρικὸν κατασφραῖζει αὐτοὺς· πλὴν ἐνός, ὅστις δρακμῶν εἰδοποιεῖ τοὺς ἐν τῇ στρατοπέδῳ· οὗτοι ὁμῶς ἐκλαθόντες αὐτὸν ὡς παραφρονήσαντα ὑπὸ δειλίας γελῶσιν. Ἄλλ' ὁ Χάμζας, γινώσκων τὸ στρατηγηματικὸν καὶ τὴν τόλμην τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, προστάζει νὰ ἐτοιμασθῶσιν.

Ἐν τοσούτῳ φοβερός θόρυβος σαλπίγγων, τυμπάνων, πυροβόλων, κρρυγῶν καὶ ὠρυγῶν μανιωδῶν καὶ ἀγρίων, ὡσεὶ θύελλα ἀνθρώπων, συνταράσσει ὄρη, δάση καὶ κοιλάδας. Οἱ ἐχθροὶ μένουσιν ἀκίνητοι ὑπὸ τοῦ φόβου. Μάτην ὁ Χάμζας ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ ἄπλοῦν στρατήγημα τὰ γινόμενα· μάτην καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ καταγίνονται νὰ φέρωσι τινα τάξιν καὶ νὰ παρασκευάσωσι τὴν ἄμυναν· περίφοβος ὁ στρατὸς παρακούει καὶ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ἀρχηγῶν τὴν φωνήν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἵπποι πτοηθέντες φεύγουσι, καὶ φεύγοντες ἀνατρέπουσι πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐν τῷ μεταξῦ τούτῳ ὁ Σκεντέρμπεης ἐλθὼν βήματι ταχεῖ μετὰ τοῦ πεζικοῦ, πίπτει ῥαγδαίως κατὰ τοῦ Χάμζα· ὁ δὲ Ἰσάπασας στέλλει πολυἀριθμὸν ἵππικὸν κατὰ τοῦ ἥρωος τῆς Ἀλβανίας· ἀλλ' ὁ Μωῦσῆς, ἐπιθυμῶν ν' ἀποπλύνῃ τὸ ὄνειδος τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ, καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Τανουσίου καὶ τοῦ Πικ Μανουήλ ἐλθόντων μετὰ τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν, ὄρμᾳ κατὰ τοῦ πασᾶ, καὶ ἀποκρούει αὐτόν. Οὗτος ὁμῶς ἐνισχυόμενος ἀδιακόπως ὑπὸ νέων στρατευμάτων, ἀνθίσταται μετὰ σταθερότητος· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἐρεθισθέντες ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἀντιστάσεως, καταλείπουσι καὶ πυροβόλα καὶ τόξα, ἀνέλκουσι τὰ ξίφη, καὶ εἰσβαλόντες ἀκάθεκτοι εἰς τὰς πυκνάς τῶν ἐναντιῶν φάλαγγας, σφάζουσι καὶ καταδιώκουσιν αὐτούς. Καὶ συγχρόνως ὁ Σκεντέρμπεης ὀδηγῶν τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ ἐπέρχεται φοβερώτερος. Ὡς λέων ἐμάχετο ὁ Χάμζας, καὶ βεβαίως ἐνίκα εἰμὴ εἶχεν ἀπέναντι αὐτοῦ τὸν Ἡπειρώτην. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ τρέψῃ τὰ νῶτα.

Τοῦτο ἰδὼν ὁ Σκεντέρμπεης ἐστειλε κατόπιν ἀπόσπασμα ἵππέων, δοὺς ἐντολὴν ἵνα σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ στρατιωτῶν, στρέφεται πρὸς τὸν πασᾶν, ὅπως καταβάλλῃ καὶ τοῦτον ἀνθιστάμενον ἔτι. Ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος Μωῦσῆς προλαβὼν προσέταξε τοῖς στρατιώταις νὰ ἀναλάβωσι τὰ πυροβόλα, καὶ διὰ σφοδρότατης ἐπιθέσεως διαβόρηγνυσι τὰς τάξεις τῶν ἐναντιῶν. Ὅθεν ὅτε ἐφθασεν ὁ Σκεντέρμπεης ὁ πασᾶς ἔφυγε, σωθεὶς τῆς αἰχμαλωσίας διὰ τὴν ταχύτητα τοῦ ἵππου αὐτοῦ.

Τοσούτῃ δὲ ἦν ἡ λύσσα τῶν στρατιωτῶν, ὥστε ἐνόσῃ διήρκει ἡ ἡμέρα καὶ ἐφαίνετο ὁ ἐχθρὸς, οὗ· ἐσκέφθησαν περὶ λαφύρων· τὴν νύκτα ὁμῶς ἐγύμνωσαν τοὺς νεκροὺς, καὶ συνήθροισαν τὰ τε ὄπλα, τὰς σκηνὰς καὶ τοὺς ἵππους. Δύο μυριάδες Τούρκων ἐκείντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ δέκα χιλιάδες ἐφρονεύθησαν φεύγοντες. Κατὰ τὸν Βαρλέτιον, ὁ Δριλὼν ἐκύλιε κύματα αἵματος· ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν εὐάριθμοι οἱ πεσόντες. Ὁ Σκεντέρμπεης διενυκτέρευεν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ πασᾶ. Τὴν δ' ἐπιούσαν πάντες οἱ αἰχμάλωτοι διέβησαν ὀπισθόχειρες ἀνὰ δύο μεταξῦ τοῦ στρατοῦ, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἐπίσημός τις Ὁθωμανὸς μετὰ τοῦ Χάμζα, τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναγορευθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων δεσπότης Ἀλβανίας. Οἱ χριστιανοὶ, σεβόμενοι τὸν Σκεντέρμπεην οὗ τινος ὁ Χάμζας ἦν συγγενής, ἀφῆκαν αὐτὸν νὰ παρέλθῃ ἄνευ ὕβρεως· τὰ βλέμματα ὁμῶς πάντων ἐξέφραζον περιφρόνησιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν πτωμάτων φόβος ἦν μὴ γεννηθῇ τις ἐπιδημία, ἐσκάφησαν ἀμέσως εὐρύτατοι λάκκοι, εἰς οὓς ἐτάφησαν ἀναμιξῆ ἵπποι καὶ ἄνθρωποι.

Ἡ εἰς τὴν Κροΐαν ἐπάνοδος ὑπῆρξεν ἀληθῆς θρίαμβος· πανταχόθεν συνέβρεον πλήθη εὐλογοῦντα τὸν σωτήρα αὐτῶν, ἄδοντα καὶ σκιρτῶντα, καὶ πάντες οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐξελθόντες ὑπεδέχθησαν τὸν ἡγεμόνα.

Καὶ τῶνόντι μεγαλοπρεπέστατον ἦν τὸ θέαμα· ὁ στρατὸς προσέβαινε κατὰ στίχους, ἕκαστος δὲ στρατιωτῆς ἐκράτει ἀνὰ ἵππον ἐχθρικόν· τινὲς μάλιστα ὠδήγουν καὶ πλείονας μετὰ λαφύρων. Χίλιοι πεντακόσιοι καὶ ἔτι πλείους αἰχμάλωτοι, προσδεδεμένοι ἀνὰ δύο προηγούντο τοῦ Σκεντέρμπεη· οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦρκοὶ ἔφερον τὰς κατακτηθείσας σημαίας, καὶ μετ' αὐτὰς ἀνυψοῦντο ὑπὸ Ἀλβανῶν ἐπὶ μακρῶν δοκῶν, ὡσεὶ ἦσαν ἐμπεπηγμένοι κατὰ γῆς, αἱ πλούσιαι σκηναὶ τοῦ ἠττηθέντος πασᾶ. Ἦρξτο δὲ καὶ ὁ Χάμζας, οὐχὶ δέσιμος, ἀλλὰ κατὰ χάριν χορηγηθείσας αὐτῷ, εἰρικός παρὰ τὸν ἄλλον ἐπίσημον Ὁθωμανόν.

Ἀλλ' ἐνῶ ὁ ἡγεμὼν, ὁ φίλος, ὁ τόσον ἀγενῶς προσβληθεὶς συγγενὴς ἐχαρίζετο αὐτῷ, ὁ Μωάμεθ ἔδειξεν ἀπ' ἐναντίας καταφρόνησιν· διότι, τὸν μὲν ἄλλον Ὁθωμανὸν ἐξηγόρασε διὰ δεκαπέντε χιλιάδων δουκάτων, περὶ Χάμζα ὁμῶς οὔτε λόγον ν' ἀκούσῃ συνήνεσε. Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν προδοτῶν.

Ὁ δὲ κομιστὴς τῶν λύτρων παρηγγέλθη νὰ

διαπραγματευθῆ και συνθήκην ἀνακωχῆς. Ναι μὲν ἡ αἴτησις ἐταπεινῶν τὴν ὄφρυν τοῦ κατακτητοῦ ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις τῆς Μυσίας, ἄλλαι ἀτυχεῖς περιπέτειαι και μάλιστα ἡ κατὰ τὴν Οὐγγαρίαν ἦττα ἰσχυράσασαν αὐτόν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἀπριλίου εἶχε διαδοθῆ κατ' ὅλην τὴν Οὐγγαρίαν ὅτι ὁ Μωάμεθ προποιομαζε πολυάριθμον στρατόν ἵνα πολιορκήσῃ τὸ Βελιγραδίον (1) ἡ πόλις αὕτη, θεωρουμένη τότε ὡς ἀπροσμάχητος, κεῖται ἐπὶ χροινήσου πρὸς ἄρκτον μὲν ἐχούσης τὸν Ἰστρον, πρὸς δυσμὰς δὲ τὸν Σάβαν. Ἐλεγετο δὲ ἐνταυτῷ ὅτι κατεσκευάζε και κανόνια παρὰ τὸν Μοράβαν. Τὴν 13 Ἰουνίου ὁ ὀθωμανικὸς στρατός, ἐξ ἑκατον και πενήκοντα χιλιάδων συγκείμενος, ἐφάνη πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Βελιγραδίου, φερὼν και ὑπὲρ τὰ τριακόσια κανόνια. ἐν οἷς εἰκοσίδυο μὲν εἶχον μῆκος εἰκοσιεπτὰ ποδῶν, ἑπτὰ δὲ ἦσαν ὀλμοὶ ἐξικοντίζοντες λιθίνοις σφαιραῖς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ ὑπελάμβανε τὴν τοῦ Βελιγραδίου εὐκολοτάτην διὸ πολλάκις ἐκαυχῆθη, ὡς λέγουσι τινες τῶν ἱστορικῶν, ὅτι ἐντὸς μὲν δεκαπέντε ἡμερῶν ἤθελε κυριεύσει τοῦ φρουρίου τούτου, μάτην πολιορκηθέντος ἐπὶ ἑξ μῆνας, ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐντὸς δὲ μηνῶν δύο ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς τὴν ἀρχαίαν Βούδαν. Καὶ ἐπὶ τούτῳ διὰ ξηρᾶς μὲν ἐκανονοβόλει νυχθήμερον τὴν πόλιν, παρασευῶσας δὲ και ἀμφὶ τὰ διακόσια πλοῖα ἀνήγετο αὐτὰ εἰς τὸν ποταμὸν ἀπὸ Βιδίνης, ὅπως διακωλύσῃ τὰ ἐκ Σεγεδίνου βοηθήματα. Ὁ Οὐνιάδης ὅμως, συναγαγὼν τὸν στρατόν τῶν Σταυροφόρων, καταρτισθέντα τῇ προτροπῇ τοῦ πάπα Καλλίστου τοῦ Γ', ἐστρατοπεδεύσατο και αὐτὸς εἰς τὴν καταντικρὺ χώραν. ἦν δὲ ὁ στρατός οὗτος ὄχλος πολὺς χωρικῶν, μαθητῶν, μοναχῶν και ἄλλων, φερόντων ξύλα, ῥάβδους, σφενδόνας και ξίφη μετ' αὐτῶν δὲ « και Καπιστράνος ὁ Ναζηραῖος, σοφός τε και ἐς τὴν θρησκείαν ἀνὴρ παρὰ τοῖς πρὸς ἐσπέραν ἔθνεσι μέγα εὐδοκιμῶν » (2).

Τὴν 14 Ἰουλίου ὁ Οὐνιάδης, πληρώσας και αὐτὸς πλοῖα τὰ κράτιστα, περὶ τὰ διακόσια, κατέβη διὰ τοῦ ποταμοῦ ἵνα συμπλακῆ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν τῶν ὀθωμανῶν ἦσαν βρέα, οἱ δὲ κυβερνῆται αὐτῶν ἄπειροι περὶ τὴν ναυτικὴν, ἄλλα μὲν κατέδυσαν οἱ χριστιανοί, εἰκοσι δὲ περίπου κατέσχον· τὰ δὲ λοιπὰ φυγόντα μετὰ σπουδῆς πρὸς

(1) Συγγίδουον ὑπὸ Λατίνων καλούμενον. Ἐν τῇ στρατιωτικῇ τῶν Τούρκων ἱστορίᾳ συνεχῶς ἀπαντῶμεν τὸ Βελιγραδίον μετὰ πολλὰς περιπετείας, δις πολιορκηθὲν ὑπὸ Μουράτου τοῦ Β' και Μωάμεθ τοῦ Β', ἠλώθη πολλάκις, τὸ μὲν 1522 ὑπὸ Σουλεϊμάνου τοῦ Β', τὸ δὲ 1688 ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τὸ 1690 ὑπὸ τῶν Τούρκων, και τὸ 1717 ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου. Τὸ 1739 ἀπώλεσεν αὐτὸ ἡ Αὐστρία· ἀλλ' ἀνακτήσασα τὸ 1789, ἀπέδωκε τῇ Τουρκίᾳ τὸ 1791. Τὸ δὲ 1806 ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σερβικῆς ἐπανάστασεως Κζέρνι Γεώργη, και τὸ 1712 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Τουρκίαν.

(2) Χαλκοκονδ. Βιβλ. Η'. Τὰ τοῦ πολέμου τούτου ἐγράφησαν ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν κατὰ τὸν ἱστορικὸν τούτον. Σ. Μ.

τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐνέπρησεν ὁ Μωάμεθ ἵνα μὴ ἄλωθωσι και ταῦτα. Πεντακόσιοι και ἐπέκεινα ὀθωμανοὶ ἔπεσαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην.

Ἐπτὰ δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν ἦτταν προσέταξεν ὁ Μωάμεθ γενικὴν ἐφοδὸν κατὰ τῆς πόλεως ἀναλαβὼν αὐτὸς τὴν ὀδηγίαν τοῦ στρατοῦ, τοῦ τῆς Εὐρώπης στρατηγοῦ Καρατζᾶ, ἀρχηγοῦ ἄχρι τούδε τῆς πολιορκίας, φονευθέντος τὴν προτεραίαν ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τοῦ τειχοῦ. « Ἐγένετο δὲ ὁ Καρατζᾶς οὗτος ἀνὴρ ἀριστος τῶν ἐν ταῖς βασιλέως θύραις· ὅθεν ὁ βασιλεὺς ζυμοφορὰν ἐποίητο τὴν τελευταίαν αὐτοῦ και ἐπέμψαι μεγάλως » (1).

Τὴν δὲ 21 Ἰουλίου 1456, σημάνας ἔωθεν ὁ Μωάμεθ διὰ σκληπίγγων και κυμβάλων και αὐλῶν τὴν προσβολὴν, ὤρμησε μετὰ τῶν γενισσάρων κατὰ τοῦ τειχοῦ, και ὑπερπηδήσαντες αὐτὸ εἰσέβησαν εἰς τὴν πόλιν, μηδενὸς ἀνισταμένου· διότι ὁ Οὐνιάδης, χρώμενος στρατηγήματι, εἶχε παραγγείλει τοὺς περὶ τὰς ἐπάλξεις νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀλλὰ μόλις οἱ ἐχθροὶ, νομίταντες ἑαυτοὺς κυρίους τοῦ ἄστεως ἐτρέπησαν ἐπὶ τὴν διαρπαγὴν, και εἶδον αἴφνης ὀρμωμένους τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει ὅθεν ἀφέντες τὰ λάφυρα ἐτάζοντο. Οἱ χριστιανοὶ ὅμως διέφθειραν μέγαν ἀριθμὸν ἐχθρῶν, εἰσελθόντος μετὰ νέου στρατοῦ εἰς τὴν ἀκρ. πόλιν και τοῦ Καπιστράνου διὰ τῆς ὀπισθεν θύρας, και ἐπιπεσόντος ῥαγδαίῳ κατὰ τῶν Τούρκων· ἐνῶ δὲ οὗτοι ἔφευγον μετὰ σπουδῆς, ὁ Καπιστράνος μετὰ Πέτρου τοῦ σημαιοφόρου και χιλίων Σταυροφόρων ὤρμησεν ἵνα κυριεύσῃ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν ἐναντίων.

Ὁ δὲ Μωάμεθ βλέπων τὸν στρατόν φεύγοντα και τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ κινδυνεύον νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐναντίων πολεμῆ ὡς λέων, και φονεύει ἄνδρα Παίονα· ἀλλὰ τιτρώσκειται και αὐτὸς εἰς τὸν μηρόν. Διὸ ὀργισθεὶς και καλέσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν γενισσάρων, Χασάνην ὀνομαζόμενον « ὦ κάκιστε, εἶπε, τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ὑπῆγον οἱ γενισσχοροι; πῶς ὠδήγησας αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην; ἐλησρόνησας ὅτι ἐλεεινὸν ὄντα σὲ ἀνέδειξα ἄρχοντα αὐτῶν; Μαθε ὅμως ὅτι ἐάν δὲν ἀποθάνω θὰ ἐκδικηθῶ, και τὴν ἐκδίκησίν μου θὰ ὀμολογήσωσι πάντες δικαιοτάτην ». Καὶ ὁ Χασάνης ὑπολαβὼν ἀπεκρίνατο· « ὦ βασιλεῦ, ἐκ τῶν γενισσάρων οἱ μὲν πλείους κείνται τετραυματισμένοι, οἱ δὲ λοιποὶ δὲν θέλουσι νὰ ὑπακούσωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὀργίζεσαι κατ' ἐμοῦ, ἰδοὺ τρέχω ν' ἀποθάνω μετὰ τῶν ἐχθρῶν ὑπὲρ τῶν σῶν πραγμάτων » (2). Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὤρμησεν εἰς μέσον τῶν χριστιανῶν και ἔπεσε μαχόμενος.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἰδοὺ ἐξακισχίλιοι ἱππεῖς, οὓς εἶχε πέμψει ὁ Μωάμεθ ἵνα φυλάξωσι τὴν παράστριον αὐτοῦ χώραν, ἐπελθόντες αἴφνης ἀπεδίωξαν τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου· και οὕτω ἡ μάχη ἐτελεύτησε πρὸς ἐσπέραν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μωάμεθ ἔβλεπε κακῶς ἔχοντα τὰ ἑαυτοῦ, λύσας τὴν πολιορ-

(1) Χαλκοκονδ. αὐτ.

(2) Χαλκοκονδ. αὐτ.

κίαν διὰ νυκτός ἀπεχώρησε μετὰ σπουδῆς, φοβούμενος μάλιστα μὴ καταδιώξωσιν αὐτὸν οἱ Χριστιανοί· καὶ ἔλθων εἰς Σοφίαν ἔκοψε τὰς κεφαλὰς τῶν φυγάδων.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ὀφθαλμολογῶντα μὲν χιλιάδες Τούρκων ἀπωλέσθησαν, τριακόσια δὲ κανόνια ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν νικητῶν, καὶ ἑκατὸν ἄμαξι καὶ πλήρεις τραυματιῶν παρηκολούθησαν τὸν σουλτάνον.

Δυσυχωῶς ὁμως ἀπέθανε μικρὸν μετὰ τὸν θρίαμβόν καὶ ὁ Οὐνιάδης. Οἱ κόποι τῆς ἐκστρατείας, τὸ νεὸν αὐτοῦ τραῦμα, ὁ μεμολυσμένος αἵμα ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἀτάφων τουρκικῶν πτωμάτων, προσέβαλον τὸν γενναῖον ἐκείνον ἄνδρα, καὶ τὴν 11 Ἀυγούστου 1456, εἴκοσιν ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Μωάμεθ, ἀπεβίωσεν. « Ἐγένετο δὲ ἀνὴρ ἀριστος ἐς τὰ πάντα, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος ἐς μέγα δυνάμειος, μεγάλη τε ἀποδείξάμενος ἔργα πρὸς τοὺς Γερμανοὺς καὶ Βοέμους, ἐπὶ τὰ Παλιόνων πράγματα ἀφικόμενος μέγα εὐδοκιμῶν διεγένετο. Πρὸς δὲ καὶ ἐς τοὺς Τούρκους οὐκ ὀλίγα ἀπεδείξατο ἔργα » (1) Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα, ἦτοι τὴν 23 Ὀκτωβρίου, ἀπέθανε καὶ ὁ Καπιστραῖνος ἐν Βελιγραδίῳ, κατατρυφεὶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἁγίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλούταρχος ἐὰν ἔζη κατέτασσε βεβαίως τὸν Καπιστραῖνον μετὰ τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ ἀνδρῶν (2).

Τὸν θάνατον τοῦ Οὐνιάδου μαθὼν ὁ Μωάμεθ « λυποῦμαι, ἀνέκραξε μετ' ἀγανακτικῆς, διότι δὲν θά ἐκδικηθῶ τὸν μόνον Χριστιανὸν τὸν νικήσαντά με παρόντα ».

Τὸ δ' ἐπελθὼν ἔτος (1457) ὁ πάππς Κάλλιστος ἐφοπλίσας ἰδίους ἀναλώμασι τριῆρεις ἔνδεκα (3) καὶ διορίσας ἀρχηγὸν τὸν καρδινάλιον Λοδοβίκον Σκαράμπαν, πατριάρχην Ἐνετίας, ἔπεμψεν εἰς βοήθειαν τῶν νήσων Ῥόδου, Χίου, Λέσβου, Δήμνου, Ἰμβρου, Σαμοθράκης καὶ Θιάσου.

Μετὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἤτταν ὁ σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ προτείνῃ, ὡς προσίπομεν, πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην ἀναγκωχὴν· ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ ταπεινωθῆ παρήγγειλε τῷ πρεσβευτῇ νὰ πράξῃ τοῦτο

(1) Χαλκοκ αὐτόθ.

(2) Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀνηγόρευσε τὸν Καπιστραῖνον ἅγιον τριακόσια σχεδὸν ἔτη μετὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ Βενεδίκτου τοῦ ΙΓ', οὐχὶ βεβαίως διὰ τὴν ἐνταῦθα γενναϊότητα τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ διότι περιελθὼν τὴν Εὐρώπην ἐκήρυξε τὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ πολλοὺς εἰδωλόατρας καὶ πυρολάτρας μάλιστα, ὡς λέγει ὁ Χαλκοκονδύλης (Βιβλ. Η'), μετέπεισε. Ναι μὲν, κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, « ἦν εὐδοκιμῶν μέγα ἐπὶ σοφίᾳ τε καὶ συνέσει », ἀλλὰ τοῦτο μόνον δὲν ἤθελε καταπέσει, φρονῶμεν, οὔτε τὸν Πλούταρχον νὰ κατατάξῃ αὐτὸν μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν. Σ. Μ.

(3) Ὁ συγγραφεὺς, ὅστις καὶ ἐνταῦθα ἀντιγράφει τὸν γάλλον μεταφραστὴν τοῦ Ἄμμερ, λέγει τὰς τριῆρεις δεκαοκτώ· ὁ Δούκας ὁμως, Κεφ. Μέ, οὗ τινος τὴν διήγησιν ἠκολούθησαμεν, λέγει, ὡς ἄνω, ἔνδεκα. Ὡσαύτως καὶ οἱ δύο ἀξιοῦσιν ὅτι ὁ στολισκὸς οὗτος ἐστάλη εἰς βοήθειαν τῶν « κυριωτέρων » νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ πρόδηλον ὅτι πᾶσι μὲν αἱ ἀνωτέρω νῆσοι δὲν τάσσονται μετὰ τῶν κυριωτέρων, ἡ δὲ βοήθεια ἐπέμψθη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ « ἐς τὰς πλησιαζούσας τοῖς Τούρκοις. » Σ. Μ.

οἰκοθεν· καὶ μόνον τότε νὰ εἴπη γινομένην τὴν πρότασιν παρὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅταν ἴδῃ ἀποτυγχάνοντα πάντα ἄλλον τρόπον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σκεντέρμπεης ἀπήτησεν ἀντὶ ἀνακωχῆς εἰρήνην διαρκῆ καὶ ἀπόδοσιν τοῦ τε Σβετιγραδίου καὶ τοῦ Βελιγραδίου, ἡ μὲν ἀπαίτησις αὕτη ἐστάλη τῷ σουλτάνῳ, συνεφωνήθη δὲ ἀπλῆ τις ἐκεχειρία μέχρι τῆς ἀπαντήσεως. Πρὸς τοῖς ἐξαγορασθεῖσι δὲ αἰχμαλώτοις ὁ Σκεντέρμπεης ἔδωκε καὶ ἔτι τεσσαρακοντα ἄνευ λύτρων, καὶ ἄλλα δῶρα. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν, οἱ μὲν ἐπαπίσθησαν καὶ κατεστάθησαν ἐν Ἠπειρῷ, ἄλλοι δὲ προτιμήσαντες νὰ μείνωσι δούλοι, ἐδωρήθησαν μετὰ πλουσίων λαφύρων καὶ ἵππων πρὸς Χριστιανούς ἡγεμόνας, τὸν πάπαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, τὸν τῆς Οὐγγαρίας, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν Ἀλφόνσον, πιστὸν καὶ γενναῖον φίλον τοῦ Σκεντέρμπεη· αὐτῷ ἐδόθη καὶ ὁ Χάμζας. Ἐστάλησαν δὲ καὶ πρέσβεις ἵνα παροτρύνωσι τοὺς ἡγεμόνας τούτους κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ τοῦ Χριστιανικοῦ πληρώματος.

Ἐν τῷσὺν ὁ Μωάμεθ, ὅτις οὔτε ἀνακωχὴν οὔτε εἰρήνην ἤθελεν, ἀλλὰ μόνον μικρὰν τινα ἄνεσιν ἕνεκα ἄλλων περισπασμῶν, ὀργισθεὶς διὰ τοὺς ὄρους τοὺς ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη προταθέντας, δὲν ἀπεκρίθη. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου ἔστειλε δύο στρατοὺς, ἐκ δέκα χιλιάδων ἵππέων καὶ τεσσάρων χιλιάδων πεζῶν ἕκαστον, ἵνα στρατοπεδεύσωσιν ὁ μὲν ἐν τῇ κάτω Δίβρῃ, ὁ δὲ ἐν τῇ ἄνω, καὶ φυλάττωσι τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς. Παρηγγέθησαν δὲ ῥητῶς οἱ δύο στρατηγοὶ Οὐμούρ καὶ Σινὰν νὰ μὴ εἰσβάλωσιν εἰς Ἀλβανίαν, ἀλλὰ μόνον νὰ καταλάβωσι θέσεις τινὰς ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ κλείσωσι τὰς συνήθεις διόδους τῶν Χριστιανῶν.

Ταῦτα μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης ἐνῶ προσεδόκα ἀπάντησιν, τρέχει πρὸς τὴν Δίβρην καὶ ἀναμένει ἐκεῖ τὸν ἐχθρὸν, ὅστις ἔλθων ἐστρατοπεδεύσατο πέραν τῶν ὀρίων τῆς Ἀλβανίας, δέκα τοῦλάχιστον μίλια μακρὰν τοῦ Ἠπειρώτου. Οὗτος δὲ καὶ τοὶ βλέπων ἡσυχάζοντες τοὺς ἐναντίους, φρονῶν ὁμως ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ μείνῃ ἀπρακτὸς τῷσὺν δύναμις, διεσκόρπισε διὰ νυκτός τὸν ἴδιον στρατὸν εἰς τὰ δάση καὶ τὰς κοιλάδας, καὶ προσέταξεν αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ.

Δύο ἡμέραι καὶ δύο νυκτεὶς παρήλθον ἐν ἡτυχίᾳ, διότι οἱ Τούρκοι οὔτ' ἐκινουῦντο. Ἐνῶ δὲ ἀνυπομόνως ἔχων ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιπέσῃ πρῶτος αὐτοῖς, μανθάνει ὅτι ὁ στρατὸς τῶν ἐναντίων διαιρεῖται, καὶ ὅτι ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Ὀμούρ ἔμενον ἐκεῖ, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν Σινὰν μετέβηκε πρὸς Μοκρέν, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ σουλτάνου παραγγεῖλαντος, ὡς εἶδομεν, πρὸς τοὺς δύο στρατηγοὺς τὴν κατοχὴν τῆς ἄνω καὶ κάτω Δίβρης.

Ἐπειδὴ δὲ διαιρουμένης οὕτω τῆς δυνάμειος τοῦ ἐχθροῦ, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης ν' αὐξήσῃ καὶ ἡ τῶν Χριστιανῶν, ὁ μὲν Τανούσιος καὶ Πικ Μανουήλ μετέβησαν εἰς τὴν κάτω Δίβρην, ὁ δὲ Σκεντέρμπεης μετὰ λογάδων στρατιωτῶν, μετὰ ἵππικοῦ καὶ μετὰ τοῦ Μωῦσέως ἐφύλαττεν εἰς τὴν ἄνω, ὅθεν εὐκολίᾳ

τερον εισέβαλλεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὁ ἐχθρὸς. Καὶ παραλαβὼν διὰ νυκτὸς χιλίους ἵππους, ἀπῆλθεν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἦν ὁ Οὐμούρ ἵνα κατασκοπήσῃ τὸν ἐχθρὸν· τούτου δὲ γενομένου, ἐτοποθέτησε τοὺς στρατιώτας εἰς ἐνέδρας, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀνεχώρησε μετὰ τῶν λοιπῶν λαβὼν τροφὰς μιᾶς μόνον ἡμέρας, καὶ ἀφείκε τὰς σκηνὰς καὶ τὰ λοιπὰ σκεύη ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἰσχυροῦ ἀποσπάσματος. Ἐλθὼν δὲ περὶ τὰ χίλια βήματα μακρὰν τῆς ἐνέδρας, ἐξαπέστειλε τὸν Μωϋσῆν μετὰ ἐξακοσίων ἵππέων ἵνα προκαλέσῃ τὸν ἐχθρὸν· εἰς μάτην ὅμως, διότι ὁ Οὐμούρ ἔμενεν ἀκίνητος. Ἐπειδὴ δὲ ἐπικίνδυνον ἦν νὰ προσβάλλῃ τοὺς Τούρκους ἐντὸς χαρακωμάτων, ὑπερασπιζομένους μάλιστα καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως παρ' ἣν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι, ἀναβὰς διενυκτέρευσε εἰς παρακείμενον λόφον, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τοὺς ἐν ἐνέδραις, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἐληλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔμεινεν ἀκίνητος ὁ ἐχθρὸς. Πεισθεὶς ἄρα ὅτι διὰ τὴν ἐπίμονον ταύτην ἀποχὴν ἀδύνατον ἦν νὰ κατορθώσῃ τι, προσέταξε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ κήρυξ σταλείς παρὰ τοῦ Οὐμούρ ἀνενώσε τὴν περὶ ἀναχωχῆς πρότασιν τοῦ σουλτάνου, καὶ προέτρψε τὸν Σκεντέρμπεην νὰ μὴ καταναλίσκηται εἰς ματαίαις ἀποπειράς, διότι ὁ ὀθωμανὸς στρατηγὸς ἀμετάτρεπτον εἶχεν ἀπόφασιν νὰ μὴ κινηθῇ. « Ἐστὼ, ἀπεκρίνατο ὁ Σκεντέρμπεης· μάθε ὅμως ὅτι δυνατὸν μὲν ν' ἀναβάλλῃ τὴν μάχην, ν' ἀποφύγῃ ὅμως αὐτὴν ἀδύνατον. » Καὶ ἀναβὰς τῷ Μωϋσῆϊ τὴν φυλακὴν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἀπέλυσε τὸν στρατὸν, μετέβη εἰς τὴν κάτω Δίβρην ὅπου ἐστρατήγει ὁ Τανούσιος, καὶ μὴ κατορθώσας μὴδ' ἐκεῖ νὰ προκαλέσῃ τὸν Σινάν, ἦλθεν εἰς Κρόϊαν.

Παρελθόντων οὕτω ἐν εἰρήνῃ τοῦ τε χειμῶνος, τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ θέρους, ὁ Σινάν καὶ ὁ Οὐμούρ ἦλθον μόνοι πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην φέροντες λόγους εἰρήνης. Καὶ ἔτυχον μὲν δεξιῶσεως εὐμενεστάτης καὶ δώρων πλουσίων, ἀλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας ὑπῆρξε πάντοτε ἡ αὐτή. « Θέλω βεβαίως, ἔλεγεν, εἰρήνην, ἀλλ' ἐντιμον, καὶ κατὰ τοὺς δύο ὅρους οὓς προέτεινα ».

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἰδήσις θλιβερωτάτη κατελύπησε τὸν Σκεντέρμπεην. Τὴν 27 Ἰουνίου 1458, Ἀλφόνσος ὁ βασιλεὺς Ἀραγωνίας, Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, ὁ γενναῖος τῆς Ἀλβανίας προστάτης καὶ πιστὸς φίλος τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, ἀπέθανεν, ἐνῶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐπολιορκεῖ τὴν Γένουαν. Ὑπῆρξε δὲ ὁ Ἀλφόνσος ἀνώτερος πάντων τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀραγωνίας, εὐγλωττος, εἰλικρινής, πολιτικὸς ἐμπειρότατος, στρατιώτης ἀνδρείος καὶ φιλόανθρωπος, ἠγάπησε τὰ γράμματα, ἀνεδείχθη προστάτης τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπεδέχθη γενναίως εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὰ σοφὰ καὶ ἐνδοξὰ λείψανα τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ναυαγίου. Εἶχεν ὅμως δυστυχῶς καὶ μεγάλα ἐλαττώματα· ἐπιχειρῶν ἀδιακόπως πολέμους, ἠναγκάζετο νὰ ἐπιβάλλῃ βαρεῖς φόρους εἰς τοὺς ὑπηκόους·

ἐκδοτος δὲ καὶ εἰς τὰς ἡδονάς, ἐξώκειλεν εἰς σκανδαλώδεις παρεκτροπὰς· ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐδείχθη πολέμιος, ἀναγορεύσας ἀντίπαπαν καὶ γυμνώσας τὸν κληρὸν. Ὡς ἀγαπῶν δὲ πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ὑστεροφημίαν, ἐπεδαψίλευεν εὐνοίαν, τίτλους, συντάξεις πρὸς τοὺς διανεμόντας αὐτὴν, τοὺς ποιητὰς λέγω καὶ τοὺς ἱστορικοὺς. Διὸ καὶ πλείστοι ἐξύμνησαν αὐτὸν καὶ Μεγαλοπρεπῆ ἐπωνόμασαν. Φιλομαθὴς ὢν εἰς ἄκρον, ἐπεδίδετο ἅμα ἐγειρόμενος τῆς κλίνης εἰς τὴν ἀναγνώσιν· ἐπειδὴ δὲ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐγίνωσκον ὅτι ἐμελλε ν' ἀνταμειφθῶσι μετὰ γενναϊότητος, ἔφερον αὐτῷ βιβλία καὶ χειρόγραφα. Τα ὑπομνήματα τοῦ Καίσαρος ἦσαν ἡ κυριώτερα τροφή τοῦ νοῦς αὐτοῦ, καὶ καθ' ἡμέραν ἀνεγίνωσκέ τινες σελίδας· ἀλλὰ καὶ βιβλίον ἀνοικτὸν εἶχεν ἀντὶ οἰκοσῆμου. Νοσήσας ποτὲ ἐν Καπύῃ ἀνέλαβε τὴν ὑγίειαν, ὅτε ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ καὶ ἱστοριογράφος Ἀντώνιος ὁ ἐκ Πανόρμου ἐλθὼν ἔδωκεν αὐτῷ τὸν Κουίντον Κούρσιον, οὗ τινος ἡ ἀνάγνωσις ἐθεράπευσε τὸν ἀσθενῆ βασιλέα.

Ἰδὼν ποτε καταποντιζόμενον σκάφος πλήρες στρατιωτῶν προσέτοξε νὰ βοηθήσωσιν αὐτό· ἐπειδὴ δὲ πάντες ἐδίστοζον, ἐπιβὰς ἀμέσως εἰς λέμβον ἀνέκραξε· « Προτιμῶ νὰ συναποθάνω ἢ νὰ γείνω μάρτυς τῆς ἀπωλείας αὐτῶν. » Καὶ ἔσωσε τοὺς κινδυνεύοντας.

Δικαίως ἄρα ἐθρήνησεν ὁ Σκεντέρμπεης τοιοῦτον φίλον. Ἀποστείλας δὲ καὶ πρεσβείαν ἵνα συλλυπηθῇ τὸν διάδοχον τοῦ ἀποθανόντος ἡγεμόνος, ἅμα δὲ καὶ νὰ συγχωρῇ αὐτὸν διὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν, ἐζήτησε καὶ τὸν Χάμζαν, ἐν φυλακῇ ἔτι ὄντα, εἰ καὶ ὁ νέος βασιλεὺς εἶχε συγχωρήσει τοὺς ἐν αὐταῖς. Παρεκάλει δὲ ὁ Χάμζας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀλβανίαν ἐλπίζων νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν θεῖον αὐτοῦ. Καὶ τῶντι ἐλθὼν εἰς Κρόϊαν καὶ κατορθώσας νὰ ἴδῃ τὸν Σκεντέρμπεην, ἔτυχε καὶ συγχωρήσεως, καὶ ἀποδόσεως τῆς δημοθείσεως αὐτοῦ περιουσίας.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἔμενον παρὰ τοῖς Τούρκοις, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σκεντέρμπεη τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα δι' ἐπιτηδεῖου τρόπου παραλάβῃ αὐτά. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀνάγκη ἦν ν' ἀγνοῇ ὁ σουλτάνος ὅτι συνδηλλάγη μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας. Ὅθεν συνερωνήθη ὁ μὲν Σκεντέρμπεης νὰ ἐξακολουθῇ φαινόμενος ἀδυσώπητος, ὁ δὲ Χάμζας νὰ δραπετεύσῃ, καὶ νὰ τιμωρηθῶσιν οἱ φύλακες δι' ἀμέλειαν.

Τὸν Χάμζαν ἐλθόντα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη ὁ Μωάμεθ μετὰ ψυχρότητος, οὐδὲ κἄν σύνταξιν δούε αὐτῷ. Ἀπέθανε δὲ μετὰ μικρὸν, δηλητηριασθεὶς, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ σουλτάνου.

Ἐν τοσούτῳ οἱ Τούρκοι βαρέως εἶχον πρὸς πόλεμον τοσούτῳ δυστυχῆ. Οἱ δύο πασάδες, οἱ φυλάσσοντες τὰ πρὸς Μακεδονίαν ὄρια τῆς Ἠπείρου, θαυμάζοντες τὸν Σκεντέρμπεην, ἀνεζήτησαν τὴν φιλίαν αὐτοῦ. Καὶ ἄνευ συνθήκης ῥητῆς, ἀλλ' ὡς ἐκ συμφωνίας ἀγράφου, διεκόπησαν αἱ ἐχθροπραξίαι, ὥστε οἱ Ἠπει-

ρῶται ἐπαδόθησαν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν παιμαντικὴν. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης περιερχόμενος ἀδιακόπως ἐθεράπευε, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ ἐκ τοῦ πολέμου δεινὰ, ἀνήγειρε κοινωφελεῖς οἰκοδομὰς, ἐκαθάριζε τὰς πόλεις καὶ ὠχύρου τὰ ἀσθενῆ μέρη. Τὰ κατὰ τὴν Ἑμαθίαν πολυτίμητα ἀρχαῖα λείψανα περιέσωσε καὶ ἐτήρησε μετὰ πολλῆς φροντίδος, καὶ διὰ σπανίας δραστηριότητος καὶ ἐμπειρίας ἀπέδειξεν ὅτι οὐ μόνον περὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ τῆς κυβερνήσεως ἦν ἐπιτήδειος.

Καὶ μέχρι μὲν τῆς τελευταίας αὐτοῦ ὥρας ἤλπιζεν ὅτι ὁ πάπας, ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καὶ ἡ πολιτεία τῆς Ἑνετίας ἤθελον συμμαχήσει ὑπὲρ λαοῦ ἐλευθεροῦ καὶ χριστιανικοῦ, μετὰ τοσαύτης γενναϊότητος ὑπερκασιζόντος τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς· οἱ Λατῖνοι ὅμως ἀντί-τούτου, ἔλαβον μάλιστα παρὰ τοῦ ἥρωος τῆς Ἡπείρου βοήθειαν, ἀπελθόντος εἰς Ἰταλίαν ἵνα πολεμήσῃ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀλφόνσου.

Τὸ 1420 ἔτος ἐνῶ Ἀλφόνσος ὁ Β', βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας, τῆς Καταλονίας, τῆς Οὐαλεντίας, τῶν Βαλιαρίδων νήσων, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδουῆς ἐπιφθάλμια καὶ περὶ τὴν Κύρνον, ὅπως δεσπόζῃ ἀνετώτερον τῆς Μεσσηνίου, Ἰωάννα ἡ Β', βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως, προσβλήθεισα ὑπὸ Λοδοβίκου τοῦ Γ', δουκὸς Ἀνδεκαβίας, πρόετινε τῷ Ἀλφόνσῳ νὰ υἱοθετήσῃ καὶ ἀναδείξῃ διάδοχον, εἰ συγκατένευε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτήν. Οὗτος δὲ προθύμως δεχθεὶς τὴν πρότασιν, ἐψευσε στόλον εἰς Νεάπολιν, ἐβιάσατο τὸν Λοδοβίκον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, καὶ πολλὰ φρούρια παρεδόθησαν ἀμέσως αὐτῷ.

Ἡ ἁρμονία ὅμως διαταράχθη· διότι ὁ Ἀλφόνσος ὀργισθεὶς διὰ τὴν αὐθάδειαν τοῦ Καρατσιόλη, τῆς βασιλείσσης ἐρχοτοῦ, συνέλαβεν αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἰωάννα δὲν ἀνείχετο τοιαύτην τόλμην, ἐζήτησε κατὰ τοῦ Ἀλφόνσου τὴν βοήθειαν αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ δουκὸς τῆς Ἀνδεκαβίας ὃν ἀπέβαλε πρό μικροῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεκρούσθη ὁ Ἀλφόνσος, μετὰ ταῦτα ὅμως ἀπέδωξε τὴν βασιλείσσαν, καὶ τὸ 1423 ἔτος ἐγένετο κύριος τῆς πρωτεύουσας. Προσκληθεὶς μετὰ τινα χρόνον εἰς Ἀραγωνίαν ἵνα βοηθήσῃ τὸν ἀδελφὸν καὶ βασιλέα τῆς Ναυάρρας κατὰ τοῦ τῆς Καστιλλίας, ἐκένωσε τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς βασιλείσσης καὶ μετὰ πολλὰς ἄλλας περιπέτειάς σχεδὸν μυθώδεις, εἰσῆλθεν εἰς Νεάπολιν διὰ τοῦ αὐτοῦ ὑδραγωγείου δι' οὗ πάλαι καὶ ὁ Βελισάριος· καὶ συνδιαλλαγείς μετὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου τοῦ Δ', ἀνεγνωρίσθη παρ' αὐτοῦ ὡς νόμιμος τῆς Νεαπόλεως ἡγεμὼν, ὅπου καὶ ἀπέθανε βασιλεύων, καὶ τοι ὑπὸ πολλῶν καταπολεμηθεὶς.

Ὁ Φερδινάνδος, εἰ καὶ εἶχεν ἐχθροὺς διὰ τὴν σκληρότητα καὶ τὸ ὑπουλον τοῦ χαρακτῆρος, δὲν ἀπῆντησεν ὅμως δυσκολίας, διότι οἱ Νεαπολίται προετίμων νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ κακοῦ ἡγεμόνος, ἢ ν' ἀπολέσωσι τὴν ἰδίαν ἐθνικὴν ὑπαρξιν, ὑποτασσόμενοι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ναυάρρας Ἰωάννην, καὶ γινόμενοι Ἀραγωνεῖοι· ἀλλὰ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ

ἡ προαίρεσις αὕτη· διότι τὸ 1459, ἤτοι μετὰ ἐν ἔτος, μεταμεληθέντες διὰ τὴν ἐκλογὴν, προσεκάλεσαν τὸν υἱὸν τοῦ Ῥενέ, Ἰωάννην τὸν ἐξ Ἀνδεκαβίας, ἵνα ἔλθῃ εἰς κατάρτησιν τοῦ στέμματος, ὅπερ μάτην ἐθάρρευσαν οἱ πρόγονοι αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Φερδινάνδος ἐκστράτευσας ἀμέσως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἠττήθη τὴν 7 Ἰουλίου 1460 περὶ Σάρνον, πλησίον τοῦ μέρους ὅπου ὁ Ναρσῆς ἐφόνευσε τὸ 553 ἔτος τὸν Τείαν καὶ κατέστρεψε τὴν μοναρχίαν τῶν Ὀστρογόθων. Μετὰ εἴκοσι δὲ ἡμέρας, ἄλλος στρατὸς ὑποστηρίξων αὐτὸν ἐν Ἀπουλίᾳ, κατετροπώθη ὡσαύτως· καὶ εἰς τοιαύτην ἐνδειαν χρημάτων κατήντησεν ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὥστε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰσαβέλλα ἠναγκάσθη νὰ περιέλθῃ μετὰ τῶν ἰδίων τέκνων τῆς Νεαπόλεως τὰς ὁδοὺς καὶ νὰ ζητήσῃ ἐλεημοσύνην.

Τῆς ἐριδος ταύτης ἐγένοντο κοινωνοὶ πάντες σχεδὸν τῆς Ἰταλίας οἱ ἡγεμόνες· καὶ ὁ μὲν δουξ Μεδιολάνων Φραγκίσκος Σφόρζας καὶ ὁ πάπας Πίος Β', ἐκπρόβησαν ὑπὲρ τοῦ Φερδινάνδου, οἱ δὲ πλείους τῶν ἄλλων ὡς καὶ οἱ ἀνώτεροι τῶν νεαπολιτῶν εὐπατριδῶν ὑπὲρ Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἀνδεκαβίας.

Εἰς τοιαύτην περιελθὼν ἀκμὴν ὁ Φερδινάνδος ἐπεκάλεσατο τὴν βοήθειαν τοῦ Σκεντέρμπεη, ζητήσας προηγουμένως τὴν ἐγκρίσιν τοῦ πάπα· Ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀλβανίας ὁ ἡγεμὼν ἐπιθυμοὺν νὰ δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν ταύτην, ἐνέδωκεν εἰς τὴν πολλάκις προταθεῖσαν παρὰ τοῦ Μωάμεθ ἀναχωρῆν, τρητήτας ὅλως μυστικὴν τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατεῖαν· καὶ διατάξας τὰ τῆς διοικήσεως, ἀνέθετο τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν βασιλίσσαν, ἔχουσαν περὶ αὐτὴν συμβούλιον ἐμπείρων καὶ τιμίων πολιτῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέστειλεν εἰς Νεάπολιν τὸν ἀνεψιὸν Γοϊάν μετὰ πεντακοσίων λογάδων ἱππέων, καὶ προσέταξε νὰ συνέλθωσιν εἰς Ῥαγούσαν τὰ ἡπειρωτικὰ καὶ τὰ λαϊπὰ ἐξ Ἰταλίας πλοῖα. Εἶτα δὲ ἐκπληρώσας τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν λιμένα ἐκείνον, ὀδηγῶν πέντε μὲν χιλιάδας πεζῶν, δύο δὲ χιλιάδας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ὅμως ἐλθὼν εἰς τὴν Γερουσίαν μετὰ πολυαριθμοῦ συνοδίας ἀξιωματικῶν, προσηγορεύθη ὑπὸ τοῦ προέδρου Δαυὶδ ὡς ὁ ἔνδοξος καὶ ἀήττητος πρόμαχος τῶν χριστιανῶν· ἀπεκρίνατο δὲ ὁ εὐγλωττος ἀρχιεπίσκοπος Δυρράχιου Παῦλος, φίλος εἰλικρινῆς καὶ πιστὸς σύμβουλος τοῦ Σκεντέρμπεη.

Διηρθεῖ δὲ ὁ στόλος εἰς δύο μοίρας, ἐκ πέντε τριήρων συγκειμένης ἐκάστης· καὶ ἡ μὲν ἐκ δεξιῶν, ἔφερε τὸν Σκεντέρμπεην καὶ τὸν Μουζάκην, ἡ δ' ἐξ ἀριστερῶν τὸν Μωῦσῆν, ὅστις καὶ ἐκυβέρνα αὐτήν, καὶ τὸν Λέκκαν Ζαχαρίαν· ἐν μέσῳ δὲ ἐτάχθησαν αἱ φορταγωγοί.

Ὅτε δὲ ἐπέβησαν πάντες, ὁ Σκεντέρμπεης ἀποκαλύψας τὴν κεφαλὴν κατεύθυνε μεταξὺ βαθείας σιωπῆς καὶ γονυπετούντων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν, ἐνθερμον δέησιν πρὸς Θεὸν ὑπὲρ εὐδωσέως τῆς ἐκστρατείας. Αἱ σάλπιγγες ὑπεσημάναντο μετὰ

ταῦτα τὸ τοῦ ἀπόπλου, καὶ οὐρίου πνέοντος τοῦ ἀνέμου ἐμακρύνθησαν ἐν τάχει ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἡπείρου.

Ἀλλὰ μετὰ τινος ὥρας ὁ καιρὸς μετεβλήθη· νέφη μελανὰ συνεπυκνώθησαν, καὶ σκότος ἐγένετο τοσοῦτω βαθύ, ὥς παρ' ὀλίγον συνεκρούοντο τὰ πλοῖα. Ὅθεν ἀνγκασθέντες νὰ προσορμηθῶσιν εἰς μικρὰν νῆσον, διέμεινον ὀκτὼ ἡμέρας ἐν τῷ λιμένι. Γενομένης δὲ γαλήνης ἀπέπλευσαν πρὸς Ἰταλίαν, καὶ τὴν ἐπιούσαν παρὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, εἶδον τὰ πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν παράλια τῆς Ἀπουλίας καὶ ὄρος ὑψηλότατον. Ἡ Ἀπουλία διαιρεῖται, ὡς γνωστὸν, εἰς δύο, εἰς ἑλληνικὴν, τὴν Ἰαπυγίαν, τὴν ὑπὸ τῶν Σαλεντίνων κατοικουμένην, ἧς κύριαί πόλεις ἡ Ὑδροῦς καὶ τὸ Βρεντέσιον, καὶ τὴν Μεσσαπίαν μετὰ τῆς Καλαβρίας καὶ Παγκητίας· καὶ εἰς ἰταλικὴν, περιλαμβανούσαν τὴν κυρίως Ἀπουλίαν, τὴν Δαυνίαν καὶ τὴν χερσόνησον τοῦ ὄρους Γαργάνου.

Ἀκούσας ὁ Σκεντέρμπεης ὅτι τὸ ὄρος ἐκεῖνο ἦν τὸ τοῦ Ἀγίου Ἀγγέλου, ὀνομασθὲν οὕτω διὰ τινὰ ἐμφάνισιν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, « Δόξα, ἀνέκρυσξ τῷ Θεῷ· σπεύσωμεν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ». Εἶπε δὲ ταῦτα, διότι ἐσέβετο ἰδίως τὸν ἀρχάγγελον τοῦτον ὡς πολεμιστὴν, καὶ τῶν οὐρανίων στρατιῶν ἀρχισράτηγον. Ἀλλὰ καὶ τὴν μεσιτείαν αὐτοῦ ἐπεκαλέσατο ὑπὲρ εὐδωσέως τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἐπειδὴ δὲ ἀποβὰς μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἰς τὴν ξηρὰν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκόπων ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἦν μακρὰν, ἐπανελθὼν εἰς τὰ πλοῖα ἔπλευσε πρὸς τὸ Βάριον. Ἐφθασε δὲ ἐγκαίρως· διότι ὁ Φερδινάνδος πολιορκούμενος στενωῶς ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ἀνδεκαβίας καὶ τοῦ περιωνύμου κόμητος Ἰακώβου Πιτσινίνου(1), ἔμελλεν ἢ νὰ παραδοθῆ ἢ πολεμῶν νὰ πέσῃ αἰχμάλωτος. Ἀλλ' οἱ πολιορκηταὶ μόλις εἶδον τὰ πλοῖα, καὶ ἀπεχώρησαν μετὰ σπουδῆς μακρὰν τῆς πόλεως.

Ὁ Φερδινάνδος ἔδραμε τότε εἰς προὔπαντησιν τοῦ Σκεντέρμπεης· καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἐγκαρδίους προσρήσεις διευθύνθησαν πρὸς τὸ Βάριον, μεταξὺ ὀφρημιῶν, διότι οἱ λαοὶ, μαθόντες τὴν ἀφίξιν τοῦ ἥρωος, οὐ τινος ἢ φήμης εἶχε διαδοθῆ πανταχοῦ, συνέρρεον ὅπως θαυμάσωσιν αὐτόν.

Γενομένης δὲ συσκέψεως ἀπεφασίσθη ἐν μὲν τῇ πόλει ν' ἀφήτωσι φρουρὰν ἱκανὴν, νὰ ἐκστρατεύσωσι δὲ εἰς Σάμπιον (Abruzzes) ὅπως εὐκολύνωσι τὴν διάβασιν τῶν συμμάχων οὓς ἀνέμενον ὁ Φερδινάνδος, καὶ ἐπιπέσωσι μετ' ὅλων τῶν δυνάμεων κατὰ τῶν πολεμιῶν. Ὅθεν παραλαβόντες πέντε ἡμερῶν τροφὰς, ἦλθον μεταξὺ βαθέως σκότους πλησίον τοῦ ἐχθροῦ, μὴδ' ὑποπτεύσαντος τὸν κίνδυνον τοῦτον· καὶ ὀρμήσαντες ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν φυλασσόντων τὰ στενὰ, τοὺς μὲν αὐτῶν ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ διεσκόρπισαν· ἐνωθέντες δὲ καὶ μετὰ τῶν συμμάχων, τοῦ

Φερδερίκου Οὐρβίνου καὶ Ἀλεξάνδρου Σφόρζα, μετέβησαν εἰς Οὐρσάραν μικρὰν πόλιν τῆς Ἀπουλίας πρὸς τὸ Φερδερίκω.

Μαθὼν ἐκεῖ ὁ Σκεντέρμπεης ὅτι ὁ κόμης Πιτσινίνος ἤρχετο εἰς τὸ Βάριον, θέσιν καιριωτάτην, συνέλαβε νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. Μόλις δὲ ἐφθασε, καὶ ἐφάνη ὁ ἐχθρὸς, ὅστις ὁμως ἀπέφυγε νὰ συγκροτήσῃ μάχην γενικὴν· ἀκροβολισμοὶ μόνον ἐγένοντο δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, καθ' οὓς ἐπεκράτουν πάντοτε οἱ Ἀλβανοὶ, εἰ καὶ μᾶλλον τῶν ἐναντίων εὐαριθμοί. Ἐπειδὴ δὲ ἀναπόφευκτος ἦν ἡ μάχη, ὁ δὲ Πιτσινίνος ἐφοβεῖτο τὴν ἔκβασιν, κατέφυγεν εἰς τρόπον δόλιον· ἐλθὼν μετὰ συνοδίας ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Σκεντέρμπεην, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῆ. Μείναντες δὲ μόνον ἐξελέξαντο τόπον ἐξ ἴσου ἀπέχοντα τῶν δύο στρατοπέδων, ἀνοικτὸν πανταχοθεν, καὶ ἀνεπιτήδειον πρὸς αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν, ὅπου ἐλθόντες συνδιελέχθησαν.

Ὅτε ὁ μικρόσωμος καὶ ἰσχνὸς Πιτσινίνος εἶδε τὸν τρομερὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον, ὑψηλὸν καὶ ἀθλητικὸν ἔχοντα τὸ ἀνάστημα, στρατιωτικὸν τὸ ἦθος, ἀστείον τὸ βλέμμα, μελάγχρουν τὴν ὄψιν, μακρὸν καὶ ὑπερχειλῆ τὸν μύστακα, ἀνατολικὸν τὸ ἐνδυμα καὶ τουρκικὰ τὰ ὄπλα, ἐξέστη καὶ ἐσιώπησεν· ἡ ἀπορία δὲ αὐτοῦ ηὐξήθη ἔτι μᾶλλον ὅτε ὁ Σκεντέρμπεης λαβὼν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἀνύψωσεν, ἠσπάσθη τὸ μέτωπον καὶ ὡς εὐθραυστον ἀγγεῖον ἀπέθεσε πάλιν μετὰ προσοχῆς κατὰ γῆς.

Μετὰ ταῦτα ὁ πανοῦργος κόμης ὠμίλησεν εἰπὼν, ὅτι διὰ τῶν ἐπιτηδείων καὶ μυστηριωδῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ὁ Φερδινάνδος ἔμελλε νὰ μείνῃ κύριος τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον καὶ οἱ Γάλλοι καὶ τῆς Ἀνδεκαβίας ὁ δουξ ἀνεχώρουν ἠναγκασμένοι. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα ἀπῆται μακρὰν συνδιάλεξιν, ἐπέκειτο δὲ ἡ νύξ, ἐζήτησε ν' ἀναβληθῆ ἐπὶ τὴν αὔριον ἢ συνέντευξις, καὶ προέτεινε ἀνακωχὴν, ὡς αἴσιον οἰωνὸν προσεχοῦς καὶ διαρκοῦς εἰρήνης μεταξὺ δύο μεριδίων, αἵτινες ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ συγκροτήσωσι μίαν καὶ μόνην. Ἀπεφάσισαν δὲ καὶ περὶ τοῦ τόπου καὶ περὶ τῆς ὥρας τῆς συνεντεύξεως, καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτῶν ὅσοι ἔπρεπε νὰ συνοδεύσωσιν ἕκαστον αὐτῶν.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ τίμιος Ἡπειρώτης ἐπὶ τὰ μόνον ἵππεῖς ἔχων περὶ αὐτὸν μετέβαινε ἀνύποπτος εἰς τὸ ὠρισμένον μέρος. Καθ' ὁδὸν δὲ ἀπῆντησε στρατιώτην ἐκ τῶν ἐναντίων, ὅστις γοητευθεὶς ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν ἠσθάνοντο πάντες οἱ γενναῖοι ὑπὲρ τοῦ Σκεντέρμπεης, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ μὴ προχωρήσῃ, διότι περὶ τὸ μέρος τῆς συνεντεύξεως ἐνέδρευον πολλοὶ ἐχθροί. Ὁ Σκεντέρμπεης ἐπανῆλθεν εὐθύς, καὶ πέμψας ἵππεῖς ἐπέισθη ὅτι ἀλθῆτιαν εἶπεν ὁ στρατιώτης. Ὅθεν ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ δολιότητι διεκῆρυξεν ἀμέσως αὐτὴν, καὶ ἠτοιμάσθη νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἐπιούσαν τὸν δόλιον· ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται πάντες συνηγανάκτησαν μετ' αὐτοῦ.

(1) Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Νικολάου Πιτσινίνου, στρατηγὸς τῆς Ἡ' ἑκατονταετηρίδος ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων τῆς Ἰταλίας· ὑπῆρξε δὲ ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος ἀρχηγὸς τῆς ὀνομαστῆς στρατιᾶς τοῦ Braaccio di Montone.

Ἄλλ' ὁ Πιτσινίνος φοβούμενος ν' ἀντιπαραταχθῆ πρὸς στρατὸν τοσοῦτω ἐρεθισθέντα, ἀνεχώρησε διὰ νυκτὸς πρὸς Νουκερίαν. Τὴν δ' ἐπαύριον, εἰ καὶ ὁ ἠπειρωτικὸς στρατὸς ἦν κατὰ πάντα ἑτοιμὸς πρὸς μάχην ἀπὸ πρωΐας, ἐπειδὴ ὁ τοῦ ἐχθροῦ ἦν ἤδη μακρὰν, ὁ Σκεντέρμπεης ἐνόμισε περιττὸν νὰ καταδιώξῃ αὐτόν· διὸ ἐπανῆλθεν εἰς Οὐρσάραν ὅπου ὁ Φερδινάνδος ἦν ἐστρατοπεδευμένος μετὰ τῆς ἰταλικῆς μοίρας. Ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ λυθῆ τὴν 18 Αὐγούστου ἢ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων διαφορᾶ.

Ἡ Οὐρσάρα ἀπέχει ἀπὸ τῆς Νουκερίας τρεῖς λεύγας μόνον· εἰ δὲ καὶ κεῖται μεταξὺ αὐτῶν τὸ ὄρος Σηγίανον καὶ ἡ πόλις Τρωϊά, περιώνυμος διὰ τὴν ὑπὸ Οὐρβανοῦ τοῦ Β' συγκαλεσθεῖσαν τὸ 1095 ἔτος σύνοδον, ὅμως οἱ δύο στρατοὶ δὲν ἦσαν μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ Πιτσινίνος ἐνόησας ὅτι ἡ κατοχὴ τοῦ ὄρους συνέβαλλεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν αἰσίαν ἐκθασιν τῆς μάχης, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ αὐτό· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σκεντέρμπεης εἶχεν ἤδη προλάβει αὐτόν, ἐφρόντισε νὰ οὐδετερώσῃ τὴν ἐκ τούτου ζημίαν, διατάξας τὰ τῆς μάχης μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας. Καὶ κατὰ μέτωπον μὲν ἔταξεν ὅλον τὸ πυροβολικόν, σχηματίσας γραμμὰς τρεῖς, καὶ ἐνισχύσας τὴν μὲν πρώτην μετὰ πολυαριθμῶν λογχοφόρων, πυροβολοφόρων καὶ τοξοτῶν, τὴν δὲ δευτέραν μετὰ τοῦ νεαπολιτικοῦ καὶ ἀπουλιεῖου πεζικοῦ, καὶ τὴν τρίτην μετὰ τῶν Γενουησίων καὶ Καλαβρῶν ἐν εἰδει ὀπισθοφυλακίας· κατὰ δὲ τὰς πλευράς, ἅπαν τὸ ἰππικόν, τὸ μὲν τοῦ δουκὸς ἐκ δεξιῶν, τὸ δὲ τῶν Ἰταλῶν ἐξ ἀριστερῶν.

Τοῦ δὲ Σκεντέρμπεη καὶ Φερδινάνδου ὁ στρατὸς εἶχεν ὀλιγώτερον βᾶθος, ὡς συγκείμενος ἐκ δύο μόνων γραμμῶν, ἐκ τοῦ ἠπειρωτικοῦ καὶ ἰταλικοῦ πεζικοῦ. Κατὰ δὲ τὰς δύο πλευράς ἐτάχθη τὸ ἰππικόν, ἐκ δεξιῶν μὲν τὸ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἐκ Διθρίων καὶ Μακεδόνων, δικαιουμένων ὑπὸ τοῦ Μωῦσέως καὶ τοῦ Ἰουρίζου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὸ τῶν Ἰταλῶν, ὀδηγούμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φερδινάνδου.

Οὕτω παραταχθέντων ἐκατέρωθεν τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, ὁ Σκεντέρμπεης, κατὰ τὸ σῆμα αὐτοῦ σύστημα, ἐπέπεσον αἴφνης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, κινήσας μετὰ τρομερᾶς καὶ συμμίκτου βοῆς· κραυγῶν, σκληπύγων, τυμπάνων καὶ πυροβόλων τούς τε ἠπειρώτας καὶ τούς Ἰταλοὺς· τοσαύτη δὲ ἦν ἡ ὄρμη, ὥστε τὸ πυροβολικόν τῶν ἐναντίων οὔτε κἂν νὰ πυροβολήσῃ προέφρασεν. Οἱ ἵπποι τῶν κανονίων γενόμενοι ἔντρομοι ἐτράπησαν πρὸς ἀριστερά· ὅτε δὲ ὁ Πιτσινίνος ἐπανῆγαγέ τινα τάξιν, ὁ Μωῦσῆς καὶ ὁ Ἰουρίζης ἐλθόντες ἀκαθεκτοὶ δισκορπίσαν αὐτό. Ἄλλὰ καὶ ὁ Φερδινάνδος πεσὼν μετὰ τῆς αὐτῆς ὄρμης κατὰ τῆς δεξιᾶς, διέβρῆξε καὶ κατετρόπωσεν αὐτήν. Ἡ μάχη τότε καθίσταται κρατερωτάτη κατὰ τὸ κέντρον, ὅπου καὶ Σκεντέρμπεης, καὶ Πιτσινίνος καὶ δαυτῆς Ἀνδεκαβίας ἐρίζουσιν ἀκατάσχετοι περὶ τῆς νίκης.

Ἐπὶ τέλος, δύο τινὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἥτταν

τῶν ἐναντίων τοῦ Σκεντέρμπεη· ἡ φυγὴ τοῦ ἐχθρικοῦ ἰππικοῦ, δι' ἣν ἔμειναν ἀνευ ὑπερασπίσεως αἱ δύο πλευραὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Φερδινάνδου καὶ Μωῦσέως, οἵτινες καταδιώξαντες τοὺς φυγάδας ἐπέπεσον κατὰ τῶν Γενουησίων καὶ Καλαβρῶν συγκροτούντων, ὡς εἶδομεν, τὴν ὀπισθοφυλακίαν, καὶ κατεσπάραζαν αὐτούς.

Κατὰ τὴν αἱματηρὰν ταύτην μάχην, ἐκ μὲν τῶν ἠττηθέντων ἔπεσον χιλιάδες τέσσαρες, καὶ χίλιοι ἄλλοι μετὰ εἰκοσιπέντε σημαίων περιήλθον αἰχμάλωτοι εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν· ἐκ τούτων δὲ χίλιοι μόνον ἐφρονεύθησαν. Ὁ δὲ δουξ τῆς Ἀνδεκαβίας καταδιωκόμενος παρ' ὀλίγον συνελαμβάνετο, εἰμὴ ἐλθόντα μετὰ σπουδῆς ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς Τρωϊᾶς ἀνεῖλκον μετέωρον διὰ σχοινίου οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἐκεῖθεν μεταβὰς εἰς Γένουαν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Μετὰ δὲ τὴν νίκην ἐλθὼν ὁ Φερδινάνδος μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς Νεαπολιν, ἀνηγορεύθη ἀκωλύτως βασιλεὺς, μιμηθεῖσων καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, πλὴν τοῦ Τουρένου (Trani), τὸ παράδειγμα τῆς πρωτεύουσας. Ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως ταύτης Φουζιάνης, διορισθεὶς ἄλλοτε παρ' αὐτοῦ τοῦ Φερδινάνδου, ἰδὼν ὅτι δύο ἡγεμόνες ἤριζον περὶ τῆς βασιλείας, ἐνόμισε συμφέρον νὰ κηρυχθῆ τρίτος αὐτὸς ἡγεμὼν ἀνεξάρτητος τῆς πόλεως ἐκείνης· ἦν δὲ καὶ δύσκολον νὰ προῖδῃ ὅτι ὁ Φερδινάνδος, ἀπογυμνωθεὶς ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐπικρατείας, ἤθελε κατορθώσῃ νὰ ἐπανακτήσῃ αὐτήν· ἀλλ' ἐπὶ πολιτικῆς τὰ ἀπίθανα γίνονται πολλάκις πράγματα.

Καὶ λοιπὸν ὀχυρώσας τὴν πόλιν καὶ συγκροτήσας ἀξιόμαχον φρουρὰν ἐκ πολλῶν τυχοδιωκτῶν καὶ ἄλλων προσφύγων, ἠτοιμάζετο εἰς μακρὰν ἀντίστασιν. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης εἰπὼν τῷ βασιλεῖ ὅτι εὐκόλως ἤθελε καθυποτάξῃ αὐτόν, ἀνεχώρησε μετὰ στρατοῦ ἐκλεκτοῦ. Ἐλθὼν δὲ πλησίον τοῦ Τουρένου, τοὺς μὲν Ἀλβανούς ἔταξεν ἐν ἐνέδρᾳ, παραγγείλας νὰ φανῶσιν ὅταν μόνον προσκληθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἐλθὼν πρὸς τὴν πόλιν ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν διοικητήν. Ἐξεληθόντα δὲ μετὰ συνοδίας ἰσαριθμοῦ πρὸς τὴν φαινομένην τοῦ Σκεντέρμπεη, προσεκάλεσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Φερδινάνδου, παραστήσας τοὺς κινδύνους τῆς ἀντιστάσεως, καὶ τὰς τιμὰς αἷς ἔμελλε ν' ἀπονεύμῃ αὐτῷ ὁ βασιλεὺς εἰ ἐνέδιδεν ἀμέσως.

Καὶ ταῦτα λέγων ἔφρασε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸν Φουζιάνην πρὸς τὴν ἐνέδραν· οὗτος ὅμως ἔχων κατὰ νοῦν νὰ μὴ δεχθῆ τὰς συνετάς προτροπὰς τοῦ ἡγεμόνος τῆς ἠπειροῦ, οὐ μόνον προστεινεν ἀπαρδέκτους ἀξιώσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ὕβρει ἐξώκειλε κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλείας. "Ὅθεν ἀγανακτῆσας ὁ Σκεντέρμπεης ἤρπασεν αὐτὸν κράζας « Φθῆσάτε Ἀλβανοί! » Καὶ ἐλθόντες οἱ Ἀλβανοὶ ἐδέσμευσαν καὶ παρέλαβον τὸν ἀποστάτην.

Ὁ Φουζιάνης ἐβιάσθη τότε νὰ παρδύσῃ τὸ φρούριον· ἐπεστράπη δὲ αὐτῷ νὰ ἀναχωρήσῃ ἐλευθέρως εἰς Σικελίαν.

1462—1464.

Ἐναλαβόντος τοῦ Φερδινάνδου τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ παυσαμένου τοῦ πολέμου, ὁ Σκεντέρμπεης ἠτοιμάσθη νὰ ἐπανεῖλθῃ εἰς Ἀλβανίαν, ὅθεν ἔλειπε πρὸ ἐνὸς περιήπου ἔτους. Ἐσπευδα δὲ τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω οἱ ἀδιάκοποι τοῦ Μωάμεθ θριάμβοι, κακὰ προοιωνίζοντο καὶ περὶ τῆς Ἡπείρου. Τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξάψασαν ἔτι μᾶλλον τὴν λύσσαν τοῦ θηριώδους κατακτητοῦ, παρηκολούθησεν ἡ ἐκπόρθησις τῆς Πελοποννήσου, πάσης τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου, πλείστων νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Σερβίας· ὡς ἀγέλαι κτηνῶν ἐσύροντο κατόπιν τοῦ νικητοῦ μυριάδες αἰχμαλώτων. Ἀποσβέσας διὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν τελευταῖον σχεδὸν σπινθῆρα τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐξουσίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μωάμεθ ἀπεφάσισε νὰ ἐξοντώσῃ αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν Ἀνατολήν· διὸ μεγάλαι πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἐγένοντο.

Τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ διακοινώσας ὁ Σκεντέρμπεης τῷ Φερδινάνδῳ, ἀνήγγειλε καὶ πρὸς τὸν δούκα Μεδιολάνων καὶ τὸν πάπαν· ἀμφότεροι δὲ ἀνταπέστειλον αὐτῷ πρέσβεις μετὰ συγχαρητηρίων καὶ δώρων. Ἐλεγε δὲ ὁ πάπας ὅτι ἐσκόπει νὰ μεταβῇ εἰς Ἡπειρον ὁδηγῶν σταυροφόρους, καὶ ὅτι ἅμα ἐλθὼν θέλει ἀνακηρύξῃ τὸν Σκεντέρμπεην ἀρχιστρατηγὸν τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας χριστιανικῶν δυνάμεων, καὶ βασιλέα Ἀλβανίας, Μακεδονίας, Θράκης καὶ Ρούμελης.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Φερδινάνδος, ἐπιθυμῶν νὰ ἀποδείξῃ πασιφανέστερον τὴν ἰδίαν εὐγνωμοσύνην, ἀπένευμε τῷ Σκεντέρμπεῃ παρόντων τῶν στρατηγῶν καὶ πάντων τῶν αὐλικῶν εὐχαριστίας, καὶ πατέρα αὐτοῦ ἀπεκάλεσεν. Ἐψάλλησαν δὲ καὶ δοξολογίαι, καὶ παντὸς εἶδους ἀγῶνες καὶ γυμνασίαι ἐτελέσθησαν, δοθείσας καὶ ἀμοιβῆς πρὸς ἕκαστον ἰδίως στρατιώτην τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον ἐπεδαψιλεύθησαν πλουσιώταται πανοπλία, πολύτιμα τρόπαια, ἵπποι μεγαλοπρεπῶς συνεσκευασμένοι καὶ ἀξιόλογοι χρηματικαὶ χορηγίαι. Ἐδωρήσατο δὲ αὐτῷ πρὸς τούτους ὁ Φερδινάνδος καὶ τρεῖς πόλεις τῆς Ἀπουλίας (Trani, Monte-Gargano καὶ San-Giovanni-Rotondo), αἵτινες ἴσως ἐχρησίμευσον ἀντὶ ἀσύλου τῷ Σκεντέρμπεῃ, εἴποτε ἐνικᾶτο κατὰ τὴν ἀκάθεκτον πρὸς τοὺς ἀπίστους πάλην.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ ἡγεμὼν ὅσως ἐδείκνυτο τοσοῦτω γεννητῶς, δὲν ἐμιμήθη τὴν εὐσέβειαν, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν εὐθουδίαν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξώκειλεν εἰς ἐκδικήσεις κατὰ τῶν φίλων τοῦ δουκὸς Ἀνδεκαβίας. Καὶ ἀθετήσας τοὺς δόκους ἔρριψεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἐθανάτωσε μετὰ ταῦτα τὸν δούκα Σουέσσης καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, μὴ φοβθεὶς ὁ τύραννος μηδὲ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀντιπάλων. Ἀπέθανε δὲ τὴν 25 Ἰανουαρίου 1494 μισούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπηκόων, καὶ κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς υἱὸν ἔτι μᾶλλον ἀποτρόπαιον.

Ἄλωσις Τραπεζοῦντος. — Ἐκστρατεία Μωάμεθ εἰς Βλαχίαν. — Νέον σχέδιον πολέμου κατὰ Σκεντέρμπεην. — Ἀλληπάλληλος ἀποστολὴ στρατηγῶν. — Ἡττα τοῦ Σινάμπασα. τοῦ Χουσεΐμπεη, τοῦ Γιουσέμπεη καὶ τοῦ Καρατζάμπεη. — Ἐπιστολὴ τοῦ σουλτάνου πρὸς Σκεντέρμπεην. — Ἀπάντησις. — Διετὴς ἀνακωχὴ. — Κατακτήσεις Μωάμεθ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ. — Ὁ πάπας Πίος Β' προσκαλεῖ τοὺς χριστιανούς εἰς ἐσρὸν πόλεμον. — Ἀπάθεια τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Σκεντέρμπεης ἀναλαμβάνει τὰ ὄπλα. — Ἀφίξις τούρκου πρεσβευτοῦ εἰς τὸ ἀλβανικὸν στρατόπεδον, καὶ ἀποτυχία αὐτοῦ. — Ὁ πάπας ἀναγγέλλει τῷ Σκεντέρμπεῃ τὴν προσεχῆ αὐτοῦ μετάβασιν εἰς Ἀλβανίαν. — Εἴσοδος εἰς Μακεδονίαν τοῦ Σερεμέτπασα μετὰ δεκαεπτάρων χιλιάδων ἰππέων· ἠττᾶται ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. — Θάνατος Πίου τοῦ Β'. Πένθος Σκεντέρμπεη. — Εἰσβολὴ εἰς Ἡπειρον τοῦ Βαλαδᾶν Βαδέρα. — Ἡττα Ἀλβανῶν. Τραῦμα Σκεντέρμπεη. — Αἰχμαλωσία καὶ θάνατος τῶν ἄκτῶ κυριωτέρων αὐτοῦ στρατηγῶν. — Ἐνδοξὸς νίκη κατὰ τὴν Ἄνω Δίθρην. — Εἴσοδος τοῦ Γιακούπ Ἀρναούτ εἰς Ἡπειρον. — Νίκη Σκεντέρμπεη.

Ὀλίγα ἔτη (1462) μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠλώθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ ἡ ἀρχαία Τραπεζοῦς, ἡ σύγχρονος αὕτη πόλις τῆς Τρωάδος, καὶ ἔνδοξος μητρόπολις κράτους μικροῦ. Ἡ πόλις αὕτη, ὀνομασθεῖσα ἴσως οὕτω διὰ τὸ τραπεζοειδὲς σχῆμα τοῦ τείχους αὐτῆς, ἀποικία οὖσα τῶν ἐν Σινώπῃ Ἑλλήνων, ἐφιλοξήνησεν, ὡς γνωστὸν, τὸν Ἐενοφῶντα καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐπανερχομένους ἐκ Περσίας. Περιελθοῦσα δὲ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ κράτος τῆς Ῥώμης, ἐτήρησε τοὺς ἰδίους νόμους καὶ ἀτελείας μέχρι τέλους τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἠκμασε δὲ ἐπὶ Τραϊανοῦ, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Ζηλωτὴ διὰ τὸ τὸ κλίμα καὶ τὴν θέσιν, ἀναγορευθεῖσα ὑπὸ Τραϊανοῦ πρωτεύουσα τῆς ἐν Πόντῳ Καππαδοκίας, διήγειρε τὰς ἀπλήστους τῶν Γότθων ὀρέξεις· ὅθεν, καὶ τοὶ διπλοῦν ἔχουσα τείχος καὶ μυριάδα προασπιστῶν, ἠλώθη ὅμως καὶ διηρπᾶχη φανευθέντων τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ὅτε δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἠρπάγη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, καὶ οἱ Ἄγγελοι, καὶ Λασκάρεις καὶ Κομνηνοὶ διεμερίσαντο ἑαυτοῖς τὰ λείψανα τοῦ κράτους τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Καππαδοκία, ἡ Παφλαγονία καὶ ἄλλαι τινὲς παρακείμεναι χῶραι, ὑπετάγησαν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Κομνηνῶν. Ἐπειδὴ δὲ, καὶ τοὶ φέροντες πομπῶδη τίτλον αὐτοκράτορος τοῦ μικροῦ τούτου βασιλείου οἱ ἡγεμόνες, οὐχ ἦττον ἦσαν ἀσθενέστατοι μεταξὺ κραταίων μοναρχῶν, ἐπιζήτησαν τὴν προστασίαν τῶν ἐπιφόβων αὐτοῖς γειτόνων· καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ τοῖς μουσουλμάνοις αὐτοῖς ἐκ τῶν δυναστειῶν τοῦ Λευκοῦ καὶ τοῦ Μέλανος Προβάτου, καὶ τοῖς ἐκγόνοις τοῦ Ταμερλάνου καὶ

ἄλλοις ἀρχηγοῖς λαῶν βαρβάρων, ὡς τοῖς Λαζοῖς καὶ Ἀβαζίδαις, ἔδιδον πρὸς γάμον τὰς θυγατέρας αὐτῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, Δαυῖδ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ ἐφανεύθη ἐπιταγῇ τοῦ Μωάμεθ μετὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ υἱῶν. Ὁ δὲ ἔβδομος ἀποδρᾶς ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐγένετο ἀρχηγὸς τῶν ἐκεῖ Κομνηνῶν, ἐνῶ ἡ Τραπεζοῦς μετεβλήθη εἰς ἀπλήν ἐπαρχίαν τῆς Τουρκίας. Ὁ ἀπηνὴς σουλτάνος καταδιώκων τοὺς ἀτυχεῖς τῆς Τραπεζοῦντος ἡγεμόνας καὶ μετὰ θάνατον, προσέταξε νὰ ριφθῶσιν ἄταφα τὰ σώματα αὐτῶν ἵνα γίνωσι βορὰ κυνῶν καὶ ὀρνέων· ἀλλ' ἡ αὐτοκράτειρα Ἑλένη, καταφρονούσα τοῦ τυράννου τὰ προσητάγματα, ἦλθεν εἰς τὸν τόπον τῆς καταδικῆς ὑπὸ ξένον ἔνδυμα, ἀπεμάκρυνε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τὰ σαρκοβόρα ζῶα ἀπὸ τῶν ἀγαπητῶν πτωμάτων τῶν τέκνων καὶ τοῦ συζύγου, καὶ τὴν νύκτα ἀνορύξασα ἰδίαις χερσὶ λάκκον ἀπέθετο αὐτὰ· ἀπέθανε δὲ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς λύπης μετὰ μικρὸν.

Οὕτως ἐτελεύτησε τὸ αὐτοκρατορικὸν γένος τοῦ Βυζαντίου κατὰ τε τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐξολοθρευθὲν ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῶν δύο θαλάσσων καὶ τῶν δύο μερῶν τοῦ κόσμου, ὡς ὑπεγράφετο Μωάμεθ ὁ Β' ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Σινώπης, ὁ σουλτάνος ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Βοεβόδα τῆς Βλαχίας Βλάδου, τυράννου θηριωδιστέρου καὶ πανουργοτέρου καὶ αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ· διὰ τοῦτο οἱ μὲν Οὐγγροὶ ἐπωνόμασαν αὐτὸν *Δράκον* ἢ *Διάβολον* (1), οἱ δὲ Βλάχοι *Τσεπελποῦς* ἢ *Δήμιον*, καὶ οἱ Τούρκοι *Καζικλιὴ Βόδα* ἢ Ἀνασκολοπιστήν. Ἡ τελευταία αὕτη ἐπωνυμία ἦν ἴσως καὶ ἡ μάλλον κατάλληλος, διότι ἠγάλλετο γευόμενος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν μεταξὺ κύκλου Τούρκων ἀνασκολοπισθέντων καὶ ἐκπνεόντων ἐν ὀδύναϊς. Πολλὰ κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ ἐκδερόμενοι τοὺς πόδας οἱ αἰχμάλωτοι Τούρκοι, ἠλείφοντο μετὰ ἄλατος, καὶ ἐλείχοντο ὑπὸ αἰγῶν ἵνα αἰσθάνωνται τοὺς πόνους δριμύτερον. Καὶ ποτε προσέβηται τινες τοῦ σουλτάνου μὴ θελήσαντες ν' ἀποκαλύψωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ὑπέστησαν βάσανον τρομερὰν. Ἐπιθυμῶν, ὡς εἶπεν ὁ αἰμοβόρος βοεβόδας, ν' ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοιοῦτου καθήκοντος, προσέταξε νὰ προσηλώσωσι δι' ἤλων ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν τοὺς πέλους. Ἄλλοτε πάλιν συναγαγὼν πάντας τοὺς ἐπαίτας καὶ ἐμπλήτας πρῶτον αὐτοὺς κρεάτων καὶ οἴνου, παρέδωκεν ἔπειτα τῷ πυρὶ τὰν αἵθουσαν ἐν ἧ' ἐγεύοντο, καὶ κατέκαυσε

ἅπαντας. Ἐκοψε δὲ καὶ μητέρων μαζοὺς καὶ ἀντ' αὐτῶν ἔθετο τὰς κεφαλὰς τῶν ἰδίων τέκνων, καὶ διὰ μηχανῶν ἃς αὐτὸς ἐφεύρε κατεκόπτοντο καὶ ὡς λάχανα ἐβράζοντο ἀνθρώποι. Ἀπαντήσας ποτὲ μοναχὸν καθήμενον ἐπὶ ὄνου, ἀνεσκολόπισεν ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὑποζυγίου. Ἱερέα κηρύξαντα ὅτι δὲν πρέπει νὰ οικειοποιητῆται τις τὰ ἀλλότρια, ἀνεσκολόπισεν ὡσαύτως, διότι γευόμενος μετὰ τοῦ Βλάδου ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ἄρτου ὃν εἶχε κόψει οὗτος. Ἰδίαις χερσὶν ἔσχισε τὴν κοιλίαν μιᾶς τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ἀξιούσης ὅτι ἦν ἔγγυος, καὶ ἐβιάσατο παιδιὰ νὰ φάγωσι τὰς σάρκας τῶν ἰδίων μητέρων. Τετρακοσίους νέους ἐξ Οὐγγαρίας καὶ Τρανσυλβανίας, ἀποσταλέντας εἰς Βλαχίαν ἵνα διδασθῶσι τὴν γλῶσσαν, κατέκαυσε διὰ μιᾶς, καὶ ἑξακοσίους ἐμπόρους ἐκ Βοεβίας ἀνεσκολόπισεν ἐν τινὶ πλατείᾳ· πεντακοσίους δὲ ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Βλαχίας μὴ χορηγήσαντας, ὡς ἔλεγεν, ἀκριβεῖς πολιτειαγραφικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν κατοίκων τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν, κατεδίκασεν εἰς τὸν αὐτὸν θάνατον.

Τοιοῦτος ἦν ἐν συντόμῳ ὁ θηριώδης ἐκεῖνος ἡγεμὸν τῆς Βλαχίας· πανήγυριν ἐτέλει λαμπρὰν ὡσάντις ἔβλεπε βέροντας χειμάρρους αἵματος ἀνθρωπίνου, καὶ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ διεπράζετο σφαγὰς κατὰ χιλιάδας.

Ἄλλ' ὅτε ὁ Μωάμεθ ἔλθων εἰς Βλαχίαν μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ (1) ἤλαυνε πρὸς τὴν μητρόπολιν τοῦ τυράννου, ἐξέστη ἰδὼν ὀλίγον μικρὰν αὐτῆς « πάλους πεφυτευμένους μυριαριθμούς, βριθοντας ἀντὶ καρπῶν νεκρὰ σώματα », ὡς λέγει ὁ Δούκας, κατέχοντας τὸ μὲν μῆκος σταδίου ἐπτακαίδεκα, τὸ δὲ πλάτος σταδίου ἐπτὰ. Ἦσαν δὲ ἀνεσκολοπισμένοι Τούρκοι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες· ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν πεπερονημένοι ἐπὶ σκόλοπος ὑψηλοτέρου ὁ Χαμζάπασας, φέρων ἔτι τὸ βύσσιον καὶ κόκκινον αὐτοῦ ἔνδυμα· ἀλλὰ καὶ νήπια ἐκρέμαντο ἐπὶ σκολόπων, καὶ πτηνὰ ἐνεφώλευον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν.

Ταῦτα ἰδὼν ὁ Μωάμεθ ἀνέκραξεν· « Οὐ δυνατόν ἐστιν ἄνδρα οὕτω μεγάλη ἐργασάμενον ἀφαιρεῖσθαι τὴν χώραν, ὡς δαιμονίως ἐπισταμένῳ χρῆσθαι τῇ ἀρχῇ καὶ τοῖς ὑπηκόοις· καὶ ἔλεγεν ὡς πολλοῦ ἄρα ἄξιός εἴη ὁ ἀνὴρ οὗτος τοιαῦτα ἐργασάμενος » (2). Ὁθεν ἐκπεπληγμένος καὶ φοβούμενος δὲν προήλασεν ἐπὶ τὰ πρόσω, ἀλλ' ἐπῆξεν ἐκεῖ τὰς σκηνάς καὶ τάφρους ἀνήγειρε. Σκοτίας δὲ οὕσης ἔτι ὁ Βλάδος κατέλλε

(1) Ὁ Χαλκοκονδύλης (Βιβλ. 16') λέγει τὸν Βλάδον « Δρακόνλιον παῖδα », ἔχοντα καὶ ἀδελφὸν Δρακόνλιον. Ταῦτα λέγει καὶ ὁ Δούκας (Κεφ. Κθ') προσθέτων « οὕτω γὰρ ἐκαλεῖτο πινυρῆρος τοῖς τρόποις ὢν, καὶ γὰρ τὸ Δρακόνλιον ὄνομα πονηρὸς ἐρμηγεύεται. » Σ. Μ.

(1) Ὁ Χαλκοκονδύλης λέγει (αὐτόθι) « μέγιστον τούτων στρατὸν γενέσθαι φασὶ, δεύτερον μετὰ γε τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐπέλασιν τοῦ βυσιλέως τούτου . . . γενέσθαι δὲ ἀμφὶ τὰς πέντε καὶ εἰκοσιμυριάδας ». Ὅρα καὶ Δούκ. Κεφ. Μί. Σ. Μ.

(2) Χαλκοκονδ. Βιβ. Θ'. Ἰδὼν χάριν περιεργείας πῶς μεταφράζει τὴν τελευταίαν ταύτην φράσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ ἐν ἡμέτερος συγγραφεύς, ἔχων ἐπ' ὄψιν τὴν λατινικὴν μετάφρασιν (Verumtalem addebat eum virum qui tanta pataverit haud multi faciendum esse). « Καὶ ὁμοίως », προσέθετο μεταμειληθείς βεβήως διότι ἀπεκάλυψε τοὺς κρυφίους αὐτοῦ λογισμούς, « ἀνθρώπος τοσαῦτα κακουργήματα πράξας, εἶναι πάντῃ ἀνάξιός τιμῆς. » Σ. Μ.

μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καλῶς συντεταγμένων, καὶ προσβαλὼν τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ ἔχθρου, κατέκοψε μέγαν ἀριθμὸν ἕνεκα δὲ τῆς νυκτὸς καὶ οἱ Τοῦρκοὶ αὐτοὶ ἐφόνευσαν ἀλλήλους. Πρωίᾳ δὲ γενομένης, οἱ μὲν Βλάχοι ἀνεχώρησαν, ὁ δὲ σουλτάνος ἐγερθεὶς κατησχυμμένος διέβη τὸν Ἴστρον καὶ ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν (1).

Τὶ δὲ συνέβαιεν ἐν τοσούτῳ ἐν Ἀλβανίᾳ; Ἀποπλεύσας ἐκ Τουρένου μετὰ τοῦ στρατοῦ ὁ Σκεντέρμπεης, ἀπέβη εἰς Δυρράχιον, καὶ σπεύδων ἀπῆλθεν εἰς Κροΐαν. Ὑπεδέξαντο δὲ αὐτὸν πάντες μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐν τοῖς ναοῖς ἐψάλλοντο δοξολογίαι, καὶ πανταχόθεν συνέβρισαν μεγιστᾶνες, χωρικοὶ, στρατιῶται, ἵνα ἴδωσι τὸν προσφιλεῖ ἡγεμόνα.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Μωάμεθ, ἀγανακτῶν ὅτι μικρὸς τῆς Ἀλβανίας δεσπότης ἐπάλαυε μετὰ θριάμβων δεκαεννέα ἤδη ἔτη πρὸς τοὺς νικηφόρους τῆς Τουρκίας στρατοῦς, ὤμοσε νὰ ἐξοντώσῃ αὐτόν· ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ καταπολεμήσῃ ἀδιακόπως αὐτόν, ἀποστέλλων ἀλληλοδιαδόχως δυνάμεις.

Πρῶτος ὁ Σινὰν ἐξεστράτευσεν μετὰ δύο μυριάδων στρατιωτῶν· πεποιθήσιν δὲ ἔχων ὅτι ἤθελεν ἐπιπέσει ἀπροσδοκῆτως καὶ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἔχθρου, προήλαυεν μετὰ σπουδῆς. Ὁ Σκεντέρμπεης ὁμοίως, ἀγρυπνὸς ὡς συνήθως, ἀνεχώρησεν εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ νυκτὸς πρὸς τὸ ὄρος Μοκρέας, ὅθεν εἰσῆρχοντο οἱ Τοῦρκοὶ εἰς Ἀλβανίαν· μόλις δὲ εἰσῆλθον εἰς τὰ στενά καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Πλέον τῶν δύο τρίτων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν, ἡ δὲ σκευὴ πᾶσα καὶ αἱ σημαῖαι ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Σινὰν αὐτὸς μόλις ἐσώθη φεύγων ἐκδρομῶς, πλείστοι ὁμοίως ἄλλοι ἐκ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν συλληφθέντες ἐξηγόρασαν ἑαυτοὺς δι' ἄδροτάτων λύτρων. Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐπανῆλθον φέροντες πλουσιώτατα λάφυρα· διότι ὁ Σκεντέρμπεης διένειμε, κατὰ τὸ σῆμα, πάντα, φυλαξας εἰς ἑαυτὸν τὴν δόξαν μόνην.

Τὸν ἠττηθέντα Σινὰν διεδέχθη ἄλλος, ὁ Χουσεΐμπεης, μετὰ τριάκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν. Διοικῶν δυνάμεις ἀνωτέρας τὸν ἀριθμὸν καὶ χαρακτηῖρα ἔχων εὐσταθέστερον, προσέτιμα νὰ πέσῃ καὶ αὐτὸς, νὰ συμπέσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μαχόμενοι ἢ νὰ τρέψωσι τὰ νῶτα· ἀλλὰ συγκροτηθείσης μάχης ἐτραυματίσθη τὸν δεξιὸν βραχίονα, τραυματισθέντος καὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ· καὶ συνοδευόμενος ἐν ὄρα σκότους ὑπὸ εὐαριθμῶν ὀπαδῶν κατέφυγεν εἰς βουνὸν σύμφυτον οὐ μακρὰν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοπέδου. Ἀλλὰ μόλις ἐνόμισεν ἑαυτὸν ἐκτὸς κινδύνου, καὶ Ἀλβανοὶ στρατιῶται καταδιώκοντες τοὺς φυγάδας ἀνεκάλυψαν αὐτόν· καὶ υποθέσαντες ὅτι τὸ δάσος ὄλον ἦν πλήρες ἔχθρων, εἰδοποίησαν τὸν Σκεντέρμπεην. Ὅτε δὲ εἶδον αὐτόν οἱ Τοῦρκοὶ ἐλθόντα μετὰ τοῦ ἵππικοῦ ἠπόρουσι τί νὰ πράξωσι· νὰ φονευσῶσιν ἀνθιστάμενοι ματαίως, ἢ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ.

Ὁ Χουσεΐμπεης ἐνόμισεν προτιμότερον τὸ τελευταῖον· καὶ καταβαλὼν τὰ ὄπλα διευθύνθη πρὸς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην. Πλησιάζας δὲ καὶ νεύσας τὴν κεφαλὴν, ἔφερε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος καὶ εἶπε· « Ποῦ ὑπάγεις, Σκεντέρμπεη, τίνα ζητεῖς; Δὲν εἶναι ἐντιμοὶ μόνοι οἱ θριάμβοι· ἐντιμὸς εἶναι ἐνίοτε καὶ ἡ ἥττα. Κάμφθητι λοιπὸν τὴν ὥραν ταύτην ὑπὸ εὐσπλαγγίας, καὶ ἔσο βέβαιος ὅτι τὸ ἔλεος ἔσται ἐνδοξότερον καὶ τῶν θριάμβων τῶν ὀπλων σου. »

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σκεντέρμπεης ἐστράφη ὑπομειδιῶν πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν καὶ εἶπεν· « Οὐδὲν ἐπιτηδείότερον, φίλοι μου, τῆς κακῆς τύχης, οὔτε εὐφρύτερον τῆς ἀνάγκης· ἠττηθέντες ὀμιλοῦμεν προτιμότερον ἢ νικῶντες. »

Λαβὼν δὲ μετὰ ταῦτα τὴν χεῖρα τοῦ Χουσεΐμπεη, « ἔσο ἡσυχος, εἶπε μετ' ἀγαθότητος· οὔτε θὰ βλαφθῆς οὔτε θὰ δυσαρεστηθῆς. » Καὶ ἔσειλεν αὐτόν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ εἰς μέρος ἀσφαλές ὅπου εὗρον ἀνάπαυσιν· αὐτὸς δὲ, ἐξερουήσας ὄλα τὰ περίξ καὶ ἰδὼν ὅτι δὲν ἔμενον πλέον ἔχθροι, ἐπανῆλθεν εἰς Κροΐαν· ἀπένευσε δὲ δημοσίᾳ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν τὸν κρατοῦντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ στέμματα τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν ὑπαρξιν τῶν ἐθνῶν.

Ἐν τοσούτῳ ὁ σουλτάνος ἐμμένων σταθερὸς εἰς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ἔστειλε καὶ τρίτον στρατὸν ἐκ δεκαοκτῶ χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Γιουσούφμπεην. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης μόλις ἐπανελθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀνεχώρησε καὶ μετέβη εἰς Σκόπιαν. Ἡ ἀπροσδόκητος καὶ τολμηρὰ αὐτῆ ἐμφάνισις τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τοσοῦτον κατέπληξε τοὺς ἐναντίους, ὥστε καὶ στρατηγοὶ καὶ στρατιῶται ἐφυγον ἀκράτητοι· μόλις τριακόσιοι προτιμῶντες τοῦ θανάτου τὴν τιμὴν ἔπεσαν μαχόμενοι· ἐφονεύθησαν δὲ καὶ ἐκ τῶν φυγάδων περὶ τοὺς χιλίους ἐπτακοσίους· ἀλλ' ἵνα μὴ κωλύηται ὁ στρατὸς κατὰ τὰς κινήσεις, οὐδεὶς αἰχμάλωτος ἐγένετο, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σκεντέρμπεη.

Μετὰ τινα δὲ χρόνον ὁ Γιουσούφμπεης ἠθέλησε νὰ συντάξῃ ἐκ νέου τὸν στρατὸν αὐτοῦ, εἰς μάτην ὁμοίως.

Μεταξὺ τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ σουλτάνου εὗρίσκετο γέρον τις τὸ ὄνομα Καρατζάμπεης, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ὡς ἐτιμᾶτο πάλαι καὶ ὑπὸ τοῦ Μουράτου, διὰ τὰς μακρὰς καὶ ἀξιολόγους αὐτοῦ ὑπηρεσίας. Φθονῶν οὗτος τὴν δόξαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας, παρεμυθεῖτο ἀποδίδων αὐτῇ εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν κατ' αὐτοῦ στελλομένων στρατηγῶν· λησμονήσας δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐξαλείψῃ διὰ μιᾶς ὄνομα μέγιστον, παρεκάλεσε τὸν σουλτάνον νὰ στείλῃ αὐτόν κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, εἰπὼν ὅτι τριάκοντα μόνον χιλιάδες ἀνδρῶν ἤρκειν ἵνα ἐξοντώσῃ τὸν Ἀησιήν.

Ὁ δὲ Μωάμεθ οὐ μόνον ἔσπευσε νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλὰ καὶ τετάρτην μυριάδα στρατιωτῶν προσέθετο

(1) Δοκ. Κεφ. Μί.

εἰς τὰς τρεῖς ζητηθείσας. Καὶ ὁ μὲν Καρτζάμπης ἀνεχώρησεν ἐν τῷ ἄμα.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ὅστις ἐγίνωσκε τὸν ἄνδρα πρὸς πολλοῦ ὡς συνεκατρατεύσας τὸ πάλαι εἰς Ἀσίαν, ἔλεγεν ὅτι τῶντι ἐπιτηδειότατος ἦν στρατηγός, καὶ ὅτι νεώτερον ἤθελε μᾶλλον φοβηθῆ αὐτὸν, ἢ τὰς τεσσαράκοντα αὐτοῦ χιλιάδας. Διὸ ἠτοιμάσθη μετὰ πλείονος ἐπιμελείας, καὶ παραλαβὼν καὶ νεαρόν στρατὸν μετέβη εἰς Δίβρην. Διατάξας δὲ τὰ πάντα καὶ καταλαβὼν τὰς μᾶλλον ἐπικαίρους θέσεις, ἀπέστειλε δύο χιλιάδας ἀνδρῶν πρὸς τὴν κάτω Ἡπειρον, ὅθεν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὁ Καρτζάμπης· οὗτοι δὲ διαιρεθέντες εἰς μικρὰ σώματα ἵν' ἀπατήσωσι τὸν ἐχθρόν, διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ὄρη, οὐχὶ ὅμως μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐναντίων ὁ στρατηγὸς ἀφείλε τὸν στρατὸν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔστειλε τέσσαρας μόνον χιλιάδας ἵνα καταλάβωσι τὰ στενὰ καὶ πέσωσιν αἴφνης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης ἀφῆκεν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὀρμήσας κατέσφαξεν αὐτοὺς πλὴν ὀλίγων, οἵτινες ἐλθόντες ἀνήγγειλαν τῷ πασᾷ τὸ γεγονός.

Τὸ δυστύχημα τοῦτο κατετάραξε τὸν οἰηματίαν γέροντα, καὶ ἔρριψεν αὐτὸν εἰς ἀπορίαν· νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἢ διὰ τὸν προσεγγίζοντα χειμῶνα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ; Ἐννοήσας ὅμως ὅτι αἰσχρὸν ἦν νὰ ἀναχωρήσῃ χωρὶς κἀν μιᾶς μάχης, καὶ ὅτι ἤθελε παροργίσει τὸν σουλτάνον, ἀπεφάσισε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Καὶ ἐλθὼν μετὰ διήμερον πορείαν εἰς θέσιν καλουμένην Διβάδειον παρεσκευάσθη, τὴν δ' ἐπιούσαν ἀπὸ πρωΐας ἔστειλε κήρυκα πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην ἵνα προκαλέσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, « μάχην οὐχὶ ἐξ ἀφανοῦς ἀλλ' ἐκ τοῦ συστάδην, ἀρμοδίαν εἰς γενναίους πολεμιστὰς καὶ οὐχὶ ληστὰς. »

« Εἰπέ εἰς τὸ γραῖδιον, ἀπεκρίθη ὁ Σκεντέρμπεης, ὅτι δὲν θ' ἀργοπορήσῃ νὰ λάβῃ εἰδήσεις μου. »

Μετὰ τσαύτης δὲ ταχύτητος ἐκίνησε τὸν στρατὸν, ὥστε ἔφθασεν ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τοῦ κήρυκος.

Ὁ Καρτζάμπης ὅμως ἑστερείτο καὶ δραστηριότητος καὶ εὐσταθείας· βρῦς τὸ πνεῦμα ὡς καὶ τὸ σῶμα ἐταλαντεύετο, ἐπιθυμῶν ν' ἀποφύγῃ τὴν μάχην ἣν αὐτὸς προσεκάλεσε μετὰ τσαύτης αὐθαθείας· ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης δὲν ἐδίσταζε. Διὸ μόνις παρετάχθησαν οἱ στρατοὶ, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὤρμησαν ἀκατάσχετοι ὡς συνήθως. Ἡ πρώτη αὕτη ἔφοδος ἐκλόνησε τὸν ἐχθρόν, οὐδ' ἤθελε βεβαίως ἀντιστῆ εἰς τὰς μεταγενεστέρας, εἰμὴ διέκοπτε τὴν μάχην βαγδαϊότατος ἡμέρας, τρεῖς ὀλοκλήρους ἡμέρας διαρκέσας πρὸς ὠφέλειαν τῶν Τούρκων· τὸ στρατόπεδον αὐτῶν κατεκλύσθη, καὶ πολλοὶ ἵπποι ἐπνίγησαν· ὅθεν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσι μετὰ σπουδῆς εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἤλπιζεν ὅτι μόνις ἔπαυον τὰ ὕδατα, καὶ ἦ οἱ Τούρκοι ἐπανήρχοντο, ἢ αὐτὸς ἔτρεχε κατόπιν ἐκείνων. Ματαίως ὅμως ἡ ἐλπίς· διότι ὁ Καρτζάμπης ἀνεχώρησε διὰ νυκτός, καὶ μετὰ μεγίστης σπουδῆς ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπανελθὼν δὲ καὶ ὁ Σκεντέρμπεης εἰς Κρόϊαν ἀπέλυσε τὸν στρατὸν, καὶ ἠσχολήθη καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα μετ' ἐπιμελείας εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ὡς φρονῶν μάλιστα ὅτι τὸ προσεχὲς ἔαρ ἤθελεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐκ νέου κατὰ τοῦ Καρτζάμπη ἢ καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου.

Ἄλλ' ὁ Μωάμεθ ἐννοήσας ἐπὶ τέλους ὅτι τοιοῦτος ἐχθρὸς ἦν ἀκαταμάχητος, κατέφυγεν εἰς τὰ ὄπλα τῆς πανουργίας· ὅθεν ἀποστείλας πρὸς Σκεντέρμπεην πρέσβην μετὰ πλουσίων δώρων ἐπέστειλε καὶ τὰ ἑξῆς·

« Ἐγὼ, Μέγας Κύριος, Μέγας Ἐμίρης, σουλτάνος Μωάμεθ βέης, υἱὸς τοῦ Μεγάλου Κυρίου καὶ Μεγάλου Ἐμίρου σουλτάνου Μουράτ βέη, Σκεντέρμπεη τῷ ἡγεμόνι τῶν Ἀλβανῶν χαίρειν.

» Δὲν γνωρίζω, φίλτατε Σκεντέρμπεη, φιλίαν μᾶλλον ἐγκάρδιον τῆς ὀφειλομένης εἰς πολυχρόνιον οἰκειότητα, καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη χρονολογῆται ἀπ' αὐτῆς τῆς νεότητος, ὡς ἡ ἡμετέρα. Ἐνθυμεῖσαι ὅτι συνεβιοῦμεν ὡς ἀδελφοὶ ὅτε ἦσο ὄμηρος παρὰ τῷ πατρὶ μου.

» Διὸ, ὁσάκις ἀναπολῶ τὰς γλυκείας ἐκείνας ὥρας τῆς ἡμετέρας νεότητος, καὶ ἐνθυμοῦμαι τὰς λαμπράς σου ὑπηρεσίας καὶ ὅλα ὅσα ἔπραξας ὑπὲρ τῆς οἰκίας τοῦ Ὀθμάνου καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἡμετέρου κράτους, θεωρῶ χρέος μου νὰ σὲ ἀγαπῶ καὶ νὰ σοὶ ἀποδεικνύω τὴν ἀγάπην μου.

» Ἐπικαλοῦμαι τὸν Θεὸν εἰς μαρτυρίαν ὅτι αἰσθάνομαι μεγίστην ἐπιθυμίαν νὰ ἀπολαύω τῆς ὀμιλίας σου, καὶ νὰ συζήσω χρόνον τινὰ μετὰ σοῦ.

» Τὸν στρατὸν τὸν εἰσβαλόντα ἐσχάτως εἰς τὸ κράτος σου καὶ ἐπιχειρήσαντα ἐχθροπραξίας ἀποδοκιμάζω, διότι ἐνήργησεν ἄνευ τῆς ἐμῆς προσταγῆς· αἱ δὲ νίκαι σου, δικαία τιμωρία τῆς τόλμης αὐτοῦ, δὲν με ἀπῆρσαν.

» Ἀλλὰ ρίψωμεν ταῦτα πάντα εἰς λήθην, καὶ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἡμῶν σχέσεις· ἀγία καὶ εἰρηνικὴ ἔνωσις ἔστω αἰώνιος ἡμῶν δεσμός.

» Ἰδοὺ δὲ τίνες ἔσονται αἱ βάσεις τῆς συμμαχίας ἡμῶν· ἀποστέλλω δὲ ταύτας πρῶτος εἰ καὶ γινώσκω ὅτι δὲν προτείνει ὄρους ὁ ζητῶν εἰρήνην.

» Ζητῶ νὰ διαβαίνωσιν ἐλευθέρως τὰ στρατεύματά μου διὰ τῆς χώρας σου ἵνα ὑπάγωσι κατὰ τῶν Ἐνετῶν· ζητῶ νὰ μοὶ δώσῃς ὄμηρον τὸν υἱόν σου Ἰωάννην, ὃν θέλω μεταχειρισθῆ ὡς ἄλλο τέκνον μου, καὶ τέλος ζητῶ ἐλευθερίαν ἐμπορίας μεταξὺ τῶν ὑπηκόων ἡμῶν.

» Ἐὰν συγκατατίθεσαι εἰς ταῦτα, ἐλθὲ ἀνυπέπτως πρὸς ἐμέ, καὶ θέλεις εὐρεῖ δεξιῶσιν ὁποῖα ἀνήκει

εις τὸν βαθμὸν σου. Ναί, μὰ τὴν πίστιν καὶ μὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν μου λόγον, θέλω τηρήσει πιστῶς μετὰ σοῦ ἀπαρβίαστον εἰρήνην· καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ ἐπικρατείᾳ σου οὔτε ὑπὸ τῶν στρατευμάτων μου οὔτε ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου θέλει ἐνοχληθῆ.

» Ἐὰν δὲ ἔχῃς ἄλλας αἰτήσεις ἢ ἀμφιβολίας διακοίνωσον αὐτάς τῳ ἐμῳ πρέσβει Μουσταφάπασα.

» Ἐδόθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ αὐτοκρατορικῇ Κωνσταντινουπόλει τὴν 6 Μαΐου, καὶ ἀπὸ γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ τὸ χιλιοστὸν τετρακοσιοστὸν καὶ ἑξηκοστὸν πρῶτον ἔτος. »

Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης φιλικῆς μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἐπιδούλου δὲ κατ' ἀλήθειαν, ἀναγνωσθεῖσης ἐπὶ Συμβουλίου, πάντες καὶ μεγιστᾶνες καὶ πρόκριτοι καὶ στρατηγοὶ εἶπον ἐκ συμφώνου, ὅτι τοιαύτη πρότασις παρὰ ἰσχυροτάτου μονάρχου ἐτίμα εἰς ἄκρον τὸν Σκεντέρμπεκ. Οἱ δύο ὁμοῦ πρῶτοι ὄροι ἀπεβρίβησαν ὁμοψήρως, καὶ μόνος ὁ τρίτος ὁ περὶ ἐμπορίας ἐγένετο δεκτός.

Ἰδοὺ δὲ ἡ ἀπάντησις:

« Γεώργιος Καστριώτης, ὁ ἐπικαλούμενος Σκεντέρμπεκ, ἡγεμὼν Ἡπειρωτῶν καὶ Ἀλβανῶν, καὶ στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ, Μωάμεθ τῳ ἡγεμόνι τῶν Τούρκων, χαίρειν.

» Ἐλάδομεν, ἐνδοξότατε ἡγεμὼν, τὴν φιλικὴν ἐπιστολήν σου Ἐπειδὴ ἡ ἀμοιβαία ἡμῶν ἀγάπη κερωρισμένων ὄντων πρὸ πολλοῦ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεναρκώθη, ὡς λέγεις, θέλεις νὰ ἐξεγείρῃς αὐτὴν διὰ φιλικῆς συμμαχίας.

» Καὶ τὴν μὲν πρότασιν δέχομαι προθύμως, τοὺς ὄρους ὁμοῦ ὅλους οὐχί· διότι φίλος ὢν καὶ σύμμαχος τῶν Ἐνετῶν καὶ τοὺς ὄρους ἠθέτου καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τὴν ἐμὴν προσέβαλλον, εἴ ποτε ἐπέτρεπόν σοι νὰ διαβῆς διὰ τῆς ὑπ' ἐμὲ χώρας.

» Ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν μου νὰ σοὶ παραδώσω ὡς ἐνέχυρον ἐγγυώμενον τὴν μεταξὺ ἡμῶν εἰρήνην δὲν δύναμαι, μὴ συγκατατιθεμένης εἰς τοιαύτην θυσίαν μήτε τῆς πατρικῆς μήτε τῆς μητρικῆς καρδιάς· μόνον τὸ τέκνον τοῦτο ἐχάρισεν ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ εἶναι ἔτι βρέφος. Πλὴν τούτου, ἀνεπανόρθωτον ἤθελεν ἀποβῆ τὸ δυστύχημα, εἴποτε μὴ ἀνετρέφετο κατὰ τὰ ἦθη καὶ τὴν θρησκείαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

» Τὸν δὲ ὄρον τῆς ἐλευθέρως ἐμπορίας τοῦτον καὶ τὸ Συμβούλιόν μου καὶ ἐγὼ παραδεχόμεθα, διότι καὶ πρὸς τὰ δύο ἔθνη εἶναι ὠφέλιμος.

» Μὲ προσκαλεῖς πρὸς τούτους νὰ σ' ἐπισκεφθῶ ἀδιστακτικῶς ἵνα ἐπικυρωθῆ ἡ τοσοῦτον χρόνον διακοπιᾶσα φιλία· εὐχαριστῶ, ἔξοχε ἡγεμὼν, τὴν ἀγαθότητά σου· δυστυχῶς ὁμοῦ, καὶ τὰ κυβερνητικά μου καθήκοντα καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβή, ὅπου πολλαὶ ἀναμνήσεις ἤθελον μοι ἐπέλθαι, δὲν μοὶ τὸ ἐπιτρέπουσιν· ὀφείλω δὲ καὶ νὰ καταγίνωμαι ἀνευδότης εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ φιλοτίμου Ἀλβανικοῦ ἔθνους, ἔθνος τοσοῦτω γενναίου, τοσοῦτω ἀδαμάτου καὶ τοσοῦτω ἐπιθυμοῦντος ἡσυχίας.

» Ἀλλὰ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην θέλω χορηγήσει ἐμαυτῷ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον.

» Ἐκ τοῦ ἡμετέρου στρατοπέδου, τὴν 1 Ἰουνίου 1461. »

Δὲν εἶχον ἔτι παρελθῆ δύο μῆνες ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σουλτάνου, ὅτε ὁ Μουσταφᾶς ἐπανῆλθεν εἰς Κρούϊν φέρων σχέδιον συνθήκης κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Σκεντέρμπεκ. Ὁ Μωάμεθ ὑπέσχετο μεθ' ὄρκου νὰ τηρήσῃ ἀκριβῶς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς τὴν εἰρήνην, ἐκτός μόνον ἐν ὃ Σκεντέρμπεκ παρεβίαζεν αὐτὴν πρῶτος. Ἀπέβαλλε δὲ καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, καὶ ἀνεγνώριζεν ἐκεῖνον νόμιμον ἡγεμόνα.

Τὴν συνθήκην ταύτην ἐγκριθεῖσαν καὶ παρὰ τοῦ Συμβουλίου ἐπεκύρωσεν ὁ Σκεντέρμπεκ, καὶ εἰρήνη ἐκρούθη κατὰ τε τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Ἐχάρησαν δὲ μεγάλως καὶ τῶν δύο ἡγεμόνων οἱ ὑπήκοοι.

Ἀλλ' ἐπὶ δύο μόνον ἔτη ἀπέλαυε τῆς εἰρήνης ταύτης ἡ Ἀλβανία. Τὸ 1453 ἔτος, ἐκτείνας ὁ Μωάμεθ τὰ ὄρια τοῦ κράτους αὐτοῦ μέχρι Βοσνίας, καὶ ὀχυρώσας φρούριον παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Σάυα καὶ τοῦ Βόσνα, ἀπήγει φόρους παρὰ τοῦ βασιλέως αὐτῆς· οὗτος δὲ ἀποταθεὶς πρὸς Πίον τοῦ Β', καὶ καταδείξας τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. « Ἡ Βοσνία, ἔγραψεν, ὄρη ἔχουσα ἀπόσιτα καὶ ὀχυρώματα πολλὰ, χρησιμεύει ἀντὶ προφυγίου εἰς τὴν Δύσιν· εἴποτε ὁμοῦ πέσει εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, θέλει γενεῖ ὀρηκτῆριον αὐτῶν, ὅθεν θέλουσιν εἰσβάλλει εὐκόλως εἰς τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. »

Κατέλυε δὲ τὸν λόγον ὑπενθυμίζων τῳ πάπα ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀναγγεῖλει πρὸς Νικόλαον τὸν Β' τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ἦν ἔτι καιρὸς νὰ προληφθῆ ἡ ἄλωσις ταύτης, καὶ παρεκάλει νὰ καθοδηγήτῃ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ὅπως μὴ πέσωσι καὶ δεύτερον εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα (1).

Δυστυχῶς ὁμοῦ ὁ Πίος δὲν ἦν ἔτι εἰσιμος, καὶ ὁ Μωάμεθ εἰσβάλων εἰς Βοσνίαν, ἀσθενῆ οὔσων ἐκ προηγουμένων πολέμων, κατετρόπωσε τοὺς χριστιανούς· αἰχμαλωτίσας δὲ καὶ τὸν βασιλέα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐξδομήκοντα φρούρια, ὑποσχεθεὶς νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὡς ἡγεμόνα ὑποτελῆ. Ἐτήρησε δὲ τὴν ὑπόσχεσιν κρατομησίας, ἢ κατ' ἄλλους περισκυθίσας ζῶντα τὸν παλαίωρον Στέφανον. Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ εὐπατριῶδι καταδικάσθησαν εἰς φρικώδεις βασάνους, καὶ ὁ λαὸς ἀπήχθη εἰς δουλείαν. Κατωκλήθη δὲ ἡ Βοσνία ὑπὸ Τούρκων.

Εὐθύς μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν ταύτην προέβησαν οἱ ἄγριοι πορθηταὶ εἰς Σλαβονίαν, καὶ ἔσφαζαν τὸν δεσπότην αὐτῆς μετὰ πεντακοσίων ἄλλων εὐπατριδῶν.

(1) Σισμὸνδης, Ἱστορία τῶν ἰταλικῶν πολιτικῶν τοῦ μεσαιῶνος, τόμ. 2'.

Οὕτω λοιπὸν τὰ βάρβαρα στίφη τοῦ Μωάμεθ προσεγγίζοντα καθ' ἑκάστην εἰς Ἰταλίαν, ἐφθασαν μέχρι τῶν ὄριων αὐτῆς, ὥστε μιᾶς μόνης ἡμέρας ὀδοιπορία ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐνετικῆς χώρας.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐξήπτετο τοῦ πολέμου τὸ πῦρ μεταξὺ τοῦ λέοντος τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τῆς ἡμισελήνου.

Τὰ δυστυχήματα ταῦτα θρηῶν Πίος ὁ Β', καὶ ἀπαλλαχθεὶς τῶν περὶ Νεαπόλεως φροντίδων, συνεκρότησεν ἐπίτηδες σύνοδον καρδινάλιων καὶ πρέστησε τὴν ἀνάγκην πολέμου ἱεροῦ, ὃν ἐθεώρησεν ἀναπόφευκτον ἅμα μετὰ τὴν ἀνούψωσιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης.

« Καθ' ἕκαστον ἔτος, εἶπε θαυρῶν, οἱ Τούρκοι ἐκποροῦσι νέαν χριστιανικὴν ἐπαρχίαν· κατὰ δὲ τὸ ἐναστῶς κατέκτησαν τὴν Βοσνίαν καὶ ἐρόνευσαν τὸν βασιλέα αὐτῆς. Οἱ Οὐγγροὶ τρέμουσιν ὡς καὶ πάντες οἱ περίξ λαοί· ἡμεῖς δὲ τί ποιούμεν; θέλομεν προτρέψει τοὺς βασιλεῖς εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν, καὶ εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὄριων; ἀλλ' ἐπράξμεν τοῦτο ἐπὶ ματαιῶν . . . Διὸ ἀπεφάσισα νὰ ὑπάγω αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν Τούρκων, προσκάλων οὕτω οὐ μόνον διὰ λόγων ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας.

» Ἴσως βλέποντες τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ πατέρα, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναχωροῦντα γέροντα καὶ ἀσθενῆ, ἐρυθρίασσωσι καὶ λάβωσι τὰ ὄπλα· ἴσως ἀφιερῶσσω τὴν γενναϊότητα αὐτῶν εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ἀγίας ἡμῶν θρησκείας.

» Ἐὰν ὅμως φεῦ! ἀποτύχη καὶ τοῦτο, δὲν γινώσκωμεν τρόπον ἄλλον. Δὲν ἀγνοῦμεν ὅτι διὰ τὸ γῆρας ἡμῶν πορευόμεθα εἰς θάνατον βέβαιον· ἀλλὰ δὲν ὑποχωροῦμεν. Δὲν θέλομεν ἀποθάνει ἄπαξ; Τί πρὸς τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα ὁ τόπος τοῦ θανάτου ἡμῶν;

» Ἄλλὰ καὶ ὑμεῖς, καρδινάλιοι, μέλη τῆς ἐκκλησίας, ὑμεῖς οἵτινες τοσάκις παρεκινήσατε ἡμᾶς εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, ὀφείλετε νὰ παρακολουθήτητε τὸν ὑμέτερον ἀρχηγόν. . . Ἐδώκαμεν τοιαύτην ὑπόσχεσιν πρὸς τὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας καὶ τοὺς Ἐνετούς. Στόλος μέγας, κύριος τῆς θαλάσσης, θέλει συνοδεύσει ἡμᾶς· θέλουσι δὲ μιμηθῆ τὸ παράδειγμα ἡμῶν καὶ ἄλλαι δυνάμεις τῆς Ἰταλίας. Ὁ δούξ τῆς Βουργουνδίας θέλει σύρει μεθ' ἐαυτοῦ τὴν Δύσιν, πρὸς ἄρκτον ὁ Τούρκος θέλει εὑρεθῆ μετὰ τῶν Οὐγγρων καὶ Σαρματῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὄρεων καὶ τοῦ βάθους τῶν κοιλάδων ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς ἐξεγειρομένη θέλει τρέξει εἰς τὰ ἡμέτερα στρατόπεδα. Ἄλβανοί, Ἡπειρώται καὶ Σέρβοι, πάντες προσαγορεύοντες μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας, θέλουσι συνδράμει. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ θέλομεν εὑρεῖ συμμάχους τοὺς πολεμίους τῶν Τούρκων, τὸν Καραμάνον καὶ τῆς Περσίας τὸν βασιλέα. Ἐνὶ λόγῳ, χάρις τῇ θεῷ ἀντιλήψει, θέλομεν θριαμβεύσει.

» Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν θέλω παρευρεθῆ εἰς τὰς μάχας,

διότι καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος καὶ ἡ ἱερώσυνή μου ἀπαγορεύουσιν αὐτό· θέλω ὅμως μιμηθῆ τὸν Μωῦσῆν δεόμενον ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐνῶ ὁ Ἰσραὴλ ἐμάχετο πρὸς τοὺς Ἀμαλικίτας. Γονυπετῆς ἐπὶ πρῦμνης ὑψηλῆς ἢ ἐπὶ κορυφῆς ὄρους, θέλω ἔχει πρὸ ἐμοῦ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ θέλω ἐπικαλεῖσθαι μεθ' ὑμῶν παρ' αὐτοῦ, συντετριμμένος καὶ ταπεινὸς τὴν καρδίαν, νίκην ὑπὲρ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ (1).

Τὴν δὲ 22 Ὀκτωβρίου 1463 βοῦλλα εὐγλωττος καὶ καταναυτικὴ ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς τὰ ὄπλα· συνεκάλει δὲ αὐτοὺς εἰς Ἀγκῶνα, καὶ ἠπειλεῖ διὰ τῶν ἄρῶν τῆς ἐκκλησίας τοὺς ἐγείροντας ἐριδίας μεταξὺ χριστιανῶν.

Δυστυχῶς ὅμως αἱ προτροπαὶ αὗται δὲν εἰσῆκούσθησαν· ἡ Γαλλία κυλιομένη ἐντὸς διαδάλου βασιλοποιῶν ἕνεκα τοῦ ἐπιτηδείου καὶ πονηροῦ βασιλείως Λοδοβίκου τοῦ ΙΑ', καὶ ἡ Γερμανία κυμαινομένη ὑπὸ ἀναρχίας ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς Φρειδερίκου τοῦ Γ', δὲν ὑπήκουσαν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ δούξ Βουργουνδίας, καὶ τοι μεθ' ὄρκου ὑποσχεθεὶς ἅμα ἄλωθείσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τῆς Παργίας, τῶν Δεσποινῶν καὶ τοῦ Φασιανοῦ, κατὰ τοὺς τύπους τῶν τότε ἱποποτῶν, νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν ἀπίστων, ὅμως οὐδ' ἐκινήθη. Ἡ κατὰ Νεαπόλεως νέα ἀπόπειρα Ἰωάννου τοῦ ἐκ Καλαβρίας εἴλκυε τὴν προσοχὴν τῆς Ἰταλίας (2).

Μόνος ὁ υἱὸς τοῦ ἥρωος Ἰωάννου τοῦ Οὐνιάδου, ἥρωος δὲ καὶ αὐτὸς Ματθίας ὁ Κορβίνος, εἰσήκουσε τὴν φωνὴν τοῦ πάπα· καὶ συναψας τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1463 συνθήκην μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας, ὑπεσχέθη νὰ ἐνώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις μετὰ τῶν δυνάμεων αὐτῆς κατὰ τῶν ἀπίστων, καὶ συμφώνως μετ' αὐτῆς νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα.

Ἰδοὺ τὸ διάγγελμα δι' οὗ Πίος ὁ Β' ἀνήγγειλε τῷ Δόγῃ ὅσα ἐπράχθησαν ὑπὲρ εὐδοώσεως τοῦ ἐπιχειρήματος (3).

« Τὸ σχέδιον ὃ πρὸ πολλοῦ συνελάβομεν καὶ ἐτηροῦμεν μυστικόν, ἀποκαλύπτεται σήμερον. Τὸ προσεχὲς ἔαρ θέλομεν ἐκστρατεύσει κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὸ ἀποστολικὸν συμβούλιον θέλει συνοδεύσει ἡμᾶς. Ἀνδρείου στρατοῦ δὲν θέλομεν πάθει στέρησιν· καὶ αὐτὸς μὲν θέλει πολεμήσει διὰ τοῦ σιδήρου, ἡμεῖς δὲ θέλομεν βοηθήσει αὐτὸν διὰ δεήσεων.

» Τὸ περὶ τούτου ἡμέτερον ψήφισμα ἀνεγνωσθῆ ἐπὶ Συνόδου τὴν ΙΑ' καλενδῶν Νοεμβρίου. Οἱ λόγοι ἡμῶν δὲν θέλουσι ματαιωθῆ. Πᾶν ὅ,τι ὑπεσχέθημεν τῷ Ὑψίστῳ θέλει εκπληρωθῆ. Ὅλα τὰ ἐρ' ἡμῶν θέλουσιν ἀφιερῶθῃ εἰς τούτον τὸν πόλεμον. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Φίλιππος, δούξ Βουργουνδίας, ἐκ τῆς ἐνδόξου γενεᾶς τῆς Γαλλίας, θέλει ἐκστρατεύσει,

(1) Pie II, Comment. lib. XII. — Ruyaldus, annales eccles.

(2) Michelet, précis de l'histoire moderne.

(3) Τὸ διάγγελμα τοῦτο ἰδημοσίευσεν ὁ Μαρτίνος Σανούτος, ἱστοριογράφος τῆς ἐνετικῆς πολιτείας.

Θεοῦ εὐδοκοῦντος, μεθ' ἡμῶν, ὁδηγῶν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλομεν, γενναίους ἀνδρας καὶ δόκιμον στρατόν.

» Ἐχομεν μεγίστην πεποιθήσιν εἰς τὸν στρατόν τοῦτον, ὡς καὶ εἰς τὸν στόλον τὸν παρ' ὑμῶν σταλέντα εἰς Πελοπόννησον, οὗ τινος ἐμάθομεν τὰ κατορθώματα, οὐχ ἦττον θαυμαστά τῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Πεπεσίμεθα δὲ ὅτι θέλει συμπράξει μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦ δουκὸς κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὡς ἐγένετο συμφωνία μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ὑμετέρου πρέσβεως, καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θέλετε συντρέξει παντὶ σθένει ἐπιχείρημα ἐνδιαφέρον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

» Εἰ καὶ αἱ ἐτοιμασίαι αὗται εἰσὶν ἀξίαι λόγου καὶ προοιωνίζουσιν ἀναντίρρητον ἐπιτυχίαν, ὅμως ἡ δύναμις αὐτῶν ἤθελεν αὐξήσει ἔτι μᾶλλον, ἡ δὲ νίκη ἤθελε θεωρηθῆ βεβαιωτέρα, εἶποτε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐνετικῆς πολιτείας καὶ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων αὐτῆς συνεξεστράτευσ μεθ' ἡμῶν. Οὐδὲν ἐπενεργεῖ τοσοῦτον ἐπὶ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν, ὅσον ἡ παρουσία τῶν ἡγεμόνων ἕνεκα τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Τὰ μεγάλα ὀνόματα καὶ ἡ φήμη προξενοῦσι πολλάκις φόβον ἀνώτερον καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ὄπλων. Ὅθεν καὶ ἡ παρουσία τοῦ δουκὸς Βουργουνδίας θέλει καταπτοήσει τοὺς ἡμετέρους ἐχθρούς. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου θέλομεν ἐπαυξήσει τὸν φόβον καὶ ὑμεῖς, ἐὰν φανῆτε ἐπὶ τοῦ Βουκενταύρου, φέροντες τὴν δουρικὴν στολὴν, θέλετε ἐμπλήσει τρόμου οὐ μόνον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ἠνωμένοι δὲ ἕνεκα τοῦ ἀγίου Εὐαγγελίου καὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἔχομεν τὴν βεβαιότητα ὅτι θέλομεν διαπράξει, τῇ ἀντιλήψει αὐτοῦ, μεγάλα καὶ ἀξιομνημόνευτα.

» Διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν εὐγένειαν νὰ ἐνδώσῃ ὅσον τάχος εἰς τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν. Ἐτοιμάσθητε πρὸς πόλεμον, καὶ μετάβητε εἰς Ἀγκῶναν ὅταν ἐπιβῶμεν εἰς τὰ πλοῖα. Ἡ συνδρομὴ ὑμῶν εἰς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ἔσται ἐνδοξὸς τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἑνετίας, ὡφέλιμος τῷ χριστιανικῷ πληρώματι, καὶ καταξιώσει ὑμᾶς τῶν ἀμοιβῶν τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς.

» Γινώσκουμεν ὅτι καὶ ἄλλοτε οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἑνετῶν ὠδήγησαν αὐτοπροσώπως στόλους εἰς ἔργα πολεμικά. Ὅ,τι ἄρα ἐθεωρήθη πάλαι πρέπον, σήμερον, ὅτε πρόκειται νὰ ἀγωνισθῶμεν ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθίσταται ἀναγκαιότατον.

» Ἐλθὲ λοιπὸν, ἀγαπητὲ ἡμῶν υἱέ, καὶ μὴ ἀποποιήθητι νὰ κοινωνήσῃς τῶν ἔργων ἃ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐπιχειροῦμεν. Μὴ ἀντίταπτε τὸ γῆρας, διότι ἡ ἡλικία δὲν εἶναι πρόφασις. Ὁ δοῦξ Φίλιππος, πρεσβύτης ὡσαύτως καὶ πολὺ μακρόθεν ἐρχόμενος, θέλει συνεκστρατεύσει· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ τοι τὸ ἐξῆκοντὸν καὶ δεῦτερον ἔτος ἄγοντες, καὶ ὑπὸ τοῦ γῆρα καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν κατατρυχόμενοι ἀδιακόπως, δὲν διατάζομεν ὅμως ν' ἀναχωρήσωμεν. Πρόσεξε μὴ

προφασιζόμενος ἡλικίαν ἢ ἀδυναμίαν, μείνης μακρὰν ἀγῶνος τοσοῦτω ἀναγκαίου καὶ ἱεροῦ· τῶν συμβουλῶν καὶ τοῦ ἀξιώματός σου ἔχομεν χρείαν, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ βραχίονός σου· ὁ Φίλιππος θέλει φέρει ἱκανὰς δυνάμεις. Ἴδου τί ζητοῦμεν παρὰ σοῦ· ἐτοιμάσθητι καὶ ἔλθε.

» Τρεῖς πρεσβύται θέλομεν μετάσχει τοῦ πολέμου τούτου· εὐάρεστος δὲ ἡ τριάς τῷ Θεῷ. Ἡ ἀγία Τριάς θέλει προστατεύσει τὴν ἡμετέραν καὶ θέλει διώξει τοὺς ἐχθρούς ἡμῶν. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη θέλει ἐπικαλεσθῆ πόλεμος τῶν πρεσβυτῶν· οἱ μὲν πρεσβύται θέλουσι προστατῆται, οἱ δὲ νέοι θέλουσιν ἐκτελεῖ· θέλουσι πολεμήσει καὶ διασκορπίσει τοὺς ἐχθρούς.

» Σὲ προσκαλοῦμεν εἰς ἐνδοξὸν ἀγῶνα· πρόσεξε δὲ μὴ λείψῃς, μηδὲ φοβοῦ θάνατον φέροντα εἰς ζωὴν βελτίονα. Πᾶσιν ἡμῖν δέδοται ν' ἀποθάνωμεν τὸν αἰῶνα τοῦτον· ἐφετὸς ἄρα ὁ ἀγαθὸς θάνατος, οὐδεὶς δὲ ἀγαθότερος τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ Θεοῦ.

» Ἐλθὲ λοιπὸν καὶ διὰ τῆς παρουσίας σου παραμύθησον ἡμᾶς. Ἡ θέλομεν ἐπανελθεῖ νικηταὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἡ θέλομεν ὑποστῆ ὅ,τι ἂν δοξῇ αὐτῷ κρίμασιν οἷς αὐτὸς οἶδεν.

» Ὑποτάσσοντες τὴν θέλησιν ἡμῶν εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, δὲν θέλομεν μετανοήσει.

» Ἐδόθη ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ, τὸ 1463 ἔτος ἀπὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, τὴν ὀγδόην καλενδῶν Νοεμβρίου καὶ τὸ ἕκτον τῆς ἡμετέρας ἀρχιερείας » (1).

Καλῶν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τὴν γενναιότητα καὶ τὴν πίστιν, ὁ πάπας δὲν ἐλησμόνησε βεβαίως τὸν ἰσχυρὸν ἀθλητὴν οὗ τινος τὸ μὲν ὄνομα κατεπτόει τοὺς Τούρκους, οἱ δὲ λιμένες καὶ τὰ φρούρια κείμενα ἀπέναντι τῆς Ἰταλίας, διευκόλυνον τὴν ἀπόβασιν τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ὑπῆρχε τι ἐμπέδιον. Ὁ Σκεντέρμπεης εἶχε συμφωνήσει εἰρήνην μετὰ τοῦ σουλτάνου, καὶ τὴν εἰρήνην ταύτην ἐτήρουν εὐλαβῶς οἱ Τούρκοι, τιμωρήσαντες μάλιστα καὶ τινὰς ληστείας γενομένας ὑπὸ ἀτάκτων στρατιωτῶν ἐν Ἀλβανίᾳ.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐνετικὴν χώραν εἰσβαλόντες διεπράξαντο ὁμοίας ληστείας, ἡ πολιτεία ἔπεμψε πρὸς Σκεντέρμπεην τὸν Γαβριὴλ Τρεβιζάνον, προτρέπουσα αὐτὸν νὰ ἀθετήσῃ τὴν μετὰ Μωάμεθ συνθήκην. Ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον ἀπέρριψεν ὁμοφώνως τὴν πρότασιν, διότι ὁ σουλτάνος τιμωρήσας τὰς ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας παρεκτροπὰς τῶν ἰδίων στρατιωτῶν καὶ ἀποδοὺς τὰ λάφυρα, ἀπέδειξεν ὅτι καὶ τὴν συνθήκην ἐσέβετο, καὶ ἀπεστρέφετο νέον πόλεμον.

Λυπηθεὶς διὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Τρεβιζάνος, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀποβαλὼν πάσας τὰς ἐλπίδας, ἐστράφη πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Δυρράχλιου, τὸν Παῦλον Ἀγγελον, πολλὰ ἰσχύοντα παρὰ τῷ ἡγεμόνι τῆς Ἀλβανίας. Ὁ ἱεράρχης οὗτος Ἀλβανὸς τὸ γένος ἐξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς, εἶχε νοῦν ἰσχυρὸν, εὐγλωτ-

(1) Dagu, ἱστορία τῆς Ἑνετίας, τόμ. Β'.

τιαν σπηνίαν, πολυμάθειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, σοφίαν θεολογικὴν τε καὶ θύραθεν, εὐσέβειαν ἀξιολίμητον, καὶ διήγεν ἀμεμπτον βίον. Αὐτὸς εἶχε μνήσει τὸν Σκεντέρμπεην τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδάξει τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἦν ἔμπειρος, ὁ ἡγεμὼν προσελάμβανε καὶ αὐτοῦ τὰς συμβουλὰς· ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ὁμολογοῦντες τὰ προτερήματα ταῦτα ἐσέβοντο ἰδιαζόντως αὐτόν. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν διευθύνθη καὶ ὁ Τρεβιζάνος, ὡς καὶ Πίος ὁ Β'.

Ὁ δὲ Παῦλος ἐνδοῦς εἰς τὰς προτροπὰς, ἐλεῶν τοὺς πάσχοντας χριστιανούς καὶ προβλέπων τὴν τρομερὰν θύελλαν ἣν κατ' αὐτῶν παρεσκευάζεν ὁ Μωάμεθ, παρεκάλεσε τὸν Σκεντέρμπεην νὰ συγκαλέσῃ τοὺς κυριωτέρους στρατηγοὺς, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ συνελεύσεως παρόντος καὶ τοῦ ἡγεμόνος.

Τούτου δὲ γενομένου ὁ Παῦλος λαβὼν τὸν λόγον, ἐξέθετο πολλὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιχειρήματα, ὑπενθύμισε τὴν συνήθη δολιότητα τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἀπέδειξε μετ' εὐγλωττίας τοὺς κινδύνους εἰς οὓς προητοιμάζετο νὰ ῥίψῃ τὴν Εὐρώπην ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος ἄπιστος. Προσέθετο δὲ ὅτι τὸ κατ' αὐτὸν δὲν προέκειτο μόνον περὶ τῆς ἀπλήστου φιλοδοξίας τοῦ κατακτητοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς πίστεως, ἣν ἠγωνίζετο νὰ ἐξοντώσῃ ὁ ἰσλαμισμὸς. Διὸ εἷς καὶ μόνος τρόπος ὑπῆρχεν ἱκανὸς νὰ ταταστρέψῃ τὸν θρίαμβον τῆς βαρβαρότητος, ὁ ἀμεσὸς πόλεμος.

Ὁ λόγος οὗτος συνεκίνησεν ἰσχυρῶς τὴν συνέλευσιν, καὶ παρ' ὀλίγον ὁ Σκεντέρμπεης διεκλήρυνεν ἀμέσως τὴν ῥῆξιν τῆς εἰρήνης. Παρελθόντος ὁμοῦ τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ, κατεμέτρησε τὴν σπουδαιότητα τοῦ πράγματος, καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸ ἐκ νέου εἰς τὸ συμβούλιον· ἀλλ' αἱ γνώμαι διηρέθησαν. Οἱ μὲν, ἐκτιμῶντες τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης μέγιστα πλεονεκτήματα ἐπέμενον ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ δὲ προστίμων τὸν πόλεμον λέγοντες ὅτι ὁ Μωάμεθ, ὑπὸ πολλῶν περιστοιχιζόμενος δυσκολιῶν, θέλει στείλει εὐαριθμούς δυνάμεις εἰς Ἀλβανίαν, ὅτι θέλουσιν εὐκόλως ἠττηθῆ καὶ θέλουσιν οὕτω ἐνθαῤῥυνθῆ καὶ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἐκπρήχθη λοιπὸν ὁ πόλεμος. Ἐνῶ δὲ ἐγίνοντο μετὰ σπουδῆς αἱ παρασκευαὶ καὶ συνετάσσετο ὁ στρατὸς, αἱ φρουραὶ τῶν περὰ τὰ ὄρια φρουρίων εἰσβαλοῦσαι εἰς τὴν τουρκικὴν ἤρπασαν ἐξήκοντα χιλιάδας βοῶν, ὄγδοῆκοντα ἐτέρως προβάτων, καὶ τρεῖς χιλιάδας φορβάδων μετὰ τῶν πώλων αὐτῶν ἐκ τῶν ἵπποφορβείων τοῦ σουλτάνου. Κατέστρεψαν δὲ καὶ ἀγροὺς καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, κατέκαυσαν τὰς οἰκίας καὶ πανταχοῦ ἔφερον πῦρ καὶ σίδηρον. Ἀλλὰ τοιαῦτα πράξαντες ἀπεστέρησαν ἑαυτοὺς παντὸς δικαίωματος ἀντεγκλήσεως.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Μωάμεθ ἠγανάκτησε, καὶ δικάως. Πραῦνθεις ὁμοῦ μετὰ μικρὸν, « θὰ ἴδωμεν, εἶπε μειδιάσας μετὰ καταφρονήσεως, τί δύναται ὁ

Σκεντέρμπεης κατ' ἐμοῦ τοῦ κυρίου τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. » Καὶ ὁμοῦ τσαῦτα ἐλέγοντο περὶ γενικῆς τῶν χριστιανῶν συμμαχίας κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε καὶ ὁ σουλτάνος ἐφαίνετο ἀνήσυχος καὶ ἀμηχανῶν. Ὅθεν ταπεινωθεὶς καὶ δεύτερον, ἀπέστειλε καὶ πάλιν τὸν Μουσταφᾶν πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην προτρέπων αὐτὸν εἰς εἰρήνην.

Τὴν 23 Μαΐου ἔλαβεν ὁ Σκεντέρμπεης ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μωάμεθ· μόλις δὲ ἀνέγνω αὐτὴν καὶ ἀπεκρίθη ἄρθρον πρὸς ἄρθρον. Ὁ σουλτάνος, ἔλεγε, κατεμήνυε τὰς εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ εἰσβολὰς· ἀλλὰ πότε κατηγορήθη τὸ δικαίωμα τῆς ἀντεκδικήσεως; ἢ μήπως ἡγεμῶν καὶ λαὸς ἀδίκως προσβληθέντες δὲν ὤφειλον νὰ σωφρονίσωσι τὸν ἄρχοντα χειρῶν ἀδίκων; Ἄδικος δὲ ἦν καὶ ἡ κατὰ τῶν Ἐνετῶν κατηγορία, ὅτι αὐτῶν αἱ προτροπαὶ προσέκαλεσαν τὰς ἐχθροπραξίας (1), διότι ἡ ἰσχυρὰ καὶ συνετὴ αὐτῶν πολιτεία δὲν εἶχεν ἀνάγκην ξένης συνδρομῆς. Ὁ Μωάμεθ πρότεινε νὰ ἀνανεωθῇ ἡ συνθήκη· ἀδύνατον ὁμοῦ, διότι ἡ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ σουλτάνος ἠθέλει τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ τουρκικὸς νόμος παρήγγελλε τὴν ἐπιorkίαν. Ὅθεν, ἐπειδὴ τὰ δύο ἀνώτερα τοῦ Μωάμεθ συμφέροντα ἦσαν ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ διατήρησις τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ, συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς Χριστόν· καὶ τότε ἡ μὲν ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ θέλει πράξῃ τὸ πρῶτον, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἡγεμόνες θέλουσιν ὑποστηρίξει τὸν θρόνον ὃν σήμερον προτίθενται νὰ ἀνατρέψωσι.

Μεταβάς εἶτα εἰς τοὺς πομπώδεις τίτλους τοῦ σουλτάνου, εἶπεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατὰ τὴν Δύσιν πλείστοι λαοὶ καὶ βασιλεῖς οὐ μόνον δὲν ὑποτάσσονται αὐτῷ, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἤκουσαν τὸ ὄνομα τοῦ Μωάμεθ. Πλὴν καὶ τῆς οἰκουμένης ὄντα κύριον ἔπρεπε νὰ διδάξῃ ἡ ἱστορία, ὅτι ὅσον τις ἀνυψοῦται, τόσον βαθύτερον κινδυνεύει νὰ πέσῃ· μάρτυς δὲ τούτου ὁ προκατόχος Βαγιαζίτ. Δὲν ἔπρεπεν ἄρα νὰ μεθύσκηται ὑπὸ προσκαίρων μεγαλειῶν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ φοβῆται τὸν βραχίονα τοῦ Θεοῦ, ἐγερθέντα ἤδη κατ' αὐτοῦ.

Ταύτην λαβὼν τὴν ἀπάντησιν ὁ Μουσταφᾶς ἀνεχώρησεν· ὁ δὲ πάπας ἀνήγγειλε τῷ Σκεντέρμπεην τὴν προσεχῆ αὐτοῦ μετάθεσιν εἰς Ἀγκῶνος εἰς Ἡπειρον μετὰ πολυαριθμοῦ δυνάμεως.

Ἡ ἀγγελία αὕτη ἐπέπλησε χαρᾶς τὸν τε Σκεντέρμπεην καὶ τὸν στρατὸν, καὶ ἀμέσως πολλὰ σώματα, πῦρ καὶ σίδηρον φέροντα, εἰσέβαλον εἰς τὴν ἐχθρικήν. Καὶ πολλοὺς μὲν ἠχμαλώτισαν, οἱ δὲ ἐναντιωθέντες ἐν στόματι μαχαίρας ἀπέθανον.

Ἡ εἶδησις τῶν ἐχθροπραξιῶν τούτων ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅτε καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἐπειδὴ δὲ ἀναπόρευκτον ἦν ν' ἀποκρουσθῆ ὁ ἐχθρὸς, ἀπεστάλη ἀμέσως ὁ Σερεμέτπασα· δεκα-

(1) Ὁ Σκεντέρμπεης δὲν ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν· διότι ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν παρακινήσεις κεραιπὸνδισε.

τέσσαρες χιλιάδας ἰππέων ὁδηγῶν. Συγκληθέντων δὲ τῶν λοιπῶν τοῦ Μωάμεθ στρατηγῶν, ὁ σουλτάνος παρέστησε διὰ μακροῦ λόγου τὸ ἔνδοξον μέλλον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἐφρόντισε νὰ ἐξεγείρη τὸ θάρρος αὐτῶν.

Μόλις ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον φέροντες πλουσιώτατα λάφυρα οἱ Ἄλβανοί, καὶ ἔμαθον ὅτι ἔφθασεν εἰς Μακεδονίαν ὁ Σερεμέτπασας. Διὸ ἀναχωρήσας ἀμέσως ὁ Σκεντέρμπεης, μετέβη σπεύδων εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ὁ πασᾶς ἐντολὴν ἔχων νὰ φυλάξῃ μόνον τὰ ὄρια εἶχε καταλύσει ἐν Λυχνιδῶ. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἐστρατοπεδεύσατο ἐν τῇ πόλει, τὸ δὲ λοιπὸν ἐν τοῖς προαστείοις καὶ κατὰ τὰ πέριξ, προστατευόμενον καὶ ὑπὸ τῆς ταύτωνόμου λίμνης. Ἐνταῦθα διὰ τὸ ἀξιόλογον τῆς θέσεως συνέβησαν καὶ κατὰ τοὺς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γεντίου πολέμους ἄξισημείωτα γεγονότα.

Ὅτε δὲ ἔφθασεν ὁ Σκεντέρμπεης ἰδὼν ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ προσβάλλῃ κατὰ μέτωπον τὸν ἐχθρὸν, κατέφυγεν εἰς στρατήγημα. Προσποιηθεὶς ὑποχώρησιν, ἐτοποθέτησεν ἐντὸς δασυτάτων δρυμόνων δέκα χιλιάδας ἀνδρῶν, καὶ ἀπέστειλε πεντακοσίους ἰππεῖς ἵνα ὑπερασπίσωσι τὴν ὑποτιθεμένην ταύτην ὑποχώρησιν. Δύο ἔμπειροι καὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὁ Πικ Ἐμμανουήλ καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἄγγελος, ἀδελφὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυβράχλιου, ὁδηγοῦντες τὴν ὀπισθοφυλακίαν ταύτην, παρῶζνον καὶ ἐδελεύον τὸν ἐχθρὸν, καταδεικνύοντες τὸν ἐλάχιστον αὐτῶν ἀριθμὸν. Ἐπέτυχε δὲ τὸ στρατήγημα· διότι καθ' ὅσον οἱ Τοῦρκοι ἐπλησίαζον πρὸς αὐτοὺς, ἐπὶ τοσοῦτον οἱ εὐάριθμοι Ἄλβανοὶ ἔφευγον πρὸς τὴν ἐνέδραν. Αἶφνης ἀναφαίνεται ὁ ἔλλοχῶν στρατὸς, ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἐναντίων καὶ κατασφάζει αὐτούς.

Μάτην ὁ Σερεμέτπασας στέλλει εἰς βοήθειαν νέας δυνάμεις· καὶ αἱ πρῶται καὶ αἱ δευτέραι κατετροπώθησαν, φονευθέντων δέκα χιλιάδων Τοῦρκων. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ πολυαριθμῶν αἰχμαλώτων ἦσαν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πασᾶ, καὶ ὁ Τεφτερδάρης (ταμίας) καὶ δέκα ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, οἵτινες ἐξηγοράσθησαν ἀντὶ τεσσάρων χιλιάδων χρυσῶν. Ὑπεχρεώθη δὲ πρὸς τούτους ὁ Τεφτερδάρης νὰ χορηγήσῃ τῷ χριστιανικῷ στρατῷ ἰκανὴν ποσότητα ἰχθύων ἐκ τῶν τῆς λίμνης, διότι ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἦτο ἡ προτεραία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, οἱ δὲ Ἄλβανοί, καὶ ὅτε ἐξεστράτευον, δὲν ἔτρωγον κρέας τὰς νηστησίμους ἡμέρας. Οἱ στρατιῶται χαίροντες διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην προμήθειαν ἔλεγον δειπνοῦντες· « Ὁ Σκεντέρμπεης εἶναι βεβαίως ἀπόστολος τοῦ χορτάσαντος μετὰ δύο ἰχθύων καὶ πέντε ἄρτων πεντάκις χιλίους. »

Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Σκεντέρμπεης ἐπανῆλθεν εἰς Κρούϊαν ἵνα παρασκευάσῃ τὰ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ πάπα, ἀναχωρήσαντος ἐκ Ῥώμης τὴν 18 Ἰουνίου 1464. Ἀνεχώρησε δὲ ἔχων πυρετὸν, παρακαλέσας τοὺς ἰατροὺς νὰ μὴ φανερώσωσι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἀνηγγέθη αὐτῷ, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν σταυροφόρων συνελθὼν ἐν Ἀγκῶνι ἠγανάκτει ὅτι οὐδὲν ἦν ἔτοιμον πρὸς ἀπόπλουν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάναγκες ἦν νὰ παύσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν δυσαρέσκειαν, καὶ νὰ προτρέψῃ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο εἰς καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν ἰσπανὸν καρδινάλιον Ἰωάννην Καρβαγιάλ, πιστὸν αὐτοῦ φίλον. Ὁ καρδινάλιος, εἰ καὶ γέρον καὶ ἀσθενὴς, ὑπήκουσεν ὁμῶς προθύμως, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ εὐσεβοῦς, κατὰ Βοσσοῦτον, εἶναι κυρία τοῦ σώματος ὡς καὶ ἡ τοῦ στρατιώτου.

« Μακαριώτατε, εἶπεν ἐλθὼν, ἐὰν φρονῆς ὅτι εἶμαι ἰκανὸς νὰ συντελέσω εἰς τόσον μεγάλα πράγματα, θέλω ἀκολουθήσει ἀδιστακτικῶς τὰς προσταγὰς σου, καὶ θέλω μιμηθῆ αὐτό σου τὸ παράδειγμα. Ἀσθενὴς ὢν δὲν ριψοκινδυνεῖς τὴν ζωὴν σου δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὰ λοιπὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς σου; Μοὶ ἔγραψες εἰλθε, καὶ ἰδοὺ ἦλθον· μὲ προσταΐεις νὰ ὑπάγω καὶ ἰδοὺ ἀπέρχομαι. Δὲν θέλω ἀρνηθῆ τῷ Χριστῷ τὰς τελευταίας ἡμέρας μου. »

Προχωρῶν ὁ Πίος πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν, ἀπῆλθα σταυροφόρους ἐπανερχομένους εἰς τὰ ἴδια, ἐνῷ πλειστοὶ τῶν ἐν Ἀγκῶνι ἐζήτουν μισθόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αὐλὴ τῆς Ῥώμης ἀντὶ τούτου ἔδιδε συγχωροχάρτια, ὀργισθέντες καὶ καταγελῶντες μάλιστα τοῦ εἶδους τούτου τῆς μισθοδοσίας ἀνεχώρησαν.

Καὶ ὁμῶς ὁ πάπας οὐδένα εἶχεν ἀπατήσει· διότι ὅτε ἐκήρυξε τὸν σταυροφορικὸν πόλεμον, ἀνήγγειλε συγχρόνως ὅτι οὐδεὶς ἤθελε τύχει τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, εἰμὴ ὑπηρετῆι ἐξ τουλάχιστον μῆνας ἰδίᾳ δαπάνῃ. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται, ἔχοντες ἀνάγκας χρηματικὰς, οὐδ' ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὸ κήρυγμα· ὁ δὲ λαὸς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, στερούμενος καὶ χρημάτων καὶ ὄπλων οὐδ' ἐφρόντιζε περὶ ἐκστρατείας.

Μετ' ὀλίγον τὰ πλῆθη ἐκεῖνα, ἀθυμήσαντα μεθ' ὅσης ταχύτητος καὶ εἶχον συλλάβει ἐλπίδας, ἀνεχώρουν, καὶ τὸ φορεῖον τοῦ πάπα ἐρχόμενον πρὸς Ἀγκῶνα διέσχιζε τὰ κύματα αὐτῶν.

Ἐλθὼν εἰς Ἀγκῶνα εὗρε πλῆθος ἀνδρῶν στερουμένων καὶ τοῦ ἐπιουσίου, καὶ πάντα προσδοκῶντων παρὰ τοῦ πάπα· ἀλλὰ πῶς νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας αὐτῶν; Ἠναγκάσθη λοιπὸν, καὶ τοὶ λυπούμενος, ν' ἀποπέμψῃ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ ἔξαιμνίαν ἐξ ἰδίων· καὶ τιμῶν τὴν προθυμίαν ἐχορήγησεν αὐτοῖς ὡς ἀγαθὸς πατὴρ ἄφεισιν ἁμαρτιῶν. Τοῦς δὲ λοιποὺς ὑπεσχέθη νὰ στείλῃ εἰς Ἀνατολὴν ἐπὶ δύο ἐνετικῶν νηῶν· ἐπειδὴ ὁμῶς ἐβράδυνον νὰ φανῶσιν, ἀνεχώρησαν καὶ αὐτοὶ σχεδὸν πάντες.

Καθ' ἐκάστην ἄρα ἀπεμονοῦτο ὁ πάπας· ἀλλὰ καὶ πρέσβεις ἐλθόντες ἐκ Ῥαγούσης ἀνήγγειλον αὐτῷ ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ ἔλθωσι τὰ περιμενόμενα πλοῖα, διότι στρατὸς τουρκικὸς ἐστρατοπεδευμένος τριάκοντα μίλια ἀπὸ τῆς πόλεως ἠπειλεῖ αὐτήν. Εἰς τὴν νέαν ταύτην ἀπαίσίαν εἶδῃσιν ὁ πάπας ἀντέταξε καρτερίαν καὶ ὑποσχέσεις ἄλλων ἰσχυρῶν βοθητῶν·

ἐλπίζων δὲ ὅτι ἴσως καμθῶσιν αἱ καρδίαι τῶν χριστιανῶν, ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς Ῥαγούσαν. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ἔμαθεν ὅτι οἱ Τούρκοι ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν.

Τέλος πάντων κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα Ἀγκῶνος ὁ προσδοκώμενος ἐνετικὸς στόλος ἐκ δώδεκα νηῶν συγκείμενος ὑπὸ τὸν δόγην Χριστόφορον Μόρον. Ὁ δὲ πάπας εὐχαριστήσας τὸν Θεὸν διὰ τὴν βοήθειαν ταύτην, ἦλθεν εἰς τὸν λιμένα, παρατήρησας περίλυπος τὰ πλοῖα, καὶ εἶπεν « Ὅπως ἐκπληρώσω μέγα καθήκον ἀνέμενον μέχρι τῆς σήμερον τὰ πλοῖα ταῦτα φοβούμαι ὅτι ὁμοῦς καὶ αὐτὰ θέλουσι τοῦ λοιποῦ ἀναμείνει ἐμέ. » Καὶ ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, διότι πρὸς ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ ἀσθενείαις, ἐπῆλθε καὶ ὄξυτάτη δυσεντερία, ὥστε ὀλίγαι ἡμέραι ἀπελείποντο αὐτῷ.

Ἀδιακόπως ἔχων τὸν νοῦν εἰς τὴν περιπόθητον ἐκστρατεῖαν, παρεκάλει πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸν καρδιάλιον Γικίνου (Παυῖας) νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἐπιχειρήμα καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ. Ἀπέθανε δὲ τὸ πεντηκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίης ἄγων, τὴν 14 Αὐγούστου 1464, αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Σκεντέρμπεης ἐνίκησε τὸν Σερμετίπασαν.

Ἐπῆρξε δὲ ἐκ τῶν σφωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἑκατονταστῆρας ἐκείνης.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ τῆς Ῥώμης ἠκρόωσε πάσας τὰς ὑπὲρ τῆς ἐν Βασιλείᾳ (Bâle) συνόδου πράξεις αὐτοῦ, καὶ μιμούμενος τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ τὸν Ἅγιον Αὐγουστίνον, ἐμέμθη ἑαυτὸν ὅτι διὰ τὴν νεότητά καὶ ἀπειρίαν καταδιώξῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.

Εὐρέθησαν δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πενήκοντα περίπου χιλιάδες χρυσῶν προσδιορισμένων εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, αἵτινες, κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποθανόντος, ἀπεστάλησαν τῷ Μαθίᾳ Κορβίνῳ.

Ὁ ἀπροσδόκητος οὗτος θάνατος ἀνέτρεψε πάσας τὰς ἐλπίδας τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χριστιανῶν, κατελύπησε τὸν ἄλβανικὸν στρατὸν, καὶ κατέλιπεν ἐκ νέου μόνον τὸν Σκεντέρμπεην ἀπέναντι τῶν φοβερῶν δυνάμεων τοῦ Μωάμεθ.

Καὶ ὁμοῦς, ὡς οἱ γενναῖοι καὶ μεγάθυμοι ἄνδρες, αἵτινες ἀτενίζοντες κατὰ πρόσωπον τὸν κίνδυνον φρίνονται ἀναλαμβάνοντες καὶ νέας δυνάμεις, οὕτω καὶ τοῦ Σκεντέρμπεη τὸ θάρρος ἐδιπλασιάσθη.

Μόλις ἠκούσθη ἡ ἀπαισία εἰδήσις καὶ εἰσέβαλεν εἰς Ἡπειρον ὁ Βαλαβάν Βαντιέρας μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἵππέων. Ἦν δὲ οὗτος ἐκ τῶν ἀρίστων στρατηγῶν τοῦ Μωάμεθ· κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὀρμήσας μετὰ μεγίστης τόλμης πρὸς τὸ ῥήγμα τοῦ τείχους εἰσῆλθε πρῶτος εἰς τὴν πόλιν, ὃ δὲ σουλτάνος ἀμείβων τὴν ἀνδραγαθίαν ἀνύψωσεν αὐτὸν ἀπὸ ἀφανοῦς θέσεως εἰς βαθμὸν ἐξοχον. Γεννηθεὶς ἐξ Ἄλβανῶν ὑπηκόων τοῦ Σκεντέρμπεη, καὶ αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων ἐνῷ, νεώτατος ἔτι, ἐφύλασεν ἀγέλην βοῶν, ἀπήχθη εἰς δουλείαν μετὰ πολλῶν ἄλλων. Εἰ δὲ καὶ ἀνεγράφη

ἐν τῇ μουσουλμανικῇ θρησκείᾳ, οὐχ ἦττον ὁμοῦς ἐτίμα εἰς ἄκρον τὸν ἥρωα τῆς ἰδίας πατρίδος.

Διὸ ὅτε ἦλθεν εἰς Ἡπειρον ἔστειλε κρυφίως τῷ Σκεντέρμπεη πλοῦσι δῶρα· οὗτος ὁμοῦς χλευάζων ἀτόπως τὸν Βαλαβάν, ἀνταπέστειλε πύον, δρέπανον καὶ ἄροτρον προτρέπων αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὸ πατρικὸν ἐπάγγελμα, καὶ νὰ παραιτήσῃ τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας ἰκανωτέρας. Ὁ δὲ Βαλαβάν ἐμμανῆς γενόμενος διὰ τὴν ὑβρίν ταύτην καὶ πνέων ἐκδικησιν, ἐξεστράτευσε διὰ νυκτὸς ἵνα ἐπιπέσῃ αἰφνης κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη. Οὗτος ὁμοῦς προειδοποιηθεὶς ἔδραμεν εἰς προὔπαντησιν τῶν Τούρκων μετὰ τεσσάρων χιλιάδων ἵππων καὶ δύο χιλιάδων καὶ πεντακοσίων πεζῶν, καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον αὐτῶν.

Οἱ δύο στρατοὶ παρετάχθησαν ἡμίσειαν λεύγαν μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ τὰς δύο ἄκρας ὠραίας κοιλάδος. Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ Σκεντέρμπεης ἠμέλησε νὰ καταλάβῃ τὰ ὑψηλὰ μέρη, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς ἔχων τὰ νῶτα πρὸς ὄρος εἰς ὃ ἦγε στενὴ ὁδὸς, καὶ ἐξουσιαζῶν καὶ ταύτης καὶ ἐκείνου, ἔταξεν ἐνέδρα· ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Ἄλβανῶν, εἴποτε νικῆσαντες καταδιώκον τοὺς Τούρκους μέχρι τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν.

Τὴν στρατηγηματικὴν ταύτην διάταξιν ἐνόησας ὁ Σκεντέρμπεης, ἀντέταξεν ἄλλο στρατήγημα· ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ πρὸς ἄλλο ὄρος ὀπισθεν αὐτοῦ κείμενον, νὰ προσποιηθῇ ὅτι, διὰ τὸ εὐαρίθμον τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἀποφύγει τὴν μάχην, νὰ δελεάσῃ οὕτω τὸν ἐχθρὸν ὅπως καταδιώξῃ τοὺς Ἄλβανούς, νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑποχωρῶν ἕως οὗ φθάσωσιν οἱ Τούρκοι πρὸς τὸ εὐρύτερον τῆς κοιλάδος μέρος, καὶ τότε στρεφόμενος αἰφνης νὰ πέσῃ κατ' αὐτῶν ἀκατάσχετος. Ἀπεφάσισε δὲ καὶ τοῦτο, νὰ μὴ καταδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν πέραν τῆς πεδιάδος, μήτις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ στενὸν ὅπου ἐκάθητο ἐνέδρα.

Καὶ πρῶτος μὲν ἐκινήθη παραταταγμένος εἰς μάχην ὁ Βαλαβάν· ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ἀποστειλάς ἀμέσως ἴλας τινὰς ἵνα καταλάβωσι τὸ ὄρος, παρηκολούθησεν αὐτὰς προσποιούμενος ὅτι ὑπεχώρει· διὸ ἀπατηθέντες οἱ Τούρκοι καὶ φοβούμενοι μὴ στρηθῶσιν ἐνδοξοῦ νίκης, ὤρμησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν· ἀλλ' οὗτοι ἐπὶ κινστραφέντες μετὰ σπουδῆς, συμποικνοῦσι τὰς τάξεις. Ἀνηλεῆς ὑπῆρξεν ἐκατέρωθεν ἡ μάχη, τῶν μὲν Τούρκων αἰσχυνομένων νὰ τρέψωσι τὰ νῶτα ἐνόπιον ἐχθρῶν τοσοῦτω εὐαρίθμων, τοῦ δὲ Σκεντέρμπεη ἐπιμένοντος νὰ καταβάλλῃ ἀφείκτως τοὺς ἐναντίους. Ὡς στάχυς θερίζει ἡ σπάθη αὐτοῦ τοὺς Τούρκους, ἐνῷ οἱ Ἄλβανοί, ἠλεκτριζόμενοι ὑπὸ τῆς τερραστίας ταύτης ἀνδρίας, πολεμοῦσι λαῦροι καὶ ἀκαταγώνιστοι. Ἐπὶ τέλους ὁ ἐχθρὸς κλονεῖται, ὑποχωρεῖ καὶ φεύγει· οἱ δὲ νικηταὶ καταδιώκουσιν αὐτὸν μέχρι τοῦ στενοῦ, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Σκεντέρμπεη.

Ὅκτω ὁμοῦς ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων Ἄλβανῶν, παραφερόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ περκαλοῦντες τὰς παρακλήσεις αἶμα δὲ καὶ τὰς προσταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, εἰσδύουσιν εἰς τὸ στενόν. Καὶ εὐθὺς κατὰ πρόσωπον καὶ ὀπισθεν αὐτῶν συσσωρεύεται σμῆνος

ἐχθρῶν. Ἐκεῖνοι δὲ τὰ ξίφη κρατοῦντες ἀνά χειρας καὶ θύοντες καὶ ἀπολλύοντες, διέρχονται τὸ στενὸν καὶ τὸ μετ' αὐτὸ στρατόπεδον τῶν ἐναντίων, καὶ ἀναβαίνουν εἰς τὸ παρακείμενον ὄρος πιστεύοντες ὅτι ἐσώθησαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ τὸ ὄρος τοῦτο κατείχετο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ πάλῃ ἐπανελήφθη ἀκάθεκτος, ὥστε πλήρεις τραυμάτων ἔπεσαν οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι εἰς χειρας τοῦ ἐχθροῦ. Ὄνομάζοντο δὲ Μωῦσῆς Γολέμης, ὁ λειποτακτῆσας ἀλλὰ μεταμεληθεὶς, Ἰουρίσης Βλαδῆνιος, Μουζάκης Ἀγγελίνας, ἀμφοτέροι συγγενεῖς τοῦ Σκεντέρμπεη, Γίνης Μουζάκης, Ἰωάννης Περλάτης, Νικόλαος Βερίσης, Γεώργιος Χούκιος καὶ Γίνης Μάνεσης.

Τῶν ὀκτῶ τούτων ἡ σύλληψις παρηγόρησε τὸν Βλαζάν διὰ τὴν ἤτταν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μωάμεθ ὅτε ἔμαθεν αὐτὴν ὑπερεχάρη καὶ ἀνέκραξεν· Ἄτελείωσεν ὁ Σκεντέρμπεης, ἀφοῦ ὁ υἱός μου, τὸ προσφιλὲς τέκνον μου, ὁ Βλαζάν, μόνος ἐξ ὅλων τῶν στρατηγῶν μου ἐπέτυχεν. Ἔστειλε δὲ αὐτῷ δῶρα καὶ νέαν ἐπικουρίαν.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ ὀκτῶ αἰχμαλῶτοι μετεφέρθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Εἰς ἄκρον βαρυαλγῶν διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ὁ Σκεντέρμπεης ἔστειλεν ἀμέσως ταχυδρόμον πρὸς τὸν σουλτάνον, προσφέρων λύτρα καὶ μέγαν ἀριθμὸν αἰχμαλῶτων τούρκων πρὸς ἐξαγορὰν τῶν συλληφθέντων. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ οὐ μόνον ἀπεκρίθη δι' ὕδρων καὶ σαρκασμῶν, ἀλλὰ καὶ ζῶντας περισκύθισε τοὺς ὀκτῶ αἰχμαλῶτους, παρατείνας ἀπανθρώπως τὴν ἀγωνίαν αὐτῶν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας. Καὶ ὁμοῦ οὐδεὶς ἠρνήθη τὴν θρησκείαν ἢ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, οὐδ' ἐζήτησεν ἔλεος. Ζήσαντες ὡς ἥρωες ἀπέθανον ὡς μάρτυρες.

Ὅτε διεδόθη ἡ εἰδήσις αὕτη εἰς Ἡπειρον, μνημόσυνα ἐτελέσθησαν, αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἐπένθησαν, οἱ στρατιωτικοὶ ἀφῆκαν τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον αὐτῶν, καὶ ὅλοι ὤμοσαν νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἐναντίους. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης εἰσβαλὼν εὐθύς εἰς τὴν τουρκικὴν, ἔφερε πανταχοῦ πῦρ καὶ αἰδηρον.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βλαζάν συμπληρώσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐστρατοπεδεύσατο ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἰππέων καὶ τριῶν χιλιάδων πεζῶν. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης πέντε χιλιάδας ἰππέων καὶ τέσσαρας ἄλλας πεζῶν ὀδηγῶν, ἦλθεν εἰς τὴν ἄνω Δίβρην. Ἴνα δὲ προληφθῇ πᾶσα αἰφνιδία ἐπιδρομὴ ἔταξε φυλακὰς περὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ Βλαζάν ὁμοῦ διαφθείρας τινὰς αὐτῶν διὰ χρυσίου, ἀνεχώρησε διὰ νυκτὸς μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ ἵνα ἐπιπέσῃ αἰφνης κατὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἐνῶ δὲ, ἔλθων μίαν ὥραν πρὸ τῆς ἡμέρας πλησίον τοῦ χριστιανικοῦ στρατοπέδου ἠτοιμάζετο εἰς ἔφοδον, ὁ Σκεντέρμπεης περιπολῶν ἤκουσε βήματα καὶ ἵππων χρημετισμούς· διὸ ἐπανελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον μετὰ σπουδῆς, συνέταξε τοὺς στρατιώτας ἐν τάχει, καὶ ἔδραμε πρὸς τὸν ἐχθρόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βλαζάν, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, παρετάχθη εἰς μάχην.

Ὁ Σκεντέρμπεης ὁμοῦ παραλαβὼν λογάδας τινὰς ἵππεῖς καὶ πυροβολοφόρους ἰταλοὺς εἰσέδυσεν εἰς τὴν κοιλάδα, ἔφθασεν ὀπισθεν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέπεσε βραχδαῖος κατ' αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ λοιπὸς στρατὸς προσέβαλεν αὐτὸν κατὰ μέτωπον. Ἡ μάχη ἐγένετο καρτερωτάτη, καὶ τὸ πεδῖον ἐκαλύφθη ὑπὸ νεκρῶν, χριστιανῶν τε καὶ Τούρκων.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυεν ἡ ἀνδρία. Καταπονηθέντες ὑπὸ τῶν ἐπιμόνων καὶ φονικῶν ἐφόδων τῶν χριστιανῶν οἱ μουσουλμάνοι ὑπενέδωκαν τὸ πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα διεσκορπίσθησαν ἐν ἀταξίᾳ. Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ εἰσβαλόντες καὶ εἰς αὐτὸ τῶν ἐναντίων τὸ στρατόπεδον καὶ φονεύσαντες ὄσους εὔρον, ἐγένοντο κύριοι πλουσιωτάτων λαφύρων, οἷον ἵππων, ὀπλων καὶ τῶν τοιοῦτων.

Τὸν δὲ Βλαζάν ἐπανελθόντα εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν ἀσθενῶν τοῦ στρατοῦ λειψάνων, ἀνευ σημαίων καὶ ἀνευ σχεδὸν ὀπλων, ἐδέχθη κακῶς ὁ Μωάμεθ· οὐδ' ἤθελε μάλιστα νὰ ἀναθέσῃ πλέον αὐτῷ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου εἰμὴ μετέπειθον αὐτὸν ἄλλοι λόγοι· πρῶτον μὲν ἡ ἀκάθεκτος τοῦ πασᾶ μῆνις κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου, δεύτερον δὲ ἡ ἀλβανικὴ αὐτοῦ γέννησις ἧς ἕνεκα ἐγνωρίζε καλῶς τὴν χώραν, καὶ τρίτον ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἐμπειρία. Συνέτρεχε δὲ καὶ τέταρτος λόγος, ἡ φιλοδοξία τοῦ Βλαζάν, πρὸς ὃν ὑπεσχέθη ὁ σουλτάνος τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀλβανίας εἴποτε κατέβαλλε τὸν Σκεντέρμπεην.

Ἐξεστράτευσε λοιπὸν καὶ δεύτερον, ἰππέων μὲν δεκαεπτὰ πεζῶν δὲ τρεῖς χιλιάδας ὀδηγῶν, καὶ εἰσβαλὼν εἰς Ἀλβανίαν κατεστρατοπεδεύσατο περὶ τὸ Σβετιγράδιον.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἀναγγείλας πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ὡς αἰσίαν εἰδήσιν τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐχθροῦ, προσέταξε νὰ ψαλῶσι πανταχοῦ δοξολογίαί, ἀναζωπύρησε δημηγορήσας τὸ θάρρος τοῦ στρατοῦ, διένειμεν αὐτῷ πλοῦσια δῶρα ἀμείβων οὕτω προηγουμένως μελλούσας ἀνδραγαθίας, καὶ ἐξεστράτευσεν. Ἐλθὼν δὲ εἰς εὐρὺ πεδῖον παρὰ τὸ Σβετιγράδιον οὐ μακρὰν τῶν Τούρκων, διήρπασεν εἰς τέσσαρας μοῖρας τὰς ὀκτῶ χιλιάδας τῶν ἰππέων καὶ τὰς ἑτέρας δύο καὶ ἡμισίαν τῶν πεζῶν αὐτοῦ. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἤρχεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γόϊας, τῆς δὲ δευτέρας ὁ Τανούσιος Δυκαγίνης, καὶ τῆς τρίτης εἰς Μουζάκης· ἡ δὲ τετάρτη ἔμενε παρὰ τῷ Σκεντέρμπεη ἵνα τρέχῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων.

Ὅμοια σχεδὸν ἦτο καὶ τῶν ἐναντίων ἡ παράταξις.

Ὁ Σκεντέρμπεης πρῶτος ὑπεσημῆναι τὸ εἰς ἔφοδον, καὶ ὡς ἐρινύες συνεπλάκυσαν οἱ δύο στρατοί. « Ὅστις ἔβλεπε, λέγει τις ἱστορικὸς (1), τοὺς χριστιανοὺς τραχεῖς καὶ ἀκατασχέτους εἰς τὴν σραγὴν, ἐξελάμβανεν αὐτοὺς οὐχὶ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς μαινομένους λέοντας ».

Ὁ δὲ Βλαζάν ὀδηγῶν μοῖραν πολυάριθμον

(1) Jacques Delavardin, hist. de Georges Castriot, surnommé Scauderbeg, roi d'Albanie.

ἔτρεχεν ἀδιακόπως εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων σωματίων, καὶ ἀνεπλήρου τὰ κενὰ ξίφοκινδυνῶν ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Σκεντέρμπεης διεπράττετο θαυμαστά· εἰσδύων καὶ εἰς τὰ πυκνότερα μέρη τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, διέσπειρε τρόμον καὶ θάνατον. Τοσαύτη δὲ ἦν ἡ ὄρμη αὐτοῦ, ὥστε οἱ Τούρκοι εἶχον ἀρχίσει νὰ παρεγκλίνωσιν· ἀλλὰ φονευθέντος τοῦ ἵππου ὃν ἀνέβαινε, κατεκυλίσθη μετὰ σφοδρότητος, καὶ ἐκσφενδονισθεὶς κατὰ δένδρου ἔμεινεν ἀναίσθητος.

Τὴν πτώσιν ταύτην ἰδόντες οἱ Τούρκοι ἔτρεξαν ἀλαλαζόντες ἵνα κόψωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ πεσόντος· ἀλλ' οἱ περὶ τὸν ἦρωα καλύψαντες αὐτὸν διὰ τῶν ἀσπίδων, ἀπέκρουσαν ξιφῆρεις πάντα τὸν ἐπερχόμενον. Ἐν τοσοῦτῳ ἀνανήψας ὁ Σκεντέρμπεης, συνέλεξε πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ ἀναπηδήσας εἰς ἄλλον ἵππον, ἐπανῆλθε φρυάττων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ πρῶτον κατέσφαξε τὸν Σουλεϊμάνην, ἀξιωματικὸν ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων, γιγάντειον τὸ ἀνάστημα.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ θάνατος τοῦ ἐγκρίτου τούτου ἀξιωματικοῦ κατεθορύβισε τοὺς Τούρκους συνεταράχθησαν, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπεδόθησαν εἰς φυγὴν· ἐνῶ οἱ νικηταὶ ἀντιτιμωρούμενοι αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς μνήμης τῶν ὀκτῶ τοῦ σουλτάνου θυμάτων, κατέσφαζον ἀνηλεῶς μηδένα αἰχμαλωτίζοντες. Διὸ ἐκ τοῦ ἀχμαίου ἐκείνου στρατοῦ μόλις τὸ τέταρτον ἐσώθη.

Ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν τριακόσιοι μὲν ἐφονεύθησαν, πλεῖστοι δὲ, τὸ πρῶτον τότε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου, ἐτραυματίσθησαν, καὶ ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα μῆνας ὁ Σκεντέρμπεης ἠσθάνετο τὸν ὦμον καὶ τὸν βραχίονα ὡσεὶ παραλύτους.

Ὁ δὲ Βαλαβάν μετὰ τὴν ἤτταν ἀπεχώρησεν εἰς Μακεδονίαν, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, προβλέπων τὴν δυσμένειαν τοῦ σουλτάνου. Καὶ ἀληθῶς κακῶς ὑπεδέξατο αὐτὸν ὁ Μωάμεθ· ἀλλ' ὅτε οἱ μετ' ἐκείνου συμπολεμήσαντες ἀξιωματικοὶ ἐμαρτύρησαν ὅτι πιστῶς καὶ γενναίως ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον, ὁ σουλτάνος ἐμετρίασε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Βαλαβάν ὑπέβαλε νέον σχέδιον, οὗ τινος ἀφρευκτον ἔλεγε τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν. Ἴδου δὲ ὁποῖον ἦν τοῦτο·

Δύο στρατοὶ ἰσοδύναμοι νὰ εἰσβάλωσι ταυτοχρόνως εἰς Ἡπειρον διὰ δύο διαφόρων μερῶν. Καὶ ὁ μὲν εἰς, ὑπὸ τὸν Γιακούπ Ἀρναούτ (1), ἐρχόμενος διὰ θαλάσσης νὰ διέλθῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ νὰ ἀποβῇ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὁ δ' ἕτερος, ὑπὸ τὸν Βαλαβάν, νὰ διαβῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ εἰσδύσῃ διὰ τῶν στενῶν τῶν ὀρέων.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐνέκρινε καὶ ὁ σουλτάνος. Τοῦτο μαθὼν ἀμέσως ὁ Σκεντέρμπεης διὰ τῶν κατασκόπων αὐτοῦ, εἶχε δὲ τοιοῦτους εἰς ἄκρον ἐπιτηδεῖους ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐννοήσας ὅτι κρισιμωτάτη εἶπερ ποτὲ ἦν ἡ θέσις τῆς Ἀλβανίας,

σωτήριον ἐνόμισε νὰ προλάβῃ μετὰ σπουδῆς τῶν δύο στρατῶν τὴν ἔνωσιν. Ὅθεν ἐνῶ ὁ Βαλαβάν, δύο μυριάδας ἱπέων καὶ τέσσαρας χιλιάδας πεζῶν ὀδηγῶν, εἰσήλασεν εἰς Ἡπειρον διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Βαλκαλίας, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας ἐστρατοπεδεύσατο πρὸ τοῦ φρουρίου τῆς Πετράλθας μετὰ ὀκτῶ χιλιάδων ἱπέων καὶ τετρακισχιλίων πεζῶν, ἀλλὰ πάντων ἐπιλέκτων, δεκαπέντε μίλια μακρὰν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἄλλ' ἐνταῦθα διέτρεξε μέγαν κίνδυνον ἕνεκα προδοσίας· διότι τρεῖς τῶν ἀλβανῶν ἀξιωματικῶν ἀποσταλέντες ἵνα κατασκοπήσωσι τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, διαφθαρέντες ὑπὸ τοῦ χρυσίου κητομόλησαν πρὸς τὸν ἐχθρὸν, τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν συγγενοῦς ὄντος τοῦ πασᾶ, καὶ ἀνήγγειλαν πάντα τὰ σχέδια τοῦ Σκεντέρμπεη. Οὗτος δὲ βλέπων βραδύνοντας τοὺς ἀποσταλέντας καὶ φοβηθεὶς μὴ ἐνέπessαν εἰς ἐνέδραν, παραλαβὼν πέντε μόνον στρατιώτας ἀπῆλθεν εἰς ἐξίχνησιν.

Τοῦτο προῦδὼν ὁ Βαλαβάν, ὡς γινώσκων τὴν δραστηριότητα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας, ἔστειλεν ἐκλεκτοὺς τινὰς ἱππεῖς ἵνα καταλάβωσι τὸ μόνον στενὸν τὸ φέρον εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον. Μόλις δὲ ἐκάθησεν ἡ ἐνέδρα καὶ ἐφάνη ὁ Σκεντέρμπεης μετὰ τῶν πέντε στρατιωτῶν. Ἴδων ὅμως ὅτι τὸ στενὸν ἐκεῖνο ἦν σύμφυτον καὶ πλησιέστατον τοῦ ἐχθροῦ, προσέταξεν ἕνα τῶν περὶ αὐτὸν ἵνα προχωρήσας μόνος ἐξετάσῃ μὴ παρεφύλασσον κεκρυμμένοι ἐχθροί. Ὁ δὲ στρατιώτης παρατηρήσας τοὺς Τούρκους ἔκραξε πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην νὰ παλινδρομήσῃ ἀμέσως. Καὶ συγχρόνως οἱ ἔλλοχοῦντες ὀρμήσαντες κατὰ τοῦ ἡπειρώτου κατεδίωκον αὐτὸν πρὸς τὸ δάσος. Ἐνῶ δὲ ἐφρευγεν ἔκδρομος ἀπῆντησεν ὀγκωδέστατον στέλεχος δένδρου, κείμενον κατὰ γῆς καὶ φράσσον τὴν μόνην δίοδον· ἀλλὰ κατῶρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ αὐτό. Ἐκ δὲ τῶν πέντε στρατιωτῶν εἰς μὲν ὑπερέβη τὸν φραγμὸν, οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ γενναίαν ἀμυναν ἐφονεύθησαν. Ἐν τοσοῦτῳ εἰς τῶν Τούρκων, τολμηρότερος τῶν ἄλλων κατεδίωκεν ἀδιακόπως τοὺς φεύγοντας· ἀλλ' ὁ Σκεντέρμπεης στραφεὶς ὀρμᾶ καὶ κόπτει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Ἄμα δὲ ἐπανελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον πέντε μίλια ἀπέχον τοῦ τουρκικοῦ, ἐξῆψε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν διὰ δημηγορίας, καὶ ὅπως προλάβῃ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐχθρῶν μοιρῶν, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Βαλαβάν. Καὶ ἐλθὼν πλησίον τῆς κοιλάδος ἧς ὀπισθεν ἐστρατοπεδεύοντο οἱ ἐναντίοι, ἐγένετο ἐγκρατὴς πάντων τῶν πέριξ βουνῶν, ἀπέκλεισε τὰς εἰσόδους καὶ παρηνόχλει αὐτοὺς.

Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸν εἶχε νὰ συγκροτήσῃ μάχην, συνεκάλεσε τὴν ἐπιούσαν συμβούλιον, ἐν ᾧ παρῆσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ κυριώτεροι αὐτοῦ ὑπασιπταί, ὁ Τανούσιος Τόπιαις, Ζαχαρίας Γρόπτης καὶ Πικ Μανουήλ. Καὶ τινες μὲν ἤξιουν νὰ ἀναβληθῇ ὁ ἀγὼν, λέγοντες κεκοπιακότα τὸν στρατὸν, καὶ ἐλπίζοντες αἰσιωτέραν εὐκαιρίαν, ἐκεῖνος ὅμως, ἀποδείξας εὐκό-

(1) Ἰάκωβος Ἀλβανός· ἦν δὲ τῶντι ἐξ Ἀλβανίας.

λως ὅτι πᾶσα ἡ ἐπιτυχία ἐκρέματο ἐκ τῆς ταχύτητος, ὅτι ἔπρεπε νὰ καταστραφῆ ὁ στρατός τοῦ Βαλαβάν πρὸ τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐτέρας μοίρας, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀποφύγῃ τὴν μάχην καὶ νὰ καταλείψῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων μέρος τῆς Ἀλβανίας, ὑπερίσχυσε. Ὅθεν παρέταξεν ἀμέσως τὸν στρατὸν καὶ ἀναμίξας, ὡς καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν μάχην, τὸ ἰππικὸν μετὰ τοῦ πεζικοῦ διήρπασεν εἰς μοίρας τέσσαρας· καὶ τὴν μὲν πρώτην ὠδήγει ὁ Τανούσιος Τόπιαι, τὴν δὲ δευτέραν ὁ Ζαχαρίας Γρόππις, τὴν τρίτην ὁ Πικ Μανουήλ, καὶ τὴν τετάρτην ἐκράτησε παρ' ἐαυτῶ. Προαπέστειλε δὲ τινὰς Ἰλας ὅπως ἀκροβολιζόμενοι συστήσωσι τὴν συμπλοκὴν. Ἐνῶ δὲ αἱ σάλπιγγες ἐσήμεινον τὸν ἐμβατήριον, οἱ χριστιανοὶ παρουσιάσθησαν ἀτρόμητοι πρὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐφαίνετο ἕτοιμος νὰ ἀντιστη. Μετὰ μικρὸν ὅμως ἰδὼν ὅτι ἀξία λόγου ἦν ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐναντιῶν, ἐπανέφερε τὸν στρατὸν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ θέσιν οὐδ' ἠθέλε νὰ συμπλακῆ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Γιακούπ Ἀρναούτ.

Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης, κινῶν πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ τὸν πασᾶν, κατέβαινε εἰς τὸ πεδῖον μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ οἱ τοξόται καὶ πυροβολοφόροι παρηνόχλουν καὶ διηρέθιζον τοὺς πολεμίους, ὡς πάλαι τῆς Ἰλιάδος οἱ μαχηταί, διὰ τε τῆς φωνῆς καὶ τῶν χειρονομιῶν, καὶ κατεγέλων τῆς ἀνάνδρου αὐτῶν ἀπραξίας· ἀλλ' ὁ πασᾶς δὲν ἐκινεῖτο. Οἱ στρατιῶται ὅμως, ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τέλους διὰ τὴν ἀπάθειαν ταύτην, παρεφέρθησαν καὶ μέχρι ἀπειλῶν, καὶ ἀπήτησαν ἐπιμόνως νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας μετὰ τοῦ ἐχθροῦ· ἐφαίνετο μάλιστα καὶ στάσις ἐπιχειμένη.

Ὁ Βαλαβάν, ἰδὼν ὅτι ἐὰν ἐπέμενε ἀπρακτῶν ἠθέλε καταπολεμηθῆ ἐντὸς τῶν ἰδίων χαρακωμάτων, στερηθῆ δὲ καὶ τοῦ ἀκατασχέτου ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ τῶν στρατιωτῶν, παρέταξε καὶ τοὶ ἀκουσίως αὐτούς· ὁ δὲ Σκεντέρμπεης ἐπιθυμῶν νὰ καταπολεμήσῃ διὰ μιᾶς πάντα τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν, δὲν παρηνόχλησεν αὐτὸν παρατασόμενον.

Καὶ πρώτους μὲν ἔταξεν ὁ Βαλαβάν τοὺς Ἀζάπιδας ἀντὶ ἐμπροσθοφυλακίας· εἶτα δὲ διακίρσας εἰς μοίρας τέσσαρας τὸν λοιπὸν στρατὸν, ἀνέταξε τοὺς μὲν Λουφεζίδας (μισθωτοὺς) εἰς τὸν Τανούσιον, τοὺς δὲ Ἀκινζίδας εἰς τὸν Ζαχαρίαν, τοὺς Γενισσάρους εἰς τὸν Πικ Μανουήλ, καὶ τὴν τετάρτην, συγκειμένην ἐκ πολλῶν ἰππέων καὶ ἐξ ἐπιλέκτων πεζῶν, πάντων δεδοκιμασμένων καὶ ἐμπειρῶν, ὠδήγει αὐτὸς, σκοπῶν ν' ἀντιταχθῆ τῷ Σκεντέρμπεη, περὶ ὃν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῆ ἀγὼν καρτερός.

Πρὸ πολλοῦ ἡ μάχῃ ἤκιμαζεν ὑπὸ φλογερώτατον ἥλιον, ἴσης ἀνδρίας δεικνυμένης ἐκατέρωθεν, ὅτε ὁ Σκεντέρμπεης κατώρθωσε νὰ περικυκλώσῃ τοὺς ἐναντίους· καὶ ἀναλαβὼν τὴν ὀδηγίαν τῆς δεξιᾶς πέφυκος, ἐπιπίπτει ῥαγδαίως κατὰ τῆς ἀριστερᾶς τῶν Τούρκων, κατατροποῖ αὐτήν, καὶ εἰσδύσας μέχρι τῶν Ἀζαπιδῶν ἐμμανῶς ἀνταγωνιζομένων, ἀνατρέπει πᾶν τὸ προστυχὸν καὶ πάντας φονεύει.

Ἄλλὰ καὶ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμιῶν κατὰ πολεμούμενον σφοδρῶς παρὰ τῶν χριστιανῶν, ἔπαθε μετ' οὐ πολὺ τὰ αὐτὰ, ἐφορμήσαντος τοῦ Σκεντέρμπεη εὐθὺς μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ ἀριστεροῦ. Περικυκλωθέντες οὕτω πανταχόθεν οἱ ἐναντίοι ἤρξαντο νὰ ὑπενδίδωσι. Καὶ ἐνεθάρρυνε μὲν αὐτοὺς ὁ Βαλαβάν διὰ παντὸς τρόπου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξιάσθησαν νὰ τρέψωσι τὰ νῶτα, διότι παρ' ὀλίγον καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτὸς ἐγίνετο ὑποχείριος. Οἱ δὲ νικηταὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῶν ὀρέων καὶ κατέσφαζαν ἀφειδίως.

Ἐνῶ δὲ κατεγίνοντο εἰς τὴν διανομὴν τῶν πολυαριθμῶν λαφύρων, ταχυδρόμος σταλαῖς παρὰ τῆς ἐν Πετρέλλη ἀδελφῆς τοῦ Σκεντέρμπεη Μαμίστης, ἀνήγειλεν ὅτι ὁ Γιακούπ Ἀρναούτ ἐλθὼν διὰ Βελιγραδίου εἰς Ἡπειρον μετὰ δεκαεῖς χιλιάδων ἰππέων, κατέλυσε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀργιλάτου ἐν τῇ κάτω Τυράννῃ.

Ταύτην λαβὼν τὴν εἰδητὴν ὁ Ἡπειρώτης συνεκάλεσε τοὺς κυριωτέρους ἀξιωματικούς, καὶ πρότεινε αὐτοῖς νὰ ἐκστρατεύσωσιν εὐθὺς ἀμέσως κατὰ τοῦ νέου ἐχθροῦ· ἀπήτησεν ὅμως νὰ ἐξιχνεύσωσι πρότερον τὴν διαθέσιν τῶν στρατιωτῶν. Ἄλλὰ μόλις οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἐμάντευσαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ λησιμονήσαντες καὶ κόπους καὶ τραύματα ἠλλάξαν ζητοῦντες νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀνευ ἀναβολῆς. « Ἡ νίκη, ἔλεγον, εἶναι ὠραῖον γεῦμα καὶ δὲν βαρυνόμεθα αὐτὸ τοσοῦτον εὐκόλως· ὁ μὲν Βαλαβάν ἐχρησίμευσεν ἀντὶ ἐδέσματος, ὁ δὲ Γιακούπ θά χρησιμεύσῃ ἀντὶ ὀπωρικῶν. »

Τοιαύτη καὶ τοσαύτη ἦν ἡ ἐπιβρόχη τοῦ Σκεντέρμπεη!

Τούτου τὴν ἔλευσιν μαθὼν ὁ Γιακούπ καὶ ἀγνοῶν τὴν ἦτταν τοῦ Βαλαβάν, ἀφῆκε τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν χαρακώματα ἵνα στρατοπεδέυσῃ ἀσφαλέςτερον ἐπὶ τῶν ὀρέων. Οἱ δὲ ἐναντίοι ἐλθόντες κατέλυσαν ὅπου μέχρι πρὸ μικροῦ ὁ Γιακούπ, καὶ ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν ἔμενον ἀντιπαρεταγμένοι μὲν ἀλλ' ἀκίνητοι οἱ δύο στρατοί. Τὴν δὲ νύκτα φοβηθεὶς ὁ Σκεντέρμπεης μὴ μαθὼν ὁ Γιακούπ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἄλλου στρατοῦ ἀποδράσῃ, κατέλαβε πάσας τὰς ἐξόδους. Καὶ τὴν ἐπιούσαν ῥίψας πρὸ τῶν σκηνῶν τῶν πολεμιῶν τὰς κεφαλὰς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἠττηθέντος στρατοῦ, ἐπιδείξας δὲ μετὰ πολλῶν αἰχμαλώτων καὶ τὰς κατακτηθείσας σημαίας, προήλασεν ἐν παρατάξει.

Ὁ δὲ Γιακούπ ἰδὼν ἀπροσδοκῆτως τὰ τρόπαια ταῦτα· « Ἄ! ἀνέκραξε βαρυθυμῶν, ὁμολογῶ τὴν κικὴν τύχην τοῦ Ὄθμάν καὶ τὴν εὐτυχεῖαν τῆς Ἀλβανίας! » Καὶ ὅμως καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀντιπαρετάχθησαν μετὰ πολλῆς γενναιότητος καὶ καρτερίας, καὶ τοὶ κατὰ πρόσωπον ἔχοντες τὰς φλογεράς τοῦ ἡλίου ἀκτίνας.

Ἐν τοσοῦτῳ πεντακόσιοι ἰππεῖς χριστιανοὶ, πρόβησαν πρὸς τὰ χαρακώματα τοῦ ἐχθροῦ προκαλοῦντες αὐτὸν· εἶχον δὲ ἐντολὴν νὰ ἐπαναστρέψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον ἅμα καταδιωχθέντες. Ὁ Γιακούπ

ἀποστείλας κατ' αὐτῶν ἰσάριθμον σχεδὸν δύναμιν, κατέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ πεδῖον μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, διαίρσας τοῦτον εἰς γραμμάς τρεῖς. Ἐνῷ δὲ οἱ πεντακόσιοι ἰππεῖς ἐπανήρχοντο κατὰ τὸ πρόσταγμα, ὁ Σκεντέρμπεης παρέλαβεν αὐτοὺς, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐπερχομένων ἐχθρῶν. Τότε ἐκινήθησαν ἑκατέρωθεν οἱ στρατοὶ καὶ ἡ συμπλοκὴ κατέστη γενικὴ. Ποτὲ τὸ μίτος μεταξύ τῶν δύο λαῶν δὲν εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον κορυφωθῆ ὡς μαινόμενοι ἐσφάζοντο ἐν σιωπῇ, καὶ ἐν σιωπῇ ἀπέθνησκον, καὶ μόνη τῶν ὄπλων ἡ κλαγγὴ ἀντήχει· ἐπὶ πολὺ ἄρα ἡ μάχη ἔμεινεν ἀμφίβοτος. Ὁ Σκεντέρμπεης ὁμοῦς ἐπιθυμῶν νὰ διακρίνη αὐτὴν ἐπὶ τέλους, ὁρμᾷ ὡς κεραυνὸς πρὸς τὸν Γιακούπ, διασχίζει τὰς πυκνοτάτας τῶν ἐναντίων φάλαγγας, καταβιάζεται τὴν λόγχην καὶ διαπεράσας τὸν τράχηλον αὐτοῦ κατεκύλισε νεκρὸν.

Τοῦτο ἰδόντες οἱ πολέμιοι τρέπουνσι τὰ νῶτα καὶ διασκορπίζονται καταδιωκόμενοι ἀνηλεῶς· οἱ δὲ διαφυγόντες τὰς χεῖρας τῶν στρατιωτῶν ἔπεσον εἰς τὰς τῶν χωρικῶν αἵτινες ἐρύλασαν τὰς διόδους, καὶ κατεσφάγησαν.

Κατὰ τὰς δύο ταύτας μάχας εἰκοσιτέσσαρες καὶ ἐπέκεινα χιλιάδες Τούρκων ἐρονεύθησαν, ἐξ τούτων χριστοῦ ἄλλαι ἐγένοντο ὑποχείριοι, καὶ τετρακισχίλιοι χριστιανοὶ, χωρικοὶ τε καὶ μὴ, ἀππλλάγησαν τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν χίλιοι καὶ ἑκατὸν ἀπέθανον, καὶ πολὺς ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν τραυματιῶν. Πλουσιώτατα λάφυρα ἀντήμειψαν τοὺς ἀγῶνας τῶν στρατιωτῶν, καὶ μέρος αὐτῶν ἀπετέθη εἰς Κροΐαν.

Τὴν δ' ἐπιούσαν μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης ὅτι ὁ Βαλαβάν ἀπεχώρει μετ' ὀλίγον ἐν ἀταξίᾳ, καὶ ὅτι εὐκόλος ἦν ἡ σύλληψις αὐτοῦ νεκροῦ ἢ ζώντος, α ἄς ἀναχωρήσῃ ἀκωλύτως, εἶπε· δὲν πρέπει νὰ φέρῃ τις εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν εἰδήσιν τῶν ἡμετέρων θριάμβων; ἢ Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γείνη τὸ ταχύτερον καὶ ὁ λαὸς μέτοχος τῆς χαρᾶς τοῦ στρατοῦ, ἔστειλε τὸν Τανουσίον εἰς Κροΐαν. Ἡ πόλις πᾶσα ἠγωνία, καὶ οἱ ναοὶ ἦσαν πλήρεις. Ναι μὲν φήμη αἴσια προοικονίζουσα ἔλεγεν ὅτι κατεστράφη ὁ ἐχθρὸς, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ πιστεύσῃ αὐτήν.

Ὅτε ὁμοῦς ἔφθασεν ὁ ταχυδρόμος τοῦ Τανουσίου κομίζων ἐπιστολὰς πρὸς τὴν κυβέρνησιν, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ὁ Τανουσίος αὐτὸς, ἡ ἀγαλλίασις ὑπῆρξεν ἀνεκλάλητος· καὶ δια ψήφισματος ἐδόθη ἐντολὴ νὰ ψαλῶσι δοξολογίαι ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ ἀνδρείου στρατοῦ.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης πρὶν ἢ εἰσελθεῖ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπισκέφη τὴν χώραν τῶν Τούρκων, αἵτινες ἐπὶ πολὺν χρόνον διετήρησαν τὴν μνήμην τῆς τρομερᾶς ταύτης ἐπισκέψεως, καὶ ὠχύρωσε δι' ἰκανῶν στρατευμάτων τὰ ὄρια.

Ἐπιθυμῶν δὲ καὶ νὰ καταστήσῃ γενικωτέραν τὴν δόξαν τοῦ ἡπειρωτικοῦ ὀνόματος, καὶ νὰ ἐξάψῃ ἐν ταύτῳ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ζῆλον τῶν χρι-

στιανῶν ἡγεμόνων, ἀνήγγειλε πρὸς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν τὰς λαμπρὰς νίκας, καὶ προσεπέστειλε καὶ δῶρα ἐκ τῶν ἐχθρῶν λαφύρων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπέλυσε μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ, ὡς ἐξαλοθρευθέντος ἀπὸ προσώπου τῆς Ἀλβανίας παντὸς ἐχθροῦ.

BIBLION Z'

1464—1481.

Εἰσβολὴ Μωάμεθ εἰς Ἑπίρου. — Ἀπόπειρα δουλοπρίας Σκεντέρμπεη. — Ὁ Βαλαβάν μετὰ ὀδοιπόρου χιλιάδων ἰππέων, καὶ ὁ σουλτάνος μετὰ ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδων πῆζων πολιορκεῖ τὴν Κροΐαν. — Γενναῖα ἀντίστασις. — Ὁ Μωάμεθ ἀποχωρεῖ. — Ἀποκλισμός τῆς πόλεως ὑπὸ Βαλαβάν. — Ἐξκοθένσις τῆς Ἀλβανίας. — Ὁ Σκεντέρμπεης ἐν Ῥώμῃ. — Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Κροΐαν. — Θάνατος Βαλαβάν. — Ἀποχώρησις μέρους τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. — Στάσις ἐν τῇ ἀλβανικῇ στρατοπέδῳ. — Ὁ Σκεντέρμπεης καταπαύει αὐτήν. — Ἐπάνοδος Μωάμεθ τὸ 1466 ἔτος εἰς Ἀλβανίαν καὶ ἀναχώρησις αὐτοῦ. — Δύο πασάδες μετὰ δεκαεπτὴν χιλιάδων στρατιωτῶν φρουροῦσι τὰ τουρκικὰ ὄρια. — Ἀσθένεια Σκεντέρμπεη καὶ θάνατος αὐτοῦ. — Πένθος Ἀλβανίας. — Θρίαμβος τῶν Τούρκων. — Θάνατος Μωάμεθ.

Ἐν τοσοῦτῳ ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν αἱ ἀπαίσιαι εἰδήσεις τῶν δύο νικῶν τοῦ Σκεντέρμπεη. Ὁ δὲ Μωάμεθ, ὅστις ἐθριάμβευε κατὰ πάσας τὰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις, δυσκόλως ἔφερε τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ δυστυχήματα· ἐφρόνει μάλιστα ὅτι ἡ ἀκαταγώνιστος ἀντίστασις τῆς ἡπειρωτικῆς ἐκείνης γωνίας πρὸς τοὺς νικηφόρους τῆς ἡμισελήνου στρατοῦ, ἠπείλει ὀλοκλήρον τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ (1). Καὶ ἀληθῶς, ποῖος ὑπῆρξεν ὁ μοχλὸς τῶν τουρκικῶν θριάμβων; ἡ τυφλὴ πίστις τῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν ἐξ οὐρανοῦ βοήθειαν· ἐάν ἄρα ἡ πίστις αὕτη ἐκλονεῖτο, ἐάν ἐξ ἐναντίας ἐπιστεύετο ὅτι ἡ θεία αὕτη βοήθεια μετέβη πρὸς τὸν ἐχθρὸν, τὰ πάντα ἀπώλλυντο· διότι ἡ ἐνθεομανία ταχύτερον ἀποθαβρύνεται ἢ συλλαμβάνει ἐλπίδας.

Ὅθεν, ἐν ἀπαλλαγῇ διὰ παντὸς ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ταύτης μάλιστα, ἀπεφάσισε νὰ εἰσβάλῃ αὐτοπροσώπως μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Ἀλβανίαν, καὶ νὰ πολιορκήσῃ κατὰ πρῶτον τὴν Κροΐαν, καρδίαν οὖσαν τῆς ὅλης χώρας. Ὅθεν προσέταξε νὰ συγκροτηθῇ μὲν στρατὸς πολυἀριθμὸς, νὰ ἐτοιμασθῶσι δὲ καὶ πολλαὶ μηχαναὶ καὶ πυροβόλα.

Τοῦτο μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης συνεχάλασεν εἰς συμβούλιον τοὺς οἰκειότερους, καὶ μετ' αὐτῶν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Παῦλον Ἀγγελον, καὶ τὸν Ἰωάννην Βάρβαρον, πρέσβυν Ἐνετίας, ἄνδρα νουνεγῆ καὶ πολὺπειρον. Πάντες δὲ συνωμολόγησαν ὅτι ἐπάναγκες ἦν νὰ ἐνισχυθῶσι τὰ φρούρια δι' ἀνδρείων φρουρῶν

(1) Sismondi, hist. des républiques italiennes du moyen âge, τόμ. Ζ'.

καὶ διὰ πολλῶν ἐφοδίων, καὶ μάλιστα ἡ Κροΐα, ἔχυροτέρα νῦν ἢ ὅτε ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Μουράτου. Ὄθεν εἰσῆχθη εἰς αὐτὴν ἄριστος στρατὸς ἐξ Ἀλβανῶν τε καὶ Ἰταλῶν, καὶ φρούραρχος διωρίσθη ὁ Βαλτασάρ Περδούκης, ἀνὴρ Ἰταλὸς πολλὴν ἔχων ἐμπειρίαν καὶ γενναϊότητα.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μωάμεθ δὲν ἠγνόει ὅτι τὰ τοῦ πολέμου ἀβέβαια, ἐνόμισεν ἀσφαλεστέραν τὴν δολοφονίαν. Ὄθεν ἐξαπέστειλε δύο Τούρκους εἰς Ἀλβανίαν, οἵτινες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Σκεντέρμπεη νὰ βαπτισθῶσι καὶ νὰ ταχθῶσι ὡς στρατιῶται ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Χριστοῦ. Οὗτος δὲ μὴ ὑποπεύων προδοσίαν ἐδέχθη αὐτούς, καὶ βαπτισθέντας κατέταξεν εἰς τὴν ἰδίαν φρουράν. Ἄλλ' ἡ θεία πρόνοια ἔσκεπε τὸν πρόμαχον τῆς πίστεως· διότι, ἐνῶ χρῦπτοντες ὑπὸ ἐνθερμότατον ζῆλον τὸν ἀνόσιον σκοπὸν, ἀνέμενον εὐκαιρίαν ὅπως ἐκτελέσωσιν αὐτὸν, ἐμπесόντες εἰς ἐριδας, κατηγορήσαν ἀλλήλους ὡς ἐλθόντας ἵνα δολοφονήσωσι τὸν ἡγεμόνα· ὑποβληθέντες δὲ εἰς βρασάνους καὶ ὁμολογήσαντες τὴν ἀλήθειαν ἀπηγχορίσθησαν.

Μόλις δὲ ἐξησφαλίσθησαν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ φρούρια, καὶ ὁ Βαλαβάν εἰσέβαλεν εἰς Ἀλβανίαν ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἰππέων ὀδηγῶν, καὶ φέρων πανταχοῦ πῦρ καὶ σίδηρον. Καὶ ἐλθὼν πρὸ τῆς Κροΐας, διέκοψε πᾶσαν συγκοινωνίαν, ἀπέκλεισεν αὐτὴν πανταχόθεν καὶ κατέστησε τὸ στρατόπεδον ἐντὸς ἰσχυροτάτων χαρακωμάτων. Ἐλθόντος δὲ μετὰ μικρὸν καὶ τοῦ Μωάμεθ μετὰ δεκαοκτὼ μυριάδων ἀνδρῶν, προσεκληθήσαν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἵνα παραδοθῶσι ὑπὸ ὄρου ἐπωφελεῖς· ἀλλ' ἰδοὺ τί ἀπήντησαν· « Προτιμῶμεν ν' ἀποθάνωμεν μυριάκις ἢ νὰ φανῶμεν ἄπιστοι πρὸς Θεόν, πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ πρὸς τὴν πατρίδα. » Ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενον οἱ τοῦρκοι κήρυκες, ἀπεθάρρυναν αὐτοὺς πυροβολήσαντες σφοδρῶς κατὰ τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ καὶ ἐξελθόντες μετὰ μικρὸν ἐπέπεσαν κατ' ἐχθρικοῦ σώματος πλησιάσαντος πρὸς τὴν πόλιν, καὶ πολλὰς κεφαλὰς ἀπεκόμισαν θριαμβεύοντες.

Ὁ δὲ σουλτάνος ἐκμανεῖς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ κατεκεραυνοβόλει νυχθήμερον τὴν πόλιν, καὶ σκοπὸν ἔχων νὰ ἐξοντώσῃ αὐτὴν, κατεσκευάζε καὶ νέα κανόνια ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ. Εἰς μάτην ὅμως πάντες οἱ ἀγῶνες· διότι μόλις ἐβρήγνυτό που τὸ τεῖχος καὶ ἀμέσως ἐπεσκευάζετο. Οἱ πολιορκούμενοι ποιοῦντες ἀδικλόπως ἐξόδους παρηνόχλουν καὶ παρέσυρον τοὺς πολιορκητὰς εἰς ἐνέδρας, κατεδίωκον αὐτοὺς μέχρι τῶν ἰδίων χαρακωμάτων καὶ διέκοπτον τὰ ἔργα.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης, ἀναθεὶς τῷ Βαλτασάρ Περδούκῃ τὴν ἄμυναν τοῦ τείχους, ἀνέβη εἰς τὰ πείριξ ὄρη, ὅθεν ἐπιπίπτων κατὰ τῶν ἀπωτέρων σωμαμάτων καὶ καταλαμβάνων τὰ ἐφόδια, παρηνόχλει ἀδικλόπως τὸν ἐχθρὸν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν πολιορκία παρετείνετο ἐπὶ ματαίῳ, ὁ δὲ στρατὸς παρελύετο, ἐνηόσας ὁ Μωάμεθ ὅτι ἀπροσμάχητος ἦν πόλις οὕτω πως ἀμυνο-

μένη, καὶ φοβούμενος μὴ ὁ παράτολμος Ἡπειρώτης εἰσδύσῃ μέχρι καὶ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν σκηνῶν, ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ. Ἄλλ' ἵνα σώσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ καὶ μὴ ἐκληφθῇ ὡς φυγῶν, ἀφῆκε τὸν Βαλαβάν μετὰ δεκαοκτὼ χιλιάδων ἰππέων καὶ πεντακισχιλίων πεζῶν, ἔχοντα ὑπὸ τὰς ὀδηγίας αὐτοῦ καὶ ὀκτὼ ἄλλους στρατηγούς διοικούντας ἀνὰ ἑπτακισχιλίους στρατιώτας. Ἄρα ἅπας ὁ μείνας παρὰ τὴν Κροΐαν στρατὸς συνέκειτο ἐξ ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα χιλιάδων ἀνδρῶν· ὁ δὲ σουλτάνος, προστάξας αὐστηρῶς τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ μὴ μακρυνθῇ ἐκεῖθεν πρὶν ἢ καθυποτάξῃ τὸ φρούριον, ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ διὰ νυκτός, ἀφείς ἔχνη αἵματος οὐκ ὀλίγα ἐν Ἀλβανίᾳ· ἀδυνατῶν νὰ νικήσῃ κατέφυγεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, εἰς τὴν προδοσίαν· καὶ ἰδοὺ πῶς.

Παρασκευάζων ὁ Σκεντέρμπεης καταφύγιον πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Χαονίας, εἶχεν ὀχυρώσει πόλιν τινὰ ἐντὸς αὐτῆς, τὴν Σίδναν, μαχίμους ἔχουσαν κατοίκους καὶ τεῖχος ἰσχυρόν. Ὁ δὲ Μωάμεθ, διαφθείρας διὰ δώρων καὶ δι' ὑποσχέσεων δύο Ἀλβανούς, ἀπέστειλεν εἰς τὴν πόλιν ἵνα εἴπωσιν ὅτι ἡ Κροΐα παρεδίδοτο ἐντὸς ὀλίγου. Οὗτοι δὲ ἐλθόντες εἶπον πρὸς τοὺς ἄλλους· « Ὁ Σκεντέρμπεης ὑποχωρῶν εἰς τὸν πολυἀριθμον στρατὸν τῶν ἐναντίων ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀλβανίας, καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια παρεδόθησαν. Ὄθεν ἐπειδὴ παρατείνοντες εἰς μάτην τὴν ἄμυναν ἐρεθίζετε ἔτι μᾶλλον τὴν ὀργὴν τοῦ νικητοῦ, προτιμότερον εἶναι νὰ παραδοθῆτε ἐπὶ ὄρου. »

Ἡ ἐπιβουλὴ δὲ αὕτη τοσοῦτον ἐπενήργησεν ἐπὶ τοὺς κατοίκους, ὥστε ὅτε προσεκληθήσαν νὰ παραδοθῶσι ἐγγυωμένου τοῦ σουλτάνου τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν θρησκείαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, δὲν ἐδίστασαν ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας.

Ἄλλ' ὁ ἄπιστος μόλις εἰσελθὼν παρέδωκε πάντας, πλὴν γυναικῶν καὶ παιδίων, εἰς θάνατον, φονεύσας ὀκτὼ χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἀνέβη δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν θριάμβῳ, τρόπαια φέρων νικηστῶν χριστιανῶν τὰς κεφαλὰς.

Ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ παρουσίᾳ τοσοῦτου στρατοῦ, καὶ στρατοῦ ἀνηλεοῦς, κατελύπει τὸν Σκεντέρμπεην· ἐλυπεῖτο δὲ καὶ διότι ἀντίπαλον εἶχε τὸν Βαλαβάν, ποιμένα ἄλλοτε ὑπηρετοῦντα παρὰ τῷ γέροντι Καστριώτῃ· ἀλλὰ πῶς νὰ καταβάλλῃ τοσοῦτον ἀριθμόν; Ὁ ἀδιάκοπος πόλεμος εἶχεν ἐξασθενήσει τὰς δυνάμεις τῆς Ἀλβανίας, καὶ ἡ σφαγὴ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Χαονίας ἐστέρησεν αὐτὸν πολλῶν καὶ γενναίων ἀθλητῶν. Συγκαλέσας λοιπὸν πάντας τοὺς στρατηγούς, τοὺς μεγιστᾶνας καὶ τοὺς συμμάχους, παρέστησεν εἰλικρινῶς τὸν κίνδυνον τῆς πατρίδος, αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, καὶ ἐπεκαλέσθη ταχεῖαν ἐπικουρίαν. Ἡ παράστασις αὕτη συνεκίνησε πάντας, καὶ ἀναγορεύσαντες ἐκ νέου τὸν Σκεντέρμπεην ἀνώτατον ἄρχοντα, ὠρκίσθησαν νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσι πλησίον αὐτοῦ, καὶ ὑπεσχέθησαν πᾶν εἶδος συνδρομῆς. Ἀλλὰ τί ἰσχυρον τὰ μικρὰ ταῦτα πρὸς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐναντίων;

Ὅθεν ὁ Σκεντέρμπεης ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ μόνος εἰς Ῥώμην καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα.

Γενναῖον ἀλλὰ θλιβερόν τὸ ἐπιχείρημα! ὁ μεγάλθυμος ἐκεῖνος πρόμαχος τῶν χριστιανῶν, ὁ μέγας ἀρχηγὸς μικρᾶς χώρας, ὁ ἀκαταδάμαστος μαχητὴς, οὗ τινος τὴν δόξαν διηγοῦντο καὶ αἱ ἐσχάται τῆς γῆς, αὐτὸς ὅστις παρακληθεὶς οὐ πρὸ πολλοῦ παρὰ τοῦ πάπα καὶ παρὰ βασιλείων, μετέβη μετὰ στρατοῦ εἰς Ἰταλίαν ἵνα συνδράμῃ αὐτήν, σήμερον ἠναγκάζετο ν' ἀφήσῃ βεδηλουμένην ὑπὸ σμήνου ἀπίστων τὴν πατρίδα, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀγνώμονος Δύσεως! Ἄλλ' εἰσηκούσθησαν καὶ αἱ αἰτήσεις τοῦ ἐνδοξοῦ πρεσβευτοῦ;

Τὴν ἀπόφασιν ταύτην διεκοίωσε πρὸς μόνον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Δυρράχίου, τὸν πρέσβυν τῆς Ἑνετίας καὶ τὸν Τανουσίον. οἵτινες καὶ οἱ τρεῖς ἐπέδοκίμασαν αὐτήν· παραδοὺς δὲ τῷ Τανουσίῳ τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ, ἀνεχώρησε κρυφίως τὸ 1465 μετ' εὐαριθμοῦ συνοδίας καὶ ὡς ἰδιώτης, καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν ἤλθεν εἰς Ῥώμην.

Παῦλος ὁ Β' (1), ἀνεψιὸς Εὐγενίου τοῦ Δ', ἀρχιερατεύων τότε ἐν Ῥώμῃ, ὑπεδέχθη αὐτὸν ὡς σωτῆρα τῶν χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἐπευφύμουν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἀναπολοῦντες τὰ κατορθώματα τοῦ ἀνδρὸς ἐθεώρουσαν ὡς ἕνα τῶν μεγάλων ἡρώων τῆς ἀρχαιότητος.

Συγκροτηθέντος δὲ συμβουλίου, ὁ Σκεντέρμπεης ἐξέθετο ἐνώπιον τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδινάλιων τὰς μεγάλας προόδους τῶν Τούρκων, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν κίνδυνον τῆς Ἰταλίας.

« Μετὰ τὴν ὑποδουλώσιν, εἶπε, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν ἡγεμονικῶν γόνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Τραπεζούντος, τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας, τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Σλαυονίας, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἐρήμωσιν μεγίστου μέρους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ἀπέναντι τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ τοῦ ἀγωνιζομένου νὰ καταστήσῃ τὴν Ῥώμην δευτέραν Κωνσταντινούπολιν, νὰ συντρίψῃ τὸν σταυρὸν, νὰ ἀνυψώσῃ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου τὴν ἡμισέληνον καὶ νὰ πληρώτῃ δούλων τὸν κόσμον ὅλον, καὶ μετὰ πάλιν ἀδιάκοπον εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν, μόνος ἐγὼ ἵσταμαι μετὰ τῶν λειψάνων τῶν στρατιωτῶν μου καὶ μετὰ τῆς μικρᾶς μου ἐπικρατείας, τοσοῦτον ἐξασθενησάσης ἕνεκα τοῦ ἀδιαιδίτου πολέμου, ὡς οὐδεμία πόλις ἀπολείπεται σώα κατὰ τὴν Ἠπειρὸν· μόλις μένουσιν ἔτι βράνιδες τινὲς αἵματος ἑτοιμοὶ νὰ χυθῶσιν ὑπὲρ τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Μακεδονίαν, τὴν γόνιμον ταύτην μητέρα στρατιωτῶν, μεγιστάνων, στρατηγῶν, μαχητῶν, μόνος ὁ εὐαριθμὸς μου στρατὸς ἀπολείπεται· καὶ τῆς ποῖν εὐτυχίας μόνον θάρρος καὶ ἀδάμαστος καρδίαι ἐπέζησαν.

(1) Πέτρος Βάρδος Ἑνετός. Οὗτος ἐπεχείρησε τὴν ἀνακίνησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ῥώμης, καὶ ἐτελείωσε τὸ ὄρατον καλλίτερον τοῦ Ἀγ. Μάρκου.

» Σπεύσατε λοιπὸν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἀρμολίας ἔτι οὔσης τῆς ὥρας· διότι ἴσως μετὰ μικρὸν καὶ ὁ τελευταῖος ἀθλητὴς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀντίπεραν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς θέλει ἐξαλειφθῆ.

» Σπλαγχνίσθητε κινδυνεύοντας τοσοῦτους χριστιανούς! ἐνθυμήθητε ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ποίμνην τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὅτι εἰς ὑμᾶς ἀνετέθη ἡ φυλακὴ αὐτῶν. Ἐὰν τὸ Εὐαγγέλιον ἐντέλλεται ὑμῖν τὸ βοηθεῖν τοὺς χριστιανούς κατὰ τὰς συνήθεις ἀνάγκας, τὸ καθῆκον τοῦτο δὲν γίνεται ἱερώτερον ὅτε πρόκειται περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ μάλιστ' αὐτῶν.»

Δυστυχῶς ὅμως ἀντὶ βοηθείας, ἀντὶ στρατιωτῶν, τιμαὶ μόνον ἐδαψιλεύθησαν τῷ Σκεντέρμπεῃ· ὁ πάπας ἐδωρήσατο αὐτῷ πῖλον καὶ ζίφος εὐλογηθέντα παρ' αὐτοῦ, προσθεὶς καὶ χρηματικὴν τινα χορηγίαν ἐκ τρισχιλίων σκούδων, ἅτινα παρεδόθησαν τῷ ταμίᾳ τοῦ Σκεντέρμπεη Δημητρίῳ Φράγκῳ, ἐξαδέλφῳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρράχίου.

Ἴδου ὅλος ὁ καρπὸς τῆς εἰς Ἰταλίαν μεταβάσεως τοῦ ἥρωος.

Καὶ μὲν ὁ πάπας ἔγραψε πρὸς τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας ζητῶν βοήθειαν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐδείχθη πρόθυμος νὰ πράξῃ θυσίαν, ὁποῖαν πρῶτος αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀπέφυγεν.

Ἀναχωρήσας ἐκ Ῥώμης ὁ Σκεντέρμπεης ἠθέλησε ν' ἀπέλθῃ καὶ εἰς Ἑνετίαν· διότι στενότατος ὢν σύμμαχος τῆς ἐνετικῆς πολιτείας, ἠλπίζεν ὅτι αἱ παρακλήσεις αὐτοῦ ἤθελον εἰσακουσθῆ. Ἀλλὰ τοσοῦτον τὰ τῆς Ἀλβανίας ἐτράπησαν ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ τοσοῦτον ἀναπόφευκτος κατέστη ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ, ὥστε ἔστειλε πρέσβυν ἕνα τῶν γραμματέων. Αὐτὸς δὲ ἐπανελθὼν εἰς Ἠπειρὸν, καὶ συνδιαλεχθεὶς τὸ πρῶτον ἐν Σκόδρᾳ μετὰ τοῦ Ἰωάσαφ Βαρβάρου, ἀπῆλθεν ὀδηγῶν στρατὸν ἐξ ὑψηλῶν ἐνετῶν πρὸς τὸ ἀλβανικὸν στρατόπεδον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ Μακεδονίας, καὶ Σλαυονίας, καὶ Δαλματίας ἐστάλησαν ἄνδρες ἱκανοὶ, ὥστε συνεκροτήθη ἐξ ὅλων τούτων σῶμα ἀξιόμαχον ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα. Ἐνώσας δὲ αὐτὸ μετὰ τοῦ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Τανουσίου, ἠτοιμάσθη νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς τὸν Βλαβάν, καὶ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κροΐας.

Διὸ διακίρσας τὸν συμμαχικὸν στρατὸν εἰς μοίρας δύο, τὴν μὲν ἔταξεν ὑπὸ τὸν Λέκαν Δουκαγίνην, τὴν δ' ἑτέραν ὑπὸ τὸν ἐκ Σκόδρας Νικόλαον Μονέττην διοικητὴν τῆς πόλεως ταύτης. Ἐνεκρίθη δὲ ν' ἀναχωρήσωσιν ἀμέσως ἐκ Δισσοῦ, νὰ διαβῶσι διὰ τῶν φαρσαλικῶν πεδίων καὶ μεγάλου δάσους κειμένου μεταξὺ τούτων καὶ τῆς χώρας τῆς Κροΐας, καὶ νὰ πλησιάσωσιν ἀπαρατήρητοι εἰς τὴν πόλιν, ἐνῶ ὁ Σκεντέρμπεης ἐρχόμενος διὰ τοῦ ὄρους Κρουίνου, ἔμελλε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν πολιορκητῶν.

Ὅπως ἐννοήσωμεν καλῶς τὴν διάταξιν ταύτην ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ Κροΐα, κειμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλοῦ ὄρους, ὑπέρκειται τῶν πεδίων τῆς Ἠμαθίας. Καὶ πρὸς μὲν τὴν μίαν ἄκραν αὐτῆς

τὸ ἔδαφος εἶναι ὄλιγος ἀπότομον καὶ ἀπόσιτον· ἐπὶ τῶν ὄξυτάτων τούτου βράχων ἀνηγέρθησαν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως· πρὸς δὲ τὴν ἄλλην, τὴν ἀντικειμένην, ἡ κορυφή τοῦ ὄρους κλίνει ἡρέμα πρὸς τὸ πεδῖον καὶ ἀπολήγει εἰς πολλοὺς λόφους. Ἐπὶ τῆς βράχως ταύτης ὑπῆρχε στενὴ ἀτραπὸς, δι' ἧς μόνως ἐκοινωνεῖ ἡ πόλις μετὰ τῆς πέριξ χώρας. Ὁ Βαλαβάν ἐστρατοπεδεύετο ἐπ' αὐτῆς τῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους.

Πρῶτος ὁ Σκεντέρμπεης ἔφθασεν εἰς τὸ ὄρος· ἀλλὰ μόλις ἐλθὼν εἰδοποιήθη ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βαλαβάν Γιουμάς, ἤρχετο φέρων ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Διὸ λαθὼν ἀνευ ἀναβολῆς τὸ ἐκλεκτότερον τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐλθὼν διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Γιουμάν μετὰ τῶν ὀρέων, ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δ' ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν τε στρατηγὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀυδάρ ἐπανήλθε τὴν αὐτὴν νύκτα εἰς τὸ στρατόπεδον. Τὴν δ' ἐπιούσαν οἱ δύο αἰχμάλωτοι ἐξετέθησαν δέσμιοι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Βαλαβάν, ἐνῶ ὁ Σκεντέρμπεης ὀρμήσας μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἀπειδίωξε πολυάριθμον τουρκικὸν ἀπόσπασμα, κατέστησεν ἄλλο ἐκ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν, καὶ διὰ ταχυδρόμων εἰδοποίησε τοὺς συμμάχους περὶ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας.

Ἰδὼν ἔκθαμβος ὁ Βαλαβάν τὸν ἐχθρὸν τοσοῦτω πλησίον, καὶ ὡς ἐκ μαγείας ἐστρατοπεδευμένον ὑπεράνω αὐτοῦ, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ζυωπήρησεν διὰ δημογορίας τὸ θάρρος τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ πείσῃ αὐτὸν, ὅτι ἐὰν ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως, οἱ ἐν αὐτῇ φίλοι τῶν Τούρκων θέλουσιν ἀνοίξει τὰς πύλας· πρὸ τῆς ἐφόδου ὅμως προσεκλήθησαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ παραδοθῶσιν, εἰδοποιηθέντες ὅτι ἐὰν ἀντισταθῶσιν ὁ σίδηρος τῶν πολιορκητῶν οὐδενὸς θέλει φεισθῆ.

Ἄλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀντὶ ἀπαντήσεως ἐξεληθόντες ἐπέπεσον κατὰ τῶν πρώτων φρουρῶν, καὶ ἀνέτρεψαν αὐτάς. Ἐκμανεῖς τότε ὁ πασᾶς ὤρμησεν ἰν' ἀποκρούσῃ τοὺς πολεμίους. Ἐνῶ δὲ οὗτοι ἀπεχώρουν συντεταγμένοι οὐδένα ἄνδρα ἀπολέσαντες, ὁ Γεώργιος Ἀλεξίου, ἀριστος πυροβολοφόρος, ἐξήκοντισε σφαῖραν κατὰ τοῦ Βαλαβάν, ὅστις τραυματισθεὶς, ἀλλὰ καθήμενος εὐσθῶς ἐπὶ τοῦ ἵππου ἔδραμε, μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸ στρατηγεῖον· μετὰ μικρὸν ὅμως, ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ καταβῆ, ἐκλονήθη καὶ ἔπεσεν ἄπνους, ποτίσας οὕτω ὁ προδότης διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὸ πάτριον ἔδαφος, ὃ τοσάκις ἔβρεξε δι' αἵματος χριστιανικοῦ.

Ὁ θάνατος τοῦ Βαλαβάν κατεθούρησε τοὺς Τούρκους, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα ἀπεχώρησαν ἐν σιωπῇ εἰς τὸ πεδῖον τῆς Τυράννης, ὅκτω μίλια μακρὰν τῆς Κροΐας. Ὅτε δὲ τὴν ἐπιούσαν ἠθέλησε νὰ κατασκοπήσῃ ὁ Σκεντέρμπεης τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, στρατιώτην μὲν οὐδένα εὔρε, πολεμικὰ δὲ ἐφόδια καὶ τροφὰς ἐν ἀφθονίᾳ· εἰσῆλθε δὲ θριαμβεύων εἰς τὴν πόλιν ἐπευφημοῦντος τοῦ πλήθους καὶ κροτούντων τῶν πυροβόλων.

Μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας δύο Τούρκοι ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν, ἐζητήσαντο ἐν ὀνόματι τῶν στρατηγῶν καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ τὴν ἀδειαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀνενόχλητοι εἰς τὰ ἴδια, παραδίδοντες τὰ τε ὄπλα, τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἄλλην σκευήν. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης πρὶν ἢ ἀπαντήσῃ, θέλων ν' ἀκούσῃ καὶ τοῦ συμβουλίου καὶ τῶν στρατηγῶν τὴν γνώμην, ἀπετάθη πρῶτον πρὸς τὸν Ἰωάσαφ Βάρβαρον· οὗτος δὲ ἀπεκρίθη· « Ἡ πολιτεία τῆς Ἑνετίας μ' ἔστειλεν ἐνταῦθα ἵνα διαμένω παρὰ τῷ ἡγεμόνι, καὶ νὰ συσκέπτωμαι μετ' αὐτοῦ περὶ ἐπικουρίας. »

Ἄλλ' ὁ Δέκας Δυκαγίνης, αὐτὸς ὁ πολλὰ μὲν πράττων ὀλίγα δὲ λέγων εἶπε λακωνικῶς· « Ἐμπρός » ! Πάντες δὲ ἐτάχθησαν μετὰ τῆς γνώμης αὐτοῦ· ὁ ἀρχιεπίσκοπος μάλιστα Δυρράχίου ἐνίσχυσε ἐτι μᾶλλον τὴν γνώμην ταύτην, ἀναμνησθεὶς τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, κατατροπώσαντος τοὺς περὶ τὸν Πομπήιον ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ πεδίῳ.

Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης προέτεινεν ἄλλην γνώμην. « Τὴν ἀνδρίαν ὑμῶν, εἶπε, γενναῖοι καὶ φίλτατοι σύντροφοι, γινώσκω πρὸ πολλοῦ· οὐδὲ διστάζω ὅτι τοὺς ἐχθροὺς οὗς τοσάκις κατετροπώσατε, εἰσθε σήμερον πρόθυμοι νὰ ἐξοντώσῃτε. Δὲν συμφέρει ὅμως νὰ ἐνθυμώμεθα ἐνίοτε τὸ τοῦ σοφοῦ· « Μὴ ζητεῖτε τρικυμίαν ἐν ὥρᾳ γαλήνης ; »

» Ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἔστειλεν ἡμῖν νίκην ἀνευ μάχης καὶ αἵματος· ἡ πόλις ἀπηλλάγη τῆς πολιορκίας, καὶ ὁ ἀκάθεκτος ἡμῶν ἐχθρὸς ὁ Βαλαβάν ἀπωλέσθη· ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἔδραπέτευσεν, καὶ ἡμεῖς μένομεν ἡσυχοὶ· πρὸς τί λοιπὸν νὰ ζητήσωμεν θύελλαν ; Πρὸς τί νὰ δοκιμάσωμεν τὴν ἄστατον καὶ τυφλὴν τύχην ;

» Ὅπως καγὼ οὕτω καὶ ὑμεῖς γινώσκετε πόσον τὰ ἐν πολέμῳ σφάλματα καθίστανται ἀθεράπευτα. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν διαπραγματεύσεων καὶ τῶν ἄλλων ὑποθέσεων ἐν σφάλμα διορθοῦται, ἐπὶ δὲ πολέμου οὐχί.

» Ἰδοὺ διὰ τί οἱ ἐνδοξοὶ ἐκείνοι τῆς ἀρχαιότητος στρατηγοὶ προστίμων τοῦ ἀριθμοῦ τὴν πειθαρχίαν· διότι ἡ ἐκθασίς τῆς μάχης ἀδύηλος, καὶ ἀβέβαιον τοῦ πολέμου τὸ τέλος· δὲν ἀποφασίζομεν ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ ἀλλ' ἡ τύχη. Τὸν ἐχθρὸν πρέπει νὰ φοβώμεθα, οὐχὶ δὲ νὰ καταφρονώμεν· ναι μὲν μετὰ τὴν νίκην καὶ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας πρέπει νὰ εἴμεθα ἄγρυπνοι ὅσον καὶ πρὸ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ τρέχωμεν παρατόλμως εἰς τὰ ὄπλα.

» Ὅθεν ἐὰν ὀρμήσωμεν κατὰ τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐπικαλεῖται τὴν ἡμετέραν ἀνοχὴν, θέλομεν ριψοκινδυνήσῃ (ὃ μὴ γένοιτο !) τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ἀσφαλῆ οὕταν σήμερον.

» Καταστείλατε λοιπὸν τὴν ὀρμὴν ὑμῶν. Δὲν ἐκερδήσαμεν ἀρκετὰς νίκας ; Ἀρκούσιν ὑμῖν τόσοι θρίαμβοι, καὶ τόσαι σφαγαὶ, καὶ ἡ τοσοῦτον σταθερὰ ἀντίληψις τῆς τύχης. Μὴ λησμονεῖτε δὲ ὅτι τοὺς στρατοὺς τῶν ἐναντιῶν δὲν συγκροτεῖ πάντοτε ὄχλος ἀνάνδρων. Ἐξ ἐναντίας, ὁ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν

είναι ἐκλεκτός καὶ δεδοκιμασμένος, ἔτοιμος εἰς μάχας, καὶ πρὸ πάντων βοηθὸν ἔχων σήμερον τὴν κραταιοτέραν τῶν δυνάμεων, τὴν ἀνάγκην, καὶ φλεγόμενος ὑπὸ ἐπιθυμίας ἐκδικήσεως διὰ τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ.

» Τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ πιστεύσατέ μοι, προσποιῶνται ὅτι ἀπεθαρρύνθησαν, ἐνῶ ἐπιθυμοῦσι νὰ συνάψωσι μάχην. Μὴ σπεύσωμεν εἰ δυνατόν

» Ἄλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι λέγουσι τὴν ἀλήθειαν· καταντήσαντες εἰς τὸ νὰ φοβῶνται πάντα, οὐδὲν φοβοῦνται πλέον· ἄρα τί πλέον ἐπικίνδυνον ἢ ἔφοδος κατ' ἀνθρώπων μόνον καταφύγιον ἔχόντων τὴν ἀπελπισίαν;

» Ἀκούσατέ με λοιπὸν, φίλτατοι συστρατιῶται· θέλουσι καταβλήθῃ ἐντὸς ὀλίγου, διότι ἔχουσι μυρίας σερήσεις· στρατὸς δὲ ἄνευ ἄρτου νικᾶται ἄνευ μάχης.

» Διακόπτοντες τὴν συγκοινωνίαν ὅπως μὴ ἔλθωσι τροφαὶ καὶ βοηθίαι πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ἔχοντες ἐντὸς τῆς ἀγαπητῆς ἡμῶν Κροΐας γενναίους προμάχους, θέλομεν βιάσει αὐτὸν ἢ νὰ πικραδοθῇ ἢ νὰ ἐξολοθρευθῇ ἀμαχητὶ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. »

Καί τινα μὲν τῶν μελῶν τῆς συνελεύσεως ἐνέκριναν τὰ συνετὰ ταῦτα λόγια, οἱ στρατιῶται ὅμως εἶπερ ποτὲ ἐνθουσιῶντες κατὰ τῶν Τούρκων ἀπεδοκίμασαν αὐτά. Καὶ πρῶτον τότε ἠκούσθησαν σφοδροὶ γογγυσμοὶ μετὰξὺ αὐτῶν. « Ἐμπρός, ἔλεγον, κατὰ τῶν Τούρκων μὴ ἀκούωμεν τὸν Σκεντέρμπεην ὅστις, τολμηρὸς ἄλλοτε, ἐγένετο δειλὸς ἕνεκα τῆς ηλικίας. Θέλει ν' ἀφαιρήσῃ τὰ ὄπλα ἀφ' ἡμῶν ὅτινες δι' αὐτὰ ἐγεννήθημεν. Σήμερον δὲν ἔχει ἔλλειψιν στρατιωτῶν ὁ στρατηγός, ἀλλ' οἱ στρατιῶται στρατηγοῦ. Πλὴν τί χρεῖαν ἔχομεν ἀξιωματικῶν; Βίς τὰ ὄπλα! εἰς τὰ ὄπλα! »

Τὴν στασιαστικὴν ταύτην ἀπειθείαν μόλις κατέστειλαν οἱ ἀρχηγοί, ὑποσχεθέντες ὅτι ἐφοδιασθεῖσθε τῆς Κροΐας θέλουσιν ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης προσκαλέσας τοὺς δύο κήρυκας τῶν πολεμίων ἔδωκε τὴν ἀπάντησιν ταύτην· « Βίσηλθατε μὲν ἄνευ τῆς ἀδείας μου εἰς τὴν Ἀλβανίαν, δὲν θέλετε ὅμως ἐξελεθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. » Καὶ συγχρόνως κατέλαβε διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων ὅλας τὰς διόδους, ἐνῶ στρατὸς ἐλθὼν παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰσμον διευκόλυνε τὴν ἀπόδασιν πολλῶν ἐφοδίων. Ἐγένοντο δὲ ταῦτα πάντα μετὰ τῆς ταχύτητος, ὥστε ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν εἰσῆχθησαν εἰς Κροΐαν ἐφόδια ἱκανὰ ἐπὶ ἕξ ἔτη.

Ἐν τούτοις ἦλθεν εἰδήσις ὅτι οἱ Τούρκοι καταλιπόντες διὰ νυκτὸς τὸ πεδίον Τυράννης ἕνεκα τοῦ λιμοῦ, παρεβίασαν τὰς διόδους, πολλῶν ἐξ αὐτῶν φονευθέντων καὶ πάσης αὐτῶν τῆς σκευῆς ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Τοῦτο ἀκούσαντες οἱ στρατιῶται ἐπεδόθησαν καὶ αὖθις εἰς γογγυσμούς κατὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἐγκαλοῦντες αὐτὸν διὰ τὴν ἀπόδρασιν τῶν πολεμίων. Ἀλλὰ καταπραΰνας τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν διὰ δῶρων καὶ παραινέσεων, εἰσῆλασεν εἰς Χαονίαν καὶ τὴν περίξ χώραν, ὅπου

εὕρισκοντο φρουραὶ τουρκικαί, καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὰς μὲν κατέσφαξε τὰς δὲ ἤχμαλώτισε. Καὶ ἀπαλλάξας τὴν Ἀλβανίαν ἀπὸ τῆς παρουσίας τῶν ἐναντιῶν, ἀπέστειλε τὸν στρατὸν εἰς τὰ ἴδια πλούσιον λαφύρων καὶ δόξης.

Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα συνέβαινον ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μωάμεθ κατείχετο μετὰξὺ τῶν ἄλλων αὐτοῦ θριάμβων ὑπὸ μεγίστης ἀθυμίας· ὁ θάνατος τοῦ Βαλαβάν, ἡ λύσις τῆς πολιορκίας τῆς Κροΐας καὶ ἡ ἀποχώρησις τοῦ στρατοῦ συνετάρασσαν αὐτόν. Ὅθεν ἀπεφάτισε νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ δευτέρον αὐτοπροσώπως εἰς Ἡπείρον, ὁδηγῶν στρατὸν φοβερότερον (1).

Τοῦτο μαθὼν ὁ Σκεντέρμπεης καὶ προβλέπων τὸ κρίσιμον τῆς νέας ἐκστρατείας, ἐδείχθη εἶπερ ποτε δραστήριος. Καὶ ὀχυρώσας τὰ φρούρια, τὰς πόλεις, τὰ στενὰ καὶ τὰς διόδους, προσεκάλεσε καὶ τοὺς συμμάχους νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐτοιμασθῶσι κατὰ πάντα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο τὸν χειμῶνα.

Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ 1460 ἔτους, ὁ Μωάμεθ εἰσῆλασεν εἰς Ἀλβανίαν μετὰ φοβεροῦ στρατοῦ, καὶ ἐλθὼν ἐστρατοπεδεύσατο παρὰ τὸν Γένυσον ἐν εὐρυχωροτάτῳ πεδίῳ, ἀνήκοντι τῷ Ἀρβιανίτῃ, πενθερῷ τοῦ Σκεντέρμπεη. Γεννᾶται δὲ ὁ Γένυσος ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ διερχόμενος διὰ λιμνῶν καὶ παραποταμιῶν καταρῆσει εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Ἀλβανοπόλεως, ἐντεῦθεν δὲ διασχίζων τὴν χώραν τῆς Πεκίνης εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε πόλις ἀρχαία κατεδαφισθεῖσα μὲν ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἑλληνογάλλων, ἀπὸ δὲ τοῦ 1482 μέχρι τῆς σήμερον διατελοῦσα πρωτεύουσα νομοῦ. Ταύτην λοιπὸν τὴν πόλιν ἀνεκοδόμησεν ὁ σουλτάνος, καὶ ὀχυρώσας αὐτὴν διευθύνθη εἰς Δυρράχιον, περιώνυμον τῆς Γερουσίας καταφύγιον ὅτε ὁ Καῖσαρ κατεδίωκε τὸν Πομπήιον. Καταντικρὺ κείμενον τῆς Ἰταλίας, λιμένα ἔχον εὐρύχωρον καὶ ἀσφαλῆ ὅπου κατέπλεε μέγας ἀριθμὸς πλοίων φερόντων σιτηρὰ καὶ ἄλλα ξένα προϊόντα, περικυκλούμενον ὑπὸ εὐφροωτάτων ἀγρῶν καὶ πλουσιῶν ἀλικῶν, μετῆρχετο ἀξιόλογον ἐμπορίαν καὶ περιεῖχε θησαυρούς. Οἱ ναοὶ τῆς πόλεως ἦσαν καὶ ὡραῖοι καὶ πολυάριθμοι, καὶ πολλὰ μνημεῖα ἐσώζοντο, μάλιστα δὲ ὁ ἐκ χαλκοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνδριάς. Εἶχε δὲ καὶ ἀμυρθεάτρον κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καὶ διὰ τὸ ὀχυρὸν τῆς θέσεως καὶ τοῦ τείχους ἔθεωρεῖτο ἀπροσμάχητος.

(1) Ὁ Σισμόνδης φρονεῖ ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη ἐκστρατεία οὐδέποτε ἐγένετο, καὶ ὅτι ὁ Βαρλέτιος ἀπατηθεὶς συγγείει μετὰ τῆς πρώτης. Τὸ κατ' ἐμὲ ὅμως, εἰ καὶ ὁμολογῶ τὸ κύρος τῶν λόγων τοιοῦτου ἱστορικοῦ, δὲν δέχομαι τὴν γνώμην ταύτην, πρῶτον μὲν διότι ὁ Βαρλέτιος συμπολίτης καὶ φίλος τοῦ Σκεντέρμπεη, ἀκριβῶς πάντοτε περὶ τὴν διήγησιν, δὲν ἦν εὐκόλον νὰ ὑποπέσῃ εἰς τοιοῦτον σφάλμα· καὶ δευτέρον διότι οἱ σύγχρονοι, ἀπαιτῶντι μὲν ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν, ὡς πρὸς γεγονὸς ὅμως τούτου σπουδαῖον οὐκί.

Καί ὁμως ὁ Μωάμεθ, ὑποθέτων ὅτι καί ἡ φρουρά ἦν ἀσθενής καί ὅτι συνέκειτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ πολιτῶν, ἤλπισεν ὅτι ἐμελλε νὰ κυριεύσῃ τῆς πόλεως κατὰ τὴν πρώτην ἐφοδον. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης καί οἱ Ἐνετοὶ προλαβόντες εἶχον περιφρουρήσει αὐτὴν καί διὰ ξηρᾶς καί διὰ θαλάσσης. Ὄθεν μετὰ πεισματώδη μάχην καί ἀπώλειαν πολλῶν Τούρκων ἀπεκρούσθη αἰσχυρῶς. Τὴν ἀπροσδόκητον δὲ ταύτην ἀντίστασιν ἀπέδωκε τῷ Σκεντέρμπεη, ὑποθέσας ὅτι εὕρισκετο ἐντὸς τοῦ τείχους.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν δὲ ταύτην ἐλθὼν εἰς Κροΐαν ἀπέκλεισε στενότατα αὐτήν. Καί τοι γινώσκων ἐκ πείρας ὅτι κακῶς ὑπέδεχοντο οἱ Ἄλβανοὶ τὰς περι παραδόσεως προσκλήσεις καί τὰς ὑποσχέσεις, οὐχ ἦττον ὁμως δὲν ἐδίστασε νὰ στείλῃ πρὸς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τοιαύτας προτάσεις. Οὗτοι ὁμως ἀπεκρίθησαν πυροβολουῦντες, καί ἐξεληθόντες ῥαγδαίῳ, ἐπανῆλθον κομιζόντες, κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν, πολλὰς τουρκικὰς κεφαλὰς. Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης μένων ἐκτὸς τοῦ φρουρίου παρηγόηλει νυχθήμερον τὸν ἐχθρὸν καί ἀπεδεκάτιζεν αὐτόν. Ἀποκλιμὼν λοιπὸν καί πάλιν ὁ Μωάμεθ ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ· ἀλλὰ πῶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄνευ κἀν φαινομένης τινὸς νίκης; Ἐπὶ τῆς ἀδριατικῆς παραλίας, οὐ μακρὰν τοῦ Δυρράχίου, ὠκοδομεῖτο ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη μικρὰ πόλις, καλουμένη Τσωρλή, ἄμοιρος ἔτι κατοίκων· ταύτην λοιπὸν κατέκτησεν ὁ σουλτάνος, καί κατεδαφίσας ἐξ ὀλοκλήρου διήρπασε μέρη τινὰ τῆς ἀλβανικῆς χώρας. Ἄλλ' ὁ Σκεντέρμπεης παρακολουθῶν ἀδιακόπως αὐτόν, ὥρμα ἀκάθεκτος ἀπὸ τῶν ὀρέων καί ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν κοιλάδων, ἐνῶ σμήνη χωρικῶν ἐφρασσον τὰς διόδους καί ἐκυριευσον τῶν ἐφοδίων, καί κατέσφαζον τοὺς ὑστερίζοντας.

Ἐπανῆλθε δὲ ὁ Μωάμεθ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ μῆνας μετὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἀναθεὶς εἰς δύο πασάδας, τὸν Ἀλῆν καὶ Χάγιαν, καί εἰκοσιοκτῶ χιλιάδας ἀνδρῶν τὴν φυλακὴν τῶν τουρκικῶν ὀρίων, καί δούς αὐτοῖς ἐντολὴν νὰ μὴ ἐπιτεθῶσι πῶτε κατὰ τῆς Ἄλβανίας. Οὗτοι δὲ ἐπεμψαν τῷ Σκεντέρμπεη πλούσια δῶρα, ἀντεπιστεῖλαντος καί αὐτοῦ ἄλλα.

Ἄλλ' οὔτε ἡ εὐγενὴς αὐτῆ συμπεριφορὰ οὔτε ἡ ἡλικία ἐμετρίζον τοὺς ἀγρύπνους ἀγῶνας τοῦ ἀδαμάστου ἐκείνου ἡπειρώτου. Οἱ Τούρκοι οἰκοδομησάντες ἐσχάτως ἐν τῇ Ἄλβανίᾳ τὸν Δυλῶνα, ἀφῆκαν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἀξιόμαχον. Τοῦτο τὸ φρούριον θέλων νὰ κατακτήσῃ ὁ γέρον ἀθλητῆς, προσέταξε νὰ συναθροισθῇ στρατός· ἀλλὰ νόσος ἐπελθοῦσα δυστυχῶς παρέλυσεν τὰ σχέδια τοῦ ἥρωος.

Κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ περιέλθῃ ἐριππος πᾶσαν τὴν ἀλβανικὴν χώραν, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τοὺς ἱκανοὺς νὰ συντρέξωσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς. Ἐλθὼν δὲ εἰς Λισσὸν, πόλιν ἐνετικὴν ἦν ἡγάπα ἰδιαζόντως καί ὅπου εἶχε καλέσει πάντας τοὺς συμμάχους, κατελήφθη ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ πρόδβαινε καθ' ἑκάστην ἐπὶ τὰ χεῖρα,

προαισθανθεὶς τὸν θάνατον, ὃν τοσάκις εἶδεν ἀτρόμητος κατὰ πρόσωπον, μόνον δὲ ὑπὲρ πατρίδος μεριμνῶν καί κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ὥραν, προσεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς, τοὺς συμμάχους καί τὸν πρέσβυν τῆς Ἑνετίας. Συνελθόντων δὲ πάντων ἀνεγερθεὶς μικρὸν μετὰ κόπου εἶπε τάδε·

« Τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου, πιστοὶ σύμμαχοι καὶ φίλτατοι συστρατιῶται, εἶναι τὸ ν' ἀγαπᾶ καὶ νὰ ὑπηρετῇ τὸν Θεόν, εἶτα δὲ τὴν πατρίδα, νὰ ζῆ διὰ μόνην αὐτήν, νὰ ὑπερασπίζῃ αὐτήν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς νὰ θυσιάζῃ καὶ τὴν τελευταίαν ῥανίδα τοῦ ἰδίου αἵματος· πρὸς πάντας δὲ τοὺς πράττοντας ταῦτα φυλάσσεται ἰδίᾳ μονῇ ἐν τῷ οὐρανῷ.

» Αἱ ἀλήθειαι αὗται ἦσαν αἰετοτε παροῦσαι ἐν τῇ καρδίᾳ μου, καὶ αἰετοτε πρὸς ταύτας ἐστρεφον τὸν νοῦν καὶ τὰς δυνάμεις μου πάσας. Μαρτύρομαι δὲ πρῶτον μὲν τὸν Θεόν, δεῦτερον δὲ ὑμᾶς.

» Εἰκοσιτρία παρήλθον ἔτη ἀφότου φυγῶν δραπέτης τοῦ σουλτάνου τὰς χεῖρας ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατριὸν χώραν· καὶ ἀδιακόπως ἔκτοτε, ἕνεκα τῆς κοινῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ἐπολέμησα λαὸν τρομερὸν, διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν ἐνθεομανίαν αὐτοῦ. Ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος, χάριτι τῆς θείας προνοίας καὶ τῆς ὑμετέρας ἀτρομῆτου συνδρομῆς, εὐδοκίμησε πάντοτε.

» Ἀλλὰ σήμερον τὸ ἐξηκοστὸν καὶ τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου ἄγων, καμπτόμενος ὑπὸ τοῦ γῆρας, κατατρυχόμενος ὑπὸ δεινῆς νόσου καὶ γερούμενος τῶν δυνάμεών μου, ἀπέρχομαι μικρὸν κατὰ μικρὸν. Ναι, φίλτατοι συστρατιῶται, ἡ θεῖα Πρόνοια, ἣτις πάντα διατάσσει ἐπὶ τὸ κρεῖττον, θέλει ν' ἀποβάλῃ σήμερον τὴν θνητὴν ταύτην σάρκα. Εἴθε ν' ἀνταλλάξω ἀλλαχού τὴν βραχύτητα καὶ τὰς ταλαιπωρίας τοῦ ἀνθρώπινου βίου πρὸς τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν!

» Μαρτύρομαι δὲ τὸν Θεόν ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου ἢ μᾶλλον ὁ νόμος οὗτος οὐδόλως μὲ πτοεῖ· ἀλλὰ καὶ ἀγογγύστως ὑποτάσσομαι εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, ὅρον οὗταν τῆς ἡμετέρας γεννήσεως. Ἡ μὲν γῆ πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν γῆν, τὸ δὲ ἀθάνατον πνεῦμα πρὸς τὸν δανείσαντα αὐτὸ ἡμῖν.

» Δέχομαι δὲ καρτερικῶς τὸν θάνατον, οὐχὶ ἵνα ἀποφύγω τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς μόχθους εἰς οὓς κατηνάλωσα ὄλον μου τὸν βίον· δούλος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐπεθύμουν νὰ ὑποστῶ καὶ ἄλλους δεινότερους· ἀλλὰ διέτρεξα τὸν ὠρισμένον κύκλον. . . . »

Ἐνταῦθα ἐσιώπησε· διότι ναὶ μὲν τὸ βλέμμα καὶ τὸ ἦθος ἦσαν πάντοτε τὰ αὐτὰ, ἡ φωνὴ ὁμως ἐξησθένει. Μετὰ μικρὸν δὲ ἐξηκολούθησεν εἰπὼν·

« Πρὶν ἢ ἐγκαταλείψῃ ἡ ψυχὴ τὸν φίλον ὑμῶν, ὀφείλει καὶ αὐτὸς νὰ καταλείψῃ πρὸς ὑμᾶς τελευταίαν παραγγελίαν· ζῶντός μου ἠγωνίσθητε ἐνδόξως κατὰ τῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος μου πρέπει ν' ἀγωνισθῆτε ἐπίσης, αἰετοτε μεριμνῶντες ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν σκοποῦ.

» Πιστεύσατε δὲ ὅτι ἐὰν μένητε ἠνωμένοι, ἐὰν φυλάσσητε τὴν μακκρίαν ἀρμονίαν ἧτις διὰ μικρῶν κατορθοῖ μεγάλα, ἐὰν ἀείποτε ἔχητε κατὰ νοῦν τὴν κοινὴν ὠφέλειαν, θέλετε σώσει καὶ πατρίδα, καὶ οἰκογενεῖας καὶ ἀνεξαρτησίαν.

» Τὸν δὲ υἱὸν μου, τὴν πολυτίμον ταύτην παρακαταθήκην, ἀνατίθειμι εἰς τὴν γενναιοῦτα ὑμῶν. Διὰ τὴν μικρὰν καὶ ἀσθενῆ αὐτοῦ ἡλικίαν οὔτε ν' ἀποκρούσῃ ἀλλ' οὔτε νὰ προῖδῃ δύναται τὸν κίνδυνον· καὶ ἄνευ τῆς προστασίας ὑμῶν ὁ Μωάμεθ, τίγρις διψῶσα αἷμα, θέλει κατασπαράξει τὸ ταλαίπωρον τοῦτο παιδίον.

» Ὑπερασπίσθητε λοιπὸν αὐτό, ὡς καὶ ἐγὼ ὑπερμάχησα νυχθήμερον ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δοξῆς ὑμῶν, μὴ ζήσας δι' ἐμέ ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφιερῶν τὰς τε ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας μου.

» Πάντες γινώσχετε ὅτι δὲν μετεχειρίσθη ποτὲ ὑμᾶς ὡς κατωτέρους, ὡς ὑπηκόους, ἀλλ' ὡς φίλους καὶ ἀδελφούς.

» Ἄλλ' ἰδοὺ ἀποθνήσκω, καὶ πρῶτον σήμερον ἐγκαταλείπω ὑμᾶς.

» Τὴν πίστιν καὶ τὴν περιπαθῆ ἀγάπην ἣν ἔδειξα πρὸς ὑμᾶς, ζητῶ σήμερον ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ μου Ἰωάννου· αὐτὸς ἔστω ἀντιπρόσωπός μου μεταξὺ ὑμῶν.

» Ἐχστε ὑγείαν . . . ἔχστε ὑγείαν! »

Καὶ εὐθὺς οἱ παρεστῶτες προσελθόντες ἠσπᾶσθησαν αὐτόν, καὶ δάκρυα κατέβρεξαν τὰς παρειὰς τῶν ἀτρομήτων ἐκείνων πυλεμιστῶν. Μόνος ὁ ψυχρῶ-
βραγῶν ἔκειτο πρῶτος.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐζήτησε τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἐλθόντα χαρὰ μελαγχολικῆ περιεχύθη εἰς τὸ κάτωχρον αὐτοῦ πρόσωπον.

Ὁ ἡγεμονόπαις ἔκλινε γόνυ παρὰ τὴν κλίνην τοῦ πατρός· οὗτος δὲ, ἀτενίσας αὐτόν ἐν σιωπῇ καὶ ἐναγκαλισθεὶς περιπαθῶς εἶπεν· « Υἱέ μου » φίλτατέ μου Ἰωάννη, σὲ καταλείπω, οἴμοι! ἀδύνατον. Καὶ ἐὰν μὲν εἶσαι ἀγαθός, τὸ κράτος σου ἔσται ἰσχυρὸν καὶ διαρκές, ἐὰν δὲ οὐ, ἀσθενές. Προτίμα λοιπὸν, τέκνον μου, πάντοτε τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τὴν τιμὴν καὶ τὸ καθῆκον. Μόνον ταῦτα δίδουσι σωτηρίαν, δόξαν καὶ μεγαλεῖον.

» Διὰ τὴν ἡλικίαν σου οὔτε νὰ πολεμήσῃς ἀλλ' οὔτε νὰ κυβερνήσῃς δύνασαι σήμερον. Ἐχθροὶ ἄγριοι, καὶ πρῶτος αὐτῶν ὁ ἄσπονδος Μωάμεθ, σὲ πολιορκοῦσι πανταχόθεν. Ἐὰν, ἀσθενής ἔτι ὢν, λάβῃς ἀνά χεῖρας τὰς ἡνίας τῆς ἐξουσίας, θέλεις ἐξολοθρευθῆ μετὰ μικρὸν. Διὸ, ἅμα κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρός σου καὶ παραδούς εἰς τὴν γῆν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἄπελθε μετὰ τῆς μητρὸς εἰς Ἀπουλίαν, εἰς τὰς πόλεις σου (1), καὶ ἀνάμεινον ἰκανὰς δυνάμεις.

» Γενόμενος δὲ ἐφηβος ἐπισκέφθητι τὴν ἐνδοξον Γερουσίαν τῆς Ἐνετίας· αὐτὴ θέλει σὲ ἐπαναφέρει

εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων σου. Ἐν τοσούτῳ ἀναθέτω ταύτην εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς πολιτείας, ἵνα διοικῆ, ὑπερσπίζηται καὶ φυλάττη ὑπὲρ σοῦ, κατὰ τὰς μετ' αὐτῆς συνθήκας μου.

» Ἡ Γερουσία ὑπῆρξε πάντοτε πιστὴ μου σύμμαχος καὶ ἀκλόνητος φίλος· ταύτην ἔχε ἀντὶ συγγενῶν καὶ κηδεμόνων, καὶ ταύτης ἄκουε τὰς συμβουλὰς. Καὶ ἐγὼ μὲν τοιαύτην εἶχον πρὸς αὐτὴν φιλίαν, ὥστε τὰ συμφέροντα τῆς Ἐνετίας ἐθεώρησα ἀείποτε ὡς ἐμὰ· ἐκείνη δὲ τοιαύτην ἀνέχετο πίστιν εἰς ἐμέ, ὥστε τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια αὐτῆς παρέδιδεν εἰς τὴν ἐμὴν φυλακὴν, καὶ τὴν παρακαταθήκην ταύτην ἔσωσα χάριτι θεῆς ἀβλαβῆ.

» Θάρρει λοιπὸν, υἱέ μου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς ζῆθι ἀπόβως. »

Ἐνταῦθα ὁ Σκεντέρμπεης ἔπαυσε· μετὰ μικρὸν δὲ ἐπανελάθεν ἀγωνιῶν.

« Ὅταν δὲ ἀνκλᾷς τὸ κράτος σου, ἔσο πρὸ πάντων δίκαιος, ἴσος καὶ πρὸς πλούσιον καὶ πρὸς πτωχόν, καὶ πρὸς ἰσχυρὸν καὶ πρὸς ἀσθενῆ. Ὅχι-
ρσον αὐτὸ διὰ φίλων, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην φίλων ὡς ἡ γῆ ἡλίου. Ἐσο εὐεργετικὸς πρὸς πάντας, καὶ ὁ μὲν Θεὸς θέλει σὲ εὐλογῆσαι, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους θέλεις εὐαρεστησεῖ.

» Κατὰ τὰς δυσκόλους περιστάσεις, ἐν ὧρα συμφορᾶς, ἔσο γενναῖος, ἐν ὧρα δὲ εὐδαιμονίας ἔσο μέτριος καὶ ἐγκρατής, φεῦγε δὲ τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὴν ἀργίαν, διότι ἐκ τούτων γεννῶνται πάντα τὰ κακά.

» Ὑπόμεινε τοὺς κόπους, μὴ φοβοῦ τὸν κίνδυνον καὶ φέρε μετὰ φρονήσεως καὶ θάρρους τὴν ἀστασίαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἀπόκρυπτε δὲ τὰς πληγὰς καὶ τὰς δυστυχίας σου, ὅπως μὴ χαιρεκακῆ καὶ καυχᾶται ὁ ἐχθρός σου.

» Ἐχε πάντοτε κατὰ νοῦν ὅτι οἱ βάρβαροι εἰσι δοκιμώτατοι περὶ τὴν πανουργίαν. Καταφρόνει τὰς δεξιώσεις τῶν τυράννων καὶ ἀπόβαλε μετ' ἀγανακτήσεως τὰ δῶρα αὐτῶν καὶ τὰς ὑποσχέσεις, διότι μόνον αἰσχύνη καὶ δουλεία γεννᾶται ἐξ αὐτῶν.

» Διὸ ἔχε περὶ σεαυτὸν συμβούλους συντοῦς καὶ πιστοὺς, ἰκανοὺς νὰ φωτιζῶσι τὴν ὁδὸν σου. Τὴν μικρὰν μου ἀξίαν ὀφείλω εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ πατρός μου, ἐμπείρου ὁδηγοῦ τῆς νεότητός μου . . . Τὰς συμβουλὰς ἄκουε καὶ σὺ, ἀγαπητέ μου υἱέ, καὶ ἐγγάραττε αὐτὰς ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Τοῦτο ζητεῖ παρὰ σοῦ ἀποθνήσκων ὁ πατήρ σου καὶ σὲ παρακαλεῖ ἐκ βάθους καρδίας . . . Σὲ ἀσπάζεται καὶ πάλιν . . . σὲ εὐλογεῖ. »

Ἐνῶ δὲ ἐνηγκαλιζέτο τὸν υἱὸν αὐτοῦ, θόρυβος μέγας ἠκούσθη καθ' ὅλην τὴν πόλιν· οἱ Τούρκοι ἐλθόντες ἐκεῖ πλησίον διήρπαζον χωρῖα καὶ ἀγροὺς.

Τοῦτο ἀκούσας ὁ ἤρως ἠσθάνθη ἑαυτὸν ζωογονούμενον καὶ ἀνεγερθεὶς· « Τὰ ὄπλα μου, ἀνέκραξε, καὶ τὸν ἵππον μου. » Ἄλλ' ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος κατέβαλε τὴν ῥώμην τῆς ψυχῆς, καὶ στραφῆς πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν· « Τρέξατε, εἶπε, φίλοι, μετ' ἄλιγον φθάνα. »

(1) Τὰς δωρηθείσας τῷ Σκεντέρμπεη ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου.
Ὅρα σελ. 74.

Καὶ εὐθὺς ἔλη ἡπειρωτῶν ὁμήσασα ἐκτὸς τῆς πόλεως διευθύνθη πρὸς τὸν χειμαρρὸν Κλίρον, ὅπου ὁ Ἀγμέτπασας, δηώσας πρῶτον τὴν χώραν τῆς Σκόδρας, εἶχε στήσει τὰς σκηνάς. Ἀλλὰ μόλις ἐφάνησαν οἱ χριστιανοί, καὶ ὁ ἐχθρὸς νομίσας ὅτι ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη ἔφυγε διὰ τῶν ὀρέων καὶ τῶν κοιλάδων. Ἦν δὲ νύξ Ἰανουαρίου καὶ χιῶν κατεκάλυπτε τὰς ὁδοὺς. Καὶ καταδιωχθέντες πανταχόθεν οἱ Τοῦρκοι, ἄλλοι μὲν ἤμκλωτισθῆσαν, πολλοὶ δὲ ἐπροεῦθῆσαν, καὶ πάντα τὰ λάφυρα ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν νικητῶν.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα (17 Ἰανουαρίου 1467), καθ' ἣν καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Σκεντέρμπεη ἐθριάμβευσεν, ἀπέθανεν ὁ ἥρωας, ἐξομολογηθεὶς καὶ μεταλαβῶν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἀπέθανε δὲ τὸ ἐξηκοστὸν τρίτον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, εἰκοσιτέσσαρα ἔτη κυβερνήσας ἐνδόξως τὴν Ἠπειρον.

Μόλις δὲ ἐξέπνευσε καὶ ὁ Λέκας Δυκαγίνης, ἐλθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἀποσπῶν τὸ γένειον καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς· « Σπεύσατε, ἀνέκραξε, σπεύσατε, μεγιστᾶνες Ἀλβανοὶ καὶ Μακεδόνες. Σήμερον ἔπεσε τὸ προπύργιον τῆς Ἠπείρου· τὰ φρούρια ἡμῶν κατηδαφίσθησαν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἡμῶν ἐξέλιπον, αἱ πόλεις, τὸ κράτος ἡμῶν κείνται κατὰ γῆς καὶ πᾶσα ἐλπίς συναπολώσθη μετ' ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου! »

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ πολεμικὸς ἵππος τοῦ ἥρωος ἐγένετο ἄγριος καὶ ἀδάμαστος, καὶ οὐδεὶς ποτε ἐδυνήθη νὰ ἀναβῆ αὐτόν· ἀπέθανε δὲ καὶ οὗτος οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα.

Ἐτάφη δὲ ὁ Σκεντέρμπεης ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Αἰσσῶ, παρόντων τῶν συμμάχων, τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Ἡ Ἠπειρος ἅπασα ἐθρήνησε τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀνδρός, καὶ ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη, ἡ μὴ συνδραμουσα αὐτόν ζῶντα ἐπένησεν ἀποθανόντα.

Ὁ Μωάμεθ ὅμως ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως. « Εἰς ἐμὲ, ἀνέκραξεν ἅμα μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος, εἰς ἐμὲ ἀνήκει πλέον πᾶσα ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία. Οὐαὶ τοῖς χριστιανοῖς! ἀπόλεσαν καὶ τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα αὐτῶν. »

Ἐπιθυμῶν πρὸ πολλοῦ νὰ ἐπιπέσῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας, δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατεῖαν πρὶν ἢ ἐξασφαλίσῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἵνα μὴ στερεθῆ ἑφοδίον. Ἀλλ' ὅτε ἀπέθανεν ὁ Σκεντέρμπεης, νομίσας ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ κατέστη τοῦ λοιποῦ εὐάλωτον, ἔστειλε στρατὸν ἐντολὴν ἔχοντα νὰ καταλάβῃ μᾶλλον τὴν χώραν ἢ νὰ πολεμήσῃ. Ὁ Σκεντέρμπεης ὅμως, ἀναβῆς τὸν υἱὸν εἰς τὴν κηδεμονίαν τῆς Ἐνετικής, εἶχε προβλέψει περὶ πάντων· διὸ ὅτε ἦλθεν ὁ ἐχθρὸς εὗρε καλῶς ὠχυρωμένας τὰς κυριωτέρας πόλεις, τὴν Κρόϊαν, τὴν Λισσὸν, τὴν Σκόδραν, καὶ ἀποτυχὼν ἐδήλωσε τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀπεχώρησεν.

Οἱ Ἐνετοὶ, ἐνισχυθέντες τότε κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τῶν βοηθημάτων τῆς Ἀλβανίας ἦν ἐκυβέρνησιον ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ τοῦ Σκεντέρμπεη,

καὶ ἐπαίρομενοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλαις τίμαις ἐπιτυχίαις κατὰ τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ Αἴγαίον, εἰσήλασαν καὶ εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Θράκην αὐτήν. Πολιορκήσαντες δὲ τὴν Αἶνον ἐκυριεύσαν αὐτῆς ἐξ ἐφόδου, καὶ διαρπάσαντες τὴν πόλιν ἐπυρπόλησαν καὶ κατέσφαξαν πάντας τοὺς κατοικοὺς εἰ καὶ χριστιανούς· εἶτα δὲ ἀνεχώρησαν εἰς Εὐβοίαν.

Τοῦτο μαθὼν ὁ σουλτάνος, ἔρχεται φρουρᾶσιν εἰς Ἰμβρόν καὶ Λέσβον, κατακόπτει τὰς ἐνετικὰς φρουρὰς, καὶ καταπλεύσας πρὸς τὸ Αἴγαίον πολιορκεῖ τὴν Χαλκίδα.

Ὁ διοικητὴς τῆς Εὐβοίας, Παῦλος Ἐρίσσοις καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Λοδοβίκος Καλδὸς καὶ ἄλλοι ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι· οὐχ ἦττον δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ πολῖται, ὧν αἱ σύζυγοι εὐρισκόμεναι ἀδιακόπως κατὰ τὰ τεῖχη, ἐθεράπευον τοὺς τραυματίας, πολέμους δὲ καὶ ἐμάχοντο.

Πεντάκις ὤρμησαν κατὰ τῆς πόλεως οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν, τὴν 25 καὶ 30 Ἰουνίου, καὶ τὴν 5, 8 καὶ 12 Ἰουλίου. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπήρξεν ἡ ἀντίστασις τῶν ἐν αὐτῇ, ὥστε μόνον κατὰ τὰς πρώτας τρεῖς ἐφόδους ἐφόρευσαν ὑπὲρ τοὺς δισμυριοὺς ἐχθροὺς καὶ τριάκοντα νῆας κατεπόντισαν (1). Ὅθεν πεισθεὶς ὁ Μωάμεθ ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ γίνῃ κύριος τῆς Χαλκίδος διὰ τῶν ὄπλων κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπιβουλὴν, διαφθείρας δώροις τὸν διοικοῦντα τὸ πυροβολικὸν τῶν πολιορκουμένων Θωμᾶν Σκιαδῶν (2). Εὐτυχῶς ὅμως ὁ διοικητὴς Ἐρίσσοις ἀνεκάλυψε τὴν προδοσίαν, καὶ ἀπηγγόνισε τὸν προδότην.

Ἀποτυχὼν καὶ οὕτω ὁ Μωάμεθ ἀποβιβάζει πάντας τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ στρατολογεῖ ἄλλους ἐκ τῶν παρακειμένων ἐπαρχιῶν. Ὁ ἐνετικὸς στόλος ἐδύνατο τότε νὰ βοηθήσῃ τὴν πόλιν, ἀνατρέπων τὴν ζευγνύουσαν τὴν νῆσον μετὰ τῆς στερεᾶς ἐκ νῆων γέφυραν, διακόπτων τὴν καινώνιαν καὶ λιμοκτονῶν τοὺς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας πολιορκητάς. Ἀλλ' ὁ Νικόλαος Κανάλης, παρακούων καὶ τῶν ἀξιοματικῶν αὐτοῦ τὰς προτροπὰς, καὶ τοῦ διοικητοῦ τῆς Εὐβοίας τὰς διὰ σημάτων αἰτήσεις, ἔμενεν ἄπρακτος (3). Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Μωάμεθ ἐπιχειρήσας ἔτι δύο ἐφόδους αἰματηροτάτας, διότι ἐπὶ μόνῃς τῆς πρώτης ἀπόλεσε δεκαπεντακισχιλίους ἄνδρας, ἀλίσκει τὴν πόλιν.

Ὁ δὲ Ἐρίσσοις ἀναβῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐξηκολούθει ἀνθιστάμενος· ἐπειδὴ ὅμως ἡ φρουρὰ ἀπεδεκατίζετο καθ' ἐκάστην ἡμερᾶσιν νὰ παραδοθῆ, ὑποσχεθέντος τοῦ σουλτάνου νὰ φεισθῆ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνης.

Παρασπονδήσας ὅμως ἐδιχοτόμησε διὰ πρόνοος καὶ τὸν Ἐρίσσοις καὶ τοὺς κυριωτέρους αὐτοῦ ἀξιο-

(1) Laugier, Histoire de Venise, liv. XXVI.

(2) Relazione del segretario di Malatesta. Ἴδε καὶ La presa di Negroponte da un autore incerto, ἐν Σανσοβίνο, σελ. 322.

(3) Daru, Hist. de Venise, II.—Laugier, VII.

ματικούς εἰπών· « Τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὑπεσχέθην νὰ σώσω, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς πλευράς. »

Ὅτε δὲ μετὰ τοὺς φόνους τούτους ἀπήγαγον εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ σουλτάνου τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρίσσου Ἄνναν, μνηστὴν οὖσαν μεγιστάνος Ἰταλοῦ, ἄχρῆς δὴμῆς τοῦ πατρὸς μου, εἶπεν αὐτῇ ἀπολακτικῶς τὸν τύραννον, δὲν ἐννοεῖς ὅτι καὶ βλέπων σε φρίσσω;» Καὶ εὐθὺς ἐκαρτομήθη τῇ προσταγῇ καὶ ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου (1).

Μάτην ἠγωνίσθησαν οἱ Ἐνετοὶ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Εὐβοίαν μετ' ὀλίγον μάλιστα ἀπεδιώχθησαν καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης αὐτῶν χώρας· πεντακόσιοι δὲ κάτοικοι τῆς Μεθώνης ἐξανδραποδισθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεσφάγησαν ἢ κατεκόπησαν διγα διὰ τοῦ πρίονος. Ἄλλ' ἐν τοσούτῳ ἄλλα συμβεβηκότα διέκοψαν ἐπὶ μικρὸν τὰς θηριωδίας ταύτας.

Ὁ Οὐζοῦν Ἀσάμπης (Ἀθεὺ Νάσρ Μοδχαφέρ Ἐδδὺν), καύχημα τῆς δυναστείας τῶν Τουρκομάνων Ἀκ Κογιουνλου ἦτοι τοῦ Λευκοῦ προβάτου, ἐβασίλευε τότε τῆς χώρας ἐκείνης, περὶ ἧς Κύρος ὁ νεώτερος εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τὸν Εἰσοφῶντα· « Τὸ κράτος τοῦ πατρὸς μου εἶναι τόσον εὐρύχωρον, ὥστε κατὰ τὴν μίαν μὲν ἄκρην ἀποθνήσκει τις ὑπὸ ψύχους, κατὰ τὴν ἄλλην δὲ ἀποπνίγεται ὑπὸ καύσωνος. » Ἐπειδὴ δὲ εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀδελφὴν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, Δαυὶδ τοῦ Κομνηνοῦ, οἱ Ἐνετοὶ σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ οἱ Ῥόδιοι ἔχαιρον διὰ τὴν πρόσδοκον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὠφελιμωτάτης, ὡς ἔλεγον, συμμάχου κατὰ τῶν Τούρκων. Διὸ καὶ ἐφιλοφρονοῦντο αὐτὸν, καὶ συνεχῶς ἔστελλον πρέσβεις προτρέποντες νὰ στρέψῃ τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Μωάμεθ

Ἀλλὰ καὶ ὁ Οὐζοῦν φθονῶν τὴν αὐξοῦσαν δόξαν τοῦ σουλτάνου, καὶ φοβούμενος τὰς ἀδιακόπους προόδους τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, συνῆψε σχέσεις συμμαχίας μετὰ τῶν ἰπποτῶν τῆς Ῥόδου καὶ τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Ἀσίαν. Γενόμενος δὲ κύριος τοῦ Τοκατίου, παρὰ τὴν Ἀρμάσειαν, ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατὸν· ἐπελθὼν ὁμοῦς ὁ υἱὸς τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ Ἰκονίου διοικητῆς Μουσταφᾶς, κατετρόπως τοὺς Πέρσας.

Θέρους δὲ ἐπιγενομένου (26 Ἰουλίου 1473) οἱ δύο μονάρχαι ἔρχονται εἰς χεῖρας ἐν Καππαδοκίᾳ· καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἡ μάχη ἐραίνεται ἀμφιρόσπος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸ πυροβολικὸν τοῦ Μωάμεθ ἐθριάμβευσε.

Τρεῖς ἡμέρας ἔμεινεν ὁ σουλτάνος ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης σφάζων αἰχμαλώτους· ἐφείσθη δὲ μόνον τῶν λογίων, οὓς τιμῶν ὁ Οὐζοῦν Χασάν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ.

Ἄλλ' ὁμοῦς τοιαύτη ἦν ἡ ἀντίστασις τῶν ἐχθρῶν, ὥστε ὁ Μωάμεθ δὲν κατεδίωξε τοὺς ἠττηθέντας· ἐνεθάρρυνε μόνον τὴν ἀποστασίαν τοῦ πρωτοτάκου υἱοῦ τοῦ ἀντιπάλου ἡγεμόνος.

Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην, κατέκτησε τὴν Θεοδοσίαν (Γιάφραν), ἧτις μετὰ ταῦτα (1775) μετέβη εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων, ἐπέβαλεν ἡγεμόνα τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ, ὑπέταξε τὴν Γεωργίαν, τὴν Κιρκασίαν, τὴν Μολδαυίαν καὶ τὰς νήσους τῆς Ἀδριατικῆς, εἰσήλασεν εἰς Κούμας (Frigoul) καὶ Δαλματίαν, καὶ καθυπέβαλε τὴν ὑπερήφανον Ἐνετίαν εἰς συνθήκην ἐπιζήμιον.

Ἐπικελθὼν δὲ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Οὐζοῦν Χασάν εὐτυχῇ ἐκστρατείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκαρτόμησε τὸν μέγαν βεζύρη Μαχμούτπασαν, πολὺν ἐπὶ ἀνδρῶν καὶ ἐμπειρίᾳ. Ἐλθὼν οὗτος εἰς τὴν Πόλιν, λέγει ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, μεθ' ἐνὸς ἔππου, ἐνδὸς ξίφους καὶ πεντακοσίων ἄσπρων, ἀνέβη εἰς τὴν ἀνωτέραν θείσιν τοῦ κράτους μόνην τὴν ἰδίαν ἀξίαν ἔχων βοθὸν κατέκτησε δὲ τὴν Βοσνίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Εὐβοίαν, καὶ προστάτης ὢν τῶν ἐπιστημῶν, ἰδρύσατο πολλὰ κοινωφελῆ καταστήματα. Ἄλλ' οὔτε αἱ ὑπηρεσίαι οὔτε ἡ ἐκ τούτων δόξα ἔσωσαν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς ὃν κατεδικάσθη ἕνεκα τῆς παῤῥησίας αὐτοῦ· τοσοῦτον ὁμοῦς ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὥστε ἐθεωρήθη ὡς μάρτυς (1).

Οὐ πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη ἀπέθανε καὶ ὁ τῆς Ἐρζεγοβίνης ἡγεμὼν Στέφανος Κόσσαριτς, οὗ τινος ὁ νεώτερος υἱὸς διατρίβων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἄμηρος, ἀπρηνήτατο τὴν πίστιν αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ἐπιστήθιος τοῦ Μωάμεθ, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ καὶ μέγας βεζύρης Βαγιαζίτ τοῦ Β'. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Στεφάνου, οἱ δύο ἔτεροι αὐτοῦ υἱοὶ ἐκυβέρνησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν πατριὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ περιήλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν.

Τὸ δὲ 1477 ἔτος ἀξιομνημόνευτα γεγονότα συνέβησαν ἐν Εὐρώπῃ· πρῶτον τότε οἱ Τούρκοι ἐφάνησαν κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιλαβέμπου (2)· ὁ Ματθίας Κορβίνος ἐπολιόρησε τὴν Βιένναν· Κάρολος ὁ τολμηρὸς κατατροπώθεις ὑπὸ τῶν Ἑλβετῶν, ἀπέθανε μικρὸν μετέπειτα ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Νασίου, καὶ ἄλλος ἡγεμὼν οὐχ ἦττον τολμηρὸς τοῦ περιωνύμου δουκὸς Βουργουνδίας, ὁ Οὐζοῦν Χασάν, ἀπέβιωσεν ὑπὸ λύπης ὡς μὴ κατορθώσας νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς πέντε αὐτοῦ υἱοὺς καὶ ὡς φονεύσας διὰ βελῶν τὸν ἕκτον. Τότε ἀπέθανον καὶ δύο ἔξοχοι τῆς Περσίας καὶ Ἀραβίας ἱστορικοὶ, ὁ Ἀβδουρρίζακ καὶ ὁ Ἰβνὰ Σχοχνές.

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ὁ Σκεντέρμπεης, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἡλικίας τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, ἀνέθετο τὴν κυβέρνησιν τῆς Κροΐας εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν. Δὲν παρήλθεν ὁμοῦς πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος, καὶ ἡ πόλις ἡ ἀποκρούσασα γενναίως δύο μεγάλας πολιορκίας τοῦ Μουράτου καὶ τοῦ Μωάμεθ, πολιορκηθεῖσα ἐκ νέου ἐπὶ δεκατρεῖς μῆνας, κατα-

(1) Jouanin καὶ Jules Van Gaver, univers pittoresque, Turquie.

(2) Tagliamento, ποταμὸς ἐν Ἰταλίᾳ.

(2) Hammer, Hist. de l'emp. ottoman, τόμ. Γ'. — Daru, τόμ. Β'.

στραφείσκη ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός καὶ λιμοκτον-
θεῖσα, εἰδιόσθη νὰ στείλῃ τὴν 15 Ἰουνίου 1478
κῆρυκας προτείνοντας τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου·
ὄρον δὲ μόνον ἔθετο τὴν σωτηρίαν τῶν κατοίκων
καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀναχώρησιν αὐτῶν.

Ὁ δὲ Μωάμεθ οὐ μόνον τὸν ὄρον τοῦτον ἐδέχθη
ἐγγράφως, ἀλλὰ καὶ νὰ προστατεύσῃ τοὺς χριστι-
ανούς ὑπεσχέθη εἴ ποτε ἔμενον ἐν τῇ πόλει· οὗτοι
ὁμως ἀπεκρίθησαν ὅτι ἀπηροῦντο τὴν ἰδίαν πατρίδα
ἵνα κατοικήσωσιν ὅπου ἐνέκρινεν ἡ Ἑνετία. Παρα-
δοθεῖσης δὲ τῆς πόλεως ἀνεχώρησαν ὀδηγούμενοι
ὑπὸ τοῦ Χαρούμπασα· ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθον τοῦ τεί-
χους καὶ δεσμευθέντες ἀπήχθησαν πρὸς Μωάμεθ,
καὶ πλὴν τινων πλουσίων ὧν ἐφείσθησαν χάριν λύ-
τρων, ἐθανατώθησαν κατὰ προσταγὴν αὐτοῦ.

Ὁὕτω ἐξηφανίσθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι συστρα-
τιῶται τοῦ Σκεντέρμπεη.

Κατακτηθεῖσης λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀπά-
σης τῆς Ἀλβανίας, οἱ Τούρκοι συνέβρευσαν εἰς
Δισσὸν ἵνα ἐγγίσωσι τὸ καὶ παρ' αὐτῶν τιμώμενον
λεῖψανον τοῦ Σκεντέρμπεη. Διμερίσαντο δὲ τὰ ὄσα
αὐτοῦ, καὶ περιβαλόντες μετὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου
ἐκρέμασαν ἐπὶ τοῦ στήθους ὡς ἄλλα περὶ αὐτῶν
ἀνδρίας καὶ ἀκαταγωνίστου δυνάμεως (1). Καὶ εἶχον
δίκαιον. Ὁ Σκεντέρμπεης εἶχε συγκροτήσει αὐτοπρο-
σώπως εἰκοσιδύο μάχας· εἰ δὲ καὶ πρῶτος ὦμα
πάντοτε καὶ τελευταῖος ἀπεχώρει, ὁμως ἔπαξ μόνον
ἐτραυματίσθη, ἀλλὰ καὶ τότε πάντῃ ἀκινδύνως.
Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τούρκοι εἶχον συνειθίσει νὰ νικῶσι
μὲν ὅτε ἦν μετ' αὐτῶν, νὰ νικῶνται δὲ ὅτε ἦν ἐναν-
τίος, κατήντησαν νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ὡς ὄν ὑπερφύς
καὶ ὑπεράνθρωπον.

Εἶχε δὲ καὶ τὴν βίωμην ἴσην πρὸς τὴν εὐκρινεῖαν
τοῦ σώματος· διὰ μιᾶς μόνης πληγῆς κατέκοψε
τὴν κεφαλὴν ἀγρίου ταύρου λυμαινομένου τοὺς
ἀγρούς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μαμήσης, καὶ ἐν τῇ
Ἀπουλία, ἐλθὼν εἰς ἄγραν μετὰ τοῦ βασιλέως
Φερδινάνδου, ἐδιχοτόμησε τρομερὸν μοιῖον. Μετὰ
τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κροατίας καὶ τὴν ἀπο-
χώρησιν τοῦ Βαλαβάν, προστάξας νὰ φέρωσιν ἐνώ-
πιον αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου Γιουμάν καὶ τὸν
ἀνεψιὸν Ἐδέραν συνδεδεμένους, ἐδιχοτόμησε διὰ
μιᾶς, ἐκδικῶν τὸν θάνατον τοῦ Μωῦσέως καὶ τῶν
ἄλλων ἀλβανῶν ἀρχηγῶν.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς μάχας πολλάκις ἐδιχοτό-
μησε διὰ μιᾶς πληγῆς ἄνδρα ἔνοπλον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
τοσαύτη ἐπιδεξιότης ἀπεδίδετο εἰς τοῦ σιδήρου τὴν
βαφὴν, ὁ Μωάμεθ ἐζήτησέ ποτε παρὰ τοῦ Σκεντέρ-
μπεη τὸ ξίφος αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε αὐτὸς οὔτε
οἱ βίωμαλεότεροι τῶν περὶ αὐτὸν κατώρθωσαν νὰ
πράξωσιν ὅ,τι ὁ Σκεντέρμπεης, ἀνταπέστειλε τὸ ξίφος
εἰπὼν· « Ἔχω τοιαῦτα καὶ ἀξιολογώτερα ».

(1) Ἐν Βιέννῃ σώζεται μετὰ τῶν ἄλλων πολυτίμων λειψάνων
τοῦ Βελθεδέρε, καὶ ὁ μέγας θώραξ τοῦ Σκεντέρμπεη κεχρυσωμένος,
φέρων σχήματα ἀσιατικά, καὶ ὁμοιάζων τοὺς σημερινούς θώρακας
τῶν ἀρχηγῶν τῶν Κιρκασίων. Ἴσως κατέκτησεν αὐτὸν μαχόμενος
ἐν Ἀσία. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐλάτρευον αὐτόν.

Ὁ δὲ Σκεντέρμπεης λαβὼν αὐτὸ, ἐξετέλεσεν ἐνώ-
πιον τοῦ κομίσαντος Τούρκου πολλὰ τεράστεια,
ἅτινα βλέπων οὗτος ἐθαύμαζεν. « Εἶπε πρὸς τὸν
σουλτάνον, εἶπεν ἐκεῖνος, ὅτι εἶχον μὲν στείλει αὐτῷ
τὸ ξίφος μου, οὐχὶ ὁμως καὶ τὴν χεῖρα. »

Κατὰ τὰς διαφόρους μάχας ἐφόνευεν ἰδιοχειρῶς
ἐπέκεινα τῶν δισχιλίων Τούρκων.

Ἡ γενναϊότης ὁμως αὐτοῦ ἦν ἐτι ἀξιοθαύμαστος,
καὶ διὰ τοῦτο κατετάχθη μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων
ἡρώων. Εἶδομεν ὅτι ἐνῶ ἤκμαζεν ἡ δύναμις τῶν
Ἰθωμανῶν, αὐτὸς μετὰ τριακοσίων μόνον ἀνδρῶν
ἐπεχείρησε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα καὶ ν' ἀπο-
διώξῃ τοὺς Τούρκους. Ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρα δὲ ἔτη τί
ἀντέταξεν εἰς τοὺς ἀπειραρίθμους στρατοὺς, ὧν τὴν
λύσασαν ἐξῆπτεν ἡ ἐνθεομανία καὶ ἡ κατακτησις·
Ὀλίγους στρατιώτας, πρὸς οὓς ὁμως μετέδιδε τὸ
αἶσθημα καὶ τὴν ἀνδρίαν αὐτοῦ. Ὅσον κῦξανεν ὁ
κίνδυνος, τόσον ἀνεπτύσσετο καὶ ἡ γενναϊότης αὐτοῦ.

Πολλάκις ἡ δύναμις ἥτις ἐνέσπειρε τρόμον ἀνά
πᾶσαν τὴν Βυρώπην καὶ ἐπεκράτει κατὰ τὴν Ἀσίαν
προέτεινεν αὐτῷ συνθήκας· ἀλλ' ἀείποτε, καὶ ὅτε
ἐπέκειτο κίνδυνος, ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις, ὅσαι
ἀντέβαινον εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀνεξαρτη-
σίαν τῆς Ἀλβανίας. Μὴ ζητήσας ποτὲ τὴν εἰρήνην,
διέκοψεν ἀδιστακτικῶς αὐτὴν χάριν τῆς θρησκείας καὶ
τῆς ἀσφαλείας τοῦ Κράτους. Ἡ δραστηριότης αὐτοῦ,
πηγὴν ἔχουσα τὴν βίωμην τοῦ σώματος καὶ τὸ
θάβρος τῆς ψυχῆς, ἦν ἀδάμαστος. Ἀείποτε ἀκά-
ματος, καὶ ἀείποτε ἀσχολούμενος περὶ πολιτικῆς
ἢ στρατιωτικῆς ὑποθέσεις, δὲν ἔμενον ἐν τῇ Κροατία,
ἀλλὰ μετέβαινε πανταχοῦ· ἐκοιμᾶτο καὶ ἔτρωγεν
ὀλίγον· ἦν ἐγκρατὴς, χρυσοθήης καὶ εὐσεβῆς, καὶ
τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀενάως σωτηρίου.

Πρὸς τοῖς σπανίοις δὲ τούτοις προτερήμασιν, εἶχε
καὶ ἄπειρον ἐπιείκειαν· ἦν μεγαλόδωρος, φιλοκτιρί-
μων, εὐπρόσιτος, καὶ πρόθυμος νὰ δέχεται τὰς αἰτή-
σεις, εἰ μὴ προσεβάλλετο ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ κοινὸν
συμφέρον· συγκαταβατικὸς καὶ πραῦς ἡγάπα μᾶλλον
τὸ ἐλέγχειν ἢ τὸ τιμωρεῖν, καὶ ἀνεζήτηε αἰτίαν
ἱκανὴν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπὲρ τῶν ἐνόχων ἐπιεί-
κειαν αὐτοῦ. Διὸ οἱ Τούρκοι πλὴν τῆς ἀνδρίας ἐτί-
μων καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἥρωος, καὶ πολλοὶ
ἤρχοντο εἰς Ἀλβανίαν ἵνα ὑπηρετήσωσιν αὐτόν·
ἕτεροι δὲ, μὴ ἀποβλέποντες εἰς ἀμοιβὴν ἀλλὰ πάντα
ἀφιλοκερδῶς, ἀπεκάλυπτον αὐτῷ τὰ σχέδια τοῦ
σουλτάνου. Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι ἐλθόντες ἐπὶ
σκοπῶ δολίῳ ἢ πρὸς ἐκπλήρωσιν ἐπιβουλοῦ ἐντολῆς,
μετεμελοῦντο καὶ ὠμολόγουν πίστιν ἀκλόνητον τῷ
Σκεντέρμπεη, οὗ τινος ἡ καλοκάγαθια πάντας κατέ-
θελεγε.

Κατὰ τὰς μάχας ὁμως ἠλλοιοῦτο ἐξ ὀλοκλήρου·
ἐγίνετο βίαιος, ἀκατάσχετος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνελεθί-
μων, τοσοῦτον μῖσος ἀνέφλεγεν αὐτόν κατὰ τῶν
Τούρκων, καὶ τοσοῦτον ἡγάπα τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρ-
τησίαν.

Γενόμενος μάρτυς ἐκ νεότητις τῆς ἀποτροπαίου

ἰδυπαθείας τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπεσφύετο ἀπὸ καρδίας αὐτὴν, καὶ ἦν ἀληθῶς σῶφρων. Ὡς ὁ Σκηπτικὸν οὕτω καὶ αὐτὸς ἔταττε τὴν ἐγκράτειαν μετὰ τῶν πρώτων τοῦ στρατιώτου ἀρετῶν, καὶ χάριν μόνον ἐκπληρώσεως πολιτικοῦ καθήκοντος καὶ ἔθνικοῦ συμφέροντος, ἐνδίδων, ὡς εἶδομεν, εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐγένετο σύζυγος. Συνήθεις δὲ τρυφῆ αὐτοῦ ἦσαν οἱ ἀγῶνες, ἡ θήρα, τὰ ἵπποδρόμια, ἐνὶ λόγῳ αἱ γυμνασίαι αἱ ἀναπτύσσουσαι τὴν βῶμην καὶ τὴν εὐκινισίαν. Γυναῖκες δὲν ἐφαίνοντο ποτὲ μετὰ τοῦ στρατοῦ· ὦν δὲ καὶ τοῦς λόγους αὐστηρὸς ὡς πεπεισμένος ὅτι ταχέως μεταβάλλονται εἰς ἔργα, ἀπηγόρευε τὰς ἀκολάστους συνομιλίας.

Ἦν δὲ πρὸς τούτοις καὶ εὐλαβέστατος περὶ τὰ θεῖα. Ἐσπέρας καὶ πρωτὶ προσήχετο εὐχαριστῶν τὸν Θεὸν διὰ τὴν προστασίαν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν περαιτέρω ἀντίληψιν αὐτοῦ. Ποτὲ δὲ δὲν ἐξεστράτευσε πρὶν ἢ ψαλῶσι δοξολογίαι, οὐδ' ἐπεχείρησε μάχην πρὶν ἢ ἐπικαλεσθῆ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν. Μετὰ δὲ τὴν νίκην προσέταττεν ἀμέσως ν' ἀναπεμφθῶσιν ἐπιστήμως εὐχαριστίαι πρὸς Θεὸν καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν.

Ἄλλ' οὐδὲ παιδείας ἦν ἄμοιρος ὁ ἰσχυρὸς αὐτοῦ νοῦς· ἡ λατινικὴ, ἡ ἰταλικὴ, ἡ τουρκικὴ οὐχ ἤττον τῆς ἑλληνικῆς ἦσαν αὐτῷ συνήθεις, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας ὠμίλει πάσας τὰς γλώσσας ταύτας. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Σκεντέρμπεης ὑπῆρξεν ἕκ τῶν ἐκλεκτοτέρων δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ· δικαίως δὲ πρέπει νὰ ὀνομασθῆ μέγας, ἐκείνος ὅστις μικρὰν διοικῶν χώραν καὶ ἐλαχίστους ἔχων πόρους, ἀπέκρουσεν ἐπὶ ἓν τέταρτον ἑκατονταετηρίδος κίνδυνον μέγαν καὶ φοβερόν, δι' ὃν ἔτρεψε σύμπασα ἡ Εὐρώπη (1).

Ὅτι δὲ ἀπροσμάχητον τῆς Εὐρώπης προπύργιον ἦν ὁ ἔξοχος ἐκείνος ἀνὴρ, ἀπάδειξις τὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Γενόμενοι κύριοι τῆς Ἡπείρου οἱ Τοῦρκοι, ἐπεχείρησαν ἀμέσως νὰ εἰσβάλωσιν εἰς Ἰταλίαν, ἐκπληροῦντος οὕτω τοῦ Μωάμεθ ἐπιθυμίαν καταφλέγουσαν μὲν αὐτὸν πρὸ πολλοῦ, παραλυομένην δὲ ὑπὸ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ὅθεν τὸ 1476 ἔτος, τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Πάντων, συνεκροτήθη μάχη κρατερὰ μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν Ἐνετῶν πρὸς τὴν ἄκρην τοῦ ἐνετικῆς κόλπου οὐ μακρὰν τῆς Γρανδίσκης καὶ Φολιάνης, διοικουῦντος τοῦ μὲν Ὀμάρμπεη

(1) Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Βεϊμάρης εὐρίσκειται περιεργότατον χειρόγραφον « βιβλίον τοῦ Σκεντέρμπεη » ἐπιγραφόμενον, ἐπὶ περγαμνῆς, τριακόσια καὶ εἰκοσιπέντε φύλλα περιέχον καὶ ζωγραφίας γεγραμμένας μέλανι συρικῷ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος, ἀναγόμενον εἰς τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα, περιετῆ μηχανὰς πολεμικὰς, γυφύρας, μύλους, συμπλοκὰς καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ ἄλλο, μεταγενέστερον ὡς φαίνεται, περιετῆ σκηνὰς τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου, παίγνια, ἐργαλεῖα, ἐορτὰς, νόμους κλ. Λέγεται δὲ ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐδόθη τῷ Ἰωάννῃ Καστριώτῃ ὑπὸ Φερδινάνδου τοῦ ἐξ Ἀραγονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν ἴσθι, χρησιμώτατον εἶναι διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἐθίμων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. (Cesare Cantu, Storia universale, vol. XII).

τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοῦ δὲ Ἱερωνόμου Νοβέλλου τοῦς χριστιανοῦς. Καὶ νικήσαντες οἱ πρῶτοι ἀξίως ἀγρίων διεπράξαντο ὠμότητος κατὰ τὰς Κούμας, παραδόντες πάντα τῷ πυρὶ ἀπὸ Ἰσονζίου μέχρι Τυλαθέμπου, καὶ ἀποτερώσαντες πόλεις καὶ ἀγρούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀμάρ δὲν κατώρθωσε νὰ παραβιάσῃ τὰς πόλεις τῆς Ἐτίνης, ἐδήλωσεν ἄπασαν τὴν χώραν πρὸ τῶν ὀρθακμῶν τῶν Ἐνετῶν· τὰς συμφορὰς δὲ ταύτας διεδέχθη ἄλλη οὐχ ἤττον τρομερὰ, ὁ λοιμός.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ σουλτάνος ἐπέθυμει νὰ κοινωνῇ καὶ διὰ θαλάσσης μετὰ τῆς Ἰταλίας, ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Λαβεάτιδος, μεγάλης λίμνης, ἧτις κειμένη παρὰ τὴν Σκόδραν διευκολύνει τὴν μετάβασιν εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. Ἐπρεπεν ὁμῶς πρὸ ταύτης νὰ κατακτήσῃ τὴν Σκόδραν αὐτὴν.

Ὅτι καιρία ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης ἐνόησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὰς δύο αὐτῶν ἐκστρατείας εἰς Ἰλλυρίαν· διὸ καὶ ὁ Μωάμεθ ἑλθὼν ἐπολιόρηκεν αὐτὴν αὐτοπροσώπως· ὅτε δὲ εἶδε τὰ ὄχυράματα ἀνυψούμενα ἐπὶ ὄρους· « Ὀρῆαιαν φωλεῖν, εἶπεν, ἐξελέξατο ὁ ἀετός· ἔν' ἀποθέσῃ τοὺς νεοστοὺς αὐτοῦ. »

Πολυάριθμον καὶ φοβερόν ἔχων πυροβολικόν, ἐξηκόντισεν ἐπὶ ἓνα μῆνα δύο χιλιάδας καὶ πεντακοσίας τριάκοντα σφαῖρας μεγίστου ὄγκου (1)· καὶ ὁμῶς οὐ μόνον ἀνθίστατο γενναίως ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν μηχανικοῦ τινος Δονάτου καλουμένου, πολλῶν ζημιῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ ἐχθρῷ. Κατὰ τὰς δύο ἐφόδους ἀπωλέσθη τὸ ἄνθος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ τείχους, καὶ τοι πολλαχοῦ διαρρήχεντος καὶ καταρρέοντος, ἐκυματιζέτο ὑπερήφανος τῶν χριστιανῶν ἡ σημαία (2).

Πόσος δὲ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ; χίλιοι καὶ ἑξακόσιοι πολῖται, διακόσιοι καὶ πενήκοντα γυναῖκες, καὶ φρουρὰ συγκειμένη ἐξ ἀνδρῶν χιλίων πρὸς τοὺς ἑξακοσίους. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα εἶχον σταλῆ ἐκτὸς τῆς πόλεως.

Πλήρης ὀργῆς καὶ ἀθυμίας ὁ σουλτάνος διὰ τὴν ἀποτυχίαν, ἔμεινε μόνος δύο ἡμέρας ἐντὸς τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, σκεπτόμενος περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου. Πεισθεὶς δὲ ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ κυριεύσῃ αὐτοῦ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ λιμοῦ, μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμόν, ἀφείκει ἐπὶ τούτῳ τετρακισμυριοὺς ἵππους ὑπὸ τὸν Ἀχμέτ Ἐβρενζήν· ἀποχωρῶν δὲ εἶπε· « Διὰ τί ν' ἀκούσω προφερόμενον τὸ ὄνομα τῆς Σκόδρας; »

Οἱ δὲ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀποκλεισθέντες πανταχόθεν στενωῶς, ἠναγκάσθησαν νὰ φάγωσι κύνας, μῦς, ζῶα ἀκάθαρτα καὶ πεπαλαιωμένα δέρματα. Ὅθεν ἰδοῦσα ἡ Ἐνετία ὅτι ἀδύνατον ἦν νὰ σωθῶσιν, ἔστειλε

(1) Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ἐκάστη σφαῖρα εἶχε βάρος τριῶν ἕως δεκαπέντε κανταρίων. Σ. Μ.

(2) Ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας, τὸ 1474 ἔτος, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, μεγίστην πάσχοντες ἐνδειαν τροφῶν προέτειναν τῷ φρουρᾷ Λορεδάνῳ νὰ παραδοθῶσι διὰ συνθήκης. « Φάγετε, ἀπεκρίθη αὐτός, τὰς σάρκας μου· ὁ στρατιώτης τῆς Ἐνετίας νεκρὸς μόνον παραδίδει τὴν θέσιν ἧς τὴν φολακὴν ἀνέθετε αὐτῷ ἡ πολιτεία. »

πρὸς τὸν σουλτάνον τὸν γραμματέα τῆς πολιτείας Ἰωάννην Δαρσίον, κομιστὴν εἰρηνικῶν προτάσεων.

Ὁ δὲ Μωάμεθ, καὶ τοὶ ἐπιθυμῶν νὰ διαλλαγῇ μετὰ τῶν Ἑνετῶν, ὅπως μὴ ἐναντιωθῶσιν εἰς τὰς κατὰ Νεαπόλεως, Ρόδου καὶ Αἰγύπτου ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, παρέτεινεν ὅμως τὰς διαπραγματεύσεις, ὥστε μόλις τὴν 26 Ἰανουαρίου 1479 ὑπεγράφη συνθήκη, τούτους ἔχουσα τοὺς ὅρους:

« Νὰ παραδοθῇ τοῖς Τούρκοις ἡ Σκόδρα· ἡ ἀπεκδυθῇ ἡ Ἑνετία πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς Εὐβοίας· ἡ ἀποχωρήσωσιν αἱ ἐνετικαὶ φρουραὶ ἀπὸ τῆς Δήμου, τοῦ Οἰτύλου καὶ τῶν Καλαμῶν· νὰ στέλλῃ κατ' ἔτος πρὸς τὴν Πύλην ἡ Ἑνετία ὀκτὼ χιλιάδας ὑπερπύρων (χρυσῶν δουκάτων), ἐξαγοράζουσα δι' αὐτῶν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐμπορεύεσθαι κατὰ τὸν Εὐξείνιον, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ ἀποζημιώσῃ τὸν τουρκικὸν θησαυρὸν δι' ὀγδοήκοντα χιλιάδων σκούδων, ἅτινα ὑπεξαίρεσας δημόσιός τις λειτουργὸς τῆς Τουρκίας κατέφυγεν εἰς Ἑνετίαν. »

Ὁ δὲ Μωάμεθ ἀπέδιδε τοῖς Ἑνετοῖς τὴν χώραν ὅσῃν πρὸ τοῦ πολέμου κατεῖχον ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Δαλματία καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, πλὴν τῆς Κροΐας καὶ τῆς Σκόδρας. Ἐπετρέπετο δὲ καὶ τοῖς πολιορκουμένοις νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἢ νὰ ἀναχωρήσωσι, κατὰ θέλησιν. Πάντες ὅμως, καὶ στρατιῶται καὶ πολῖται, προστίμησαν τὸν τελευταῖον τοῦτον ὅρον.

Ἄλλ' ὡς ἔχοντες πείραν τῆς ἀπιστίας τοῦ Μωάμεθ οἱ χριστιανοὶ, ἀπήτησαν ὁμήρους πρὸ τῆς ἐξόδου· ἐξῆλθον δὲ τετρακόσιοι πεντήκοντα ἄνδρες καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα γυναῖκες, οἱ μόνον περισωθέντες, φέροντες τὰ ἱερά κειμήλια, τὸ πυροβολικὸν καὶ τὰ λείψανα τῆς περιουσίας αὐτῶν.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Diarium Parmense λέγει, ὅτι πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὄρων ἡ μὲν Ἑνετία ὑπεχρεώθη νὰ χορηγῇ τῷ σουλτάνῳ, εἴ ποτε προσεβάλλετο τὸ κράτος αὐτοῦ, καὶ ἑκατὸν νῆας, οὗτος δὲ νὰ βοηθῇ τὴν Ἑνετίαν ἐν ἀνάγκῃ δι' ἑκατὸν χιλιάδων ἵππέων. Καὶ δὲν πρέπει μὲν ἴσως νὰ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς μόνου ἱστορικοῦ, παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἕκτοτε τῆς Ἑνετίας ἡ πολιτικὴ μετεβλήθη, καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ, ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς φιλίας τῶν Τούρκων (1)· ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας δὲ αὕτη συμμαχία, πρῶτον μὲν σκοπὸν εἶχε πόλεμον κατὰ τοῦ Φερδινάνδου, δεῦτερον δὲ κατὰ τῶν Οὐγγρων.

Ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταστηρίδα πρὸ τῆς συνθήκης τῆς μεταξὺ Γαλλίας καὶ τοῦ ἔχθρου τοῦ

(1) « Θέλομεν καταδείξει ἐκ νέου, λέγει ὁ Χάμπερ, τοὺς ἀλλεπαλλήλους ἀγῶνας τῶν Ἑνετῶν ἵνα φέρωσι τοὺς Τούρκους εἰς Ἰταλίαν, καὶ συμμαχήσωσι μετ' αὐτῶν. Κατὰ τὰ χρονικά τοῦ Ἑνέκ, οἱ Ἑνετοὶ εἶναι ἀπὸ τοῦ 1475 ἔτους, συμφωνήσαντες ἀναγκωτῆν μετὰ τοῦ σουλτάνου, ἐχορήγησαν αὐτῷ ἐφόδια κατὰ τῶν Οὐγγρων· μετὰ δὲ τὴν ἄλωσην τῆς Σαβάκζης, ὁ Μπαθίας Κορβίνος εἶρε δύο πύργους πλήρεις τόξων φερόντων τὴν σφραγίδα τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Πλὴν καὶ τούτου δοθέντος, πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ πρᾶγμα εἰς ἀγενῆ ἰδιωτῶν κερδοσκοπίαν. » Τόμ. Γ'.

χριστιανικοῦ ὀνόματος, ἡ Νεάπολις καὶ ἡ Ἑνετία ἐρίζουσαι πρὸς ἀλλήλας ἐπιζήτουσαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ σουλτάνος ὠρελούμενος ἐπιτηδεύει ἀπὸ τῆς αἰτήσεως ταύτης ἐβοήθει, κατὰ τὰς περιστάσεις, τοὺς ἀπίστους κατὰ τῶν ἀπίστων, ἢ ὅπως λέγουσιν οἱ Τούρκοι ἱστορικοὶ, « τοὺς κύνας κατὰ τῶν χοίρων, καὶ τοὺς χοίρους κατὰ τῶν κυνῶν ».

Κυριεύτας δύο νήσων τοῦ Ἰονικοῦ πελάγους ἡτοιμάζετο ν' ἀποβῇ εἰς τὰ παραλία τῆς Νεαπόλεως· συγχρόνως δὲ ἔστειλεν ἕτερον στόλον εἰς Ρόδον, ἐπιθυμῶν οὕτω νὰ κατακτήσῃ ἐνταυτῷ καὶ τὰς δύο κυριωτέραις στρατηγικαῖς θέσεις τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ Αἰγαῖον.

Ὅθεν ἐνῶ τὸ 1480 ἔτος ὁ Βεζίρης Μεσσίχ, ἐκ τοῦ αἵματος τῶν Παλαιολόγων ὄρμα κατὰ τῆς Ρόδου μετὰ ἑκατὸν ἐξήκοντα πλοίων καὶ δέκα μυριάδων ἀνδρῶν, ὁ Ἀχμέτπασας, ἀναχωρήσας ἐξ Αὐλῶνος ἦλθεν εἰς τὸν ἐν Καλαβρία Ὑδροῦντα οὐ καὶ ἐγένετο κύριος τὴν 11 Αὐγούστου, μετὰ δεκαεπτὰ ἡμερῶν πολιορκίαν. Ἐκ τῶν εἰκοσιδύο δὲ χιλιάδων κατοίκων, δώδεκα μὲν καὶ ἐπέκεινα κατέσφαξαν ἢ ἐξηνδραπόδισαν, οἱ δὲ γέροντες ἐφρονεύθησαν καταπατηθέντες ὑπὸ τῶν ἵππων, οἱ ἱερεῖς ἐσφάγησαν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐξεδάρη ζῶν, ὁ φρουράρχος ἐδιχοτομήθη διὰ πρίονος, καὶ αἱ παρθέναι καὶ μοναχαὶ καὶ αἱ λοιπαὶ γυναῖκες ἠτιμιάσθησαν καὶ ἀπήχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν. Ὀκτακοσίους δὲ ἄλλους μὴ θελήσαντας νὰ ἐξομώσωσιν, ἀπεκεφάλισαν ἐντὸς στενῆς κοιλάδος, εἶτι καὶ σήμερον καλουμένης τῶν μαρτύρων.

Τῆς θηριωδίας ταύτης γενομένης γνωστῆς κατὰ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν τοσοῦτον κατεπτοήθησαν πάντες, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ πάπας Σίξτος ὁ ΣΤ' ἡτοιμάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ νὰ μεταφέρῃ καὶ αὐτὸς τὸν θρόνον εἰς Αὐενιῶνα.

Ἄλλ' ἡ αὐτὴ ἐπιτυχία δὲν ἔστειψε καὶ κατὰ τὴν Ρόδον τοὺς ἀγῶνας τῶν πολιορκητῶν· ὅτε οὗτοι ἦλθον νὰ κυριεύσωσι τῆς νήσου τοιαύτην εἶχον πεποίθησιν περὶ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τοῦ ἐπιχειρήματος, ὥστε πλὴν τῆς ἄλλης σκευῆς ἔφερον καὶ σάκκους ἵνα θέσωσιν ἐν αὐτοῖς τὰ λάφυρα, καὶ σχοινία ἵνα δέσωσι τοὺς νέους καὶ τὰς παρθένους, καὶ ὀκτὼ χιλιάδας πασσάλων ἵνα ἀνασκολοπίσωσι τὸν Μέγαν Μάγιστρον καὶ τοὺς ἱππότες. Οἱ ἐν τῇ πόλει ὅμως τοιαύτην ἀντέταξαν ἀνδρίαν, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν ἔχθρον ν' ἀποχωρήσῃ κατησχυμμένος.

Τὸ 1489 ἔτος Ἰννοκέντιος ὁ Η', ἐκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης εἰς πόλεμον σταυροφορικὸν κατὰ τῶν Τούρκων· οὐδεὶς ὅμως ὑπήκουσεν (1).

(1) Ἐνῶ ὁ Ἰννοκέντιος ἐκήρυττε σταυροφορίαν, ἐδέχετο παρὰ τοῦ Βασιλεῦτος σύνταξιν τεσσαράκοντα χιλιάδων ὑπερπύρων ἵνα φυλάξῃ παρ' αὐτῷ τὸν υἱὸν τοῦ Μωάμεθ Ζιζήμην! Ὁ ἐπιερχόμενος μετὰ τινος ἐπιστάσις τὴν ἱστορίαν τῆς πολυωδύνου ἐκείνης ἐποχῆς, θέλει φέρει βλέπων ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως, εἴτε δι' ἀδιαφορίαν, εἴτε δι' ἰδιωτελίαν, εἴτε διὰ μῖσος κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὐ μόνον δὲν ἀνεχαίτισαν ἀλλὰ καὶ συνέτριξαν τὸν χεῖμαρρον τῶν μουσουλμανικῶν ἐκπορθήσεων. Σ. Μ.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους εὐδοκήσας ὁ Θεὸς ἔθετο πέρας εἰς τὰς τσοσάυτας συμφοράς. Ἐνῷ ὁ Μωάμεθ μελετῶν καὶ νέας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ῥώμης, τῆς Περσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου συνήθροζε μεγάλας δυνάμεις, ἀπέθανε τὴν 3 Μαΐου 1481 τὸ πεντηκοστὸν δευτερον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ πορθητοῦ τούτου τῆς βασιλείδος τῶν πόλεων, τινὲς δὲ καὶ πρὸς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον παρέβαλον αὐτόν. Ναὶ μὲν οἱ θριαμβοὶ τοῦ Μωάμεθ ὑπῆρξαν ἄξιοι πολλοῦ λόγου, καὶ ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη ἔτρεμον ἀκούουσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οὐχ ἦττον ὅμως ἐστερεῖτο τῶν ἀρετῶν μεγάλου στρατηγοῦ. Ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὸν κόσμον ἐντὸς δέκα ἐτῶν μετὰ μόνον τριάκοντα καὶ πέντε χιλιάδων στρατιωτῶν, ἡ μᾶλλον διὰ μόνης τῆς ἀπαρμιλλοῦ στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος· ὁ δὲ Μωάμεθ ὁδηγῶν ἀπαιραρίθμους ἀγέλας ἀνθρώπων, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀνεχόμενος ἀντίστασιν, ἀλλὰ πάντα ὑποτάσσων εἰς τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ θελησιν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ πυρὸς, ἀθετῶν τοὺς ὄρκους, ἀδιστακτικῶς μεταχειριζόμενος ἀντὶ ὀπλων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν ἐπιβουλήν, καὶ πολεμῶν πρὸς ἐχθροὺς εὐκρίθμους, διγνοοῦντας καὶ ἀσθενεῖς, εὐκόλως ἀνήγειρε τρόπαια δόξης. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπτά χιλιάδες ἀνδρῶν κατεπολέμησαν αὐτὸν ἐπὶ πεντήκοντα καὶ πέντε ἡμέρας· μετ' εὐαρίθμων ἐπίσης στρατιωτῶν ἀπέκρουσεν αὐτὸν ὁ Σκεντέρμπεης, καὶ τὰς πολυπληθεῖς αὐτοῦ φάλαγγας κατέσρεψαν ὁ Οὐνιάδης καὶ οἱ Ῥόδιοι. Ἡ ἀσθένεια τῆς ἐλληνικῆς αυτοκρατορίας, αἱ πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἔριδες τῆς Περσίας, ἡ ἀδυναμία τῶν Μαμελούκων, καὶ ἡ ἀναλγησία ἅμα δὲ καὶ αἱ διχόνοιαὶ τῶν Δυτικῶν, ἰδοῦ τί ἀνέδειξαν τὸν Μωάμεθ νικητὴν καὶ κραταῖον.

Πρὸ τοῦ Μωάμεθ Ὁθμᾶν ὁ θεμελιωτὴς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, θανατώσας διὰ βέλους τὸν θεῖον αὐτοῦ, ἔδωκε πρῶτον παράδειγμα φόνου οἰκογενειακοῦ. Τοῦτον ἐμιμήθη ὁ Βαγιαζίτ φονεύσας τὸν ἴδιον ἀδελφόν· ὁ Μωάμεθ ὅμως ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῷ τὸν θρόνον, οὐ μόνον ἐδολοφόνησε γαλακτουχοῦμενον ἔτι τὸν ἴδιον ἀδελφόν, ἀλλὰ καὶ διὰ νόμου καθιέρωσε τὴν ἀδελφοκτονίαν (1).

Τὸ Κοράνιον λέγει ὅτι « ἡ ἀταξία εἶναι ὀλεθριωτέρα τοῦ φόνου. » Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐντολήν, τοσοῦτω συμφέρουσαν εἰς τε τὰς κλίσεις καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐγκολπωθεὶς ὁ Μωάμεθ, ἐθεσπίσατο τάδε· « Οἱ πλειστοὶ τῶν νομοθετῶν ἐδήλωσαν ἐπισημῶς ὅτι ὅσοι τῶν ἐνδόξων υἱῶν καὶ ἀπογόνων μου ἀναβῶσιν εἰς τὸν θρόνον, δύνανται διὰ τὴν

ἡσυχίαν τοῦ κόσμου νὰ θανατώσωσι τοὺς ἰδίους ἀδελφοὺς (1) ».

Ναὶ μὲν καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν Εὐρώπην εὐρίσκομεν πολλὰ τοιούτων πολιτικῶν ἐγκλημάτων παραδείγματα· ἀλλὰ ποτὲ δὲν παρέδχθησαν ἐκ συστήματος τὸν αἱματηρὸν τοῦτον θεσμὸν τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας. Ὁ Δαρεῖος καὶ πεντήκοντα τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν ἴδιον πατέρα Ἀρταξέρξην, ἐννενηκοντοῦτῃ τὴν ἡλικίαν, ὁ δὲ ὄχλος ἀντιτιμωρούμενος τοὺς φονεῖς ἀπέκτεινε καὶ τοὺς πενήκοντα μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Καὶ Φραάτης δὲ ὁ Δ' (Φερχάτ) ἐφόνευσε τὸν πατέρα, τὸν πρωτότοκον υἱὸν καὶ τοὺς τριάκοντα ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Ναὶ μὲν κατὰ τὸν Ἰουστίνον (2) ἐθεωρεῖτο ἐνδοξὸς ἡ διὰ τοιούτων φόνων ἀνάβασις εἰς τὸν θρόνον· τὴν ἀδελφοκτονίαν ὅμως πρῶτος ὁ Μωάμεθ καθιέρωσε διὰ νόμου.

Ἄλλὰ μὴ μόνον ἡ πράξις αὕτη κατεμόλυνε τὸν χαρακτῆρα τοῦ κατακτητοῦ τοῦ Βυζαντίου; ἐξ ἐναντίας ἦν ἀδυσωπήτως σκληρὸς, ἐπίορκος, ἀσελγῆς, δόλιος, καὶ φοβερὸς ἐκτελεστής τοῦ περὶ παιδομαζώματος (3) νόμου.

Δὲν ἐστερεῖτο ὅμως καὶ ἀξιολόγων προτερημάτων· ἔχων νοῦν οργανιστικὴν μετεβύθμισιν τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν· διὰ πολλῶν δὲ κατακτήσεων ἐξέτεινε τὰ ὅρια τῆς πατρικῆς κληρονομίας. Ἄλλὰ καὶ γεωγραφικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις εἶχε, μόνην δὲ γλῶσσαν ἐγίνωσκε τὴν τουρκικὴν (4).

Ἦν δὲ καὶ τῶν ἐπιστημῶν προστάτης· ἐποπλασίασε τὰ σχολεῖα, καὶ ἐχορήγησε συντάξεις πρὸς τοὺς ποιητὰς, ὅπως διὰ τῶν ἐπαίνων αὐτῶν καλύψῃ τὰ αἴσχη καὶ τὰ ἐγκλήματα εἰς ἃ ἐξώκειλε. Διὸ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀπένευσε τὸ ἐπίθετον Ἀουνὶ ἦτοι μεταδοτικὸς. Τὴν δὲ θέσιν τοῦ διδασκάλου τοῦ σουλτάνου καταστήσας διαρκῆ ἀνέδειξεν ἄλλην λειτουργίαν τοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ δώδεκα σοφοὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἐγκρίτων ἀνέδειξαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην.

Μετὰ τῶν πρώτων δὲ νομομαθῶν τῆς Αὐλῆς ἦν καὶ ὁ Μολλά Κουράνης, ὅστις ἐρῶραπισέ ποτε τὸν νέον ἡγεμόνα μὴ θέλοντα νὰ ἀναγνώσῃ τὸ Κοράνιον. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Μωάμεθ εἰς τὸν θρόνον ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἐξήκολούθει θεωρῶν ὡς ἴσον, μηδέποτε προσκυνήσας αὐτόν.

Κατὰ τὰς ἐκστρατείας ὁ Μωάμεθ συνωδεύετο ὑπὸ πολλῶν σεῖκων ἐκ τῶν ὀνομαστοτέρων. Τούτων δὲ οἱ μᾶλλον γνωστοὶ εἰσὶν ὁ Ἀκχέμες Οὐδδὶν φιλόλογος, ἰατρός καὶ μουσικός, ὁ ἀνακαλύψας τὸν τάφον τοῦ Ἐγιούπ, καὶ ὁ ποιητὴς καὶ μουσικός

(1) Pevjoulat, Hist. de Constantinople, τόμ. Α'.

(2) XLII c. V.

(3) Οὕτω ὀνομάσθη ἡ διὰ τῆς βίας ἀρπαγὴ καὶ κατὰξίς τῶν παιδῶν τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ σῶμα τῶν γυνισσάρων. S. M.

(4) Hammer, τόμ. Γ'.

(1) Περὶ τῶν φόνων τούτων ὑπάρχει συγγραμμάτων ἄγνωστον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλὰ περιεργάστον. Ἰδοῦ ἡ ἐπιγραφή αὐτοῦ· Dissertationem politicam de parricidio Osmanidarum, pioside viro proclarissimo Dno. M. Michaelie Liebentatz, Siles. Ampliss. Facult. Philos. Adjuncto dignissimo, fautore suo honoratissimo, in illustri Academia Wittenbergensi publici examinandam sistit Gottlob Becker, Stolpensis Misa. A. D. 31. Aug. anni christiani 1664.

Ἄβουλ Οὐέρκς, ὅστις τοιούτην εἶχεν ὑπερῆρανίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, ὥστε καὶ αὐτῷ τῷ σουλτάνῳ ἀπηγόρευσε τὸ ἐπισκέπτεσθαι καὶ διαταράττειν αὐτόν. Ὁ δὲ Μωάμεθ οὐ μόνον δὲν ὠργίσθη, ἀλλὰ καὶ τέμμενος κατεσκευάσεν ἐπίτηδες αὐτῷ.

Συντάξεις ἰσοβίοι ἐδίδοντο πρὸς τοιάκοντα ποιητὰς ἐγγωρίους καὶ ξένους· κατ' ἔτος δὲ ἔσταλλε πρὸς τὸν Χοτζαΐζιχαν, τὸν πρῶτον συγγραφέα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν ταῖς Ἰνδίας, χίλια ὑπέρπυρα, καὶ χίλια ἄλλα πρὸς τὸν μολλὰ Τζαμὴν, τελευταῖον μέγαν ποιητὴν τῆς Περσίας.

Οὕτω πως ἐνισχυθεῖσα ἡ ὀθωμανικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη ταχέως· ἐν Προύσῃ ὡς καὶ ἐν Γερμανικοπόλει (Κασταμονῆ) συνεροτήθη πλείασι λυρικῶν ποιητῶν, μεθ' ἧν καὶ γυνή τις Σέϊνεπ καλουμένη.

Ὁ Μωάμεθ πρῶτος διέταξε τὰ τοῦ τάγματος τῶν Οὐλεμάδων, ἥτοι τῶν θεολόγων καὶ νομικῶν. Καθῆκαν ἔχον τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας, τὸ τάγμα τοῦτο συνείχετό πως μετὰ τοῦ κλήρου· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπεχώρησεν αὐτό. Οἱ μὲν Οὐλεμάδες ἀπολαύουσι μεγίστης τιμῆς καὶ ἐνεργοῦσι δραστηρίως ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν· τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, τὸν μέγαν μουφτην, λατρεύουσι σχεδὸν πάντες· τοῦ κλήρου ὅμως ἡ ἰσχὺς εἶναι πολὺ κατωτέρα.

Ἀποθανὼν ὁ Μωάμεθ ἀφῆκε δύο υἱοὺς, τὸν Βαγιαζίτην ὅστις καὶ διεδέχθη αὐτόν, καὶ τὸν ὠραῖον καὶ ἀνδρεῖον καὶ εὐφυῆ Τζέμ, τὸν γνωστὸν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζιζήμου (1). Τοῦ βίου αὐτοῦ αἱ δραματικαὶ περιπέτεται ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε οὐ μόνον κατεθρόνισαν τὴν τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπομνημονεύματα καὶ μυθιστορήματα συνεγράφησαν ἐκτραγωδοῦντα τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Καὶ ἀληθῶς τραγικὸς ὁ βίος τοῦ βασιλοπαίδος τούτου· υἱὸς τοῦ φοβεροῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατακτητοῦ τοῦ ἐκροβίσαντος σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, ὁ Ζιζήμης πίπτει ἕνεκα προδοσίας ἱερατικῆς εἰς χεῖρας χριστιανῶν, παραπέμπεται δέσμιος ἀπὸ φρουρίου εἰς φρούριον καὶ ἀπὸ Αὐλῆς εἰς Αὐλὴν, πωλεῖται ὡς κτήνος, υποβλέπεται ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει ὡς φίλος τῶν χριστιανῶν, ἐν δὲ Γαλλίᾳ καὶ Ῥώμῃ ὡς ζήλωτὴς μουσουλμάνος, ἢ ὡς ἀσπασθεὶς τὰ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐν ᾗ καὶ ἀπέθανον μάρτυρες ὅ τε υἱὸς καὶ δύο αὐτοῦ ἐγγόναι· ὑπομένει μετὰ καρτερίας ἐπὶ δεκατρία ἔτη κακώσεις, ὕβρεις, κινδύνους, τιτρώσκεται ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ ἔρωτος ἢν ἔψαλλε διὰ στίχων, καὶ ἐπὶ τέλους δηλητηριάζεται ἐν Νεαπόλει τὸ τριακοστὸν ἔκτον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας, κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Στ'.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ οἱ λαοὶ ἤλπισαν ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἀκμάζον ἤδη τουρκικὸν κράτος ἤκμασε καὶ ἀνεπτύχθη ἔτι

μᾶλλον ὑπὸ Βαγιαζίτην τὸν Β'. Μετ' αὐτὸν δὲ ὁ μὲν Σελίμ Α', ὁ ἐπικληθεὶς θηριώδης, κατετρόπωσε τοὺς Μαμελοῦκους, καὶ ὑπέταξε τὴν τε Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, ὁ δὲ Σολεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπὴς κατέκτησε τὴν Ῥόδον, κατέβαλε τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ ἐλθὼν ἔπηξε τὰς σκηνὰς αὐτοῦ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Βιέννης.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκστρατείαν ἀρχεται ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας Μωάμεθ τοῦ Β'. Ὁ Ἰωάννης Σοβιέσκης, βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν τῆς Αὐστρίας, οὐ μόνον αὐτὴν ἔσωσε κατατροπώσας καὶ ἀποδιώξας τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπην πᾶσαν ἐνεθάρρυνεν. « Ὁ Ἰωάννης Σοβιέσκης ἐγεννήθη, ἤβησε καὶ ἔζησεν ἵνα καταπολεμῇ τὸ τουρκικὸν κράτος. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἔργον ὀλοκλήρου τοῦ βίου αὐτοῦ. Τοῦτου ἡ στιβαρὰ χεὶρ ἔθετο τὸ ὄριον ὃ οὐδέποτε πλέον ὑπερέβησαν οἱ Ὀθωμανοί. Αἱ ἀκαταγώνιστοι καὶ φοβεραὶ τῶν βροχάρων ἐπιδρομαὶ ὡς λυσσῶντα κύματα συνετρίβησαν πρὸ τῶν θριάμβων αὐτοῦ, ἡ δὲ τέως ἀμυνομένη Εὐρώπη ἐπέτεθη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Ἀδρίου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ἰλισσοῦ· τὰ ἀτίθασσα ἐκεῖνα στίφη ἀπεχώρησαν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τέλους ἀνεγερθέντες ἐκ μέσου τῶν ἐρειπίων, διεσάλπισαν τὸ μέγα αὐτῶν ὄνομα κατὰ τὰς Θερμοπόλιας. Οὕτω ἐπληρώθη τὸ ῥῆθρον ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ Βιέννῃ ὑπὸ τινος ἰεροφάντου· ἐγένετο ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ ὃ ὄνομα Ἰωάννης (1). »

Θυμασται ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Ις' ἑκατονταετηρίδος. Οἱ ἡγεμόνες οἵτινες ἐβασίλευον τότε ἐν Εὐρώπῃ κατέλιπον διαδάντες ἀνεξάλειπτα ἔχνη. Σελίμ ὁ Α' καθυποτάσσει τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ὧν ἐκράτουν οἱ Μαμελοῦκοι ἀπὸ τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ μέγας Σολεϊμάν, ὁ τρόμος οὗτος τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, πολιορκεῖ τὴν Βιένναν, καὶ στέφεται ἐν Βαγδατίῳ βασιλεὺς τῆς Περσίας.

Συγχρόνως πρὸς ἄρκτον Γουστάβος ὁ Β΄ εὐλαστὴς ἐν Σουηκίᾳ τὸν ξένον ζυγὸν ἀναγορεύεται δι' ἐκλογῆς βασιλεὺς τῆς χώρας ἣν ἠλευθέρωσεν.

Ἐν δὲ Ῥωσίᾳ Ἰβάν ὁ Γ' καὶ Ἰβάν ὁ Δ' ἀποδιώκουσι τοὺς Ταρτάρους, βαρβάρου ἔθνους βαρβάρους ἀρχηγούς· οὐχ ἦττον ὅμως μεγάλης τιμῆς ἀξίοι εἰσὶν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἰδίας πατρίδος.

Ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ Κάρολος ὁ Ε', κύριος τῶν κρατῶν τούτων, ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης, καὶ πολεμῶν καὶ διαπραγματευόμενος καὶ ἀείποτε εὐδοκιμῶν, ἀναδεικνύεται ἰσχυρότατος αὐτοκράτωρ μετὰ Κάρολον τὸν Μέγαν. Δημιουργήσας ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, καὶ θεὸς φραγμοὺς κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ὀθωμανῶν, καταθέτει ἐπὶ τέλους πάντα αὐτοῦ τὰ στέμματα, καὶ αὐτὸς ὁ συνταράξας τὴν Εὐρώπην κατακλείεται καὶ ἀποθνήσκει ἐν μοναστηρίῳ.

(1) Ὅρα περὶ αὐτοῦ Πανδώραν, τόμ. Στ', φυλλάδ. 143, σελ. 503. Σ. Μ.

(1) M. de Salvandy, hist. de Pologne, avant et sous le roi Jean Sobieski, tom. I.

Φραγκίσκος ο Α', ἦπτον μὲν τοῦ Καρόλου ἔμπειρος, ὁλλὰ εὐθύτερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος, θαυμάζεται ἐπίσης ὑπὸ τῶν λαῶν. Νικηθεὶς δὲ καὶ ἀπχθεις εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀλλ' ἔνδοξος καὶ κατ' αὐτὰς τὰς συμφορὰς, ἐτίμησε τὸ γαλλικὸν ὄνομα καὶ μετ' αὐτὴν τὴν περὶ Τιχίνον ἦπταν. Πάντα ἀπώλεσα ἔγραφε πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ πλὴν τῆς τιμῆς. Προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ὠραίων τεχνῶν, ἐλάμπρυνεν ἰδιαζόντως τὴν πατρίδα αὐτοῦ.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ σκληρὸς Ἑρρίκος ὁ Η' ἀναγορεύει ἑαυτὸν ἀνώτατον ἄρχοντα καὶ προστάτην τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, διότι ὁ πάπας ἐδίστασε νὰ διαζεύξη αὐτὸν ἀπὸ Αἰκατερίνης τῆς ἐξ Ἀρχονίας· εἶχε δὲ καὶ ἀντὶ συμβόλου στρατιωτικὴν τείνοντα τὸ τόξον, καὶ παρ' αὐτὸν τὰ λόγια ταῦτα· « Πᾶς δὲν ὑπερασπίζω εἶναι κύριος. »

Ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης Λέων ὁ Γ' ἐπὶ τοσοῦτον προήγαγε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὥστε ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤμασεν ἐκλήθη Αἰὼν τοῦ Λέοντος.

Ἐν Πολωνίᾳ Σιγισμόνδος ὁ Α' ἐπωνομάσθη, καὶ δικαίως, Μέγας, καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐβασίλευον ἐνδοξῶς ὁ Σάχ Ἰσμαήλ, θεμελιωτὴς τῆς δυναστείας τῶν Σοφιδῶν, καὶ ὁ Σάχ Ἐκβέρ, ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μεγάλων Μογγόλων.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, θρησκευτικαὶ μεταρρυθμίσεις φέρουσιν ὅμοια ἀποτελέσματα κατὰ τε τὴν Ἀρρικὴν καὶ τὴν Γερμανίαν, παρὰ τε τοῖς χριστιανοῖς καὶ τοῖς μουσουλμάνοις. Κατὰ τὸ ἀχανὲς κράτος τῆς Μαυριτανίας ἰδρύεται μετὰ νέας κυβερνήσεως καὶ νέα γενεὰ βασιλέων, καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην τελεῖται συγχρόνως θρησκευτικὴ ἐπανάστασις· ὁ Λουθηρος ἀποσπᾷ ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ Πέρσι χωρίζονται διὰ παντός ἀπὸ τῶν Τούρκων χάριν τοῦ Ὁμάρ καὶ τοῦ Ἀλῆ.

Ὁ μὲν Κορτεζ μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ στρατιωτῶν καταβάλλει τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῆς Μεξικῆς, ὁ δὲ Πίσαρος ὑποτάσσει τὴν Περουβίαν, καὶ ὁ Μέγας Ἀλβουκέρκης ὀλίγας ἐπίσης ὀδηγῶν δυνάμεις, νικᾷ τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἰνδῶν ἡγεμόνων καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν μουσουλμάνων, καὶ ἰδρύει ἐν Ἰνδίας τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν τῆς Πορτογαλλίας.

Περὶ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχὴν ἡ θεία πρόνοια συμπλοῦσα τὸ ἔργον αὐτῆς, στέλλει ἐξόχους ἀνδρας εἰς τὸν κόσμον καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ συνετάρασσον μὲν τὴν Εὐρώπην πόλεμοι φιλοδοξίας ἐπὶ τέλους δὲ καὶ πόλεμοι θρησκευτικοί, μεταξὺ ὅμως αὐτῶν ἀνέθαλον κατὰ τε τὴν Ῥώμην, τὴν Νεάπολιν, τὴν Ἑνετίαν, τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὴν Φερόρραν αἱ ὠραῖαι τέχναι, καὶ τὰ ἦθη τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν ἐγένοντο ἡπιώτερα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην· ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἐμπορία κατέστη γενικωτέρα καὶ δραστηριω-

τέρα, καὶ μάλιστα ἐν Μασσαλίᾳ, Λουγδούνῳ καὶ Ὀλλανδίᾳ.

Ἐν Γερμανίᾳ αἱ πόλεις τῆς Αὐγούστης καὶ Νουρεμβέργης διέδιδον τὰ ἐξαισια τῆς Ἀσίας προϊόντα, ἅτινα ἐπορίζοντο ἐν Ἑνετίᾳ, καὶ ἐν Αὐγούστη ἀνηγείροντο μεγαλοπρεπέστατα κτίρια.

Ἐνὶ λόγῳ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἐγεννᾶτο καὶ ἀνεπτύσσεται· τί δὲ ἐγένετο εἴ ποτε ὑπερίσχυον τὰ ὄπλα τῶν ἀγρίων κατακτητῶν τῆς ἑλληνικῆς αυτοκρατορίας, εἴ ποτε μὴ ἀπέκρουεν ὁ ἥρωϊκὸς τοῦ Σκεντέρμπεη βραχίων ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη τὸν χεῖμαρβρον, ὅστις ἠτοιμάζετο νὰ εἰσβάλῃ ἀκάθεκτος εἰς τὴν Δύσιν;

Μετὰ τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος ὁ υἱὸς τοῦ Σκεντέρμπεη κατέφυγεν εἰς τὰ ἐν Νεαπόλει κτήματα αὐτοῦ· ἐκ δὲ τῶν γενναίων τοῦ ἥρωος συστρατιωτῶν ἄλλοι μὲν ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι δὲ ἀπήχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν (1).

« Αἱ πόλεις, ἔγραφον ὁ πάπας Παῦλος Β' πρὸς τὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας, ὅτι ἀντέστησαν μέχρι τοῦ νῦν εἰς τὴν λύσσαν τῶν Τούρκων, ἐγένοντο ἐπὶ τέλους ὑποχείριαι. Κατὰ τὸν ἐπικείμενον τοῦτον κίνδυνον πάντες οἱ παρὰ τὴν Ἀδριατικὴν λαοὶ πρέμουςιν.

» Ἀδύνατον νὰ μὴ θρηνήσῃ τις βλέπων τὰ πλοῖα, ἅτινα ἀναχωροῦντα ἐκ τῆς ἀλβανικῆς παραλίας, καταφεύγουσιν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας, καὶ τὰς γυμνάς καὶ τεταλαιπωρημένας οἰκογενεάς, αἵτινες διωχθεῖσαι ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτῶν, κήθηται περὶ τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης τείνουσαι τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανόν, καὶ θρηνολογοῦσαι ἐν γλώσῃ ἀκατάληπτο. »

Τὴν κληρονομίαν τοῦ Σκεντέρμπεη ἐσχόπει νὰ ἀποδώσῃ ὁ Μωάμεθ πρὸς υἱὸν ἢ ἐγγονον ἀδελφῆς τινος ἐκείνου καὶ συζύγου τοῦ Χάμζα, ἀνατραφέντα ἐν τῷ ἰσλαμισμῷ· μέρους ὅμως τῆς Ἠπείρου κατέστησαν αὐτὸν δεσπότην.

Ὁ τελευταῖος ἀπόγονος τοῦ Σκεντέρμπεη ὑπῆρξεν ὁ Μαρκίων Saint-Ange, πεσὼν τὴν 24 Φεβρουαρίου 1525 ἐν τῇ περὶ Τιχίνον μάχῃ, καθ' ἣν διώκει ἰδιαίτερον στρατιωτικὸν σῶμα. Παῦλος δὲ ὁ Ἰόβης λέγει ὅτι ἐφρονεύθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φραγκίσκου Α'. Τὸ καθ' ἡμᾶς διατάζομεν περὶ τούτου, μὴ θέλοντες νὰ πιστεύσωμεν ὅτι χεῖρ ἡγεμόνος τῆς Γαλλίας ἐξήλειψε τὴν τελευταίαν ῥανίδα τοιοῦτου ἡρωϊκοῦ αἵματος.

(1) Οἱ Μιρδῖται μόνον ἐξηκολούθησαν ἀγωνιζόμενοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως δὲν ἐδέχθησαν αὐτοὺς, οἱ μὴ μετοικήσαντες προσέφεραν τὴν ἰδίαν πατρίδα τῷ ἡγεμόνι τῆς Σαβαυδίας Καρόλῳ Ἐμμανουὴλ (1492). Καὶ ὑπετάγησαν μὲν ἐπὶ τέλους τοῖς Ὀθωμανοῖς ὡς ἐγκαταλειφθέντες ὑπ' ἀπάτης τῆς Εὐρώπης, ἐτήρησαν ὅμως τὰ ὄπλα καὶ τὰς ἰδιοκτησίας, οὔτε ἀπέτισαν φόρους, ἀλλ' οὗτ' ἐπέτρεψαν τοῖς Τούρκοις νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Οὔτοι δὲ ἀνάγκη πειθόμενοι ἐσεδίσθησαν τοὺς ἀντιπάλους, καὶ μόνον τοὺς μεταδάντες εἰς τὰς πεδιάδας καθυπέβηλον εἰς τὸν ζυγὸν αὐτῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ.

Α'. Σελίς 3.

« Ἐνῶ δὲ καθυπέδαλεν εἰς αὐστηρὰν πειθοχρίαν τοὺς στρατιωτικοὺς, κατασταθέντας μάστιγας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ τῆς προσηγομένης βασιλείας, καὶ ὑπέταξεν αὐτοὺς εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν τόπων ὅπου διέμενον, ἀνήγειρε τοὺς τῆς μέσης τάξεως, ὥπλισε τὸν ἐπαρχιακὸν στρατὸν, διήρσε τοὺς κατοίκους τῶν Παρισίων εἰς ἐξήκοντα καὶ μίαν συντεχνίας ἐχούσας καὶ στρατιωτικὰ καθήκοντα, καὶ ἐκλεγούσας τοὺς ἀξιωματικούς αὐτῶν, ἐθέσπισε δημοτικὰς διοικήσεις, συγκροτούμενας ψήφῳ τοῦ λαοῦ, ἐφρόντισεν ἰδίως περὶ τῆς ἐμπορίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, καθύσων ἐκ τούτων πηγάζει ἡ εὐδαιμονία τῶν τῆς μέσης τάξεως, καὶ διατίμησε δικαίως τὰ ξένα νομίσματα.

« Ἄλλ' ἢ πράξις τοῦ Λοδοβίκου ΙΑ', ἡ μᾶλλον τῶν ἄλλων συντελέσασα εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀπελευθέρωσιν, ὑπῆρξε τὸ ἀμετακίνητον τῶν δικαστῶν. Καὶ μὲν αὐτὸς ὁ ἀνοψήσας τοιοῦτον φραγμὸν κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας δὲν προέβλεπε τὴν ἐκ τῆς καινοτομίας ταύτης μεγάλην ὠφέλειαν ἄλλ' οὐχ ὅσον τὸ εὐεργέτημα ἐγένετο.

« Περὶ αὐτὸν ἔχον ἐπιβούλους μιγιστάνς, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ οὐ μόνον δὲ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ πράξεις εἰς τοῦτο ἀπέβλεπον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προσηνείας τῶν τρόπων, καὶ τῆς μετὰ τῶν τῆς μέσης τάξεως πολιτῶν οἰκειότητος, καὶ διὰ συνεχῶν ἐπισκέψεων πρὸς τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν ἀπειδείκνυε τὴν κλίσιν αὐτοῦ ταύτην. Καὶ ὅμως δὲν ἀπέκτισέ ποτε τὴν ἀγάπην ἣν τόσον ἐπεζητεῖ· διότι μεταξὺ τῆς καρδίας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ μονάρχου ἔκειτο πολλὰ λαμπρόμοι· ναὶ μὲν τὰ θύματα ἦσαν ἐκ τῶν μεριστάνων, ἀλλὰ τὸ αἷμα ἐμίαινε ὅλους καὶ ἡ φρίκη ἦν γενική.» (Sismondi, hist. des Français.)

Β'. Σελίς 3.

Συνθήκας ὀδοσκόποντα πέντε νῆας πολεμικὰς ἐξήρχοντο ἐκ τῶν λιμένων τῆς Ἑνετίας· ἐφοπλίζοντο δὲ ἐν τάχει διότι, κατὰ τὰς διατάξεις, ἐκάστη πόλις συνεισέφερεν ἀριθμὸν ναυτῶν· καὶ ἡ μὲν πρωτεύουσα ἐχορήγηε ἄνδρας διὰ πενήκοντα ναῦς, ἄλλαι δὲ πόλεις διὰ μίαν ἢ δύο, καὶ ἡ Κρήτη διὰ δέκα. Ἰδὲ Dugu, his. de Venise τόμ. Γ'.

Γ'. Σελίς 4.

« Εὐγένιος ὁ Δ', καὶ τοὶ πολλὰς ἄλλας φροντίδας ἔχων, ἠγάπησεν ὅμως τὰς ἐπιστήμας, ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ ὀνομαστοτάτους σοφοὺς, ἀνέθετεν αὐταῖς λειτουργίας δημοσίας, καὶ εὐτυχέστερος Ἰννοκεντίου τοῦ Ζ', ἀνεκρίνετο τὸ βωμαϊκὸν πανεπιστήμιον. Γενναϊότατος καὶ μεταδοτικὸς πρὸς πάντας τοὺς πεπαιδευμένους σπενθίζε νὰ λέγῃ ὅτι « οὐ μόνον τὴν σοφίαν αὐτῶν πρέπει ν' ἀγαπῶμεν ἀλλὰ καὶ τὴν ὀργὴν αὐτῶν νὰ φοβώμεθα, διότι δὲν παροξύνονται ἀτιμωρητῆ.» Ἄλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους πάπας Νικόλαος ὁ Β' ἐτίμησε τοὺς πεπαιδευμένους. Καὶ ἦν μὲν υἱὸς πτωχοῦ ἱατροῦ, ἀλλὰ τοσοῦτος ἐθέρμαινε αὐτὸν ἔξως πρὸς τὴν παιδείαν, καὶ τοσοῦτον ἐγένετο γνωστός διὰ τὴν μάθησιν αὐτοῦ, ὥστε ἀνέβη καὶ εἰς τὰς ὑψηλότερας ἀρχάς. Κατεγίνετο δὲ ἰδίως ἐκ νεότητος αὐτοῦ εἰς ἀναζητήσιν ἀρχαίων χειρογράφων, ἀνεγίνωσκε καὶ τὰ δυσκολώτερα καὶ ἀντέγραφε θυμασιαίς αὐτὰ. Ὅτε ἀνηγορεύθη πάπας συνακάλεσεν εἰς τὴν Λύβην αὐτοῦ τοὺς ἐγκριτοτάτους τῶν σοφῶν, τὸν Γεώργιον Τραπεζοῦντιον, Θεόδωρον Γαζῆν, Φρ. Φίλιππον καὶ πολλοὺς ἄλλους, καὶ ἀναλώμασιν αὐτοῦ μετεφράσθησαν οὐκ ὀλίγοι Ἑλληνικαὶ συγγραφαὶ καὶ πατέρες τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Χάριν δὲ τούτου ἐπεδοκίμειε καὶ χρήματα, καὶ οἰκίας, καὶ συντάξεις καὶ ἄλλας ἀμοιβάς.

« Συναβροσίας δὲ καὶ βιβλία ἄξια λόγου μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ μεγίστης δαπάνης, συνειρόντας πολῦτιμον βιβλιοθήκην, καὶ

πρῶτος κατέβαλε τὰ θεμέλια τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τοῦ Οὐατικανοῦ. Ἔστειλε σοφοὺς εἰς Γαλλίαν, Γερμανίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ἑλλάδα πρὸς ἀγορὰν ἢ ἀντιγραφὴν χειρογράφων, καὶ ἀνήγειρε κτίρια μεγαλοπρεπέστατα. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπόρους ἦν γενναϊότατος. Ἐνὶ λόγῳ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρετῶν ὅσαι ἐμπρέπουσιν ἀληθῆ ἰσράρχῃ καὶ ἡγεμονί.

« Δυστυχῶς ὅμως μόνον ὠκτὼ ἐτη διήρκεσεν ἡ ἐξουσία αὐτοῦ κλ. » (Gauguené, hist. littér. l'Italie τόμ. Γ')

Δ'. Σελίς 7.

Τὸ Βεράτιον ἐκτίσθη, ὡς λέγεται, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου καὶ ὀνομάσθη Πουλχερόλις ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πουλχερίας. Οἱ Βούλγαροι κατακτήσαντες αὐτὸ, παρῶντο μασαν Βελγράδιον· ὁ δὲ Παχυμέρης καλεῖ αὐτὸ Βελγερόλιαν καὶ Βελγερόλιαν κατὰ Καντακουζηνόν. Καθαρώτερον δὲ γίνεται περὶ αὐτοῦ λόγος ὑπὸ Γρηγορίου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ λέγει· « Τὸ τῶν Βελγερόλιων ὑψηλὸν καὶ, ὡς εἶπεν, ὑπερνήφελον φρούριον. » Οἱ Τοῦρκοι κυριεύσαντες αὐτὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη ἐπωνόμασαν α' Ἀρναούτ Μπελιγράτ », ἡ Βελιγράδιον τῶν Ἀλβανῶν. Σήμερον ὅμως καλεῖται Βεράτιον.

Ε'. Σελίς 10.

« Ἡ Θεσσαλονικὴ ὀνομάζετο τὸ πάλαι Θέρμι, ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν θερμῶν ὑδάτων πρὸς ἀντολάς καὶ μεσημβρίαν. Ἐνεῦθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἑρμαϊκοῦ κόλπου ὅπου καὶ σήμερον σώζεται. Περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων πολλοὶ καὶ γεωγράφοι καὶ ἱστορικοὶ ὁμίλησαν· ἀλλ' ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι αἱ Θέρμι κατ' ἀρχὰς ἦσαν μικρὸν χωρίον.

« Οἱ ἐγχώριοι φρονοῦσιν ὅτι ἡ Ἀνθεμοῦς ὑπῆρχε τότε πρωτεύουσα τῆς Μυθονίας, ἥτις πρὸς δυσμὰς μὲν ἐξετείνετο μέχρι τῶν περαλίων τοῦ Ἀξιοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι Κρηστωνίας ὅπου πιθανῶς ἔκειτο ἡ Φύσος.

« Μετενωμάσθη δὲ Θεσσαλονικὴ ὑπὸ Κασσάνδρου υἱοῦ Ἀντιπάτρου, ἀπὸ Θεσσαλονικῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ θυγατρὸς Φιλίππου καὶ Ὀλυμπιάδος. Ἐδόθη δὲ παρὰ τοῦ Φιλίππου τοιοῦτον ὄνομα τῇ Θεσσαλονικῇ, διότι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐνίκησε τοὺς Θεσσαλοὺς ἐκοιμήθη αὐτῷ ἡ εἰδησις τῆς γεννήσεως αὐτῆς.

« Ἐξ ὧν τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας μόνη αὕτη ἐτήρησεν ἴχνη τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος. Καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων δὲν ἔπαυσεν εἶσα ἐμπορικὴ ἀποθήκη τῶν προϊόντων ὧν τῶν πέριξ τόπων.

« Διὰ τοῦτο δὲν ὑπέκυψε καὶ αὕτη εἰς τὴν κοινὴν καταστροφὴν, εἰ καὶ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἡ Μακεδονία ἐγένετο πολλάκις θέατρον πολέμων, λοιμοῦ, δεσποτισμοῦ καὶ ἀμαθείας.

« Ἡ Ἀμφίπολις, ἥτις εἶχεν ἄλλοτε ὅσων σημασίαν καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ, παρήκμασε ταχέως ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιδρομὰς τῶν ἐκ Θράκης βαρβάρων καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἡ δὲ Θεσσαλονικὴ, φρουρούμενη μετὰ πλείονος προσήχθως ὡς οὐσα ἐκ τῶν προπυργίων τοῦ κράτους, ἔσωσε τὴν λαμπρότητα αὐτῆς μεταξὺ τῶν παραχῶν τοῦ μεσαιῶνος. Ἀγῶστον πότε περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ὅλα τὰ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σωζόμενα μνημεῖα ἀνήκουσιν εἰς τὴν βωμαϊκὴν ἐποχὴν.» Consuery, voyage dans la Macédoine.

Ζ'. Σελίς 13.

Περὶ τῶν Ἀλβανῶν πολλὰ ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν, καὶ γράφονται ἐτι καὶ μέχρι τῆς σήμερον· ἀξιολογώτερον δὲ πάντων τῶν περὶ αὐτῶν δημοσιευθέντων πονημάτων φαίνεται τὸ τοῦ K. Hahn, οὗ τινος γίνεται μνεία ἐν ὑποσημειώσει κατὰ τὴν 12 σελίδα τῆς παρούσης ἱστορίας.

Προσθήκαι εἰς τὰς σημειώσεις.

Σελίς 20, στήλη 2, § 5.

Ὁ Χαλκοκονδύλης ἔνα υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου ἀναφέρει, τὸν ἡμέτερον Γεώργιον. Ἴδου τὸ περὶ τούτου χωρίον. « Μεταξὺ μὲν τοι τῆς Ἡπειροῦ καὶ αὐτοῦ τῆς χώρας πόλεις τε ἐνεῖσιν αὐτῶν τε τῶν Οὐνετεῶν καὶ ἡ τοῦ Ἰθάκου χώρα τοῦ Καστριώτου, μετὰ δὲ ταύτην ἡ τοῦ Κομνηνοῦ χώρα (ἴσα τὴν ἀπὸ τῆς παρούσης τετάρτην σημείωσιν) τὰ πολλὰ παράλιος οὖσα· ἐπὶ μεσόγειον μὲν τὰ ἐξ βραχῦ τε παρατείνει ἐπὶ τὴν περίοικον τῆς Ἀργυροπολίχνης, αὐτὰ τούτῃ ὠκισμένης, ἐν ἧ ὁ τῆς χώρας ὑπαρχὸς διατρίβων τὴν τε Ἰθάκου χώραν καὶ Κομνηναίων ἐλιζέτο. Τούτων μὲν τοι ὅτε Ἰθάκας ἐπὶ τὰς θύρας τῶν τοῦ βασιλέως (Μουράτου) ἐστρατεύετο σὺν τῷ βασιλεῖ, ἧ ἂν ὑψηγέτο τὰ βασιλέως στρατεύματα· καὶ Ἀριανίτης δὲ ὁ Κομνηνός, ὡς ἀπὴν καὶ αὐτῷ ἡ πατρίς ἀρχὴ ὑπὸ βασιλέως, ἀφικόμενος ἐς τὰς θύρας τὴν διαίταν εἶδε παρὰ βασιλέως. Ὑστερον δὲ τελευτήσαντος Ἰθάκου τοῦ Καστριώτου τὸν τε παῖδα αὐτοῦ λαθῶν ἐς τὰ βασιλεία καὶ τὴν χώραν ὑπ' αὐτῷ πωρισάμενος εἶχε ». Χαλκ. βιβ. Ε'. σελ. 249.

Σελίς 27, στήλη 1, § 1.

Τὴν Κρούην Κρούην ὀνομάζει ὁ Χαλκοκονδύλης, α πόλιν προέχουσαν τῶν ἐν τῇ Ἀλθανῶν χώρῃ· εἰκάζεται δὲ ἐν ὄχυρῳ πάνυ ». Βιβ. Ζ'. σελ. 251.

Σελίς 28, στήλη 2, § 1.

Τὸ Σβετινγάδιον Σφετιάν πόλιν ὀνομάζει ὁ Χαλκοκονδύλης. Βιβ. Ζ'. σελ. 351.

Σελίς 30, στήλη 2, § 1 καὶ 2.

Τὸν Ἀριανίτην Κομνηνὸν γράφει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς Ἀριανίτην Τόπιαν Κομνηνόν· ἐκ τοῦ πρώτου δὲ τῶν ἐπιπέδων ἀπαθλιθεὶς καὶ νομισάς ὅτι εἶναι ἄλλος ἢ ὁ Ἀριανίτης Κομνηνός, παρεδέχθη κατὰ τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν. Μιλιτήσας ὁμοῦ μετὰ ταῦτα προσεκτικώτερα τὸν Χαλκοκονδύλην ἐπέειθον ὅτι εἶναι ὁ αὐτός· ὅπου λοιπὸν ἀπάντησεν ὁ ἀναγνώστης τὸ ὄνομα Ἀριανίτης ἢ Ἀρριανίτης, παρακαλῶ νὰ διορθώσῃ αὐτὸ, ὡς ἀνωτέρω, κατὰ τὸν βυζαντινὸν ἱστορικόν. Φαίνεται δὲ ἐξ ὧσων λέγει οὗτος ὅτι ὁ Ἀριανίτης ἦν πολλὴ τὴν ἀξίαν· ἰδού τὴν γράφει περὶ αὐτοῦ. « Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλὸν χρόνον, ὡς διατρίβων Ἀριανίτης ἰκέτης ἐγένετο ἀπὸ τῶν θυρῶν τυχεῖν ἀγαθοῦ τινος πρὸς τοῦ βασιλέως, λόγους τε δοὺς ἐπιπέμψαι ἐπὶ τοὺς τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ ὑπισχυομένωσιν αὐτῷ ἀπόστασιν, ἣν ἀφίκηται ἐπ' αὐτοὺς ἀποδιδοῦσάκει τε ἀπὸ τῶν θυρῶν, καὶ κατιῶν ἐπὶ τὴν πατρίαν ἀρχὴν συντίθεται τοῖς βελτίστοις τῆς χώρας· καὶ ὑπαδαχομένων ἀορέμων ἀπέστησαν ἀπὸ βασιλέως, καὶ τοὺς γε ἀρχοντας τῆς χώρας Τούρκους ἀνελόντες ἐπέδραμον τὴν βασιλείας χώραν καὶ ἦγον καὶ ἔφρον, χώραν τε ἐρυμνὴν κατέχοντες· αὐτοὶ καὶ ἐρεῖν τὴν σύμπασαν καὶ τραχεῖαν. Ὡς μὲν σὺν ταῦτα ἠγγέλετο βασιλεῖ, ἐπέμπεν Ἀλίην τὴν Βρονέζω, στρατηγὸν ἀποδείξας· καὶ παραδούς αὐτῷ στρατεύματα, ὅσων τε παρα Ἀξίαν ποταμὸν καὶ τῆς Ἀργυροπολίχνης, καὶ ἱπποδρόμους, ὅσαι πιν δε τὴν χώραν ἐνοικοῦσιν, ἐκέλευεν ἐπιόντα τὴν τε χώραν αὐτῷ τὴν Ἀλθανῶν καταστρέφασθαι, καὶ ἀνδραποδισάμενον ἔκριν αὐτῷ ἄπαντα τὴν Κομνηνοῦ παῖδα. Οὗτος μὲν οὖν λαθῶν τὸν στρατιὸν ἄπαντα ἐπέλαυνε ἐπὶ τὴν χώραν, καὶ πείδων ἅμα εὐσεβήσας οὐκ ὀλίγον· ὡς δὲ ἐπέβαλον, ἐδήκον τε τὴν χώραν καὶ ἐνεπιμύτρων οἰκίας τε καὶ ἀγρούς, οὐδενὸς φειδόμενοι. Ὁ μὲν τοι Ἀριανίτης συνλαβὼν τοὺς τῆς χώρας ἱππέας τε καὶ πείδους καὶ ἀφικόμενος καταλαβάνη τὰ ἄρα, ἧ ἐμελλεν ἀναζεύξαι· Ἀλίης ὁ τοῦ Βρονέως ἐξελαυνεῖν. Καὶ ὡς ἐπειράδον μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ Ἀλίου διελλεῖν, οὐκ ἠδύνατο ἐνισταμένωσιν τῶν ταύτη μετὰ Ἀριανίτου καὶ οὐκ ἐπιτρεπόντων διεξίειναι. Ἐνταῦθα οἱ Τούρκοι ἄλλοι μὲν ὡς ἀπελήφθησαν ἐν τῇ χώρῃ, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν χώραν ἐτάσσοντο ὅπως ἐκάστην προυχρεῖ διασώξασθαι. Τούτων οἱ πλείστοι διεφθέρσαν

ὑπὸ τῶν Ἀλθανῶν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐάλωσαν παρίοντες. Οἱ δὲ σὺν τῷ Ἀλίῃ ἀποτραπόμενοι ταύτην τὴν πορείαν μεδιωτέραν ἐκίσσαντο καὶ ἐπιμήκη, καὶ ἐξεληθόντες ἐς τὴν Ἡπειρον τὴν κατὰ Κέρκυραν ὠνημένῃ ἐκ πολλῶν ἀπενόστισαν διαφυγόντες μὴ ἀπολλυθῆναι. Ἐνταῦθα δὴ ἀνείλετο δόξαν περιφανῆ Ἀριανίτης ὁ Κομνηνοῦ, ἀποδειξάμενος ἔργα λόγου ἄξια καὶ τὸ ἐντεῦθεν εὐδοκίμων ». Βιβ. Ε', σελ. 249—251.

Σελίς 46, στήλη 1, § 1.

Ἴδου πῶς δικεῖται ὁ Χαλκοκονδύλης τὰ τῆς μάχης ταύτης· « Καὶ βασιλεὺς τοῦ ἐπιγινόμενου θέρου ἐστρατεύετο ἐπὶ Σκεντέρῃ τὸν Ἰθάκου παῖδα, ὡς παῖς ὢν ἐς τὰς θύρας ἀφικόμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδικὰ αὐτοῦ γενόμενος, ἀπέδρα ἐς τὴν πατρίαν αὐτοῦ χώραν καὶ ἀγόμενος γυναῖκα θυγατέρα τοῦ Ἀριανίτου, ἐκ τοῦ ἐμφανέως ἐπολέμου τῷ βασιλεῖ, καὶ οὐτε φόρον ἀπήγαγον τῷ βασιλεῖ, οὐτε αὐτοὶ ἐς τὰς θύρας ἴεντο οὐτε πείθεσθαι ἔβηλον. Διὰ ταῦτα συναγείρας ἄπαντα τὸν τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην αὐτῷ στρατὸν ἔλαυνεν ἐπὶ τὴν Ἰθάκου χώραν· καὶ ἐπεὶ τε ἐπέβαλεν ἐς τὴν χώραν, ἐδήκον τε τὰ στρατεύματα διαπέμπων ὑπὸν παρῆκοι, καὶ ἐνεπιμύτρα τὴν τε χώραν καὶ τοὺς ἀγρούς, καὶ τὰ λῆια ἐκάιοντο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ περιεφθειρόντο τὰ ἐκείσε πάντα. Σκενδέρης μὲν σὺν ἐπὶ τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον παράλιον χώραν τῶν Οὐνετεῶν ὑπέβητο, αὐτὸς τε καὶ οἱ Ἀλθανῶν πρόωτοι, τὰς τε γυναῖκας καὶ παῖδας· αὐτοὶ δὲ περιόντες ἄλλοτε ἄλλη τῆς χώρας διήρσαντο, εἰ τοῦ δένιτο αἱ πόλεις αὐτῶν. Καὶ οὕτως μὲν ἀνὰ τὸ ἔρος τὸ ὑπὲρ τὴν χώραν αὐτῶν ἄχρι τοῦ Ἰονίου διατείναν ἐμέτριβον, καρδοκοῦντες ὅπου σφίσι τὰ πράγματα ἀποθίσεται· Ἀμυράτης δὲ ἐπελιζῶν πρώτων μὲν τὴν Σφετιάν πόλιν ἐπολιόρκει. Καὶ λόγον μὲν προσέφερεν ὡς παραδοίεν τε αὐτὴν καὶ αὐτοὶ ἀπίοιεν ἐπὶ τὰ εἰαυτοῦ ἕκαστος· οἱ δὲ οὐκ ἐπέειθον· μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλε σὺν τοῖς νεύουσιν, καὶ εἶλε τὴν πόλιν κατὰ κράτος καὶ ἐξηνδροποδίσαστο, τοὺς τε ἄνδρας σύμπαντα διεγρήαστο. Μετὰ δὲ ἐπιὼν ἐπὶ τὴν Γετίνην ὁμολογία τε παρεστήαστο, καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀγροποδισάμενος ἐπήγαγε τὸν στρατὸν ἐπὶ τὴν Κρούην, πόλιν προέχουσαν τῶν ἐν τῇ Ἀλθανῶν χώρῃ· εἰκάζεται δὲ ἐν ὄχυρῳ πάνυ. Ταύτην μὲν οὖν προσκαθεζόμενος ἐπολιόρκει· καὶ τηλεβόλους τε ἐτυπτε τὸ τεῖχος, καὶ κατέβαλε μέρος οὐκ ὀλίγον. Μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλε σὺν τοῖς νεύουσιν ὡς ἐξαίρησιν τὴν πόλιν καὶ ὡς οὐκ ἠδύνθητο εἶλιν, ἀπήγαγε τὸν στρατὸν· ἦδη γὰρ ὤψε ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ χειμῶν ἐπιγενομένος ἐπέβη τὸν στρατὸν. ». Βιβ. Ζ'. 350—351.

Σελίς 48, στήλη 2, § 2.

Ἴδου κατὰ Χαλκοκονδύλην τὰ περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐστρατείας τοῦ Μουράτου. « Ἐστρατεύετο αὐτὸς ἐπὶ Σκεντέρῃ τὸν Ἰθάκου καὶ ἐπὶ τὴν ταύτην κατὰ τὸν Ἰόνιον Ἀλθανῶν χώραν, καὶ ἐπήγε πολλῶν θυμῷ ὡς ἐξελὼν τε τὴν Κρούην καὶ αὐτὸν Σκενδέρῃν ἐξικτισομένους τοὺς Οὐνετεοὺς καὶ ἦν μὴ ἀποδοίεν αὐτὸν, ὡς πολιορκήσων τὴν πόλιν ἐς ἣν αὐτὸ καταφυγὸν ἐσθίει. Ἐπεὶ δὲ ἐπέβαλεν, ἐπορεύετο ἰθὺ ἐπὶ τὴν Κρούην, καὶ τὴν τε χώραν, ὅση ὑπελείπετο τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀσίνης, ἐπέδραμε τε αὐτοῦ τὰ στρατεύματα, καὶ ἐπέκαον πῦρ ἐνέεντε, ὅτω ἂν αὐτοῖς περιτύχοιεν. Ἐπέδραμε δὲ καὶ ἄχρι τοῦ ποταμοῦ τοῦ... τὰ στρατεύματα· τὴν δὲ ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ χώραν οὐχ ὅσα τε ἦν ληξέσθαι διὰ τὸ ἄβατον εἶναι πάντη τοῖς βασιλέως ἱπποδρόμοις. Καὶ οὗτοι μὲν τὰς τε γυναῖκας καὶ παῖδας ὑπεκθήμενοι ἐς τὰ ἐγχεῖα τῶν Οὐνετεῶν, συνελέγηντ ἐς τὸ ἔρος τὸ ὑπὲρ τὴν Κρούην πόλιν αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ ὑπεξαγωγικὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία κατέθετο ἐς τὰς τῶν Οὐνετεῶν πόλεις, τοὺς δὲ ἄνδρας κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει ἀμυνομένους καὶ τὰ τεῖχη φυλάξοντες, καὶ τούτους ἐπιέζομενος τοὺς ἐβελόντας αὐτοὺς ἰσότητι τὸ ἄπαντα Ἀμοράτης μὲν σὺν τὰς τε τηλεβόλους παρεσκευάζετο καθέχόμενος ὡς τὸ τεῖχος καθαίρησων, καὶ παραμένων ἅμα σὺν τοῖς νεύουσιν ἐς τὴν πόλιν· ἐπεὶ δὲ αὐτῷ τὰ πάντα παρεσκευάσαστο, ἐτυπτε τὸ τεῖχος τηλεβόλοις καὶ κατέβαλε μέρος πολὺ Σκενδέρης δὲ ἀπὸ τοῦ ἔρους πῦρ τε ἔκαυσεν, ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐν τῇ πόλει,

καὶ ἐπειδὴν χρεῖα ἦ παρεσόμενος καὶ αὐτὸς ἐπιβοήθησων, καὶ τινων τῶν τοῦ βασιλέως ἀναβάντων ἐπὶ τὸ ὄρος προσέβαλε τε καὶ ἐμάχητο ἔργα ἀποδεικνύμενος ἀξία λόγου. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ ἡδὴ ἰκνῶδες καταβέβητο τὸ τεῖχος, ἐς μάχην καθήστο πανστρατιᾶ, καὶ ἐπειρῶντο οἱ νεήλυδες εἰλεῖν ταύτην ἢ ἔκειτο τὸ τεῖχος ἐπὶ γῆς· οὐ μὲν τοι ὑπερβάλλοντο τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρ' ἐλπίδα ἀγωνισμέτους. Βιβ. Ζ'. 353—355.

Σελίς 55, στήλη 1, §. 3.

Τὰ περὶ τῆς μάχης ταύτης καθ' ἣν ἔτυχεν ἀπὸν ὁ Σκεντέρμπεης, διηγείται οὕτω πως ὁ Χαλκοκονδύλης· « Ἀπέχρη μὲν τῷ βασιλεῖ Μεγμέτῃ κακῶ· πράξαντι ἐς τὴν ἐπὶ Παϊῶνας ἔλευσιν ἡσυχίαν ἀγειν, στρατεύματα δὲ ἐπέμπευ ἄλλη τε καὶ ἐπὶ Σκενδέρην τὸν Ἰβάνου παῖδα, ἐφ' ὃν δὴ καὶ ὁ πατὴρ στρατεύσασθαι καταστρέψασθαι οὐχ οἶός τε ἐγένετο. Ἰησοῦν δὲ τὸν Βρενέζου παῖδα ἀπέδειξε στρατηγόν, παραδούς τὸ τε ἀπὸ Φιρῶν στρατεύματα καὶ τὸ παρὰ Ἀξιόν καὶ τὸ ἀπὸ Θετταλίας. Ἡγουμένου δὲ Ἰησοῦ τοῦ Βρενέζου ἐσέβηλε πρὸς τὸν Ἰόνιον τῆς Μακεδονίας χώρον, καὶ ἰδῆος τὰ πολλὰ αὐτῆς. Σκενδέρης δὲ οὗτος διαπρεσβυσάμενος πρὸς τὸν Ῥώμης τε ἀρχιερέα καὶ πρὸς βασιλέα Ἀλφόνσου τὸν Παρθενόπης, ἐπιτηδείως τε ἔσχε καὶ συνήθως τῷ βασιλεῖ τούτῳ, δι' ἃ δὴ καὶ τὸν πρὸς βασιλέα πόλεμον τῆν τε Κρούνην παρῶκε τούτῳ τῷ βασιλεῖ καὶ ἡξίου αὐτῷ ὑπήκουον εἶναι. Ἐνθα δὴ καὶ στρατὸν πιζὸν ἰεανὸν διαπορθεύσας ὁ Παρθενόπης οὗτος βασιλεὺς ἀπὸ Ἰαπυγίας ἐς Ἐπίδαμον, καὶ ἄρχοντα τῶν παρ' αὐτῷ ἐλλογίμων ἕνα στρατηγόν, ἐπὶ τὴν Θασιλέω· ἐληύοντο χώραν. Μετὰ δὲ καταστάντες ἐπολιόρκουν πολίχνην Σφετόην καλουμένην, ἐξελείν βουλόμενοι. Ἐνταῦθα πειθόμενος παρὰ τῶν σφετέρων Ἰησοῦς ὁ Βρενέζω, καὶ παραλαβὼν τοὺς ἐς τὸν Ἀξιόν ἵπποδρόμους καὶ Παραβοίτων στρατὸν καὶ τὴν ταχίστην ἐπειγόμενος ἄλλην ἢ αὐτοὶ ἐφύλαττον οἱ Ἴταλοι, καὶ ἐπεισεσῶν ἄφρον διέφθειρε σύμπαντας τοὺς Ἴταλους, Σκενδέρης μὲν τοι (ἔτυχε γὰρ ἀπὸν τότε) οὐδ' ὄτιον παθὼν δεινόν. » Βιβλ. Η'. σελ. 432, 433.

Σελίς 89, στήλη 2, §. 5.

« Ἰστέρον μὲν τοι οὐ πολλῶ Σκενδέρης διαβάς ἐς Ἴταλίαν

ἀφίκετο ἐς τὸν Παρθενόπης, βασιλέα καὶ αὐτὸν ὑποδεξάμενος τὰ τε ἄλλα ἐτίμησε, καὶ ἐς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἀπέπεμψε φιλοφρονησάμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα χρήματα ἰκνᾶ παρεχόμενος αὐτῷ ἀπέπεμπεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Οὗτος μὲν τοι ἐπανίον ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοῦ ἐπίμενεν ἐπιόντα τὴν βασιλέως στρατὸν, καὶ ἐρωτηθὲν οὖσαν τὴν χώραν κατεῖχεν, ἔχων τε στρατὸν μεθ' αὐτοῦ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας διήει διὰ τῶν ὄριων περιῶν τῷ στρατῷ, καὶ τὰς τε γυναῖκας καὶ παῖδας ἐς τὰ ἐρωμνά εἰσενεγκάμενος αὐτὸς περιήει, ἔχων περὶ τὴν φυλακὴν τῆς χώρας, ὅπου δέει παραγενομένους. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς καὶ οἱ ἵπποδρόμοι ἐπέδραμον τὴν χώραν, καὶ ὑποζύγια ληίσάμενος καὶ χρόνον τινὰ συχρὸν διατρίψας, ἐπήει πᾶσαν τὴν χώραν ἐμπιπρὼν καὶ διαφθεῖρων ὡς δὲ ἰκανὸς εἶχεν αὐτῷ ἐς τὴν τῆς χώρας διαφθοράν, ὁ στρατὸς ἀπήλαυεν, οὐδὲν τι πλέον διαπραξάμενος. Ὁ μὲν οὖν Σκενδέρης οὗτος ἄκραν τὴν ἐς τὸν Ἰόνιον περὶ Ἐπίδαμον φερόμεν χερρόνησος δ' ἐστὶ καὶ ἰσθμὸς βραχὺς ἀμφὶ τρία στάδια. Τούτων τεύχοντας ἐσώκισεν ἐς τὴν χώραν ταύτην οὐκ ὀλίγους τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἐφάρτυε τὴν πόλιν, ὡς ἂν τι νεώτερον καταλαμβάνη αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασιλέως στρατῶν, ὡς ἐπιὼν πολιορκοῖτο ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ· ἐπειδὴν δὲ μὴ ἀντέχειν οἶός τ' ἦ, ἐμθησόμενος ἐς τὴν θάλασσαν καὶ ἀποπλευρούμενος ἢ δὴ προχωροῖν. Ὁ μὲν οὖν στρατὸς ἀφικόμενος ἐς τὸν χώρον τούτον καὶ πειρασόμενος, ὡς οὐδὲν σφίσι προεχώρει ἢ τῆς πόλεως αἵρεσις, ἀπήλαυεν ἐπ' οἴκου, καὶ τῷ ἔτει τούτῳ οὐδὲν τι πλέον ἐγένετο βασιλέα Μεγμέτῃ ἐς ἐκστρατείαν φέρων. Χαλκ. βιβ. Η'. σελ. 433, 434.

Σελίς 92, στήλη 1, §. 2.

Ὁ ἡμέτερος ἱστορικός λέγει ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐκέρεισε τῆς νεοκτιστοῦ ἐκείνης πόλεως· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωτέρω σημειώσιν ὁ Χαλκοκονδύλης βεβαιῶν ἐξ ἐναντίας ὅτι « οὐ προχώρει ἢ τῆς πόλεως αἵρεσις, » διὰ καὶ ἀνεχώρησεν ἄπρακτος ὁ τουρκικὸς στρατός.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελίς.	Στήλη.	Γραμμή.	Ἀντι.	Γράφει.
3	1	46	σύγχρονον	πολυχρόνιον
8	»	33	Γκεγκῶν	Γκεγκιδῶν
»	»	»	Σκόνδρας	Σκόδρας
9	2	13	Ἄμβρικιακοῦ	Ἄμβρακικιοῦ
12	1	30	Γέγιδες	Γκέγκιδες
»	»	40	Ἄλυάκμωνος	Ἀλιάκμωνος
»	2	4	Ἄλυάκμωνος	Ἀλιάκμωνος
»	»	40	ἐβιάζεν	ἐβιάζετο
30	2	16	Ἀριαμνήτης	Ἀριανίτης
»	»	37	Ἀριαμνήτην	Ἀριανίτην
»	»	50	Ἀριαμνήτης	Ἀριανίτης
31	1	26	Σπάν,	Σπανός
34	»	36	τῶν καρδιναλίων	τοῦ καρδιναλίου
»	2	25	Ἴνα δὲ μὴ	Ἴνα δὲ μὴ με
38	2	46	ἀποκλείσας	πολιορκήσας
54	»	51	τῶν χριστιαν. στρατῶν,	τοῦ χριστ. στρατοῦ.

